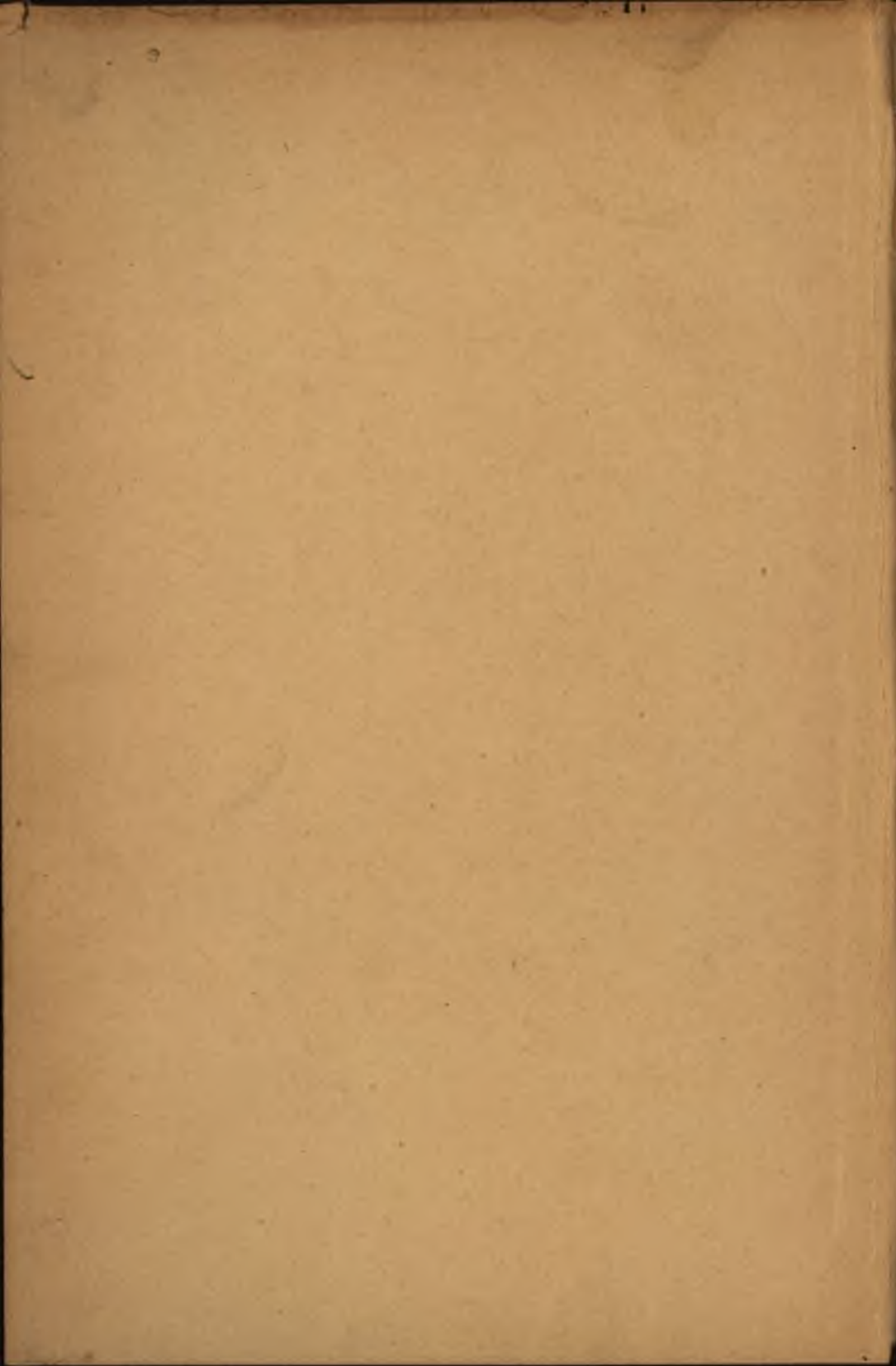

LEHMANN
—
BABONA
ÉS
VARÁZSLAT

1.

Természettud.
könyvkiadó
vállalat

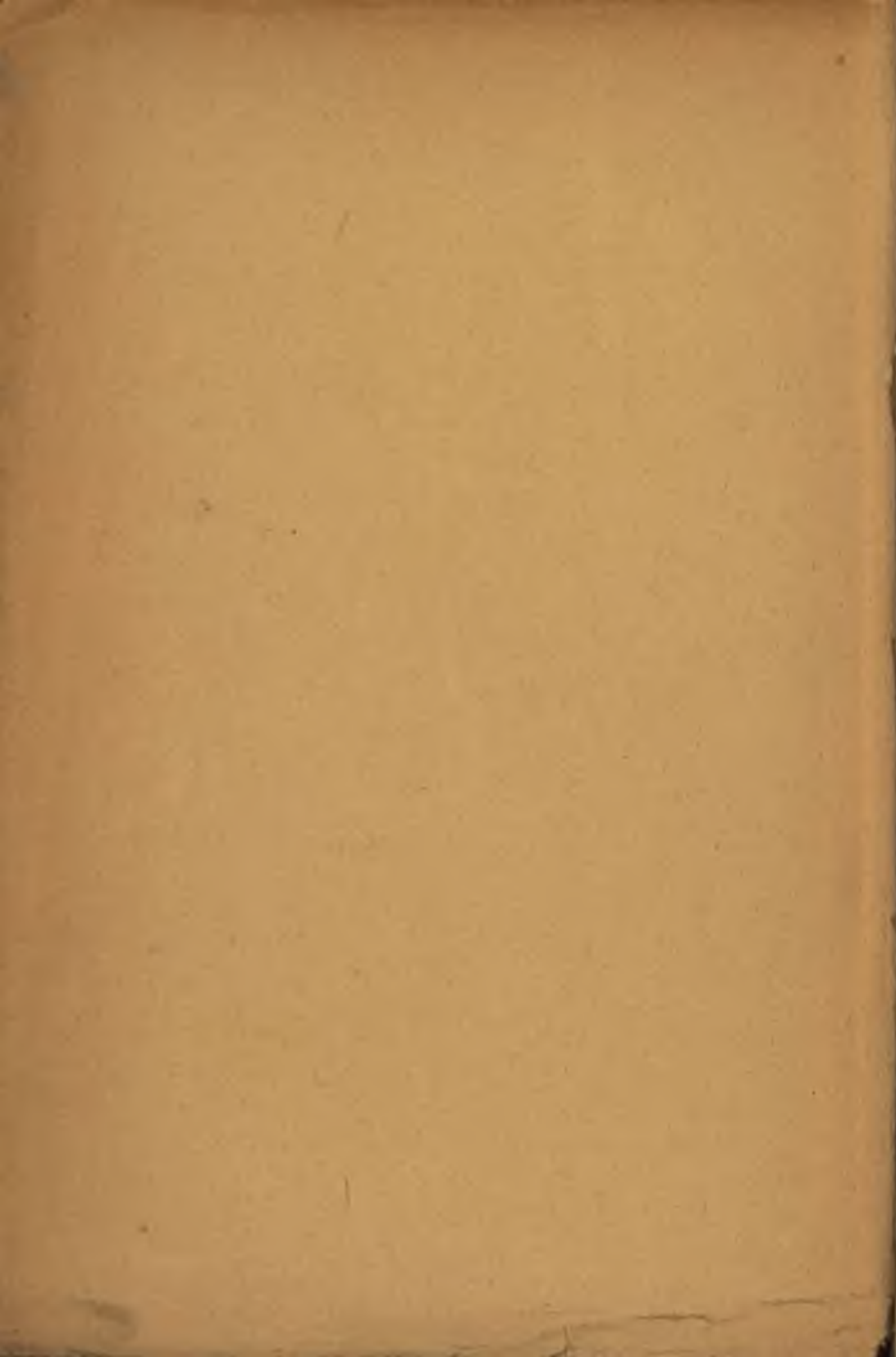
~~323 B/EG~~

5415

1903 febr 14

E. 33. 11.

i. k.

TERMÉSZETTUDOMÁNYI
KÖNYVKIADÓ-VÁLLALAT.

MEGINDULT 1872-BEN

LXV. KÖTET.

TERMÉSZETTUDOMÁNYI
KÖNYVKIADÓ-VÁLLALAT.

A M. TUD. AKADÉMIA SEGÍTKEZÉSÉVEL

KIADJA

A K. M. TERMÉSZETTUDOMÁNYI TÁRSULAT.

LXV.

LEHMANN,

BABONA ÉS VARÁZSLAT

I.

A X. (1899—1901. ÉVI) CZIKLUS

HARMADIK KÖTETE

A KÖNYVKIADÓ-VÁLLALAT ALÁÍRÓI SZÁMÁRA.

BABONA ÉS VARÁZSLAT

A LEGRÉGIBB IDŐKTŐL A JELEN KORIG.

IRTA

DR. LEHMANN ALFRÉD,

A KOPENHÁGI EGYETEM PSZICHOFIZIKAI LABORATÓRIUMÁNAK IGAZGATÓJA.

FORDÍTOTTA

DR. RANSCHBURG PÁL.

ÁTVIZSGÁLTA

DR. LAUFENAUER KÁROLY.

ELSŐ KÖTET

37 RAJZZAL

BUDAPEST,
KIADJA A K. M. TERMÉSZETTUDOMÁNYI TÁRSULAT
1900.

04444

EGYEDÜL JOGOSÍTOTT MAGYAR KIADÁS

A szerző előszava a magyar kiadáshoz.

Kir. Magyar Természettudományi Társulat azt az óhaját fejezte ki, hogy írnék külön előszót munkámnak a Társulat kiadásában megjelenő magyar fordításához, mely munkám eredetileg dán nyelven „Overtroog Trolddom“ czímmel jelent meg. Ennek a felszólításnak annál szivesebben teszek eleget, mert egyrészt felette megtisztelőnek, de másrészt talán aggodalmasnak is tartom azt a körülményt, hogy ez a mű most olyan olvasó közönség kezébe kerül, a milyennek számára eredetileg szánva nem volt. Épp ezért helyénvaló, hogy munkám eredetéről és czéljáról néhány magyarázó szót fűzzek ide.

Midőn Kopenhágában körülbelül 10 évvel ezelőtt spiritiszta járvány dühöngött, véletlenül alkalmam nyílt néhány szeánszon részt venni, melyeken tetszésem szerint szabad volt minden képzelhető óvóintézkedést alkalmaznom, vizsgálatokat végeznem. Ennek következtében nem is járt nehézséggel kimutatnom, hogy azok a jelenségek, melyeket észlelnem alkalmam volt, ismert pszichológiai és fizikai törvényekre vezethetők vissza. E vizsgálódásaim eredményeiről rövid közleményt írtam egy természettudományi folyóiratba, mire több oldalról felszólítottak, tartanék az egyetemen sorozatos, nyilvános előadásokat a spiritizmusról és egyéb babonáról. Eme 4 évre kiterjedő előadásaim lényeges tartalmát foglalja magában a jelen munka.

Természetszerűleg ez az eredet szabta meg munkám beosztását és az anyag megválasztását. A beosztásra annyiban hatott, hogy szükségesnek bizonyult előbb a különböző korszakok eseményeit, babonás felfogásait ismertetnem, mielőtt pszichológiai magyarázatukat megadtam volna, pedig reám nézve a fődolog ez utóbbi volt. Ezért a mű történelmi és pszichológiai részre oszlik, de a mellett épen nem akar

a babona teljes történelmeként szerepelni. A históriai alakot csak azért választottam, hogy az óriási anyag rendszerességét és áttekinthetőségét lehetővé tegyem.

Az anyag beosztására, mint megválasztására külső körülmények hatottak. Természetesen azokat a jelenségeket, melyek hallgatóságomat különösen érdekelték, előszeretettel tárgyaltam; ezért a skandináv népek őskorának babonája aránytalanul nagy tért foglal le magának. De talán ez nem is lényeges körülmény; a babona tárgyalásában a döntő pont a jelenkor babonája. A mint e mű bevezetőjében kimutatni igyekeztem, az, hogy mit neveznek valamikor babonának, teljesen viszonylagos dolog; — függ valamely nép vagy kör vallásos meggyőződésétől és tudományos nézeteitől. Tehát az, hogy mit írtam én le mint babonát, kétségtelenül és szükségképen attól a szellemi légkörtől függ, a melyben én élek.

Azt hiszem, dicsekvés nélkül mondhatom, hogy munkám szellemi bajtársaimnak elismerését nemcsak a skandináv országokban, hanem Németországban is teljes mértékben kivívta. De hogy másrészt sok megütközést is keltett, az világosan kitünik a hozzám intézett névtelen levelekből. És ez a megütközés elkerülhetetlenül növekedni fog abban a mértékben, a melyben könyvem a talajtól, a melyből eredt, távolodik. Ime, kétkedéseim és aggodásaim a magyar kiadást illetőleg, e körülményekből származnak.

Sohasem volt szándékom, hogy agitátornak csapjak fel. Óhajtasom nem egyéb, mint hogy mindannak, a mit általában, abban a körben, melyhez tartozom, babonának tekintenek, lehetőleg tárgyilagos, tudományos magyarázatát adhassam. Magyar olvasóimat tehát tisztelettel arra kérem, ne tévezzék szem elől, hogy e könyv messze országban íródott. Így azután a helyett, hogy megütköznének rajta, mint adalékot a jelenkor művelődéstörténetéhez nyugodtan fogják olvashatni.

Kopenhága, 1899. augusztus havában.

Dr. Lehmann Alfréd.

TARTALOMJEGYZÉK.

BEVEZETŐ.

	Lap
A babona és varázslat viszonya a valláshoz és a tudományhoz	1
A vizsgálat tárgya	1
A babona meghatározása	3
A varázslat meghatározása	10
A vizsgálódás útja	15
A vad népek babonája és varázslata	17
A vad népek vallásos képzelei	17
A vad népek vallásos varázsmestersége	23
A vad népek varázslása	34

I. A CHALDEUSOK TANAI ÉS TANAIK FEJLŐDÉSE EURÓPÁBAN.

A chaldeusok	35
A chaldeusok vallása	35
A démonologia és a szellembűvölés tana	37
A rontó varázs	48
A jósló tudományok	51
A chaldeus varázstudomány terjedése	63
A görögök és rómaiak	65
A görögök eredeti varázstudománya	65
A görögök varázslata a perzsa háborúk után	78
A rómaiak	81
A zsidók	85
Az első keresztény századok	91
Az ó-egyházból eredő babonák	91
A keresztény varázslat fejlődése	96
Az északi népek és a finnek	101
Az északi népek érintkezése a többi népekkel	101
Az északi népek szellemhite	104
Rúnák és varázsigék	115
Bűbajos eljárások és a szejd	124
A jövődömondás mestersége	127
A finnek varázslata	132
A középkor a boszorkánypörök kezdetéig	136
Az ördögszövecség és a boszorkányszombatok	146
A varázslat virágkora és hanyatlása	155
A virágzás kora	155
A varázslat hanyatlásának kora	167

II. A TITKOS TUDOMÁNYOK.

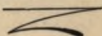
A tudományos varázslat viszonya a nép bűbájosságához	176
A szent Kabbala	181
A kabbalisták és munkáik	181
A kabbalás módszerek	192
A Kabbala tanai	199
A titkos tudományok eredete	211
Az egyiptomiak theurgiája	211
Az asztrologia	220
Az alchimia	235

	Lap
A tudós varázsolók Agrippa kora előtt	245
Az arabok	245
Az európai bűvárok varázsló hire	255
A természetbűvárok	259
A kabbalások	272
Agrippa és a rejtelmes filozofia	279
Agrippa élete és jelentősége	279
A rejtelmes filozofia felfogása a természetről	285
Az okkultus bölcsélet számbeli okoskodásai	297
Az egyes varázstudományok	304
Az asztrologia	304
A többi jóstudomány	313
A gyakorlati Kabbala	323
Az alchimia	333
Magia naturalis	338
A természeti dolgok szimpathiái és antipathiái	338
Paracelsus és a varázsgyógyászat	342
A természeti varázslat	348
A virgula mercurialis vagy varázsvessző	353
A tudományok népszerűsítése	356
A Fauszt-monda és a Fauszt-könyvek	356
A «kuriozus» tudományok	364
A népbabona korunkban	366

III. KORUNK SPIRITIZMUSA ÉS OKKULTIZMUSA.

A modern spiritizmus előzményei	368
A spiritizmus Swedenborg kora előtt	368
Swedenborg Emánuel	377
A német pneumatologusok	388
A prevorsti jósnő	398
A spiritizmus keletkezése Amerikában	404
Davis Andrew Jackson	404
A hydesvillei és stratfordi kísértet	411
Davis spiritisza tana	417
A spiritizmus terjedése	423
A spiritizmus elterjedésének okai	423
A francia spiritizmus	431
A spiritizmus Európa egyéb országaiban	436
A népszerű spiritisza ülések	442
A dialektikus társulat	454
Crookes és a pszichikus erő	464
Crookes súlyváltoztató kísérletei	464
Szellemfényképek	482
A materializációk	494
Zöllner és a négydimenziós lények	503
A pszichografia vagy közvetlen írás	503
Az anyag áthathatósága	511
A theozofia és a fakirizmus	522
Blavatskyné és a theozofia	522
A fakirizmus	531
A spiritizmus az utolsó évtizedben	535

JEGYZET. Mindazokat a költemény-idézeteket, melyeket (K)-val jelöltünk meg, KEMPF JÓZSEF gimnáziumi tanár fordította.

BEVEZETŐ.

A babona és varázslat viszonya a valláshoz és a tudományhoz.

A vizsgálat tárgya.

z anyagot, mellyel a következőkben foglalkozni fogunk, rövidesen „az általános emberi tévedések” történetének mondhatjuk. Babona és varázslat az emberi elme túlkapásai a vallás és a tudomány terén. Feleslegesnek látszhatnék tehát, hogy az ember e jelenségeket külön tanulmány tárgyává tegye, minthogy a vallások és tudományok fejlődéstörténete az egyes korszakok tévedéseit amúgy is ugyanúgy kell, hogy vázolja, mint a maradandó értékű tényeket. Tényleg, az igazság ismeretéhez, bármily természetű legyen is, csak tévedéseken át jutunk, melyeket egyre helyreigazítunk. Ennélfogva a vallások és tudományok fejlődési menetének minden, csak némileg is tökéletes leírása kénytelen lesz a különböző idők babonáival foglalkozni, minthogy ezek épen azon tévedésekben állanak, melyeken az embernek magát által kellett küzdenie s melyeket ki kellett küszöbölnie, hogy tisztább és mélyebb belátásra juthasson.

De jelentékeny a különbség a között, a hogy a vallások és tudományok története a babonával és varázslattal foglalkozik és a leírásnak azon módja között,

melyet én szándékozom e helyütt e jelenségekről adni. E különbség nyomatékosabb feltüntetésére válasszuk a következő példát: Ismeretes tény, hogy a tudományos chemia eredete az alchimiában, az aranycsinálás művészetében keresendő. A chemiának minden történeti leírása tehát, ha csak nem akar a tényeken épen-séggel erőszakkal változtatni, az aranycsinálásra irányuló legrégibb kísérletekkel kell, hogy kezdődjék. Mert épen e kísérletek útján gyűjtötték az első chemiai tapasztalatokat és pillantottak be először az anyagok természetébe és egymáshoz való viszonyába.

A chemia zsenge korának eseményei közül azonban a chemikust közelebbről természetesen csakis azok a *helyes* tapasztalatok érdeklik, melyekre az idők folyamán a hibás feltevések daczára, mikből kiindultak, és a képzelt cél ellenére, mely felé törekedtek, reá jutottak. A chemikus, a ki csakis szaktudományának fejlődését óhajtja ismerni, szükségképen a marandó értékű felfedezésekre és tapasztalatokra kell, hogy helyezze a fősúlyt, és nem foglalkozhatik mélyebb érdeklődéssel az aranycsinálás művészetének művelődéstörténelmi nagy jelentőségével, azon utakkal s módokkal, a mint a nem nemes fémek arannyá, ezüstté átalakítására irányuló törekvések több századon át belenyultak a nép-, vagy minden esetben bizonyos osztályok életébe. Bennünket pedig a tárgynak épen ez a művelődéstörténelmi, gyakorlati oldala fog itten foglalkoztatni.

A mit így kimutattunk a chemiára nézve, ugyanaz áll a csillagászatra, sőt részben a fizikára is. Mind-ezen tudományok eredetileg — legalább részben — oly célok felé törekedtek, melyeket ma teljességgel nem tudományosoknak tekintünk; mindamellett min-

dig gyűjtöttek helyes tapasztalatokat. Ez utóbbiak főleg azt érdeklik, a ki tudományának történelmét írja meg; mi ellenben főleg a téves feltevésekre és megfigyelésekre helyezünk súlyt; mert épen ezek sokkal inkább adtak az egyes korszakoknak és népeknek sajátzerű jellemvonást, mint a megállapított tények s így teljes mértékben érdemlik meg a beható vizsgálatot.

Első feladatunkul kell tekintenünk annak a közelebbi meghatározását, hogy általában mi nevezhető babonának és varázslatnak. Azt mondtam fentebb, hogy a vallásbeli és tudományos tévedések; ez a meghatározás azonban még oly határozatlan, hogy nincs távol attól, hogy épenséggel téves legyen. Nagyon reászorul a közelebbi megvilágításra. Tegyük ezt meg s foglalkozzunk először kizárólag a babonával.

A babona meghatározása.

Hogy a babona tévedés, hogy olyan felvételekben áll, melyeknek sem a vallásban, sem a tudományban nincs meg a jogosultságuk, abban bizonyára mindenki egyet ért. Ebből folyik azonban egyszersmind annak a kérdésnek a rendkívüli nehézsége is, hogy valamely felvételt babonásnak mondhatunk-e, vagy nem. Mert nem egy, de több vallás van; a mi az egyiknek esztelen és babonás, a másiknak vallásos hitelve lehet, melynek helyességében soha nem kételkedett. És a mi így áll egyazon kor különböző egyéneiről, annál inkább áll különböző időkről. A tudomány, valamint az egyes vallás fejlődik s folytonos változásokon megy át. A mi egy bizonyos időben a legtapasztaltabb bűvárok előtt is egész természetes felvételnek látszik, azt egy későbbi kor a természet rendjével ellentmondónak

tekintheti. És a mit valamely vallásfelekezet bizonyos időben rendíthetetlen hitelv gyanánt hirdet, ugyanaz a vallás azt 100 vagy 1000 év múlva mint veszélyes babonát félredobja s szenvedelmesen üldözi. A babona határai tehát nagyon is bizonytalanok; hogy valamely felvétel babonának nevezhető-e, vagy nem, mindig attól függ, milyen szempontból tekintjük. Néhány példával könnyen bizonyíthatjuk ez állítás helyességét.

Protestáns országokban a mívelt egyének többsége az ördögökben, szellemekben, kísértetekben való hitet babonának tartja már azért is, mert az evangélikus tan e lények létében való hitet nem tekinti szükségszerű tantételnek. A szigorú hitű katolikus némileg másképen áll e kérdéssel szemben. Ismeretes, hogy még napjainkban is végeznek déli országokban ördögűzést, még pedig nem tudatlan szerzetesek, hanem magasrangú papok is. A katolikus egyház még tanítja, hogy rossz szellemek még mai nap is megszállhatják az embert, holott az ú. n. „ördögösség“-et általában betegségnek tekintjük, melynek természete felől minden orvos hamar tisztába jó, mely tehát az ő kezelése alá tartozik. A mit tehát az egyik babonának mond, az a másikra megállapított hitelv. Még a tisztán tudományos téren is így állunk; *itt is a feltevéstől függ annak eldöntése*, vajjon valamely nézet babonásnak nevezhető-e. Így az aranycsinálás lehetősége nem vitatható el teljesen. Számos körülmény szól a mellett, hogy összes ú. n. alapanyagaink, p. o. az összes fémek, egyazon ősanyagnak különböző módosulatai. Így tehát lehetséges, hogy valamely fém egy más fémmé változtatható, csak hogy nem azokkal az eszközökkel, melyek jelenleg rendelkezésünkre állanak. Ha már most valamelyik hírneves fizikus egy szép napon — a mint ez

nemrég tényleg megtörtént — azzal a hírrel áll elő, hogy neki sikerült egy fémét más fémmé átalakítania, természetesen kételkedve fogadjuk a hírt; babonásnak azonban nem nevezhetjük őt, mert lehetséges, hogy valamikor meg fogjuk találni azt az erőt, mely az ily változást lehetővé teszi. Hírneves kutató pedig nem kürtöl ilyen hírt ok nélkül világgá. Ha azonban más valaki azt állítja, hogy a bölcsek kövével aranyat csinált, oly anyaggal, melyről a régi alchimisták azt hitték, hogy nemcsak átalakítja, de szaporítja is a fémek anyagát, gyógyítja a betegségeket s meghosszabbítja az életet: aggályoskodás nélkül babonásnak mondhatjuk az illetőt, mert ily anyagnak léte a természetről és törvényeiről szerzett ismereteinknek teljességgel ellentmond. Tehát még tisztán tudományos téren is az egyesek feltevéseitől függ, hogy nézetük babonának nevezhető-e, vagy sem.

Ugyanígy áll a kérdés különböző korszakokra nézve: hogy valamely nézet babonásnak nevezhető-e, avagy nem, csakis az illető kor szellemi fejlődésének tekintetbe vételével ítélni lehet meg.

Mi babonásnak nevezzük azt, a ki napjainkban hisz a bölcsek kövében, csodálatos tulajdonságaiban, de a középkor tudós varázslómestereinek ilyen hitét nem mondhatjuk babonásnak. Ők ugyanis nem tudták még, hogy a természetben minden változás mindig nagyszámú, különböző, együttműködő okok eredménye és hogy azért egyetlen anyaggal lehetetlen olyan különneű hatásokat létrehozni, mint a minők valamely fémnek arannyá való átváltoztatása és valamely betegség gyógyítása. Még kevésbbé tudtak arról az elvről, mely az egész mai chemiának alapja, hogy t. i. az anyag mennyisége a világegyetemben változ-

hatatlan; anyag el nem veszhethet, új anyag létre nem hozható. Ellenkezőleg azt hitték, hogy gyakran lát-nak anyagot eltűnni, p. o. elégéskor; felfogásuk sze-rint teljesen rendjén volt, hogy a bölcsek kövének borsónyi darabja egy font rezet vagy ólmot sok font arannyá tud változtatni. Ezt a hitüket nem nevez-hetjük babonának, mert teljesen összehangzásban volt a természetről szóló felfogásukkal. Épen a bölcsek kövének előállítására körül balul sikerült számos kísérlet tanította meg e régi kutatókat arra, hogy ez a ter-mészet rendjének ellenére van. Ezáltal azonban a bölcsek kövének tana tudományból babonává lett.

Ugyanígy áll a dolog a csillagjósolás tudományá-val, az asztrologiával. Az a felvétel, hogy a csillag-zatok pályája minden földi változásnak az okozója, épen oly régi, mint az emberi nem története; min-den esetre a *chaldeusokig*, időszámításunk előtt 2000 évre vihető vissza. Minthogy továbbá tudták, hogy a csillagok járása időszakos, ebből azt a természetes következtetést vonták le, hogy semmi új sincs a Nap alatt, hogy minden ismétlődik. Ha tehát megfigyelik azt, a mi a földön történik, midőn a csillagok bizo-nyos kölcsönös helyzetben állanak, előre megmond-ható, mi fog történni akkor, ha ugyanezen konstella-czió legközelebb megismétlődik. E felvétel során a *chaldeusok* az asztrologiát valóságos tudományná fejlesztették, melyet a középkor varázstudósai újra felvettek s tovább fejlesztettek. Azonban KEPLER-nek a bolygók pályájáról szóló felfedezése a csillagjósolás bölcseségének megadta a halálos dőfést. Íme, egy újabb példája annak, hogy az, a mi évezredekben át elismert tudomány volt, későbbi időkben a tudomány haladásával babonává süllyed.

Egészen hasonló a babona viszonya a valláshoz. Nagyon sok esetben a babona csak egy régibb vallásnak a maradványa. A mit valaha mindenki hitt és nyilvánosan elismert, később, midőn az illető vallás megdőlt, mint népszerű babona él tovább; egy hajdan zsolozsmák árjában fürdő istenség mint szegény ördög végezheti pályafutását. Épen a *daimon* szót sokat beszél ezen átalakulásról. A görög *daimôn* ugyanis eredetileg „istenség“-et jelentett, később azonban inkább a legfőbb istenség alisteneit értették alatta, tehát alacsonyabb rendű isteneket. Midőn az amúgy is meggyengült sokistenűséget a kereszténység végre kiszorította, a „démon“-okat gonosz lényeknek tekintették s ezek a középkor babonájában mint ördögök és manók — tehát a démon szó mai értelmében — éltek tovább, egészen úgy, mint az ókor tudománya folytatódik a középkor varázstudományában.

Épp így történt ős időkben Perzsiában a történelem előtti *irániak* pogányságának a ZOROASTER ORMUZD vallásába való átalakulásakor. A régi istenek, kik, miként Indiában még ma is, a *deva* nevet viselték, legnagyobb-részt ördögökké, a gonosz AHRIMAN alattvalóivá váltak, imádásuk szigorú tilalom tárgya lett s igézéssé, a kártékony hatalmak varázssal való távoltartásává változott át. Így a régi perzsa *daêva* (*deva*), akárcsak később a görög *daimon*, rövidesen az ördögnek jelzésére szolgált és ha a mai perzsa vagy arab valamely gonosz „deo“-ról beszél, avagy vele kísérteties módon közlekedik, alig sejti, hogy babonájának ezt a szülöttjét hajdan istenség gyanánt tisztelték.

A vallások fejlődésében az idő folyamán hasonló jelenségek mutatkoznak, minek később néhány pél-

dáját láthatjuk; itt csak egy ilyet akarok említeni. Az első keresztény századok egyházatyái hittek démonokban; ez a hit az egyházi tan egy tétele volt; de másrészt azt állították, hogy a démonok valódi kereszténynek mitsem árthatnak, úgy hogy nem kell tőlük tartani. 1000 évvel utóbb az emberek vagy elveszítették józan értelmök egy részét, vagy a vallásosság csökkent jelentékeny mértékben: a démonokhoz való viszony minden esetre érdemlegesen módosult. Most azt terjesztették, hogy mindenki, a ki akarja, eladhatja magát az ördögnek, a mivel olyan erőre tesz szert, hogy apró ördögök segítségével saját hasznára, embertársa kárára mindenféle csinyt követhet el. Az egyház oly szigorúan ragaszkodott e hitelvhez, hogy mindenki, a ki annak valóságában kételkedett, azonnal az ördöggel való czimboraság gyanujába keveredett s ennek folytán kínzás és máglya várt reá.

Még LUTHER sem vitatta ezt a babonát, úgy, hogy e tan, bár jelentékeny módosulásokkal, a protestáns vallásba is bejutott. A reformáczió tehát semmi változást sem hozott a boszorkánypörök körül, melyek még másfélszázadon át virágzottak Európában, míg a győzelmesen előnyomuló természettudományok végre, ha lassan is, az embereket észre nem térítették. Ezzel az ördögnek való eladás hite kiveszett a keresztény egyházból. De tény, hogy ez az egész tan, mely mint legundokabb babona áll előttünk, melyet az emberi képzelet valaha kitalált, egykor a vallásnak jelentékeny részét alkotta.

Ez a példa eléggé bizonyítja azt, a mi itt a kérdésnek tárgya. Semmiféle nézetet sem nevezhetünk babonának egyszerűen abból az okból, mert

nekünk ma észszerűtlennek és értelmetlennek látszik. Babona az *reánk* nézve, mert a *mi* vallásos és tudományos felfogásunkkal ellenkezik. De alig van felvétel, a melyet babonásnak ítélünk, a mely ne lett volna valaha vallásos vagy tudományos rendszernek egyik alkotó része. Erre a viszonylagosságra tekintettel kell lennünk, ha a babonát szorosabban el akarjuk határolni. Ezért tehát egyezzünk meg abban, hogy:

babona minden olyan nézet, melynek vagy nincs meg a jogosultsága bizonyos vallásban, vagy a mely ellentétben áll bizonyos korszaknak tudományos természetfelfogásával.

Vagy más szóval: valamely nézet, mely a civilizálatlan vadembernél talán már meglehetősen fejlett vallási álláspontot jelent s mint ilyen tiszteletet érdemel, valószínűleg nevetséges babonává minősül, ha azt társadalmunkbeli művelt ember nyilvánítja.

A babona tehát — miként látjuk — csodálatos jelenség. Csak kissé kell eltolnunk nézőpontunkat, és teljes joggal nemcsak a vademberek vallását, hanem sok felsőbbrendű vallást is legalább részben babonának nevezhetünk. Ha ugyanis korunknak legfelvilágosodottabb vallásos nézeteiből és tudományos természetfelfogásából kiindulva vizsgáljuk, hogy miként jutott az emberi nem fokról-fokra ez aránylag tökéletes felfogáshoz: azt látjuk, hogy különböző időkben különböző népeknél egészen eltérő nézetek voltak az uralkodók. Minthogy azokat túlhaladott álláspontnak tekintjük, jogunkban van őket tévelygéseknek jellemezni, melyeken az emberi nem az idők folyamán keresztül dolgozta magát. Így lesz babona mindabból, a mi a dolgokról alkotott felfogásunkkal egybe nem vág.

Ez a szemlélődés az alapja a következő tárgyalásoknak. Fentebb mondtam, hogy áttekintünk az emberi tévedések történetén. E szerint saját álláspontunkból kell kiindulnunk, mint a legmagasabból, mely eddig elérhető volt s vizsgálnunk, miképen keletkeztek a különböző eltérő felfogások, a tévedések, a babona s ismét miképen tűntek el?

A varázslat meghatározása.

Eddig kizárólag a babonáról szólottunk és a varázslatot, a bűbájosságot (mágia) egészen tekinteten kívül hagytuk, még pedig jól megfontolt szándékossággal, mert az egyik a másikban benne van. A babona elmélet, a varázslat gyakorlat. A varázslat a babonából ered, ugyanúgy, miként valamely imádás, istentisztelet egész természetszerűen az Istenségről alkotott bizonyos képzetekből származik; vagy, miként a természeti erők gyakorlati alkalmazása követi megismerésöket.

Ha elhisszük, hogy rossz szellemek, démonok, melyek segélyét az ember megvásárolhatja vagy erőszakkal megszerezheti, vannak, s hogy ezek segélyével elérhetünk olyasmit, a mi más úton el nem érhető, akkor adott esetben természetesen megkíséröljük, hogy magunknak ezt a segítséget megszerez-zük. Minden erre irányuló cselekedet pedig varázslat. Ha elhiszi valaki, hogy rossz szellemek ártalmára lehetnek, igyekezni fog ezt bizonyos eszközökkel megakadályozni, s ez ismét varázslat. Ha elhiszi az ember, hogy mindaz, a mi a világon történik, a csillagok járásától és egymáshoz való helyzetétől függ, érthető dolog, hogy az ember sorsát a csillagok-

nak az ő születése pillanatában való konstellációjából meghatározza; ez pedig nem más, mint varázsmesterség. Szóval:

Minden cselekedet, mely a babonától veszi eredetét, varázslat. És hozzá tehetjük: minden cselekedet, mely magyarázatát babonás képzetekből meríti, az emberek felfogásában varázslattá minősül.

Ez utóbbi meghatározást magyarázza a következő példa: Képzeljük, hogy egy vad törzsbeli egyén valahogy tanuja volna néhány hatalmas, imponáló fizikai kísérletnek; kétségtelen, hogy ő fajának babonájától elfogultan a kísérletezőt hatalmas, veszedelmes varázslónak nézné. Minthogy a folyamat előtte nem lehet világos, saját képzeteiből volna kénytelen megmagyarázni s kétségtelenül azt hinné, hogy valakinek, a ki ilyet művelni képes, hatalmas szellemek kell, hogy rendelkezésére álljanak. Más szóval: egészen természetes tüneteményeket varázslatnak, bűbájosságnak tekintene. De nem is szorulunk ilyen mesterkélt példákra, hogy megmutassuk, miképen tekinthető valamely cselekedet varázslatnak, ámbátor a cselekvő előtt egészen természetes valami. A történelem elég ilyennemű példával szolgál. Azt látjuk ugyanis, hogy valahányszor egy kevésbé művelt nép más, a tudományban előrehaladottabb néppel került össze, ez utóbbi tudományának eredményeit varázslatnak tartotta. Így volt ez p. o. a középkorban, midőn az európaiak a mórokkal kerültek össze, a kiknél a természettudományok nagyfokú fejlődésnek indultak. A középkor tudósai többnyire oly férfiak voltak, kik a mórok főiskoláin tanultak; azonban a tudás, melyet magukkal hoztak, a tudatlan tömeg előtt varázstudomány volt. De maguk a tudósok is „természetes

varázstudomány“-nak nevezték tudományukat; tényleg pedig nem volt egyéb, mint a mit ma természettudománynak mondunk, a mennyiben a természeti törvények ismeretén alapult. Így írja ezt SCHOTT GÁSPÁR: „*Magia universalis naturae et artis*“ (1657.) című nagy munkájában: „Természetes varázstudománynak nevezem a természet titkainak bizonyos rejtett ismeretét, melynek segélyével, ha az egyes tárgyak természetét, tulajdonságait, sympathiáit és antipathiáit felismertük, bizonyos hatásokat fejthetünk ki, melyek azoknak, kik ezek okával nem ismerősek, különöseknak, sőt csodálatosaknak tűnnek fel“. Itt tehát SCHOTT nyíltan kimondja, hogy mindaz, a mi a beavatottnak természetes, a tudatlanak varázslat.

Némi jóakarattal még a legegyszerűbb, legtermészetesebb cselekedet is varázslatnak minősíthető. Ha vén asszony ballag át a mezőn, hát ez csak elég mindennapi dolog. De 2—3 évszázad előtt az ilyen cselekedet életveszedelmes dolog volt. Ha ugyanis esetleg megtörtént, hogy valamely, azon a mezőn legelő barom egy idő múlva megbetegedett, ennek persze a vén asszony volt az oka. Valószínűleg ő babonázta meg a barmot, tehát varázsló, boszorkány volt. Kimutatható, hogy sok asszonynak, kik a boszorkányperek idején máglyahalált szenvedtek, nem is volt nagyobb bűnük. Ez az örület tetőpontja volt: bármit tett is valaki, varázslatnak volt minősíthető s máglyára juttathatta az illetőt.

Maradjunk meg tehát a mellett, hogy minden cselekedet, mely babonából ered, vagy a melyet babonás képzetekből magyaráznak: varázslat. Midőn így a varázslatot a babonára vezetjük vissza, mindenesetre

két *nehézséget kerülünk el*, melyekkel a régebbi bűvároknak sok bajuk volt. Először is pontosabb és élesebb meghatározást kapunk a varázslatról, mint egyébként lehetséges volna. A legtöbb régi bűvár varázslat alatt olyan hatásokat értett, melyek gonosz szellemek segítségével érhetők el; ez azonban nem egészen helyes. Mert sem az alchimiában, sem az asztrológiában, avagy a többi jóstudományokban nincs szó démonokról, de még hely sincsen számukra és mégis azt, a mit e tudományok mívelnek, varázslatnak kell neveznünk. Ehhez járul továbbá, hogy a legtöbb európai nép eredetileg varázslatot űzött, a nélkül, hogy a mellett démonok közreműködésére legkevésbé is gondolt volna; a *varázslat tehát nem föltételezi szükségképen a rossz szellemekben való hitet*. Ahhoz, hogy valamely cselekedet varázslatnak legyen tekinthető, nem szükséges, hogy démonok szerepeljenek benne; teljesen elegendő, hogy valamely babonás képzetben lelje eredetét, bármilyen legyen az. És éppen ez a mi meghatározásunknak a lényege.

Egy másik, még sokkal nagyobb nehézség, melyet elkerülünk, a *varázslatnak és a csodának egymástól való elhatárolása*. Magától értetődik, hogy annak a viszonylagosságnak, melyet a babonára nézve megállapítottunk, a varázslatra nézve is érvényesnek kell lennie, ha ezt a babona segítségével magyarázzuk. Ebből következik azonban, hogy valamely cselekedet, vagy esemény, mely bizonyos nézőpontból csodának fogható fel, más nézőpontból varázslatnak látszik. Ha valamely cselekedetet vallásos képzetekből magyarázunk, azaz, ha az istenség közvetlen beavatkozásának eredményeképen fogjuk fel, akkor az csoda mindazok előtt, kik ezt a felfogást osztják. Ha ellenben

ugyanazt a cselekedetet babonás képzeletekből magyarázzuk, varázslattá válik.

Döntő például szolgálhatnak erre azok az események, melyek Egyiptomban adódtak elő, midőn Mózes a zsidókat onnét kivezette. Mózes II. könyvében (7, 10—12) olvassuk: „Béméne azért Mózes és Áron Pháraóhoz és úgy cselekedének, a mint az Ur parancsolta vala: Elveté Áron az ő vesszejét Pháraó előtt és az ő szolgálai előtt és változék kigyóvá. Hivatá pedig Pháraó is a bölcseket és varázslókat és azok is az Egyiptomnak bölcsei az ő varázslások által a'képen cselekedének. Mert elveté mindenik az ő vesszejét és változának a vesszők kigyókká“. S azután ez többszörösen ismétlődött. Mózes a folyók vizét vérré változtatja és békákat hoz elő a földből, a bölcsek ugyanezt cselekszik. Míg azonban Mózes tényei a zsidók előtt csodák gyanánt állottak, a mennyiben az Ur beavatkozásával végezte azokat, az egyiptomi papokat varázslóknak nevezi az írás, bár ugyanazt tették, de hamis istenek segítségével. Azonban mindenki gondolhatja, hogy az egyiptomiak épen megfordítva fogták fel a dolgot; Mózes hatalmas varázsló volt szemükben, a ki számos csodaszerű dolgot volt képes végrehajtani, de az istenek segítségével ők, a papok, képesek voltak hasonló csodákat művelni. Alig férhet hozzá kétség, hogy az egyiptomiak az ő nézőpontjukról így fogták fel a dolgot. Vannak írások a kereszténység első századaiból, a melyekből kiviláglik, hogy a pogányok Jézus és az apostolok csodáit varázsművészetnek tekintették.

Tehát mindig az álláspont a döntő. A mi az egyiknek csoda, mert létrejöttét Isten közreműködésével képzelel el, a másiknak varázslat, mert nem hisz ugyanabban az Istenben. Sok dolgot azokból, a mit

a következőkben varázsművészet és bűbájosság néven fogunk tárgyalni, annak idején és a maga helyén vallásos szertartásnak fogtak fel, mely az istenség beavatkozását, szóval „csoda“ előidézését czélozta; a mi álláspontunkból természetesen csak varázslat maradt.

A vizsgálódás útja.

Számot adtunk az eddigiekben arról, hogy mit értünk „babona“ és mit „varázslat“ néven és ezzel megállapítottuk ama tünetmények határait, melyekről a következőkben szó lesz. Már most csak az van hátra, hogy vizsgálódásaink menetét rövid vonásokban meghatározzuk.

Természetesen rendkívüli érdekes reánk nézve, hogy figyelemmel kísérjük a babonának Európában való fejlődését. Csak csekély tudás kell annak felismerésére, hogy ez a fejlődés nem folyik le egyenes vonal alakjában, egy ponttól kiindulólag és hogy kiinduló pontjai egészen Európán kívül fekszenek. Ama tömeges babonás képzetek közül, melyek az idők folyamán földrészünkön uralkodtak, csak kis töredéknek hazáját találjuk meg a különböző európai népeknél; a legtöbbjét a kelet népeitől kölcsönöztük. Ez a behozatal különböző időkben és különféle utakon történt. Az európai babonának legalább három főforrása mutatható ki azonkívül, a mi eredetileg európai népektől származik. Az első hatás a chaldeusoktól indult ki abban az időben, midőn NAGY SÁNDOR Perzsiába jutott. A második főáram vegyes, zsidó, egyiptomi, arab eredetű és a mórokkal került Európába. A harmadik végül a XIX. század közepén Amerikából származott át hozzánk, azonban az indus (buddhista) elemek nagy tömegével

keverődött össze. E főáramok mindegyikének meg van a maga sajátos jelleme, mely hosszú időn át elszigetelve tartja fenn magát, míg végül a többi árammal keverődik. Nem elég tehát mindegyiküknek lefolyását követnünk, hanem keveredésük eredményeit is meg kell ismernünk.

Ha azután a tényekről és azokról az alakulásokról, melyeken a babona és varázslat az idők folyamán átment, számot adtunk, hozzáfogunk a különböző jelenségek okainak vizsgálatához. A babona épen oly kevésbé lehet ok nélkül, mint bármi a világon. Ha az ember azt hiszi, hogy kísértetet lát, úgy kétségtelenül lát is valamit. Talán kendődaráb az, melyet a holdvilágban a nyitott ablak huzatja gyengén ide-oda mozgat. Az is lehetséges, hogy a tünemény alapja kizárólag az észlelő agyának beteges állapotában keresendő, azonban mindkét esetben kétségtelenül észlelnék valamit; csak az észlelés értelmezése különböző. Így rejlik minden babonás képzelődés mögött valami észlelés, mely csak helytelen felfogással válik babonává. Hiszen a babona tévedésekből áll. Valamint érdekes dolog kimutatni bizonyos észlelések téves értelmezését, úgy nem kevésbé érdekes kinyomozni azokat a fizikai és lelki tüneményeket, melyek a tévedésekre alkalmat szolgáltattak. Az egész munka csakis az ilyen vizsgálattal jut természetes befejezéséhez. Mert bizonyos felfogásokat tévedéseknek, babonának jellemezni csak akkor vagyunk jogosultak, ha kimutattuk, hogy e felfogások bizonyos tények helytelen magyarázatából eredtek, melyek későbbi idők ismeretei s tudása szerint egészen más módon értelmezendők. Erre a befejező vizsgálatra helyezem tehát a főszólyt egész munkámban. Minthogy azonban feladatunk e részének megoldását jelentékenyen meg-

könnyítjük, ha a babonát egészen eredetéig visszafelé követhetjük, úgy, a mint az a kezdetleges emberen megnyilatkozik, vizsgálatainkat a vad népek babonájáról és varázslatáról szóló rövid áttekintéssel kezdjük meg.

A vad népek babonája és varázslata.

A vad népek vallásos képzei.

A legrégibb történelmi adatok, melyekkel rendelkezünk, az egyiptomiaktól és a régi chaldeusoktól, az akkádoktól, erednek; ez adatok időszámításunk előtt 4000 évre nyúlnak vissza. Korábbi időponttól az emberi nem fejlődését történelmileg nem követhetjük. Az egyiptomi és akkád emlékek azt tanúsítják, hogy e népek már a legrégibb, ismeretlen időkben nagy birodalmakat alkottak, melyek hatalmas királyok uralma alatt állottak és magas kulturális fejlettséggel bírtak. Ez adatok tehát csak közvetett és bizonytalan betekintést engednek a kezdetleges ember viszonyaiba; hosszú idők fokozatos fejlődésének kellett végbe mennie, míg az ember arra a fokra érkezett, melyben az egyiptomiak és akkádok a legrégibb történelmi időkben állottak. Ha megbízható felvilágosítást keresünk valóban kezdetleges viszonyokról, úgy a még létező vad népeket kell észlelnünk, mint p. o. a grönlandit, az északamerikai indiánt, az afrikai szerecsent és a szibériai népeket. Alig szenved ugyan kétséget, hogy e népek babonás felfogása és varázsművészete is bizonyos fejlődésen ment át, úgy, hogy azokat sem szabad az e téren

lehetséges legkezdetlegesebb viszonyok mértéke gyanánt tekintenünk; messzebbre azonban e fejlődést visszafelé már nem követhetjük.

A vad népek vallásos fogalmai természetszerűen nem egyformák; de a különbözőségek daczára annyi a közös pontjuk, hogy bizvást tárgyalhatjuk őket együttesen, mert nincs szükség arra, hogy minden részletbe behatoljunk, hanem csakis a főbb vonásokat emeljük ki. A legalacsonyabb fokon állanak — úgy látszik — az *ausztráliai négerek*, a mennyiben ezeknek tudomásunk szerint semmiféle magasabb lényről nincsen fogalmuk. Semmi istentiszteletnek nyomát nem találjuk náluk, gonosz szellemek létezéséről is csak egész határozatlan fogalmaik vannak. A holtak lelkéről azt hiszik, hogy azok rövid földi tartózkodás után a felhőkbe szállnak s rendszerint ott is maradnak; ellenben mi sem gátolja őket, hogy ismét a földre szálljanak, ekkor azonban színüket változtatják s fehérbőrűekké lesznek. Az európaiakat tehát mintegy a földre visszaszállott lelkeknek tekintik. Ez a felfogás azonban nem gátolja őket abban, hogy fehérbőrű nőkkel házasodjanak, ha egy-egy ilyen fogságukba kerül. A szellemekről alkotott fogalmaik tehát — úgy látszik — némileg homályosak és határozatlanok. Továbbá, mint minden vad népnek, nekik is vannak varázslók, kiket minden különös alkalomhoz segítségül hívnak, így betegségek esetén, stb. és a kik ugyanoly módon és hasonló szerekkel kuruzsolnak, mint a melyek más népeknél ismeretesek. E varázslók hatalma, úgy hiszik, a szellemekkel való bizalmas közlekedésükből ered; de, hogy miféle szellemek ezek, vajjon az elhaltak lelkei-e, mielőtt a földet elhagyják, avagy talán rossz szellemek, melyek ellen néha szintén használják a varázs-

latot: arról nem lehet felvilágosítást kapni. Talán maguk a beavatott varázslók sincsenek ezzel tisztában. Idevágó ismereteink mindenesetre nagyon szegényesek, úgy, hogy az ausztráliai négereket e helyütt tekinteten kívül kell hagynunk.

A legtöbb egyéb míveletlen nép mégis magasabb fokon áll, mint az ausztráliai négerek. Az *afrikai nége-
reknél* és az *amerikai indiánoknál* már különbséget lehet tenni voltaképeni vallásos fogalmak, egy felsőbb lény képzelete és a babona között. Így megvan az indiánoknak az ő MANITU-juk, a bantu törzseknek Dél-Afrikában az ő MODIMO-juk vagy MOLIMO-juk. Ennek a „nagy szellem“-nek vagy „legfelsőbb lény“-nek azonban nincs valami nagy szerepe; imádása semmiesetre sincs szokásban. Nem képviseli a világ teremtőjét; inkább úgy látszik, hogy a fátumnak, a sorsnak felel meg. Ez kiviláglik abból, mit a bantu törzs egy értelmes néger főnöke a hittérítőknak beszélt:

„Azt hiszitek hát — mondá, miközben a csillagokra mutatott — hogy ezek között s a másik oldalukon egy mindenható úr lakik, a ki mindnyájunkat teremtett és a mi atyánk? A mi elődeink tényleg szoktak beszélni az Ég Uráról és mi azokat a nagy fénylő foltokat, melyeket fejetek fölött láttok, az istenek útjának nevezzük. De nekünk úgy látszik, hogy a világnak mindig léteznie kellett; kivéve az embereket és állatokat, melyeknek felfogásunk szerint kell, hogy kezdődésük volt légyen, előbb az állatoknak, azután az embereknek. De nem tudjuk, ki hozta őket a világba. Imádjuk őseink lelkeit és kérünk tőlük esőt, gazdag aratást, egészséget és jó fogadtatást halálunk után“.

Az *indiánok* fogalmai MANITU-ról, úgy látszik, hasonlóak. Sem őt, sem a számos többi istenséget

nem imádják. Csak a hadiistenekhez fohászkodik a törzsfőnök, ha a törzs nagyobb vállalkozásra indul. Nagyon rövid imáikat rendszeren az elholtakhoz intézik: „Szellemek, legyetek könyörületesek irántam s mutassátok meg, hol találhatok egy medvét!“ Egy utas meséli, hogy egy ízben indiánokkal vizen utazott. Tóhoz érkezve fogták pipájukat s dohányozni kezdtek, kérve a szeleket, legyenek nyugodtak, hogy veszélytelenül juthassanak át a tavon.

E leírásokból kiderül, hogy a vad emberek vallásának lényegét a szellemek, mindenekelőtt az elholtak lelkei, a mellett azonban természeti szellemek is alkotják. A szellemek mindenben keresztül hatolnak, ártnak vagy használnak, tehát tisztelni kell őket. Áldozatok és a szellemek idézése által biztosíthatja magának az ember vállalkozásai sikerét; segítségükkel árthat szomszédjának, a ki igazában bántotta. Leglényegesebb része vallásuknak tehát: babona; vallásos szertartásuk: varázslat.

A szellemek idézésének módja nem egyforma a különböző népeknél. Némelyek valamely látható tárgyhoz fordulnak, melyben hitük szerint a szellem székel (fétis). Mások ismét nem keresnek szellemeiknek látható szimbolumot. Ismét másoknál a szellemeknek mind e két alakja megvan. A Guinea partján élő négerek jellegzetes példaképei a fétisimádóknak. Hogy jó létre a fétis, az kiviláglik egyik főnökük fejtegetéseiből.

„Ha valamelyikünk valami fontos vállalatra határozta el magát, akkor a legelső, a mit tesz, az, hogy szándéka istápolójául istent keres magának. E célból útnak indul s az első élő lényt, mely feltűnik előtte, istenül veszi, kutyát, macskát vagy akár a legalsóbb rendű állatot. Lehet élettelen tárgy is, melyet útjában talál, kő, darab fa vagy bármiféle. Ennek az új isten-

nek azonnal áldozatot hoz, elmagyarázza neki tervét és ünnepélyesen megfogadja neki, hogy ha az sikerülne, továbbra is istenéül akarja tekinteni és tisztelni. Ha tehát terve sikerül, új, nagyon hasznos istent fedezett fel, melynek naponta áldoz; ellenkező esetben mint hasznavehetetlent félredobja; akkor aztán megint az lesz, a mi azelőtt volt“.

Magasabb fokon vannak a *dél-afrikai néger*ek, kik egészen meghatározott szellemekhez fordulnak, de nem imádják őket valamely látható alak képében. Miként fentebb láttuk, főleg az elhaltak lelkei, az ősök szellemei azok, melyekhez folyamodnak; de ezek nem egyenlő ranguak. A fiú leginkább az atyjához fordul, mint a kit a legjobban ismert. Egy zulu ezt az egész felfogást a következőképen vázolta:

„Mi feketék nem tiszteljük összes amatongo-inkat (elődeinket) egyformán. A gyermekek általánosságban csak a családfőt imádják, mert a többi ősöket, kik meghaltak, nem ismerik, nevüket sem tudják. De atyjukkal kezdik és végzik imájukat, a kit ismertek, mert jól ismerik őt és gyermekei iránt való szeretetét. Ugyanúgy fog velük bánni mostan is, midőn már halott. Így van ez, ámbár imádjuk törzsünknek összes amatongóit, kik sűrű sövényt alkotnak védelmünkre; de atyánk sokkal magasabban áll a többi felett, midőn az amatongókat imádjuk. Atyánk nagy kincs reánk nézve, ha meghalt is. Ha betegség üt ki a kraalban, a legidősebb fiú őt dicsőíti összes megtisztelő mellékneveivel, melyekre harczban-háborúban szert tett, azonban egyúttal az összes többi amatongót is dicsőíti“.

Azt is tudjuk, hogy hogyan végzik e törzsek a szellemek idézését és dicsőítését. A szellemtisztelet természetesen áldozással van egybekötve; ha az áldo-

zati állat beleit kiszedték, felkiált a főnök: „Ti elődeim szellemei, fogadjátok ezt az áldozatot, a ti ételetek az. Adjátok nekem egészséget a ti irgalmatokhoz képest!“ Jó jelnek tekintik, ha a barom leölés közben ordít; ekkor azt kiáltják: „Ordíts hangosan, szellemeink ökre!“ A vér és zsír egy részét a szellemek részére félreeső helyen elégetik, füstölőszerekkel édes illatot adva a zsírnak; azután megkezdődik az áldozati lakoma. A főnök azután egy szolgálával, a ki az ebédlőgyékényt viszi, az akol szélső végéhez megy s így kiált: „Nyugalom! Csend! Kérlek titeket, atyáink szellemei, kik előttünk oly nagy és nemes tetteket vittetek véghez, adjatok jó sikert, szerencsét. Kérlek titeket, töltsétek meg kraalomat barommal, magtárimat terméssel, házaimat gyermekekkel, hogy sohasem vesszetek ki emlékezetünkéből“.

Míg a délafrikai törzsek az elhaltaknak egészen szép tisztelete mellett fétisimádást nem űznek, addig ez az *északamerikai indiánoknál* megtalálható. Fentebb láttuk, hogy e népfajok minden további szertartás nélkül s a nélkül, hogy látható tárgyhoz fordulnának, a szellemekhez és szelekhez imádkoznak. A dakota törzsről beszélük, hogy nem imádnak meghatározott képeket, nincs is imahelyük, imaházuk. Ellenben nem ritkán látni, hogy az ily indián az első útjába eső gömbölyű követ felszedi, befesti, azután néhány lépésnyire lakásától a fűvet 1—2 lábnyi átmérőjű körben kitépi. Itt azután felállítja a követ vagy az ő felfogása szerint istenét, némi dohányt s néhány tollat áldoz neki s kéri őt, hogy oltalmazza meg valamely veszedelemtől, melyről valószínűleg álmodott vagy melyről másvalamiképen képzelődött. A szellemek közvetlen imádásán kívül tehát fétisimádást is találunk.

A vad népek vallásos varázsmestersége.

A mit fentebb leirtunk, az ama módoknak vázolója, melyek szerint az egyes egyének a szellemeket imádják. Ez azonban általánosságban csak a mindennapi élet közönséges eseményeinél történik így. Mihelyt ellenben komolyabb ügyekről van szó, mikor az egyén már nem bízhatja magát önmagára, ha az egész törzs java forog kockán, p. o. betegségek vagy háború kitörésekor, ha tartós szárazság elpusztulással fenyegeti a legelőket s vadászterületeket, akkor a szellemektől különösen kedvelt közvetítőre van szükség, hogy az végezze a szükséges szertartásokat, melyek a népnek a magasabb hatalmak segítségét biztosítsák. Ilyen közbenjárók, táltosok, bűvölők, varázslók, vagy bármely néven nevezzük őket, minden vad népnél találhatók s különböző néven ismeretesek. A szibériai népeknél a samánok, az amerikai indiánoknál az u. n. orvosemberek végzik e tiszteket, kiket p. o. a dakoták muski-wininnee-nek, a winebagók madéwininee-nek neveznek. Ugyanígy látjuk ezt a délafrikai népeknél; a zuluknál isi-nyanga, a becsuánoknál ngaka néven nevezik őket, stb. Mindenütt esőcsinálók, orvosok és jóvendőmondók, kiknek feladata jó előjeleket szerezni s a háború szerencsés végét biztosítani. Varázslatukkal az egyes egyéneket ellenfelükön való bosszúvevéshez segítik vagy dús zsákmányhoz a vadászaton; szóval elvállalnak mindent, a mi a varázslás körébe vág.

Túlságos részletezésre vezetne, ha a különböző népek varázslóinak szertartásait és bűvös eljárásait sorra akarnók venni; nem is ismerjük azokat pontosan. Azt az eljárást választom tehát, hogy egyes vonásait vázolom oly népek efféle szertartásainak, a melyeknél

azokat véletlenül különösen jól megfigyelték. Tény, hogy a leírás nem illik pontosan minden népre; de hiszen csak általános áttekintésről van itt szó.

Azt a szertartást, melylyel a winebagok Észak-Amerikában új kuruzslóikat felavatják, orvosságünnepnek nevezik és nagyon régi szokás, mely, miként minden ünnepük, nagyrészt tánczból áll. A tagok, a kik ezen résztvesznek, maguk között szövetséget alkotnak s bizonyos titkaik vannak, melyeket nem tagokkal soha nem közölnek. Ezért tehát inkább a dolog külső jellege az, a mi előttünk ismeretes; hogy mit tanulnak az új kuruzslók s mely titkokba avatják őket, azt nem tudjuk. De feltehető, hogy azokról a cselekményekről és varázsigékről van szó, melyeket adott esetben használniok kell. E varázsszavak közül elég sokat ismerünk, hogy belássuk, hogy nem sokat veszítünk, ha a többit sohasem ismerjük is meg. Az ünnepélynek nincsen megszabott ideje, hanem akkor tartják meg, ha két vagy több személy a szövetségbe való felvételét óhajtja. Ekkor megteszik a szükséges előkészületeket s meghívókat küldenek azokhoz a régibb tagokhoz, kiknek jelenléte kívánatos. Tehát nem vesz részt a szövetség minden egyes tagja. Az ünnepélyt külön a célra készült, a meghívottak számának megfelelő nagyságú sátorban tartják. A tagok a sátor két hosszabb oldalán foglalnak helyet, a középső tér szabadon marad a tánczosok részére. Az új jelölteknek három napig kell böjtölniök, mielőtt felavattatnak; ezalatt az öreg kuruzsló, a ki az ünnepélyt intézi, titkos helyre vezeti és a szövetség összes titkaiba beavatja őket. Továbbá, úgy mondják, az éhezés alatt még bizonyos izzasztásoknak is alá kell vetniök magukat, a mennyiben szőnyegekkel betakarják s bizonyos gyö-

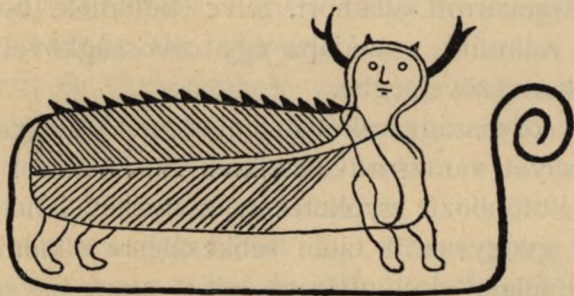
kerek gőzeinek teszik ki őket. Ha ezt kiállották, megkezdődnek a szertartások, melyeken a meghívottak részt vesznek. E szertartásokat a vén kuruzslók tánca és beszéde, valamint mindenféle csodálatos cselekmény alkotja. Így többek között adott jelre az összes öregebbek fojtogató mozdulatokat végeznek s azután egy kis kagylóhéjra köpnek. Ezt orvosságkőnek nevezik s azt állítják, hogy állandóan gyomrukban hordják s csak ünnepélyes alkalmakkor hozzák napvilágra. Hogy ez lehetetlenség, azt megjegyezni felesleges. Végül mindegyik ujoncz egy orvosságzacskót kap, azaz összevarrott állatbőrt, telve különféle csodaszerrekkel, valamint a szájába egy orvosságkövet. Ezzel felvették a szövetségbe.

Az orvosságzacskóban mindenféle tárgyat őriznek, melyet varázsműveleteiknél használnak; többek között különböző gyökereket, melyeket lehet, hogy tényleg gyógyszerül, talán sebkezelésre alkalmaznak; továbbá állatok különféle részeit s egyes ásványokat. Egy öreg winebagofőnök orvosságának leghatásosabb része saját állítása szerint egy kis kődarab volt, melyről kitűnt, hogy rézkő, továbbá egy darab csont, mely állítása szerint a nagy orvosságállatból származik. Ez az állat csak hébe-korba mutatkozik az orvosságembereknek álmukban s egyébként nem él a földön. Ugyane főnök kezevonásától ered a nagy orvosságállatnak mellékelt ábrázolása. (1. ábra.)

Látható ebből, mint van túlsúlyban a szabad képzelet a csekély gyakorlati tapasztalat felett, mellyel ezek az emberek tényleg bírnak. Legerősebb gyógyszereik nem gyökerek és méreganyagok, melyek hatását véletlenül felfedezhették, hanem tárgyak, melyeket nem is ismernek s melyek épen ezért élénk mozgásba

hozták képzeletüket, úgy, hogy azoknak mindenféle titokzatos erőt tulajdonítanak. Ez a vonás az összes vad népeknél megtalálható.

A nagy tűzkígyóról szóló délafrikai legenda meséli, hogy az időtájt, midőn a hollandusok az országba (Natal) jöttek, tűzfejű nagy kígyó élt egy tóban. Ekkor történt, hogy néhány ember, a ki Amangwaneból jött, lesbe állott s levágta a kígyó fejét, midőn a tóból kimászott; de a törzse visszamászott a vízbe s a tó rögtön kiszáradt. Ekkor megszeppentek a feketék s a hollandusokhoz mentek, kérdezvén őket, hogy mitévők

1. ábra.

legyenek? A fehérbőrűek meghallgatták a történeteket s egyebek közt azt kérdezték: „Mit csináltatok a fejjel s a törzs legközelebbi darabjával?” A feketék azt felelték: „szükségünk volt az orvosságra, hogy gyógyítsuk magunkat“. A hollandusok kérdezek: „Mit akartok tulajdonképen az orvossággal, melyet olyan állatból vetetetek, a melyet nem ismertek?” „Épen azért öltük meg az állatot, mert nem ismertük, össze akarjuk vegyíteni egyéb orvosszerekkel“ viszonzák a feketék. Ez a történet eleget beszél és nem szorul bővebb magyarázásra.

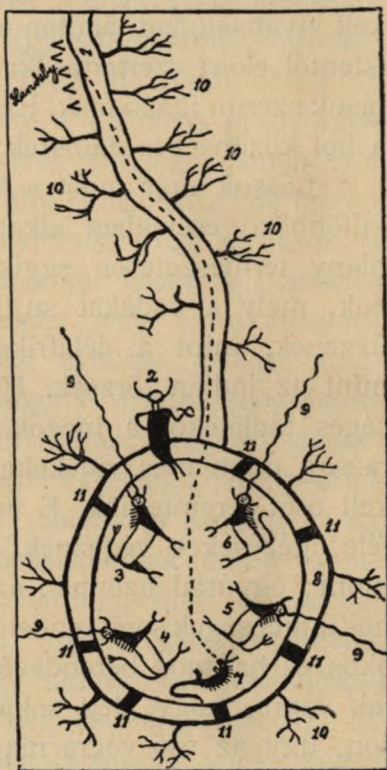
Ha már az orvosságos erszény tartalma csodálatos, nem kevésbé különös annak alkalmazása.

Több népnél érdekes nézetekre találhatunk arra

vonatkozólag, hogy honnét ered tudásuk. Így a dakota-indiánok azt hiszik, hogy UNK-TA-HE, a vizek istene, közölte azt velük. Ő és kísérei álomban szoktak az orvosságos embereknek mutatkozni. Ő az összes szellemek feje s ő kölcsönzi az orvosságos embereknek természetfeletti hatalmukat.

A mellékelt 2. ábra ez istenségnek és kísé-
rőinek lakását ábrázolja.
Következőképen magya-
rázzák: A belső kör a vi-
zet jelenti; 7 a főisten-
ség; 3, 4, 5, 6, kísérei;
2 egy indiánt jelez; 8 a
világ, mely a két kör kö-
zötti egész tért kitölti, 1
folyót ábrázol, indiánfalu-
val a partján; 11 ajtók,
melyek az isteneket a vi-
lággal összekötik; 9 a vil-
lám, melyet az istenség
kísérei védelmükre hasz-
nálnak; 10 fák a folyó-
parti erdőkben.

Az indián, ki ezt a
rajzot készíté, beszélt,
hogy UNK-TA-HE felszál-
lott a tóból s őt, mielőtt megszületett, falujából, a
folyó mellől magával vitte a mélységbe. Mikor ez
útjában más istenek mellett elhaladt, mindegyikük
néhány jó tanácssal szolgált neki, az utolsótól (3)
pedig dobót kapott s azt mondták neki, hogy min-
den kívánsága szerint fog történni, ha reá üt és

2. ábra.

azokat a varázsigéket használja, melyeket a mélységben az istenektől tanult. Ez után az oktatás után UNK-TA-HE ismét a szárazföldre vitte s ott egy nő azután indián alakjában világra hozta.

Ez tehát az orvosságos emberek felfogása természetfeletti hatalmuk okairól. Csak nyilvánítaniok kell kívánságukat, azután a dobra ütni s bizonyos, az istentől előírt szertartásokat végezni, akkor ezek óhajításuk szerint igazodnak. Ezért képesek segíteni ottan is, a hol közönséges emberek előtt minden út zárva van.

Lássuk már most a bűvös eljárásokat, melyeket különböző esetekben alkalmaznak, közelebbről. Esőhiány természetesen egyike a legnagyobb csapásoknak, mely a vadakat sujthatja, akár állattenyésztést űzzenek, mint a délafrikai népek, akár vadászatot, mint az indián törzsek. Ha a barom nem talál elég-séges táplálékot a mezőkön, vagy ha a vad a szárazság miatt más vidékeket keres fel, a kuruzslóknak kell esőt teremteniök. E célból a magányban különféle igézéseket végeznek, melyekről bővebbet nem tudni; egyúttal azonban az istenek tiszteletére általános ünnepségek sorát rendelik el s ez, úgy látszik egészen okos és hasznos berendezés, mert ha a népet rá tudják venni, hogy elég sokáig szórakozzék és mulasson, úgy az eső végre magától is megjön. Ha azonban a nép türelme előbb fogyna el, akkor persze az orvosságos embernek sem lesz jobb a sorsa, mint a fétisé, mely nem felel meg a hozzáfűzött várakozásoknak. Élete veszélyben forog, ha személyét nem hozhatja elég jókor biztonságra. Ez azonban legtöbbször sikerülni fog neki, minthogy a nép azt hiszi, hogy láthatlanná teheti magát, állatképet ölthet és sérhetlenné teheti magát. Mindezt valami fűféle

növény segítségével teszi, melyet a dakoták pezhi-kavusk-nak neveznek. A varázslók mindig maguknál hordják és ha a törzs harczba vonul, akkor a harczosokat és fegyvereiket ennek a főzetével öntik le. Ezzel az ellenség előtt láthatatlanok lesznek és minden sérülés ellen, még a golyó ellen is óva vannak. Azt hihetné az ember, hogy ez a hitük az Egyesült-Államok katonáival vívott ütközetekben alaposan megrendülhetett.

Mint *orvosoknak* is nagy a hírük az orvosságos embereknek, bár a gyógyszerek tényleges ismeretéről s czélszerű alkalmazásáról alig lehet szó. Ha ugyan tényleg volnának ilyes ismereteik, úgy ez titok a nagy tömeg előtt, mely bizalmát csakis a varázsló bűbajos erejébe helyezi. Igaz, hogy ez a bizalom Észak-Amerikában az utolsó években erősen meg-ingott; a hol az indiánok állandó érintkezésbe jutottak a fehérekkel, csakhamar rájöttek, hogy a „sápadtképűek“ orvossága erőteljesebb és megbízhatóbb, mint az övék. Most már jobban szeretik a khinint és az opiumot, mint a nagy orvosságállatnak darab csontját. És ezen alig csodálkozhatunk; mert az orvosságos ember ténykedésében, midőn orvosként szerepel, legfőbb lényeg az, hogy tánczol és varázsigéket énekel. Bizonyára rendel hideg és meleg fürdőket is, a szerint a mint a betegnek forrósága vagy hideglelése van s belső szereket is rendel, de a legfontosabb a kezelésben mégis a bűbajos táncz. Több rész-bőrrű törzs ezt a tánczot oly szentnek és jelentőség-teljesnek tekinti, hogy sajátóságos képírása segítségével pontosan följegyezte, hogy valamikép el ne vesszen belőle valami.

A táncz valóságos előadás s a varázsló a beteg ágyánál tiszteletteljes hallgatóság előtt lejti el.

Kis dobját pergetve vagy kereplővel kelepelve körben mozog, közben titokzatosan érintkezni látszik a szellemekkel, kihúzza a kórságot a beteg gyomrából vagy a torkából, rossz szellemeket űz ki a test különböző részeiből stb. Ily módon folytatva nemcsak saját magát, de nézőit és a beteget is lassankint önkívületbe ejti, úgy, hogy azok félve s rettegve nézik s ha varázslatos kereplőjét megrázza vagy kis dobját veri, azt hiszik, hogy az ég és a föld az ő hangját hallgatja és az egész világegyetem meghajlik előtte. Hogy a beteg az ilyen kezelés után néha helyreáll, magában véve nem hihetetlen; hiszen tudjuk, hogy nálunk is gyakran az orvosba vetett bizalom, nem pedig az orvosság a gyógyító tényező.

A csodaorvos összes ténykedéseinek vezető fonala kétségtelenül az a gondolat, hogy pusztá óhaja az istenek segítségével az óhaj teljesítését hozza magával. Néki eljárásával csak meg kell magyaráznia a szellemeknek, hogy mit vár tőlük, s ennek kivitelét reájuk bízhatja. Erre mutat a varázstáncz a beteg körül, valamint az a minden vad népnél közös hit, hogy az, a mit valamely élő lény képével véghezvisz, tényleg megtörténik az ábrázolt személylyel vagy állattal. Ily módon vesz boszút a vad ember az ő személyes ellenségén; pénzért s rábeszéléssel rávesz valamely hatalmas varázslót, hogy ellenségéről képet készítsen s azt aztán elégesse, szivét átszúrja vagy egyéb módon megsemmisítse. Sőt ez a varázsművészetekbe vetett hit állítólag oly nagy, hogy ha az illető személy megtudja, mi történt képmásával, néha félelmében meg is hal.

Hasonlót látunk számos rézbőrű törzsnél, midőn valamely vállalkozás, p. o. medvevadászat kedvező

sikerét akarják biztosítani. A varázsló egy medvének durva képmását belevési nyirfakéregbe és vonást húz az ábra szívéből a szájáig, jelezve, hogy az élet ezen az úton hagyja el az állatot. Ehhez a következő igézést énekli: „Halljad hatalmamat! Gyorsaságom és boszom olyan, miként a sasé. Hallok mindent, a mi a világon történik. A medvének engedelmeskednie kell sátram orvosságának. Titkos lakásom kettős. Félj tehát az embertől! Csiga jöjjön beleidbe! Menekülhet-e medve nyilam elől? Avagy folyam? He, he! Menekülhet-e medve varázserőm elől? Gyógyszerem hatalmas“. A történet nem ad hírt róla, hogy milyen hatása van ennek a szörnyű varázsnak az amerikai medvékre.

A varázslók jövőendő eseményeket is megjósolnak, jeleket magyaráznak stb. Ehhez azonban a csodaorvos közreműködése nem mindenképen szükséges; minden vad népnél elterjedt ismeretét találni a jóslás művészetének, melynek segítségével közönségesebb esetekben kiki önmagán iparkodik segíteni. Nagyon elterjedt a *belomantia*, vagyis a kilótt nyilakból való jóslás. Ha rézbőrű vitéz kalandokra indul, előbb találomra nyilat lő a levegőbe. A lehulló nyilak iránya mutatja azután a követendő út irányát. Ez nagyon emlékeztet a gombok számlálgatásának divatjára, a mint az sok helyütt szokás. Ünnepeles alkalmakkor, vagy ha biztos felvilágosítást kívánnak a jövőt illetőleg, a csodaorvoshoz fordulnak. Idő és viszonyok szerint ez persze más és más módon jár el; minthogy azonban nem bocsátkozhatunk az összes jósló eljárások leírásába, egy, különösen érdemes módszernek leírására szorítkozunk, mely a szibériai sámánoknál szokásos. Annyiban is érdeklél bíz, mert kiderül belőle, hogy miképen

használnak fel a vad népek kuruzslói bizonyos eszközöket, melyek nem csak tudatlan fajrokonai, hanem néha civilizált emberek előtt is a titokzatosnak, természetfelettinek benyomását keltik. A különböző utazók leírásai a sámánok eljárása felől lényegileg megegyeznek; ezek közül tehát csak az egyiket közlöm:

„A jurta (tunguz sátor) közepében lobogó tűz világított, körülötte fekete birkabőrökből kör volt kirakva. Ezen kimért, ütemes lépésben lassan járt körül egy sámán, varázsszólamait halk hangon mormolva. Fekete, hosszú, bozontos haja csaknem teljesen elfedte felduzzadt, sötétpiros arcát; e fátyol mögül, a borzas szemöldökök alól izzó, vérrel aláfutott szempár villogott elő. Ruházata, állatbőrből készült palást, végig tele volt aggatva szíjakkal, amuletokkal, lánczokkal, csörgőkkel, vas- és rézdarabkákkal; jobb kezében szintén csengőkkel diszített tamburinalakú varázsdobot, baljában íjat tartott. Külseje rendkívül vad és borzalmas benyomást keltett. A gyülekezet csendben, feszült figyelemmel ült. Lassankint kialudt a láng a jurta közepén, csak a szén izzott még s titokzatos félhomály borult a sátorra. A sámán földhöz vágta magát s miután vagy 5 perczig mozdulatlanul feküdt, szánalmas nyögésbe, tompa, elnyomott kiabálásba tört ki, mely mintha különböző hangoktól eredt volna.

Egy idő múlva újra lángra szították a tüzet s ez magasra lobogott fel. A sámán felugrott, íját a földre állította s miközben kezével tartotta s homlokát felső végének támasztá, az íj körül előbb lassan, majd mind gyorsabban, körben kezdett szaladni. Miután e forgás annyi ideig tartott, hogy nekem a

puszta látásától is forgott az agyam, hirtelen a szédülés minden jele nélkül megállott s kezével a levegőbe mindenféle alakokat rajzolgatott. Azután a lelkesedés egy nemével kapta kezébe dobját, melyet mintha valamely dallam ütemére perdített volna, mire hol gyorsabban, hol lassabban ugrált ide-oda, miközben teste valami különös módon gyorsan össze-vissza rándult. Mind e művelet közben a samán néhány pipa legerősebb cserkesz dohányt szítt el s közben egy-egy korty pálinkát ivott. Ez, valamint a forgás, végre mégis elszédíthették, mert hirtelen földhöz vágódott s mereven, élettelenül fekve maradt. Két jelenlévő fel-emelte s megtámasztotta; arcza undok volt. Szeme mereven tolult ki üregéből, arcza vörös volt; teljesen öntudatlannak látszott s testének gyenge reszketésén kívül néhány perczig semmi mozdulatot, semmi életjelt nem lehetett rajta észrevenni. Végre mintha felocsudott volna merevségéből; jobb kezével íjára támaszkodva, a ballal a varázsdobot magasra emelte s feje felett forgatta, majd hirtelen a földre bocsátotta, a mi a körülállók magyarázata szerint annyit jelentett, hogy ihlettsége most már tetőfokára hágott s hogy már kérdéseket lehet hozzá intézni.

A feltett kérdésekre hosszas fontolgatás nélkül adta válaszait, de mintha maga sem tudná, hogy mi történik körülötte. E válaszok nagyrészt homályos jóslások voltak, melyeket a kérdező úgy értelmezhetett, a hogy akart. Úgy látszik tehát, hogy a varázsló bódító és részegítő szerek és műveletek segítségével oly állapotba hozta önmagát, melyben szinte öntudatlanul adott választ kérdésekre, melyekre rendes állapotban talán felelni sem tudott volna.

A vad népek varázslása.

Ha minden jó, minden segítség a szellemektől ered, akkor közeli annak a felvétele is, hogy minden rossz, minden kárt és szerencsétlenséget hasonló lények okoznak. A vad népek tehát nemcsak jó szellemekben hisznek, hanem démonokban is. És valamint hiszik, hogy rendkívüli tehetségekkel bíró csodaorvosaik hatalmukat a jó szellemektől kapják, úgy hisznek abban is, hogy sok ember összeköttetésben áll a gonosz szellemekkel és segítségükkel másoknak ártani igyekszik. Már e legalacsonyabb fokon tehát különbséget találunk a törvényes, jóindulatú vagy fehér bűbájosság, bűvölés s a rontó varázs vagy fekete varázsművészet* között.

A vad népek első gondolata, ha velük vagy hozzátartozójukkal baleset történik, rendszerint az, hogy ezt varázslat okozta. A csodaorvosnak feladata gyakran tehát nemcsak az, hogy a káron segítsen, hanem az is, hogy felderítse a személyt, mely azt fekete művészetével okozta. Ezzel a csodaorvos nagy hatalomra tesz szert; mert a (rosszindulatú) varázslást csaknem mindig halállal büntetik, s ezért könnyen megszabadulhat valamely ellenségétől, ha reá bizonyítja a varázslást. Ezért a fekete varázslást titokban is tartják, ha ugyan egyáltalában végzik; de nincsen biztos tudomásunk róla, hogy a vad népek között meg volna. Ha megvan, úgy valószínűleg meg lehetős hű mása a nyilvánosan űzött bűbájosságnak.

* A „fekete varázsművészet“ kifejezéséről azt írja Soldan (Geschichte der Hexenprozesse. 2. kiad., I. köt. 198), hogy ez a középkorban a görög nekromantia szó elferdítéséből származott. Ezen a görögök a halottkikérdezést értették, később a keresztény egyházban azonban e szó egyértelmű volt minden meg nem engedett varázslattal. Nigromantia-t csináltak belőle (niger-fekete) s később ennek ellentéte gyanánt csinálták a „fehér varázslat“ kifejezést.

I. SZAKASZ.

A CHALDEUSOK TANAI ÉS TANAIK FEJLŐDÉSE EURÓPÁBAN.

A chaldeusok.

A chaldeusok vallása.

 chald népek vallásos és babonás fogalmairól szóló ismeretünk főleg ama számos írásból ered, melyeket a régi Ninive egy könyvtári termében fedeztek fel, s melyeket elolvasni és értelmezni az európai tudósoknak legújabb időben sikerült.

Az anyag, melyre e munkákat írták, agyag. Az írásjegyeket ebbe, míg az agyag nedves volt, belepréselték, azután a táblákat égették, avagy megszáritották. Javarészt ez anyag nagy tartósságának köszönhetjük, hogy az ős írások némileg olvashatók, bár a királyváros romjai alatt eltemetve néhány évezreden át feküdtek a földben. A mi tárgyunkra legnagyobb jelentőségű egy nagyon terjedelmes varázstudományi munka, mely eredetileg vagy 200 táblára terjedt. A még most is létező példány, melyet a londoni *British Muzeum*-ban őriznek, egy sokkal régibb eredetűnek a másolata, melyet ASSURBANIPAL király a Kr. e. 7-ik században készíttetett. A szöveg két nyelven készült; az assir (sziriai) nyelven, melyet ASSURBANIPAL idejében beszéltek s az akkad nyelven, a régi chaldeusok nyelvén, melyen az eredeti készült s mely ASSURBANIPAL idejében holt nyelv vala. E munkából, valamint

különböző egyéb munkák töredékeiből a chald vallásnak és szellemtannak (demonologia) legalább fővonásait sikerült megismerni. Kezdjük *egy rövid áttekintéssel a vallásról*, a mennyiben erre a későbbiek megértése céljából szükségünk van.

Miként az ily hatalmas kulturnépnek, mint a babiloniai, vallásától várható, a chaldeusok istenhite nagyon magasan áll ama vallások felett, melyeket imént végig szemléltünk. Itt valóságos istenekre, szellemi, fenséges hatalmakra találunk, kik az égen, földön és vízben uralkodnak. Az ég istene ANU, a földé BEL, a vize EA s rendesen e hármat nevezik a chald theologia nagy háromságának. Azonban mindegyik az istenségek egész körét képviseli, mindegyiknek van családja, vannak szolgái stb. Azonfelül mindegyikük helyi istene a nagy babilon városok vagy tartományok egyikének. A hatalmas Babilon város helyi istene MARDUK volt, azonban idővel a háromnak veszedelmes versenytársa lett s mindinkább reá ruházták a többi istenek tulajdonságait és hatalmát, „EA FIÁ”-nak nevezték s BEL-lel annyira azonosították, hogy a babilonbeli BEL, kinek nagy templomáról hallunk, tényleg MARDUK volt, kit immár legfelsőbb Úr gyanánt, BÉL(úr)-ként tiszteltek. Fiának viszont Borsippa város istenét, NEBO-t tekintették és ez MARDUK-BEL-lel és ASSUR-ral, az asszír népistenséggel együtt uralkodott az asszirok idején a pantheonban.

Az összes istenek között EA érdekel leginkább, mert ő a varázslat istene, s mint ilyen, végig megtartotta jelentőségét. Mint a víz istene valószínűleg egyszersmind isteni varázslóvá is lett, mert a bűbajos gyógyításnál és mindenféle igézéseknél a víz volt a főelem; ennek megfelelően a legbűbájosabb vizeket

EA városából, a nagy folyamok torkolatánál fekvő Eriduból hozták. Babilon eme déli vidékén EA volt a főisten, a ki körül az isteneknek egész köre csoportosul, s ki a világegyetemet mozgatja s kormányozza. A varázsisten a bölcsesség istenévé lesz, ki minden ipart és művészetet ért és tanít; ő egyúttal az az isteni művész, a ki az embert agyagból alkotta s neki az életet adta; ő teremtette az egész világot, minden, a mi van, belőle keletkezett, s minthogy az egész világot a vízből (*apsu*, a mondabeli óceán) keletkezettnek képzeltek s gyakran azonosították EA-t *apsu*-val, azért érthető az a felfogás, hogy mindent, a mi van, magából EA-ból eredőnek gondoltak.

A babiloniak mindennapi vallásos gyakorlatában EA mint a legnélkülözhetetlenebb istenség szerepel, a mennyiben ígézéseknél főleg az ő nevét használták. Mert e vallásban gyakorlatilag, az istenekről és világról alkotott minden magas fogalmak mellett mégis az ígérés a legfőbb dolog; ígézéssel gyógyítják a testet és a lelket, szereznek termékenységet, győzelmet és áldást, szóval: a szörnyű démonok egész seregét, melyek az embert üldözik és szerencséjét és boldogulását megrabolják, ígézéssel űzik el. A démonok e világára kell mindenek előtt figyelmünket fordítanunk, hogy az ígérés lényegét megérthessük.

A démonologia és a szellembüvölés tana.

A természet ijesztő oldala, az elemek tombolása, vihar és ár, zivatar és sötétedések, mindez mint gonosz szellemek titokzatos játéka szerepel e nép felfogásában, mely képzelete rémeit néha rikító színekkel festi. Így látjuk ezt a holdisten (Sin) vesze-

delméről és megmentéséről (tehát egy holdfogyatkozásról) szóló varázslégendában.

„A keringő manók (*umu*-k, voltaképen „napok“, a gonosz természetszellemek homályos megjelölése), a rossz istenek, a kiméletlen démonok, melyek az ég gyűrűsánczán (a szemhatáron) születtek, a gonosz-tévők, a pimaszok, a kik naponta rontásra indulnak; mások tönkrejuttatására sietnek. A hét közül az egyik vihar, a másik sárkány — és senki sem menekül szájának mérge elől — a harmadik párducz stb. Ők heten, ANU király követei, egyik várost a másik után sötétséggé változtatják; szélvészrek ők, melyek tombolva nyargalnak az égen, viharok ők, melyek dühöngve hoznak sötétséget, vágató orkánok ők, melyek borússá teszik a világos napot; az orkánnal, a szélvésszel nyargalnak, a RAMANU (mennydörgés istene) záporai ők; az ég alján villámként villannak fel. Mikor gyilkolni akarnak, sietnek a tágas égbolton, ANU lakásának ellenségei és nincsen párjuk a világon“.

Hasonlóan fogják fel a természet egyéb végzetes tüneményeit. Így a vízár, mely a folyam és tengerpart vidékét egyre fenyegeti, fogalmaik szerint gonosz szellemnek a műve, a nagy árkigyó ellen vívott harcz a babilon mondakör egyik kimagasló motívuma, mely különösen a kosmogon mondákban szerepel.

De a rossz szellemek játékokat nemcsak magában a természetben, hanem az emberi és állati életben is űzik. Íme p. o. egy idézése az *umuk*-nak, melyeket vadul rohanó szellemeknek képzeltek. „A pokolnak szülöttei ők, felhozzák a romlást, leviszik a zavart. Ők a méreg az istenek epéjében, a nagy napok, melyek ellopódnak az égről. Lehullnak esőként az égről, kicsiráznak a földből; magas állványok,

tágas állványok körül tolongnak; egy házból a másikba nyomulnak; ajtó nem tartja vissza őket, zár nem véd meg tőlük, átkúsznak az ajtókon, mint a kigyók. Meggátolják, hogy a férj teherbe ejtse az asszonyt; ellopják a gyermeket az anya öléből; kiűzik a birtokost az apai házból. Ők a hangok, melyek elátkozzák és üldözik az embert“.

Különben nemcsak az embert kínozzák, az állatnak sincs nyugta tőlük: „Megtámadnak egyik országot a másik után; nem engedik, hogy anya legyen a szolganőből, kiűzik az urat az apai házból. Kikergetik a galambot sziklafészkéből; felverik szárnyaira a pihenő madarat; elűzik fészkéből a fecskét a végtelenbe; felkergetik a bikát, hajszojják a bárányt; ők a nagy napok, a gonosz, rohanó manók“.

A rossz szellemek természetesen szoros kapcsolatban vannak minden lehető betegséggel, melyet majd ellenséges démonok gonoszságának következményeként, majd olyan szellemek gyanánt fognak fel, melyek az emberen erőt vettek. Különösen áll ez Chaldea két legveszedelmesebb betegségére, a dögvészre és a lázra nézve; okozóik NAMTAR és IDPA, két, minden egyéb szellemtől különböző lény. Egyébként a démonok minden csoportja más testrészt támad meg; erre látszik mutatni a következő részlet:

„Az ember feje ellen fordítja mérgét az átkozott IDPA, élete ellen a kegyetlen NAMTAR, nyaka ellen a gyalázatos UTUQ, melle ellen a vést hozó ALAL, belei ellen a gonosz GIGIM, keze ellen a szörnyű TELAL“.

Az itt megnevezett rossz szellemeken kívül még sok mást említenek az írások, így gnomokat vagy manókat, melyek az ember közelében tanyáznak, míg a többiek rendesen elhagyott helyeken, a pusztában

vagy hegycsúcsokon élnek. A chaldeusok annyira mentek, hogy általánosan ismert álmképeket személyesítettek és külön démonoknak képzeltek el őket. Így szó van férfi és női szellemekről, melyeket az „éjszakai erőszaktévő“ néven neveztek s „melyek ölelésének sem férfi, sem nő nem tud álmában ellentállani“.

A chaldeusok vallása és démonológiája tehát, miként láttuk, következetesen keresztülvitt szellemtan. Szellemek mindenütt vannak és minden természeti tűnemény okozói. Ők kormányozzák és éltetik a világot; okoznak jót és rosszat; irányítják a bolygók pályáját, előidézik az évszakok változását, a szelet, esőt és zivatart, valamint a légkör összes hasznos és kártékony jelenségeit. Termékennyé teszik a földet, megnevesztik a növényeket, de halált és betegségeket is ők okoznak. Mindenütt találhatók, égen, földön, levegőben. Minden elemben benne lakoznak, földben, tűzben, levegőben és vízben; minden csak általuk van. A természetben minden égi testnek, minden lénynek, minden tárgynak megvan a maga szelleme, melyet bizonyos látható alakkal ruháztak fel. Miután e szellemek egy része jó, másik gonosz, folytonos kölcsönös harczban állanak mindenütt. Változó győzelmeik s vereségeik okai annak, hogy a természetben békés viszonyok után nyugtalan korszakok, csapások jönnek az emberekre, hogy mindennemű természeti tűnemény rendes folyását hirtelen elemi csapások szakítják meg. Mindenütt harcz van istenek és démonok, jó és rossz között.

A létről alkotott ilyes fogalmakból szükségképen támad a *varázslat*. Ha az ember azt hiszi, hogy gonosz szellemek vették körül, üldözik s kínozzák, olyan

lények, melyeknek hatalma nagyobb a sajátjáénál, akkor mire sem képes önerejéből. Az ember életét és tulajdonát megvédeni, vállalkozásainak jó sikerét biztosítani, egyáltalán létét valamennyire tűrhetővé alakítani csakis úgy képes, hogy az isteneknél keres segítséget, hozzájuk folyamodik, az ő nevükben fenyegeti és igézi a gonosz szellemeket. Minthogy azonban a jó és gonosz szellemek száma oly túlnyomóan nagy s mert a hibásan végzett szellembűvölés a bajt valószínűleg még csak növelné, az egyes ember nem gondolhat arra, hogy e varázsmíveleteket önmaga végezze. Olyan egyéneknek kell ezzel foglalkozniok, kik életüket a szellemvilág kutatásának szentelték s teljesen jártasak abban, hogy mit kell minden egyes esetben tenni. A szellemidézés, varázslás művészete így a papoknak jutott. Azonban oly bonyolult az egész rendszer, hogy még a pap sem vállalkozhatik minden esetben arra, hogy segítsen; a munkát fel kell osztani. Tényleg tudjuk, hogy a chald papok, kik varázslással foglalkoztak, három osztályba tartoztak: a voltaképeni szellembűvölők, az orvosok és a varázsló papok vagy táltosok osztályába. Ezeken kívül még két osztály volt, a csillagjósloké és a jövőmondóké, melyek mindketete a maga módja szerint jövő események jóslásával foglalkozott. Ezekről később, itt kizárólag a voltaképeni szellemvarázslókról legyen szó.

A *voltaképeni szellembűvölők* általában a gonosz szellemek befolyásának meggátlására törekedtek. A nagy varázstudományi munka, melyből e viszonyokról szóló ismereteinknek túlnyomó része származik, hemzseg a szólamoktól és képletektől, melyeket e célra használtak. Előbb az illető gonosz szellemnek leírását, alávalóságának drasztikus képét adják meg,

azután befejezésül a magas istenekhez való fohász-kodás, a démonok ellen nyújtandó segítségért való könyörgés következik. A különböző gonosz szellemek előbb idézett leírásai e bűvöléseknek bevezetői. Ezért itt az előbb megbeszélteknek közelebbi megvilágítására csak néhány bűvölést mutatok be.

„A gonosz istent, a rossz szellemet, hegycsúcsok manóját, a tenger démonát, a mocsár lidérczét, a kárhozatos nemtőt, a hatalmas Urukut, a rontó szélvészt, a rossz lelket, mely megszállja a testet, mely megrendíti a szervezetet, égnek szelleme, igézd meg! Földnek szelleme, igézd meg!”

A következő bűvölés a nagy maszkimok ellen irányul s leírja azok rettenetes voltát:

„Hetén vannak, heten vannak. Heten vannak az óceán feneketlen mélységeiben. Heten vannak, az ég megzavarói; a tenger legmélyebb fenekéből, a rejtett bűvőhelyről nőttek ki. Nem hímek, se nem nők; szétterülnek, mint a bilincsek. Életpárjuk nincsen, gyermekeket nem nemzenek, tisztelet, jó tett, ismeretlen előttük, az imádságot és fohászt meg nem hallgatják. Férges, melyek a hegyekből keltek ki, az Ea ellenségei, az istenek haragjának eszközei. Elállják az országutat, az ellenségek! Az ellenségek! Heten vannak, heten vannak, kétszer is heten vannak. Ég szelleme, igézd meg őket! Föld szelleme, igézd meg őket!”

Az *orvosok* első sorban varázslók voltak, mint-hogy a betegségek gonosz szellemek, melyeket az istenek segítségével kell elűzni. A gyógyító varázslások leírják a betegség természetét és lefolyását, azonban furcsaságuk miatt is érdekesek, a mennyiben az istenek beszélgetve szerepelnek és ők rendelik el,

mi történjék a beteggel. Ezeket a rendelkezéseket valószínűleg a közben teljesítették, miközben az orvos az igéző varázsszólamot elmondotta. Csak néhány példát idézünk:

„A homlok betegsége a pokolból jött fel, a pokol urának lakóhelyéből származik“.

Azután elmondja, hogy miképen fejlődik a betegség és hogy miképen használt a beteg tisztálkodásokat és egyéb szent műveleteket eredménytelenül. Ekkor jönnek az istenek:

„MARDUK segített neki; belépett atyjának, Eának hajlékába s így szólott hozzá: „Atyám, a fejbetegség felszállott a pokolból“. Másodszor így szól hozzá: „Ez az ember nem tudja, mit tegyen ellene; hogyan fogja legyőzni?“ EA így felelt fiának, MARDUK-nak: „Fiam, hát te hogy is nem tudod ezt? Miért tanítsalak még erre is! Hisz' a mit én tudok, azt te is tudod. De hát jőjj ide, MARDUK-om. Végy vedret kezedbe, meríts vizet a folyam tükréből; közöld a vízzel magasztos bűbájosságodat; ruházd fel varázserőd révén a tisztaság fényével. Locsold meg azzal a férfit, istene fiát; fedd le a fejét. Muljék el az örület! Szálljon el fejének betegsége, miként a muló éji zápor! Gyógyítsa meg őt EA rendelete! Gyógyítsa meg DAVKINA! MARDUK, az óceán elsőszülette, tegye kedvezővé a képet!“

Egy másik igézésből, melyben szintén valamely fejbetegség gyógyításáról van szó, az tűnik ki, mintha nők is végezhetnének hasonló műveleteket. EA itt a következőkép rendelkezik:

„Vedd egy szűz nőtény tevének a bőrét. A varázslónő álljon jobbra, rendelkezék a beteg baloldalán is, darabolja a bőrt kétszer hét részre, s

vigye át részeire *Eridhu** varázsát. Takard le a beteg fejét, kösd körül a nyakát, borítsd be élete székelyét, fedd le kezét, lábát. Üljön le fekvőhelyére s locsold meg a búbajos vizekkel. Vonuljon el fejének betegsége az égürbe, miként a száguldó szélvész! Nyelje el azt a föld, miként az időszakos vízáradást! Gyógyítsa meg Ea rendelete! Gyógyítsa meg DAVKINA! MARDUK, az óceán elsőszülötte adjon gyógyító erőt a képnek!“

E különféle műveletek, melyeket a betegen végeznek, hatásmódjukban meglehetősen talányszerűek. A chaldeusok úgy fogták fel a dolgot, hogy az istenség harczol a gonosz szellemmel, a betegséggel; tehát a cselekedetek, melyeket rendelete szerint végezni kellett, az istenség fegyverei voltak, melyeket ez az adott esetben választott. De hogy miért választotta éppen ezeket a fegyvereket és hogyan tudták ezek kiűzni a rossz szellemet, az nekik ugyanolyan titokzatos és talányszerű lehetett, mint nekünk. Voltak azonban betegséigézéseik és varázsműveleteik, melyek észszerűbb és világosabb alapon állottak. A rossz szellemeket t. i. rút és undok lényeknek képzelték, p. o. hiénafejű és oroszlántalpú medvéknek, vagy kosfejű, hosszúnyakú tevéknek stb. A chaldeusok tehát azt hitték, hogy elégséges, ha az ember a gonosz szellemnek megmutatja a saját rettentő képmását, akkor aztán rémületében rögtön megfutamodik. Gyógyszer gyanánt tehát az illető rossz szellemnek megfestették a képmását s a beteg testrészre tették; akkor, úgy hitték, meg fog szökni a démon. Ceylon szigetén manapság is ezt a gyógyeljárást alkalmazzák; s hogy a

* *Eridhu* volt az *Ea*-tisztelet főszékhelye.

chaldeusok is alkalmazták, az kétséget kizárólag kiderül a következő varázslásból:

„A gonosz NAMTAR, a döghalál, tűzként pusztítja az országot; megtámadja az embert, mint Idpa, a láz. Szétterjed a síkságon, mint a láncz; a NAMTAR elfogja az embereket, mint az ellenség; a NAMTAR tűzre lobbantja az embereket, mint a láng; a NAMTAR-nak sem keze, sem lába; megrohanja az embert, mint a hurok; fojtogatja a sorvadozót, mint a csomó“.

Így folytatódik tovább egy ideig NAMTAR rettetes tulajdonságainak felsorolása s elmondódik, hogyan támadta meg ezt a bizonyos beteget, kinek védő istennője kénytelen volt a testét elhagyni. Ekkor azonban megjelennek az istenek:

„MARDUK segítségére sietett; belépett atyjának, EA-nak, hajlékába s így szólott hozzá: „Atyám, e gaz NAMTAR tűzként pusztítja az országot!“ Másod ízben így szólott hozzá: „Ez az ember maga sem tudja, mit tett; hogyan, miképen fog meggyógyulni?“ EA így felelt MARDUK fiának: „Fiam, mit ne tudnál te, mire kellene még, hogy tanítsalak?“ A mit én tudok, azt te is tudod; lépj ide, MARDUK fiam. Gyúrd meg a tenger iszapját és készítsd el belőle NAMTAR-nak képe mását. Fektesd le azt az embert, minekutána megtisztogattattad; tedd a képmást az altestére; közöld vele a varázst, mely Eridhuból ered. Fordítsd ábrázatát nyugatnak. A gonosz NAMTAR, mely testében lakozik, telepedjék le máshol! Amen. A képmás, mely fejét feltámasztja, nagy hatalommal van ellátva“.

A ninivei és egyébütt végzett ásatások alkalmával számos, nagyon fantasztikus külsejű agyagszobrocskát találtak, melyeken, a mint azt fentebb leírtuk, a fej, nyak, törzs, tagok más-más állatok testrészei

gyanánt mintázottak. Alig fér hozzá kétség, hogy ez agyagszobrok különböző betegségek szellemeinek képmásai s hogy azokat a varázslásban a leírt módon alkalmazták.

A *táltosok* (varázsolópapok). Míg a bűvölők és csodatorvosok kiszabadították az embereket a rossz szellemek hatalmából, addig a táltosok hivatása, úgy látszik, főleg abban állott, hogy az embert támadások ellen biztosítsák. Ily módon varázshigienikusoknak lehetne őket tekinteni; ők azonban iparkodtak az embernek nemcsak testi egészségét, hanem ingó és ingatlan vagyonát, szóval egész jólétét megvédeni. Alig szükséges külön kiemelni, hogy e biztonsági rendszabályok teljes összhangzásban voltak a chaldeusoknak a „gonosz” lényegéről és okairól dívó felfogásával, tehát talizmánok és amulétok készítésében állottak, melyek feladata a rossz szellemek távoltartása volt. A talizmánok istenek képmásai voltak, melyeket körben állítottak fel a házban s a ház előtt; az amulétok kis agyag vagy kőlemezek, szövetdarabkák vagy hasonló tárgyak voltak, melyekre valamely erőteljes varázsigézés volt írva. Ezeket az amulétokat állandóan vagy bizonyos körülmények között hordták.

Fennmaradt egy, sajnos meglehetősen olvashatlan varázsigézés, melyben a talizmánokról és alkalmazásukról van szó. Ezt az igézet — legalább tartalmából úgy látszik — új házak felavatásakor szokták használni. Többek között így szól:

„Tedd házad sövénye mellé UNGAL-NIRRA istennek, kinek párja nincsen, a képmását. Tedd oda az istennek képmását, a ki a vitézség fényében tündöklök, kinek párja nincsen... és NARUDI istennek képét, a hatalmas istenek uráét, az ágy alá a padlóra. Min-

den közelgő sorscsapás elhárítására tedd . . . istent és Latarak istent állítsd az ajtó elé. Minden baj távoltartására ijesztőnek helyezd ajtód elé. . . . Az EA és MARDUK őrző képmásait tedd kapud bejárata alá ; helyezd el őket jobb és bal felől“.

Az amulétok tartalmának feltüntetésére például csak kettőt idézünk ; az egyiket valószínűleg asszony viselte terhes állapotában, s ez így hangzik :

„Óh, BITNUR, üzd el a fájdalmat a messze távolba ; adj erőt a csirának, engedd az ember fejét teljesen kifejlődni“.

A másiknak, úgy látszik, az volt feladata, hogy a pestisből meggyógyult beteget a reczidivától megóvja. Ennek felirata t. i. így szól :

„Rossz szellem, gaz dögvész, a föld szelleme elűzött a testből. A nyájas nemtő, a hatalmas koloszszus, a jóságos szellem a föld szellemével együtt szívjon be téged. A hatalmas, hatalmas, hatalmas istennek varázsigézése. Ámen.“

Ám a varázslások, melyeket eddig megismerünk, nem mindig eredményesek ; a leghatalmasabb rossz szellemeket ezek nem képesek elijeszteni. Van azonban egy hatalom, mely előtt minden meghajol a világon, úgy a jó, mint a rossz szellemek, s ez a titokzatos, isteni név, a „*legmagasabb név*“, a leghatalmasabb istenek neve, melyet csak EA ismer. Maguk az istenek is alávetvék ennek s ezért az ígézésekben soha sincs megnevezve, mert azoknak, a kik ismerik, az istenekéhez hasonló hatalmat adna. Még akkor is, ha EA MARDUK-nak vagy más hírnöknek azt a rendeletet adja, hogy az ígézést a legmagasabb név varázásával végezze, akkor is csak jelezve látjuk, megnevezve soha sincsen.

Így van ez abban a leírásban is, mely arról szól, a hogy ASUSU-NAMIR szfinx ALLAT-hoz, a pokol istennőjéhez ment küldetésbe, hogy ISTAR-t, a hajnali csilagot visszakövetelje:

„Ea szívének titokzatos fensőségében elhatározásra jutott; megteremtette ASUSU-NAMIR-t, a sokfejű szfinxet. Menj oda, ASUSU-NAMIR; mutasd meg arcodat az ország kapuján, a melyből nincs visszatérés! Pillantson meg ALLAT és örömet érezzen orczád látása miatt! Meg fog nyugodni szívének mélyében, haragja meg fog szűnni. Igézd meg őt a hatalmas istenek nevével“.

A rontó varázs.

Eddig kizárólag a vallásos varázslattal foglalkoztunk, melyet a papok gyakoroltak s mely hivatva volt az embereket a rossz szellemek üldözésétől megvédeni. De egészen természetes, hogy, ha az ember a jó szellemeknél segítséget kereshet a rosszak ellen, akkor a rosszakhoz is folyamodhassék s megnyerhesse vagy kierőszakolhassa segítségüket. Minthogy hivatásuk minél több rosszat művelni, közeli annak a felvétele is, hogy nem fognak idegenkedni attól sem, hogy egyeseknek bizonyos személyes előnyöket biztosítsanak, hogy viszont *azok* majd segítségükre legyenek nekik, midőn másoknak minél többet ártani igyekezzenek. Hogy mit kell az illetőnek e célból tennie, azt természetesen a gonosz szellemek közlik vele. E cselekedetek tehát varázslattá lesznek, a mennyiben magasabb lények utasítása szerint eszközlöttenek és mivel e magasabb lények ez esetben rossz szellemek, a cselekedet rontó avagy fekete varázslat leend.

Minthogy a rontó varázslat, eredetéhez képest arra irányul, hogy bajt okozzon, szükségképen kell, hogy minden valamennyire is rendezett társadalomban bűnnek tekintsék. Nem várhatjuk tehát, hogy a chaldeusok szent varázstudományi írásaiban a fekete varázslat művelésére vonatkozó egyenes utasításokra akadjunk. Közvetve azonban tömeges felvilágosítást kapunk e varázsról, mert a papok kénytelenek voltak ez ellen, mint egyéb kártékony befolyások ellen is dolgozni s a bűvölések, melyek főleg a rontó varázslás ellen irányulnak, nemcsak ezek hatásába, hanem a varázsműveletekbe is betekintést engednek. A rontó varázs hatásaira vonatkozólag, a mint az előre is várható, azt tanuljuk ez írásokból, hogy alig gondolható csapás, a mit az elő ne idézhetne. A bűvész vagy boszorkánymester hatalma természetesen annyira terjed, mint a mekkora a rossz szellemeké, kiknek nevében cselekszik. A szent varázsigézések mindennemű balesetet, testi, lelki és földi javakban okozott kárt a rontó varázsnak tulajdonítanak.

A milyen sokfélék hatásaik, ugyanolyan különfélék a bűbajos eljárások is, melyekkel e rontó varázsmesterséget űzték. Egy kis varázsszózatban, úgy látszik, valóságos jegyzéke van ezeknek a szereknek, melyeket a rontó varázslatnál használni szoktak:

„Azt, a ki az elkészített képmást megbabonázza, a rossz arcot, a rossz szemet, a rossz száját, a rossz nyelvet, a rossz ajkat, a kártékony mérget, égnek szelleme, igézd meg! Földnek szelleme, igézd meg!”

Vessük ezt egybe egy másik varázslásnak következő soraival:

„Az, a ki egész megjelenésemnek megfelelő kép-

másokat készít rólam, megigézte egész lényemet; megragadta a számomra készült varázssitalt és bepiskolta ruháimat!”

Alig férhet hozzá tehát kétség, hogy a chaldaeai varázslók ugyanazt az eljárást használták, melyet a vad népek csodaorvosai: annak a képmását a kit megrontani akartak, elkészítették, s egy vagy más módon megsebeztek, azt hívén, hogy ugyanez a szerencsétlenség fogja érni az illetőt is. Világosan kifejezik e sorok, hogy varázssitalok is voltak használatban s erre vonatkozhatik az első varázsszólamnak „a kártékony méreg” kifejezése is. De nem kellett, hogy a varázsló ennyi veszélyt okozzon magának; pusztán szemével is képes volt megrontani, megverni az embert. „A rossz szem”-be vetett hit, melyről fentebb szó volt, még ma is nagyon elterjedt nemcsak egész Ázsiában, de déli Európában is. Szó van továbbá az említett ígészésben a rossz szájról, a rossz ajakról s a rossz nyelvről. Ez a leghatalmasabb s legfélelmetesebb varázsszerre, az elátkozásra vonatkozik, melynek még a védőistenekre is volt hatása. Erről más helyütt esik szó:

„A gyalázatos átok, rossz szellemként hat az emberre; az átok szava felette lebeg; a romlás szava felette lebeg; a gyalázatos átok, ez volt a varázs, mely a tébolyodottságot okozta. A gyalázatos átok, megfojtja ez az embert, mint a bárányt; istene eltávozott teste belsejéből; istennője felháborodva, máshol telepedett le”.

A rontó varázsba vetett hit kimutatására alig található hathatósabb bizonyíték.

A jósló tudományok.

A szellemekbe vetett hit, melylyel eddig foglalkoztunk, több évezreden át lényegében változatlanul állott fenn Chaldeában. Míg eredetileg az ország legrégebb lakói, az akkádok, fejlesztették, később átjutott az asszír-babiloni népekhez, kik utóbb egymással az Euphrat és Tigris közt fekvő országok uralmáért küzdöttek és a vallásos és babonás fogalmakkal együtt fenmaradt a belőlük eredő varázsművészet is. Ha ez nem lett volna ASSURBANIPAL király idejében is, akkor ennek alig lett volna elégséges oka arra, hogy a varázsművészeti munkákról másolatot készíttessen s ahhoz egyúttal asszír fordítást is csatoltasson. Ez a tény arra mutat, hogy ez iratokat eredeti rendeltetésük értelmében használták s ezt még más tények is megerősítik, melyekről később lesz szó.

A vallás, melylyel a régi varázstudományos iratokban találkozunk, nem maradt fenn egészen változatlanul. Már nagyon korán, I. SARGON király idejében, körülbelül 2000 évvel időszámításunk előtt, nagyon sajátságos reformáció ment végbe, mely valami újat hozott belé, ámbátor a régi vallást változatlanul hagyta. A chaldeusok akkoriban csillagászati tanulmányok és történelmi feljegyzések alapján a mindenség kormányzó eleme felől egészen új felfogásra tettek szert. Ez alapján, valószínűleg SARGON király parancsára, egész sor írást dolgoztak ki, melyeknek egy része másolatokban még birtokunkban van s melyekből róluk szóló ismereteink erednek. E másodlatok II. SARGON király rendeletére, tehát körülbelül 700 évvel időszámításunk előtt készültek, még pedig nem az eredeti után, hanem annak a XII. századból származó leiratáról. Úgy lát-

szik, ez utóbbi meglehetősen kopott s több helyen olvashatlan lehetett, midőn II. SARGON az új, ma is létező másolattal pótolni szükségesnek tartá, a meny-nyiben a szöveg közepette több helyütt olvasható benne e szó: „eltörlődött“; itt tehát a másoló nem tudta elolvasni az eredetit. Ez iratok közül a legjelentékenyebbek egy nagy, 70—80 táblára terjedő asztrológiai munka, s egy nagy jóstudományi munka a földi tüneményekről, mely körülbelül 100 táblára terjed. Azonfelül fenmaradt egy kisebb asztrológiai munkának 25 táblára terjedő tartalomjegyzéke, mely 25 fejezetre oszlik; a szövegből azonban, úgy látszik, mi sem maradt meg.

A vallásos alapgondolat, mely az asztrológiai iratokból kidomborodik, az a hit, hogy az égi testek az okai mindannak, a mi a világon történik. Csillagászati megfigyelésekből jókor megtanulták a chaldeusok, hogy az évszakok változása, valamint azoknak minden előre gyakorolt hatása a napnak a többi égi testekhez való állásától függ.

Ebből arra a mindenesetre ingatag alapu következtetésre jutottak, hogy mind az emberek életében, mind a természetben minden eseményt a csillagzatoknak egymáshoz való állása határoz meg. Mint-hogy pedig azt is megfigyelték, hogy az égi testek viszonylatai szabályszerűen és időszakosan ismétlődtek, nézetük szerint ebből egyszersmind az is következett, hogy a természet s az emberi élet minden eseményének hosszabb-rövidebb idő multával szintén állandóan ismétlődnie kell. Ha egy bizonyos konstellációkor, tehát a különböző égi testek egy bizonyos állásánál az eseményeket följegyezték, úgy szükségképen előre meg volt jósolható, mikor fognak ez események újból bekövetkezni; t. i. akkor, ha az égen

ismét ugyanaz a konstelláció következik be; így csak a konstellációk bekövetkeztének előre való kiszámítására volt szükség. A csillagászati tanulmányok tehát e felfogás szerint eszközöket szolgáltatottak, melyeknek segítségével minden esemény előre meg volt jósolható, ha előzőleg már egyszer feljegyezték, hogy valamely égi jelenséggel egyidejűleg a földön mi történt. Nem volt tehát másra szükség, mint csillagászati és történeti feljegyzéseknek elég hosszú időn át folytatott összeállítására. Hasonló munkát valószínűleg I. SARGON idejében végeztek s minden később felmerülő esetben az ily módon kapott asztrológiai táblázatoktól kértek tanácsot. Ily módon könnyen magyarázhatjuk azok gyors elhasználódását, minek következtében időnkint új másolatokra volt szükség.

A csillagjóslástan, azaz jövőendő események előre való meghatározása a csillagok segítségével, a chaldeusokra nézve oly tudomány volt, mely őket folyton újabb meg újabb csillagászati megfigyelésekre ösztönzé, hogy ezek segítségével mind nagyobb pontossággal meghatározhassák, mikor fognak az égbolton bizonyos tűnemények mutatkozni. De a bölcseknek más eszközeik is voltak, hogy segítségükkel a dolgok rendjét és folyását előre megjövendölhessék. Ha mindazt, a mi a világon történik, az égi testek mozgásai okozzák, akkor az összes földi eseményeknek is bizonyos meghatározott viszonyban kell egymáshoz állaniok, minthogy ugyanabból az okból erednek. Ha tehát elegendő hosszú szakaszokban jegyzik fel az összes fontosabb vagy szokatlan eseményeket, melyek a földön *egyidejűleg* történtek, akkor e feljegyzések segítségével a bekövetkezendő dolgokat is előre meg lehet jósolni. Ha ugyanis régebbi, egyidejű

események csoportja újból egyidejűleg jelentkezik, akkor ugyanazokat az eseményeket kell maga után hoznia, melyek régebben bekövetkeztek. Mert a világon semmi sem történik véletlenül, a mennyiben mindent az égi testek okoznak és minden időszakos dolog megismétlődik, minthogy az égi testek mozgásai is megismétlődnek. Ebből a gondolatmenetből ered a jóslástan (*mantika*), azaz az a tudomány, mely földi tüneményekből arra tanít, hogy a jövő eseményeit előre megmondjuk. A jóslástan (*mantika*) és csillagjóstudomány (*asztrologia*) együttvéve alkotják a jóslásokról szóló egész tudományt, az augurális tudományt. A fentebb említett jóslástudományi munkák másodika, mely a régibb SARGON király idejéből maradt ránk, éppen ilyen jóslástani munka, mely a földi tüneményekből való jóslással foglalkozik.

Az *asztrologia*. A csillagászati megfigyelések, melyekre a chaldeusok az asztrologiát alapították, rendkívül régi időkbe nyulnak vissza. Hogy mikor kezdődtek, azt nem tudjuk; a régi szerzők adatai nagyon is kalandosak, semhogy szószerint vehetnők azokat. Így HIPPARCHUS azt állítja, hogy a chaldeusok a csillagos égboltot már 270,000 évvel NAGY SÁNDOR-nak Perzsiába való bevonulása előtt észlelték. PLINIUS meg épen 720,000 esztendőről beszél. Valószínű, hogy e számok kisebbike is még százszorosan nagy; hogy azonban megfigyeléseik kora ténylegesen igen tekintélyes, az kitűnik abból, hogy a nagy asztrologiai munkában, melyet, mint említettük, mintegy 2000 évvel időszámításunk előtt írtak meg, a nap- és holdfogyatkozásokról az év minden napjára szóló táblázat található. Tehát e megfigyeléseknek már akkor is évszázadokra kellett terjedniök. De pontos-

ságukat illetőleg is csodálatra méltók a chaldeusok észlelései. Így p. o. tudták, hogy a napév 365·25 napra terjed, s hogy a holdnak szinodikus forgási ideje (tehát az egyik újholdtól a másikig terjedő időszak) 30 napra terjed. Az időbeosztás alapjául tehát a holdnak fordulását vették s az esztendőt 12 harmincnapos hónapra osztották be; minthogy azonban a napév 5 nappal hosszabb, 12 év alatt 2 egész hónapra terjedő különbözet származott s vétetett tekintetbe. Itt még nem jött figyelembe az a negyednap, melylyel a napév a 365 napot meghaladja; 124 év alatt ez a fölösleg 30 nappá, tehát egész hónappá nő meg, melyet a számításba azután beszúrta.

Észleléseik pontosságának másik példája gyanánt említhetjük, hogy ismerték a *Sarosperiodust*, a 18 nap-évre vagy 223 holdfordulóra terjedő időszakot, melynek leteltével a nap- és holdfogyatkozások ismétlődnek. Ezzel valamely fogyatkozás idejét kiszámíthatták, de meghatározásaik még sem lehettek egészen pontosak, mert egy ízben a nap csúffá tette számításaikat s a fogyatkozás teljesen elmaradt. Van egy rendkívül érdekes okmány, melyet ASSURBANIPAL királynak küldött volt főcsillagjósá, ABIL-ISTAR, ennek kezdete így szól:

„Királyomnak, Uramnak, szolgád ABIL-ISTAR. Békeség legyen urammal, királyommal; NEBO és MARDUK legyen irgalmas a királyhoz, uramhoz. Hosszú életet, testi egészséget és szívbeli örömet adjanak az istennek a királynak, uramnak. A 27-ik napon eltűnik a hold. A 28-ik, 29-ik és 30-ik napon napfogyatkozást vártunk. De a nap nem lépett a sötétségbe. Elsején a holdat nappali órában lehetett látni“.

Ez írásnak értelme elég világos. A csillagászok napfogyatkozást vártak, de ez elmaradt. Ha ez gyak-

rabban is megtörtént volna, akkor alig tartották volna érdemesnek, hogy a királynak tudomására hozzák. Azt következtethetjük tehát ebből, hogy csillagászati ismereteik oly fokon állottak, hogy a sötétedéseket csaknem tökéletes biztossággal ki tudták számítani. Kiderül továbbá az iratból, hogy a napokat az újholdtól számították, úgy, hogy a hónap elseje mindig az újhold napja; napfogyatkozásnak ugyanis mindig újholdkor kell beállania s a levél világosan elsejét jelöli meg, mint ázt a napot, a melyen a hold ismét látható lesz.

Az iratnak még egy pontja szorul közelebbi megvilágításra. A csillagjós a királyra az istenek áldását kéri, s különösen MARDUK és NEBO istenek nevét említi meg. Látjuk tehát, hogy az istenekbe vetett hit még fennáll, még pedig nemcsak a népnél, hanem a legfőbb papoknál is. Föltehető, hogy a főcsillagjós a király után az ország legfőbb embere volt. Az az istenekbe, s a rossz szellemekbe vetett hit is, melyről említettük, hogy szintén változatlanul fennállott, merev ellenmondásban látszik lenni azzal a feltétellel, hogy mindent a csillagok kormányoznak. De a chaldeusok tudtak rá módot, hogy e két, látszólag össze nem férő felfogást bölcsen összeegyeztessék, a mennyiben a magasabb isteneket a csillagokkal azonosították. A mozgó égi testek és a legvilágítóbb álló csillagok a 12 magasabb istenség nevét kapták s azokkal egyekké lettek; így tartották meg ezek uralmukat a csillagzatok alakjában. És a rossz szellemek, melyek a régibb vallásokban kisebb hatalommal bírtak, mint az istenek, ily módon a csillagokkal azonosított istenektől szintén függőségbe jutottak. Hogy szabad-e ártaniok valamely embernek, immár a csillagok állásától függött, a csillagokban volt megírva. A rossz szellemek maradtak minden bajnak okozói, de

csakis a magasabb istenek, a csillagzatok beleegyezésével. Ily módon a csillagjóslás és bővülés mestersége békésen éltek egymás mellett, ámbár a csillagjóstudomány feltételezi, hogy minden törvényszerű, tehát kiszámítható, míg a varázsmesterség elfogadja, hogy minden az istenek és rossz szellemek kényétől-kedvétől függ.

Minthogy a nagy asztrológiai munka egész tartalmának vázolója túlterjedelmes és nem eléggé érdekes volna, csak egyes töredékek közlésére szorítkozom, melyekből fogalmat lehet alkotni arról a gondosságról, melylyel a chaldaeusok feljegyzéseiket a legapróbb részletekig végezték. E táblák természetesen csaknem kizárólag nyilvános ügyekre, háborúra és békére, királyra és hadseregére, aratásra és időjárásra, stb.-ekre vonatkoznak. Tárgyukat azonban részletesen felölelik s alig jelenhetett meg valaha az égen tünemény, mely ne volna bizonyos hozzá fűzött következtetésekkel feljegyezve.

Az éjszakát három virrasztóra osztották. A háborús vállalkozásoknak e virrasztóktól való függéséről a következő töredék ad felvilágosítást:

„A katonák útnak indítására: az első virrasztó kedvezőtlen; az éjféli virrasztó kedvező; a hajnali virrasztó kedvezőtlen. Város ostromlására: az első virrasztó kedvező, az éjféli kedvezőtlen, a hajnali kedvező.“

A csillagokat, melyek a nappal együtt állanak az égen, természetesen nem láthatjuk. Ámde a nap mozgása folytán a csillagok visszatérése mindegyikre bizonyos jelentőséggel birt. Az egyik tábla egy töredéke megadja erről a felvilágosítást; egyúttal megtudjuk belőle, hogy legalább is a fényesebb csillagoknak már akkor is volt nevük. A töredék így szól:

„Ha a *Végzetcsillag* visszatér, dögvész van az országban; ha az *Irbie* csillag, akkor áldás van az

országban. Ha a *Fényes Test* csillaga, erő és élet van az országban. Ha a *Szürkülő Nap* csillaga tér viszsza, veszély fenyegeti az országot. Ha a *Dilme* csillag jó, szerencse vár az országra. Ha az *Absia Kövének* csillaga, jósjelek vannak az országban. Ha az *Alabastromcsillag* jó, áldás van az országban“, és így tovább.

Így folytatódik a táblán, a mennyiben körülbelül 30 csillagot sorol fel ama körülmények megemlítésével, melyek megjelenésükkor az országban bekövetkeznek. Az idézett részlet azonban elégséges lesz, hogy e jövőndölésekről fogalmat alkothassunk magunknak.

Valamivel pontosabbak az adatok azokról a tüneeményekről, melyek a fogyatkozásoknak következményei. A nagy táblából egy, a tammuz hónapra vonatkozó részletet választottam ki, melyben a nap a rák jegyében állott, chaldeus időszámítás szerint a negyedikben:

„Az első napon, ha sötétedés van s az délen kezdődik s ha nappal van: nagy király fog meghalni. — Tammuz hónap másodikán ha sötétedés van s az északon kezdődik és világos vagyon: király királlyal fog harcolni. — Tammuz harmadik napján ha fogyatkozás lesz s az keleten kezdődik és nappal vagyon: esőzések s áradások lesznek. — Tammuz negyedik napján, ha fogyatkozás lesz s nyugaton kezdődik s világos lészen: Phoenicziában megérik a gabona. — Tammuz ötödikén, ha fogyatkozás lesz s a nagy csillag felkél: éhínség van az országban“, és így tovább.

Szóval, nincs jelenség az égbolton, melynek ne volna meg a maga jelentősége. Részletes táblák adják meg a nap és hold állásainak következményeit: „A nap és hold egyforma (conjunctióban van). Az országban jólét van; a nép szájában a mindennapi kenyér. Az ország királya megerősíti trónusát“ stb.

De nemcsak mindazt, a mi a közjóra vonatkozik, hanem az egyes ember sorsát is megjövendölték a chaldeus csillagjósok. Születésétől fogva mindenki egy bizonyos csillag befolyása alatt állott, mely bolygó- vagy állócsillag volt az állatkörben. Az illető élete tehát attól a helyzettől függött, melyben e csillag a naphoz, holdhoz és bolygókhoz az egyén születésének pillanatában állott s valószínű, hogy a csillagjósok nagy tömege volt állandóan elfoglalva az egyes egyének születésekor észlelhető csillagzatállások (az ú. n. horoszkop-ok) feljegyzésével. Hogy mily szabályok szerint magyarázták e horoszkopokat, tehát mi szerint jövendölték meg az egyének sorsát a születésükkor talált konstellációból, azt ez idő szerint még nem tudjuk. A középkorban ez a tudomány Európában jelentékeny fejlődésnek indult s ezért a jóslástudományok ez érdekes ágára később még visszatérünk.

A *mantika*, a földi tünemények jóstudományi értelmezésének tana, mint már fentebb láttuk, a csillagjóstudományból veszi eredetét, minélfogva szoros viszonyban áll vele. SARGON király nagy mantikai munkájából eddig nagyon keveset fordítottak le, úgy, hogy csak nagyon felszínes fogalmaink vannak arról, hogy mely szabályok szerint értelmezték a tellurikus tüneményeket. A munka, úgy látszik, 14 fejezetre oszlott, melyekben a madarak röptének, az áldozati állatok beleinek, különböző természeti tüneményeknek s az álmoknak magyarázásáról van szó. Ezzel azonban nem merítettük ki a mantikát; más forrásokból tudjuk, hogy a chaldeusok a geomantikát, azaz a geometriai ábrák segítségével való jóslást is űzték; azonkívül a sorshuzással való döntéshez is gyakran fordultak, hogy bizonyos esetekben az istenek akaratát kitudják.

A madarak röptének magyarázásáról egyelőre nem tudunk egyebet, mint, hogy lényeges szerepe volt a chaldeusoknál. A nagy mantikus munka 14 fejezete közül 3 ezzel foglalkozott, de ezekből jóformán semmi sincs még feldolgozva. Valamivel több értesülésünk van affelől, hogy hogyan értelmezték az áldozati barmok beleiben észlelt dolgokat. Az erről szóló töredékek közül egynéhányat lefordítottak; fantasztikus értelmezéseket találunk bennük, a csillagjóstudományiakéhoz hasonló módon.

„Ha egy szamár beleiben jobboldalt lenyomatoakat találunk, vízáradás lesz. Ha a szamár belei jobboldalt kanyargósak és feketék, Isten megnöveszti a termést az Úr országában. Ha a szamár belei baloldalt kanyargósak és feketék, akkor Isten az Úr országában nem fogja növeszteni a termést. Ha a szamár belei jobboldalt kanyargósak és kékesek, akkor gyász vonul az Úr országába. Ha a szamár belei baloldalt kanyargósak és kékesek, nem lesz gyász az Úr országában“.

Ebből látható, hogy a mi az egyik testfélen kedvező jel vala, a másikon szerencsétlenséget jelentett; szerencse és balsors egyformán oszlik meg jobbra és balra. Hasonlóképen az időjárás, szelek, esőzések, felhők, villám s egyéb természeti tűnemények, p. o. a fák zizegése is jósjelekül szolgáltak. A vad állatok közül főleg a kígyót tartották jelentőséggel teljesnek, a mint azt napjainkban is a legtöbb vad népnél láthatjuk. A kígyó volt minden természetfeletti tudásnak jelképe; s ő volt EA-nak, az isteni bölcseségnek attribútuma is. Sőt arra is van útmutatásunk, hogy egyes babiloni templomokban kígyókat tartottak s jóslásra használtak. A drágaköveknek is van jelentőségük a mantikában. A ninivei könyvtár egy történelmi

okmányában találjuk, hogy jelre volt szükség, vajjon a tervezett hadjárat sikerülni fog-e, vagy nem? Ennek eldöntése végett megvizsgálták a fényes sugarakat, melyeket „a gyémánt az ujjon” jobbra és balra, fel- és lefelé szórt. Valószínű, hogy az említett gyémánt valamely bálvány ujján lévő gyűrűben volt s külön orákulumul szolgált.

Nagy jelentőséget tulajdonítottak a kutyáknak s azok viselkedésének is. Az egyik tábla annak a jelentőségéről szól, ha idegen kutya belopódzanék valamely templomba vagy a királyi palotába:

„Ha szürke kutya lép a palotába, akkor ezt lángok pusztítják el. Ha sárgás színű kutya lép a palotába, ezt erőszakosan fogják lerombolni. Ha vörös kutya lép a palotába, békét kötnek az ellenséggel“, stb.

A tábla így folytatja tovább s nevetetően hat pontosságával, melylyel nemcsak a kutya minden lehetséges színét sorolja fel, de minden többé-kevésbé tiszta dolgot is felemlít, a melyet kutya egyáltalában elkövethet. Főleg a kutyaélet kevésbé tiszta oldalait hangsúlyozza egy másik töredék:

„Ha a kutya a házban hány, a ház ura meg fog halni. Ha a palotában egy kutya benedvesíti a trónust, meghal a király s ellenségei osztoznak birodalmán. Ha a kutya a templomban vizel, felhőszakadás és víz-áradás lesz az utcákon, éhinség és halálozás következik be“, stb.

Jól őrizhették a kutyákat, ha természetes szükségleteik efféle csapásokat hozhattak az országra.

Minden szokatlan eseményt, így p. o. torzszülöttek világrahozatalát jelentőségével együtt a legpontosabban feljegyezték. A mantikus munkának több táblája foglalkozik ez érdekes tárggyal; az egyik a

királyi eredetű torzszülöttekkel, egy másik közönséges emberek s egy harmadik az állatok torzszülötteivel.

Minden egyébnél nagyobb jelentősége volt azonban a chaldeusoknál az álmoknak. A babilonok hőskölteményében, a NIMROD- vagy GILGAMISH-époszban az álmok s azok magyarázata viszik a főszerepet. GILGAMISH, a hős és barátja, EABANI álmaikban életük minden döntő eseményét előre megsejtik s meg tudják egymásnak magyarázni. Az is ismeretes, hogyan lett DÁNIEL próféta hatalmas emberré, mert NABUKUDURUSSUR királynak elmondta és elmagyarázta egyik álmát, melyet az elmondott. DÁNIEL könyvében (2., 48. v.) olvassuk: „Akkor a király Dánielt felmagasztalá, és sok ajándékokat ada néki, és főtisztartóvá tévé őtet az egész Babilónia tartományán, és tisztartók fejedelmévé a babiloniai minden bölcseken.“ Oly nagy szerepe volt az álmoknak a chaldeusok elfogásában, hogy még történelmi évkönyveikben is részletesen feljegyezték. ASSURBANIPAL király évkönyveiben az álmok egész sorát találjuk, melyeket a király kevéssel bizonyos várható események, ütközetek stb. előtt álmodott s ez álmokban mindig megvan jövendőlvé a bekövetkező eseményeknek később ténylegesen bekövetkezett vége. A szabályokat azonban, melyek szerint az álommagyarázás történt, még nem ismerjük, minthogy az illető táblákat még nem fejtették meg. Ninivében talált egynémely töredékből úgy látszik, mintha a chaldeusok a *geomantiát*, geometriai ábrák magyarázását is gyakorolták volna. Csillagászati számításaik jelentékeny matematikai ismereteket feltételezvé, könnyen feltehető, hogy a geometriai ábrák további értelmezésén alapuló talál-

gátásokkal is foglalkoztak. Ez valószínűleg oly módon történt, hogy marék port szórtak valamely sík területre s azután a keletkezett alakokat vizsgálták és bizonyos szabályok szerint értelmezték. Ez volna hát az eredete a boszorkányok és javasasszonyok kávéüledékből való jóslásának. Végül a sorsvetést is használták, leggyakrabban nyilak alakjában. Ezeket használták p. o. olyankor, ha azt kellett eldönteni, melyik úton induljon a sereg, hogy az ellenséget a legsikeresebben támadhassa meg. Maguktól a chaldeusoktól nincsenek írott adataink e módszerről, de EZÉKIEL könyvében (21, 21.) olvashatjuk NABUKUDURUSSUR-ról: „Mert a babilóniai király két felé ágazott úton áll meg, a kettős útnak fején, hogy ott jövődőt láttasson; nyilainak vasokat megfényesítette; megkérdezte a bálványképeket; megnézte a májat.“ Az asszír és babilon emlékeken ezek a mantikus nyilak többnyire nyolczas számban, sűrűn ábrázolva láthatók. Tollatlanok és tompák s valószínűleg oly módon használták, hogy egy nyilat a levegőbe lőttek, hogy megjelölje az irányt, melyben menni kell; vagy pedig bizonyos jelekkel látták el s egyiküket kihúzták a tegezből.

A chaldeus varázstudomány terjedése.

Annak, hogy a chaldeusok varázslatát oly bőven leírtuk, meg van a maga oka, még pedig nemcsak abban, hogy a chald rendszer egyike a legrégebbeknek s legjobban kidolgozottaknak, hanem leginkább azért, mert a babona és varázslat Európában főleg a chal-deus felfogások behatása alatt fejlődik ki. A chal-deus eszmék és eljárások először az északkeleti szomszéd-

tartományba, Médiába, szivárogtak át, melynek papjai, táltosai részben magukévá tették azokat, részben hasonló rendszereket fejlesztettek. Perzsiába ellenben a chaldeus tan nem tudott bejutni, minthogy ZOROASZTER tana szigorúan megtiltott minden varázslást. Csak midőn a perzsák CYRUS alatt Babilont 539-ben elfoglalták: ekkor keveredtek össze e népek és a médiái „mágusok“ s a babiloni „chaldeusok“ — így nevezték u. i. e nemzetek táltosait — a perzsa udvarban nemsokára hasonló tekintélyre tettek szert, mint a milyennek hazájukban örvendtek. A zsidók, kiknek CYRUS megengedte, hogy hazájukba visszatérjenek, természetesen az összes chaldéai varázstudományok teljes ismeretével vonultak a babiloni fogságból hazájukba s ezek az ismeretek később ÉNOK könyve s hasonló pseudo-epigrafikus iratok útján* terjedtek el. A Kabbalában egyúttal titkos rendszerré fejlesztették azokat, mely előbb kerülő utakon, a mórok révén jutott Európába s azután a középkorban s később napjainkig nagy szerepet vitt.

A chaldeusok varázslatával Európa az időszámításunk előtti V. században, a görögöknek a perzsákkal vívott harcrai révén jutott közvetlen érintkezésbe. A görög történetírók ezért ZOROASZTER-t, a perzsa vallás alapítóját, jelölik meg, mint a varázslat felfedezőjét; ma tudjuk, hogy ez teljességgel nem áll. Az ú. n. perzsa varázslat chald és méd eredetű. Miután NAGY SÁNDOR a nagy perzsa birodalmat elfoglalta, Görögországot elárasztották a varázslók. Az egyiptomi varázs-

* „Pseudoepigrapha“ néven azokat a névtelen iratokat nevezik, a melyeket az ó-szövetség legkiválóbb alakjainak (Noé, Ábrahám, József, Salamon, stb.) feljegyzései gyanánt adtak ki, hogy ezáltal nagyobb tekintélyre tegyenek szert.

lat is körülbelül egyidejűleg kezdte befolyását nagyobb mértékben érvényesíteni, de Görögország akkor már annyira meg volt mételyezve, hogy az az új, a mit az egyiptomiak hoztak, nem sokat számított. Az egyiptomi varázslat Európára nézve valószínűleg csak akkor lett jelentőségteljesebb, midőn sok száz évvel utóbb az arabok ezt az országot elfoglalták és a régi egyiptomiak bölcseségének, az alchimiának és asztrológiának szerény maradékait magukévá tették és a zsidó Kabbalával kapcsolatosan Spanyolországba hozták, a honnan azután Európában tovább terjesztették. E fejlődés pontosabb leírását későbbre kell tehát halasztanunk; a következőkben kizárólag a keletnek Európára gyakorolt első befolyását kísérik figyelemmel.

A görögök és rómaiak.

A görögök eredeti varázstudománya.

A görögök varázslatáról, mellyel itt első sorban foglalkozni akarunk, a legellentétesebb nézetek uralkodnak. Némelyek azt hiszik, hogy a görögök a legrégibb időkben egyáltalában mitsem tudtak a varázslatról; más kutatók szemében viszont az egész görög művelődés „eleven varázslat, a melyet egy népnél sem láttunk sem azelőtt, sem azután“. (ENNEMOSER, „Geschichte der Magie“ 484. lap.)

Hogy ez a kijelentés szószerint véve felette igazságtalan, azt mindenki beláthatja; de senkit sem csábítson a görög világ iránt való lelkesedés annyira, hogy a görög élet rejtelmes irányzatú oldalait észrevenni elmulasztaná. Miként az ókor valamennyi népe,

a hellének is hittek szellemekben és ördögökben, tisztelték a halottakat és az alvilágiakat s állatok és ijesztő szörnyek alakjában isteneket teremtettek maguknak.

A hérosz, mely szó később a hős büszke hangzású nevét kapta, eredetileg az elhaltnak lelke, mely a sírban, vagy otthon — a küszöb alatt, a tűzhelyben stb. — tovább él; e hérosz étvágyát az áldozati állatoknak csövekkel a földbe vezetett vérével csillapították; valamely város héroszának sírja a környék jóshelye lett. A héroszok tisztelete, az állam- és jogügyekkel szorosan kapcsolódva, egészen a görög világ utolsó napjaiig megvolt. Hozzá és az alvilági istenek tiszteletéhez a papi szertartások egész sorozata társul, melyek a varázslat, bűvölés, titkos tanok jellegét mutatják, mintha a papi körök és családok Görögországban a rohamosan felvirágzó művelődéstől egyáltalában meglehetősen érintetlenek maradtak volna s inkább a történelemelőtti görögök ősi fogalmai, mint az ioni és athéni művelődés új eszméi közepette éltek volna. Atágabb értelemben vett nép, mint könnyen érthető, nem emelkedett papjainak szellemi magaslata fölé, Arkádia, Messzénia vagy Thesszália parasztjai egészen a római császárság idejéig megmaradtak kezdetleges kultuszukban, medvetáncczal és fáklyafutással, durva eszmények és otromba szokások, varázslások és bűvös gyógyítások s egyáltalában a legnaivabb babona közepette, mely gyakorta, mint pl. a dionizoszi és aszklepiadeszi mozgalmakkor, sötét eltévelyedésekhez és korlátlan kicsapongásokhoz vezetett.

Még a legműveltebb osztályok sem maradtak ettől az alacsonyabb hittől mentesek. Azonkívül, hogy vallásos ragályok, mint az épen említettek, őket is

magukkal ragadták, a legtöbb görögnek életén ott tapadt valami babonás elem, mint ez pl. az athéni Antheszteriák ünnepéből kiviláglik. E napokon u. i., melyek a holtak tiszteletének voltak szentelve, mindig el voltak készülve az elhunytak megjelenésére, s galagonya-levelek rágásával, az ajtógerendák beszurkolásával, ételek felajánlásával stb. védték magukat ellenük, szóval olyan módon töltötték e napokat, mely a legkezdetlegesebb fogalmakra enged következtetni. S ez nem volt az egyedüli eset, melyben a mívelt görög olyan lelkületűnek mutatkozott, melyet a felvilágosodott görög világ szellemével összeegyeztetni csak nehezen lehetett.

De épen ez a diszharmonia a babona és kultura között az, a mi a régi Görögországban érdekes és a mi tanúsítja, hogy mennyire felette állott a görög kultura ama kulturáknak, melyekbe (mint pl. a babiloniba) keresztül-kasul belevette magát a babona s melyek összeférnek a démonok tanának mindenféle fajtájával. Az a Görögország azonban, melyet kulturánk forrásának szoktunk tekinteni, a babona béklyói alul mindjobban felszabadulva, a szabad, kifejlődött emberiségben találta meg a maga talaját, mellyel HOMÉROSZ-ban találkozunk. Az ioni telepések Kis-Ázsia partvidékein, a kik között ez a költemény keletkezett, hazájuk szokásaiból, babonájából és előítéleteiből nagyon keveset hoztak magukkal és e férfiak szabad, sőt szabadelvű szelleme a hőskölteménynyel, melyet megteremtett, el nem múló tényezőjévé lett a hellén életnek s típusa a voltaképeni görögségnek. Ha tehát azt az álláspontot keressük, melyet a görögök a babonával és varázslattal szemben elfoglaltak, bizvást kezdetjük HOMÉROSZ-szal.

HOMÉROSZ idejében az eléggé ismert olimpusi istenek körén kívül a görögök vallása nagyszámú alsóbbrendű lényt ismert, az ú. n. nimfákat, kik az egész mindenséget lakták.

Ezekről szólva mondja ODISSZEUSZ, midőn a phaeákok szigetén kikötött, s NAUZIKAÁ és cselédjeinek zaja felébreszti (Odyss. VI., 122.):

Úgy tetszik, hajadon lányok szava zsong füleimben,
Nympháké, kik a vad bérczek meredekjein élnek,
Vagy folyamok fejinél, vagy a rétség bújá fűvében. (K.)

Az a bátorság azonban, melylyel ODISSZEUSZ rejtekéből előlép, azt tanúsítja, hogy az embernek a nimfáktól nem kellett tartania. Mint a homéroszi énekek sok egyéb részéből kitűnik, jó szellemek voltak, kik, miként az istenek, az emberrel szemben csak akkor léptek fel ellenségesen, ha valamiképen megsértette őket. Ez az idézet rossz szellemeket nem ismer. Későbbi görög szerzők azonban már említgetik a démonokat; de ezek inkább védő szellemeknek felelnek meg, melyek az embert kísérik; semmi esetre sem rosszindulatú jellegűek. Ilyesfajta lényekkel a görögök csak a chaldeusokkal való érintkezésük után ismerkedtek meg. Ám a kártékony szellemek sem voltak előttük teljesen idegenek, már a legrégibb időkben sem. Kiderül ez magának HOMÉROSZ-nak egy-néhány részéből is. Így az Odyss. V., 394:

Mint a gyerek megörül, ha erősbül, lábbadoz apja,
Ki betegen fekvék keserű kínoktól emésztve
S hosszú időn sorvadt, valamely gonosz isten emésztvén.

Az ilyesmi azonban csak kivétel; voltaképeni démonológiájuk ez időben a görögöknek nem volt.

Minden, a mi történik, az istenek rendelése;

tőlük jó minden jó és rossz. Ők teszik az embert beteggé és ők mentik meg a szükségből, vagy a Hádeszbe küldik lelkét, a szerint, a mint nekik tetszik. Minden különösebb baj és veszedelem, a mi az embert éri, az isteni harag kifejezése; ODISSZEUSZ tíz éves bolyongása s mindaz a tömérdek balsors, a mely őt érte, pusztán POZEIDÓN bosszúja, a miért a hős fiát, POLYPHÉM cziklopszot, szeme világától megfosztotta. (Odyss. I., 19.):

„Szánták, sajnálták a mennybeliek valamennyen,
Csak Pozidon üldé, gyűlölé örökös gyűlölettel
Isteni, hős Odisszeuszt, míg nem honjába verődött.“¹

Ha a haragos istent nem lehet áldozatokkal kiengesztelni, — a mi felette kétséges, a mennyiben az istenek gyakran engesztelhetetlenek haragjukban — akkor az üldözött számára csak az marad még hátra, hogy iránta jóindulatú istennél keressen segítséget. Így ODISSZEUSZ mindig PALLASZ-ATHÉNÉ-hez folyamodik, ki segít is rajta, a mennyire a nélkül teheti, hogy hatalmas nagybátyjával, POZEIDÓN-nal nyílt viszályba keverednék. (Odyss. VI., 324.):

„Hallgas rám pajzsos Kronidesz ragyogószemű lánya,
Most legalább, ha előbb sohasem hajtál szavaimra
Tört tutajom romján, amikor Pozidon nyila üldött:
Add, hogy a phaeák-nép kegyesen s könnyörülve fogadjon!
Így esdett s szavait kegyesen hallgatta Athéné,
De meg nem jelenék, mert földrázó Pozidontól
Folytonosan tartott, ki örök-boszuló gyűlölettel
Hányta-vetette a hőst, mielőtt honjába mehetne.“²

Így van ez mindenütt: a hol a chaldeus azonnal a gonosz szellem keze nyomát sejtené és varázslással

¹ Kempf Odyssea-fordítása, Budapest, 1893. 2. 1.

² Kempf Odyssea-fordítása, Budapest, 1893. 82. 1.

próbálná megbűvölni, ott a görög ájtatosan fordul ahhoz az istenhez, kiből leginkább bízunk. Nem is várhatjuk e szerint, hogy nála varázsművészetre akadjunk.

Mégis akadnak Homéroszban részletek, melyekből kitűnik, hogy a görögök hittek a varázslat lehetőségében, még pedig nemcsak a jövőmondásban, mely a chaldeusoknál sem alapult a démonokba vetett hiten, hanem a cselekvő varázslatban, azaz bűbájos eljárásokban is, melyekről azt hitték, hogy a dolgok folyását meg lehet általuk változtatni.

Az istenek mindenekelőtt csodákat művelnek; de hiszen ez természetükben rejlik; ha nem tudnának olyan tetteket véghezvinni, a melyek az emberi erőt felülmulják, akkor nem is lehetnének istenek. Azt is látjuk azután, hogy az alsóbbrendű istenszerű lények, félistenek, nimfák, stb. szintén nagy hatalommal vannak felruházva. Midőn MENELÁOSZ Pharosz szigetén hatalmába ejti a „hibátlanul beszélő tengeri aggastyánt, PROTEUSZ-t, az isteni hatalmut, a ki a tenger összes mélységein átlát“ (Odyss. IV., 384.), ez saját leírása szerint nem megy olyan könnyen. (Odyss. IV., 454.)

„Most riadozva reá rohanánk s lefogánk kezeinkkel.
Csalfa cselét az öreg se feledte bezeg rohamunknál:
Sárga oroszlánná alakult, szép lenge sörénnyel;
Sárkány lett azután, majd vadkan, majd fene párducz.
Vizzé vált azután, végül lombbal teli fává.
Ámde mi tartottuk, meg nem rendülve szivünkben.“¹

Ismeretes a KIRKE története, a ki ODISSZEUSZ társait disznókká változtatja; de KIRKE is az istenek lánya s maga is istennő. Arra a lehetőségre, hogy

¹ Kempf Odyssea-fordítása. Bpest 1893. 49. 1.

emberek is végezhesse nek ilyen csodatetteket, a régi görögök, úgy látszik, nem gondoltak. Midőn ODISSZEUSZ hazatért, ATHÉNÉ koldussá változtatja, hogy hazatérését idő előtt észre ne vegyék. Ebben az alakban látja őt fia, TELEMACHOSZ először; midőn legközelebb ismét találkoznak, ATHÉNÉ ismét visszaadta ODISSZEUSZ-nak férfias, erőteljes külsejét, de TELEMACHOSZ még sem ismeri meg. (Odyss. XVI., 194.)

„Nem te vagy édes atyám, nem Odisszeusz vagy, hanem Isten
Kápráztatja szemem, hogy még többet keseregjek . . .
Földi halandónak lehetetlenség is eszével
Ily bűvölés, ha csak Isten nem jön a széles egekből;
Ki tetszése szerint tesz öreggé vagy fiatallá.
Még csak imént is öreg voltál rút testi gunyában,
Most pedig isten vagy, kik a széles egekbe' lakoznak.¹

E sorok tehát világosan kifejezik, hogy az ember saját erejéből nem változtathatja meg külsejét és sohasem találunk Homérosznál ilyen átváltozásokat említve a nélkül, hogy azokban istenek ne szerepelnének. A homéroszi énekekben egészben véve nagyon kevés varázslat és bűvösség fordul elő, legfeljebb növényi anyagoknak ezt vagy amazt a csodatévő alkalmazását említik. Különösen egy részlet nagyon ismeretes és gyakran idézték annak példájául, hogy a görögök a varázslatot ismerték (Od. IV., 219.): midőn MENE-LÁOSZ vendégei az ebédnél TRÓJA említése miatt elszomorodtak, HELENA következőképen járt el:

Ekkor mást gondolt Helené, Zeus isteni lánya:
Összekeverte a bort a bűvös szerrel hevenyében;
Gondja csitúl s baja múlt a bűvös bort a ki megissza,
S bánata elszűnnyad, ha kevert kancsót üresíthet;

¹ Kempf Odyssea fordítása, Bpest, 1893. 194 l.

Záporkönnyeiktől sohsem ázik bánatos arcza,
 Még ha saját apját, anyját haldoklani látná,
 Vagy ha fitestvérét, avagy édes gyermeke testét
 Vassal, fegyverrel vágnák önnön szeme láttán:
 Ilyen búvszere volt Helenának, az isteni nőnek,
 Mit Polydamna adott, egyiptomi Thón felesége;
 Mert hisz a termő föld csodaszert bőven terem itten;
 Egyike hasznos szer, míg a másik ölő, veszedelmes. (K.)

Alig fér hozzá kétség, hogy a régi egyiptomiak ismerték a hasist, azt a gyantaszerű anyagot, melyet az indiai kender (*cannabis indica*) izzad ki magából s melyet mámorító italul keleten manapság is használnak. Ennek van, legalább némelyeken, az itt leírt hatása és az alkalmazás módja, a hogyan HELENA használja, egészen természetes és nincs is több köze a varázsláshoz, mint ha a vendégeket borral részegítette volna le, hogy gondjaikat elfeledjék. Viszont más helyeken kétségtelen, hogy varázslatról van szó: így a phaeákok hajóiról így tesz említést. (Odyss. VIII., 557.):

Mert a phaeák népnél kormányos nincs a hajókon,
 Sem kormányzórúd, a milyen más karcsú hajókon,
 Mert maguk olvassák ki a más ember szíve titkát. (K.)

Ez ugyanaz a gondolat, melyet az északi népeknél is megtalálunk; bizonyos családok sajátosságának tartották, hogy csak fel kell húzniok a vitorlákat, azonnal kedvező szél támad, mely oda viszi a hajót, a hová kívánják.

Az Iliásznak több helyéből kitűnik, hogy a görögökkel Trója ostromára orvosok jöttek, kik a sebkészítés körül egészen észszerűen jártak el, a meny nyiben a sebeket kimosták és gyógyító füvekkel kötözték be. Orvosi bűvösségről csak egy helyen

van szó, t. i. midőn ODISSZEUSZ-t vadászaton vadkan sebzi. (Od. XIX. 457.):

S isteni hős Odisszeusz sebeit menten bekötözték,
Majd meg elállíták vérét, búvdalt dudorászva. (K.)

A varázsénekek tartalmáról mitsem tudunk, legfeljebb hozzávetőleges véleményünket alkothatjuk meg. Rossz szellemeket aligha bűvöltek, először is, mert, mint fentebb láttuk, ilyenekben nem igen hittek, továbbá mert a mennyiben ilyenekben hittek volna is, közrejátszásukat az ilyen természetes eseménynél alig tették volna fel, főleg, midőn annak oka, a vadkan, élettelenül hevert lábaiknál. Istennek idézéséről szintén aligha lehet szó, az ilyesmi kifejezésére bizonynyal nem használták volna a „varázsének“ szót. Fel kell tehát tennünk, hogy a görögök azt hitték, hogy a *kimondott szónak már magában véve is megvan az ereje és hatalma*, hogy a dolgok természetes menetét befolyásolja. Nyilván ez a felfogás szolgált alapul a pogány időkben az összes európai népek varázslatának s nyilván ez az alapja a legrégibb görög varázslatnak is. Ugyane felfogást megtaláljuk, mint később látni fogjuk, az észak népeinél is. Feltehetjük tehát, hogy ez a többi európai népekre is áll, melyek varázslatot űztek, a nélkül, hogy voltaképen rossz szellemekben hittek volna.

Visszatérve a görög orvosokhoz, azt látjuk, hogy a bűbájossággal való gyógyítás még a sebek kezelése körül is szóba jöhetett; könnyen feltehető tehát, hogy ez megtörtént belső betegségekkel szemben is, melyek helyes kezelése sokkal mélyebb betekintést igényel, mint a milyet kezdetleges népnél feltehetünk. Tényleg tudjuk is, hogy a tulajdonképeni orvosi működés

a legrégebb időktől fogva a templomokhoz, főleg APOLLO és ESZKULÁP templomaihoz volt kötve. Hogy itt mi történt, azt nem tudjuk, minthogy az orvosi ténykedés HIPPOKRATESZ idejéig (kb. 400 é. Kr. e.) titok volt, melyet bizonyos papi családok őriztek; de az a kevés, a mit tudunk, elégséges annak felismerésére, hogy az egész kezelés a vallásos varázslat egy neme volt. A betegeknek, kik kezelés végett a templomokba óhajtották magukat felvételni, mindenek előtt meg kellett fogadniok, hogy mindenben az adott előírásokhoz tartják magukat. Azután több napon át bőjtöltek, vagy legalább is szigorú étrendet kellett betartaniok, miközben bort nem volt szabad inniok. Azután az orvosok körülvezették őket a templomban és megmutogatták nekik a képeket és szentelt táblákat, melyeket az isteni irgalom végezte csodák emlékére függesztettek ott fel. Imákat mondottak, szent énekeket zengettek, melyeket a betegek a papoknak utánuk rebegtek. Az imákat gyakran zene kísérte. Azután az isteneknek többnyire kost, vagy más állatokat, főleg szárnyast áldoztak. Fürdők, kenések, és dörzsölgetések következtek azután, mielőtt a beteg érdemesnek találtatott, hogy az isten nyilatkozatát meghallhassa. Midőn erre került a sor, a beteget mindenféle gyökerek füstjével füstölték és a templom belsejének szentelt helyein ágyba fektették. Itt elaludtak s álmukban tudomásul vették az istenség kinyilatkoztatásait, melyek halálukat vagy gyógyulásukat jelentették s megjelölték a szert, mellyel ez utóbbi elérhető; ehhez alkalmazkodott azután a kezelés. Több, egykorú szerző megemlíti azonban, hogy az emberek nem gyógyultak meg mindig, ha az istenség meg is ígérte ezt nekik.

Ha most már a görögök *jóstudományát* tekintjük, azt látjuk, hogy az tisztán vallásos alapon nyugodott. Mindig az istenek adtak közléseket jövőendő dolgokról, vagy közvetlenül, vagy pedig jelek útján, a melyeket az embereknek magyarázni kellett. A közvetlen nyilatkozatokat az istenek templomaiban, a jósdákban adták. Ilyen jósda (orákulum) Görögországban több is volt; legismertebb és leghíresebb volt APOLLO delphii jósdája Boeotiában és ZEUSZ dodonai orákuluma Epiruszban. Mindkét helyen papnők útján felelt az istenség a kérdésekre; APOLLO papnőjét PYTHIA-nak, ZEUSZ-ét PÉLIASZ-nak hívták.

Ám ezek sem hirdethették az istenek igéjét bármikor és mindenféle viszonyok között; ehhez mindig bizonyos előkészületre volt szükség, a mennyiben előbb bizonyos önkívületi állapotba kellett jutniok, hogy az istenek kinyilatkoztatásait fogad hassák. Erre Delphiben azok a gőzök szolgáltak, melyek a templom alatti sziklahasadékból szállottak fel. PYTHIA ráült a háromlábú székre, mely a hasadék felett állott, és midőn a gőzök belélekezése által az istenség szellemével telve volt, kihirdette válaszáat. Az igaz, hogy ez rendszerint olyan homályos volt, hogy előbb a papoknak kellett kimagyarázniok. Dodonában PÉLIASZ az ottan elfolyó, mámorító italú forrásból ivott s ez képesítette az isteni közlések meghallgatására. A módszer ugyanaz volt tehát, csak az eszközök voltak mások. Ismeretes, hogy e jósdák egynémelyike olyan tekintélylyel bírt, hogy nem csak a görög államok, de ázsiai fejedelmek is tőlük kértek tanácsot, ha komoly vállalkozás előtt állottak.

E templomi szolgálathoz kötött jósművészeteken kívül más módok is voltak, melyek segítségével a

jövendő eseményeket előre meg lehetett határozni. Az istenek egyes embereket gyakran kedvezményül, néha büntetésből is, azzal az erővel ruháztak fel, hogy a jövőt megjósolhatták; ilyen jósokat, kik minden különös eszköz nélkül tudták a jövőt megjövendölni, HOMÉROSZ több helyen említ (Od. X. 492., Iliász VI. 75.; XI. 329.). De más halandók is, kiknek nem volt meg ez az adományuk, jövendölhettek, ha meg tudták magyarázni a jeleket, melyek révén az istenek akaratukat hírül adták. Ezek között nagy figyelemre méltatták a *madarak röptét*, melyre a chaldeusok is nagy súlyt fektettek. HOMÉROSZ ismételtén említi (Od. I. 200; II. 158. II. II. 858; X. 274; XII. 199.) Egyetlen példa elegendő a görög mantika ez alakjának megvilágítására. DIOMÉDÉSZ és ODISSZEUSZ kimennek sötét éjjel, hogy jel után kutassanak (II. X., 274.):

Útjokban jobbról gémet küldött vala Pallasz,
 Ám a sötét éjben nem láthatták szemeikkel,
 Csak recsegő hangját hallák az egek magasából;
 És megörült Odisszeusz s Pallaszhoz esd vala buzgón. (K.)

Mindig jó jelnek vették, ha a madarak jobbról balra repültek, s mindkét hős köszönetet mondott érte ATHÉNÉ-nek. Ama természeti tünemények közé, melyeket előjeleknek számítottak, tartozik a villám is, melyet ZEUSZ úgy jó, mint rossz jel gyanánt bocsát a földre; véresőt egyszer említ a költő (II. XI. 53.) fenygető balszerencse előjele gyanánt.

Végül gyakorolták a görögök a jóslás egy nemét, mely a chaldeusoknál tiltva volt, t. i. a *nekroman-tiát*, a halottak idézését, hogy azoktól megtudjanak valamit a jövőről. Ez az egyetlen varázslat, melyet

HOMÉROSZ valamelyest kimerítőbben ír le. ODISSZEUSZ végzi azt, midőn KIRKE utasítása szerint a Okeánon át a HÁDESZ bejáratához vitorlázott. (Od. XI. 23.)

„ én meg kihuzám kardom hüvelyéből,
S rőfnyi üres gödröt vájtam hevenyén a fövényben,
S rá italáldozatot hinték valamennyi halottnak,
Mindenelőtt mézes tejből, majd mézízű borból,
Legvégül vérből s telehintém hőszinű liszttel,
S szent fogadást fogadék a kimult árnyaknak előtte,
Hogy haza tértemkor meddő tehenet fogok adni
Áldozatúl s máglyát rakatok sok szép adománynyal,
Teiretiász jósnak külön áldozatúl felajánlok
Egy éjszinű juhót, mely a legszebbik juhaim közt.
Majd, hogy a szellemeket megkérleltem fogadással:
A juhokat fogtam s a gödör szélén lenyakaztam.
Barna piros vérük kifolyott, mire szellemek, árnyak
Tódultak vala föl sűrű nagy gomolyokba verődve:
Szép ifjak, szűzek, sok bajtól görnyeteg aggok,
Ifjú arák még új bánat-mardosta kebellet,
Szálás, szép daliák kelevéz-hasogatta sebekkel,
Harczban esett hősök véres kopiákkal, íjakkal,
Innen is, onnét is szörnyű zajogás zsibogás közt
Zúgtak az árokhoz. Sáppadva remegtem, ijedten.“¹

Hogy megszólaltatta őket, ODISSZEUSZ sorjába vért itat velük a gödörből; a vér életnedv, mely rövid időre visszaadja a holtaknak az életet.

Egyéb babonás fogalmakon kívül, melyeket biztossággal a legrégibb időkre vihetünk vissza, még a „napválasztást“ említjük, a szerencsés és szerencsétlen napokban való hitet, melyet HEZIODOSZ említ.

¹ Kempf, Odyssea fordítása, Bpest, 1893. 138. 1.

A görögök varázslata a perzsa háborúk után.

Ezen az éppen leírt állásponton a görögök megmaradtak egészen a perzsa háborúk idejéig, azaz időszámításunk előtt kb. 500-ig. A görög filozofusok abbeli iparkodásukban, hogy a lét természetét észszerű módon megmagyarázzák, a régi istenekben való hitet már valamivel előbb is megkezdték ingatni. A lélek természete és rendeltetése felett való okoskodás arra bírta PYTHAGORASZ-t és EMPEDOKLESZ-t, hogy a lelkeknek a Hádeszben való időzésébe vetett hitet elvessék; e helyett a lélekvándorlást vették fel, melynek segítségével a lélek egyre tökéletesedik. Így jutott a szellemek, démonok képzelete a görögök eszme-körébe. E fogalmak nemsokára támogatásra találtak a démonológiában és az ezzel összefüggő varázslatban, melyeket a görögök a perzsákkal való összeütközésük után ismertek meg. Főleg Thesszalia lakossága, mely tartományban a perzsák aránylag sokáig tartották magukat, tett szert ez idő óta varázsló hírére.

A thesszaliai nők az embert kenőcseikkel állattá vagy kővé tudták változtatni, éjszaka pedig a levegőn át jártak szerelmi kalandokra. Itt találjuk tehát a középkor boszorkányjárásának eredetét. HEKATÉ, a hold istennője, az eredetileg jóteknő, a szerencsétlenségtől megvédő istennő, lassankint a boszorkányok védőaszszonyává és minden varázslás patronájává lett.

Erről a HEKATÉ-ről a későbbi görög szerzők mindenféle mesét és mondát regéltek; többek között fennmaradt teljes leírása azoknak a szertartásoknak és bűvöléseknek, melyekkel a szellemidézők a szellemeket megjelenésre kényszerítették. Az eljárásokat állítólag maga HEKATÉ írta volna elő; szólnak pedig következőképen:

„Jól meggyalult fából készíttetek szobrot, úgy, a mint azt most közelebbről le fogom írni. A szobor testét a vadruta gyökeréből, kis házi gyíkokkal díszítve készíttetek; azután gyúrtatok össze mirrhát, storaxot és tömjént ugyanazokkal az állatokkal és a keveréket holdnőttével hagyjátok a levegőn állani; azután fejeztétek ki kívánságtoakat a következő szavakban: „Jójj, földalatti, földi és égi BOMBO, ország- és választó-utak istennője, ki levegőt hozasz, ki éj idején jársz, világosság ellensége, az éj barátnője és kísérője, te a ki örülsz a kutyaugatásnak és a kiöntött vérnek, ki az árnyékban libegsz a sírok között, ki vér után vágyol és rémületet hozasz a holtakra, GORGÓ, MORMÓ, ezer képű hold, kegyes füllel hallgasd meg áldozásunkat“. Vegyetek ugyanannyi gyíkot, a hányféle az alakom; gondosan csináljátok; készíttetek nekem lehullott babérágakból lakást és ha buzgó imákat mondottatok a képhez, meg fogtok engem látni álom közben“.

HEKATÉ kísérőnői az empusák vagy lámiák. Egyes szerzők emberalakú lényeknek, boszorkányoknak írják le őket, kik az istennőt éji kirándulásain kísérik és felhasználják az alkalmat, hogy szerelmi kalandokba bocsátkozzanak. Mások démonoknak tartják őket, kik férfiakkal is kikezdenek ugyan, de csak azért, hogy életerejüket kiszívhassák, a mi u. i. táplálékokul szolgál. Minthogy a képzeletnek ily kalandosságoknál szabad játéka van és mi sem köti bizonyos meghatározott fogalmakhoz, a leírások sokféleségén nem csodálkozhatunk.

PLINIUS adatai szerint a varázslatnak Görögországba plántálása főleg egy bizonyos személynek, OSZTANESZNEK tulajdonítható, a ki XERXESZT-t görögországi útján mint udvari jós követte és kimerítő munkát írt a

varázslatról. Az egész garázdaság azonban csak akkor kezdett elhatalmasodni, miután NAGY SÁNDOR Perzsiát és Egyiptomot meghódította. Ekkor u. i. nemcsak, hogy sok görög beavatódott a chaldei és egyiptomi titkos tudományokba, de a leigázott országokból is számosan jöttek Görögországba, melyet valósággal elárasztottak a perzsa és egyiptomi jósok, kiket chaldeusoknak, mágusoknak avagy matematikusoknak neveztek. Tőlük tanulták a görögök az idegen vallásokat a számos barbár istennévvel és minthogy HOMÉROSZ és HEZIODOSZ ez istenek egyikének sem engedett helyet az Olimpuson, a görögök a démonok közé sorozták őket. És a nép a démonok ez új seregétől már most félt, az a nép, mely az olimpusi istenektől nem félt többé, kik sokszor megénekelt, nagyon is emberi szenvedélyek által lassacskán nevetségesekké váltak. Az új istenekről hasonló történetkéik nem forogtak közszájon; befogadták és tisztán keleti módon imádták őket fohászkodások és szellemidézések alakjában, görög, asszír és egyiptomi nyelven, melyeket a görögök nem értettek és ezért elferdítettek, míg egészen értelmetlen szólamokká lettek. De az ez istenek és szellemek hatalmába vetett hitet a szerte utazgató idegen varázslók és jósok folyton fentartották.

Többféle régiebb leírásból kiderül, hogy ezek a varázslók éppen nem átalították apró ezermester fogásokhoz és egyéb csalásokhoz folyamodni, hogy tekintélyüket a nép előtt fentarthassák. Különösen HEKATÉ fénylő alakját szerették elővarázsolni s erre többféle módszerük volt. Először is teljesen sötét szobára volt szükségük, melynek falára a bűvész aszfalttal vagy más égethető anyaggal jóelőre kirajzolt egy emberi alakot. Midőn azután az illető, a ki az istennő taná-

csát igénybe óhajtotta venni, bűvölések és egyéb szertartások által eléggé elő volt készítve, a varázsló lángot hozott a felrajzolt alak közelébe, mely azonnal felvillant. Avagy madarat bocsátottak szabadon, melynek lábára könnyen égő anyagot erősítettek. A megrémült madár természetesen ide-oda repdesett, míg a nem kevésbé ijedt látogató a földre vetette magát, fejét elfödte és az istennőhöz fohászkodott.

A rómaiak.

Hogy miképen fejlődött a régi Rómában a babona, arról aránylag keveset tudunk. Úgy látszik, hogy a rómaiak lényegileg ugyanazon fokon állottak, mint a görögök Homérosz idejében. A régi római vallás voltaképen nem ismer démonológiát; ellenben hittek a rómaiak kísértetekben, azaz rossz emberek szellemeiben, melyeknek gonoszságukért való büntetésül haláluk után a földön kellett bolyonganiok. Továbbá említik a római szerzők a *striga*-kat, boszorkányokat, kik a görögök *empusáinak* és *lamiáinak* felelnek meg; rendszerint madár alakjában repülnek ki, hogy emberekkel táplálkozzanak. Bizonytalan azonban, hogy vajjon mind-e fogalmak tényleg római eredetűek-e, avagy nem ered-e legalább az eszme a görögöktől, kiknek délitáliei gyarmataival a rómaiak már nagyon korán érintkezésbe jutottak.

Bizonyos azonban, hogy a rómaiak mindenféle varázslatos eljárásokat a legrégibb időkben is ismertek. NUMA POMPILIUS-ról, ROMULUS utódjáról olvassuk, hogy theurgikus művészetekkel foglalkozott, azaz olyan eljárásokkal, melyekkel még az isteneket is kényszeríté, hogy látható alakban mutatkozzanak.

Utódját, TULLUS HOSTILIUS-t, a mint a monda beszéli, a villám ütötte meg, midőn ilyen alkalommal tévesen járt el. A rómaiak azt is hitték, hogy varázslattal idegen földekről a termést át lehet csalni a saját termőföldjükre és a legrégibb római törvények, a tizenkét tábla (kb. 450 é. Kr. sz. e.) egyenesen ez ellen szóló tilalmakat tartalmaztak. Ennél a kevésnél többet nem tudunk a rómaiak legrégibb időbeli varázslatáról, mielőtt t. i. a keleti népekkel közvetett vagy közvetlen érintkezésbe jutottak.

Ellenben jobban értesültünk a rómaiak jóstudományáról, a mantikáról vagy divinációról. Ez, miként a görögöknél, tisztán vallásos természetű volt. Az istenek akaratukat bizonyos jelek útján tudatták. Az embereknek azokat csak értelmezniök kellett. A rómaiak legrégibb jóstudománya valószínűleg kizárólag a madarak röptének megfigyelésén alapult; e jelekre minden nyilvános és számos magán ügyben vigyáztak. Minden művelt római ismerte ezek értelmezését; az állam céljaira azonban külön hivatalnokokat alkalmaztak, az augurokat, kiknek mindenféle alkalommal hivatásuk volt az istenek akaratát a madarak röptének segítségével kitudakolni (augur = *avi-gur*, ez utóbbi kelta szó = *vir*, tehát madarász, madárjós). Az augur botjával körülkerített egy darab földet, melyen belül imádsága után várta a jelet, melyet igenlőleg vagy tagadólag magyarázott. Tehát egyenesen az istenek válaszának tartották azt a feltett kérdésre, hogy vajjon valamely terv kiviendő-e, avagy nem? De nem minden madár szolgált erre a célra és nem is szolgáltak mindenkinek jelekkel. A galambok a királyoknak valók voltak, mert a galamb sohasem repül ki egyedül, valamint a király sem jár ki magában. Némely madarak,

pl. hollók, varjak, baglyok és kakasok hangjukkal adtak jelt, mások pedig, mint a sas és a keselyű, röptükkal. Némelyiknél az volt a kedvező, ha jobbról, másiknál, ha balról repült.

Később, midőn a jósművészetekbe vetett hit részben már veszendőbe ment, míg az állam a jósrendszert a hagyomány kedvéért fentartotta, más módszert találtak ki: a tyúkok etetéséből kapható jeleket. E célra ketreczben csirkéket tartottak és ha jelre volt szükség, kieresztették őket s megfigyelték, mint eszik az elibük szórt eledelt. Ha oly mohón kapkodták be, hogy valami kiesett a csőrükből, úgy ez kitűnő jel volt; ha ellenben nem törődtek az eledellel, az veszélyt jelentett. Ez a módszer bizonyára nagyon kényelmes volt, mint-hogy az ember a kívánt jelet könnyen biztosíthatta magának, a mennyiben a csirkéket éhezttette vagy kevés idővel a jóslás előtt megetette.

Legközelebbi szomszédjaiktól, az etruszkoktól, a rómaiak a jövődőlés számos egyéb alakját már nagyon korán eltanulták. Ez etruszkok régi itáliai nép, mely HERODOTOSZ szerint Lydiából származik. Az etruszk és chaldeus műemlékek között oly nagy a hasonlatosság, hogy e népek közeli rokonsága kétségbevonhatlan. Az etruszk és chaldeus jósművészet is minden részletében annyira egybevág, hogy ez összehangzásnak tisztán véletlen volta fölötte valószínűtlen. A mantikának csaknem valamennyi alakja, melyet a chaldeusoknál írtunk le, a régi írók szerint az etruszkoknál is megvolt. Csodálatos események magyarázása, a villám megfigyelése, áldozati állatok, madárröpülés, madárhangok, torzszülöttek értelmezése stb. voltak ágai a mantikának úgy az etruszkoknál, valamint a chaldeusoknál.

Mindezzel a rómaiak csakhamar megismerkedtek. Eleinte etruszk *haruspex*-eket, azaz áldozatvizsgálókat hozattak; később előkelő ifjak Etruriába utaztak s ott a mantika különböző ágaiban oktatást kaptak, azonban Rómában mind e számos jövendölési mód közül, úgy látszik csak az áldozati állatok beleinek vizsgálata és a villám megfigyelése aratott elismerést.

Végül birtokában volt a római állam egy felette csodálatos varázstudományú munkának, a *Sybilla-könyveknek*, melyektől különösen nehéz és döntő kérdésekben kértek tanácsot.

A monda szerint eredetileg kilencz könyvet kinnáltak megvételre TARQUINIUS SUPERBUS királynak; ő azonban drágállotta az árukat, mire az eladó hármat közülök, majd újból hármat elégetett; végre a király a megmaradt három kötetet ugyanazon az áron vette meg, melyet eredetileg mind a kilenczért kértek. E munka állítólag görög hexameterekben, pálmaleveken íródott s JUPITER templomában, a Kapitoliumon őrizték. Magyarázására 15 férfiből álló kollégium volt kinevezve, kiknek a könyvek tartalmát szigorú titokként kellett tartaniok. Azt hiszik, hogy e könyvek tartalma régi görög jósdai kijelentések gyűjteménye volt, melyek úgy voltak fogalmazva, hogy bármely időre szólhattak. CICERO ezt mondja róluk: „Szerzőjük ravaszul úgy rendezte be, hogy mindaz, a mi megtörténik, úgy látszhassék, mintha bennük előre megjövendeltetett volna, minthogy emberekre vagy időre vonatkozó minden határozott utalás hiányzik. Egyszersmind beszédének homályosságával is fedezte magát, úgy, hogy ugyanazok a sorok különböző időben különféle körülményekre is illenek. Hogy azonban e versek nem valami őrülnék munkája, azt

szerkezetük tanúsítja; inkább ügyesség és szorgalom, mintsem belső indulatok és ihlettség eredményei.“ E munkák, melyektől, a mint mondtuk, csakis az állam kért tanácsot rendkívüli esetekben, midőn az augurok és haruspexek tudománya nem volt elégséges, egy tűzvész alkalmával, kb. 400 évvel Kr. u. pusztultak el.

Midőn a rómaiak uralmukat Itálián túl terjesztették és ezzel idegen népekkel jutottak érintkezésbe, ugyanúgy, mint a görögök, felvették azoknak vallási és babonás fogalmait. Rómában az állapot ily módon korán hasonló lett ahhoz, melyet fentebb Görögországot illetőleg vázoltunk.

A zsidók.

A régi idők valamennyi népe közül alig tartotta magát egyik is oly távol a babonától és minden belőle származó varázslattól, mint a zsidók. A zsidó vallás, mint a legkifejezettebb monotheizmus, mely valaha volt, JEHOVÁ-n, a világ teremtőjén és fentartóján kívül nem ismert el szellemi lényt, sem jót, sem rosszat. Ebből ugyan éppen nem következik, hogy a zsidók a bűvös eljárásokról ne tudtak volna semmit és ne míveltek volna ilyeneket; mert láttuk az előzőkben, hogy a bűvölésnek, a cselekvő varázslásnak kettős gyökere lehet. Vagy az istenek és démonok közötti harcokról alkotott fogalmakon alapszik s az utóbbiak bűvölését czélozza bizonyos szólamok útján, miként a chaldeus és az ezzel lényegében megegyező egyiptomi varázslat, vagy pedig azon hiten alapul, hogy kimondott szók (vagy írott jelek) befolyásolják a dolgok természetét, mint az egész európai varázslat.

Ez utóbbi alak összefér a tiszta monotheizmussal is, minthogy az alacsonyabb rangú szellemekben való hitet nem tételezi fel. Ámde a zsidók hasonló varázslattal sohasem jutottak érintkezésbe, s hogy ilyesmire önmaguktól rá nem jutottak, az könnyen érthető.

A zsidók az egyiptomiak és a szomszédos pogány népek varázslatát már a legrégibb idők óta ismerték. Ez magától értetődőleg legszorosabban összefüggött azok vallásával s nagyszámú isteneikkel. A varázslattal való foglalkozás a zsidókra nézve tehát egyértelmű volt a bálványimádással s így a Jehovától való elszakadással. A bálványimádást és varázslatot MÓZES törvényei mindig egymás mellé is rendelik: mindkettő szigorúan tilos.

Így MÓZES V. könyvében (18, 10—12.) olvashatjuk:

„Ne találtassék te közötted, ki fiát vagy leányát általvitetné a tűzön, vagy jövendőmondó, vagy napvágató, vagy madárszólásból jövendőlkő, vagy varázsló. Se bűbájos, se ördöngösöktől tudakozó, se jegymagvarázó, se halottaktól tudakozó. Mert útálta az Úr, valaki ezeket míveli és ez ilyen utálatosságokért úzi ki a pogányokat a te Urad Istened te előled“.

Mint látjuk, itt a varázslat minden lehető módja egy sorba van helyezve azzal a szokással, hogy a fiút vagy lányt a tűzön hagyják keresztül menni; ez pedig csak körülírása a bálványimádásnak, miként MÓZES V. könyvéből (12, 31.) is kitűnik:

„Ne cselekedjél így a te Uraddal, Isteneddel: mert mind azt az utálatosságot cselekedték az ő isteneikkel, melyeket az Úr gyűlöl: mert még fiaikat is és leányaikat is tűzzel megégetik vala az ő isteneiknek“.

A bálványimádást és a varázslatot tehát egymásmellé rendelve látjuk, a mint hogy ez nem is

lehet másképen; mert a pogányokat, miként a chal-deusoknál láttuk, vallásuk a bűbájosságra csaknem szükségszerűképen vitte és a zsidók előtt ismeretes varázslat a jó és gonosz szellemekbe vetett hitet, tehát a bálványimádást feltételezi. A zsidók előtt tehát a „bálványimádás“ és „varázslat“ fogalmának egyet kellett jelentenie. S ezért Mózes törvénye ugyan-egy büntetést szab ki mindkettőre, még pedig a megköveztetés által való halált. Ezt a határozatot találjuk Mózes III. könyvében (20., 1 és 27.). „Szóla ismét az Úr Mózeshez, mondván: Az Izráel fiainak mondd meg: Valaki az Izráel fiai közül, vagy a jövevény nemzetség közül, mely az Izráeliták között lakozik, adánd az ő magzati közül a Molok bálványnak; megöletessék, a földnek népe kövekkel verje azt agyon.“ — „Akár férfiú, akár asszonyi állat legyen, ha azokban ördögi jövendőmondásnak lelke leend: megöletessenek minden okvetetlen, kövekkel verjétek azokat agyon; az ő haláloknak ő magok az okai“. Míg tehát a varázslat a pogány vallások természetes folyománya s éppen azért azok papjai mívelik is, a zsidóknál a legszigorúbban tilos. A zsidóknál minden varázslás elszakadás az igaz Istentől. Vallásuk tehát bűvös eljárások feltalálására semmiképen sem ad alkalmat. Csakis akkor üztek varázslatot, ha nem tudtak a kísértésnek ellentállani, hogy pogány szomszédjaikat utánozzák. Minthogy pedig ezek mindannyian az egyiptomi vagy chal-deus varázslatot üzték, azért a zsidók a bűbájosság európai alakjaival, melyek a monotheizmussal könnyebben összefértek volna, sohasem találkozhattak.

Elégge ismeretes, hogy a zsidóknak nem egy királya s velük együtt a nép is többször megszegte

az említett törvényeket. SAUL ugyan elűzte a jósnőket, de nem olyan alaposan, hogy legalább egy ne maradt volna, az endori boszorkány, a kihez ő maga is folyamodott, (SÁMUEL I. 28, 3—15.). A későbbi királyok közül többen határozottan bálványimádók voltak: ACHASZ embereket áldozott (Krón. II. 28, 3.) és MANASSZÉ-ről beszéli az írás (Krón. II. 33, 6): „Fiait is átvitte a tűzön a Hinnom fiának völgyében; és az időnek forgásához hallgat vala, jövendőmondásokkal, varázslásokkal, és szemfényvesztésekkel él vala, ördögösöket és jövendőmondókat szerzett vala magának: Sok egyéb gonoszságnak is találója vala az Úr szemei előtt, hogy őtet haragra felindítaná“. A zsidók tehát ismerték és űzték a varázslatot, nemcsak MÓZES törvénye ismeri és tiltja. De varázslatuk mindig az idegenből került kölcsön, megszegése a törvénynek, nem pedig saját vallásuknak természetes folyománya.

Tényleg azonban mégis másképp állott a dolog. Mert a zsidóknak mégis volt vallásos mantikájuk, csak hogy ez nagyon korlátozott vala. Csakis egy és csak olyan embernek, mint MÓZES, volt rendeltetése, hogy Jehovával színről színre beszélhessen és mégis minden fontosabb ügyben az ő akaratát kellett megtudakolni. Kellett tehát bizonyos utaknak és módoknak lenniök, melyeken, a mint hitték, az Úr akaratát nyilvánítá és így tettek szert jelekre oly módon, mely a törvényben elő volt írva vagy legalább is meg volt engedve. Ennél a mantikánál a módszerek ugyanazok voltak, mint a melyek a pogányokénál; azonban úgy látszik rendszerint csak néhány volt használatban. SÁMUEL I. k.-ben (28, 6.) olvassuk: „Tanácsot kérde azért Saul az Úrtól; de nem felele meg néki az Úr sem álomlátás által, sem az Urim által, sem a próféták

által“. Úgy látszik tehát, hogy az álommagyarázás meg volt engedve, nincs is a varázslás tiltott alakjai között idézve. A mi az „urim“ szót illeti, Mózes-től tudjuk (II. 28, 30.), hogy a főpap mellvértjének egyik köve értetődik alatta. Ha tehát azt olvassuk, hogy SAUL urim útján kért tanácsot, úgy ebből a kőnek olynemű használata világlik ki, mint a chaldeus bálványképeken levő drágakövekből (l. a 61. oldalon idézett töredéket a chaldeusok varázstudományi irataiból). Kétségtelen azonban, hogy ezt a teendőt maga a főpap végezte, úgy hogy itt a tisztán vallásos mantika egy alakjával van dolgunk.

Kivételesen egyéb mantikus műveleteket is végeztek. Így SÁMUEL (II. 5, 24.) a fák zúgását említi mint jelet, továbbá a sorsvetést (I. 14, 42.), Mózes-nél (IV. 5, 12.) pedig vízzel és homokkal való csodás műveletet találunk felemlítve.

A babiloni fogság alatt és után azonban a zsidóknak viszonya a pogány varázslathoz jelentékenyen megváltozott. A nép Egyiptomban külön területen, az egyiptomiakkal nem érintkezve élt és az egyiptomi varázslatba Mózes-en kívül bizonyára kevesen voltak beavatva. Ez az egyiptomi papok titka volt és így a zsidó nép tömege előtt természetesen ismeretlen maradt. Saját országukban elégséges volt ugyan a szomszéd pogány népekkel való érintkezés azok vallásának és babonájának megismerésére; a varázslat művelésétől azonban a törvény szigora visszatartotta őket. Babilonban ellenben megváltoztak a körülmények. A zsidók a babiloni nép közt éltek; DÁNIEL könyvéből tudjuk, hogy NABUKUDURUSSUR udvarán zsidó gyermekeket neveltek és EZRA könyvéből (2, 69.) látjuk, hogy a zsidók nagy vagyonnal bírtak, midőn CYRUS

megengedte nekik a hazájukba való visszatérést. A zsidók tehát az uralkodó nép között szabadon éltek és minthogy a régi akkád varázslat nem egy bizonyos osztály titkos tudománya, hanem az egész nép előtt ismeretes volt, a zsidó nép e bűbajos tudományokkal egészében megismerkedett.

Tehát Babilonban és a fogság után új okoskodás és irodalom fejlődött a zsidóknál, mely a chaldeus démonológiát a vallással iparkodott összeegyeztetni. Találtak is részletet (Mózes I. 6, 1—4.), mely erre nézve támaszpontul szolgált:

„Lett pedig, hogy mikor megkezdettek volna szaporodni az emberek a földnek színén, és azok leányokat nemzettek volna: Látták az Istennek fiai az emberek leányait, hogy szépek volnának, és vettek magoknak feleségeket mind azok közül, kiket kedvelnek vala. Akkor az időben valának a földön nagy óriások, azután is pedig voltak, mikor az Istennek fiai egyesülének az embereknek leányaival, kik szülének azoknak magzatokat. Ezek ama hatalmasok, kik régen híres-neves emberek voltak“. Ezt azután úgy magyarázták, hogy „Isten gyermekei“ angyalok voltak, kik az emberekkel összeelegyedtek volt, miért is elbuktak s Isten elűzé őket; így lettek démonokká és démonokat nemzettek. Ez az ördög készítésére isteni engedelemmel történt, miáltal az ördög nagy szellem-birodalomnak lett urává.

Ily módon a zsidó hittudósoknak sikerült a pogány démonológiát a vallással, mely ezzel az ördögtannal kezdettől fogva egészen ridegen szemben állott, kiengeztetni s ettől fogva a chaldeusok varázstudománya minden alakjában ugyanúgy virágzott a zsidóknál, mint minden más országban, mely velök érintkezésbe

jutott. A zsidók, úgy látszik, főleg bővülésre adták magukat; az egyidejű görög és római szerzők mind-ama bűbájosok és jóvendőmondók között, a kik a római birodalomban szerte barangoltak, gyakran említik a zsidó varázslókat.

Az első keresztény századok.

Az ő egyházból eredő babonák.

Eljutottunk hát odáig, a hol a kereszténység az összes állapotok és viszonyok általános, nagy átalakítását megkezdi. Ez időben, a mint láttuk, az egész civilizált világ, a zsidók és görögök ugyanúgy, mint a chaldeusok és egyiptomiak a babona bilincseit viselték, a gonosz szellemektől való félelem igájában éltek, melyet a görög filozofiás rendszerek csak észszerű alapra fektethettek, de nem törhettek meg. A kereszténység magával hozta az e félelemtől való megszabadulást. A keresztények maguk ugyan nem tudták magukat koruk babonája alól felszabadítani; megmaradtak a démonokban való hitükben; de magában a kereszténység természetében, a mindenható Istenben való hitben benne volt, hogy mindenemű alsóbbrendű szellem tehetetlen azzal szemben, a ki az egyedüli igaz Istenhez folyamodik. Ez által a pokol hatalma egyelőre megtört, a démonok ereje legyőzetett. Ám a nyavalya nem irtatott ki gyökerestül; a rossz szellemek létezésében változatlanul hittek tovább is. Az első keresztény egyházatyák, a vértanu JUSTINUS, TATIANUS, ORIGINES, TERTULLIANUS és mások a rossz szellemekről szóló tant fejtették ki, mely

szorosan csatlakozott a zsidó hittudósoknak az előző fejezetben megbeszélt nézeteihez; az akkori időkben a gonosz szellemekről elterjedt nézetek legtöbbjét változatlanul elfogadták.

A zsidó hittudósok között sokáig vitatkoztak a felett, vajjon a pogányok istenei pusztán a képzelet szülöttei-e, tehát emberi találmányok, avagy talán valósággal létező lények, démonok-e, melyeket csakis az igaz Isten ismeretének hiányában tiszteltek? Ez utóbbi nézet győzött s ezzel egyetértőleg az alexandriai bibliafordításban a 96-ik zsoltár (5.) a következő fogalmazást kapta: „mert a pogányoknak minden istenei démonok: de az Úr az egeket teremtette“. Az idegen istenek nevei ily módon a zsidóknál különféle rossz szellemek neveivé lettek; ezek közül a chaldeusok BÉL-je vagy BAÁL-SZEBUB-je és hajnali csillaguk, ISTAR, a rómaiak LUCIFER-je voltak a leghatalmasabbak. BAÁL-SZEBUB-ot tették a démonok fejedelmévé és LUCIFER-t tartották a lázadó szellemek fejének, mert IZSAIÁS (14, 12.) azt mondja: „Mi módon estél alá az égről, te Lucifer, hajnalak fia? a földhöz verettél-é, ki sok nemzetségeket erőtlenné tettél vala?“ Lucifer, hajnalak fia, (hajnali csillag) itt mint a szöveg mutatja, csak jelképes kifejezése a hatalmas Babilonnak, mely leigázta a többi népeket; ez azonban nem gátolta a zsidó kabbalistákat magyarázatukban, hogy ez a kifejezés bukott angyalt jelent.

A keresztény egyházatyák a zsidó hittudósok nyomdokaiba léptek. A pogány isteneket tényleg élő démonoknak tartották, kik a légkör sűrűbb részeiben lakoznának. Testük lévén, táplálkozniok is kell s táplálékukat a pogány áldozatok füstje szolgáltatná. Testük azonban sokkal könnyebb és finomabb, mint

az emberi test; ezáltal be tudnak hatolni az emberekbe, úgy hogy azok „ördögösek“ lesznek. Oly gyorsan mozognak, hogy minden pillanatban bárhol lehetnek. Ez az oka annak, hogy a pogányok isteneknek tartották őket. Feladatuk s működésük javarészt abban áll, hogy az embereket az igaz hittől való elszakadásra bírják s jövődől dolgokról felvilágosítsák, a mi főleg jóslatok útján történik. A jövő ismeretét a csillagokból és a felhőkből szerzik.

LACTANTIUS, ki a 4-ik század kezdetén halt meg, korának egész szellemtanát röviden és világosan így fejezte ki: „A démonok és tisztátalan szellemek igyekezete arra irányul, hogy Isten birodalmát megsemmisítsék és az embereknek ártsanak. E célból látszólagos csodák útján és a jóslatok által azt az őrületet oltották az emberekbe, hogy ők istenek; így teremtették meg a pogányságot a maga regetanával és kultuszával. Ugyancsak ők okai a varázslatnak, hullájóslásnak, jövődőlésnek, jelmagyarázásnak és csillagjóslásnak. Ezenkívül minden lehető módon romlást okoznak, ám a kereszténynek nem kell tőlük félnie, mivel ellenkezőleg az ördög és szellemei kénytelenek a keresztényektől való állandó félelemben élni. Mert a keresztény nemcsak bárhonnan elűzheti őket, de arra is kényszerítheti, hogy nevüket megmondják s bevallják, hogy nem istenek, ámbár templomokban imádják őket“. Hasonlóképen nyilatkoznak a következő idők egyházatyái is, többek között AURELIUS AUGUSTINUS, kinek nézetei a keresztény egyházban számos évszázadon át nagy tekintélyben állottak.

A mint láthatjuk: hittek a varázslatnak, mint ördögös művészetnek jelentőségében és valódiságá-

ban. A keresztény egyház ennél fogva fel is lépett a varázslat mindennemű gyakorlása ellen, nem annyira a kár miatt, mely belőle származhatott, mint inkább az okból, mert e bűnöket bálványimádás, azaz a démonok segítségével nélkül, nem lehetett elkövetni.

Ezt többször is kimondották a keresztény zsinatok, így Elvirában 305-ben és 306-ban és Ankyrában 314-ben. A régi, pogány varázslat ily módon vallásos varázslatból fekete, ördögös varázslattá degradálódott; valódiságában azonban nem kételkedtek.

Hát milyen álláspontot foglalt el e kérdésekkel szemben a *tudomány*? Az egyedüli tudomány, melyről szó lehet, a *bölcsélet*; mert a természettudományok még nem voltak annyira kifejlődve, hogy hasonló problémák fölött dönthettek volna. Az alexandriai múzeumban a természettudomány a Ptoloméusok oltalma alatt magas fokot ért ugyan el, a mennyiben mivelték ott a gyógyászatot, az alkalmazott mennyiségtant (csillagászatot, mennyiségtani fénytant) és a vegyészetet is az alchimia alakjában: de mindezek a tudományok még nem vetették le a gyermekcipőiket és a démonok valódiságának kérdéséhez nem szolgálhattak adalékokkal. A filozofusok ellenben foglalkoztak a kérdéssel és ugyanolyan eredményre jutottak, mint a keresztény egyházatyák; egészen természetes összehasonlítás, minthogy számos egyházatya, így CLEMENS, ALEXANDRINUS, ORIGINES és ATHANASIUS előkelő alexandriai filozofusok tanítványai valának. Ezek pedig PYTHAGORAS és PLATO tanait fejlesztették tovább.

PLATO megtette a döntő lépést, elvetette a régi görög vallás számos isteneit, tisztán a képzelet alkotásainak tekintvén azokat; e helyett azt hitte, hogy a világ eredetét egy világteremtő építőmesternek

köszöni, a ki mindeneket kormányoz és vezet. Ezt a gondolatot, bár többféle módosítással, a legtöbb későbbi bölcseledő iskola is megtartotta; a bölcseleti monotheizmus fejlődésének tetőfokát mégis csak a KRISZTUS idejében élő alexandriai PHILO alatt érte el. PHILO zsidó volt; ő vitte be a Jehováról alkotott magasabb fogalmakat a görög filozófiába. Isten szerinte annyira felette áll minden végesnek, hogy egyáltalában nem tulajdoníthatunk neki olyan tulajdonságokat, melyeket földi lényektől vettünk kölcsön: „Nem mondhatjuk, hogy Isten micsoda, csak azt, hogy Ő van.“ Minthogy az ilyen magasztos Istenségről nem tételezhetjük föl, hogy közvetlenül belenyúl a világ menetébe, bizonyos közvetítőknek kell lenniök, kik Isten parancsait végrehajtják, ezek volnának az angyalok és az ördögök. Ezt a gondolatot azután az újplatói iskola fejlesztette tovább, melynek legkiválóbb képviselői PLOTINUS, PORPHYRIUS és JAMBLICUS.

Különösen az utóbbi az angyalok és ördögök egész rendszertanát állította fel, a mennyiben megállapította az istenek és démonok egész rangsorozatát, melyek valamennyien alárendelvék a legfelsőbb istennek. Szinte úgy látszik, mintha rendszerét elcsente volna a chaldeusoktól; valamint ezek, úgy ő is 12 felsőbb- és 72 alsóbbrendű istenséget vett fel, ezek után következtek az angyalok, ördögök és félistenek. Ebben a felfogásban a jóslás és bűvölés művészete ismét szilárd alapra talált és a filozofusoknak a rossz szellemektől való félelme nem igen volt csekélyebb, mint a miveletlen pogányoké. Az újplatonikusok ennél fogva számos szertartást írtak elő tanítványaiknak, ú. m. tisztálkodást, húsételektől való tartózkodást, czölibátust és egyéb hasonlókat; ezáltal, azt hitték,

magasabb erkölcsű életet élnek és biztosítják magukat a démonok üldözései ellen, a mennyiben földi szükségletek fölé emelkedvén, felsőbb, istenekhez hasonló természetre tesznek szert.

A keresztény varázslat fejlődése.

Vallás és tudomány, kereszténység és bölcselet megegyeztek tehát abban, hogy a rossz szellemeket valóban élő lényeknek tekintették és a démonok segítségével űzött bűvészetnek tényleges jelentőséget tulajdonítottak. A tudománnyal ezek után egyelőre nem lesz többé dolgunk. 416-ban gyilkolták meg CYRILL püspök bujtotgatására HYPATIA-t, THEON mathematikus lányát, a görög bölcselet utolsó kimagasló alakját, és egy évszázaddal utóbb, 529-ben császári rendelettel bezártak valamennyi görög filozofus iskolát. A legközelebbi öt évszázadban tehát a keresztény egyház az emberiség fejlődését egyedül vezette tovább. E fejlődés menetét később közelebbről szemügyre vesszük; itt előbb következményeit kell latolgatnunk a szellemekben való hitnek, melyé a régi pogány vallások átalakultak.

A szellemhit minden faja szükségszerűleg varázslathoz vezet; ez alól a szabály alól a keresztény egyház szellemtana sem tesz kivételt. Az egyházatyák állítása szerint a démonoknak isteni engedelmével hatalmukban állott, hogy az embernek ártsanak, főleg, hogy őt az igaz hittől való elszakadásra bírják. Bizonyára hitték azt is, hogy igaz kereszténynek nincs mit félnie az ördögöktől; de a pusztá hit a gonosznak támadásai ellen mégsem volt elegendő védelem. Ellenkezőleg: a hit még inkább kitette az embert az ördögök támadásainak, minthogy ezek legnagyobb

örömüket és nyereségüket éppen abban találták, ha a keresztényt hitében megtántoríthatták; mert ez által saját birodalmuk gyarapodott, Isten országa pedig gyengült. Keresztény ember ennél fogva egyre ki volt téve az üldözésnek és az ördög ellen vívandó harcaiban hathatós fegyverekkel kellett rendelkeznie. Kellett, hogy az ilyen fegyvereket az egyház szolgáltatassa a hívőnek és erre a célra az egyház fokozatosan a régi, tiltott varázslatot vette fel és keresztény formákba gyúrta át.

A régi varázsigék helyébe az írás szavai léptek. Már ORIGINES (a 3. század elején) kimondotta, hogy bizonyos isteni szavak csodaerővel bírnak. Így különösen kiemeli Mózes első könyvének kezdetét, JÁNOS evangéliomának több részletét, a kereszt hét szavát, a Miatyánkot, stbt. Mindenekfölött varázshatalom minden ördöngösség ellenében JÉZUS neve. „A ki erről meg akar győződni, írja ATHANASIUS, ne tegyen egyebet, mint vessen keresztet vagy mondja ki Jézus nevét az ördögök játékai, a jósdák hazugságai és a varázslók csodatettei ellen és látni fogja, hogyan menekül el az ördög azonnal, hogyan hallgat el az orákulum és hogyan akadozik a varázslás és bűvészkedés“. A keresztvetéshez hasonló volt a szentelt vízzel való meglocsolásnak a hatása is, mely megsemmisítőleg hatott a gonosz szellemek csalárdkodása ellen. Talizmánok is voltak; a kinek Isten báránya, „*Agnus Dei*“ volt birtokában, a legtöbb csapás ellen, mely embert érhet, védve volt. ORBÁN pápa a görög császárnak ilyen „Isten bárányát“ a következő latin hexametekben írott vers kíséretében küldött:

„Balsamus et munda vera cum Chrismatis unda
Conficiunt agnum, quod munus do tibi magnum

Fonte velut natum, per mystica sanctificatum.
 Fulgura desursum depellit et omne malignum
 Peccatum frangit, ut Christi sanguis, et angit,
 Praegnans servatur, simul et partus liberatur,
 Dona refert dignis, virtutem destruit ignis,
 Portatus munde de fluctibus eripit undae“.

(„Balzsamból és tiszta, habozó kenetből van a bárány, melyet neked értékes ajándéku! küldök, s mely mintegy a forrásból született, titokzatosan megszenteltetett. Elűzi a villámokat és megtör és elfojt minden gonosz vétket, miként Krisztus vére. Megóvja az áldott állapotban levőt és biztossá teszi a szülést; az érdemeseknek ajándékokat hoz, a tűz erejét legyőzi s ha tisztán megőrzöd, az ár hullámai-ból is kiment.“)

Ilyen varázsereje még a régi chaldeusok legerőteljesebb talizmánjainak is alig volt.

Az egyház bűvös ereklyéket, amulétokat is készített; ilyenekül szolgáltak a szentek ereklyéi, melyeket gyűrűkbe vagy más ékszerekbe foglaltak és melyek gazdájukat minden lehető baleset ellen megvédték. Még a pogány időkben szokásban volt bucsújárásokat rendezni a szántóföldek és szőlők körül, melyeket a papok megáldottak, hogy az aratás és szüret sikerét biztosítsák. Ezt a szokást is felvették s természetesen tisztán keresztény jelleggel gyakorolták is. Sőt a pogány szertartások utánzása vagy átalakítása annyira ment, hogy még a kereszténység tisztjeinek jelvényeit is a pogányságtól vették át. A római püspökök pálczája a pogány augurok hivatali jelvénye.

Szomorú ez az egész keresztény varázslat a *gyógyító tudomány* terén. Míg HIPPOKRATESZ ideje óta voltak már orvosok, kik a betegséget a szervezet

működése megzavarásának tekintették és ezt akarták természetes eszközökkel megszüntetni, most lassacskán az a nézet kerekedett uralomra, hogy valamennyi betegség gonosz szellemek hatása. Ezzel persze visszatértek volt a chaldeusok álláspontjára. A gyógyszerek, melyeket használtak, teljesen a betegségek ilyenén felfogásának feleltek is meg. Kenőcsökkel, kézfeltevés-sel, szentelt vízzel, vallásos formulákkal és hasonló szerekkel kezelték a beteget. A szentek ereklýei, sőt a szentek sírjainak függőnyei felette hatásos gyógyszerek voltak a legkülönbélebb betegségek ellen; ha pedig a kezelés nem ütött be, úgy természetesen a szer és az orvosként szereplő pap vagy szerzetes abban ártatlan volt: a betegnek hite nem volt elég szilárd. Ilyen viszonyok között valóságos gyógyításról szó nem lehetett; sőt valósággal veszéllyel járt ehhez folyamodni. Egy példát említek csak, mely fölötte alkalmas e felfogás megvilágítására:

GERGELY, tours-i püspök, könyvet írt SZENT MÁRTON csodáiról. Ebben elbeszéli, hogy 99 csodát leírt s századik után nézett, midőn hirtelen éles fájdalmat érzett feje bal oldalán, úgy, hogy nem tudott tovább dolgozni. 24 óráig tűrte a fájdalmakat; mivel azonban a baj nem javult, a székesegyházba ment, a szentnek sírjához; elvégezte imáját és megérinté a beteg helyet a sír függönyével; azonnal enyhülés állott be. 3 nap múlva újra beállottak a fájdalmak; ugyanaz a szer megint használt. Rövid idő múlva erét vágatott; ekkor az ördög azt a gondolatot keltette benne, hogy a fej-fájás csak a vértől eredt és rögtönös vérvétellel elmaradhatott volna. Mialatt azonban még ezen gondolkozott, a régi fájdalom borzasztó erővel kiújult. Telve megbánással az egyházba sietett, bocsánatért

könyörgött vétkes gondolatai miatt, mire a függöny segítségével végre meggyógyult. GERGELY következőleg fejezi be leírását: „Ebből az eseményből minden emberfia levonhatja a tanulságot, hogy nem szabad földi művészetekhez folyamodnia, ha már egyszer részesült abban a jótéteményben, hogy az égi gyógyszerket megízlelhette“.

A régi jövendölő művészeteket is újból felélesztették és keresztény formákban alkalmazták. Előszere-tettel használták azt a módszert, hogy csukott szemekkel felütötték a Szentírást és ujjukat a felütött oldalra tették. Az írásnak azt a szavát, melyet így a véletlen hozott útjukba, irányító igének tekintették követendő cselekedeteikre. A felső egyházi hatóságok azonban óvták a híveket, hogy az ilyen eljárást jelentéktelen földi dolgaikban ne használják.

*

Ily módon az egyház már az első 4—5 évszázadban nem csak elítélte a régi, pogány varázslatot, mint fekete bűvészetet, mint ördögös tudományt, hanem ugyanazon időben maga is felvette annak nagy részét és keresztényes formákra átalakította. Ez az átalakulás a következő időkben részben a kereszténységbe lassankint beleolvadó északeurópai népeknél dívó szokásoknak és bűvös eljárásoknak áthasonulásában állott. Kövessük tehát figyelemmel előbb az északeurópai népek babonáját és varázslatát és hogy ne kelljen túlsok hasonnemű részlettel foglalkoznunk, főleg a finnekhez tartjuk magunkat, kiknek felfogását legjobban ismerjük.

Az északi népek és a finnek.

Az északi népek érintkezése a többi népekkel.

Az északi népek vallásos és babonás fogalmairól szóló ismereteinket jóformán kizárólag az „*Eddák*”-ból és az izlandi „*Szágák*”-ból vettük. Ezeket kétségtelenül csak a kereszténységnek Izlandba való bevitele után, vagyis a 12-ik és az ezt követő századokban foglalták írásba; azt várhatnók tehát, hogy szerzőjük egy-más ponton saját keresztény felfogását becsempészte a pogány eszmekörbe, melyet e mondák ismeretnek. De — úgy látszik — ez csak nagyon csekély mértékben történt. A sajátlagosan keresztény felfogás nagyon kevésbé domborodik ki e mondákban és pedig inkább csak olyankor, midőn a kereszténység behozatala után való eseményekről van szó. Így pl. nagy különbség mutatkozik a kereszténység behozatalát megelőző és az ezt követő időkben annak a kérdésnek megítélése körül, hogy mennyire szabad varázslattal foglalkozni. Ha ez időpontot megelőző eseményekről van szó, senkit sem kárhoztatnak a rovasok és varázsigék használata miatt, hacsak mások kárára nem élt azokkal. De rövid fél századdal később ALTHING „békétlennek” jelenti ki OENGÁL-t, az ERŐS GRETTE gyilkosát, mert „varázsszal” győzte le GRETTE-t s ez alkalommal elhatározták azt is, hogy mindenki békétlennek nyilváníttassék, a ki ilyen tiltott tudománnyal élne. Itt tehát a szerző teljesen hű maradt a hagyományhoz, ámbár neki, mint kereszténynek könnyű volt, hogy a pogány varázslatot, ott, a hol találja, kárhoztassa; meglehetősen bizonyossággal következtethetjük ebből, hogy a mondák egyéb részeikben is

a pogány idők állapotainak általánosságban helyes képét tárják fel előttünk.

Többször felvetették már a kérdést, hogy vajjon a mondák vallásos és babonás képzelei itt születtek-e az észak földjén, avagy az észak népei csak más népektől kölcsönözték s azután továbbfejlesztették? Ebbe a kérdésbe azonban felesleges volna mélyebben belebocsátkoznunk, minthogy mi nem akarunk mást, mint hogy az Észak állapotairól magunknak képet alkothassunk, még pedig arról a korról, midőn a kereszténység ott elterjedt és az északi országok a déleuropai kulturát kezdték felvenni. A régi *Áza*-tannak és e mondákban foglalt babonás hiedelmeknek fejlődése ezt az időpontot messze megelőzi; eredetük az ősidők homályába vész és mi nem is foglalkozunk a hozzájuk fűződő problémákkal. Ámde természetsszerűleg azt sem várhatjuk, hogy ily későn keletkezett termékekben, mint a milyenek a mondák, csak a legeredetibb, kezdetleges felfogásokra akadjunk. Az északi népek nemcsak mint vikingok, hanem mint békés kereskedők is messze országokban megfordultak és számosan közülök, mint waringok¹ hosszú időn át állandóan az akkori idők kulturállamaiban tartózkodtak. Nem is kétséges tehát, hogy a mondákban előforduló felfogások és képzetek egy része nem tisztán északi eredetű, hanem különböző vidékekről származik. Főleg pedig nem egy részletük a finnektől ered, mely nép az egész északon híres volt varázslatáról. A legfélelmetesebb és leghatalmasabb varázslók és bűbajos asszonyok, kik a mondákban szerepelnek, csaknem

¹ Waringok vagy waraegok a. m. társak, a bizáncz normán vikingok elnevezése.

valamennyien finnek. Ez főleg azért érdekes, mert a finnek egy némely tekintetben a régi chaldeus népekkel közel rokonságban állanak; különösen vallásuk, szellemtanuk és varázslatuk áll közel a chaldeusokhoz, mint ezt utóbb látni fogjuk. Az északi népeket a chaldeusok varázslata tehát nagyon korán befolyásolta.

Mindazonáltal, a mennyire látom, a mondákban szereplő varázslat sokkal inkább egyezik a Homérosz korabeli görög mondakörrel, melytől pedig két évezrednyi időköz választja el, mint a chaldeus varázslatnak saját korabeli déleuropai utótermékeivel.

A szágákbeli és a HOMÉROSZ költeményeiben foglalt varázslat a következő döntő pontokban egyezik:

1. Sem a szágák, sem HOMÉROSZ nem ismernek voltaképeni démonokat.

2. A működő varázslat, a bűbájosság tehát mindkettőnél a szónak (az északon az írott betűnek is) a dolgok természetére való hatásán alapul és semmi közös dolga sincs a gonosz szellemek bűvölésével.

3. A jövőmondás művészete mindkettőnél jelek magyarázatán alapul, melyek útján az istenek az embert jövő dolgoktól óvják és semmiképen sem viseli magán a chaldeus mantikának csillagjóstudományos jellegét. Nyilvánvaló, hogy ez a meg egyezés legnagyobb fontosságú, a mennyiben ennek révén a mondák fontos felvilágosító adatait arra használhatjuk, hogy a sajátságos európai varázslatról, mely a keleti chaldeus és egyiptomi varázslattól sok lényeges pontban különbözik, magunknak képet alkothassunk. Lássuk hát, mit is találunk az eddákban, meg a szágákban.

Az északi népek szellemhíte.

A voltaképeni isteneken, az *Ázá*-kon kívül, a mon-dák számos alsóbbrendű szellemi lényről, *vättir*-ekről (manókról) és *fylgjar*-okról¹ tesznek említést. Ezek az egész ország, egyes kerületek vagy személyek védő szellemei voltak. Mindenkinek meg volt a maga védő szelleme, mely hébe-korba más egyéneknek is megjelent álmukban; az ilyen jelenés azután mindig bekövetkezendő eseményekre mutatott. OERVAR-ODD szágájában olvassuk, hogy egyik rokona hatalmas jegesmedvét látott álmában, mely [körben feküdt a sziget körül, a melyen tartózkodtak; ezt az álmot úgy magyarázták, hogy a jegesmedve OERVAR-nak védő szelleme.

Álomképekről szóló, hasonló leírásokat gyakorta találunk. A legérdekesebbek egyikét, melyre a következőkben gyakrabban utalunk, a *Gunlang-Ormsunge* szágájában olvashatjuk. THORSTEN, EGIL SKALLEGRIMSÖN hatalmas főnöknek fia, vendégének, BAARD-nak a következő álmot beszéli el: „Úgy éreztem, mintha itthon lettem volna, Borgban; a cselédajtó előtt ültem és a házak felé nézdegéltem. A tetőn bájos, szép haty-tyút láttam, mely, mintha az enyém lett volna s melyet nagyon kedveltem. De a sziklákról sas röpt le, a hatytyú mellé ült és enyelgett vele; ennek pedig — úgy láttam — ínyére volt ez. Nekem úgy tetszett, mintha a sas szeme fekete, karma vas volna; sebes madárnak néztem. Ekkor azután dél felől egy másikat láttam jönni. Ez lerepült Borgra, odaült a tetőre a hatytyúhoz és szintén enyelegni akart vele; ez is nagy sas vala. Ekkor azonban, úgy láttam, az előbb érke-

¹ Eredetileg az árnyék, mely az embert követi.

zett sas szárnyait kezdte emelgetni a másik ellen és erre hevesen és sokáig küzködének és láttam, hogy mindegyikük vérezett; a harcz vége pedig az volt, hogy mindakettő leesett a házról, mindegyik a maga oldala felé és mindkettő dögölt vala. A hattyú pedig ott maradt egyedül és szomorú volt nagyon. És ennekutána nyugat felől megint más madarat láték röpködni; odaült a hattyú mellé és kedveskedett neki; erre azután mindkettő elrepült ugyanabban az irányban, a melyben jött vala; ekkor felébredtem. Ez az álom jelentéktelen és hihetőleg a szelekre vonatkozik, hogy azok felől a világtájak felől jönnek, a merről a sasokat érkezni láttam“. De BAARD így szólott: „Én ezt nem hinném; ezek a madarak bizonyára nagy emberek védő szellemei“. Azután megmagyarázta az álmot, a hogy azt véleménye szerint értelmezni kellett. (L. alább, 129. l.).

Azt hitték továbbá, hogy a vättirokat és fylgjakokat nyitott szájú fejekkel elűzheti az ember és természetesen nagy bajnak tartották, ha az ország védőszellemeit ily módon valahogy elriasztották. Az első althingon (azaz birodalmi, avagy törvénytálon) 928-ban törvényileg el is határozták, hogy partrakötéskor senki hajóján nyitott szájú avagy ásítózó fej a hajóorrán ne találassék, hanem az onnan előzetesen eltávolíttassék. Innét származik, hogy a legocsmányabb megbántásnak és gúnyolódásnak tekintették, a mivel valakit sérthettek, ha az „irigyfát“ tűzték ki feléje, azaz ha tátott szájú lófejet tűztek ki az udvara felé. Hogy miként jártak el ilyenkor, azt több mondában olvashatjuk, (*Vatusdaela* szága, *Egil Skallegrimsön* szága), különös részletességgel pedig ott, a hol EGIL SKALLEGRIMSÖN kitűzi az irigyfát ERIK BLUTAXT és GRUN-

HILDE királynő ellen: Midőn minden el volt készítve, EGIL felment a szigetre, mogyorófahusángot vett a kezébe s felment egy hegyhátra, mely a tartomány felé nézett. Itt kiválasztott egy lófejet, feltűzte a husángra, elmondta a szokásos bevezetést és így szóla: „felállítom itt az irigyfát és ERIK király és GRUNHILDE királyné ellen irányítom az irigységet“ (e közben a lófejet a tartomány felé fordítá), „irányítom a tartomány valamennyi vättirja ellen, a kik itt tanyáznak és honolnak az országban, hogy szertebomoljanak és ne találjanak nyugvóhelyet mindaddig, míg ERIK királyt és GRUNHILDÁ-t az országból ki nem űzték“. Erre azután a husángot sziklahasadékba tolta, ott hagyta és rovásokat vésett bele, melyek azt a mondást tartalmazták.

A „rossz szellem“-nek több fajtát különböztették meg. Mégis, úgy látszik, nem tartották őket volta képeni démonoknak, melyek az embert felkeresik, hogy ártsanak neki. Tulajdonképen nem is igazi szellemek; az ember a harcban legyőzheti, meg is ölheti őket. Ez mindenféle kísérteteikre, az óriásokra, trollokra és szellemekre nézve is áll. Az óriások harcza az Ázák-kal az Eddákból talán eléggé ismeretes; a szágákban alig szerepelnek. Ezeknek csak egyes, figyelemreméltóbb alakjairól, így p. o. STAERKODDER-ről beszélnek, hogy óriás alkatúak voltak, de bár a mindennapi embernél nagyobbak és erősebbek is, mégis halandók, fegyverrel elejthetők. Ugyanez áll a troll-okra nézve is, a kik többször szerepelnek a szágákban, igaz, hogy csak a legkalandosabbakban, mint a milyen p. o. az OERVAR-ODD szága. Ezek a trollok vagy óriások, a hogy helylyel-közzel nevezik őket, saját országukban, észak felé laknak és nem

elegyednek az emberek közé; csak kivételesen, így GRETTE szágájában, tesznek róluk említést, mint barlanglakókról Izland elhagyott vidékein. De voltaképen nem szellemek. Így pontosan leírják, hogyan hasítja fel GRETTE harczközben a troll hasát; a belek kihullanak és a hegyi patak sodra leviszi őket a mélybe, úgy, hogy az, a ki odalenn GRETTE-t várja, azt hiszi, hogy ez halt meg. Említést érdemel az is, hogy ezekről a trollokról és óriásokról mindig mint a varázsláshoz értő lényekről van szó.¹ De a varázslás olyan hatalom, mely nagyobb, mint azok, a kik kezelik. Éppen ezért varázslat nélkül nem egykönnyen ejthetők el; OERVAR-ODD a GNEIP boszorkányasszonyt csakis a GUSE-nyilak segítségével vakíthatta meg, melyeket GUSE finn király bűvölt meg, s melyek maguktól pattannak vissza az íjhoz.

Hazajáró lelkek és kísértetek igen nagy szerepet játszanak; a legkülönbélebb okok készíthetnek valakit a „kisértésre“. Ha a szellemeket megjelenésük okai szerint akarjuk osztályozni, akkor legalább is öt, valószínűleg még ennél is több osztályt állíthatunk. Némelyek csak azért mutatkoznak, mert élő utódaik valamelyes módon nem hagyják őket nyugton; ha ez megszűnt, eltűnnek. Így mondja a LAXDÄLERNE szágája: „Egy éjszakán azt álmodá a HERDISZ leányzó, hogy szövött köpenyben kísérteties külsejű nő jöve hozzá, a ki így szólott: „Mondjad meg nagyanyádnak, hogy nem tűrhetem, a mint éjszakánkint reám borul és oly forró könnyeket ejt fölöttem, hogy való-

¹ Az északi nyelvekben a trolld (eredetileg = óriás) fogalma teljesen átment a varázsló fogalmába s azzal azonossá vált. Ma „trolld“ mindig varázslót jelent.

sággal égek tőlük. Ezt neked mondom, mert téged inkább szenvedhetlek, ámbátor rajtad is van valami különös, csodaszerű; de tőled mégis inkább várhatnék valamit, ha GUDRUN nem állana utamban“. Ennek-utána HERDISZ felébrede s elmondá álmát GUDRUN-nak; a ki azt jó jelnek tekinté. A következő reggelen az egyház padlójából, onnét, a hol imádkozáskor térdelni szokott, felszedetett néhány szál deszkát és ásatott alatta; ekkor a földben néhány kékes, undok csontot, kampókat, meg egy nagy varázspálczát találtak, miből arra lehetett következtetni, hogy válát vagyis pogány jósnőt temettek el azon a helyen. A csontokat elvitték jó messzire, hova, a mint várható volt, ember alig juthatott“. Ezzel a vála, úgy látszik, megtalálta békességét.

Más esetekben a hazajáró lelkek oly czélból jelennek meg, hogy az élőknek valami szomorút, halálukat vagy más, hasonló eseményt jelentsenek be.

Midőn GUDRUN férje, THORKEK, embereivel a vízbe fult, GUDRUN, ki erről semmit sem tudott, mint rendesen, este a templomba ment. Ekkor úgy rémlett neki, mintha THORKEK-t meg a többi férfit a templom előtt állva látná; láthatta, mint folyt le a víz öltözkökről. Nem beszélt velük, hanem bement a templomba és ott maradt, a míg jól esett neki; azután visszatért szobájába, azt hívén, hogy THORKEK is oda ment embereivel. Midőn azonban odaérkezett, senki nem volt ott. Ekkor nagyon gondolkozóba ejté őt ez az esemény; csak a következő napon bizonyosodott meg róla, hogy mindannyian a vízbe fultak. Hasonló eseményt, midőn t. i. a holtak bejelentik a fenmaradtaknak halálukat, a THORSIN KARLTÄMNE szágájában is találunk.

Megjelentek holtuk után olyanok is, a kik elmulasztották egy bizonyos különös kötelességük p. o. egy elhunyt utolsó akaratának a teljesítését. Nem térhettek nyugalomra mindaddig, míg a fenmaradtakat ismételt csapásokkal nem kényszerítették annak elvégzésére, a mit ők maguk elmulasztottak.

Ilyen eseményről érdekesen számol be az ERY-BYGGERNE szágája, melyet érdekessé tesz annak az eljárásnak a leírása is, a melylyel a hazatérő lelkeket elűzték.

THORGUNNE, a „Délszigetekről“ származó gazdag nő, egy időn át THOROD BONDE-nál lakott Frodaa-ban. Megbetegedett, meghalt, miután vagyonát előbb szétosztotta. Egyebek között meghagyta, hogy ágyát a hozzávalókkal együtt égenség el. Ezt azonban, az ágy nagyon értékes lévén, nem teljesítették. Ekkor megindult a kísértetek játéka; az udvar népe, egyik a másik után, elveszté az eszét és meghalt. Más betegség is lépett fel, mely többek halálát okozta; de minden halott után még rosszabbodott a dolog, mert valamenynyien hazatérő lelkekké váltak. 30 lakó közül 18 meghalt és végre odajutottak, hogy az élőknek ki kellett költözniök a szobából, melyben a kísértetek esténként a tűzhely körül letelepedtek. THOROD fia, KJARTAN, elment tehát nagybátyjához SNORRE GODE-hoz,¹ hogy tőle tanácsot kérjen, mi történjék e csodálatos dolgokkal szemben? Ez azt a tanácsot adta, hogy égenség el THORGUNNE ágyát és lépjenek fel a kísértetek ellen ajtóbirósággal (azaz törvénykezéssel, melyet az ajtó mellett ülnek meg). Azonkívül papot küldött vele, hogy istentiszteletet tartson az illető

¹ Gode = áldozópap.

helyen. KJARTAN és a pap több embert vitt magával és estére Frondaaba érkeztek, az időtájt, midőn világot gyújtottak. A szága most így folytatja: „THURIDE, a ház asszonya, ugyanabba a betegségbe esett, a melyben a többiek elhaltak. KJARTAN rögtön bemene s látá, hogy THOROD a többi kísértettel a tűz körül ült, a mint ez szokásuk volt. Leszedte THORGUNNE ágycsónát, a tűzhöz lépett, felvett egy darab szenet, kiment vele és az egész ágycsónát, mely THORGUNNE tulajdona volt, elégették. KJARTAN azután törvény elé szólítá WIDLEG THORER-t (a kísértetek egyikét) és THORD KAUSE előszólítá THOROD BONDE-t, mert engedelem nélkül a házban időznének s az embereket egészségüktől és életüktől megfosztanák. Valamennyiüket, kik a tűz körül ültek, előszólíták. Aztán összeállították az ajtóbiróságot és egészen úgy tárgyalták az ügyet, miként a thingon; tanukat vezettek elő és ítéletet hoztak. Midőn kimondották az ítéletet WIDLEG kapusról, ez felállott és mondá: „Ültem, a míg szabad volt itt ülnöm“; azután kiment a másik ajtón, a hol a bíróság nem ült. Majd a juhász felett ítélezének; midőn ez ítéletét hallá, felállott és így szóla: „El kell távoznom, ámbátor korábban kellett volna megtörténnie“. Midőn THORGUNNE ítéletét hallá, felkelt s így szólt: „Most hát itt voltam, a míg lehetett“. Így ültek törvényt egyik fölött a másik után és az, a kitélték, felállott és mindegyik mondott valami olyat, a miből kitűnt, hogy nem szívesen távozott. Végül THOROD BONDE került sorra; felállott s így szólt: „Itt nincs többé békeségünk; meneküljünk hát valamennyien!“ és ezzel távozott. Erre KJARTAN a többiekkel együtt belépett; a pap szentelt vizet és ereklyéket hordozott körül a

házban és azután nagy, ünnepélyes misét tartott. Ettől fogva nem jártak többé kísértetek Frondaaban“.

Ez a leírás azért említésre méltó, mert szerinte a hazajáró lelkekben megmaradt az élők törvénytisztelete; távoznak, mert a törvény követeli, de nem szívesen, mert jól érzik magukat a tűz mellett; tehát minden tekintetben emberekhez hasonlók. Semmi kétség sem fér ahhoz, hogy a kísértetek elűzése az ajtóbiróság útján pogány eredetű szokás. A monda világosan mondja, hogy a „pogányság csak kevésbé csökkent, ámbátor az embereket megkeresztelték és névleg keresztények is valának“. Az említett tanácsot is SNORRE, a pogány áldozópap adja, a papnak pedig láthatólag nem jut szerepe mindaddig, míg a kísérteteket el nem űzték. Valószínű tehát, hogy itt látjuk azoknak a sajátságos pöröknek az eredetét, melyeket később a keresztény egyházban denevérek, cserebogarak és hasonló férgek ellen vittek.

Míg az eddig említett kísérteteket jóindulatúaknak kell tekintenünk, minthogy célzatuk nem az, hogy szerencsétlenséget okozzanak, találunk a kísértetek között *gonosz lényeket* is. Ezek részint szabadon járnak-kelnek, részint egy helyhez kötöttek. Az előbbiek gonosz emberek lelkei, melyeknek nincs nyugtuk a sírban, hanem egyre visszatérnek, hogy új bajt okozzanak. Az utóbbiak fősvény lelkek, melyek kincseiket magukkal vitték a sírba s azok felett őrködnek, hogy senki el ne rabolja. Mindkét fajtának azonban meg van a már előbb említettekkel az a közös tulajdonsága, hogy olyan csodálatosan elevenek és szívósak; az ember újból megölheti őket és még akkor is különböző intézkedéseket kell tennie, ha biztos akar lenni a felől, hogy most már igazán

ártalmatlanokká tette őket. A szágák erről több helyütt is regélnek; mert a kisérteteken aratott győzelmekhez bátorság és férfierő szükséges és az ilyen harczokat a legnagyobb és leghatalmasabb hősök életének dicsőítésére idézik. Nevezetesen ERŐS GRETTE szágája gazdag az ilyen tettekben, minthogy éppen őt tekintik a legderekasabb férfiak egyikének, kik Izlandban valaha éltek. Ebből a mondából veszünk ki egy példát e babonának a megismertetésére.

THORHALSSTAD udvarán kisértetek üzték játékukat, a mi főleg a barmokon volt észrevehető. A gazda tehát valami pásztor után nézett, a ki meg merne küzdeni a kisértettel és talált is végre embert, GLAAM-ot, a ki azt hitte, hogy ő majd csak elbánik a szellemekkel. GLAAM tagbaszakadt, furcsa külsejű ember volt nagy kék szemekkel és farkasszürke hajjal. A paraszt örült neki, de a többi embereknek nem tetszett sehogysem. Templomba nem járt, énekelni nem szokott, Istenben nem hitt, makacs és magábavonult volt és senki sem kedvelte. Karácsony estéjén eltűnt; másnap megtalálták holttestét, melyen világosan látható volt, hogy kétségbeesett harcz folyt közöttte és a kisértet között; de GLAAM győzhetett, mert a régi kisértet nem mutatkozott többé. De a baj csak most kezdődött igazán, mert most GLAAM kezdett kísértetni és nemcsak a barmokban, hanem az emberek között is pusztított. „Néhányának — a kik őt meglátták — az elméje gyöngült meg. Másoknak egészen elment az esze“. Neki kezdett a birtok pusztításának is, lerombolta a házakat, és nagy kárt okozott. Mikor GRETTE ezeket megtudta, Thorhalsstadba indult, hogy megbirkózzék a kisértettel. GLAAM éjszaka el is jött abba a szobába, a melyben GRETTE aludt és elkezdte fojtogatni. Heves küzdelem

támadt erre közöttük, kemény tusa járta. „Gerendák bomlottak le és minden összetört, a mi útjukba akadt.“ Végül kettément az egész ház; most azután a szabadban küzdöttek tovább; GRETTE ráesett a kísértetre. Mikor GLAAM elesett, felhők vonultak el a hold előtt és GLAAM erősen a szeme közé nézett GRETTE-nek, a ki maga mondotta, hogy ez volt az egyedüli látvány, melytől valaha megijedt; úgy a fáradtság, mint az, hogy GLAAM oly rémületesen forgatta szemét, annyira erőt vett rajta, hogy nem tudta kardját kihúzni és mintegy ég és pokol között feküdt tehetetlenül. De GLAAM gonosz-sága annyival nagyobb vala minden más kísérteténél, hogy így szólott: „Sok fáradságodba került, GRETTE, hogy velem összetalálkozzál; nem fogsz hát csodálkozni, ha nem igen leszek hasznodra Eddig dicsőségre tettél szert tetteid révén, most azonban csak békétlenség és halál háramoljék belőlük reád; a mit téssz, károdra szolgáljon. Békétlen légy és maradj elhagyatva majd mindenkoron; megátkozlak, hogy folyton magad előtt lásd ezeket az én szemeimet; így aztán túrhétetlenné válik majd reád az egyedüllét és ez lészen a te halálad.“ Midőn a kísértet ezeket mondotta, GRETTE újból erőre kapott, ki tudta rántani kardját, levágta GLAAM fejét s hátuljára tette. Azután teljesen elégették GLAAM hulláját, a hamut bőrzacskóba tették és jó távol a legelőtől és az országúttól elásták.

Hogy a kísértet elpusztuljon, mint itt láthattuk, fejét le kell vágni, hátuljához tenni s a hullát azután teljesen el kell égetni. Így járnak el a draugar-okkal¹ is, kikkel egyes bátor férfiak felveszik a harczot, hogy a sírkamrák kincseit hatalmukba ejtsék. Így írja le a

¹ Az északi népeknél szokásos sírhalmok lakói.

ROMUND GREIPSÖN szága a DRAUGAR THRAIN-nal vívott harczot, mely nagyon hasonlít GRETTE és GLAAM tusájához és ugyancsak azzal végződik, hogy ROMUND leüti a kísértet fejét és elégeti őt.

Végig szemléltük tehát legfontosabb csoportjait a természetfeletti lényeknek, melyekben az északi pogány népek hittek. Eltekintve a fylgjaroktól, melyeket, úgy látszik, valóságos szellemeknek tartottak, a többi csak erejére és varázstudására nézve különbözik az emberektől. Fegyverrel legyőzhetők; a törvény szavára visszavonulnak; hatalmuk nem igen terjed hát messzibbre a közönséges emberekénél. Ha a szágáknak trollokról, óriásokról és kísértetekről szóló leírásait összehasonlítjuk azzal, hogy a chaldeusok a démonokat festik, akkor világosan észrevehető a különbség e lények között, még ha a chald démonok rettentő félelmetességének nagy részét a keleti népek élenkebb képzelőerejének rovására írjuk is. Az észak kísérteteit egyáltalában nem nevezhetjük démonoknak; csak kivételesen, különös alkalmakkor, jönnek az emberek közé és egyik vagy másik módon mindig elűzhetők. A bűvös eljárások, melyeket elűzésükre alkalmaztak, mint láttuk, csekély számúak. A következőkben mégis látni fogjuk, hogy az északi népek sok mindenféle bűvös eljárást ismertek és alkalmaztak, a melyekkel az élet legkülönbélebb helyzeteiben éltek. Ám a varázslatnak ez a fajtája nincsen kísértetekkel kapcsolatban. Minthogy ezek nem voltak démonok, azaz minden rossznak okozói, a varázslatnak voltaképeni feladata nem is lehetett a szellembűvölés. Lássuk tehát, mi is volt a célja az északi népek varázslatának és hogyan képzelték ennek hatékonyságát.

Rúnák és varázsígék.

A varázslást négy különböző módon gyakorolták az észak népei, még pedig eszközeik voltak: a rúnák, vagy rovások, azaz valamibe bevésett varázsjelek; varázsígék, azaz énekek és varázsszólamok, melyeket el kellett mondani; varázssitalok és hasonló bűvös keverékek és végül a legerőteljesebb és legfélelmetesebb, de legkevésbé tisztelt módszer: a „*szejd*“, mely varázsénekekből állott, hihetőleg kapcsolatosan egyéb, ismeretlen míveletekkel. Leghasználtabb és legelterjedtebb a két első módszer; próbáljuk meg s kutassuk előbb ezeken, mily módon hatott a varázs.

A rúnákat és varázsígéket, melyeket galdar-nak nevez az észak nyelve, ODIN találta fel. A HAWAMAL-ban (a régibb Eddában) olvashatjuk:

Rúnákra lelsz, ügyes kis pálczikákra,
Melyek erővel és varázslattal tele;
Hatalmas isteneknek alkotása,
Sok színre színezé a dallok mestere. (K.)

Hogy mire lehet használni ezeket a rúnákat, azt az Edda egy másik részlete magyarázza meg, a SIGRDRI-FUMAL, a hol SIGRDRIFA SIGURD FAFERSBANE-t tanítja használatukra:

Ha győzni akarsz, ismerd rúnáit a győződelemnek,
Karczold be a fegyver markolatába,
S hol kardodon a vér ere van s hol a vége ragyog,
S kétszer a Tyr-nevet ejtsd a jelek vésése alatt.

Sör-rúnát se feledj, hogy vak bizodalmad
Ki ne játszsza soha ellenfél felesége;
Karczold a kupára, karczold a kezéd fejire
S körmeid is rójjad teli jellel.

Áldjad meg a serlegedet s hogy a baj tovatünjön
Vess hagymát a varázs-bűvitalba,

Nem féltetek így, hogy az ellenfél italod
Vesztedre-törő szerrel elegyíti.

Véd-rúnákra ügyelj, ha visellős asszonyokat tán
Terhüktől szabadítani vágol;
Gyógyjeleket karczolj a kezedre s a kézkötélékre
S esdjed a szent Dízák segedelmét.

Tudd a vihar-rúnát, ha a tengerek árján
Megmenteni vágol a fürge hajót;
Égesd eveződbe a rúnarovást,
Véssed ki a kormányon még a csillagon is:
Bármint örvénylik e hullám és harsog a hab,
Bajt kikerülve kerülsz így a szent hazaföldre.

Galy-rúnákra figyelj, hahogy orvos lenni szeretnél,
S tudni, sebet behegeszteni mint kell;
Vésd a betűt sűrű erdei fának a kérgén,
Melynek galyja keletre hajol.

Szó-rúnát se feledj, nehogy az ellen, a sértett,
Röpke szavad vérrel viszonozza;
Összerovottan, összebogozva
S mind valamennyie összerakottan,
Ott vannak az összegyűlés helyein,
Ott, hol a bajtársak gyülekeznek,
Hogy nagy igazságban törvényt tegyenek.
Bölcsesség-rúnát se feledj, ha leventén s bajnokokon
Elmesziporkáddal felülkerekedni kívánnál. (K.)

Alig van tehát helyzet, a hol az ember ne segíthetne magán vagy másokon az ilyen varázs alkalmazásával. Ugyanez áll a varázsigékről, melyek szintén ODIN-tól erednek. A HAWAMAL-ban található nagyon kimerítő leírásukból a legérdekesebb és legérthetőbb versek a következők:

Im a varázslatigét jól ismerem én,
Mely rejtve király neie, rejtve sok ember előtt;

Elseje bűvös erő, foganatja van ennek
Aggodalom, nyavalyák s szükség idején.

Másodikat tudok én, mely hasznos azoknak,
Kik beteget gyógyítani szoktak.

Harmadikat tudok én, hahogy arra kerül a dolog,
Hogy bűverővel kell lenyügözni az ellent:
Elleneim kardját tompára varázslom,
Hogy pengéje sebet sohsem ejthet.

Van negyedik szintén: ha az ellenség a bilincset
Ráveti hajlékony lábamra, kezemre.
Elmormolom én a varázslatigét
S lábamról a bilincs csörrenve lepattan
És kezeimről a durva bilincs.

Van hetedik szintén: mikor észreveszem, hogy
Bajtársimra reá gyul a nagy palota:
Bármint lobog is föl a láng, menten lelohad,
Mert a varázs-szavakat ráolvasom egybe.

Im a kilencedik is: ha veszély fenyeget
S védnem kell a hajót bős tengerek áradatán:
Elbűvölöm a haragos habokat,
S bűvdalaimra leszunnyad a tenger.

Tizediket tudok én: ha okos hajadontól
Édes szerelemre sovárgok:
Elbűvölöm én az eszét a fehérkaru szűznek
S elcsavarom szive-lelke világát.

(K.)

Látjuk tehát, hogy bűvös jelekkel és szólásokkal
mi mindent lehet elérni; nézzük most, mit tanulhatunk
a szágákból gyakorlati alkalmazhatóságukat tekintve.
Sajnos, nem sokat. A szágákban nem egyszer szó
van ugyan a varázslásról, de csak nagy ritkán arról,
hogy hogyan végezték, milyen módszerekkel éltek
és még ritkábban kapunk felvilágosítást ezeknek rész-

letei iránt. Mégis, eleget találunk bennük, a mi leg-
alább azt engedi meg, hogy e kérdésekről valószínű
véleményt alkossunk magunknak.

A rúnákat magukban ritkán alkalmazták. A THOR-
STEIN VIKINGSÖN szágája elmondja, hogyan változtatta
meg OLÖF királyleány elhatározását annak következté-
ben, hogy a döntő pillanatban rúnákkal teleírott
darabka fát dobtak ölébe; az írás szövegét azonban
nem említi a monda. EGIL SKALLEGRIMSÖN szágájából
sem tudunk meg többet, mely pedig a rúnák alkal-
mazását nem egyszer szóvá teszi. Utazásai közben EGIL
parasztemberhez vetődik, kinek leánya beteg; rúnákat
használtak volt betegsége ellen; a szomszéd paraszt
fia róttá be azokat, de utánuk még rosszabbul lett
a beteg. EGIL megvizsgálta a beteg fekvő helyét és
halcsontot talált ott rúnákkal, melyeket elolvasott.
Lekaparta őket és új rúnákat karczott beléjük, melye-
ket a beteg párnája alá helyezett. Ekkor ez mintegy
álomból ébredt fel és elmondá, hogy már most jól
vagyon, ámbátor még erőtlennek érzi magát. EGIL
kijelentette, hogy hibás rúnák voltak bevésve s ez
volt betegsége oka. Veszélyes dolog tehát velük fog-
lalkozni, ha az ember a művészettel mások javára
bánni nem tud.

Mégis feltehetjük, hogy a varázsrúnák nem
voltak egyebek kanyargós és elcsavart formájú közön-
séges rúnáknál. U. i. a VÖLSUNGA szága valamely
varázsitalról szólva a következőket mondja:

A szarú belsejiben sok rúna rovas volt,
Vérvörösen karczolva, titok valamennyi előttem;
Hadding földjeiről egy féreg, hosszú tetemmel,
És lekaszálatlan szép gabnakalászkok,
A kupa széle körül csupa állatalakkal.

(K.)

A rúnákat gyakran varázsmondásokkal együtt alkalmazták. EGIL SKALLEGRIMSÖN mondájának egyik részlete következőkben adja ezt tudomásunkra. A BAARD-nál tartott tivornya közben, a melyen ERIK király és GUNHILDE jelen valának, a királyné és BAARD „unding“-ot kevernek az italba s EGIL-t kínálják a szarúval. Ekkor EGIL megragadta kését, kezébe szurt, megfogta a szarút, rúnákat vésett reá és bekente őket vérével, miközben éneklé:

Rúnajelet rovok én, vérszínűt a szarvra,
 És a dühödt állat¹ szarvára varázslatigét rebegek:
 És az italbul, a melyet főznek vala ők,
 Csakis annyit iszom, mennyire kedvem,
 Csak megtudni, a sör vajjon hogyan ízlik. (K.)

A szarú összetört, az ital pedig a szalmára folyt. Ez a leírás megérdemli, hogy közelebbről is foglalkozzunk vele. EGIL rúnákat karczol a szaruba s azután azt mondja, hogy egyúttal néhány „szót“ fog szólni a szarvról. Tehát, úgy látszik a rúnák egymaguk nem tudják a kívánt hatást előidézni. De a várt varázskénekre, úgy látszik, nem is kerül sor; a mint mondását befejezte, beáll, a mire várt: az ital hamisítottnak bizonyul azáltal, hogy a szarú eltörik. Miért nem történik ez meg már előbb, midőn a rúnákat bevésik, ha a varázsszólam, melynek még amazokat követnie kellene, fölöslegesnek bizonyul? Az egész leírás meglehetősen értelmetlennek látszik, ha nem tekintjük varázsigének magát a mondást. És erre nézve, a mint látom, semmi akadály nem forog fenn; a vers utolsó soraiban tényleg közvetett felszólítás van az italhoz intézve, hogy árulja el igazi természetét. Úgy látszik, a varázsszólamok ilyen, az élettelen tár-

¹ Valószínűleg a bölényt érti, melynek szarvából iszik.

gyakhoz intézett, azokat mintegy élőkként megszólító mondásokban állottak. Az ilyen mondásnak minden-
esetre van annyi varázsereje, mint a chaldeusoknál dívott,
a démonokról és betegségekről szóló leírásoknak, me-
lyeket pedig tényleg varázsmondásoknak használtak.

A KETIL HÄNG mondája jóformán tisztán kimondja,
hogy az északi népek varázsmondásai tényleg ilyen,
élettelen tárgyakhoz intézett költőies megszólítások
voltak. FRAMAR, a vikingok királya, párviadalra hívja
ki KETIL-t. Maga ODIN ruházta fel FRAMAR-t azzal az
erővel, hogy semmiféle fegyver őt nem sértheti. KETIL
fegyverét DRAGVENDIL-nak hívták. A monda már most
így beszéli a dolgot:

„A kihívotté volt az első vágás joga. KETIL
FRAMAR vállára vágott; ez azonban nyugodtan állta a
csapást; a fegyver nem fogott, de azért mégis meg-
rendült a hatalmas vágástól. KETIL FRAMAR másik vállára
vágott; de ez sem fogott. Ekkor KETIL így énekelt:

Sebet sem ütsz lomha kardom
Ellenfelem testén,
Mert leköt a varázserő,
Sohsem hittem ezt én,
Hogy eltompul kardom éle
Elvarázsolt vállon,
Habár maga Odin isten,
Ki mellette álljon.

És tovább dalolva így énekelé:

Mi van veled édes kardom,
Hogy ily lomha lettél;
Vágtam veled, mind hiában,
Sebet sem ejtettél;
Cserben hagysz e kemény tusán,
Ki sohasem féltél,
Ha csattogott a kardpenge
Hősök küzdelménél.

FRAMAR így énekelt:

Reszket az öreg szakállá,
Cserben hagyja éles kardja,
Feni kardját hősi harcra;
Borxad a szűz édes atyja.
Éles penge jól kivenve
Beh szörnyen sebezne,
Ha sok hősnek, dicső hősnek
Volna reá merszé.

KETIL éneklé:

Nem szorulok harczhívásra,
Harcziatlan, gyáva férgek,
Ne hívjatok, hogy én kardot
Tivéletek összemérjek.
Sebezz, suhints édes kardom,
Vagy szakadj szét száz darabra;
Cserben hagyott a szerencse,
De velem lesz harmadszorra.

És tovább dalolá:

Nem csügged a leány atyja,
Ha helyén van hősi kardja,
Fogadom, hogy harmad ízben
A bajnokot meg nem csalja.

(K.)

Ezzel megfordítá kezében a fegyvert és fokával sújtott. FRAMAR nyugodtan állott, midőn a kard vállán találta és csak a csípőn akadt meg és leválasztá a testéről az oldalát. Ekkor meghalt FRAMAR“.

Világosan látszik, hogy KETIL énekében egyenesen a fegyverhez fordul, felszólítva hogy marjon és FRAMAR is kimondja KETIL-ről, hogy harcra uszítja aczélját. Minthogy pedig az a kardhoz intézett felszólítás eredménynyel jár és az a bűbajos FRAMAR-t megmarja, KETIL énekét valóságos varázséneknek kell felfognunk, máskülönben az egész leírás érthetetlen volna. Ezért kétségtelennek látszik, hogy a varázs-

szólások (galdar) nem voltak megszabott varázsszavak, hanem többnyire élettelen tárgyakhoz intézett, a helyzet sugallta költőies megszólítások. És még azokban az esetekben is, ha olyan varázsszólásokra találunk, amelyek kifejezetten varázsszavak jellegét öltötték, ezek mindig a tárgyakhoz intézve; soha, semmi jel nem utal arra, mintha szellemek bűvöléséről volna szó. A NIAL mondájában fordul elő ilyen varázsszó:

Björnsfjordban SVAN meg akar védeni egy férfit ellenségei ellen, kik üldözik. E célból a többiekkel együtt kimegy a háza elé, kecskebőrt húz a fejére és így szól: „Legyen köd és rémület és nagy csodák történjenek mindazok ellenében, kik téged keresnek!” Erre olyan köd kerekedett és oly sötétség lett, hogy az üldözők eltévedtek és eredménytelenül vonultak el.

Különösen érdekes a két ó-német, úgynevezett merseburgi varázsszó a kilencedik századból, a mennyiben éppen nem ígérés- vagy bűvölésszerű, ámbar több istent is nevén szólítanak.

Az elsőt arra szokták használni, hogy valamely foglyot bilincseitől szabadítsanak meg:

Hajdanta leányzó, harczok hajadonjai
E helytt szép sorra gyülenek,
Néhánya az ellent gúzsalyba kötözte,
Mások köteléket vertek azokra,
Néhánya szavára lehullt a bilincs:
Pattanj le bilincs, ellen elül menekülj.

Egy másikat nyilván a ló lábának törésekor használták, ha meg akarták gyógyítani:

Phol és Wodan a rengetegbe mentek,
S kitört Balder lovának lába,
Ekkor ráolvasott Sindgund, Sunna huga
Ekkor ráolvasott Frua, Volla huga,

Ekkor ráolvasott s meggyógyítá Wodan

A láb- s a tagtörést, a vér-aláfutást:

Láb a lábhoz, vér a vérhez, csont a csonthoz

Úgy egybeforrt, mintha enyv tartotta volna. (K.)

Az egyenes parancs, melylyel mind e két formula befejeződik, kétségtelenné teszi, hogy a rúnákat és varázsigéket nem szellemekhez, hanem a dolgok természetéhez intézve képzelték.

Ez is újabb bizonyítéka annak az állításunknak, hogy az északi népeknél nem volt megkülönböztetés fekete és fehér varázslat között. A varázslat üdvös, ha jóra, gonosz, ha rosszra használják; azt azonban lehetetlen kimutatni, hogy bizonyos varázslatot magában véve jónak, illetőleg rossznak, ártalmasnak tartottak volna. Pedig az ilyen különválasztásnak szükségképen be kell állania, ha az ember a varázslásnak egyik fajtáját jó szellemek, istenek, másikat pedig gonosz szellemek segítségével végzettnek képzei. Mindennemű varázslás egyformán törvényes; a velük való foglalkozás senki becsületének nem árt, hacsak éppenséggel nem használja valami különös gazságra. És még ebben az esetben is csak az eredmény, nem pedig az eszköz az, mely a tettet becsstelennek minősíti. Minthogy tehát nincsen sem jó, sem gonosz varázslat, nem is igen tehettek fel, hogy a varázserő szellemek bűvöléséből ered. Ebből magyarázható egyszerűsmind az a sajátos jelenség, hogy az északi népek nem féltek a varázslattól. KETIL, jóllehet tudta, hogy FRAMAR megsebezhetetlen, nyugodtan támadta meg. Ez abból is magyarázható, hogy a bűbájoskodásban KETIL sem volt egészen járatlan; de hasonlókat olvashatunk több más helyen is olyan férfiakról, kik az ilyen mesterséghez egyáltalában nem értettek. A VATNSDÄLA

mondában JNGEMUND és fiai furfangjukkal egész sereg varázslót győznek le és a ROMUND GREIPSÖN szágája elmondja, hogyan győzheti le a bátorság a varázslatot. Mindez elképzelhetlen volna, ha a varázsló az ember felett álló szellemekkel szövetkezett volna, mert hiszen azok megvédhetnék; érthetővé válik ellenben, ha a varázslat csak az igének a dolgokra való hatásában áll, mert akkor minden új helyzet új meg új varázslatot kíván.

Ha a bűbájosságban jártas egyénre karddal való harcz vár, akkor tompává bűvöli a kardot; ha már most az ellenfél más fegyverrel, vagy buzogánnyal támadja meg, akkor bizony eleshetik, ha nem talál rá időt, hogy az új fegyver ellenében is megtegye intézkedéseit. Ezt pedig a szágák híradása szerint csak ritkán teszi. Úgy látszik tehát, hogy a varázslat természetéről itt adott magyarázat a tényleges viszonyokkal megegyezik.

Bűbajos eljárások és a szejdet.

A rúnakon és varázsszólásokon kívül az északi népei, mint említettük, különféle bűbajos eljárásokat és a szejdet alkalmazták. A VÖLSUNGA monda varázsszólásokról és varázssitalokról beszél. GUTTORM-ot SIGURD meggyilkolására bizonyos étel útján ingerlik, melynek összeállítása nem éppen csalogató:

Kigyót pörköltének s hozzá dögférgeket,
Guttormnak egynehány aranyt adott vala,
A sörbe ordas farkashúst kevertének
S egyéb varázslatos, elbűvölt dolgokat.

(K.)

GUDRUN pedig gondjait és a SIGURD meggyilkoltatásán való bánkodását a következő összetétel szerint készült ital révén feledte el:

A sörbe sok elegy-belegy
 Dolgot, holmit, dobáltanak,
 Kürtő-kormot, kifőtt belet,
 Csillapító sertésmáját.

(K)

Valami csodálatos búbajos eljárásról a KORMAK-ról szóló rege tesz említést. Ezt a nagy skaldot és kedvesét, STENGERDÉ-t, szejd választá el egymástól, úgy, hogy nem kelhettek egybe. Ennek folytán STENGERDE THORWALD TINTEN-hez ment férjhez, mi is nagy viszálykodásra vezetett KORMAK és THORWALD és ennek fivére, THORWARD között, mely azzal végződött, hogy KORMAK és THORWARD párviadalra mentek. Ekkor KORMAK-nak hírül hozták, hogy a dolog aligha fog a maga becsületes rendje szerint menni, mert THORWARD búbajos-sággal fog élni és ha KORMAK nem akar legyőzetni, tegye ő is ugyanazt. Miért is elméne THORDIS jósszonyhoz, ki megígérte, hogy pártját fogja és éjszakára ott marasztalta. A monda következőképen folytatja: „Midőn felébredt, észrevette, hogy fekvőhelyén feje körül motoszkál valaki. Kérdezte is, hogy ki az? Az elment az ajtó felé; KORMAK követte s látta, hogy THORDIS volt. Elment arra a helyre, a hol a viadalt vívniok kellett és libát vitt a köpenye alatt. KORMAK kérdé, hogy mit jelentsen az? THORDIS letette a libát s így szólt: Ugyan hát nem tudsz csendben maradni? Ekkor KORMAK megint lefeküdt, hogy megfigyelje, mit tesz-vesz; három ízben jött THORDIS s ő mindegyik ízben megfigyelte, hogy mit mível. Harmadízben, midőn KORMAK kijöve, THORDIS két libát leölt s vérüket csészében felfogta; már éppen a harmadikat fogta meg s azt akarta leszúrni. Ekkor KORMAK megszólalt: Mit csinálsz itt, anyóka? Úgy látszik — felelé az — rajtad lehetetlenség segíteni; most éppen nyomon

voltam, hogy a varázst megoldjam, mely reád és STENGERDÉ-re nehezedett, s egymáséi lehettetek volna, ha ezt a harmadik libát leölhettem volna, a nélkül, hogy valaki tudta volna. KORMAK pedig így válaszolt: „Kötve hiszek az ilyen mesterségben“.

Hogy vajjon KORMAK szavai hitelt érdemelnek-e, nagyon kétséges, kivált ha az ember visszaemlékezik arra, hogy tulajdonképen miért ment el a jósnőhöz. Az egész leírás azonban főleg azért érdekes, mert teljességgel titokzatos varázseljárást ír le, melyben nehezen lehetne valami értelmet találni.

A varázslás negyedik fajtája, a *szejd*, valamennyi között a legerősebb volt. Voltaképen nem tudjuk, hogy miben állott; alkalmazása énekkel járt, szükség volt továbbá egy szejdbotra, melyet a szejdasszony tartott kezében és szejdállványra, a melyre felszállott. Főleg nők foglalkoztak vele, minthogy, a mint hitték, valami „csúnya gyengeség“ járt vele, miért is a férfiak a vele való foglalkozástól, mint hozzájuk nem méltótól, tartózkodtak. Ebből következtethetjük, hogy mindenféle eljárásokkal és szertartásokkal járt. Erre mutat az is, hogy az előkészületek rendszerint este kezdődnek, a szejdállvány pedig csak másnap kerül használatba.

A szejd segítségével a legerősebb hatásokat lehet elérni, az időjárást rosszra fordítani és más egyéb kárt okozni. Így pl. a LAXDÄLA szága elmondja, hogyan ölte meg HRUT fiát, KAARÉ-t, az az ének, mely ellene irányult. Nem ritkán a szejddel járt az ú. n. „hamlöberi“, azaz a szejdasszony, míg teste az állványon maradt, más formában, néha állati alakban messze vidékekre távozhatott és az ott történő dolgokról tájékozódhatott. Ha az így elkóborló lélek megsérült, vagy megöletett, az az ott maradt testen is rögtön

mutatkozott. A FRIDTHJOF FRÄKNE monda beszéli pl., hogyan hull le két szejdasszony holtan az állványról, abban a pillanatban, midőn FRIDTHJOF hasonmásukat megöli. A boszorkányok és boszorkányjárások fogalma tehát a pogány korban az északon sem volt ismeretlen. Ha azonban túlságosan rossz fát tettek a tűzre, akkor itt is ugyanazzal a szokással éltek ellenük, mely MÓZES törvényében foglaltatik: megkövezték őket.

A jövődömondás mestersége.

A jövődömondás mestersége az északi népeknél ugyanolyan gazdag volt minden fajtájú eljárásban, akár varázslatuk. Egynémelyikükről könnyen kimutatható, hogy az istentisztelettel állott kapcsolatban, tehát mintegy a vallásos mantika körébe vágott; mások viszont a vallástól többé-kevésbé függetleneknek látszanak. Így gyakran esik szó a mondákban „BLOTFRET“-ről. THOROLF MOSTARSKÄG-ről beszéli az EYRBYGGERNE monda, hogy nagy áldozatot (Blot) áldozott és jósolni (fret) ment THOR barátjához, kinek áldozópapja volt. Ennek értelme valószínűleg az, hogy THOROLF THOR-nak áldozott, és úgy látszik sorsát ez alkalommal az áldozati állatok beleiből ígyekezett megtudni. Ismeretes, hogy kivándorlók, kik idegen országokban akartak megtelepedni, fából faragott házi isteneiket a tengerbe dobták és ott telepedtek le, a hol a hullámok azokat partra vetették. Ez az eljárás nyilván az istenek akarátának a kutatása, tehát vallásos jellegű.

Más esetekben kétségesebb, hogy mennyiben hittek az istenek közreműködésében. A KORMAK-ról szóló mondában szó van róla, hogy miképen lehetne már

akkor, mikor az ember leendő lakása számára helyet mér ki, megtudni, hogy vajjon boldog lesz-e benne, vagy sem? Ha a mérték ismételt mérésakor is helyesen vágott be, akkor az szerencsét jelentett; ha azonban rövidnek bizonyult, az balsorsra mutatott; az ember sorsa tehát a mérés szerint volt alakulandó. Az északi népeknek, kiknek geometriai ismeretei bizonyára nem voltak túlságosan nagyok, nem volt könnyű feladat, hogy derékszögű tért pontosan mérjenek le, úgy, hogy a négyszögek átlói pontosan egyforma hosszúak legyenek. Az oldalakat és átlókat ismételten ki kellett mérni: ha ilyenkor a mérték helyesnek bizonyult, ebben annak a bizonyosságát látták, hogy az építőnek kedvez a szerencse, ha az ilyen nehéz művelet mindjárt előszörre sikerült neki; ebből tehát további kedvező sorsra következtek.

Egynémely embernek természetadta adománya volt az a tulajdonság, hogy jövőendő eseményeket előre meg tudott jósolni. Ezeket *javasoknak*, jövőbelátóknak nevezték. A KORMAK-ról szóló regében szó van ilyen javasasszonyról, ki a csatába indulókat megtapogatta; ha „nem voltak nagy csomók az útjában“, ez kedvező jel volt.

Nagy szerepe volt az *álomfejtésnek*. Alig van monda, melyben gyakrabban ne volna szó álmokról és ezek magyarázásáról. Úgy látszik mindenki, férfi is, nő is, értett az álomfejtéshez; de egyesek mégis különösen jól értettek hozzá. Így említi a Laxdälerne szága GEST ODLEJFSEN-t mint „felette nagy és bölcs törzsfőt, ki sok tekintetben a jövőbe tud látni“. Ebből láthatjuk, hogy az álomfejtés nem történt meghatározott szabályok szerint, tehát nem is volt tudományos jellege, hanem pillanatnyi ihlet dolga

volt. A mi abból is kiviláglik, hogy az álmodó ritkán elégszik meg álmának magyarázatával, hanem egyenesen kijelenti, hogy bizony találkozhatott volna jobb magyarázat is. Az ilyen nyilatkozatok nem volnának lehetségesek, ha az álmofejtés meghatározott szabályok szerint történék. Már egy példa is elegendő ennek a megvilágítására:

E fejezet elején elmondottuk THORSTEIN EGILSÖN álmát a sasokról és a hattyuról. Lássuk most, hogyan magyarázza BAARD ezt az álmot: „Ezek a madarak kétségkívül nagy férfiak védőszellemei; nőd bizonyosan áldott állapotban van és csinos, bájos lányt fog neked szülni, kit mindketten nagyon meg fogtok szeretni; ezért a lányodért derék férfiak fognak vetelkedni, kik ott vannak otthon, a honnét a sasok jöttek; imádni fogják és harczra fognak kelni érette, és mindketten el fogják veszíteni életüket. Azután egy harmadik fog keze után járni, ki onnét jövend, a honnét a sólyom jött és ehhez nőül fog menni. Most hát megfejtettem az álmodat, úgy a hogy a dolog nézetem szerint be fog következni.” THORSTEIN pedig így válaszolt: „Ez rossz és barátságtalan magyarázata az én álmomnak és bizony kereken kijelentem neked, hogy nem igen értesz az álmofejtéshez“.

Az álmokat tehát többé és kevésbé barátságos módon lehet magyarázni és ha az álmofejtés nem az álmodónak kedvére történik, akkor az illető egyszerűen nem érti a mesterségét.

Akadtak végül az északi népeknél nők, kik jövendő események jóslásával foglalkoztak; ezeket „*volur*“ vagy „*volva*“ néven nevezték. Izlandban, úgy látszik, nagyon ritkák voltak, ellenben Norvégiában nagyobb számban találkoztak, valamint Grönlandban is, hová hihetőleg egye-

nesen Norvégiából kerültek. A THORFINN KARLSÄMNE mondában, mely éppen Grönlandról szól, megtaláljuk a volurok eljárásainak egyik legtükrözőtebb leírását.

Ezt a volvát THORBJÖRG-nak nevezték; télen lakomáról lakomára szokott eljárni; főleg azok hitták meg, kik sorsukat, vagy az új esztendő lefolyását vágytak megismerni. Ebben azonban nem volt semmi különös; mert valamennyi volur el szokott járni lakomákra. THORBJÖRG-ot tehát meghívta magához THORKEL, az ottani vidék legvagyonosabb parasztja, ő pedig eljött. „Kék köpenyeg volt rajta, szalagos, hogy elül összeköthesse s egészen a szoknyaig kövekkel volt kirakva, nyakán üveggyöngyök, fején fekete báránybőrsüveg, mely fehér macskaprémme volt bélelve, kezében rézgombos, kövekkel kirakott pálczát tartott; dereka körül övet viselt és zacskót taplóval és egyéb tűziszerszámmal; emellett bőrszak lógott, melyben a mesterségéhez szükséges varázskellékeit tartotta; lábán bélelt borjubőrczipőt viselt hosszú szíjjakkal, melyek végein nagy ólomgombok voltak; kezét macskabőrből készült keztyű takarta. Midőn belépett, mindenki kötelességének tartotta, hogy tisztelettel köszöntse, mely üdvözlést ő mindenkitől tetszése szerint fogadott el.“ Erre jól megvendégelték; azután THORKEL megkérdezte, hogy tudna-e felvilágosítást adni olyasmiről, a mit mindannyian leginkább szeretnének tudni. Ő azt válaszolta, ezt csak akkor tudja megmondani, ha éjjel ott aludt.

A következő nap folyamán előkészületeket tettek, melyekre utasítása szerint szükség volt, hogy varázsmunkáját elvégezhesse. Azt is kívánta, hogy hivjanak oda néhány asszonyt, kik ismerik a szólamot, mely a varázshoz tartozik; ezt a szólamot „vardlokka“-nak nevezték. Senki sem ismerte, míg végre az udvaron

keresgélvén, GUDRID-hoz jutottak; ez így szólt: „Sem a varázsláshoz nem értek, sem jósnő nem vagyok; de tény, hogy nevelőanyám, HALDIS, Izland szigetén megtanított valami mondásra, melyet vardlokkának nevezett.“ „Szerencsés vagy, hogy ily bölcs vagy“ mondá THORKEL. „Ez a vállalkozás, a mint látom, nem igen hoz szerencsét“ mondá GUDRID, „mert én keresztény nő vagyok.“ „Talán mégis károsodás nélkül segíthetnél ebben az ügyben — felelé THORBJÖRG — én THORKEL-hez tartom magamat, hogy megkapjam, a mire szükségem van“. THORKEL biztatta GUDRID-ot, a ki végre megígérte, hogy eleget tesz kívánságának. Az asszonyok a szejdállványt, melyen THORBJÖRG ült, körben körülállták, GUDRID pedig eléneklé a szólamot, oly bájosan és szépen, hogy a jelenlevők mind úgy vélték, hogy soha kedvesebb hangot nem hallottak. A varázslónő megköszönte neki a mondást és úgy nyilatkozott, hogy immár több szellem, mely tőle el akart válni s nem akart szót fogadni, eljött; úgy vélekednek, hogy kedves dolog volt a szépen elénekelt mondást meghallgatni; „most már világosan látok sok dolgot, a mi az elébb előttem és sok más előtt még titok volt“.

Ennek a leírásnak több érdekes oldala van. Így a volna varázslattal él, hogy jósolni tudjon, csakhogy ez a varázs egy bizonyos meghatározott mondásra, a „*vardlokká*“-ra szorul, melyet, úgy látszik, maga a volna sem ismer. Ez azonban nem foglalhatja magában valamennyi, a varázshoz tartozó eljárást, mert akkor a volna, ki a mondást maga nem is ismeri, fölösleges volna. Azonkívül megtudjuk, hogy THORBJÖRG varázsszerekkel teli bőrzacskót visz magával, tehát valószínűleg „*orvosságos zacsok*“. Továbbá a következő nap előtt mit sem mondhat; tehát műveleteihez az éjsza-

kára van szüksége. Végül azt is halljuk, hogy tudását a szelleméktől nyeri; hogy miféle szellemekről van szó, azt bajos megmondani. Minthogy ez az esemény keresztény időkbe esik, nem lehetetlen, hogy itt a keresztény démonologia valamely homályos nyomáról van szó,¹ valószínűbb azonban, hogy ez a szellemhit finn eredetű.

A legtöbb volur finn volt; azok pedig, a kik nem voltak finnek, valószínűleg a finnek tanítványai voltak. A finn varázslat pedig, mint azonnal látni fogjuk, jobbra szellembűvölés volt.

A finnek varázslata.

A mit a finnek pogánykori babonájáról és varázslatáról tudunk, azt a „*Kalevala*“ című nagy hősköteményből vettük, mely, ha mindjárt csak a jelen században állították is össze s írták le, mégis annyira pogány jellegű, hogy énekei kétségen kívül híven megőriztettek, daczára annak, hogy pusztán szóbeli hagyomány útján szállottak nemzedékről-nemzedékre. Az ebben foglalt vallásos és babonás nézetek, mint már fentebb említettük, több pontban rokonok a régi chaldeus felfogásokkal, de mégis sokkal nagyobb fejlettségűek: a chald alapgondolatot tovább fejlesztették, úgy, hogy a finn varázsló hatalma teljességgel határtalanná lett. A legfőbb bűbajos eljárások szellembűvölésből állanak, még pedig nem gonosz, hanem jó szellemekéből. Sőt — úgy látszik — még maga a legfelsőbb isten, UKKO vagy JUMALA sem áll fölötte a varázslók

¹ Olyan szágákban, melyek cselekménye jóval később, a keresztény korban játszódik le, az ördög valósággal mint segéd szerepel a jóslásnál (Fletegjarbok II, 452); persze a régibb idők felfogására nézve ennek nincsen fontossága. (Szerző.)

hatalmának, a mennyiben a varázsló szavára rögtön teljesítenie kell annak kívánságát. Minden lényt lélekkel bírónak képzelnek, minden mögött szellem rejlik, mely ellen a bűvölések éle irányul. Ha valakit a hideg lel, a hideg szellemeit PANU, a tűz szelleme útján bűvölik; ha pedig valaki megégette magát, akkor PANU-t a hidegség szellemeivel bűvölik.

Ilyen tűzkár ellen szolgáló reczipét találunk a Kalevala 48-ik énekében, a 301—372-ik sorban. Ime egy részlete:¹

„Tűz, te isten alkotmánya,
Panu, te a Napnak fia!
Ily gonosszá ki tett téged,
Az orczám hogy megégetted,
Az ágyékom, hogy elkinzád,
Oldalaim elbágyasztád?

„Most a tüzet mivel oltsam,
Égetését hogy tompítsam,
Mint tegyem hatástalanná,
Izzó hevét kártalanná,
Hogy tovább ne kinozhasson,
Untalan ne nyomorgasson?“

Lapp hazádból röpj ide,
Dér harisnyád-, dér csizmádban,
Fagyos keblű hó ruhádban,
Kezeidben dér kazánnal,
A kazánban jég kanállal,
Hints belőle fagyos vizet,
A mely zúzzal, jéggel elegy
Testem sajgó helyeire,
A szörnyű láng sebzésire.“

— — — — —
— — — — —

¹ Az idézett részek BARNA FERDINÁND Kalevala-fordításából valók.

A tüzet a hideg valamennyi szellemével sok versen át így búvölik. A vége aztán így szól:

„Tüzet Ilmár így megfogá,
Sajgó kínját elnyomhatá,
S fájdalmát lecsillapítva,
Ilmár kovács meggyógyula
Előbbinél még épebbé,
Tűz-sértéstől egész' mentté.“

De nem csak ilyen alsóbbbrangú szellemek hajolnak meg a bűbáj előtt, mint a Hideg és a Tűz, hanem Ukko maga is rögtön szolgálatjára áll a varázslónak mindennel, a mit csak kíván.

Midőn a „kedélyes LEMMINKÄJNEN“-t kirándulásán izzó kőlapok fölött rohanó tűzfolyam tartóztatja föl, így énekel:

„Oh, Ukkó, te legfőbb Isten
Vagyis atyánk fenn az égben!
Adj most felhőt éj-nyugatról,
Harmadikat kelet felől,
Szaporítsd meg éj-keletről;
Széleiket markold össze,
Tartalmukat szórd a földre,
Adj most havat, ölnyi magast,
Lándzsa-nyélig érjen a kast,
Eme tűzes kősziklákon,
A lángoló kőmáglyákon.“

Erre Ukkó, a fő isten,
Öreg atyus a mennyekben,
Külde felhőt éjnyugatról,
Egy másikat meg nyugatról,
Harmadikat kelet felől,
Szaporítá éj-keletről,
Mindezeket egyesíté,
Mindenestől kiüríté,

Adván havat, ölnyi magast,
 Lándzsa nyélnyi vala a kast,
 Ama tűzes kősziklákon,
 Lángoló kődarabkákon,
 Hóból mocsár alakula,
 Hullámzó tó módosula.“

A finnek bűbajos míveleteiknél néha szerfölött nagy alapossággal járnak el. Nem elégesznek meg azzal, hogy a démonokat pusztán leírják, mint a chal-deusok, hanem rendszerint elmondják egész eredetüket is, miáltal a bűvölések néha nagyon terjengősekké lesznek. A ki tehát ezekkel meg kíván ismerkedni, legjobban teszi, ha elolvassa e dolgokat a Kalevalában; itt még rövid kivonatuk is nagyon messzire vezetne.

Azonban a finn varázsló hatalma túlterjed a pusztaszellembűvölésen; szavai valósággal teremő erővel bírnak. Erre számos részlet utal; de elég lesz egy példa is.

Midőn LEMMINKÄJNEN Pohjába jön és nem fogadják vendégszerető módon, pénzért kér sört. Az ének ezt következőleg folytatja:

„Pohjolának ura erre
 Igen nagyon fölgerjede,
 Bosszúságtól megbomolva,
 Tavat dalla a pallóra,
 Lemminkének elejére
 S hozzá ekkép, így beszéle:
 „Ott a patak szomjad oltnod,
 Amott egy tó felkortyolnod.“
 Lemminkäinen nem aggódik,
 Felelete ekkép hangzik:
 „Nem vagyok tán nőknek bornya,
 A farkával legyző bika,
 Tavi vizet kóstolgatnom,
 Mocsár vízzel szomjam oltnom“.

Maga kezd a bájolóshoz,
 Hozzá fog a bűv dalláshoz;
 A padlatra bikát dalla,
 Aranyszarvu ökröt arra;
 Mely a vizet felhörpenté,
 Patakot elnyelegeté.“

— — — — —
 — — — — —

Ez bizonyára túltesz mindenem, a mit e téren más nép felmutathatott; ebből könnyen meg is érthetjük a varázslók hírnevességét az észak népei között. Az ilyen teremő varázssal szemben a Kalevalában említett egyéb, mindennemű bűbajos átváltoztatás csak csekélység.

Midőn pl. LEMMINKÄJNEN-nek néhány juhra van szüksége, következőképen jár el:

„Belenyul a táskájába,
 S tarsolyából hamarjába
 Kevés gyapjat szedeget ki,
 S pehelyé szétdörzsölgeti,
 A két keze tenyerében,
 A tíz ujjá üregében.
 Tenyerébe bele fúva,
 Melyből a sok juh szétfuta,
 A juhoknak egész nyája,
 Jókora nagy folt báránka.“

A középkor a boszorkánypörök kezdetéig.

Bármily hatalmasan nyúlt is bele a kereszténység az ó-kor gondolkozásába, természetszerűleg nem alakíthatta át a társadalmat egy csapásra, sem pedig évszázados fejlődés eredményeit nem semmisíthette meg. A vallásos alapszémek csak lassacskán hatoltak be a népek tudatába, a fennálló társadalmi viszonyok

átalakulását idézvén elő. De mennyi régi fogalom, erkölcs és szokás maradt fenn, melyeket a kereszténységgel csak valamennyire is össze lehetett egyeztetni; csakhogynak új, keresztény megokolást nyertek. Már az egyik előző fejezetben láttuk, hogyan vette fel az ó egyház korának babonáját és hogyan fejtett ki keresztény alapon nyugvó varázstudományt a rossz szellemek legyőzésére. De bizonyos erkölcsöket és szokásokat is, a melyek a kereszténység alapelveivel nem ellenkeztek, megtartottak és megfelelő körülmények között alkalmaztak is. Így nevezetesen átvettek régi igazságszolgáltatási szokásokat, melyek a hozzájuk fűzött magyarázat révén bizonyos varázslácsszerű jelleget kaptak. Így keletkeztek az úgynevezett istenítéletek, az ordáliák.

— E legerősebb szokások egyike a vaspróba volt, ez a kétségtelenül pogány szokás, mely már SZOFOKLESZ tragédiáiban is előfordul. A középkorban kiterjedten használták, ha valaki súlyos vád alól, például a boszorkányosság vádja alól tisztázni akarta magát.

BECKER „Az elbűvölt világ“ című híres munkájában ezt a szokást következőképen írja le: „A pap teljes ornátusban egy vashengert, melyet szentelt vízzel többszörösen megöntöztek, helyezett az oltáron lévő izzó parázsra, rákezdett a tüzes pestben lévő három férfiról szóló énekekre, a vádlott szájába tette az ostyát és könyörgött, hogy Isten bűnösségét nyilatkoztassa ki azzal, hogy az izzó vas, melyet kezébe adnak, elégesse, avagy pedig ártatlanságát úgy, hogy sérülést ne szenvedjen. A vádlottnak az izzó vasat kilencz lépésnyire kellett vinnie; ekkor a pap bekötözte a sérült kezét és lepecsételte a kötést. Három nappal utóbb megvizsgálták a kezét, vajjon ép-e. Ha

nem így volt a dolog, a vádlott bűnössége be volt bizonyítva“.

Arra számítottak tehát, hogy Isten maga avatkozik be az ártatlan javára. Ugyanez a gondolat volt az alapja a többi ordáliáknak is. Tudvalevő, hogy a harcias észak-európai népek a pogány időkben páros viadallal szokták vitás ügyeiket elintézni. Az erősebbnek joga elvitázhatatlan volt. A ki az ellenfelét leterítette, annak volt igaza. A jogi viták elintézésének ezt a módját a lovagkorban a nemesek számára tartották fenn, csak hogy a szokást ekkor azzal indokolták, hogy Isten a gyöngébbet segíti győzelemre, ha annak van igaza.

Az istenítéletek harmadik alakja a vízpróba volt, melyet azonban, úgy látszik, csakis a boszorkánypöröknél alkalmaztak. Így a rajna-menti régi kelták az olyan gyermeket, a melyről nem tudták törvényes-e vagy nem, egy pajzson pőrén rátették a folyóra. Ha a gyermek a felszínen maradt, akkor törvényes volt, ha pedig elmerült, anyját könnyelmű nőnek tartották.

Ezt az eljárást a boszorkánypörök idején következőleg módosították. Annak, a kit boszorkánysággal vádoltak, kezét, lábát keresztbe kötötték, úgy, hogy a jobb hüvelyk a bal öreg ujját és a bal hüvelyk a jobb öreg ujját érte; azután meztelenül a vízbe dobták. Ha elmerült, ártatlannak nyilvánították; föltették ugyanis, hogy a víz, melyet előzetesen vallásos szertartásokkal megszenteltek, bűnös személyt nem vesz be magába.

Ezek a példák talán eléggé mutatják, hogyan válnak régi pogány szokások keresztényekké, és hogyan tesznek szert kiterjedt használatra. Természetesen még számos hasonló példát említhetnénk; így már korábban leírtuk (L. 111. l.), hogyan szolgáltak a pogány Izlandban dívó kísértetellenes pörök mintául a keresztény közép-

kornak kártékony állatok, stb. ellen viselt pöreinél; de ez állapotoknak kimerítő leírásáról itt szó sem lehet.

Arra szorítkozunk, hogy a fejlődés menetét egy-két példában megvilágítsuk. Minthogy az idézetekből már eléggé kiviláglik, hogy az egyházi tekintélyek milyen gondtalanul ültettek át régi pogány szokásokat keresztény formákba, nem csodálhozhatunk azon sem, ha a nép széles rétegei sűrűn éltek ezzel az eljárással. A pogány varázsformulákat keresztény mezbe ruházva ugyanúgy tovább használták, mint régente. Norvégiából származik pl. egy régi varázsrigmus a lovak lábtörése ellen; kétséget nem szenved, hogy ez nem egyéb átalakított pogány varázsszólamnál; meg túlságosan hasonlít is a megfelelő, már fentebb említett merzeburgi formulához.

Krisztus Urunk gyorsan nyargalt

S kitörött a csikó lába,

Krisztus leszállt s meggyógyítá

A velőt velőhöz áldva,

Csont a csonton, íz az ízben

Falevéllal béborítva

S nyomban rendben volt minden.

(K.)

Hasonló módon maradtak fenn a régi varázsművészetek, úgy az európai mint az ázsiai eredetűek, az alsó néprétegekben az egész középkoron át egészen máig, és a varázslás csakis ily módon tarthatta is fenn magát; mert az egyház, mint már fentebb láttuk, a pogány varázslatot már régen ördöngös varázslatnak nyilvánította és eretnekség és bálványimádás gyanánt üldözte.

Míg a varázslat erejébe vetett hit a nép közt és a tudatlan alsóbb papság közt fentartotta magát, addig az egyházi hatóságok az idők folyamán más ered-

ményre jutottak. A paderborni zsinaton 785-ben a következő határozatot hozták: „Az, a ki az ördögtől elvakíttatván, a pogányok szokása szerint azt hiszi, hogy valaki boszorkány lehet és ez okból azt elégeti, halállal bűnhődik“. Ekkor tehát már nem a boszorkányságot, hanem az abban való hitet tartották büntetendőnek. Ezt a határozatot NAGY KÁROLY megerősítette s a következő századokban a frank egyháznak a boszorkányosság miatt való vádakkal szemben elfoglalandó álláspontjára nézve ez szolgált irányítóul. Az egyháznak fölfogása a boszorkányosságról még világosabban kidomborodik az úgynevezett *ancyranikus Canon episcopi*-ban, mely a 900-ik esztendő körül adatott ki. Ebben a kánonban elrendelik a püspököknek, hogy községeikben a gonosz szellemek által üzött varázslatban való hit lehetőségét, a szellemekkel és szellemekhez való éjszakai utazásokban való hitet mint tiszta képzelődést erélyesen nyomják el és mindenkit, a ki ezt a hitet tovább ápolja, az egyházi közösségből lökjenek ki. Ez a határozat a XIII. század végéig jogerős volt; a míg érvényben volt, boszorkányság czímén nem egykönnyen lehetett valakit vádolni, minthogy a vád a vádlóra volt a legveszélyesebb. Azonban, hogy a tudatlan tömeg az ilyen határozatok daczára sem hagyott föl a varázslatba vetett hitével, azt az a számos népszerű varázsfórmula bizonyítja, mely főleg szóbeli hagyomány útján mai napig fennmaradt. De a régi pogány varázslatban való hit, melyet az egyház ördöginek nyilvánított, valamint annak ismerete is természetesen kiveszett az idők folyamán. Ennek daczára még később is szükséges volt, hogy az egyház tűzhalál büntetése alatt megtiltta kultiválását. Azonban ennek oka éppen nem az

volt, hogy a fekete varázslat abban az időben valami különösen virágzott volna — sőt okunk van föltenni, hogy jóformán kihalt volt —; csakhogy más ok forgott fenn. Hogy ezt kimutassuk, egy előbbi korszakra kell visszatekintenünk.

A kereszténység első idejében, midőn a községek még kicsinyek voltak és ájtatosságaikat s szeretet-lakomáikat titokban kellett megtartaniok, a pogányok részéről mindig újabb vádakat kovácsoltak ellenük. A keresztényeket sötétben bujkáló, kétségbe esett népnek mondták, mely a legalsóbb rendű népségből és könnyen hívő asszonyokból áll, kigúnyolja azt, a mi szent és összeesküszik embertársai ellen. Azt állították róluk, hogy éjszakai összejöveteleiken nem embernek való eledellel táplálkoznak, minden szent szokást megvetnek és hogy istentiszteletük nem tisztelet, hanem valósággal alávalóság; hogy fivéreknek és nővéreknek nevezik egymást, de a legaljasabb fajtalansággal gyalázzák meg e szent neveket; hogy számárfejet és még rosszabb dolgokat imádnak. Különös rémületességgel írták le azokat a szertartásokat, melyekkel szerintük új tagok fölvételekor éltek. Ezeket edény elé állították, melyben lisztel fedett gyermek feküdt; ekkor az illetőnek éles fegyverrel ismételten a lisztbe kellett döfnie, hogy a gyermeket megölje. A vért megitták, a hullát elpusztították, és hasonló emberáldozatokkal, melyeknek minden új tag bűnrészesé lett, mindannyit hallgatásra kényszerítették.

Természetesen mindezek a vádak tisztára légből kapottak voltak. Senkisémm tudhatta ezt jobban, mint maguk a keresztények. Azonban a mint a kereszténység győzedelmeskedett és általánosan elterjedt, a keresztények maguk hasonló vádakkal kezdtek illetni

más keresztényeket. A mint valamely szekta képződött, mely az általános egyházi tanoktól valamely, talán teljesen lényegtelen pontban eltért, akár csak abban, hogy szigorúbb egyházi erkölcsöket követett és tagjaitól tisztább életmódot követelt, mint a milyen a keresztények között egyébként szokásban volt, akkor az ily szektát azonnal eretnekséggel vádolták és az említett vádakat hozták fel ellene. Ehhez társult a legrégibb időben az ördögös varázslat üzésének vádja is. Különböző szekták tűntek fel lassacskán, mint a markosziak, montanisták, manicheusok és priscillianisták és tűntek el ismét, de mindannyiszor ugyanaz a színjáték játszódott le. Úgy látszik e vádaskodásoknak csak egy ízben volt komoly következményük, még pedig PRISCILLIANUS kivégzése 385-ben. Nagyjában és egészben véve ezek a szektaalkotó törekvések az első évezredben olyan ritkán jelentkeztek, és olyan kevéssé terjedtek, hogy az egyház anélkül, hogy komolyabb rendszabályokhoz kellett volna nyúlnia, könnyen legyőzte őket.

Másként alakult a dolog a következő időkben. Az egész kereszténységben általánosan azt hitték, hogy az, a mit JÁNOS KRISZTUS ezer éves földi birodalmáról kinyilatkoztatott volt, a fennálló egyházra vonatkozik. Az 1000. év körül várták tehát a világ pusztulását és midőn ez nem állott be, az egyház tekintélyébe vetett hit nagy mértékben megrendült. Nem lévén vakok a katolikus egyházban akkoriban elterjedt különféle visszaélések iránt, a XI. század elején itt is, ott is szekták keletkeztek, melyek függetleníteni akarták magukat az egyháztól és tisztátalan tanától és a kik önmagukat ezért „*tiszták*“-nak (kathar-ok) nevezték. Ezeknek a szektáknak Olasz-, Francia- és Németországban számos

követőjük akadt; saját püspökeik voltak és a katolikus egyházat nem csekély veszélylyel fenyegették. Minthogy a katharok az ördögnek nagy hatalmat tulajdonítottak és azt hitték, hogy a tiszta keresztény tant az ő befolyása hamisította meg, azért egyenesen ördögimádással vádolták őket és természetesen ellenök is följújtották az eretnekség vádját. Ugyanazon időben tehát több országban is megkezdődött a katharok heves üldözése és számosan közülök a máglyán pusztultak el.

Nem jártak jobban az albigensiek és waldensiek a XII. században. Ezek a szekták, melyeket a protestantizmus előfutárainak kell tekintenünk, Francia- és Németországban nemcsak a nép között, hanem a fejedelmek, a nemesség és a katolikus egyház püspökei körében is oly nagy pártra tettek szert, hogy ezeken a vidékeken az egyházat ósdi és nevetséges intézménynek tekintették. III. INCZE és IX. GERGELY pápa tehát kereszties háborút hirdetnek e szekták ellen és inkviziciós törvényszéket állítottak, mely elé mindenkit megidéztek, a ki az eretnekekkel való összeköttetés gyanújában állott. A pápai bulla, melyet 1233-ban Németországban az eretnekek ellen kibocsátottak, megérteti velünk, hogy a vádlók voltaképen mire czéloztak. Az eretnekeket a bullában az ördög tiszteletével vádolják, a ki nekik béka, fekete macska vagy sápadt képű férfi alakjában személyesen megjelenik. A fölvételt kérő novicziusnak jéghideg csókot ad és ezzel a katolikus hitnek minden nyoma kivész az illetőből. Föladatává tétetik az illetőnek, hogy a szentségeket mindenféle módon gúnyolja és csúfolja és elkövesse mindazt, a mit az egyház tana szerint nem volt szabad tennie. Az ilyen vétségekre természetesen halálbüntetés volt kiírva, miért is e szektákat több mint húsz éves, részben fölötte véres üldözéssel ki is irtották.

Mindezeknél az eretneküldözéseknél a boszorkányosság vádját hivatalosan sohasem emelték; ez nem történhetett meg, a míg az egyház a varázslás lehetőségébe vetett hitet elítélte és a Canon episcopi érvényben állott. Azonban a XIII. század közepe táján az egyháznak e kérdésben elfoglalt álláspontjában teljes fordulat állott be, a mennyiben AQUINÓI TAMÁS, korának legjelentékenyebb egyházi tanítója, oly felfogást képviselt, mely határozott ellentétben állott az előbbi századoknak és az egyháztanoknak addig követett gyakorlatával.

Ezt az új fölfogást röviden a következő mondatokban tükröztetjük vissza: „A boszorkányokról tudjuk, hogy némelyek azt hiszik, hogy boszorkányosság nincs is és hogy a hitetlenségből származnék; hiszik azt is, hogy a rossz szellemek csakis az emberek képzeletében vannak meg, a mennyiben az emberek, úgyszólván csak belsejükből idézik őket elő és képzelődéseiktől megijednek. Pedig a katolikus hit állítja, hogy vannak démonok, hogy ezek cselekedeteik által kárt okozhatnak és a házasság termékeny voltát megakadályozhatják“. Továbbá: „Megfontolandó, hogy szükségképen meg kell engedni, hogy rossz szellemek Isten engedelmeivel zavarokat idézhetnek elő a levegőben, szeleket okozhatnak és akaratajokból tűz hullhat az égből. Mert ámbátor a testi anyag alakjának fölvételét illetőleg sem a jó, sem a rossz angyaloknak, hanem csakis a teremtető Istennek engedelmeskedik, mégis, a mi a térben való mozgást illeti, a testi természet arra termett, hogy a szelleminek engedelmeskedjék. Példárá az ember, kinek tagjai csak az akarat parancsai szerint mozognak. Tehát mindazt, a mi a térben való mozgásokkal elérhető, saját hatalmukkal nemcsak a

jó, de a rossz szellemek is elérhetik, ha Isten meg nem akadályozza. Így a levegőben pusztán a földből és a tengerből fölszálló gőzök segélyével szelet, esőt és egyéb zavarokat idézhetnek elő“.

Ha AQUINÓI TAMÁS ily módon ellentétbe helyezkedhetett az egyházban addig érvényes fölfogásokkal és nézeteit győzelemre is vezette, úgy ennek oka természetesen az volt, hogy nemcsak saját, hanem korának nézeteit is kifejezésre juttatta. A közfölfogásban tehát tökéletes fordulat állott be a boszorkányság lehetőségéről. Ezt a körülményt főleg a mórok varázstudományának Európára gyakorolt befolyása magyarázza meg. Az európaiak a keresztes háborúk és a spanyolországi mór egyetemek útján érintkezésbe jutottak az arabokkal, s fölvették s tovább fejlesztették a természettudományok és a varázstudomány tanulmányozását, mely tudományokat a mórok buzgón műveltek. ALBERT VON BOLLSTADT, kit ALBERTUS MAGNUS-nak neveztek (szül. 1193.), BACON ROGER (szül. 1214.) és ARNOLD DE VILLANOVA (szül. 1240.) természettudományi tudásuk miatt, melynek révén mindenféle, a népnek érthetetlen bűbájosságot tudtak művelni, egész Európában varázs-művészek hírében állottak. AQUINÓI TAMÁS maga is ALBERTUS MAGNUS tanítványa volt, de tudományát aligha tanulta el kellőképen. A monda u. i. azt beszéli, hogy ALBERTUS-nak titkos műhelyében egy napon gyönyörű szép női alakra bukkant, mely emberi hangon üdvözlé őt. Hogy az ördögi kísértés ellen védekezzék, bottal kezdte verni az alakot, mire ez zörgés és sajátságos hangok közepette összeesett. ALBERTUS épen akkor ért oda és haragosan kiáltá: „Tamás, Tamás! Mit tettél? Harmincz esztendei munkámat pusztítottad el“. Még ha ez a leírás némileg ki van is cifrázva, alig fér

hozzá kétség, hogy ALBERTUS művészi automatát készített, a mely munkával a régi varázslók gyakran foglalkoztak. És ha a dolognak csak némi igaz alapja van is, akkor egészen természetes, hogy TAMÁS, a ki a dolog helyes összefüggését aligha értette meg, a boszorkányhit buzgó előharczosa lett.

Az egyháznak a canon episcopi érvényen kívül helyezése nehezebbre esett ugyan, de némi jóakarattal mégis csak ment a dolog és már 1264-ben, AQUINÓI TAMÁS halála évében megtörtént *Languedoc*-ban az első boszorkánypör. Ez alkalommal és a következő években a boszorkányosság vádját nem igen hozhaták fel, csak egy vagy egynéhány személy ellen. A mint azonban az ilyenfajta vádaskodás megkezdődött, önként következett, hogy a mindig találkozó eretnek szekták ellen felhozott vádakhoz a boszorkányosság vádját is hozzáfűzzék. Így keletkezett fél évszázad folyamán az „eretnek- és boszorkányszekták” fogalma és ezzel lényegileg meg volt vetve a fekete vagy ördöngös varázslatban való hit, mely Európában egészen a XVIII. század elejéig úgy a nép közt, mint a művelt körök között uralkodott. Ezek a vad képzelődések Európának több ártatlan vérébe kerültek, mint az összes egyidejű háborúk. A következő fejezetben látni fogjuk, hogyan képzeltek a boszorkánytársulatok szervezetét és milyen célokkal és föladatokkal vádolták.

Az ördögszövetség és a boszorkányszombatok.

Efficiens primaria, vagyis első és tulajdonképeni oka annak, hogy az ember boszorkánnyá lesz és az ördög szolgálatába áll, maga az ördög. Ez azonban mitsem érhet el, ha az ember maga nem ad néki a

beavatkozásra vétkei által alkalmat. A hitetlen vagy ingatag hitű, az, a ki könnyelműen esküszik, bosszúvágyó vagy engesztelhetetlen, az, a kinek fajtalan vágyai vannak, a ki mértéktelenül eszik és iszik, végül a kíváncsi, a ki mindig többet akar tudni, mint mások tudnak, mindig ki lesz téve a kísértésnek, hogy az ördögnél keressen segítséget. Az erre irányuló sugallatot pedig vagy maga az ördög, vagy annak segédei, a boszorkányok adják meg néki. Ha már most valaki föltette magában, hogy az ördögtől kér segítséget, mit kell tennie, hogy a boszorkányszövetségbe fölvétessék?

Erre MEDERUS DÁVID lelkiatya harmadik boszorkányprédikációjában emígyen válaszol:

Az elvakult emberek mindnyájan beismerik, hogy elsőbben is le kell mondaniok a Szent Háromságról, Krisztusról, a ker. hitről és a sz. keresztségről, ezeket meg kell tagadniok, ellenük esküdniök, főképen pedig a szentegyházban, mikoron a pap az evangéliom szövegét olvasná, minden szót magukban meg kell hazudtolniok és magukat imígyen Isten és Krisztus ellenségeinek nyilvánítaniok: Mert valameddig kitar-tának a keresztény hitben, az ördög nem használ-hatja őket eszközökül, melyekkel minden akaratát végre-hajtná; minthogy a keresztény hit mindennemű szív-beli fájdalmat okoz neki. Egyebek között azt is meg kell ígérniök, hogy ellenségei Isten valamennyi szent-jeinek, valamint az összes egyéb teremtményeknek is, kik Isten gyermekeinek javára válnának, s ezeket a mennyire csak hatalmukban álland, károsítani és megrontani akarják. Harmadszor meg kell ígérniök, hogy egyedül az Ördögöt ismerik el Istenüknek, uruknak és királyuknak és neki minden dolgukban

engedelmeskedendnek. Negyedszer másként kereszteltetnek meg, még pedig az Ördög, egynémelyek valamennyi Ördögök nevében, midőn is a többi boszorkányok forró vizet és medenczét hordanak oda; az ilyen keresztelést vagy maga az Ördög végzi, vagy valamely boszorkány, nem is történnén ez mindig külön szentelt vízzel, hanem néha csak kerék nyomából vagy pocsolyából valóval, mikor is az újonnan megkeresztelt boszorkány más nevet kap. Ötödször az ilyen az Ördög birodalmába bekebelezett személy mellé mihamarább külön kurafiördögöt adnak, a ki vele lakodalmat és egybekelést tart, miközben a többi boszorkány mulat és vigan van. Hatodszor ez az ördöge elvezeti aztán ide meg amoda, gyakorta eljár hozzá, fajtalanodik vele, megparancsolja neki, hogy egy vagy más bajt okozzon, másokkal együtt, kik szintén hasonló parancsot kapnak. Hetedszer azután erősen megígéri neki, hogy nemcsak gondoskodik róla, hanem, hogy a börtönből is kiségti, ha boszorkánysága miatt befogatnék; továbbá meghagyja neki, hogy erősen tagadjon, semmit be ne ismerjen, ha pedig valamit már beismert volna, azt mihamarább ismét tagadja meg.¹

Annak, a kít ilyen módon minden formalitással felvettek a boszorkányszövetségbe, meg van a hatalma, hogy az embereknek kedve szerint ártasson. Belevarázsolhat az emberbe mindenféle emészthetetlen

¹ A megrémült községnek vigaszául hozzáteszi a lelkipásztor: „Ám ez mind hazugság és Isten maga támogatja a felsőbbiséget hivatalos eljárásában, hogy a boszorkányok, ha elfogattak, az ördög által ki ne szabadíttassanak, ámbár az vigasztalhatja és bízathatja őket, a míg csak a tüzet meg nem gyújtották alattuk“.

dolgot, mint szőröket, keféket, üveget, tűket, kést, szögget, fadarabokat, halszálkát, férget, skorpiót és egyéb ilyenfélét. Azonfelül árthat az embereknek s megbabonázhatja őket, ha reájuk néz vagy reájuk lehel.

„Megjegyzendő azonban, hogy mégsem károsíthatják minden ember fiát és minden teremtményeket egyformán, még ha szívesen akarnák is. Menteseik tőlük a jámborok és istenfélők, egyházi szónokok és egyházi férfiak, felsőbbbségek, bakók és hóhérok, tömlöcztartók és porkolábok, poroszlók és városi szolgák és mindazok, kik az ilyen boszorkányokat és varázslókat fogva tartják és őrizik, elítélik és a birói ítéletet rajtuk végrehajtják.“

Sok tapasztalat bizonyítja továbbá, hogy a boszorkányok az embertől minden jószágot elrabolhatnak, főleg élelmiszereket és gabonát. „A mit is — mondja PRAETORIUS — nem szabad terjengősen részletezni, avagy számos példát és történetet felhozni, minthogy a mindennapos tapasztalat nem egy embernek nagy kárával bizonyítja, hogy ez fölösleges.“ Füveket téve az ágy alá, vagy csomót kötvén szíjra vagy kendőre: terméketlenné tehetette a boszorkány a házasságot; a csomók számából azután meg lehetett látni, hány gyermekük lett volna a házasoknak. Mesterségük révén az ember nemét is megváltoztathatják, a lányból férfit csinálhatnak vagy megfordítva, hogy ily módon nagy bosszúságot okozzanak. Hogy rossz időjárást, szelet, esőt, fagyot, mennydörgést, mennykőcsapást, havat és jeget okozhatnak, azt már előbb említettük. Szó esik néha arról is, hogy a boszorkányok nagy szépségre, tiszteletre és gazdagságra is tehetnek szert; mégis a legtöbb szerző megegyezik benne, hogy csak ritkán hallott az ember olyasmiről, mintha valamely boszor-

kány mesterkedéseivel nyert volna valamit. Sokat vitatott kérdés az is, hogy vajjon tud-e a boszorkány valami jót is művelni, tud-e pl. veszedelmes betegségeket gyógyítani? Legtöbben azt hiszik, hogy tud, ha az Ördög megengedi; ez azonban csak ritkán ad ilyesmire engedélyt.

Saját külön Ördögük segítségével a boszorkányok felette gyorsan repültek és hihetetlenül rövid idő alatt hosszú utakat tettek meg.

JOHANNES TEUTONICUS, halberstadti lelkésztől, korának egyik leghírhedtebb varázslójáról beszél, hogy az 1221-ik évben egy éjszakán egyidejűleg 3 helyen mondott misét, egyet Halberstadtban, egyet Mainzban, s a harmadikat Kölnben. A boszorkányok kenőccsel szokták magukat bekenni, mely újszülött gyermekek zsírjából és különféle füvekből, úgymint mákból, csu-csorból, napraforgóból, bürökből és beléndekből készül, mire azután módjukban van, hogy a levegőn átnyargaljanak, még pedig mindenféle szerszámok: kefék, csipővasak és vasvillák segítségével. Ezeket a közlekedési eszközöket leginkább a nagy évforduló ünnepen, a boszorkányszombaton használják, melyet rendszerint magas hegyen, némely országokban nagy erdőkben, szabad térségen szoktak megülni. A dán és német boszorkányok tudvalevőleg a *Blocksberg* nevű hegyre (a dánok néha a Hekkenfeldtre, a Heklára Izlandban) vonulnak, a svédek az oelandi *Blaakullá*-t, a norvégok *Lyderhorn*-ot (Bergen közelében) részesítik előnyben és így minden ország boszorkányainak meg van a maguk külön helye. Az ünnepet *Valburga éjjelén*, május 1-én vagy *Jánosnap éjszakáján* szokták megülni. Ezeken az ünnepségeken az összes boszorkányoknak részt kell venniök; az olyat, a ki

nyomós ok nélkül elmarad, ördöge egész éjszakán át kegyetlenül kínozza s nem hagyja aludni.

3. ábra.

Ha elérkezett az indulás ideje, a boszorkány bekenni magát a kenőccsel, ráül a tárgyra, melyen nyargalni akar és halkán mondja a következő szokat: „Köd előt-

tem, köd utánam“. Így kel útra, rendszerint a kéményen át. Mások az utat ördögükön teszik meg, mely bakkecske alakjában vár az ajtójuk előtt. Útközben óvakodniok kell a félelemtől és a hátrafordulástól; mert akkor leesnek és csúnyán megsérülhetnek, mint-hogy útjuk néha nagyon magasan visz. Egyesek egészen meztelenül, mások ruhástul röpködnek.

Az ünnep színhelyére megérkezvén, mindent elkészítenek a lakomához, asztalokat és padokat tolnak oda és drága ezüst és arany holmiban tálnak. Az ételek gyakran kitűnőek, néha azonban az ördög kedvét leli benne, hogy vendégeit felültesse és döggel meg más-egyéb tisztátalan dologgal traktálja őket; ső azonban soha sincsen az ételben. Lakoma után a boszorkányok előhozakodnak ujjságaikkal, mindenik lelpletykálja, mi történt az ő vidékükön; mert megfigyelnek mindent, a mi az emberek között történik. „A mi azután a boszorkánymestereknek és varázslóknak eszközül szolgál, hogy az ilyen ujságokat néha előre megjósolhassák“. Az ördög erre azután új méreggel látja el vendégeit, hogy új bajokat okozhassanak. Ezt a mérget, mint több szerző is beszéli, úgy kapják, hogy az ördög bak képében elégetteti magát, mire a boszorkányok gondosan összegyűjtik a hamut, mely emberre és baromra egyaránt felette veszedelmes. A bak azonban nemsokára újra közöttük terem és rettenetes hangon kiáltja: „Bosszuljátok meg magatokat, vagy meg kell halnotok.“

Erre megadják az ördögnek az illő hódolatot, a mi olyan módon történik, hogy a bak hátulját fordítja a gyülekezet felé, melynek minden tagja megcsókolja őt e helyen. De nem valamennyiüknek mutatkozik ebben az alakban; az újonnan érkezetteknek,

kikben még nem lehet végleg megbízni, szemét elkápráztatják, mire hatalmas herceget vélnek látni, kinek kezét csókolják, de ez csak képzelődés. Arra azután megindul a vigadalom, a boszorkányok körben helyezkednek, hátukkal befelé, hogy egyik a másikat ne láthassa és sípok búgása közben körtánczot lejtjenek. Táncz közben a boszorkányok és ördögök karban ezt éneklik: „Urunk, Urunk, Ördög, Ördög, ugorj ide, ugorj oda, szökj ide, szökj oda, hess ide, hess oda“. Végül minden ördög megragadja a maga boszorkányát és ha vágyaikat kielégítették, azzal töltik az időt, hogy mindenik boszorkány elbeszéli, miféle szerencsétlenséget okozott az utolsó összejövetel óta. A ki nem tud eléggé alávaló gáztettekről beszámolni, azt a legidősebb ördögök megkorbácsolják.

Ha az új tagok ilyképen mindent végig néztek, a mi jó és rossz reájuk vár, ünnepélyesen fölveszik őket a szövetségbe, a mennyiben saját vérükkel írják nevüket egy nagy könyvbe. Az illető néha formszerű szerződést köt az ördöggel, a melyben bizonyos földi előnyöket köt ki magának, melyek fejében meghatározott idő multával az ördögé lesz. Ilyen szerződést azonban nemcsak az ünnep alkalmával lehet kötni, hanem valószínűleg bármely időben. Ez kiderül a következő okmányrészletből:

„ÉN, alulírott DE LA PALUD MAGDOLNA stb., ezennel bizonyítom és tanusítom, hogy az itt jelenlévők, nevezetesen GODFRIDY ALAJOS úr és BELZEBUB ördög jelenlétében Istenben és a mennyei seregekben való minden részemről lemondok. Teljesen és egész szívvel és egész erővel és hatalommal megtagadom az Atya Úristent, a Fiút és a Szentlelket, Isten legmagasztosabb Anyját, az összes szenteket és angyalokat, főképen pedig jó

angyalomat“ stb. Miután a neveket a könyvbe bevették és a szerződést azokkal, a kik óhajtják, megkötötték, az új tagok keresztelese következik. „A mi azután oka annak, hogy a boszorkánymestereknek és varázslóknak közönségesen két nevök legyen.“ Végül az ördög rájuk nyomja a bélyegét, hogy újra megismerhesse őket, még pedig legszivesebben a test valamely elrejtett helyén, hol mások nem fedezhetik fel egykönnyen. Mert a hova egyszer az ördög kezét reá tette, azon a helyen nem érezni többet fájdalmat; az ilyen érzéketlen testrészekről lehet tehát az igazi varázsló boszorkányokat felismerni.

Sokat vitatott kérdése az egykori szerzőknek, vajjon származhatik-e élő lény a boszorkányok és ördögök közlekedéséből. BODINUS így nyilatkozik e kérdésről:

„Haec quaestio, an isti coitus fieri possint, coram Sigismundo caesare fuit agitata et an ex iis aliquid nasci: tandemque fuit constitutum posse copulationem istam et generationem existere . . . Sed neque hac in re inter Doctores convenit: ex quibus nonnulli putant Daemonas Hyphialtas sive Succubos virorum semen accipere et Ephialtas sive Incubos eodem in mulieres abuti. De hac autem copulatione Hieronymus et Augustinus asserunt nihil ex ea procreari: si fiat, diabolum in carne, non hominem fore.“

De valamennyi szerző egyetért abban, hogy azok, a mik így születnek, sohasem emberi formájúak, hanem kicsiny, csunya, állatszerű lények.

Talán felesleges is bizonyítgatnunk, hogy mindaz, a mi a boszorkányossággal összefügg: a boszorkányok megkeresztelése, az esztendőnkint tartott nagy ünnepek, az ördög elégetése és újraéledése stb. mind-

megannyi paródiája a keresztény egyház szent cselekményeinek, illetve olyan eseményeknek, melyek annak alapításakor végbementek. Mi is lehetne az ördögkultusz egyéb, mint az Istenimádás karikaturája?

A varázslat virágkora és hanyatlása.

A virágzás kora.

Alig volt az ember a démoni hatalmaknak valaha oly mértékben kiszolgáltatva sem korábban, sem később, mint a boszorkányság virágkorában. Nemcsak, hogy a nagyszámú démonok azon voltak, hogy egészségében, életében és vagyonában kárt okozzanak, de még az emberek között is akadtak készséges szolgálók, kik fő föladatuknak tekintették, hogy embertársaiknak kárára legyenek. Ezekkel a romboló és vészthozó lényekkel szemben az ember tehetetlen volt, mert a rossz szellemek, valamint segédek, a boszorkányok képesek voltak olyanra is, a mit egyébként senki emberfia sem megtenni, sem megakadályozni nem tudott. Ha pedig az emberek tényleg ennyire segítség nélkül voltak, a míg természetes segédeszközeikre voltak utalva, épen nem lehet csodálni, ha természetfölötti eszközökhöz nyúltak, csakhogy egyáltalában megélhessenek ezen a világon. Minthogy ez eszközök számának és erejének szükségképen megfelelő arányban kellett lennie azokhoz a veszedelmekhez, melyeknek elhárítása föladatuk volt: könnyen érthető, hogy a varázslat soha előbb nem játszott oly nagy szerepet az emberiség életében, még pedig abból az egyszerű okból, mert a démonok soha azelőtt

ilyen mértékben az emberi életbe bele nem ártották magukat. Első sorban természetesen az egyház volt hivatva, hogy a hívőket pártfogolja és nekik az ördög és szolgálói ellen segítséget adjon. Ennélfogva az egyházi varázslat addig soha nem látott fejlődésnek indult. Ez azonban nyilván nem volt elégséges. Hiszen az ember sohasem tudhatta, melyik pillanatban teszi ki magát valamely boszorkány alattomos támadásának, pedig a pap, vagy az egyház más szolgálója nem volt mindig kéznél, hogy a támadást visszaverje; tehát szükség volt arra, hogy a nép a gonosz távoltartására önmaga is bűbajos szerekkel rendelkezzhessék. Ily módon a népies varázslat is szédületes magasságba emelkedett. Lássuk tehát egymásután a nép és az egyház varázslatát és kezdjük az előbbin.

A népies varázslatnak a dolog természetéhez képest hármias föladata volt, még pedig a boszorkányok fölfödözése, hogy azokat a törvénynek kiszolgáltatassa, a szerencsétlenségek megelőzése, a melyeket okozhattak és végül esetleges károk orvoslása. E célra számos eszköz szolgált; csakhogy mindezeket a bűbajos eljárásokat eredetükig szemmel követni nem igen lehetséges. Túlnyomó többségük annyira értelmetlen, hogy inkább tekinthetők valamely beteg agyvelő termékeinek, sem mint történeti fejlődés eredményének. Ennélfogva csak jellemzőbb példák idézésére szorítkozom — kimerítő ismertetésük hatalmas köteteket igényelne.

Hogyan lehet a boszorkányt fölismerni? Ha keresztel jelzett kést dobunk át fölötte, akkor el kell magát árulnia. Az, a ki talált boronafogat, vagy kenyérben lelt rozsszemet hord magánál, a templomban meglátja a boszorkányokat, tejes köcsögöt lát a fejü-

kön. Ha pedig husvét vasárnapja reggelén tojást visz magával a templomba, megismerhet minden asszonyt, a ki az ördögé; csakhogy ezek ezt tudják és a tojáshoz zsebedben szétnyomni iparkodnak, a mi ha sikerül, akkor a tojás gazdájának szíve is megszakad. Ha a gyermekek czipőit disznózsírral kened be, a boszorkányok nem szabadulhatnak ki a templomból, a míg a gyermekek benn vannak. A ki a karácsonyi misén kilenczféle fából készült zsámolyra áll, a község valamennyi boszorkányát megismerheti, mert a főoltárnak háttal állanak; de a boszorkányok is látják őt és halál fia, ha mise után kézre keríthetik, mielőtt haza érkezett. A boszorkányt arról is megismerheted, hogy a kép, melyet szemében látsz, tótágast áll. (Ha másnak szemébe nézünk, tudvalévőleg saját egyenes állású képünket láthatjuk benne.) Ha mindenféle szert fazékban főesz, ezzel valamely boszorkánynak olyan fájdalokat okozhatsz, hogy eljön és könyörög, hogy hagyj fel a főzéssel, stb.

A boszorkányok okozta csapások elhárítására szintén sok mindenféle eljárást alkalmaztak. Nem egy közülök valósággal utánzata bizonyos műveleteknek, a melyeket a Szentírás különös alkalmak adtán említ és a melyeket ez okból más körülmények között is célra vezetőknak tartottak. Ide tartoznak a zsidóknak a husvét alkalmára rendelt szertartásaik: az ajtófélfákat és a legfelső gerendát bárány vérével kellett bekenniök és husából semmitsem volt szabad másnapra eltenniök; a mi megmaradt, azt el kellett égetni. Az ajtófélfák bekenése arra szolgálván, hogy a halál angyalát a belépésben megakadályozza, azt hitték, hogy ez a szertartás más csapásokat is távol tarthat; ez okból krétával vagy szénnel kereszteket rajzoltak

az ajtófélfára. Azonkívül rajta voltak, hogy naponta mindazt, a mi ennivaló a házban volt, elfogyasszák és a mi víz, vagy tej megmaradt, azt kiöntötték. Más szokásoknál ismét más szempontok jönek tekintetbe. Szerfölött veszélyes dolog volt a boszorkánynak valamit kölcsönözni, minthogy ezzel mindenféle bajt hozhatott a házba, ha a kölcsönvett portékát visszahozta. Különösen óvakodtak a kölcsönadástól azokon a napokon, melyeken, mint hitték, a boszorkányok útra szoktak kelni. Az idők folyamán ebből, mint PRAETORIUS állítja, az a nézet fejlődött, hogy az ember reggel ne adjon kölcsön semmit; a kereskedőknek tehát fontos volt, hogy minél korábban adjanak el valamit. Az első vevő ezért valamivel olcsóbban kapta az árút, hogy az üzlet azzal is könnyebben létesülhessen és az eladó minél előbb kézhez kaphassa a foglalat. Más szokások eredete már alig mutatható ki. Orgonát és vad cseresnyét tűztek a szobák minden sarkába, néha a házak külső falaira is, miáltal a boszorkányok nem jöhettek a házba. Ha valaki, a ki a boszorkányság gyanújában állott, a házból kiment, a háziasszony forró hamut vett a tűzről és utána dobta. János napján többnyire kilenczféle füvet szedtek, melyeket gondosan megőriztek a házban s a melyekkel füstöltek, ha a megbabonázás veszedelme fönforgott. Némely vidékeken azt is veszélyesnek tartották, ha valaki este font és semmi esetre sem volt szabad a fonott szövetet éjjelre a rokkán hagyni, különben eljöttek a boszorkányok és más egyébbel együtt hasznavehetetlenné tették. Olyan népies bűvölésekben sem volt hiány, melyekkel a boszorkányságot megelőzni igyekeztek: Westfáliában a parasztleányek február 22-én hajnal hasadtakor kalapáccsal megkopogtatták az ajtókat és ezt énekelték:

Gyertek elő földi férgek,
 Ime itt van Péter napja,
 Mához egy év mire perdül
 Háza, ólad mind felépül,
 Készen leszen szemház, pajta,
 Semmi átok sem fog rajta.

(K.)

„Földi férgek“ (a németek Schwellenvogel-nek hívják) néven értetődött mindaz, a mi a küszöb alatt összekerül: szemét, féreg, boszorkányság, stb. Az ilyen bűvölés után a ház egy évre biztosítva volt minden-nemű károsodás ellen, miért is azt, a ki ezt a szer-tartást végezte, meg szokták ajándékozni.

Természetesen a boszorkányok okozta kár helyre-pótlására sok mindenféle szer volt. Valamennyi oda lyukadt ki, hogy egy vagy más titokzatos művelettel a boszorkánynak olyan bosszúságot kellett okozni, mely őt a bűbáj megszüntetésére kényszeríté. Egyik módszer abban állott, hogy vasárnap napkelte előtt az ördög nevében mogyorófa pálczát kellett vágni; azután a ház vagy istálló mind a négy sarkából össze-söpörték a szemetet, zsákba tették s ezt bekötve az ajtóküszöbre helyezték, a hol azután a pálczával az ördög nevében eldöngették. A boszorkány minden ütést megérzett és így kénytelen volt a bűbajt beszüntetni.

Ha valaki boszorkányosság folytán megbetegedett, viaszkból képet készítettek és a papnak három misét kellett felette olvasnia. Azután a képet megszárták azon a helyen¹, a hol a beteg szenvedését érezte; a boszorkány tehát kénytelen volt a betegséget eltávo-lítani. Ha a tehenek nem adtak elegendő tejet, ennek

¹ Ez emlékeztet a vad népek (30. lap) és a chaldeusok (44. lap) szokásaira.

természetesen boszorkány volt az oka; azt a csekély tejet tehát, a melyet a tehén adott, összegyűjtötték, megfőzték és főzés közben beleszúrtak; ez annyira fájt a boszorkánynak, hogy kénytelen volt a tejet visszababonázni és így tovább.

Az egyház varázslata minden tekintetben ugyanazon magaslaton állott, mint a népé: főleg pedig ugyanígy bővelkedett együgyűségben. Papok és szerzetesek mindenféle babonás eljárással jelentékeny jövedelmekre tettek szert; misét mondtak minden lehető és lehetetlen dolog miatt, amulétokat készítettek, így pl. Agnus Dei-t, koncepcziós czédulát, stb.

Erre az egyházi varázslatra számos példát említhetnék, azonban a felemlített egynéhány eset is eleendőképpen megvilágítja a dolgot:

Mikor a pap mise közben e szókat mondja: „Csontot ne rontsatok benne“ és ti eközben megérintitek fogaitokat, úgy ez fogfájásellenes gyógyítószer. Láz esetén a pap szenteltvízzel megmossa a lázas beteg kezét és a 144-ik zsoltárt mormolja, vagy pedig kezén fogja a beteget és így szól: „Legyen néked oly könnyű a láz, miként a Szűz Máriának Urunk Jézus Krisztus születése“. Ha ez nem segít, akkor három ostyát vesz, melyek felett misét mondtak és felírja az egyikre: a milyen az Atya, olyan az élet is; a másodikra: a milyen a Fiú, olyan a Szent Lélek is; a harmadikra pedig: a milyen a Lélek, olyan az orvosság is; ezekkel táplálja a beteget egymásután három napon át, de úgy, hogy egész napon semmi egyebet ne kapjon, este pedig 15 Miatyánkot és 15 Üdvözlégy Máriát mondat el vele.

Különösen sok az ízléstelenség a különféle bűvölésekben.

A következő példák a kapuczinusok benedictionálójából vétettek. Valamely házat a következő felirat védi meg tűz ellen:

„Heli, Heloim, Sothar, Emmanuel, Sabaoth, Agla, Tetragrammaton, Hagios, Othnos, Ischyros, Athanatos, Jehova, Adonai, Saday, Messiás. A meg nem teremtet Atya †, a meg nem teremtet Fiú †, a meg nem teremtet Szent Lélek †, Jézus Krisztus, a fényesség királya jó békében. Az ige hússá lett † és Isten emberré. Krisztus † győzedelmeskedik. Krisztus † uralkodik. Krisztus † parancsol. Krisztus védje és óvja meg e házat mennykőcsapástól és tűzvésztől“.

Ezt a czédulát meglocsolták szenteltvízzel és kiszögezték a ház, vagy az istálló ajtaja fölé.

Hogy az ördög és a boszorkányok üldözései ellen védekezhessenek, szentelt érmeket: „benedikciós“ pénzeket és szentelt czédulákat: „konceptziós“ czédulákat hordtak maguknál, még pedig többnyire a nyakukon, szalagra fűzve. Ezek tehát valóságos amulétok voltak, melyeket mise után nagy ünnepélyességgel szoktak az oltárnál megszentelni. A szentelés imából és bűvölésből állott; a bűvös mondás, melyet az érmekre ráolvastak, így hangzott:

„Átkozott és elkárhozott ördögök, e szók erejével: Messiás, Emmanuel, Sabaoth, Adonai, Athanatos, Ischyros és Tetragrammaton megkötözünk, leverünk, és elűzünk benneteket minden helyről és házból, hová ez a fillér kerül. Továbbá meghagyjuk nektek, hogy ne legyen hatalmatok a lakók testének pestissel ártani. Menjetek, átkozottak, a tűz fertőjébe; sülyedjetekek nektek szánt mélységbe és ne merészkedjetekek itt többé megjelenni. Így parancsolja azt nektek az Atya Isten †, a Fiú Isten † és Szent Lélek Isten †. Távozzatok

tehát, elátkozott ördögök, Urunk Jézus Krisztus nevében, a ki eljövend, megítélni eleveneket és holtakat és a világot tűzben. Amen.“

Erre a benedikciós érmet szenteltvízzel meglocsolták. Ugyanígy szentelték meg a konczepciós czédulákat, miért is e szertartás ismételt leírása fölösleges.

De bármennyire értelmetlenek is ezek az átkozódások, annyiban mégis van értelmük, hogy velük szellemi lényeket, az ördögöket, szellemi eszközökkel igyekeznek leküzdeni. De az abszurditás tetőpontját éri el, midőn a bűvölések e fajtája egerek, sáskák és hasonló „néma bestiák“ ellen irányul, pedig az ilyesmitől sem riadtak vissza!

Az a régi benedictionale, mely az említett példákat tartalmazza, a következőket sorolja fel: „Benedictio egerek, sáskák, cserebogarak, hernyók, kígyók, rovarok, álczák és egyéb kártékony állatok ellen, melyet a pápa approbált és a kapuczinusok gyakorta használtak“. Az egerek ellen körülbelül ugyanúgy járnak el, mint az ördögök ellen; a szerzetes előbb hosszú imát mond, azután megbűvöli őket: „Megbűvöllek benneteket, ti kártékony egerek (vagy sáskák, vagy férgek, stb.) Isten, a mindenható Atya által † és egyetlen fia, Jézus Krisztus által † és a Szent Lélek által, a mely mindkettőből ered †, hogy azonnal vonuljatok vissza a mezőkről és szántóföldjeinkről és többé azokban ne lakjatok, hanem olyan helyeken huzzátok meg magatokat, a hol senkinek nem árthattok, stb.“

Legveszedelmesebb és legnehezebb volt az az eset, ha embert szállott meg az ördög. Ezt ki lehetett ugyan űzni, de csakis terjengős szertartás segítségével, melyben ima, bűvölések, szenteltvízzel való locso-

lások és egyéb szent cselekmények váltották fel egymást. Ezt az exorcizálást természetesen mindig az egyháznak valamely szolgája végezte. De nem minden pap volt erre alkalmas; mert a régi benedictionale világosan kimondja:

„A ki az ördögöt ki akarja űzni, annak nagyon tiszta szívűnek kell lennie és felette okosan és óvatosan kell eljárnia. Ha a körülmények megengedik, részesüljön előzetesen az Úr vacsorájában, stb.“ Ezt hosszadalmas leírás követi, hogyan közeledjék az exorcizáló papi köntösben az ördögös egyénhez és köntösének egy csüskét hogyan hurkolja annak nyaka köré; azután imák következnek, stb. Mindezeknek a bűvöléseknek szelleme ugyanaz, mint a melyet fentebb már megismertünk.

Ezeket a természetfeletti, szellemi eszközökön kívül volt az egyháznak az ördögök és boszorkányok leküzdésére egy másik, földibb és anyagiasabb eszköze is, melynek célja nemcsak az volt, hogy a károkat megelőzze, hanem hogy a bajt gyökerestül kiirtsa is. Ez az eszköz a *boszorkánypör* volt. Mindenkit, a ki boszorkányság gyanújában állott, inkvizíciós törvényszék elé idéztek és ha a vádlott nem halt bele a kínzásokba, melyeket rajta végeztek, hogy vallomást csikarjanak ki belőle, akkor kétségtelenül a máglyán fejezte be életét. Más módon alig végződött boszorkánypör. Már most azt várhatná az ember, hogy az ilyen erélyes és gyökeres eljárás véget vetett a boszorkányságnak; az eredmény azonban éppen az ellenkező volt. Minél fényesebben lobogtak a máglyák, annál több lett a boszorkány. Ha tényleg eretnekséktárról lett volna szó ez üldözéseknél, az valószínűleg elpusztult volna; mint láttuk, még a nagyszámú

albigaiakat és valdenseket is rövid idő alatt kipusztították. Minthogy azonban a boszorkányság csak képzetszülte vétség volt, melyet senki tényleg nem ismert, azért az üldözés csakis azt vonta maga után, hogy az egész nép örökös rémületben élt. Hogy az ember önmagát megvédje, szomszédját gyanúsította. Minél többet ítélték el, annál nagyobb volt a félelem, annál többet vádoltak. A népnek a boszorkányokba vetett hitét így éppen a boszorkánypörök erősítették meg.

A boszorkánypörök fejlődésének rövid történeti áttekintése elegendő lesz, hogy ez állítás helyességét bebizonyítsa. Láttuk az előző fejezetben, hogyan állapította meg a XIII-ik század közepén AQUINOI SZENT TAMÁS, a nagy egyháztudós, hogy az ördöngös varázslat létező dolog. A franciaországi inkvizíció, mely éppen az eretnek felekezetek utolsó maradványainak a kiirtásával foglalkozott, magáévá tette ezt az eszmét és ettől fogva az eretnekeket az eretnekségen kívül még boszorkánysággal is vádolták. Midőn azután az eretnekekkel végeztek, maguknak a boszorkányoknak üldözésével foglalkoztak, úgy, hogy a boszorkánypörök divatja 1390-ig virágzott. Ebben az esztendőben a francia törvényhozás elhatározta, hogy a boszorkánypöröket ezentúl ne az egyházi, hanem a világi bíróságok tárgyalják. Minthogy pedig a világi bírák keveset törődtek magával a boszorkánysággal és inkább csak az ez által okozott károkat nézték, a kivégzések egyre ritkábbak lettek és végül teljesen megszűntek. A dolgoknak ez a folyása az inkvizitoroknak természetesen, éppen nem volt kellemes, minthogy az elítéltek lefoglalt birtokai révén busás jövedelmekhez jutottak. Ezért hát új hatáskör után láttak. Míg Francia-

országban a boszorkánypörök nagyban virágzottak, a szomszéd országok mentesek maradtak a ragálytól; hasonló pörök azokban csak kivételesen fordultak elő.

Németországban a boszorkányok komoly üldözése csak az 1448-ik év után kezdődött, midőn SPRENGER JAKAB és INSTITOR HENRIK dominikánus szerzetesek VIII. INCZE pápától az ismeretes „*Summis desiderantes*“ bulla alakjában a boszorkányok üldözésére és kiirtására megkapták a teljes hatalmat. Ez a pápai okmány a boszorkány- és ördögszövetségeket és a boszorkányok irtóztató dolgait mint tényeket írja le és az inkvizitorok támogatására az egész papságot felszólítja. A boszorkánypörök ennek daczára sem lettek nagyon divatosak, mert nem igen hittek a meséknek, melyeket az egyház feje, íme, hitelvvé tett. A nép, az természetesen hitt a babonában és annyira a mennyire, gyakorolta is, de a századok folyamán, melyekben az egyház az ördögi varázslatban való hitet elítélte, ez a hit lassacskán ki is aludt; előbb újból fel kellett hát ébreszteni. Ezt a feladatot SPRENGER JAKAB vállalta magára; e célból írta meg hirhedt munkáját: a *Malleus maleficarum*-ot („Boszorkánypöröly“), melyet azért nevezett el így, mert célja a boszorkányság megsemmisítése volt. E munka körülményesen leírja a boszorkányokat, az ördöggel való szövetségüket és összes egyéb bűneiket. Az utolsó fejezet utasításokat ad arra, hogy hogyan kell az ilyen pöröket vezetni. Az ügynek ez a törvényszéki oldala főleg két tekintetben fontos. Hogy a boszorkány pörbe legyen fogható, ahhoz nem kellett bizonyítékokon alapuló vád, hanem elég volt a puszta feljelentés. A panaszos tehát biztos lehetett a felől, hogy nem vonják felelősségre, ha a vád hamisnak bizonyulna; a mi különben jófor-

mán sohasem történt meg. Mert a büntett bizonyosságát egyszerűen a vádlott vallomása szolgáltatta, ezt pedig kínzásokkal kipréselték belőle. Ha a boszorkány a kínzás daczára sem vallott, akkor bűnössége még inkább be volt bizonyítva, minthogy ilyen makacs természetesen csakis az ördög segítségével maradhattott. Nem szorul bizonyításra, hogy ez a két pont különösen alkalmas volt arra, hogy a boszorkánypörököt divatba hozza és hogy csak kevés vádlott menekült meg a haláltól.

Midőn a „Boszorkánypöröly“ a népet már kellőképen kioktatta, hogy mit higgyen és midőn a megindult pörök kellő rémületet idéztek volt elő, a vádak egyre szaporodtak. Hányan veszítették el a századok folyamán életüket mint boszorkányok, azt megmondani lehetetlen, de egyetlenegy év alatt egy városban is több ezer ember meggyilkolására vetemedtek és midőn az üldözésekkel felhagytak, egész vidékek akadtak Németországban, melyeken csak egy-két asszony maradt életben; a mellett a férfiak sem vitték el mindig szárazon a bőrüket. Valamennyi szakértő egyetért abban, hogy az elégetett boszorkányok száma több millióra rúg.

A boszorkánypörök részletesebb leírása e mű keretén kívül esik. E pöröknek, mint a boszorkányokban való hit felkeltésére szolgáló eszköznek, jelentőségére csak utalni akartunk; ez az idézett történeti tényekből világosan ki is derül. Hogy ez a hit az adott viszonyok között miképen vert gyökeret, annak lélektani vizsgálatát későbbi időpontra halasztjuk; de hogy nemcsak a nép széles rétegei, hanem a míveltebb rendek, a papság és a bírák is hittek az ilyen vádak jogosságában, ennek bizonyítására egy boszorkánypör egyik eseményének felemlítése szolgáljon. *Lindheim*

városában hat asszonyt hurczoltak kínpadra, hogy őket annak a bevallására bírják, hogy a temetőben újszülött gyermek hulláját kiásták, hogy boszorkánykenőcseik készítésére felhasználják. Be is vallották. De az egyik vádlott férje kieszközölte, hogy a sírt az összes hatóságok jelenlétében felbontották, mire a gyermeket természetesen érintetlenül találták meg a koporsóban. De az inkvizitor azt állította, hogy az érintetlen hulla csak ördögi káprázat; mert miután az asszonyok valamennyien bevallották tettüket, erre a vallomásra több súly fektetendő, mint az emberek érzékeire. Így azután az asszonyokat el is égették. A boszorkánypörök aktái hemzsegnek az ilyen eseményektől és az ember tagadhatatlanul azt a benyomást szerzi, hogy ha a felek valamelyike az ördög hálójában volt, akkor az illetők nem a vádolt boszorkányok, hanem a hatalmas inkvizitorok voltak.

A varázslat hanyatlásának kora.

A varázslatnak az első érzékeny dőfést az egyházi reformátorok, LUTHER és CALVIN adták. Azonban fellépésük éppen nem irányult az egész varázslat ellen, sem különösen az ördögös varázslat lehetősége ellen; a varázslat ellen indított harczuk inkább közvetett volt, mintsem közvetlen. Minthogy a vallást az írással pontosabban iparkodtak összeegyeztetni, a meny nyiben kirootáltak belőle mindent, a mi nem volt meg a bibliában, természetesen felvették a harczot a varázslattal járó egész apparátus ellen, írásidézéseivel és szellembűvöléseivel, szentelt képeivel, szentelt vizével, a vele járó kenyérrel, sóval, olajjal, czédulákkal és érmekkel együtt, a mint ez az idők folyamán kifej-

lődött és a mint ezt az egyház feje hallgatagon szentesítette. Főleg a vallásos varázslat volt az, mely ellen a reformátorok felléptek. A varázslat lehetőségét illetőleg, úgy látszik, a kor álláspontján állottak ők is, legalább LUTHER mindenesetre. LUTHER ugyan sehol sem nyilatkozott a varázslatról kimerítően, de egyes megjegyzéseiből kiviláglik, hogy annak lehetőségét, hogy az ördög emberi alakot vehet fel és ebben testi érintkezést folytathat az emberekkel, nem tagadta. Hiszen, hogy LUTHER hitt az ördög személyes²⁷ megjelenésében, azt világosan bizonyítja az az ismeretes történet, mely a *Wartburg* falán levő tintafolttal fejeződött be. Egyébként azonban LUTHER felfogása szerint az ördögnek az emberekhez való viszonya sokkal kevésbé külső, mintsem az ő idejéig hitték. Határozottan nagy hatalmat tulajdonít az ördögnek, mint az isteni harag eszközének, de mégis az ördög ellen viselt harczot, melyet a katolikus egyház külső bűvös eszközökkel küzdött, az ember belsejébe helyezte át. Az ördög kísértésbe viszi a keresztényt, de ez csak akkor tudja a kísértőt legyőzni, ha hitében egyre erősödik.

Minthogy ilyképen a hitújítás lényegében az ördög hatalmát nem nyírbálta meg, a fekete varázslatban való hit tovább is megmaradt és a boszorkánypörök ugyanúgy tovább virágoztak, mint annak előtte. Sőt mintha a baj az első pillanatra még súlyosbodott volna, a meny nyiben a boszorkánypöröket olyan országokba is átvit-ték, melyek e ragálytól addig mentesek valának. Így volt ez pl. Dániában, hol a hitújítás behozatala előtt a boszorkánypöröket nem ismerték. Hogy miért kezdődött a boszorkányügy itt és másutt csak a hitújítással, annak oka részben valószínűleg a növekvő

hitbuzgalom, melylyel az új egyházi élet együtt járt, részben pedig a Németországgal, mint a hitujítás főszékhelyével való közelebbi érintkezés volt. Hogy ez utóbbi pont nem lényegtelen, kiderül abból, hogy a félreeső Svédország a boszorkánypörökből csak akkor kapta meg a maga részét, midőn a harmincz-éves háborúban való részvételekor, tehát egy évszázaddal utóbb, a boszorkányügy tarkaságait megismerte. Az a föltevés, hogy ilyen *külső* viszonyok játszották itt a főszerepet, természetes; mert a reformátorok fel-fogásának az ördög hatalmáról, mint inkább szellemi mintsem testi erőről, a fekete varázslatban való hitre pusztítólag kellett hatnia. Az idők folyamán ez tényleg meg is történt; későbbi katolikus szerzők, kik a boszorkányüldözés ellen fölléptek, mint pl. SPEE FRIGYES jezsuita atya, panaszkodnak, hogy ez üldözések katolikus országokban sokkal gyakoribbak és kegyetlenebbek, mint a protestáns tartományokban.

Míg tehát a boszorkányhit a protestáns országokban is megvolt, a varázslatos eljárásoknak a boszorkányság ellen való alkalmazását ezekben a tartományokban elítélték. Protestáns szerzők, kik a boszorkányosságot leírták, az ész és a gúny minden fegyverével küdöttek az egyház és a nép varázslata ellen, mely a boszorkányok ellen irányult.

PRAETORIUS előbb idézett munkájában, miután a boszorkányok ellen védelmül szolgáló különféle eljárásokat és szereket leírta, így szól: „Csoda, hogy nem tartanak hárfásokat is, mivelhogy Dávid hárfával űzte el Saultól a rossz szellemet“. Utóbb pedig így folytatja: „Isten a keresztet és a jeleket nem gyógyítószerül rendelte, a sót és kenyeret ételnek adta, igéjét pedig azért, hogy meghallgassuk és meg-

szívleljük, nem pedig, hogy nyakunkba akasszuk. És mire legyen ez jó a baromnak, melynek esze nincsen? És még ha ezek a szerek jobbak volnának is, mégsem jók azok a cselekedetek, melyekre szolgálnak, vagy melyeket velük elkövetnek. Avagy nem nemes teremtménye-e az ember Istennek? Nem képmására teremtette-e Isten az embert? És nem Isten adománya-e a nő, a ki hallgatni tud? Ha már most együtt fajtalanzkodnak és ezt elhallgatják, az is nemes cselekedet-e és Isten adománya? Így tehát Isten igéje jó és eszköz a megélésre. De mindazoknak, kik vele visszaélnék, halálukra szolgál“.

Ez az álláspont tehát lényegében azonos a régi egyházéval, vagyis: rossz szellemek vannak és megvan a hatalmuk, hogy ártsanak; de a keresztény hitével és csakis ezzel, meg tudja magát védeni ellenük.

A hitújítás tehát főleg az ellen a vallásos varázslat ellen fordult, mely a katolikus egyházban kifejlődött és azokban az országokban, melyek a reformációhoz csatlakoztak, a varázslatnak ez a formája lassacskán meg is szűnt. De a fő támadást az egész boszorkányhit ellen mégis csak a *tudomány* intézte. A középkor tudománya, mint már említém, természettudományi tanulmányok és bűbajos eljárások csodálatos keveréke volt, mely a móróktól kapott alapon fejlődött tovább. Ennek a „titkos tudománynak“ vagy „occulta philosophiá“-nak a fejlődése olyan nagy érdekű és fontosságú, hogy azt e munka külön fejezetében kell tárgyalnunk; itt tehát csakis egynémely főbb pontjára kell szorítkoznunk. Már föntebb láttuk, hogy követői, bár akaratlanul is, de részben okozói voltak annak, hogy Európában a babonában és ezzel a fekete varázslatban való hit is annyira föllendült, hogy ennek a boszorkány-

pörök voltak természetes következményei. Azonban, ha a tudományos varázslat lelkén száradt is — legalább részben — ez a szörnyű, országos csapás, később mégis jóvá tette ezt a vétkét azzal, hogy ellene nyíltan kikelt és ez örület ellen küzdött. Ugyanis a mórok európai követői a megadott alapon nem állottak meg kritika nélkül; az idők folyamán észrevették, hogy az összes bűbajos mesterkedések közül csak az ért valamit, a mi a természeti erők alkalmazásán, a dolgok egymásra való természetes hatásán alapult.

Talán HEINRICH CORNELIUS AGRIPPA VON NETTESHEIM volt az első, a ki nyilvánosan be merte vallani, hogy az okkult bölcelet egyes tanai tévedések. Ifjú korában, 1510-ben munkát írt „De occulta philosophia“ czímen (nyomatott Kölnben 1533-ban), melyben korának egész varázstudományát összegyűjté; 1529-ben azonban újból könyvet adott ki: „De vanitate scientiarum“, melyben kijelenté, hogy nagy része mindama dolgoknak, melyeket régebben kifejtett, „semmiségek, melyekre nagyon is sok pénzt és időt pocsékolat“. 1553-ban az olasz GIAMBATTISTA DELLA PORTA kis munkát adott ki: „Magia naturalis“ czímen, mely nagy feltűnést keltett s több nyelven is megjelent. Ez a könyv első sorban valami gyakorlati fizikaféle volt, mely megmutatta, hogy miként lehet mindenféle csodálatos mesterfogást természetes eszközökkel végezni. Néhány tényleg jó fejezeten kívül van benne többrendbeli elvégezhetetlen kísérlet is; mégis hatott az által, hogy megmutatta, hogyan lehet a természeti törvények ismerete segítségével mindenféle boszorkányos csodát utánozni. Most azután már gyors egymásutánban követték egymást a boszorkányhit ellen intézett támadások. AGRIPPA tanítványa, WEIER JÁNOS nevű orvos, 1564-ben könyvet

írt „De praestigiis daemonum“ czímmel, melyben a boszorkányság lehetőségét teljességgel nem tagadja ugyan, de mégis azt állítja, hogy az, a mit a boszorkányoknak tulajdonítanak, legnagyobbbrészt tisztára képzelődés, hogy soha meg nem történt, meg sem történhetik. Még határozottabban lépett fel 1584-ben SCOTT REGINÁLD Angliában, „Discovery of witchcraft“ czímű munkájában. Természetesen a támadások nem maradtak válasz nélkül; BODINUS és DELRIO nagy tudományossággal és éles elmével védték a régi boszorkányhitet és a pörök is tovább folytak; mégis, az erjedés, melynek hivatása a babona szétrobbantása volt, megkezdődött.

E vitákkal egyidejűleg, illetőleg az ezeket követő esztendőkre esnek GALILEI, KEPLER, OTTÓ VON GUERICKE és HUYGENS fontos csillagászati és fizikai fölfedezései, melyek koruk babonáját kétféle úton is befolyásolták. Először is nagy mértékben hozzájárultak ahhoz, hogy a műveltebbeket felvilágosítsák, hogy mindaz, a mi a világon történik, meghatározott törvények, nem pedig az ördögök és boszorkányok kedve és akarata szerint megy végbe. Azonkívül pedig korukat a természeti törvények újabb meg újabb ismeretével gazdagították, úgy, hogy olyan csodálatos fogásokat, melyeket azelőtt bűvös jelenségeknek hittek volna, sokkal nagyobb mértékben lehetett természetes úton-módon mívelni. A könyvek egész sorozatában, melyek 1631-től 1660-ig jelentek meg, KIRCHNER ATHANÁZ részletes és részben kitünő leírásait közli az ilyen, delejvassal, bűvös lámpával (laterna magica) és fúvóhangszerekkel végezhető meglepő kísérleteknek, míg SCHOTT GÁSPÁR műve, a „Magia universalis naturae et artis“ (1657-ből) tisztán fizikai vizsgálatokon kívül a talált eredményeknek számos

gyakorlati alkalmazásáról is beszámol. Természetes, hogy az ilyen fejtegetések a varázslat lehetőségében való hitet a művelt körökben jelentékenyen meggyöngítették.

Hogy e dolgokról egyáltalában új felfogás kezdett felszínre vergődni, az kiderül abból, hogy három jezsuita: TANNER, SPEE és LEYMANN, a boszorkánypörök önkényességét 1625-től 1631-ig többrendbeli munkában támadta meg és az egész boszorkányhitet többé-kevésbé nyíltan dőngetni kezdte. Sőt kísérletileg kezdtek e téren eljárni, a mennyiben tanuk jelenlétében hagyták meg a boszorkányoknak, hogy magukat kenőcsükkel bekenjék, hogy lássák, vajjon tényleg el tudnak-e röpdülni? Ismételt kísérletek után kiderült, hogy ilyen boszorkányutazások nem igen történhettek meg. Egyáltalában nem történt egyéb, minthogy a boszorkány mély álomba merült, melyben mindazokról az eseményekről álmodott, melyek a nép hite szerint a boszorkányok éjjeli utazásain meg szoktak történni. Az ilyen megfigyelések nem tévesztették el hatásukat és a XVII-ik században a tudós világ szélében-hosszában a boszorkányság lehetőségéről vitatkozott. A XVII-ik század végeig a vita főleg az egyes tünetmények valódisága körül forgott; magát az alapot, a démonokban és ezek hatalmában való hitet nem merték még kikezdeni. De közeledett az időpont, melyben a bajt gyökerén lehetett megtámadni. A férfiú, ki az utolsó döntő küzdelmet megindította, theol. dr. BEKKER BOLDIZSÁR amsterdami református pap volt. 1691—93-ban jelent meg nagy műve: „*De betoverde Wereld*“, négy kötetben és 1693-ban németül e címmel: „*Die bezauberte Welt*“.

Ez fölötte alapos és kimerítő munka, talán a legterjedelmesebb, melyet a varázslatról valaha írtak.

A német eredeti kiadás 1000 sűrűn nyomott negyed-rét oldalra terjed. BEKKER az ördöghitet a hittudomány és a józan ész minden fegyverével támadja. Az első részben a pogányoknak és a még élő vad népeknek démonhitét tárgyalja; különösen kimutatja, hogy KRISZTUS idejében a zsidóknál is dívott ez a hit, mely ennélfogva fenmaradt és tovább fejlődött, midőn a kereszténység általánosan elterjedt. A második és harmadik rész a műnek voltaképeni vitázó része. A második részben megtámadja a szellemek birodalmában való hitet, előbb kimutatván, hogy ez a hit a józan emberi ész előtt, minden vallásos feltevéstől el is tekintve, a mindenható Istenben való hittel össze nem fér; azután bizonyítja, hogy a szellemek országában való hitnek sem az ó, sem az új szövetségben nincs meg a tényleges alapja. A harmadik részben, mely az embereknek az ördögökkel való közlekedését tárgyalja, ugyanazon az úton halad és kimutatja, hogy az ilyen feltevés is ellentmond a józan észnek és a bibliában sincs meg az alapja. Végül a negyedik részben sorra veszi a legismertebb boszorkánytörténeteket és kimutatja, hogy közelebbi vizsgálatnál mindezek pusztá képzelődésen alapulóknak bizonyulnak; egyetlen egyen sem lehet kimutatni, hogy emberek és ördögök között tényleges közlekedés történt volna.

BEKKER könyve hatalmas föltűnést keltett és egymás után új meg új kiadásokban jelent meg különféle nyelven. Természetesen több oldalról is megtámadták és nem is áll minden kifogáson felül, különösen azokban a pontjaiban, melyekben a szerző magyarázatával az Írás bizonyos helyein akar túladni. De célját mégis elérte: lassankint észretérítette az embereket. Többek között megvolt BEKKER művének az a hatása, hogy

THOMASIUSt, az előkelő jogászt a boszorkányságról való felfogásának teljes megváltoztatására bírta; főleg az ő működésének köszönhető, hogy későbbi időkben az asszonyok, mint a porosz I. FRIGYES mondá, megvénülhettek és békességben halhattak meg. A boszorkánypörök lassankint megszűntek; Dániában ez 1700 körül történt. Németországban az utolsó 1711-ben volt, Ausztriában 1740-ben; Európa kevésbbé fölvilágosodott vidékein a XVIII. század végeig elvétve még előfordultak. A boszorkánypörökkel megszűnt a boszorkányhit és teljesen kihalt a művelt körökben, midőn a természettudományi ismeretek napról-napra terjedtek.

Napjainkban a varázslat félreeső és ennek folytán kevésbbé felvilágosodott vidékeken tengeti a világosságtól irtózó életét. De a középkori népies varázslatnak már csak részben maradványa. Nagyobbik része a tudományos varázslatból, az okkult bölcseletből ered, mely a XVI. és XVII. században lett népszerű és terjedt el a nép között, midőn a tudósok maguk már nem hittek benne. Korunk népies babonája ez okból csakis a tudományos varázslat fejtegetése után válik megérthetővé: a vele közelebbről való foglalkozást tehát vizsgálódásaink következő szakaszára hagyjuk.

II. SZAKASZ.

A TITKOS TUDOMÁNYOK.

A tudományos varázslat viszonya a nép bűbájosságához.

 tudományos varázslat lényegileg ugyanazon alapon nyugodott, mint a népnek bűbájossága. Midőn ez utóbbi a középkorban Európában fejlődésének tetőfokát érte el, tarka vegyüléke volt az eredetileg európai és a keleti, különösen a cháldei és egyiptomi varázslatnak. Ugyanezeket az elemeket a titkos tudományokban is kimutathatjuk, csak hogy itt a Keletnek nagyobb szerep jutott. Az új elemek közül, melyeket az európai népies varázslatban megtalálni nem tudunk, voltaképen csak egyet, az alchimiát mutathatjuk ki; ennek azonban, mint e rendszer tagjának, sohasem volt nagyobb jelentősége. Inkább csak építészeti díszítésnek tekinthetjük a titkos tudományok büszke épületén, sohasem volt az épületnek alapköve vagy támasztója. Minthogy tehát a tudományos és a népies varázslat építő anyaga között nem forog fönn lényeges különbség, csakis az anyag földolgozásának módjára nézve különbözhetnek, tehát az épületnek a formája lesz más és más. A minthogy az tényleg úgy is van.

Míg a népies varázslat, hogy képünkönél maradjunk, durva falnak tetszik, melynek egyes kövei kidolgozatlanul és rendetlenül halmozódnak egymásra, a

titkos tudományok építészeti remekműnek látszanak, melynek minden egyes részecskéjét művészien kidolgozták és a maga helyére illesztették. Ez egészen természetes is. A népies varázslat anyaga a népek véletlen érintkezéseiből és évszázadok szóbeli hagyományyaiból rakódott össze. Ilyen eredet mellett alig lehet többet elérni, mint, hogy a gyakran ellentétes elemek durván, nagyjából összeálljanak. Másképen áll a dolog a titkos tudományokkal. Ezeket az Ó-kor zártával az araboknál az akkori idő legnagyobb bölcselői fejlesztették ki, olyan férfiak, a kik nem csak a görögök legjelentékenyebb rendszereit, hanem a Kelet képzeletének mély értelmű szüleményeit is jól ismerték. E különféle alapgondolatokat arra használták fel, hogy számos iratukban az embernek azt a képességét bizonyítsák, mely szerint bűbájos cselekményeket tud végezni. Ily módon minden egyes bűvár azon eredményeken építhetett tovább, melyekhez elődei jutottak s melyeket írásaikban hátrahagytak. Nem csuda hát, hogy a varázstudományok a XIII. században a móroknál a tökéletesség oly fokát érték el, mely az európaiakra, kik körülbelül egy évezreden át nem vettek részt e tudomány fejlesztésében, szükségképen impónálólág hatott. A lelkesedés, mellyel az európaiak a munkát fölvtették, okozta, hogy éppen ők tették a műre a siker koronáját.

A titkos tudományok fejlődése Alexandriában kezdődött, mely az Ó-kor végével a civilizált emberiség szellemi életének középpontja volt. A legjelentékenyebb elmék minden oldalról több, mint fél évezreden át az alexandriai múzeumban torlódtak össze. Görög bölcselők találkoztak itt keleti misztikusokkal; oly cserevására volt ez mindennemű szellemi kincsek

nek, melyhez hasonló jelentőségű az emberi nem történetében sem korábbi, sem későbbi időkben nem találkozunk. Nem egy azon eszmék közül, melyek körül Európa szellemi élete egészen az újabb időkig forgott, Alexandriában formálódott ki. Hogy csak egy példával éljek, itt vették át a keresztény egyházatyák a görög filozófiának és a keleti gnoszticizmusnak számos elemét, melyekből a keresztény egyház dogmatikája épült. (V. ö. főntebb az 91—95. lapon.)

Midőn Európát az Ó-kor utolsó századaiban folytonos háborúi és vallásos viszályai egyre foglalkoztatták, az Alexandriával való kölcsönhatás lassankint csökkent. Hogy a varázslat Európában, részben a nép között, részben az egyház védelme alatt, miképen fejlődött tovább, azt e mű első részében (a 137. lapon) vázoltuk. Alexandriában ellenben, mely még hosszú időn át a szellemi élet középpontja maradt, a varázslat saját útjain inkább tudományos irányban fejlődött tovább. E kutatások eredményeit Egyiptom elfoglalása után (641-ben K. sz. u.) végül az arabok vették át; így ők ápolták tovább e tudományt, míg Európa a XII. század végén némileg csöndes és mintegy érett lett arra, hogy az Ó-kor örökségét átvegye. A kritikus európai elmének volt fentartva, hogy e művet előbb befejezze, majd újból lerombolja és omladékain nagyobb, jelentősebb épületet emeljen: a modern természettudományt.

Ezt a fejlődést akarjuk a következőkben közelebbről megvilágítani. A vizsgálat menetének alapvonalait az eddig jelzettekben már megadtuk. Kezdjük annak a vázolásával, hogyan alakultak a legfontosabb varázstudományok Alexandriában időszámításunk első századaiban. Első sorban az egyiptomi varázslat jön itt

számba. Ez ugyan az európai népies varázslatban is nagy szerepet vitt és így voltaképen korábban kellett volna tárgyalni; minthogy azonban nagyon nehéz — ha ugyan nem lehetetlen — a népies varázslatban az egyiptomi elemeket a chalदैaiaktól különválasztani, ez okból az egyiptomi varázslat tárgyalását mostanra halasztottuk. Ennek ugyanis a titkos tudományokra nézve sokkal nagyobb a jelentősége, — a mi jól érthető — mivelhogy a tudományos varázslat Egyiptom földjén nevelkedett. Figyelmünket azután az asztrológiára fordítjuk, mely Egyiptomban görög befolyás alatt a régi chalदैi csillagjóslástól teljesen eltérő alakot nyert. Végül igényt tart a tárgyalásra az alchimia, mint teljesen új, kiválóan egyiptomi elem. Érdeemes lesz e tudományok eredetével s főleg azok forrásaival, a legrégebb egyiptomi írásokkal közelebbről foglalkoznunk. A legrégebb, XV. és XVI. századbeli írásokban az ókorbelieknél részletesebb tudományos leírásokat találunk ugyan, de a sok csodálatos szabálynak valamelyes indokolását hiába keressük. A középkor varázstudósai szeretnek a tekintélyiség elvéhez ragaszkodni. Minden újabb állításukat ilyenforma megjegyzéssel vezetik be: „A régiek egyértelműleg tudtunkra adják“, vagy: „PTOLOMAEUS írja“, stb. Azt azonban nem tudjuk meg, honnét merítették bölcsességüket „a régiek“; ezt az ember csak a régi alexandriai varázslók eredeti munkáiban találja meg. Minthogy pedig mi főleg a babona és varázslat különböző nyilvánulási alakjainak okait akarjuk kutatni, első sorban természetesen azokhoz az írásokhoz kell magunkat tartanunk, melyekben ezek az okok föllelhetők. Ezekhez képest az európai írásoknak részletekben való gazdagságuk dacára is csak alárendelt jelentőségük van.

Az említett három tudományon kívül szükség-szerűleg egy negyedikkel is meg kell ismerkednünk, ámbátor természete és eredete után ítélve, munkánk keretén kívül esik; ugyanis ez eredetileg sem nem babona, sem nem varázslás, sem elméleti, sem gyakorlati bűbájosság; mégis mindkettőnek csiráit magában foglalja. Ez az a titokzatos vallásbölcselet, melyet a zsidó, kabbalisztikus írásokban találunk, a „szent Kabbalá“-ban, a mint napjainkban nevezni szokták. Még pedig ez utóbbit meglehetősen részletességgel kell tárgyalnunk, mert a XVI. század európai varázstudományának a maga jellegét minden más szellemi irány-nál hatásosabban adta meg. Hogy ezt tehette, annak bizony sem gondolatokban való bősége, sem pedig világossága nem az oka. Úgy történt, a mint az gyakran, még a modern tudományban is, megesik: nem a világos és tartalmas munkák vezetnek, hanem a sötétek és érthetetlenek, melyeknek mindenki azt az értelmet tulajdoníthatja, a mely neki legjobban megfelel. Az európaiaknak valósággal imponált a kabbalisztikus munkák áthatlan homályossága és misztikus módszereik. Ehhez járul még, hogy e nagyon régi munkák, melyek a XVIII. században Európában hirtelen felbukkantak, szorosan az Ó-szövetségre támaszkodnak, melynek betűi mögött rejtett és mélyebb értelmet keresnek. Ezek a különféle tényezők érthetővé teszik, hogy miképen lehetett a Kabbala homályos szövege az európai varázsolók képzeletbeli építményeinek egyik alapköve. Ezért a középkor tudományos varázslatának helyes fölfogása a Kabbala ismerete nélkül nem képzelhető; tárgyaljuk tehát első sorban ezt.

A szent Kabbala.

A kabbalisták és munkáik.

Mindazt, a mi a Kabbalát illeti: eredetét, korát és értelmét sűrű titokzatos fátyol fedi. A modern bíráltnak sikerült ugyan ezt a fátyolt különböző pontokon föllebbentenie, de talányainak valamennyiét még távolról sem oldották meg, a mi többek között abból is kitetszik, hogy a búvárok csak egynéhány részletre vonatkozólag értenek teljesen egyet. Természetesen ránk nézve a Kabbala búvárlatának csak legvalószínűbb és legjobban okadatolt eredményei bírnak értékkel. Mint-hogy azonban a kabbalistáknak tudományuk *eredetéről* szóló saját vélekedéseik sem érdektelenek, nézzük előbb ezeket. ÉNOK könyvében, az Ó-szövetség egyik legértelmesebb és legjelentékenyebb pseudo-epigrafikus munkájában, a 7. és 8. fejezetben az angyalok bukásának, melyet MÓZES (VI., 1—4.) röviden említ, részletes leírását találjuk. Erről a csodálatos eseményről ÉNOK könyve következőképen ad számot:

„Történe pedig azon napokban, midőn az emberek szaporodtak vala, hogy gyönyörű szép lányok születének. És midőn az angyalok, az ég fiai, ezeket láták, szerelemre lobbanának irántuk és mondák: „Jeretek, válasszunk feleségeket az emberek utódai közül és nemzzünk velük gyermekeket.“ Ekkor így szóla SAMJAZA, az ő vezérük: „Félek, hogy elijesztitek magatokat ilyen vállalkozástól és magamnak kell ily súlyos bűnért megcsenvednem“. Ők azonban felelének és mondák: „Esküszünk valamennyien és kötelezzük magunkat kölcsönös esküvel, hogy szándékunkat meg nem változtatjuk és tervünket végrehajtjuk“. Ekkor megesküvének valamennyien és kölcsönös esküvel lekö-

ték magukat. 200-an voltak, a kik leszállának Ardisra, Armon-hegy csúcsára . . . Ekkor feleségeket vevének, mindenik választá magának; közeledének hozzájuk és náluk lakának és megtaníták őket varázslatra, bűvölésekre és gyökerek és fák használatára Azonkívül Azzaziel megtanítá az embereket fegyverek és kések, pajzsok és mellvérték, tükrök, karpereczek és ékszerek készítésére, kendőző szerek használatára, a szemöldökök szépítésére, drága és választékos minőségű és színű kövek használatára, úgy, hogy a világ teljesen megváltozott. Az istentelenség gyarapodott, a bűnös szerelem terjedt és vétkezének és megrontának mindenkit, a ki útkjba akadt. AMAZAROK tanítá a különféle varázslást és a gyökerek használatát; ARMERS tanítá a varázs feloldását; BARKAJAL a csillagok megfigyelését; AKIBEEL a jeleket; TAMJEL tanítá a csillagjósolást és ASARADEL a hold mozgását.“

E régi forrás szerint tehát valamennyi titkos tudomány az angyaloktól származik. Mint az embereknel felsőbbrendű lények oly ismeretekkel bírnak, melyek eredetileg részükre voltak föntartva és ezért magukban véve áldásosakká lehettek. Midőn azonban az emberek az angyalok bukása következtében ez ismeretek részeseivé lettek, az azokkal való visszaélés istentelenségre és az emberi nem romlására vezetett. Különböző kabbalisták véleménye szerint a Kabbala is a bukott angyaloktól származik; az isteni dolgok megismerését tartalmazza, a mint azokat az angyalok közölték s a melyek az ó-testamentum könyveiben rejtelmes szavakkal vannak megírva. A kabbalisták törekvése oda irányul, hogy eszközöket találjanak, a melyekkel ezekből az írásokból a beléjük rejtett ismereteket kihámozhatják.

A Kabbala eredetéről szóló más regét találunk a babiloni Talmudban. Ez azt beszéli, hogy az Úr Sina-hegyén a parancsolatokon kívül sok mindent közölt Mózes-sel, a mit csak néhány beavatottnak volt szabad tudnia. Ezek közé tartozott az a 70 legöregebb férfi, kiket Mózes kiválasztott, hogy a nép élén álljanak. Így őrizték meg az isteni ígéket szűk körön belül, szóbeli hagyomány útján. Az isteni dolgoknak ez az Istentől kinyilatkoztatott tana pedig Mózes öt könyvében rejlik.

Mindkét leírás természetesen a mondák körébe tartozik. Nagyon későn találták ki őket, hogy a Kabbala tanait az igen régi kor és a természetfölötti eredet jellegével ruházhassák fel. Az egész ó-szövegségben nem található egyetlen egy szó sem, mely arra mutatna, hogy Istentől kinyilatkoztatott, csak egyes beavatottak számára fentartott tan volna. Azonfelül kevésbé felelne meg az isteni kinyilatkoztatás tekintélyének, ha olyan önkényes szócsavarások és magyarázatások útján kellene azt kihámozni, mint a milyenekkel „a beavatottak“ (Mekubalin) éltek. A történelmi eredetet illetőleg tehát megbízhatóbb támasztópontokat kell keresnünk.

Ha a Kabbala eredetéről van szó, különbséget kell tennünk a kabbalisztikus tanok és azon iratok között, a melyekben azokat feljegyezve találjuk. Kabbala ugyanis „hagyományt“ jelent és nem fér hozzá kétség, hogy a régibb kabbalista munkák hosszú időn át szóbeli hagyomány alakjában szálltak át nemzedékről-nemzedékre és a beavatottak szűk körén belül fejlődtek tovább, míg végül az egész tan összegyűlt és egynehányan írásban megörökítették. E legrégebb munkákból ma már csak kettő van meg, a „*Sepher Jezirah*“

azaz a „Teremtés könyve“ és a „Sohar“, a „Fényesség“. Azonban ezeken kívül még sok más is volt, a melyeknek csak neveit vagy egyes töredékeit ismerjük a későbbi kabbalista szerzők munkáiban található idézetekből. A mi szempontunkból föltétlenül ama két munka a legfontosabb s éppen azért csakis azokkal foglalkozunk.

Hogy *mikor* foglalták írásba a *Sepher Jezirah*-t és *Sohar*-t, annak meghatározása bajos. Főleg *Sohar*-t, a főmunkát illetőleg folyt sokáig a vita. Ennek eszméi olyan homályosak, hogy az ember némi jóakarattal rokonságot találhat közötté és minden görög és keleti, bölcséleti és vallásos rendszer között. Azonfelül előadása annyira nélkülözi a rendszerességet, hogy alig hihető, miszerint az ilyen munka avval a czéllal készült volna, hogy bizonyos tanokat későbbi nemzedékekre átszarmaztasson. Minthogy végül a *Sohar* Európában csak a XIII. században ismerték meg, midőn egy szegény zsidó, MÓZES DE LEON Spanyolországba hozta: egy-némely modern bíráló azt hitte, hogy maga ez a MÓZES volt a munka szerzője és hogy ez szántsándékkal tette oly titokzatossá, hogy a figyelmet magára vonja. Messze vezetne, ha az e fölfogás körül támadt tudós vitáról bővebben megemlékeznénk; ma e fölfogást tarthatatlannak tekintik. De már maga az a körülmény, hogy komoly bűvárok magukévá tették ezt a fölfogást, tanúsítja, hogy milyen nehéz eldönteni, hogy mikor írtak meg valamely munkát. Mégis valószínű, hogy a *Sepher Jezirah* és a *Sohar* időszámításunk második századában íródtak. A *Sohar* ugyanis ÉNOK könyvét is megemlíti; kell tehát, hogy ez régibb legyen; még pedig, a mint az meglehetősen bizonyossággal kimutatható, az első Makkabeusok

alatt látott napvilágot, nem sokkal DÁNIEL könyve után, mely időszámításunk előtt körülbelül 168-ban íródott. E szerint kabbalisztikus munkák nem származhatnak a Krisztus előtti kétszázadik évnél korábbi időből. Másrészt a Sohar-t a Talmud legrégebbi része, a *Misna* is említi, mely a legrégebbi zsidó hagyományokat tartalmazza. A *Misnát* körülbelül 189-ben Kr. u. a szentnek mondott JEHUDA gyűjtötte össze és ha ez a Sohart már említi, úgy kétségtelen, hogy akkor már megvolt. De, habár megvolt, abból még nem következik, hogy akkor már le is volt írva. Ugyanúgy, a mint később írásba foglalták, szájról-szájra szálló szóbeli hagyomány alakjában is sokáig élhetett. Mégis valószínű, hogy a szóbeli hagyomány kevéssel a *Misna* megírása előtt vált írott emlékké! Ezt nem lehet ugyan határozottan bebizonyítani; de igen nagy fokban valószínűvé lesz, ha a kérdést más oldalról is tekintjük, azaz történelmi eredetét és a kabbalista munkákban kifejtett eszmék fejlődését vizsgáljuk. Hogy a kabbalisták az ó-szövetségben, főleg MÓZES öt könyvében valami elrejtett értelmet kerestek, azt a Sohar világosan kimondja; e munka számos mély értelmű képben gyakran visszatér e tárgyra:

„Jaj az embernek, a ki a törvényben nem lát egyebet, mint egyszerű elbeszéléseket és közönséges szavakat! Ha tényleg nem tartalmazna mást, akkor napjainkban ugyanígy írhatnánk törvényt, mely méltó volna a csodálatra. Hogy közönséges szavakat találjunk, a végből csak a földi törvényhozókhoz kell fordulnunk, kiknél gyakran többet is találunk. Elégséges volna ezeket utánozni s az ő szavaik és példájuk szerint alkotni törvényt. De nem úgy van; a törvény minden szava mélyebb értelmet és titkos misztériumot rejt magában.

A törvény mondásai nem egyebek, mint a törvény öltözéke. Jaj annak, ki a törvény mezét magának a törvénynek tartja! E tekintetben így szól DÁVID: „Uram nyissad fel szemeimet, hadd láthassam a csodákat törvényeden!” DÁVID itt arról beszél, a mit a törvény meze fed. Vannak bolondok, kik, ha embert szép ruhában látnak, e szerint ítélik meg, pedig csak a test adja meg a ruhának az értékét; és még értékesebb a lélek. A törvénynek is megvan a maga teste. Ez amaz előírásokból áll, melyeket a törvény testének nevezhetnénk. Az egyszerű elbeszélések, melyeket közbevegyítve találni: az öltözékek, melyek a testet fedik. A nagy tömeg csak az öltözékre vagy a törvény szövegére figyel, mást nem ismer; nem látják, mi rejtőzik a ruha alatt. A fölvilágosodottabbak ellenben nem törődnek sokat a ruhával, hanem a testet nézik, melyet az eltakar. Végül a bölcsek, a legfelsőbb király szolgái, azok, a kik a Sina magaslátán laknak, csak a lélekkel foglalkoznak, mely minden egyébnek az alapja és maga a törvény. Jövendő időkben e bölcsek elő lesznek készítve arra, hogy a lélek lelkét, mely a törvényben lélezkzik, láthassák.“

A következőkben közelebbről szándékozunk foglalkozni azokkal a csodálatos módszerekkel, melyeket a kabbalisták használtak, hogy a törvény egyszerű szavaiból ezt a rejtett értelmet, a lelket, kiderítsék, másrészt ki fogjuk fejteni a kabbalista tan főbb elveit, melyek vizsgálódásainkra jelentőségesek. Ily módon látni fogjuk, hogy amaz eszmék, melyeket a kabbalisták az írás szavaiban elrejtve találtak, semmikép sem újak, hanem megegyeznek a különböző pogány, főleg a chaldei és perzsa vallásokban előkelő szerepet vitt eszmékkal. Ez azért érdekes, mert azt tanúsítja,

hogy a kabbalista eszmék hazája Babilon. A zsidóknak a babiloni fogság tartama alatt bőven alkalmuk volt a chaldeusok bölcseletével megismerkedni; CYRUS uralkodása alatt pedig, t. i. fogságuk utolsó éveiben, nem kerülhették el, hogy a perzsák vallásos fogalmaival is meg ne ismerkedjenek. És a mit így tanultak, azt a kabbalisták, a mennyire lehetett, iparkodtak a tiszta Jehova-tannal összeegyeztetni. Természetesen azt kell mondanunk, hogy ebben nem jártak el elég szigorúan; mert sok minden, a mit az Írás szavaiból kiolvastak, közelebbi megvilágításnál meglehetősen ellentétben áll a tiszta Jehova-tannal.

Mégis helytelen volna ebből arra következtetni, hogy a kabbalisták szándékosan iparkodtak a Jehovát elferdíteni. A Kabbala nem egyéb, mint vallásbölcsélet. A kabbalisták a maguk módja szerint kerestek választ azokra a nagy kérdésekre, melyek az emberiséget minden időkben érdekelték, mint a milyenek az istenség lényegéről s a világhoz való viszonyáról, az ember természetéről, az emberi lélek rendeltetéséről szóló problémák, stb. Ezekről a zsidók szent írásaiban csak keveset lehet találni és még az a kevés, a mit találunk, sem vág mindig össze. Úgy látszik, mintha az e kérdések iránt való érdeklődés a zsidóknál csak az által ébredt volna fel, hogy a babiloni fogság alatt más vallásokkal is megismerkedtek, a melyekben a bölcseleti okoskodásoknak előkelő szerep jutott. Midőn azután a zsidó bölcselők maguk is foglalkozni kezdtek e problémákkal, egészen természetes úton jártak: az előttük ismerős vallásokból átvették azt, a mit használhatónak tartottak. A szent írások tekintélyének tisztelete azonban oly nagy volt bennük, hogy e problémák megoldásában a saját

erejükre pillanatig sem merték magukat bízni. Ennél fogva mind azt, a mit e nagy talányokról elmondhatónak vélték, magában az Írásban kellett megtalálniok. Minthogy azonban mind ez valósággal nem volt meg benne, egész sorát találták fel a titokzatos módszereknek, melyeknek főcélja az volt, hogy az írásban a betűk eltolása és felcserélése segítségével egészen új mondatokat csináljanak. Belátható, hogy ilyen módon nem túlságosan nehéz dolog, a feketéből fehéret csinálni, avagy valamely mondatból egy másikat alkotni, a mely éppen az ellenkezőt mondja. Ezért olyan eredményekre jutottak, melyek a Jehovatan valódi értelmével teljes ellentmondásban állottak. Ámde ezek az elferdítések éppenséggel nem voltak szándékosak, hanem abból a furcsa magyarázásból következtek, a mellyel az írás mélyebb értelmezése végett éltek. A kabbalisták azt hitték, hogy a törvény talaján állanak, egyetértőleg a valódi „törvénnyel“, mely a szavakban rejlik, a „törvény lelkével, mely a törvényben léleklzik“. Világos azonban, hogy a kabbalista okoskodásokat, melyek oly könnyen hozták az embert ellentétbe a valódi hittel, mély titokban kellett tartani. A népnek nagy tömege egyáltalában nem ismerte azokat, csak bölcs férfiakat vettek fel a beavatottak szűk körébe, kiket teljesen megbízhatóknak tartottak. E mellett számos bizonyosság szól.

Így a Misná-ban a következő különös mondatot találjuk: „Tilos a teremtés történetét két személynek elmagyarázni és Merkaba, vagy a mennyei szekér egynek sem magyarázható el, kivéve, ha bölcs férfiú volna, a ki azt magától is megértené. A teremtés története alatt itt nem érthetődik a *Genezis*, MÓZES I. könyve, mert MÓZES törvénye az egész nép kezébe

volt adva és mindenkinek kötelessége volt azt szorgalmasan olvasgatni. E szavak „*Brasit Meczsah*“, a „*teremtés története*“ tehát föltétlenül a *Sepher Jesirah*-ra „*az eredet könyvére*“ vonatkoznak s ily módon nem egyebek e munka egy második elnevezésénél, ugyanúgy, mint *Meczsah Merkaba*, a „*szekér története*“, a *Sohar*-nak egy második elnevezése.

A Talmud idézett sorai tanúsítják, hogy milyen szigorúan ügyeltek arra, hogy csak méltó egyéneket avassanak a titokba.

Egyébként a Talmud más helyein azt bizonyítja, hogy a beavatottak közé való fölvételt nagyon veszedelmesnek tekintették; épen ezért számos bölcs erről a megtiszteltetésről le is mondott. Így többek között ezt olvassuk: „JOCHANAN rabbi így szólt egy napon ELIEZER rabbihoz: Jöjj, be foglak avatni a Merkábába. De ELIEZER így felele: Nem vagyok én még ahhoz elég öreg. Midőn ELIEZER megöregedett, JOCHANAN rabbi meghalt és egy idő múlva ASSI rabbi jöve ELIEZER rabbihoz és mondá neki: Most én foglak beavatni a Merkábába. ELIEZER pedig felelé: ha erre méltónak tartottam volna magamat, akkor már mesteredtől, JOCHANAN-tól megtanultam volna“.

A Talmud arról is szól, hogy egyes bölcsek a kabbalisztikus okoskodásokban hitüket, sőt eszüket veszítették.

Könnyen érthető tehát, hogy a kabbalistáknak köre mindig csak nagyon szűk volt és hogy üléseikről, az azokon tárgyaltakról idegenek nem szerezhetek tudomást.

Ezen tárgyalások lefolyásáról tiszta fogalmat szerezhetünk a *Sohar* 2. és 3. könyvéből, melyek: az *Idra Rabba Qadisa* (a nagy szent gyülekezet) és *Idra*

Zuta Qadisa (a kis szent gyülekezet). Itt SIMON BEM JOCHAI rabbinak tanítványaival tartott összejöveteleiről olvashatunk; a nagy gyülekezeten 10, a kicsinyen 7 személy van jelen. A gyülekezeteket a szertartások sora vezette be, melyek közben SIMON rabbi megeskette tanítványait, hogy a misztériumok profanizálásától és az azokkal való visszaélésektől óvakodni fognak. Hogy milyen nagy súlyt helyeztek SIMON rabbi szavaira, az az *Idra Rabba* első fejezetének következő kivonatából látható: „SIMON rabbi így szóla kíséreihez: Gyüljetek össze, kísérim, valamely nyilvános térségen; legyetek készen előkészületeitekkel, tanáccsal, értelemmel, tudással, gondossággal, kézzel és lábbal. Tartsátok magatokat erősen az Úrhoz, a ki fölöttetek él, a ki élet és halál ura, hogy fogadhassátok igazságának szavait. És SIMON rabbi leült és sírt; annakutána így szólott: Jaj nékem! vajjon szabad-e ezt kinyilatkoztatnom? Jaj nékem! vajjon nem szabad-e ezt kinyilatkoztatnom? Kisérei azonban valamennyien csendben hallgatának. Ekkor felemelkedék ABBA rabbi és így szólt hozzájuk: Meg vagyon írva az Úr kegyelméből: „Az Úr titka közötté vagyon azoknak, kik tőle félnek“. És ezek a te kíséroid bizonyára félnek a szentséges és dicsőített Egyetlentől, és most összegyűltek gyülekezetre, valamint az Ő házában. Erre valamennyien kezét adtak SIMON rabbinak és fölemelték ujjaikat, kimentek a mezőre a fák alá és leültek. És SIMON rabbi fölemelkedék és imát monda. Azután leült közibük és mondá: A ki akarja, tegye kezét mellemre. És valamennyien oda tették kezüket. Sokáig hallgattak és hangot hallának megszólalni; a félelemtől összeverődtek térdeik. Miféle hang vala ez? Az égi seregek hangja vala, melyek

összegyűltek, hogy figyeljenek. Ekkor SIMON rabbi örömmelteli így szóla: Uram, nem mondom én, miként prófétáid egyike, hogy hangod hallásától elfog a félelem. Most nincs már idő félni, hanem szeretni, miként írva van: „Szeresd az Örökkévalót, a te Istenedet“. De a midőn SIMON rabbi beszédre nyitá száját, megrengett a mező és hallgatói mindannyian megreszkettek.

Ez a SIMON *rabbi*, kinek szavaira megrendült a föld s az angyalok összegyűltek, hogy őt hallhassák, történelmi személyiség. Valamint beszédei a Sohar két legnagyobb könyvének tartalmát szolgáltatják, úgy bölcs szavainak egy némelyike a Misná-ban, a Talmud legrégibb részében is meg van őrizve. Fölteszik, hogy Kr. u. 100 évvel élt. Az *Idra Zuta Qadisá*-ban, a kisebbik szent gyülekezetben halála leírását olvashatjuk. A munka bevezetése elmondja, hogy hogyan gyűltek össze tanítványai halálos ágya körül, és mielőtt utolsó beszédét intézné hozzájuk, határozottan meghagyja ABBA rabbinak, hogy mindent megírjon, a mit nekik mondott volt. Ez a kifejezett meghagyás, valamint az a körülmény, hogy a Sohar két könyve őt tanítványaihoz beszélve mutatja be, valószínűvé teszi, hogy a Sohar-nak legalább ezek a részei kevéssel Simon rabbi halála után tanítványainak közös munkálatából keletkeztek. A Sohar első része, *Sepher Detznioutha*, azaz „*rejtett titkok könyve*“ olyan szorosan összefügg a második és harmadik résszel, hogy úgy látszik, mintha ugyanazon szerzőtől eredt volna. A Sohar következő, kevésbbé jelentékeny részeiről semmi bizonyosat nem mondhatunk, valamint azt sem tudjuk, hogy ki a szerzője a második kabbalista főmunkának, a *Sepher Jezirah*-nak. Nyelvéről és tartalmáról ítélve, a Sohárnál régiebbnek látszik.

A kabbalás módszerek.

A kabbalás módszerek főleg a *héber a-b-c* sajátosságain alapulnak; hogy tehát megérthessük, a héber betűkről szóló néhány megjegyzéssel kell a dolgot kezdenünk. A héber a-b-c-nek 22 betűje van, melyek voltaképen mind mássalhangzók; a magánhangzókat csak a betűk alá rakott pontok segítségével jelzik. Azonban a régi írásokban ezek a magánhangzókat jelképező pontok hiányoznak; ebből következik, hogy különböző szokat néha ugyanazokkal a betűkkel (mássalhangzókkal) jeleznek, a mennyiben a szó hangzása és értelme attól fog függeni, hogy milyen magánhangzót tesznek alája. Ez a sajátlagosság természetesen fölötte megkönnyebbítette a kabbalisták abbeli törekvését, hogy a szavakban új értelmet találjanak. Egy másik lényeges körülmény az, hogy a számoknak nincsenek külön jegyeik. Egyébként a héber nyelvnek ez a tulajdonsága az ó-kor legtöbb nyelvében is megvan, hiszen a rómaiak számjegyei sem egyebek betűknél, melyeknek egyúttal bizonyos számértékük is van. Hasonló módon írják a számokat a héberben is; minden egyes betűnek megvan a maga számértéke és ebből származik a nagy kabbalista főtörvény: minden szó egyúttal szám is és minden szám egyúttal szó is. A kabbalás helyettesítésekben ennek azért is nagy jelentőséggel kellett bírnia, minthogy különböző szók egyazon számértékkel bírhattak; ha tehát két ilyen szó egyikét tesszük a másik helyébe, akkor ezzel voltaképen nem is változtattunk semmit; mert a szám ugyanaz maradt, de az értelem teljesen más lett.

Ezt a módszert alkalmazták JÁNOS *kinyilatkoztatásában* (13, 18), melyben a szöveg így szól:

„A kinek esze vagyon, az fontolja meg az állat számát; mert embernek száma az és az ő száma 666.“ A 666-os szám itt név helyett áll, melyet nem szabad megnevezni, de a melyet ki lehet találni, ha más betűket veszünk, melyek összeadva ugyanezt az értéket adják. Azt hiszik, hogy itt NERO császárról volt szó.

Végül megjegyzendő, hogy egyazon betű sem irandó mindenkor egyazon jeggyel; így a K, M, N, P és Tz betűk másképp irandók a szó végén, másképp a kezdetén és másképp a szó közepén.

Az áttekinthetőség megkönnyebbítése kedvéért, a mi megfelelő betűinkkel együtt itt közlöm a héber a-b-c-t. A szók végén használandó betűformákat csillaggal láttam el. Azonfelül közlöm a betűk héber nevét is.

א	A	Aleph	1	ה	H	He	5	ט	T	Teth	9
ב	B	Beth	2	ו	V	Vav	6	י	J	Jod	10
ג	C	Gimel	3	ז	Z	Zain	7	כ	} K	Kaph	20
ד	D	Daleth	4	ח	Ch	Cheth	8	ך			500

ל	L	Lamed	30	ס	S	Samech	60	צ	} Tz	Tzade	90
מ	} M	Mem	40	ע	O	Ajin	70	ץ			900
מ*			600	פ	} P	Pe	80	ק	Q	Qoph	100
נ	} N	Nun	50	ר				ר	R	Resch	200
נ*			700				800	ש	Sh	Schin	300
								ת	Th	Taw	400

A kabbalás eljárásokat, melyeket most közelebbről akarunk megsejteni, három részre osztják; ezek: *GMTRJA*, Gematria; *NVTRJQVN*, Notariqon és *ThMVRH*, Temura.

A *gematria* a már említett számértéken alapul, a melylyel minden egyes szó bír s abban áll, hogy

valamely szót más, hasonló számértékű szóval helyettesítenek. Ezt az eljárást egész mondatokra is kiterjesztették. Így az S betű, a héber *sín*, 300-at jelent. Ugyanezt a számot kapjuk, ha a betűk értékeit e szókban rakjuk össze: RVCh ALHJM. ruáh elohim, azaz az „Úr szelleme“. A közölt táblázat segítségével e számolási műveletet könnyen megérthetjük: R=200, V=6, Ch=8, A=1, L=30, H=5, J=10, M=40, összesen: 300. Ugyanilyen módon e szók: AChD, Achad azaz: egység és AHBH, ahebah, azaz szeretet, mindegyik = 13 és éppen ezért az egyiket a másik helyett használják. További például az a törekvés szolgáljon, mely arra irányít, hogy a gematria segítségével megtalálják annak a három angyalnak nevét, a kik ÁBRAHÁM-ot Mamre ligetében felkeresték. MÓZES első könyvében (18, 2) tulajdonképpen azt találjuk: VHNH SLSh, vehenna salisa, azaz: „és lásd, három férfi“. E két szó számértéke 701, de ugyanezt a számot kapjuk a következő betűk összeadása útján: ALV MJKAL GBRJAL VRPAL, elo Mikhael, Gabriel Ve Raphael, a mi annyit tesz: „ezek: Mihály, Gábor és Ráháel.“ Ez mutatná, hogy miképen rejtőznek látszólag teljesen igénytelen szók mögött mély titkok, mint itten az angyalok nevei. E példák a gematria természetét és jelentőségét talán eléggé tanúsítják.

A másik módszernek, a *notariqon*-nak két alakja van. Az első szerint valamely szó minden betűje új szónak kezdőbetűjévé lesz. Így egy szóból egész mondat lesz.

Szolgáljon például egyike ama számos okoskodásnak, mely az ó-testamentum első szava, a: BRAShJTh: Berashit, „kezdetben“ felett megindult. Ha e szó betűit új szavak kezdőbetűi gyanánt

használjuk, akkor többek között megkapjuk a következő mondatot is: *Berahit Rahi Elohim Sejequebelo Izrael Thorah*, azaz „Kezdetben látta az Úr, hogy Izrael el fogja fogadni a törvényt“. Így foglaltatnék tehát Izraelnek Jehovához való viszonya rejtett jóslatként az ó-szövetség első szavában. A notariqon második alakja éppen megfordítottja az elsőnek. Míg ez arra célzott, hogy egy szóból egész mondatot lehessen alakítani, a második módszer célja az volt, hogy adott mondatokból egyes szókat vezessen le. Ez pedig olyképen történik, hogy az ember a mondat egyes szavainak kezdő vagy záróbetűit új szavakká rakja össze. Így p. o. a Kabbalát „Chokmah nezethrah“-nak is nevezik (titkos bölcsesség) és e két szó kezdőbetűiből állították össze a *ChN* szót, mely *chen*-t, azaz „irgalmat“ jelent. Mózes 5-ik könyvében (30, 12) ez van: *Mi, jaulah leno ha-samajimah*, azaz: Ki akar bennünket a mennybe szállítani? Ennek kezdőbetűiből összeállítható ez a szó: *MILH*, *milah*, mely „körülmetélést“ jelent, záróbetűiből pedig ez a szó: *JHVH*, *Jahve*, „Jehova“. E mondatból a kabbalisták azt magyarázták ki, hogy maga Isten rendelte el a körülmetélést a kiválasztott nép megkülönböztetésére.

A notariqon külön alakjának lehet tekinteni azt az eljárást, melynek segítségével a 72 angyal nevét „semhamphoras“, „a megosztott név“ elnevezéssel fölfödözték. Móz. II. könyve, 14. fejezete három (19., 20. és 21-ik) versének mindegyike 72 betűből áll az eredeti szövegben. Ennek okvetlenül titkos jelentőséggel kellett bírnia; annál inkább, minthogy a 19-ik vers „Isten angyaláról“ szól „a ki Izrael seregének élén járt“; mert mindenütt, a hol angyalról van szó, sejteni lehet, hogy az angyal neve a szókban rejlik.

Ha már most e három vers mindegyikét egy egyenes vonalba írjuk, egyiket a másik fölé, még pedig az első verset jobbról balra, a másodikat balról jobbra, és a harmadikat megint jobbról balra, akkor nyilván 72 három-három betűből álló függőleges sort kapunk. A 72 sor mindegyike 3 betűs szót alkot, és ha e szók mindegyikéhez hozzátesszük az al, jh, el vagy jah végződéseket egyikét, megkapjuk a 72 angyal nevét. Minthogy pedig a semhamphoras az ú. n. gyakorlati Kabbalában nagy szerepet játszik, erre a táblára később szükségünk lesz s ezért itt idézzük:

Semhamphoras.

M	J	H	L	A	H	K	A	L	M	O	S	J	V	
B	Z	H	A	L	Z	H	K	L	M	L	J	L	H	
H	L	O	V	D	J	Th	A	H	Sh	M	T	J	V	
14	13	12	11	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	
Sh	J	H	N	Ch	M	J	N	P	L	K	L	H	H	
A	R	A	Th	H	L	J	L	H	V	L	A	Q	R	
H	Th	A	H	V	H	J	K	L	V	J	V	M	J	
28	27	26	25	24	23	22	21	20	19	18	17	16	15	
M	H	J	R	Ch	A	M	K	L	J	V	L	A	R	
J	H	J	H	O	N	N	V	H	Ch	Sh	K	V	J	
K	H	Z	O	M	J	D	Q	Ch	V	R	B	M	J	
42	41	40	39	38	37	36	35	34	33	32	31	30	29	
N	P	M	N	N	O	H	D	V	M	O	O	S	J	V
M	V	B	J	N	M	Ch	N	H	J	Sh	R	A	L	V
M	J	H	Th	A	M	Sh	J	V	H	L	J	L	H	L
57	56	55	54	53	52	51	50	49	48	47	46	45	44	43
M	H	J	R	Ch	A	M	D	M	O	J	V	M	H	J
V	J	B	A	B	J	N	M	Ch	N	H	M	Tz	R	J
M	J	M	H	V	O	Q	B	J	V	H	B	R	Ch	L
72	71	70	69	68	67	66	65	64	63	62	61	60	59	58

A *temura*, a harmadik Kabbalás módszer, a permutáción, a betűk elhelyezésén alapul. Ez utóbbi

számára nagyszámú, részben nagyon bonyolult szabály létezik. Egyike a legegyszerűbbeknek a Tziruph-féle ú. n. kombinációstábla: az a-b-c 22 betűjét két sorban egymás alá írjuk, az első sort jobbról balra, a másodikat balról jobbra:

K	J	T	Ch	Z	V	H	D	G	B	A
L	M	N	S	O	P	Tz	Q	R	Sh	Th

Erre az egyik sor mindegyik betűjét a második sor megfelelő betűjével helyettesítjük, p. o. A-t Th-val, B-t S-sel, és ugyanúgy megfordítva Th-t A-val, stb. Ha már most az alsó sor utolsó vagy két utolsó betűjét másokkal pótoljuk, egyébként azonban a sorrendet változtatlanul hagyjuk, 21 másféle kombinációt kapunk. Így p. o. Z-t és V-t téve az utolsó helyre, ezt kapjuk:

M	L	K	J	T	Ch	H	D	G	B	A
N	S	O	P	Tz	Q	R	S	Th	V	Z

Mint hogy a betűk sorrendje itt megmaradt és csak a legelső sor két utolsó betűje változott, az egész kombináció kiderül, a mint a két utolsó betűt megnézzük. Ezért Tziruph táblájának különböző kombinációit a jobbra eső 4 utolsó betűről nevezik el; így az első, idézett változat neve A Th B S, az utolsóé A Z B V. E szabályokat követvén, a többi az ember egyedül is könnyen fölállíthatja magának. Úgy mondják, hogy a kabbalisták 22 ilyen változatot használtak; könnyen érthető dolog azonban, hogy több is lehetséges.

E táblákon kívül még három más is van, melyeket „az igazi“, „a megfordított“ és „a szabálytalan“ nevekkkel illetnek. Hogy valamelyiküket felállíthassuk, négyzetet kell rajzolnunk 22×22 mezővel, úgy, hogy mind a 22 betű 22-szer forduljon elő. Az „igazi“

táblán a betűket a legfelső sorban jobbról balra írjuk. A következő sorban ugyanígy járunk el, csak hogy itt B-vel kezdjük s A-val végezzük. A harmadik sorban G-vel kezdjük és B-vel végezzük és így tovább. A „megfordított“ táblát ugyanígy állítjuk fel, csak hogy itt fordított sorrendben írjuk a betűket, balról jobbra. A „szabálytalan“ tábla leírása nagyon is hosszadalmas.

Ellenben érdeklél bír reánk nézve még egy módszer, minthogy még napjainkban is kedvelt népszerű a-b-c gyanánt ismerik. Ez az AIQ BEKAR, „a kilencz kamara Kabbalája“. Mind a 27 betűt (tehát az 5 záróbetűt is) 3-szor 3 egymás mellett fekvő mezőbe írjuk, előbb az első 9 betűt, még pedig jobboldalt kezdve, mindegyik mezőbe egyet. Azután jó a következő 9 és ha valamennyi betűt felírtuk, természetesen minden mezőben 3 lesz. Akkor az egész ilyen lesz:

300	30	3	200	20	2	100	10	1
Sh	L	G	R	K	B	Q	J	A
600	60	6	500	50	5	400	40	4
M*	S	V	K*	N	H	Th	M	D
900	90	9	800	80	8	700	70	7
Tz*	Tz	T	P*	P	Ch	N*	O	Z

Minden betű felett megadtuk annak számértékét, a záróbetűket *-gal jeleztük. A pontok, melyek 3—3 betű felett vannak, azzal a különös jelentőséggel bírnak, hogy segítségükkel az egész rendszert titkos a-b-c-nek használhatjuk. Ha csak a kamara alakját rajzoljuk fel és egy pontot írunk bele, akkor ez az alak a kamarában levő első betűt jelenti; két pont a második betűt, három pont a harmadikat jelképezi. Így

p. o. | . A-t, | . . . | R-et és | . . . | P-t jelent. Ily módon a 9 kamara Kabbaláját titkos közléseikre már az ókor kabbalistái használták. Természetesen e módszert a betűk elcserélésére is többféle módon alkalmazhatjuk.

Ezeken az itt megbeszélteken kívül számos, többé-kevésbbé önkényes módszer is van, melyek segítségével adott szókból vagy mondatokból újakat vezettek le. Legtöbbjük azonban úgy látszik későbbi korba tartozik, a mennyiben első sorban a középkor keresztény kabbalistái éltek velük, hogy a keresztény dogmatika főelveit az ó-szövetség szavaiból vezethessék le. A következőkben e mesterkedésekre is fel fogunk hozni egynémely példát.

A Kabbala tanai.

A kabbalisztikus munkák tartalmáról még csak megközelítőleg tiszta képet sem tudok adni; az ilyen rövid leírásnak magában kellene foglalnia a munka vezérlő fonalát, gondolatmenetének vázlatát. Ilyen vezérfonal a Kabbalában egyáltalában nincsen. Az olyan munkától, mely a mi időnkben azokat a nagy talányokat hánytorgatja, melyekkel a Kabbala foglalkozik, először is az anyag áttekinthető rendezettségét és szigorú logikát követelnénk. Ám a Kabbalában logikának nyomát sem találjuk; hiába olvassuk át a terjedelmes köteteket, nem találunk bennök semmit, a mi a mi mai tudományos bizonyításunkhoz csak távolról is hasonlítana. A kabbalista nem a következtetés, hanem a képzelet révén jut eredményekhez. Minden eszme, a nélkül hogy a megelőzővel bármikép is összefüggne, egyszerűen állításként szerepel, melyhez kétség egyáltalában ne férjen, valóságát pedig csak az bizonyítja,

hogy a misztikus módszer bizonyossága szerint az írás egyik vagy másik sorában elrejtve megtalálható. A Kabbalában a keleti képzelet legvadabb diadalait üli; a hol pedig a képzelet az egyedül uralkodó, ott rendről szó nem lehet. Érthető, hogy ilyen körülmények között lehetetlen e munkák tartalmát ismertetni. Arra kell tehát szorítkoznom, hogy röviden kifejtsem, miről van itt szó és hogy a később olyan nagy jelentőséget nyert fogalmak legfontosabbjait megvilágítsam. Ismertetésem talán nem egy tekintetben még így is hiányos leend. Mert nagy a különbség a kabbalista féktelen képzeletcsapongása és a modern európai logikus gondolatlánczolata között, úgy, hogy az egyik alig fogja valaha tökéletesen megérteni a másikat. Ezzel a fentartással már most megkísérlem a Kabbala tartalmát előadni.

A *Sepher Jezirah*-val kezdjük, mely mintegy bevezetése a Soharnak. A Sepher Jezirah-t „az eredet könyvét“ ÁBRAHÁM pátriárka szájába adták; a munka az ő szemlélődéseit tartalmazza a lét fölött. Kezdetét mi is könnyen érthetjük; a világot, annak rendjét és az egésznek egységességét szemlélve, a pátriárka eljut a teremő Istenben való hithez. Ezzel azután a könyv érthetősége, legalább részünkre, véget is ért. A szerző ugyan tovább halad a megkezdett úton, igyekszik a lét törvényeit egyenkint kikutatni, hogy ily módon az isteni bölcsesség megérthetéséhez jusson, de ez előttünk teljesen érthetetlen módon történik. A szavak, az emberiség gondolatainak kicsérélésére való eme természetes eszközök, a tárgyak elnevezései egybeolvadnak magokkal a tárgyakkal és azok helyére lépnek. A szóban van minden, a szóból jó minden, „a szó Isten“, mondja a Sepher Jezirah. Ha a szókat alkotó részekre bontjuk szét, akkor kiderül, hogy 22 (héber)

betűből és a 10 első számjegyből állanak, a melyekből az összes egyéb számok összetevődnek. Ezt a 32 jelet „a bölcsesség 32 csodálatos útjának“ nevezik. Ezeken alapul minden bölcsesség, csak általok jutunk el a bölcsességhez.

A munka tehát folytatólag a bölcsesség ezen csodálatos útjaival foglalkozik, mindenek előtt a *10 számjeggyel*, a „10 Sephiroth-tal“. — Az az egyszerű tény, hogy 10 számjegy segítségével új számokat alkothatunk, meg hogy a számsor végtelen, nagyon imponált a kabbalistáknak. „A 10 Sephiroth-nak nincs vége, sem a jövőben, sem a múltban“. De a 10 Sephiroth nem puszta szám; minthogy a számok mindent magokba foglalnak s a világon minden számokkal mérhető, a kabbalisták szemében a számok a dolgok lényegévé válnak.

Ezt egy-két példával megvilágítom. Minthogy a mindenható Isten fogalma kizárja annak lehetőségét, hogy több legyen, mint egy Isten, az első Sephira, az „egy“, magává Isten lényévé lesz. „Az első Sephira, egy, ez az élő Isten szelleme, dicsértessék az ő neve.“ A második Sephira, a kettes szám, a szó. A szó, az emberi gondolatok hordozója, lehellet; „lehellet“ és „gondolat“ két dolog, és mégis egy, mert szétválaszthatatlanok, és ámbár a szavak nem egyebek lehelletnél, mégis 22 betűre van szükség, hogy kifejezhetők legyenek. Ez a nagy titok a második Sephirában található: „A *kettő*: lehellet, mely az elmétől jó, benne van kiformalva és előképezve a 22 betű, melyek mégis csak egy lehelletet tesznek ki“.

Ennek a tíz Sephiroth-ról szóló egész tannak magva, mint az idézett példák tanusítják, nem egyéb szám-spekulációknál, kísérleteknél, hogy segítségük-

kel a dolgok lényegét számokban kifejezve avagy jelképezve megtaláljuk. Ugyanez áll a bölcsesség többi 22 útjáról, a 22 betűről. Ezek három csoportba oszthatók, melyeknek nevei „a három anya“, „a hét dupla“ és „a tizenkét egyszerű“. — Úgy látszik, ez a felosztás csak azért készült, hogy a 3-, 7- és 12-es számoknak jelentőségét bizonyítsa. A mindenségben a három elem, a tűz, víz és levegő képviseli a három anyát. A tűz az ég anyaga, a vízből származott a föld és e között a két ellentéteesebb elem között van a levegő, mely azokat szétválasztja. Az esztendő beosztásán is ez a három anya uralkodik, lévén három évszak. (A keleten a forró nyarat az esős időszak követi, melyet azután mérsékeltébb évszak vált fel) Az emberi testben szintén a három anya szerepel, mert a test részei a fej, a mell és a has. A „hét dupla“ az ellentéteknek felel meg, az olyan dolgoknak, melyek úgy jóra, mint rosszra szolgálhatnak. Így hét planéta van, melyek jó vagy rossz befolyást gyakorolnak a földre. A hétnek hét napja és hét éjszakája van. Az emberi fejnek hét kapuja van, melyek úgy a jónak, mint a rossznak megnyílnak. „A tizenkét egyszerű“ föllelhető az év 12 hónapjában, az állatkör 12 csillagképében és az ember 12 működésében. Ezek a Sepher Jezirah szerint: a látás, hallás, szaglás, tapintás, a szó, a táplálkozás, a szaporodás, a mozgás, a harag, a nevetés, gondolkodás és az alvás.

Ha mind ezt összefoglaljuk, akkor a Sepher Jezirah-t fölötte kezdetleges és tökéletlen kísérletnek tekinthetjük, mely arra irányul, hogy a természet-kutatás útján a lét törvényszerűségében nyilvánuló isteni bölcseséget megismerjük. A Sepher Jezirah fel akarja előttünk tárni „a természet szellemét“, a mint

azt a mai bűvár mondaná. Minthogy azonban a tényleges természetbuvárlat a kabbalistáktól teljesen távol állott, megkísérelték, hogy azokat az eszközöket, melyek az emberi elmének a gondolatok kicserélésére rendelkezésére állanak, úgy mint a betűket és számjegyeket, magában a természetben megtalálják és minthogy hasonló önkényes képzelődések bizonyos fokig mindig kierőszakolhatók, a számok és betűk ő előttük a dolgok lényegével összeforrtak. A Sohar, úgy látszik, már valamivel magasabb álláspontot képvisel, még pedig föltehető, hogy leginkább abból az okból, mert inkább foglalkozik Istennel és az emberi lélekkel, mintsem a természettel. Az, a mi kívülünk van, tehát a természet, távolabb is áll tőlünk; a tudomány történelme tanúsítja, hogy a természet helyes megértéséhez az emberiség csak nagyon későn jutott el. Az önmaga megismerésére irányuló törekvés folytán az ember már korán betekintést nyert a lelki folyamatokba és isteneit mindig önmagához hasonlónak, csak nagyobbaknak és hatalmasabbaknak képzelte. Ezért korunk szemében Soharnak Istennel és emberekkel foglalkozó szemlélődései kevésbé látszanak gyermekeseknek és elhibázottaknak, mint a Sepher Jezirah-nak a természetről szóló okoskodásai.

Különben a Sohar ott kezd, a hol az „eredet könyve“ elhagyja; Istenből és az isteni bölcseségből, mint adott dologból indul ki.

Mindjárt az *Idra Rabba* kezdetén SIMON BEN JOCHAI Istent így írja le tanítványainak: „Ő a legöregebbek legöregebbike, a titkok titka, a legismeretlenebb az ismeretlenek között. Alakja van, mely az övé, minthogy előttünk tiszteletreméltó aggastyánként, mint a legöregebbek legöregebbike tűnik fel. De alakja mégis

ismeretlen maradt. Ruházata vakító fehér, ábrázata fényes. Trónusa szikrákból van, melyek akaratának engedelmeskednek. Fejének fehér világa 400,000 világot világít. 400,000 fehér fény szülte világ lesz a jövő életben az igazak öröke. Minden nap 13,000 miriádnyi világ indul ki agyából, melyeket ő tart fenn és melyek súlyát ő maga viseli. Fejéről harmatot ráz le, mely a holtakat új életre ébreszti, miért is még nagyon írva: „a te harmatod a fény harmatja“. Ez tápláléka a legjámborabbaknak, ez a manna, mely a jámborok részére a jövőendő életre készül. Fehér ez a harmat, [miként a gyémánt, melynek színében minden szín megvan. Arczának hossza, feje tetejétől az álláig $370 \times 10,000$ világ. „Hosszú ábrázat“-nak nevezik; mert ez a neve az öregek legöregebbjének.“

De Istennek nem mindig ez volt az alakja; volt idő, midőn ő csak „nemlegesen“ volt, azaz midőn alakja csak lehetőség gyanánt szerepelt. Mégis, hogy a világot és az embereket megteremthesse és hogy az emberek őt megismerhessék, ki kellett magát fejlesztenie és különböző alakjait felvennie, melyek kölcsönösen kiegészítik egymást. Erről a folyamatról, hogy Isten önmagát kifejleszti és ezzel a világot megteremti, a Sohar könyvének első része „az elrejtett titkok könyve“ szól. Azzal kezdi, hogy Isten legelőbb AİM SOPH vala, a határtalan és végtelen Egy, melyben minden isteni forma mint lehetőség befoglaltatott. Ezek a formák, melyek egymást kölcsönösen kitöltik és így egyensúlyban tartják, akkoriban azon a tájon pihentek, mely nemlegesen a „legrégibb Egyben“ volt meg. Ekkor azonban kifejlődik az Istenség, a mennyiben egymásután különböző alakjait, a tíz Sephiroth-ot veszi fel. (V. ö. 210. lap.)

Különösnek látszik, hogy a tíz Sephiroth, mely a Sepher Jezirah-ban csak a dolgok lényegével azonosított tíz alsó számjegyet jelenti, itt Isten formái gyanánt szerepel. De ez a különbség csak látszólagos; pusztán egy gondolatnak erősebb kiemelésén alapul, a melyre már az „eredet könyvében“ utalás történt. Már e munka tárgyalásánál említettük, hogy az első Sephira az „egy“, RUACH ELOHIM, Isten szeleme. A második Sephira, a „kettő“, a szó; ámde a „szó Isten“, tehát a második Sephira nem egyéb, mint az Istenség új formája. Ugyanez áll a többire nézve is; végelemzésben Isten lényének különböző formája valamennyi és ebben az értelemben csak a Soharban jelentkeznek. E rövid kitérés után, mely a két kabbalista főmunka összefüggésének megértésére szükséges volt, térjünk vissza a Soharhoz.

Midőn Isten alakot akart öltetni, először legfőnégesebb és legterjedelmesebb alakját, az első Sephirát, KETHER-t, „a koronát“ vette föl. „Ez az egész lét alapja, a titokzatos bölcsesség, a legmagasztosabbnak koronája, a diadémok diadémja.“ „MAKROPROZOPUSZ“-nak, „a messze szétterjedő rendnek“ is nevezik és MÓZES második könyvében a kabbalisták állítása szerint AHIH, Eheieh, azaz „én vagyok“ néven szerepel. Az első Sephirából indult ki sorjában a többi kilencz, melyekben az a különös, hogy egy-némelyikük hímnemű, a többi nőnemű. Ez a kabbalisták állítása szerint összevág a bibliával. MÓZES I-ső könyvében (1—26—27.) ugyanis meg van írva: „Azután mondá az Isten: Teremtsünk embert a mi ábrázatunkra és a mi hasonlatosságunkra: és uralkodjék a tengernek halain, az égen repdeső madarakon, a barmokon, és mind az egész földön,

és a földön csúszó-mászó minden állatokon. Teremte azért Isten embert az ő képére, az Istennek képére teremté azt: férfiúvá és asszonyiállattá teremté őket“. Itt már most az a különös, hogy Isten önmagáról többes számban beszél és az emberről az eredeti szöveg szerint azt mondja: „a kik uralkodjanak“. Továbbá saját képére teremti meg az embert, mind a férfit, mind a nőt. Ez pedig pusztán ÁDÁMRA nézve áll, mert ÉVA megteremtése Ádám bordájából csak később (II. fejt. 21—22.) kerül sorra. Mindennek, mondják a kabbalisták, csak úgy van értelme, ha Istent mind férfi-, mind nőneműnek képzeljük; és ebből érthető az is, hogy az Úr mind önmagáról, mind az emberekről is többes számban beszél, mert a hím-nőnemű kettős lény két személynek tekintendő. Ezzel összehangzólag a 9 Sephiroth-ot, mint az Istenség lényének hím- és nőnemű alakjait képelték.

A második Sephira a CHOKMAH, „a bölcsesség“, a férfias, cselekvő erő, mely a Ketherből kisugárzik. Ő az apa, míg a harmadik Sephira, a BINA, az *értelem*“, az anya. KETHER, CHOKMAH és BINA együtt alkotják a legfelső hármasséget, melynek képe után az ember, mint férfi és nő teremtetett, miért is a Kabbala szerint a férfi és a nő teljesen egyrangúak. Az atya és anya egyesüléséből származik a negyedik Sephira, a CHESED, „a részvét“ vagy „a szeretet“. Ebből a férfias erőből származott az ötödik Sephira, a GEBURAH, „az erő“, melyet PACHAD, azaz „főlelem“ néven is neveznek és a mely nőnemű passzív erő. A két utolsóból ered a hatodik Sephira, TIPHERETH, „a szépség“ vagy „jótekonyság“, mely a két előzőt összeköti; „MIKROPROZOPUSZ“-nak, „a kisebbik rend“-nek is nevezik és vele zárul a második hármasséget.

A hat első Sephiroth együtt véve a MELECH-et, „*a király*“-t alkotja, ezzel a fejlődéssel a világ teremtése is befejeződött. Isten ugyanis hat nap alatt teremté a világot és Mózes törvénye, mint tudjuk, a B R A Sh J Th szóval kezdődik, mely annyit jelent: „*kezdetben*“. Voltaképen azonban ezt a szót: B RA Sh J Th, Berah Shith-nak kell olvasni, a mi annyit jelent: „*hatot teremté*“. Ebből láthatjuk, hogy a hat első Sephiroth fejlődése egyértelmű a világnak hat nap alatt történt megteremtésével.

A négy következő Sephiroth azonos módon keletkezik, mint az előbbiek. A hetedik férfias erő, a NETZACH, „*a szilárdság vagy a győzelem*“ és a nyolczadik a passzív női hatalom, a HOD, „*a nagyság*“. Ebből a kettőből eredt azután JESOD, „*az ok*“. Végül ez utóbbiból eredt a tizedik, a MALKUTH, „*a királyság*“, melyet „*királynő*“-nek is neveznek. Ha mind a tíz Sephiroth-ot abban a sorrendben állítjuk fel, a melyben keletkeztek, s oly módon, hogy helyük kölcsönös viszonyukat mutassa, akkor „*a kabbalista fa*“ keletkezik, az az alak, melyet a mellékelt tábla ábrázol. Itt látjuk azonkívül az egyes Sephiroth-ok egyéb neveit is, a melyeket a szövegben nem említettem. Az aláhúzott nevek Isten különböző elnevezései, melyeket a kabbalisták a különböző Sephiroth-okra vonatkoztattak.

A Sephiroth-okról szóló ezen tannak értelme könnyen megérthető, ha a kabbalista fát szemléljük. A 10 Sephiroth csak különböző tulajdonságok, melyekkel Istent illetjük, és a melyek mintegy különböző személyekbe vannak szétosztva. Együttvéve azonban valamennyi mégis csak egy személy, ADAM AUILACH, „*az első, a mi volt*“ avagy másképp ADAM OADMON, „*az ember ősképe*“. Ezekkel a nevekkal avagy

az egyik vagy a másik Sephira nevével jelezték a kabbalisták Istent. Ellenben oly nagy vala félelmük Isten legmagasabb nevétől: a *JHVH*, *JACHVE* vagy *JEHOVA* névtől, mely pedig Mózes öt könyvében gyakori, hogy azt sohasem mondták ki. A hol az a szó előfordult, „a négy betűből álló névnek“ (tetragrammaton) nevezték. Istent *AGLA*-nak is hívták, mely szó a következő mondat szavainak kezdő betűiből eredt: *ATEH GEBOR LE-OLAHM ADONAI*, azaz „Urunk te örökké uralkodol“.

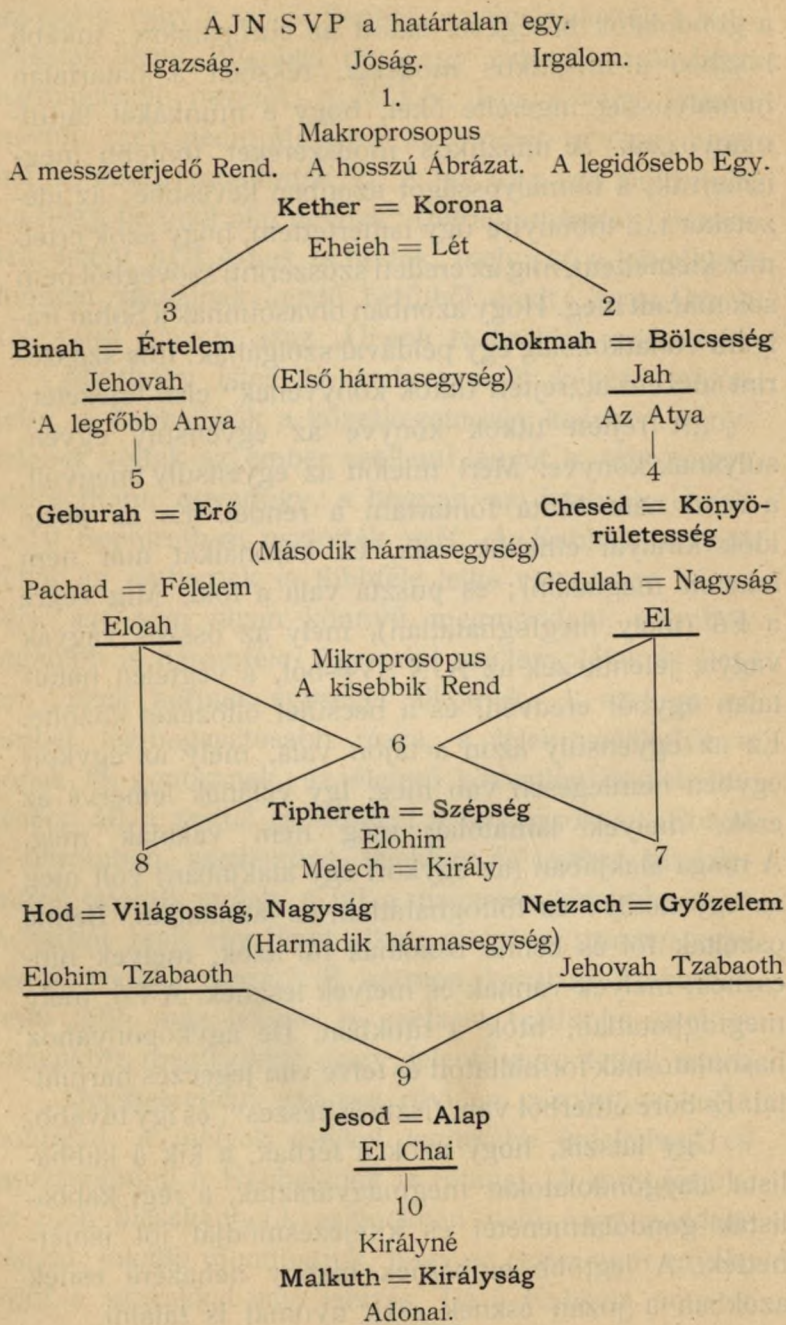
Minthogy Isten az embert saját képére teremtette, a kabbalisták a következetesség kedvéért kénytelenek voltak az ember szellemi lényét is több részre szétbontani, ugyanúgy, a hogyan az Istenség lényét a 10 Sephiroth-ra osztották szét. A Kabbala szerint tehát az embernek is többféle lelke van, hogy hányféle, azt nem olyan könnyű megmondani, azonban legalább is háromféle, úgy mint szellem, lélek és életerő; ezek hármas egységet alkotnak. A szellem az ember legmagasabb része, a lélek székhelye a jónak és gonosznak, az életerő közvetlen összeköttetésben áll a testtel és előidézi a mozgásokat. „Ebben a háromban, szellemben, lélekben és testben hű képmását találjuk annak, a mi a magasban történik; mert e három csak egy lényt alkot, melyben minden egységgé tevődik össze.“ E hármon kívül az emberben rejlő több más lélekre is célzást találunk; ezek a középkori mágusoknál nagy jelentőségre tettek szert.

Megkísértem egészen röviden vázolni azokat a pontokat, a melyek minket leginkább érdekelnek és egyszersmind a Kabbalának is főtanai. A mint látjuk, ez nem dicsekedhetik eszmékben való nagy gazdagsággal; inkább mondhatjuk, hogy az egész nem egyéb, mint a szavakkal való játszás. De a Kabbala nem is

a gondolatok bőségével hatott az európaiakra; inkább részben a misztikus módszer, részben a határtalan homályosság ingerelte őket, hogy e munkákat tanulmányozzák. A misztikus módszereket főntebb megismertük, a homályosságot azonban kevésbé; az idézeteket t. i. többnyire úgy ismerttettem, hogy azok értelmét kiemeltem, míg az eredeti szószerinti szövegből nem sok maradt meg. Hogy azonban olvasóimnak a Sohar irányára vonatkozólag egy példával szolgáljak: íme szószerint idézem a „rejtett titkok könyvének“ első fejezetét:

„A rejtett titkok könyve az egyensúly egyensúlyának könyve. Mert mielőtt az egyensúly megvolt, a rend nem tudta föntartani a rendet. És az előző idők királyai elhaltak vala, és koronáikat már nem lehetett megtalálni; és pusztá vala a föld. Míg végre a Fő (mely megfoghatatlan), mely az összes vágyak vágya, jelentkezik az AJN SVP-ből, a végtelen határtalan egyből eredvén, és a becsület öltözékét közölte. Ez az egyensúly azon a tájon vala, mely az egykori egyben nemlegesen van meg. Így valának lemérve az erők, melyek láthatólag még nem valának meg. A maga alakjában (az egykori egy alakjában) volt meg az egyensúly: ez fölfoghatatlan, ez láthatatlan. Benne oszoltak föl és benne oszolnak föl azok, melyek nincsenek, melyek vannak és melyek lesznek. A Fő, mely megfoghatatlan, titok a titokban. De agykoponyához hasonlatosnak formáltatott és telve van jegeczes harmattal. És bőre étherből van, tiszta és feszes“, és így tovább.

Úgy látszik, hogy azok a férfiak, a kik a kabbalista alapgondolatokat megmagyarázták, a régi kabbalisták gondolatmenetét és kifejezésmódját jól ismerhették. A legtöbb embernek bizony nehezebbé esnék azokban a józan észnek csak nyomát is találni.

A titkos tudományok eredete.

Az egyiptomiak theurgiája.

Miként a chaldeusoknak, úgy az egyiptomiaknak is volt varázsművészetük, melynek célja az volt, hogy az egyes embereket gonosz hatalmak üldözése ellen megvédje. Azonban, míg a chaldeusok varázsművészete, a mennyire ismerjük, kizárólag az élők védelmére szolgált, az egyiptomiaké a holtakat a másvilágon is segíteni igyekezett. Ebben, valamint egy némely más pontban is különbözik e két nemzet varázslata. Minthogy pedig kimutatható, hogy az egyiptomiaké nagy befolyást gyakorolt a középkor varázstudományára, feltünőbb sajátosságait e helyen rövidesen tárgyalni óhajtjuk.

Ismereteink forrásai a papirusz-ok, melyeket mumiák sírjaiban találtak.

Ez iratokat részben egyiptomi, részben görög nyelven írták. Az egyiptomiak kétségtelenül a legrégibbek; egyesek közülök még a Kr. e. 24-ik századból erednek. Itt főleg az egyiptomi okmányok jönnek számba; a görögökre, melyek alig nyúlnak vissza a Kr. e. első századokig, később térünk rá. Az egyiptomi hieroglifák nehezen lévén kibetűzhetők, az európai múzeumokban őrzött papirusztekercsek jó részét még el sem lehetett olvasni, másokat meg, a melyeket már kibetűzték, homályos értelmük miatt alig lehet megérteni. Kiviláglik ugyan belőlük, hogy varázslatos eljárásokról szólnak, a melyekre bizonyos dolgokat használtak; de hogy miképen használták e dolgokat és hogy mit akartak velük elérni, az teljesen érthetetlen marad. A legjobban értelmezett és legérthetőbb írások

közé a „halottak könyve“ és az úgy nevezett „HARRIS-féle varázspapirusz“ tartozik. A következőkben kiválóan e két mű tartalmához fogjuk magunkat tartani.

Miként minden, a kezdetlegesség fokán álló nép-nél, úgy a régi egyiptomiaknál is a varázslat leg-szorosabb kapcsolatban volt a vallással. Ez utóbbi fölötté bonyodalmas; egész sora volt az isteneknek és istennőknek és azonfölül ezeknek egész csomó nevük van. A nap, RA, mely sugaraival az élet minden fajtáját felébreszti, mint a világ teremője és fentartója szerepelt; a napnak az égen elfoglalt minden egyes állását pedig külön isten alakjában személyesítették. Így RA a déli nap, OZIRISZ a lenyugvó nap. IZISZ az ég napnyugtakor; ő OZIRISZ felesége és az ő fia HORUSZ, a felkelő nap. SZET vagy TYPHON a sötétség. A hitregében ezt úgy fogták fel és úgy szerepeltették, hogy SZET megölte fivérét, OZIRISZ-t, IZISZ pedig imái-val és bűvöléseivel életre ébreszté; fia, HORUSZ SZET-et azután lándzsájával keresztüldöfte és így bosszulta meg atyját. Ez a rege a varázslatos bűvölésekben egyre visszatér. A többi istenek közül AMMON vagy PHTA szerepel, a ki voltaképen szintén napisten, csak-hogy ő a napot inkább elvont, kevésbbé személyes alakjában képviseli.

Az egyiptomiak, úgy látszik, a legrégebb idők óta gondolkoztak a halált követő életen. Mindenféle természeti tűneményekben, így főleg a napnak az égbolton naponta bejárt útjában, látni vélték a lélek túlvilági életének sorsát. Valamint OZIRISZ-t megölik, de ismét feltámad és legyőzi a sötétséget, vagy valamint a nap lenyugszik, de reggel ismét felkél, szétszórván a ködöt: úgy kell nézetük szerint az ember sorsának is alakulnia. Leszáll a sírba, de csak

azért, hogy ismét feltámadjon; a lélek halhatatlan, miként RA és ugyanazt a pályát futja be. Az elhaltak lelkét KHOU-nak nevezték; a lélek a halál után rögtön leszállt az alvilágba, a „*Ker-neter*“-be, hogy OZIRISZ ítéljen fölötte. Oda való útjában azonban mindenféle veszedelem fenyegette, vad szörnyetegek, fegyveres szellemek üldözték és az embernek az isteni dolgokban alaposan járatosnak kellett lennie, hogy megmeneküljön tőlük. Ha azután a *Ker-neter*-be megérkezett, életét megbecsülték, szívét mérlegre tették, melyet HORUSZ tartott kezében; a másik serpenyőn az IGAZSÁG ült; THOT, a bölcsesség istene, jegyezte föl a mérés eredményét, melytől a lélek végleges sorsa függött. Az igazat felvették OZIRISZ kíséretébe; a kit azonban túlkönnyűnek találtak, ez teljes megsemmisüléssel bűnhődött, a mennyiben az alvilág vérpadján — *nemma* — kivégezték, a hol nilusi ló harapta le a fejét. Ezért a gonosz lelkeket „kétszer meghaltak“-nak nevezték. Azonban a büntetés végrehajtása előtt a léleknek még mindenféle próbán kellett átesnie; a földön kellett kóborolnia, hol hatalmában állott, hogy tetszésszerinti alakot vegyen fel. Így behatolhatott az elhaltak bebalzsamozott testébe, sőt az élőket is megszállhatta. Thebában az egyik templomon érdekes feliratot találtak, történelmi okmányt, mely a „gonosz lélektől megszállott“ királyleányról beszél. — Volta képeni ördögöket az egyiptomiak — úgy látszik — nem ismertek; a gonosz hatalmak, melyek ellen küzdöttek, ezek voltak: SZET isten, ennek kísérete és a „kétszer elhaltak“, a míg ezek a kivégzés végrehajtása előtt a földön bolyongtak.

Nagyrészt ezekre a felfogásokra támaszkodik az egyiptomi varázslat is. Hogy a lélek, a *Khou*, a sok-

féle veszélyt és próbát valahogy kiállhassa, sok dologról kellett tudomással bírnia és többféle amulétnek és szentelt tárgynak birtokában kellett lennie. Az élők a temetésen mindezt vele adták a sírba.

A „*halottak könyve*“ teljes temetési rituálét tartalmaz, melyben az összes szükséges imák és szertartások fel vannak jegyezve. A könyvnek több, mint 150 fejezete van, bizonyossága annak, hogy a temetést milyen körülményesen végezték. Még szemléltetőbbé lesz ez, ha megemlítem egyes fejezeteinek tartalmát. Így p. o. a halott fejére virágkoronát tettek, mely fölött imát mondtak, majd tömjént füstöltek, mire a halottat úgy élő, mint elhalt ellenségeivel szemben igazolták.

A múmiák mellén csaknem mindig ott találjuk a szent skarabéus bogár (*Ateuchus*) kőből faragott képét. Ebből a talizmánból a holtnak nagy haszna volt, a mint az a halottak könyvének 31. fejezetéből is kiviláglik; az imákat és bűvöléseket ugyanis így fejezi be: Mondassék el ez a kemény kőből készült skarabéus fölött, mely arannyal földötten feküdjék az ember szívéen. Készíts belőle olajkenetes talizmánt és mondd el fölötte a varázsszókat: szivem anyámtól ered, szivem velem van elváltozásaimban.

A halottaskönyvnek nagy jelentősége volt az élőkre is. A 18-ik fejezet, „*Thot létániája*“ arra szolgál, hogy Khounak halála után a világosság újramegpillantását biztosítsa. A ki azonban ennek másolatát már életében magánál hordja, az egészséges leend és minden földi veszélytől megmenekül.

A halottaskönyv imái és bűvölései végig olyan fogalmazásúak, mintha maga a halott mondaná el azokat. A mi egészen természetes is, minthogy a

lélek azokat a legkülönbébb helyzetekben használja. Sajátságos továbbá, hogy a halott isteni személyként lép föl, sőt mint a felsőbb istenek egyike szerepel, kiket semmi baj nem érhet. Ugyanígy áll a dolog a bűvöléseket illetőleg is, melyek az élők védelmére szolgáltak és a „HARRIS-féle bűbajos papirusz“ tartalmának javarészét teszik.

Nem kegyelemképen adott segítségért könyörögnek az istenekhez, hanem követelik tőlük; megparancsolják nekik, hogy nyujtsanak segítséget, s ilyenkor a saját isteni voltukra hivatkoznak. Néha pedig nem is szólítják az isteneket; egyszerűen ráparancsolnak a veszélyekre, hogy távol maradjanak, önmagukat állítva oda istenekként. Íme egynéhány példa a papiruszból. A következő bűvölés vadállatok ellen irányul: „Jőjj hozzám, istenek ura! Tartsd tőlem távol az oroszlánokat, melyek a földről jönnek és a krokodilusokat, melyek a folyamból másznak föl és mind azt a ragadozó állatot, a mely zugából előbuvik. Vissza Krokodilus, Makó, Szet fajzata! Ne csapkodj farkaddal; ne rázd karjaidat; ne tátsd fel torkodat! A víz váljék előtted lángoló tűzzé; a 77 isten lándzsája érje szemedet; odalánczolnak Ra hatalmas kormányához.¹ Hirtelen odakötnék téged a négy fémhoroghoz, mely Ra hajójának orrán van. Megállj, Krokodilus, Makó, Szet fajzata! Mert én vagyok Ammon, a ki saját anyját megtermékenyíté“. — A következő, a krokodilusok ellen forduló bűvös formulában az isteneket már nem is szólítják; a varázsló egyszerűen magát teszi meg istenné: „Ne légy

¹ Azt hitték, hogy a napisten hajójával végigvitorlázik az égbolton.

A szerző jegyzete.

ellenem! Én vagyok Ammon, én vagyok Anhur, a kegyes pásztor! Én vagyok a hatalmas fejedelem, a kard ura. Ne lázadj ellenem, én vagyok Szet! Ne nyulj hozzám! Én vagyok Horusz! A mi a vízben van, ne merjen előjönni, a mi már kijött, ne merjen a vízbe visszamenni, a mi így benne marad, uszáljon össze-vissza a vizen, mint holttetem a hullámokon. Torkuk záródjék be, mint az örökkévaló titok hét pecsétje“.

Az egyiptomi varázslat e sajátosságossága későbbi időkben még élesebben előtérbe lép, midőn már nem szorítkoznak arra, hogy pusztán saját isteni voltukra hivatkozzanak, hanem az isteneket még fenyegetik is.

Egy görög nyelvű papiruszban különféle ilyen bővülés olvasható. Nyilván oly korból erednek, midőn a varázslat már más országokéval összeelegyedett, ámbár a varázsszövegek szelleme még tisztán egyiptominak mondható. Így p. o. a varázsgyűrű, a *Hermeszgyűrű* beszentelésekor a Naphoz fordulnak és a következő bővölést mondják: „Én vagyok Thot, a gyógyszerek és írásjelek feltalálója és teremtetője. Jőjj hozzám, te, a ki a föld alatt lakol, emelkedjél, hatalmas szellem! Ha pedig meg nem tudnám mind azt, a mi valamennyi egyiptomiak, görögök, asszirok és éthiopok, valamennyi nemzetek és népfajok lelkében lakozik; ha nem esnék tudomásomra, a mi történt s a mi történendő; ha felvilágosítást nem kapnék szokásaik, munkáik, életük és nevük, valamint apáik, anyáik, nőtestvéreik és barátaik, úgyszintén elhunytjaik nevére, akkor beleöntöm a feketének vérének egy kutya fülébe, a mely eb új, használatlan edényben ül; új edénybe teszem és elégetem alatta Ozirisz csontjait; hangos szóval fogom őt megnevezni, őt, a ki

három napon és három éjen át a folyóban volt, Oziriszt, kit a folyam árja levitt a tengerbe“. Ez a mondás, valamint sok más is a meggyilkolt OZIRISZRÓL szóló mondásra vonatkozik, a kit u. i. a folyam levitt a tengerbe; a varázsló pedig megfenyegeti az isteneket, hogy megnevezi őt, azaz, hogy tartózkodása helyét a gyilkos Szetnek elárulja.

Ily módon, úgy hitték, az isteneket a segítségnyújtásra kényszeríthetik. *Az isteni varázslat ilyenképen az istenek kényszerítése, leigázása, azaz theurgia.*

A dolog természetében rejlik, hogy az ilyen fajtájú varázslatot, mely maguknak az isteneknek segítségével hatott, nem lehetett gonosz célokra használni. Az egyiptomi varázslat tehát a papok titka volt, kik szigorúan őrködtek, hogy ez valamiképen ne jusson a nép tudomására. A halottaskönyv egy-néhány fejezete kifejezetten eltiltja a szertartásnak tanuk jelenlétében való végzését. Még az elhalt egyén apjának, vagy fiának sem volt szabad jelen lennie. Ezért minden kísérletet, mely a szent varázstudományos munkák eltulajdonítására s azoknak profán célokra való felhasználására irányult, szigorúan büntettek.

Van egy régi papirusz, melyben barompásztor ellen emelt vádról van szó; ennek u. i. sikerült volt az írások egyikét ellopni, melynek segélyével mindenféle szerencsétlenséget okozott. A pásztor összes bűneinek tárgyalása után az ítélet röviden így szól: „Meg kell halnia“.

Midőn későbbi időkben Egyiptomot a görögök ejtették hatalmukba, az egyiptomi varázslat nem maradt előttük titokban. Az alexandriai bölcsek főleg a lét nagy talányaival, az Istenség lényegének és a világhoz, főleg az emberhez való viszonyának kérdésé-

vel foglalkoztak; világos, hogy az egyiptomi theurgia problémáját is a maguk bölcselkedése tárgyává tették és vitatták, vajjon az ember bizonyos eszközökkel befolyásolhatja-e az isteneket, hogy magának valamely óhaja teljesülését biztosítsa.

Az ilyen felfogás azonban sehogysen fér össze az Istenség fogalmával, melynek hatalmát az ember maga felett állónak képzei; e dologról kezdetben csakugyan ez volt a vélemény. PORPHYRIUS, az új plátói iskola egyik legkimagaslóbb képviselője, a theurgiát éppen abból a felvételtől kiindulva támadta, hogy az Istenség magasztosabb annál, mintsem hogy valamely az embernek rendelkezésére álló eszközzel valamire kényszeríthető volna. De már tanítványa, JAMBLICUS, nagyon furfangos elméletet állított fel, melynek értelmében a theurgia nemcsak hogy lehetővé vált, hanem az Istenimádás egyedül igaz és helyes módjává lett.

Ezt a fölötte csodálatos tant „a miszteriumok”-ról szóló munkában olvashatjuk, melynek szerzőjéül JAMBLICUS-t tekintik, bár valószínűleg valamelyik tanítványa írta. Igaz, hogy a mű alapeszméi annyira megegyeznek a JAMBLICUS által saját munkáiban kifejtettekkel, hogy e szempontból ítélvén meg, bátran az ő tollából eredhetnének.

A „miszteriumok” szerzője az összes szellemi lényeket meghatározott rangsorozatban állítja össze; legfölül állnak az istenek, azután következnek az angyalok, démonok, héroszok és legalul a lelkek. Mindezek a szellemi lények összekötő tagok a legfelsőbb Isten, „az Egy” és a világ között. A szellemek, a legalsóbbak, valamint a legfelsők egytől-egyig ellentállanak mindennemű emberi befolyásolásnak; csak-hogy ez az ő természetükből ered. Ebből következik

tehát, hogy az istenek sohasem hallgatják meg az ember imáit, hiszen ezek őket éppen természetüknél fogva meg sem indíthatják. Imádság, böjt, nőttség és hasonló eszközök tehát nem is befolyásolhatják az isteneket, de igenis — a lelket, mely e cselekményeket végzi. „Az istenek nem szállanak le a lélekhez, mely őket imádja s hozzájuk fohászkodik, hanem a lélek száll fel az istenekhez!” Csakis a lélek változik meg az ilyen cselekedetek hatása alatt; az imádság az eszköz, mellyel az istenekhez hasonlókká lehetünk. „Az embernek az istenekre gyakorolt befolyása” tehát csak abban áll, hogy az emberi lélek a magasabb természetnek s ezzel az istenek hatalmának is részesévé lesz. A theurgia tehát nemcsak varázsló módszer, hanem a valóságos istenimádás módja, az egyetlen út, a melyen az ember az istenekhez felemelkedhetik. — Főleg a divináció, a jövődőlő erő az, mely csakis theurgiai eljárásokkal érhető el. A lélek saját erejéből sohasem jut a rajongás állapotába, melyben az istenekkel eggyé válik és a jelenben láthatja a jövő eseményeit. Ez csakis az istenek idézése által történhetik. Teljességgel jogtalanul tették fel, hogy a rajongás állapotába a démonok segítségével is el lehet jutni; ha ők járnak eszünkben, akkor a rajongás iránt egyáltalában hozzáférhetetlenek vagyunk.

Az ihlet, mely a rajongás vagy lelkesültség állapotára jellegzetes, nem a démonok, de az istenek műve. Csakhogy a rajongás nem önkívület, hanem visszatérés és fordulat a jó felé, míg az ekstázis vagy önkívület egyenlő a rosszba sülyedéssel. Ugyanígy aránylanak a közönséges varázsmíveletek is a theurgiás eljárásokhoz; a közönséges varázsló mes-

terkedésével pusztán üres képekkel tölti be a képzeletet, csak látszatot ad valóság helyett. A theurgus ellenben, a ki lelkét egyenlő magaslatba emeli az istenekével, tényleg azt éri el, a mit akar.

Ez a sajátságos tan, főleg a jó szellemek segítségével működő theurgia és a hatalmát a démonoktól nyerő közönséges varázslat vagy goëtia között fennforgó különbség, a középkorban nagy jelentőségre tett szert: ennek köszönhatték a varázstudósok, hogy a boszorkányok sorsa nem érte őket is.

Az asztrológia.

A korán virágzásnak induló csillagászáttal egyidejűleg az egyiptomiak az asztrológiát is ápolták. A legrégebb egyiptomi csillagjóslásról nem sokat tudunk; valószínűleg a chaldeusokéhoz hasonló volt.

A 19-ik vagy 20. dinasztitól (1200 körül Kr. sz. e.) származik egy papirusz, mely a szerencsés és szerencsétlen napok jegyzékét tartalmazta, valamint előírásokat közöl arra, hogy e napokon mit szabad s mit nem szabad tenni. A jegyzék három negyedére terjed. Íme a legsajátságosabb határozatokról szóló töredék: „*Thot* (szeptember) 21-én nem szabad ökröt leölni; 22-én nem szabad halat enni, sem sózni. *Paophi* (október) 13-án nem szabad főzeléket enni; 22-én nem szabad fürödni; 26-án nem szabad házat alapítani. *Athyr* (november) 5-én nem szabad tüzet gyújtani, sem nézni; 19-én nem szabad kihajózni a Nilusra. *Chojakk* (deczember) 21-én nem szabad sétálni; 28-án nem szabad vizi állatot enni. *Tobi* (január) 7-én nem szabad nő előtt mutatkozni; 24-ike szerencsenap, mézesitalt kell inni“ stb. stb.

Hogy hogyan jutottak az egyiptomiak mindezekre a határozatokra, azt megmondani bajos; e rendeletek valószínűleg a hitregékkel vannak kapcsolatban; az istenekről szóló mindenféle legendákból azt következették, hogy bizonyos napokon és órákban különböző cselekményektől tartózkodni tanácsos.

Föltehető tehát, hogy ez a régi csillagjóslás a valláshoz közeli viszonyban állott; bizonyára kizárólag a papok voltak azok, kik vele foglalkoztak. Egészen megváltozott a csillagjóslás jellege, midőn Egyiptomban a görögök kerültek uralomra és az alexandriai múzeumot, az ó-világ tudományának e középpontját, melyen számos hírneves számtudós, fizikus és csillagász működött, megalapították. Leghíresebbek voltak közülök Kr. e. EUKLIDESZ (300 körül), ERATOSZTHENESZ (szül. 275-ben), HYPPARCHOSZ (160 körül) és HÉRON (100 körül). Az alexandriai tudósok leghíresebbje azonban CLAUDIUS PTOLEMAEUS nevű csillagász volt, kinek a világ szerkezetéről és az égi testek mozgásáról szóló felfogása az ókor és a középkor mívelt világa előtt, egészen KOPERNIKUSIG, valóságos dogmaként szerepelt. PTOLEMAEUS szerint a föld mozdulatlanul áll a világ középpontjában. A föld körül 8 szféra forog; a 7 belsőben vannak a bolygók, a külsőben az állócsillagok. A bolygókhoz tartozik a két „égi fény” is, a Nap és a Hold és a bolygók sorrendje a következő: legközelebb a földhöz, az első szférában forog a Hold, azután következik a Merkúr, Vénusz, Nap, Marsz, Jupiter és Szaturnusz. Többet nem ismertek.

Az alexandriai csillagászok kitűnő észlelők voltak; a csillagászatot az égi testek mozgásait illető pontos megfigyelések egész sorával gazdagították. E fél évezreden át folytatott észlelések eredményei és az

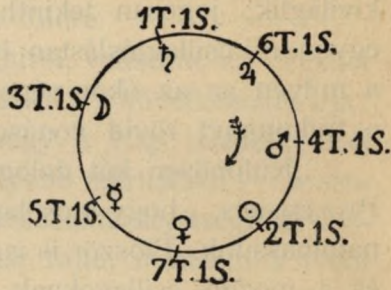
azokon alapuló számítások PTOLEMAEUS nagy munkájában: a „Megale syntaxis“-ban található, mely arab fordításában a „*Tabrir al magesthi*“ nevet kapta: innét ered a manap is szerte használt „*almageszti*“ elnevezés, mely e címnek rövidítése. De e szigorúan tudományos vizsgálatokon kívül a régi alexandriai csillagászok a csillagjóslás sajátlagos tudományát is művelték, a mellyel az ó-kor és középkor csaknem valamennyi kiváló férfia foglalkozott s mely napjainkban is újból követőkre talál. Ez a csillagjóstudomány vagy asztrológia azonban soha nem volt sajátképeni titkos tudomány, a mennyiben van egy, PTOLEMAEUS idejéből, sőt talán ő tőle magától eredő munka, melyben e tudomány főbb tanait összegyűjtve találjuk. Minthogy azonban a csillagjóslás tanulmányozása jelentékeny előismeretet és mindenféle eszközt követelt, melyek aligha állottak mindenkinek rendelkezésére, természetesen, hogy e tudományággal a bűvároknak mindenkor csakis korlátolt száma foglalkozott.

Az egyiptomi asztrológia alapeszméje ugyanaz, mint a chaldeusé, t. i. hogy a plánéták, melyekhez a Nap és a Hold is tartozik, mindent befolyásolnak, a mi történik. Éppen ezért fölötte jelentőséges dolog volt, hogy az ember tudja, mely bolygó mely pillanatokban volt „uralkodó“. A legrégebb időkben ezt oly módon határozták meg, hogy feltették, hogy a nap egy-egy órájában más-más planéta az uralkodó.

Az első nap első órája a legszélső bolygóé, Szaturnuszé volt, a második az ettől befelé esőé, Jupiteré, és így tovább. A mellékelt ábra segítségével az egész hét minden órájának uralkodó bolygója könnyen meghatározható. A planétákat itt körben rajzolva látjuk, még pedig abban a sorrendben, a melyben azok elhe-

lyeződését a Föld körül képzeltek. A bolygók neve helyébe ezek jegyét tették, régi hieroglifákat, melyekkel a csillagiósok az égi testeket kényelem okáért jelezni szokták: Szaturnusz ♄, Jupiter ♃, Marsz ♂, a Nap ☉, Vénusz ♀, Merkur ☿, és a Hold ☾.

Ha már most a körbe legfölül Szaturnuszt ♄ állítjuk, akkor ő uralkodik az első nap első óráján. A nyíl irányában tovább haladván, ♃ kapja a 2-ik órát, ♂ a harmadikat, stb. A 8-ik óra ismét ♄-é, valamint a 15-ik és 22-ik is, minélfogva a 23-ikban az uralkodó ismét a ♃, a 24-ikben ♂, a 25-ikben vagyis más szóval a 2-ik nap első órájában a Nap ☉. Ha ugyanilyen módon tovább haladunk, azt találjuk, hogy a 3-ik nap 1. órájában a ☾, a 4. napében a ♂, az 5. napében a ♀, a hatodikában a ♃, és végül a 7-ik nap első órájában a ♀ az uralkodó planéta.

4. ábra.

A napot az után a bolygó után nevezték, mely a nap első órájában uralkodott. Az első nap Szaturnusz napja volt (szombat), angolban ma is még Saturday. A 2-ik nap a Nap napja volt, németben Sonntag, angolban Sunday; a harmadik a Hold napja: Montag, dies Lunae, a francia Lundi, az olasz Lunedì; a 4-ik nap Marszé, a francia és olasz Mardi, Martedì; az 5-ik nap a Merkuré: Mercredi, Mercoledì; a 6-ik nap Jupiteré, dies Jovis, francia Jeudi, olasz Giovedì és végül a 7-ik nap Vénuszé, dies Veneris, Vendredì, Venerdì.

Az európai nyelvekben tehát még megtaláljuk e régi bolygók egyes napokon és órákon való uralkodásáról szóló csillagászati tannak nyomait.

A még mai napig fenmaradt „*Quadripartitum Cl. Ptolemaei*“ cz. munkából megítélhetjük, hogy az alexandriai asztrologia a Kr. utáni 2-ik században mennyire fejlett volt. Hogy maga PTOLEMAEUS írta-e ezt a munkát, az kétséges. Minthogy azonban már a régi arab szerzők mint PTOLEMAEUS munkáját idézik és több pontjában az asztrologia tanainak csiráit is kétségtelenül magában foglalja, a melyeket a középkorban az arabok és európaiak tovább fejlesztettek, mindenesetre Alexandria görög korszakából ered. Hogy Egyiptomban írták, az a munkának több részletéből kiviláglik; jogosan tekinthetjük tehát a tudományos egyiptomi csillagjósłástan hiteles leírásának, olyannak, a milyen az az ókor vége felé volt. A következőkben e tudományt rövid vonásokban vázolni fogjuk.

„Különösen két dologra van szükség“, mondja PTOLEMAEUS, „hogy a csillagászati jósłások tanába behatolhassunk. Először is ismernünk kell a Nap-, Hold- és a mozgó csillagoknak egymáshoz és a Földhöz való állását, valamint ez állások jelentőségét és hatalmát. Másodszor tudnunk kell, hogy e csillagok állásának természetes tulajdonságai a nekik alárendelt dolgokban milyen változásokat okoznak. E tudomány első ága már magában véve megérdemli a vele való foglalkozást, még ha a második ággal való kapcsolat híján az ember nem is jut el magukhoz a jósłásokhoz. Ellenben a második ág kevésbé tökéletes és megbízható; mégis foglalkozzunk vele e helyütt oly módon, a hogyan rendszerint tárgyalni szokták“.

Minket természetesen „az első ág“ érdekel leginkább, mert ez az asztrologia egész elméleti alapját magában foglalja; megláthatjuk belőle, hogy a csillagoknak a földi dolgokra való befolyását hogyan kép-

zelték. Ez az elmélet pedig épenséggel nem légből kapott, hanem ellenkezőleg az akkori fizika egyszerű és természetes kibővítése. ARISZTOTELESZ kimutatta volt, hogy a 4 alaptulajdonság közül, a melyek a meleg, a szárazság, a hideg és a nedvesség: egy vagy több minden tárgyban megvan. Ezt a tant a bolygókra is alkalmazták, melyekben e tulajdonságokat többé-kevésbbé sajátos okokból különböző mértékben feltételezték; minthogy pedig valamely tárgy hatásai tulajdonságaitól függenek, fel kellett tenni azt is, hogy minden egyes bolygó a neki tulajdonított tulajdonságok szerint hat a földre.

A bolygók tulajdonságairól, valamint az ezekkel kapcsolatos hatásokról PTOLEMAEUS a következőket írja: „Figyelembe kell venni, hogy a Nap természeténél fogva a meleg és — csekélyebb mértékben — a szárazság hatásával bír. Ezt érzékeink segítségével sokkal könnyebben észrevesszük rajta, mintsem a többi égi testen, még pedig nagyságánál és ama világosságnál fogva, mellyel befolyása az idő folyamán megváltozik. A mily mértékben közeledik a nap ahhoz a ponthoz, mely fejünk fölött merőlegesen áll, annál inkább lépnek előtérbe hatásai“.

„A Hold nedvesít, minthogy legközelebb van a Földhöz, melyről nedves gőzök szállnak fel. Ilymódon megpuhítja az alatta fekvő tárgyakat és rothasztja őket. A Naphoz való hasonlatosságánál fogva, mint a Nap képmásának, melegítő ereje is van.“

„Szaturnusz az a csillag, a mely a legnagyobb hideggel jár; de szárító ereje nem nagy. Ez egészen természetes, minthogy legmesszebb áll a Nap melegétől és a Föld nedvességétől. Egyébként erői, valamint a többi csillagokéi, a Naphoz és a Holdhoz való

állásától is függnek“. „Jupiter, ez enyhe csillag. A hideg Szaturnusz és a forró, nyomasztó Marsz között áll. Meleget és nedvességet hoz magával, mivel azonban melegítő hatása túlsúlyban van, belőle indulnak ki a termékenyítő szelek.“

„Marsz szárít és perzsel, éppen úgy, mint a hogy színe is a tűzéhez hasonló (piros). Közel áll a Naphoz, melynek köre a Marsz szféráján belül fekszik“.

„Vénusz enyheségét illetőleg Jupiterhez hasonlít, de ennek más oka van. Mert a Nap közelében lévén, némileg melegít; de sokkal nagyobb nedvességet okoz, akárcsak a Hold, mert e nagy fényerő (a Hold) segítségével magához vonzza a Föld közeleső helyeinek nedvességét.“

„Merkur szárít és néha napján nem csekély nedvességet szív fel, minthogy nem áll messze a Naptól. Azonban némelykor nedvességet is okoz, mert közel van a Földhöz, legközelebb a Hold körén kívül“.

E föltételezett tulajdonságokból már most azt következtették, hogy egyes bolygók szerencsét hoznak, mások pedig szerencsétlenséget okoznak.

„A régiek valamennyien hírül adják, hogy Jupiter, Vénusz és a Hold a jótevő csillagok, minthogy enyhe természetűek és legtöbb melegségük és nedvességük van. A baljóslatú csillagok Szaturnusz és Marsz, melyek ellentétes természetűek és hatásúak, minthogy az egyik nagyon hideg, a másik ellenben égetően forró. E két csoport között áll a Nap és Merkur, melyek mindkét természetben részesek, minthogy hatásai ugyanazok, mint a csillagokéi, melyek tulajdonságaival megegyeznek.“

Egyébként nem szorítkoztak arra, hogy a bolygók alaptulajdonságaiból azoknak a Földre gyakorolt többé-

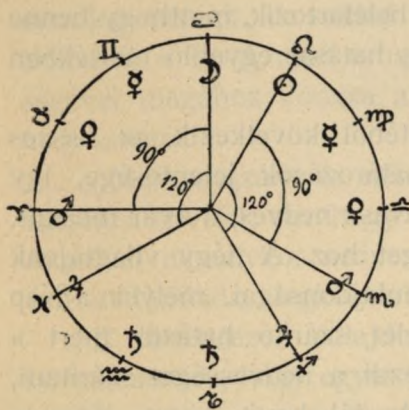
kevésbé kedvező hatására következtetéseket vonjanak, hanem egész természetüket e tulajdonságokból származtatták. Erre például szolgálhat az, a mit PTOLEMAEUS a planéták neméről ír: „A csillagokat hím- és nőneműekre osztjuk. Nőneműek azok, melyeken a termékenység és nedvesség a túlnyomó, mert ez a női nemen tűnik elő a legvilágosabban; a többi mind hímnemű. Vénuszt és a Holdat azért mondjuk nőneműnek, mert rajtuk a nedvesség áll előtérben; ellenben Szaturnusz, Jupiter és Marsz hímneműek. Merkúr mindkét csoportba beletartozik, minthogy benne a nedvesség és szárazság hatásai egyenlő mértékben vannak jelen“.

A bolygók természetéből következik az összes egyéb csillagászati meghatározások jelentősége, így pl. az évszakoké is. A tavasz nedves, a nyár melegít, az ősz szárít, a tél hideget hoz. A négy világtájnak is megvannak a maga tulajdonságai, melyek a Nap állásától függenek. A kelet szárító hatású, mert a Nap, mely keleten áll, kezdi a nedvességet szárítani, mely éjen át fejlődött. A dél hevít, mert délen a Nap legmagasabban áll. A nyugot nedvesít; a Nap ilyenkor kezdi kiadni a nedvességet, mely a nap folyamán fejlődött. Az észak hideg, mert itt a Nap legtávolabb áll az ég közepétől.

Ismerjük tehát a bolygók természetét, valamint ennek értelmében kifejtett hatásait is. Csakhogy valamely bolygó a földi dolgokra nem hat mindig egyforma erősen. Befolyása lényegesen függ az égen elfoglalt mindenkori állásától. Már régen észlelték volt, hogy valamennyi mozgó égi test körülbelül ugyanazt a kört futja be az égbolton. Ezt az ú. n. állatkört 12 egyenlő nagyságú részre, a 12 égi jegyre

osztották be; ezek nevüket attól a csillagképtől kapták, mely éppen az illető jegyen belül volt. Nevük, valamint a jelzésükre használt hieroglifák a következők voltak: Kos γ , Bika β , Ikrek Π , Rák ϵ , Oroszlán Ω , Szűz η , Mérleg $\u0394$, Skorpio μ , Nyilas ζ , Bak α , Vizöntő $\equiv$ és Halak χ . A napéjeggyennel a Nap a Kos jegyébe lép és ezután a fenti sorrendben fut végig a jeleken.

Az asztrológusok bizonyos, mindjárt közelebből jelzendő okokból azt találták, hogy a bolygók és az egyes égi jegyek között bizonyos külön kapcsolatok vannak és valamely bolygónak kisebb v. nagyobb *jelentősége* szerintök attól függött, hogy valamely adott pillanatban abban a jegyben állott-e, mellyel külön „viszony“-ban volt. Ilyen „viszonyt“

5. ábra.

PTOLEMAEUS ötöt említ:

a házakat, a háromszögeket, a felkelést, a mértékeket és az ábrázatokat, melyek pillanatról-pillanatra közösen döntötték el a bolygók „lényeges értékét“ (dignitates essentiales). PTOLEMAEUS így ír e csodálatos tanról: „A bolygóknak megvan a maguk külön jelentősége helyeik vagy „házaik“ révén, a hogy azokat nevezik, a mi alatt az állatkör ama részei értendők, melyek hozzájuk tartoznak. Ennek természetes oka a következő:

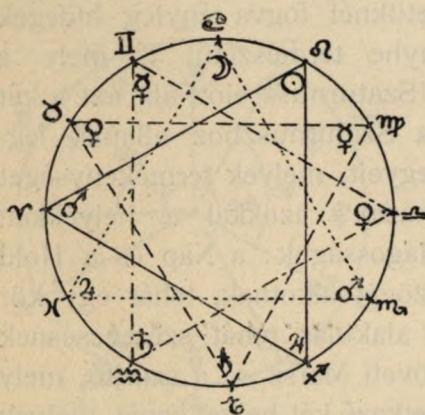
A 12 jegy közül kettő áll függőleges pontunkhoz, a zenithez, legközelebb, miért is hőséget okoz; ezek

a Rák ☊ és az Oroszlán ♌. E kettőben lakik tehát a két legnagyobb és legfontosabb égi test, a Nap és a Hold. Nevezetesen ♌ a Napé, mert mindkettő hímnemű; ☊ pedig a Holdé, mert nőnemű. Éppen ezekből a ♌-tól a ♎-ig terjedő félkört a szoláris, a ☊-tól a ♈-ig terjedőt pedig a lunáris félkörnek nevezik. (V. ö. az ábrával, melyen az égi jegyeket a körön kívül, a bolygókat a körön belül elhelyezett jelek képviselik.) Minthogy pedig Szaturnusz a leghidegebb valamennyi égi test között, az ő helyei azok, melyek a Nappal és Holddal ellenkezőek, úgy mint ♎ és ♈, mely jegyek ellentétes helyzetüknél fogva tényleg hidegek és téliesek is. Az enyhe természetű ♊, mely a bolygók sorrendjében a Szaturnusz előtt áll, azt a két jegyet kapja, melyek a Szaturnuszhoz állanak legközelebb, t. i. ♋ és ♌ jegyeit, melyek termékenységet jelentenek. Ezek a „házak“ azokkal a helyekkel, melyeket a nagy égi világosságok: a Nap és a Hold töltenek be, 120°-nyi szöget alkotnak, tehát egy kör harmadrészét; az ilyen alakulás tehát szerencsésnek mondható. A Jupitert követi Marsz ♂, a szárító, mely ennél fogva a ♋ után következő két helyet kapja, melyek ugyanily természetűek, t. i. ♌ és ♎. Ezek az égi világosságokkal derékszöget alkotnak, tehát negyedkört, mely alakulat ennél fogva romlást jelent. Vénusz ♀, a mely ♂-ot követi, kapja a most következő jegyeket; ezek ♎ és ♏, a ☊-pal és ♎-dal hatod kört alkotnak, e szerint ez az alakulás kedvező. Végül Merkúr a két utolsó jegy: ♏ és ♐.

PTOLEMAEUS e házakról szóló tanánál még csodálatosabb a bolygók háromszögeiről szóló fejtegetése.

„Mindennemű alak közül az egyenoldalú háromszög az, mely önmagában a leginkább megegyező. Az állatkör 12 helyét négy ilyen egyenoldalú három-

szögbe osztjuk. Az elsőnek sarkai a Υ , Ω és $\mathcal{Z}$, a három himnemű jegy, a $\odot$ σ és $\mathcal{Z}$ házai. Ezt a háromszöget a $\odot$ és $\mathcal{Z}$ számára kell lefoglalnunk, minthogy σ ellentétes természete miatt kizárandó. Még pedig nappal a $\odot$, éjjel $\mathcal{Z}$ uralkodik e háromszögön. Azonfölül ez a háromszög a legészakibb, még pedig a $\mathcal{Z}$ uralma miatt, minthogy $\mathcal{Z}$, miként az északi szelek, a termékenység forrása.¹ Minthogy azonban σ -nak a háza is a háromszög egyik jegyében van, a délnyugati szél is vegyül az északi széllal. A második

6. ábra.

háromszög sarkai δ , $\mathfrak{M}$ és $\mathcal{Z}$, a három nőnemű jegy; ezen a háromszögön a $\mathfrak{M}$ és a $\mathfrak{Q}$ osztoznak. $\mathfrak{Q}$ uralmának megfelelőleg ez a legdélőbb háromszög, minthogy ez a bolygó melege és nedvessége következtében ezeken a szeleken uralkodik.

De Szaturnusznak a $\mathcal{Z}$ -ban való uralkodása folytán keleti szelek is vegyülnek belé. A harmadik háromszög sarkai $\mathfrak{M}$, $\mathfrak{Q}$ és Π és benne a $\mathfrak{M}$ és $\mathfrak{Q}$ osztoznak. A $\mathfrak{M}$ miatt a legkeletibb. Végül a negyedik háromszög a σ -nak tulajdona és ennél fogva leginkább szárító hatású, mint a délnyugati szél“.

¹ Az a körülmény, hogy az északi szeleket említik a legtermékenyítőbbek gyanánt, világosan arra mutat, hogy az egész tudomány Afrika északi partvidékén fejlődött, hol a déli sivatagi szelek a növényvilágot tönkreteszik. Egyszersmind e szabályoknak önkényes és esetleges volta is kiviláglik belőle.

Szerző jegyzete.

A bolygók „felkeléséről és lenyugvásáról“ így ír PTOLEMAEUS: „A planéták felkelésének indokolása a következő:

„Ha a nap a Kos jegyébe jutott, felszáll az északi féltekére s ott marad, míg a ♈ jegyében ismét leszáll és levonul a déli féltekére; ezért elég helyesen mondjuk, hogy a nap „felkelése“ a ♈ jegyében történik, hol a napok hosszabbodnak és az éltető meleg kisugárzik. Az ellenkező okból „lenyugvása“ — a hogy mondani szokták — a ♏ jegyében történik. A Szaturnusz, mely a Nappal és házaival ellentétes természetű, a ♏ jegyében kel fel és a ♏ jegyében nyugszik le. Mert, a hol a meleg kezdődik, ott a hidegnek meg kell szűnnie; és megfordítva, a hol ez gyarapodik, amannak csökkenie kell. Továbbá: Ha a Hold a Nappal a ♈ jegyében való találkozás után¹ csak a ♏ -ban, a háromszög főjegyében lesz láthatóvá és nő és mintegy újból emelkedik, akkor, a mint mondják, a ♏ jegyében kel fel és az ellenkező jegyben, a ♈ jegyében száll le. Minthogy azonban a Jupiter hatalmas északi szelek keltésében nyilvánul, melyek a ♈ jegyétől északról indulnak ki, ennél fogva ez a ♈ felszállásának és a ♏ ugyan e bolygó leszállásának a jegye. ♈ természettől fogva mindig forróbb, de leginkább a ♏ jegyében, minthogy itt áll a Földhöz legközelebb. Ezért felkelése is a ♏ és lenyugvása a ♈ jegyében történik, ellentétben a ♈ -rel. Ezután következik a ♏ , mely különösen a nedvesség előidézésében vesz tevékeny részt, minthogy pedig e tevékenysége főleg a

¹ A Nap találkozása a Holddal = újhold. Ha a ♈ végén újhold volt, a Hold csak a ♏ jegyében lesz látható.

× jegyében élénk, a miből a tavasz nedvessége ered, felkelését e jegybe, lenyugvását pedig ♄ jegyébe helyezik. Végül kell, hogy a szárító természetű ♀ felkelése a ♄ és lenyugvása a × jegyében történjék, ellentétben a ♀-szal“.

A planéták 4-ik lényeges viszonyát, a *mértékeket*, nem szükséges közelebbről bolygatnunk, minthogy ezek, a mint azt maga PTOLEMAEUS mondja, voltaképen nem is okadatolhatók teljesen. E mértékeken a bolygók uralma alatt álló égi jegyek részeit értették. Minthogy a 12 jegy együttvéve kört, vagyis 360°-ot tesz ki, minden jegyre 30 fok jut. Már most feltették, hogy minden bolygócsillag — az „égi világosságokat“ nem számították ide — minden jegy bizonyos számú fokainak ura és e fokoknak száma volt a bolygónak „mértéke“ jegyekben. Csakhogy sem a mértékek nagysága, sem az egyes jegyeken belül felállított sorrendje nem volt észszerűleg indokolva; sőt PTOLEMAEUS ez iránt két meglehetősen eltérő táblázatot idéz, az ú. n. egyiptomit és a chaldeust. Így pl. a bolygóknak a Bika jegyében való mértékei:

a chaldeusok szerint: ♀ 0—8 ♀ 8—15 ♄ 15—22
♄ 22—26 ♂ 26—30,

az egyiptomiak szerint: ♀ 0—8 ♀ 8—14 ♄ 14—22
♄ 22—27 ♂ 27—30.

A mi végül az „*ábrázatokat*“ illeti, e tekintetben is ilyen beosztásról van szó, a mennyiben minden égi jegyet három egyenlő részre osztottak; e részek mindegyike alá volt rendelve planétájának. Ez a beosztás azonban csak alárendelt szerepet vitt.

A *csillagászati jövendöléseket*, melyeket PTOLEMAEUS művének három utolsó könyvében tárgyal, csak röviden óhajtjuk áttekinteni. A tudomány ez ága még

meglehetősen fejletlen vala; később az araboknak és európaiaknak sokkal jobban sikerült ezt rendszerbe foglalniok, s ezért inkább későbbben fogjuk tárgyalni. De mégis, a későbbi csillagjósokkal szemben e téren is megvan a PTOLEMAEUS előadásának a maga különös érdekessége. Ő t. i. feltevéseit okokkal támogatja, míg követői jóformán valamennyien megalégesznek a módszerek vázolásával, egyébként pedig reá hivatkoznak. Reánk nézve pedig éppen a jóslások megokolása érdekes.

A bevezetésben PTOLEMAEUS abból a tényből indul ki, hogy a népek testi és lelki természete nagy mértékben függ lakóhelyüknek a Naphoz való állásától. „Azokat, a kik messze délen laknak, a Nap szinte feketére perzselte, hajuk fekete és göndör, véralkatuk pedig a nyár hosszú tartama következtében heves. Azok pedig, a kik a magas északon laknak, fehérek, hajuk világos, véralkatuk a tél hosszú volta miatt hideg. Ebből kiderül, hogy mily befolyása van a Nap magasabb vagy mélyebb állásának a különböző országok lakóira. De a népek tulajdonságai a csillagzatoknak egymás közt való sokféle viszonylataitól is függenek. A földet négy részre, északi, déli, keleti és nyugati részre osztjuk, ugyanúgy, a miként az állatkört négy háromszögre osztthatni. E háromszögek mindegyike a föld egy bizonyos részén uralkodik. Láttuk fentebb, hogy az első háromszög a Jupiter és Marsz uralma miatt természettől fogva a legészakibb és legnyugatibb; ennél fogva a föld északnyugati részén, azaz Európán uralkodik. Hasonló módon tartozik a Föld egy-egy része a többi háromszögek uralma alá. A háromszöget jellegző három jegy mindegyikének szintén megvan a maga része a háromszög alá rendelt földrészben és valamely tartomány lakosságának

a tulajdonságai ettől függenek. Így a hideg és harcziás germánok a Kos és Marsz, ellenben az olaszok az Oroszlán és a Nap uralma alatt állanak, s azért hevesebb vérűek. Így PTOLEMAEUS az ókorban ismert összes népek lajstromát és természetüket az égi jegyekből és bolygókból vezeti le, a melyek uralma alatt vannak. Ennek a lajstromnak reánk nézve azonban túlságosan csekély a fontossága, azért részletesebb bonczolgatásába nem bocsátkozunk.

A csillagokból való jóslások részben tartományokra és városokra, részben egyes személyekre vonatkoztak. Az országokra és városokra főleg a nap- és holdfogyatkozások bírtak jelentőséggel. A jóslás t. i. a föld ama pontjára vonatkozott, mely a sötétedés közepén feküdt, s ennek tartamából, valamint az égi jegyből, melyben a Nap a sötétedés pillanatában állott, a jövőendő eseményekre következtetéseket vontak le. Nevezetesen azt kellett meghatározni, hogy a fogyatkozás idején melyik bolygó az uralkodó? Ez pedig az volt, a mely az elsötétült égi világosságához legközelebb állott s melynek a többi égi testekhez a legtöbb vonatkozása volt. Minthogy pedig minden bolygónak, mint fentebb említettük, megvolt a maga kedvező vagy kedvezőtlen természete, főleg az uralkodó bolygótól függött, vajjon a jóslat szerencsét vagy balsorsot hozott-e az országra.

Minthogy a csillagok s állásaik mindenre befolyást gyakorolnak, felette nagy a jelentőségük az egyes emberre nézve is, e hatásukat pedig főképen a gyermek megszületésekor fejtik ki. Ezért a születés pillanatában fennálló konstellációból mindent előre meg lehet mondani, a mi az illető egyén jövő életére vonatkozik. Ezen alapul a „felkelő fok“ vagy

„horoszkop“ tana. Így nevezték a csillagjóslástan ez ágát, minthogy e jóslásokhoz a születés pillanatában a csillagos ég teljes képére volt szükség; ennek mineműségét pedig ismerjük, ha tudjuk az állatkör fokát, a mely a látóhatáron éppen felkel. Ha már most ismerjük a születés pontos óráját, akkor a felkelő fok meghatározása nem jár nehézséggel; minthogy azonban abban az időben pontos órák nem voltak, a nehézség éppen a „horoszkop“ felállításában, vagyis az időpont meghatározásában rejlett. Innen kapta azután a „*nativitás*“, az újszülöttek sorsának meghatározásáról szóló egész tan, a nevét.

Az alchímia.

Az egyiptomi mumia-sírokban alchimiás tartalmu papirusztekercseket is találtak, melyeket a leydeni könyvtárban őriznek s a melyek a legrégibb ismert alchimista írásművek. Egyesek egyiptomi, mások görög és egynémelyek mindkét nyelven íródtak. Azonkívül több európai múzeumban, nevezetesen Párizsban, a hasonló tartalmu görög kéziratoknak egész sora van meg. Ezek legrégebbike, az u. n. „Szt. MÁRKUS *kézirat*“, a Kr. u. 11-ik századból ered, a többiek túlnyomó részben nagyon régi munkák másolatai. Egyikük-másikuk olyan határozottan pogányos jellegű, hogy eredetijük, melyről lemásolták, legkésőbb a Kr. utáni 2-ik századból ered.

BERTHELOT francia chemikusé az érdem, hogy e régi okmányok legfontosabbjait mintegy 10 évvel ezelőtt feldolgozta s főbb tanaikat nyilvánosságra hozta. Az alchimia eredetének és első fejlődésének vázlatát rövid vonásokban a következőkben közöljük:

Az alchimia eredetét illetőleg különbséget kell tennünk a mondák között, a melyeket a régi okmányok őriztek meg számunkra és amaz eredet között, a melyet a fenforgó tények alapján tehetünk fel. Ugyanis az alchimisták ugyanazt az eljárást követték, a melyet a kabbalisták: hogy tudományuknak tiszteletreméltóbb külsőt adjanak, isteni eredetet tulajdonítottak neki és keletkezését regék kódébe burkolták. Minthogy azonban ezekből a regékből a tényleges eredetre is világosság esik, kezdjük ezekkel.

Valamennyi forrás, mely az alchimia kezdetét tárgyalja, egyhangúlag azt adja hírül, hogy e tudomány atyja HERMESZ TRISZMEGISZTOSZ („a háromszorosan nagy“) volt. Ő utána nevezték hermetikusnak e tudományt. 20,000, mások szerint 36,525 munkát írt e kérdésről. A legrégebbek egyikének „Chena“ volt a címe s ebből származott volna a „chemia“ elnevezés. Az arabok az „al“ névelőt tették elébe, s így jött létre az „alchimia“ név, a melyet az aranycsinálás jelzésére még ma is használnak.

A hermetikus munkák — úgy látszik — tényleg megvoltak, ha nem is a mondák említette óriási számban. Hogy hogyan keletkezett ez az egész irodalom, arról később lesz szó; minthogy ma már az alchimiás művek egyike sincs meg, tartalmukról csak hozzávetőleg nyilatkozhatunk. Valószínűleg nemcsak az alchimiát, hanem az egyiptomiak egyéb „bölcességét“ is felölelték; így némelyek a fentebb tárgyalt „halottak könyvét“ és a „Harris-féle varázs-papiruszt“ is a hermetikus munkákhoz számítják. Tudjuk az alchimista munkákról, hogy nem kizárólag alchimiát, fémátalakító reczipéket tartalmaztak, hanem ígézéseket és asztrológiai táblázatokat is. Részben ebből magya-

rázható, hogy az idők folyamán elpusztultak. A római kor több keresztény császára u. i. a varázslatot nagy buzgalommal üldözte és elégetett minden kézrekeríthető varázslatos munkát. Ily módon varázsigéik miatt az alchimista írásművek is ugyanerre a sorsra jutottak.

Számos, mai napig fenmaradt papiruszban és görög kéziratban több mondat fordul elő, melyeket HERMESZ-nek tulajdonítanak. Ez alchimista főtanok egyike így szól: „Ha meg nem fosztod a testeket testi állapotuktól s ha át nem alakítod a testietlen anyagokat testekké, nem fogod elérni, a mire vágyol“. BERTHELOT magyarázata szerint e homályos szavak értelme a következő: Ha a fémeket megfosztjuk fémes állapotuktól (feloldás, oxidálás, stb. útján), és ha nem kapunk fémeket nem fémes anyagokból, akkor a fém-átalakítás nem fog sikerülni.

Egy másik formula, melyet ugyancsak HERMESZ-nek tulajdonítanak, az a misztikus fohász, mely az alchimistáknál szokásban volt: „Világegyetem! halljad hangomat; a föld nyíljék meg előttem! Fák, ne reszkessetek, dicsérni akarom az Urat, Őt, a ki minden és a ki egyetlen. Az ég nyíljék meg, a szelek némuljanak el; valamennyi adományom Őt dicséri, a ki minden és egyetlen“. Az ú. n. „*Hermesz-hangszer*“, a betegségek kimenetelének jóslására használt bűvös tábla, későbbi alchimisták adatai szerint szintén HERMESZ-től származik, de ez elszórt, csekély számú adatokon kívül működéséről mit sem tudunk.

Az alchimia titokzatos alapítói között említik AGATHODAEMONT, vagy CNOUPHI-t, a gyógyító tudomány istenét az egyiptomiaknál, úgyszintén Iziszt is. E tudomány bölcsője tehát, úgy látszik, kétségbevonhatlanul Egyiptomban ringott.

Ezek a képzelet alkotta személyeken kívül forrásaink a történelmi személyiségeknek egész sorát említik, kik mint alchimisták vagy e téren mint írók szerepeltek. A legtöbb görög filozofus, THÁLESZ, HERAKLITOSZ, DEMOKRITOSZ, PLÁTÓ és ARISZTOTELESZ ilyenképen alchimistákká lesznek. Pedig egyikük sem hagyott hátra alchimiás munkát, miért is valószínű, hogy csak a későbbi időkben tették meg őket alchimistáknak, hogy e tudományt nevükkel diszíthessék. Az egyedüli, kit a jogosultságnak némi látszatával lehet az alchimiával kapcsolatba hozni, csodálatosképen DEMOKRITOSZ, kinek különféle téren nyilvánított nézetei az összes görög filozofusok között leginkább rokonok korunk nézeteivel. 357-ben Kr. e. halt meg s tudjuk róla, hogy Chaldeában és Egyiptomban utazgatott; a hagyomány szerint beavatták az egyiptomi varázslatba is. Forrásaink híradása szerint 4 könyvet írt az arany, ezüst és a kövek színezéséről, valamint a bíborral való festésről. Ilyen munka tényleg van is; latin fordításban 1573-ban jelent meg Páduában, e címmel: „*Democritii Abderitae de arte magna*“. Tartalmát a régibb görög kéziratok gyakorta idézik, úgy hogy már az ó-korban meg kellett lennie; ezenkívül ZOZIMES, a legrégebb alchimista a Kr. u. 2-ik század végén DEMOKRITOSZ-t mint régi tekintélyt idézi. Még különféle egyéb alchimista munkákat tulajdonítanak neki, melyekről ma semmit sem tudunk; tehát nyilvánvaló, hogy DEMOKRITOSZ nevén már KRISZTUS idejében egész irodalom volt. Természetesen, hogy tényleg ő írt-e azok közül valamit, az ma már bizonyossággal el nem dönthető.

Az említett ZOZIMES AFRICANUS-on kívül, a ki a 3. század elején élt, a legrégebb alchimisták, a kik-

nek reánk maradt munkái kétségen kívül valódiak: SYNESIUS az 5. század kezdetén és OLYMPIODORUS, a ki körülbelül ugyanakkor élt. Ezek, valamint több más szerző munkáinak másolatai különböző könyvtárakban vannak meg és az egyiptomi papiruszokon kívül ezek az alchimia eredetéről szóló ismereteinknek forrásai; megtudjuk belőlük, hogy milyen chemiai anyagokat és folyamatokat ismertek az egyiptomiak. E tanulságokat még a mumiasírokban talált különféle tárgyak is megerősítik. Ebből az anyagból nem nehéz már most megállapítani, hogy mi indította meg az aranycsinálásban való hitet, s hogy az alchimisták milyen módszerekkel éltek és milyen elméleteket állítottak fel eljárásaik magyarázatára. Kiséreljük meg, hogy e kérdésekre röviden megfeleljünk.

Az aranycsinálás hite. Az egyiptomiak többféle fémeket már nagyon régi idő óta ismertek, így az aranyat, ezüstöt, rezet, ónt és ólmot. Míg a két nemes fém, az arany és az ezüst a földben tisztán található, a többi rendszerint csak vegyületeiben fordul elő, a melyekből különböző anyagok hozzáadásával olvasztás útján nyerik a fémeket. Ezt a mesterséget tehát az egyiptomiak, úgy látszik, ismerték. Minthogy azonban azok az ásványok, a melyekből a fémeket nyerték, nem igen szerezhetők be tisztán és más anyagokkal való elegyedés nélkül, azért a kiolvasztásnál is csak ritkán kaptak tiszta fémeket, hanem inkább csak öntvényeket, melyek más színűek és tulajdonságúak voltak, mint a tiszta fémek. Minthogy az arany és az ezüst gyakran található együttesen, ez érczek kiolvasztásakor elektrumot vagy azemet, ezüsttel kevert aranyat kaptak, melynek színe a két fémé között áll, s mely az aragnál könnyebben

olvaszható és kovácsolható. A réz és ón kiolvasztásánál bronzot kaptak, mely önthető és keményíthető, a mire a tiszta réz nem alkalmas. Réz és zink vegyítése útján kapták a sárgarezet és a vörössárga tombakot. Minthogy pedig abban az időben azoknak a gyakran csekély elegyedéseknek a kimutatása, melyek valamely fémnek új és becses tulajdonságokat adtak, úgyszólván lehetetlenség volt, könnyen származott az a feltevés, hogy olvasztás közben maga a fém alakult át, mely hitet az idők folyamán megismert tények sorozata csak megerősíthette. Így pl. az ólomérczekben csaknem mindig akad csekély mennyiségű ezüst. Ha már most a nyert ólmot a levegőn hevítjük, az ólom elég, míg a hozzáelegyedt ezüst megmarad. Annak, a kinek nincsenek meg az eszközei, a melyekkel kimutathatná, hogy az ezüst kezdettől fogva ott volt, úgy látszik a dolog, mintha az ólom egy része ezüstté vált volna, a mit az egyiptomiak annál is inkább elhittek, mert az ezüst és az ólom színre, fajsúlyra és egyéb, külső tulajdonságaikra nézve egymáshoz közel állanak. Hasonlóképen van a dolog az arannyal is. Van a természetben ásvány, a kénarzén, mely egészen arany színű. A régiek azért aranyfestéknek, auripigmentum-nak nevezték. Ez az auripigmentum néha kevés aranyat is tartalmaz, mely kellő melegítés után visszamarad. Szerintük itt fémátalakulás történt; az aranyhoz hasonló auripigment a melegség behatása alatt részben arannyá változott.

De ilyen átalakulásra nem pusztán a fémek voltak alkalmasak. Úgy látszik minden anyag, mely valamely másikhoz hasonló, czélszerű kezelésre a másiknak több tulajdonságát veheti fel. Az üveg előállításánál, ha tiszta anyagokat használunk, színezetlen üvegtő-

meget kapunk, mely fényére drágakövekhez hasonlít. De különböző fémek csekély adagainak hozzáadása által az üveganyag megfestődik s akkor a természetes drágakövektől már csak kisebb keménysége által különbözik. A régi egyiptomiak ily módon már nagyon régen készítettek mesterséges drágaköveket, a mint ezt a mumia-sírokban gyakran talált leletek bizonyítják.

A fémek és drágakövek ez átalakításait, melyeket korunk chemikusai a legnagyobb biztossággal végeznek el, mert az eljárás kellékeit jól ismerik, az egyiptomiak természetesen csak véletlenül fedezték fel. A mit így felfedeztek, a papok, kik a tudást, mint az ó-korban mindenütt, úgy az egyiptomiaknál is hatalmukban tartották, nagy titok gyanánt följegyezték. A hermetikus munkák valószínűleg ilyképen keletkeztek; nem egy ember szerzette azokat, hanem nemzedékeken át az egész papság. A munkák száma a századok folyamán ezért nőtt fel oly nagyra és mint-hogy az egyes munkák valószínűleg nem viselték szerzőjük nevét, az egész sorozatot HERMESZ-nek, azaz az isteni bölcseségnek tulajdonították. Hogy az alchimia keletkezését illetőleg ez a föltevés helyes, hogy kiindulópontul tényleg a metallurgiás folyamatok szerepeltek: ezt DEMOKRITOSZ idézett műve, mely éppen a fémek és kövek festését tárgyalja, világosan tanúsítja. És midőn a fémátalakulásokban való hit már meggyökerezett, az egyiptomi papok érthető buzgósággal fogtak hozzá a fémek nemesítésére szolgáló biztos módszernek kutatásához. Minél több közös értékes tulajdonsága volt valamely fémnek egy másikkal, annál lehetségesebb volt, úgy hitték, tökéletes átalakítása. Így pl. a sárgarezet „tökéletlen“ aranynak, az ónt pedig az ezüsthöz hasonló színé miatt az ólom és az ezüst

között álló középanyagnak tekintették. Tiszta ónból való rudacska hajlításakor csikorgó zörejt hallat, „lármázik“. A régiek hite szerint ez volt az ón és az ezüst között a leglényegesebb különbség, azért igyekvésük főleg oda irányult, hogy az ónt „lármájától“ megfosszák. Ez sikerült is, midőn később a higanynyal megismerkedtek. Az ónnak higanynyal való vegyülete súlyos, ezüstoffényű s nem ad zörejt; azt hitték tehát, hogy tényleg sikerült a fémeket nemeseíteniök. Természetesen ez az ónfoncsor éppen oly kevésbé ezüst, mint a mily kevésbé arany a sárgaréz; az anyagoknak csak is bizonyos külső sajátságai lettek közösek; a régieknek azonban, kiknek a különbségek pontosabb meghatározására nem voltak eszközeik, természetesen azt kellett hinniök, hogy az átalakítás tényleg megtörtént.

Az alchimiás módszerek. Az egyiptomi alchimisták alkalmazta chemiai eljárások megértése nagyon is sok előismeretet tételez föl, semhogy közelebbi taglalásukba bocsátkozhatnánk. Általánosságban csak azt mondhatjuk, hogy a meglevő alchimista munkákban sehol sincs utalás arra, hogy a régiek olyan módszereket ismertek volna, melyeket korunk minden chemikusa ne ismerne és ne használna. Azok után pedig, miket fentebb a fémátalakításban való hit okai gyanánt említettünk, könnyen be lehet látni, hogy valami különösen csodálatos eljárásokra nem is volt szükségük. Rájuk nézve csak a külső szín volt a lényeges; ha két fém színe, keménysége, fajsúlya és egyéb fizikai sajátságai egyezők voltak, az alchimisták ezeket egyazon anyagnak tekintették, minthogy az anyagok chemiai tulajdonságainak vizsgálatához egyáltalában nem, vagy csak felette tökéletlenül értet-

tek. A fémek fizikai sajátságainak különböző fémek czélszerű elegyítése útján való utánzása pedig általában nem nehéz feladat. Alig is fér hozzá kétség, hogy csakis ilyen elegyeket állítottak elő, bár tény, hogy ezt némelykor felette mesterségesen bonyolult úton érték el, minthogy maguk sem voltak tisztában azzal, hogy mi történik. Tanúsága ennek a főntebb említett hermetikus formula is, mely az anyagnak anyagiatlanná és az anyagtalannak anyaggá tételére szolgált.

Az alchimiás elméletek. Vajjon az alchimisták ezeket az átalakulásokat miképen magyarázták maguknak? Úgy látszik, a legrégibb időkben egyáltalában meg sem kísérelték e jelenségek értelmezését. Ámulva állottak szemben ezekkel a talányszerű átalakulásokkal, melyek nézetük szerint egyenesen isteni beavatkozásokra voltak visszavezethetők. Saját erejéből ember ilyet nem mívelhet; ehhez isteni segítségre volt szükség. Az ilyen felfogás magyarázza meg azt a tényt is, hogy a legrégibb alchimiás művekben ugyanannyi a bűvös szólam, himnusz és fohászkodás, mint a reczipe. Az istenek segítsége volt a legfőbb. Midőn később az asztrologia — talán a chaldeusokkal való érintkezés következtében — jobban kifejlődött, a bolygók vették át az istenek és a földi események között való közbenjáró tagok szerepét. Azt hitték, hogy a földön különböző fémek mindegyike bolygójának uralma alatt fejlődik ki. Valószínűleg abból az időből ered az a sajátságos szokás is, mely szerint minden fémét valamely bolygó jegyével jelöltek meg, s a mely szokás, a míg alchimiával foglalkoztak, sőt egészen a mi időnkig fenmaradt. Az aranyat a Nap javára írták s ezért ☉ jeggyel jelölték, az ezüst a Holdé s jegye ☾, az elektrum, az ezüsttel kevert arany a

Jupiteré ζ , az ólom Szaturnuszé ♄ , a vas Marszé ♂ , ♀ és az ón Merkuré ☿ . Midőn később megismerték a higanyt, a jelölésekben némi változtatást tettek, de a bolygók jegyének alkalmazását megtartották. Az asztrológiás táblák, melyekre számos régi alchimiás műben akadunk, a mellett bizonyítanak, hogy az alchimia és az asztrológia egykor szoros kapcsolatban volt.

A fémek átalakulásának természetes magyarázatát czélzó első kísérletek kétséget kizárólag a görög korszakból erednek, mikor is a kérdéses tünetmények értelmezésére a görög filozofusok természettanát használták fel. EMPEDOKLESZ állította fel a négy elemről (tűz, levegő, föld és víz) szóló tant, s azt hitték, hogy minden e négy elemből tevődött össze. PLÁTÓ megtartotta ezt a felfogást, de azzal a módosítással, hogy a négy elemet egyazon őanyag átalakulásaiból keletkezettnek képzelte. Ezt az elméletet a görög alchimisták magukévá tették, minthogy így a fém-átalakulásokat könnyen magyarázhatták. Feltették, hogy a négy elem az őanyagból keletkezett, különböző kapcsolataikból pedig az egyes anyagok. Tehát minden anyag, főleg pedig minden fém valamennyi elemet magában foglal; ha tehát valamely fémet mássá akarunk átalakítani, csak egyes elemek bizonyos részét kell eltávolítanunk s néhány más elem részeit hozzáadnunk. Ez az átalakítás legkönnyebben úgy volna véghez vihető, ha valamely fémet ősalakjába (materia prima) hozhatnánk, melyben az sem nem tűz, sem nem föld, sem nem levegő, sem nem víz. Ha az anyag felvette ezt az alakját, tetszés szerinti fémmé volt átalakítható.

Midőn a higany ismertté vált, azt hitték, hogy benne találták meg az ős anyagot. A higany u. i. könnyen egyesül más anyagokkal és az így keletkezett foncsorok

szilárdak, fehérek s tulajdonságaik az eredeti fémekéitől általában különböznek. Már említettük, hogy az ón foncsorosodás után nem „sír“ többé, azonkívül pedig súlyosabb és ezüstösebb fényű lesz, úgy, hogy felületes megtekintésre úgy tetszik, mintha ezüstté vált volna. Hogy milyen nagy szerepet játszott a higany a régi alchimistáknál, az kiderül a már előbb említett SYNESIUS egyik kijelentéséből, mely szerint: „A higany minden alakot felvesz, miként a viasz minden színt; így a higany mindent megfehérít, elveszi minden dolognak a lelkét... Megváltoztat minden színt és megmarad akkor is, ha a többi már mind megszűnt és még ha látszólag már nincs is, mégis benne van a testekben.“ Lassankint, tapasztalás útján azonban felfedezték az alchimisták, hogy a higany mégsem lehet az őszanyag, de azért a materia prima vagy a bölcsék kövének hitét fel nem adták. Éppen csak arról volt szó, hogy megtalálják: ha egyszer megvan, a többi már magától is menni fog. A következőkben látni fogjuk, hogy az alchimia a bölcsék kövének megtalálására irányuló folytonos törekvések közepette hogyan fejlődött tovább.

A tudós varázsolók Agrippa kora előtt.

Az arabok.

Túllépném e könyv keretét, ha részletezni akar-nám mindazokat az átalakulásokat, melyeken az egyes varázslatos tudományok a különböző időkben átmentek. Éppen azért arra szorítkozom, hogy a tudományok fejlődésének csak főbb pontjait emeljem ki, még pedig az ó-kortól fogva egészen a XVI. századig, mikor

Európában fejlődésük tetőpontját elérték s a midőn AGRIPPA HENRIK KORNÉL mindannyiukat egy nagy varázsszendszerbe gyűjtötte össze. Hogy e fejlődést lehetőleg rövid vonásokban vázolhassuk, csak a legismertebb mágusok életét és működését fogjuk figyelemmel kísérni; minthogy pedig a tudomány terén általános-ságban minden lényeges változás valamely kiváló bűvár személyéhez fűződik, ez úton egyszersmind a fejlődés legjelentősebb szakait is meg fogjuk ismerhetni.

Mint már említém, a tudományoknak az ó-kor alkonyán beállott hanyatlása után az arabok voltak azok, kik azokat, Alexandria elfoglalása után, ismét virágzásnak indították. Nevezetesen az *Abasszidák* dinasztíája, mely a VIII. század közepén jutott trónra, viseltetett élénk érdeklődéssel a tudomány iránt és mindenütt, a hol az izlám előre nyomult, új egyetemeket és könyvtárakat alapítottak. A főiskolákon leginkább bölcseletet, orvostant, matematikát, fénytant, csillagászatot és chemiát tanítottak, a könyvtárakban pedig összegyűjtöttek mindent, a mit a görög ó-kor tudományos munkáiból részben eredetiben, részben fordításokban megkaphattak. Ily kedvező körülmények között a tekintélyes bűvárok egész sora bűvárkodott; a varázstudományok fejlődésére közvetlen hatást főleg ABA MUSSZAH DSAFAR AL SZOFI gyakorolt, kit közönségesen latinos elferdítéssel GEBER néven neveztek. GEBER Mezopotámiában született és valószínűleg 702-től 765-ig élt; sokáig tanított a szevillai főiskolán. Munkáit csak latin fordításokban ismerjük és nehéz eldönteni, vajjon ő írta-e mindazt, a mit neki tulajdonítanak. Bizonyos csak az, hogy azok már a XIII. században abban az alakban voltak meg, a melyben manapság ismerjük.

GEBER chemikus volt s tudása e téren jóval fölmulta az ó-kor ismereteit. Írásaiban számos készítményt és vegyületet említ, a melyek előzőleg ismeretlenek voltak. Mindezt az értékes tudását azonban csak a nem nemes fémeknek arannyá vagy ezüstté változtatására irányuló kísérleteinek véletlen melléktermékeképen szerezte, mert a fémátalakítás lehetőségében GEBER is éppen úgy hitt, mint elődei és utódai; sőt az összes chemikusok iparkodása még sok évszázadon át csak is e cél megvalósítására irányult. Legnagyobb jelentőségét GEBER éppen alchimista tana révén szerezte, a mennyiben ő volt az első, a ki a fémek összetételéről chemiai elméletet állított, a melynek segítségével átalakulásaik lehetőségét meg lehetett magyarázni. Ezt az elméletet, habár különféle módosításokkal, a chemikusok egészen a mult (XVIII.) századig fentartották.

E szerint minden összetett anyag, főleg a fémek, két alapanyagból, kénből (Sulfur) és higanyból (Mercurius) állanak. A Sulfur alapanyag a tűz által megváltoztatható sajátságok viselője, a Mercurius pedig a voltaképeni fémes tulajdonságoké, mint a milyenek a fény, a nyújthatóság, olvadákonyság stb. A különböző anyagok egymástól csak abban különböznek, hogy a Sulfur és a Mercurius különböző mennyiségben van meg bennük; minél több a Sulfur, annál könnyebben pusztítható el az anyag tűz által és annál távolabb áll a fémektől, melyek főleg Mercurius-ból állanak. Azonban valamennyi fémbe mindkét alapanyag jelen van, tiszta vagy tisztátalan, finomabb vagy durvább állapotban. Magukat az alapanyagokat, a Sulfurt és Mercuriust teljesen tiszta állapotban nem is ismerték; a közönséges kén tisztátalan Sulfur volt,

valamint a közönséges higany tisztátalan Mercurius. — E tan alapján a fémátalakulások magyarázata nyilván nem nehéz dolog, valamint szabályaik megállapítása sem okoz nehézséget. Ha nem nemes fémeket nemessé akarunk átalakítani, csak alapanyagait kell tisztább állapotba hoznunk és mennyiségi viszonyait kellőleg megváltoztatnunk; akkor az átalakítás már meg is történt. Például GEBER az ólmot említi, mely önná alakítható át, ha az ólmot bizonyos mennyiségű higanyval együtt olvasztjuk; az ön az ő fel fogása szerint az ólomtól csak annyiban különbözik, hogy valamivel több benne a Mercurius. — A chemikusok feladata e szerint csak abban állott, hogy kikutassák, miként lehessen az egyes fémekben az alapanyagokat tisztítani és helyes tömegarányba hozni.

A fémek átváltoztatására szolgáló eszközöket GEBER három csoportba vagy rendbe osztja. „Első rendbeli medicinák”-nak nevezi azokat az anyagokat, melyek valamely fém egynémely tulajdonságát meg bírják ugyan változtatni, de csak úgy, hogy az új tulajdonságok nem állandók. Így p. o. a réz horganytartalmú anyagokkal kezelve aransárga lesz (sárgarézt), arzéntartalmuakkal pedig ezüstfehér, csak hogy e színek nem tűzállóak. Ezenkívül vannak GEBER szerint „második rendbeli medicinák”, melyek a nem nemes fémeknek megadják a nemes fémek némely tulajdonságát, a melyek azonban tartósak. Végül van „harmadik rendbeli medicina”, az ú. n. „filozofus kő” vagy a „nagy elixir”, mely valamely nem nemes fém összes tulajdonságait úgy megváltoztathatja, hogy tényleg ezüst vagy arany lesz belőle. Sajnos, GEBER adatai, melyek a második és harmadik rendbeli szerek készítésére vonatkoznak, oly érthetetlenek, hogy mai chemikus azok szerint dolgozni nem tud.

Említém már, hogy az ó-kor chemikusai szerint minden egyes fém egy bizonyos bolygó uralma alatt áll, miért is az illető bolygó jegyeivel jelölték. E jelölések körülbelül GEBER idejében némely átalakuláson mentek át. Megmaradtak az arany ☉, ezüst ☿, ólom ♄, vas ♂ és réz ♀ jegyei, míg az ón Jupiter hatalma alá jutott ♃-rel jelölték, a higany pedig Merkúr jegyébe került, miért is a ☿ jegyet kapta. Ezeket a jelzéseket, a míg csak a fémek átalakíthatóságának hite fennállott, az összes későbbi chemiai munkákban megtaláljuk. A fémek és egyéb alapanyagok jelzésének észszerűbb rendszerét csak akkor kezdték meg, a mikor a chemia megszűnt varázslat lenni.

Az arab csillagjósok. A chemián kívül az arabok buzgón foglalkoztak a csillagászzattal is és egész sorát ismerjük a kiváló arab csillagászoknak, kik pontos megfigyeléseik és jelentőséges felfedezéseik révén tűntek ki. Hogy e férfiak asztrologiáival is foglalkoztak, az kétségtelen. Későbbi európai munkák PTOLEMAEUS mellett mindig az arabokat említik, mint az asztrologia terén tekintélyeket. Úgy látszik tehát, hogy az arab asztrologiai kéziratok, eredetiben vagy latin fordításokban, az európai tudósok körében eléggé elterjedtek valának.

Van is néhány latin nyelvű asztrologia, melyet a XV. század végén nyomtak és a mely szerzőjük neve után ítélve arab eredetű fordításnak látszik. Sajnálatomra e forrásmunkáknak birtokába nem juthattam, sőt tartalmukról adatokat sem találtam és így a „*De judiciis astronomiae*“ című értekezés használatára kell szorítkoznom, a melyet az arabok egy tanítványa, VILLANOVA ARNOLD nevű orvos írt. E férfinőről, kinek előkelő szerep jutott a varázslat

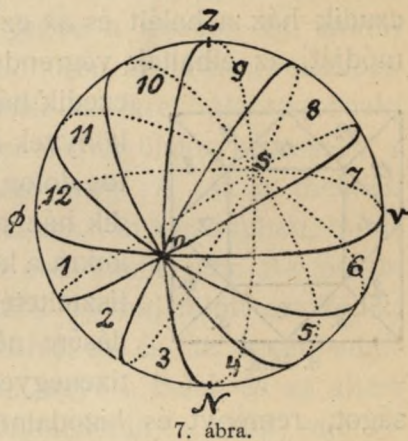
történetében, alább bővebben lesz szó. Itt legyen elegendő, ha megemlítem, hogy sokáig élt — 1280 körül — Spanyolországban, hogy a mór egyetemeket látogatta és arab nyelvű orvosi munkákat latin nyelvre fordított. Tehát kétségtelenül ismerte az arabok asztrológiai tudományát és fentemlített munkájában lényegileg azt vázolta, a mi természetesen nem zárja ki, hogy műve tartalmának egy része saját találománya is lehet. Munkájából azonban mindenesetre fogalmat alkothatunk magunknak az asztrológiának XIII-ik századbeli álláspontjáról, a mint az az araboknál és európai növendékeiknél kifejlődött.

A „*De judiciis astronomiae*“ mindenekelőtt röviden leírja az állatkör beosztásának, a bolygók házainak és azok lényeges értékeinek előbb ismertetett PTOLEMAEUS-féle tanát. Ezt azonban egészen új szemlélődés követi, mely a későbbi időkben egészen a jelenkorig a csillagászatnak egyik alapelve volt, t. i. „az égi házak“ tana, melyet nem szabad összetévesztenünk a bolygóknak az állatkörben levő házairól szóló tannal. Már PTOLEMAEUS említi, hogy a bolygónak fontossága és jelentősége különösen nagy akkor, mikor kelőben vagyis a szemhatáron van, vagy midőn „az ég közepén“ vagyis a délkörben áll. Ezt a felfogást VILLANOVA minden következményeivel együtt kifejti. Képzeljük, hogy az egész égboltozat 12 egyenlő nagyságú részre van beosztva (l. 7. ábra).

Z O N W kör az éggömböt képviseli, melyet az Os Wn látóhatár 2 egyenlő nagyságú féltékére oszt. Ha erre azután függőlegesen a Zs Nn délkört rajzoljuk, akkor az éggömb 4 egyenlő részre osztódott. Ezek mindegyikét újabb körök segítségével, melyek az n és s pontokon mennek keresztül és a látóha-

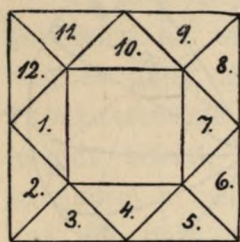
tárta 30 és 60 fok alatt állanak, 3—3 egyenlő nagyságú részre bontjuk. Az így keletkezett 12 részt azután megszámozzuk. Az a ház, a mely éppen a szemhatár alatt van, az O pontnál éppen kelőfélben van, minthogy a csillagok tudvalevőleg keleten kelnek s nyugaton nyugodnak le. Minthogy pedig ez a ház az első, a mely a szemhatár fölé emelkedik, 1. számnak nevezik. Ezt követi a 2. sz. és így tovább. Ily módon érthető lesz, hogy miért történik a számozás az óramutató járásával ellentétes irányban.

A 12 ház nem mind egyforma értékű és jelentőségű. Az első ház, mely éppen felkelőfélben van, a 4-ik, mely a legmélyebben áll a szemhatár alatt (Nadir), a 7-ik, mely éppen lenyugvóban van és a 10-ik, mely legmagasabban áll a délkörön (Zenith), a „sarkok” nevét kapták és a legfontosabbak.

Rangban utánuk jó a 2-ik, 5-ik, 8-ik és 11-ik s ezek után a 4 utolsó. Minden háznak megvan továbbá a maga jelentősége. A csillagoknak ugyanis hatásuk van minden dologra, még a mindennapi körülményekre is és az égbolt minden egyes háza a körülmények egy bizonyos csoportja felett uralkodik. Az első ház a kérdezőt illeti, vagyis azt, a ki tanácsot kér a csillagoktól, avagy azt, a ki éppen megszületett és a kinek nativitását kutatják; uralkodik élete, véralkata, testi alakja s egyúttal az országnak közállapota fölött, melyben az illető tar-

tózkodik. A 2-ik ház a kérdező időbeli jóléte, ingó vagyona fölött uralkodik. A 3-ik házból a kérdező szomszédaira, fivéreire, nővéreire és egész rokonságára lehet következtetni. A negyedik ház a kérdező szüleit és felmenő rokonságát illetőleg nyujt felvilágosítást. Az ötödik ház a gyermekek, a testvérek gyermekei és egyáltalában a lemenő ágú rokonság felett uralkodik. A hatodik ház a cselédeket, rabszolgákat, háziállatokat, a hetedik a házasságot, a házasseleket, a szerelmi viszonyt, a kedvest, a nyolczadik ház a halált és az ezt követő állapotot, a halál módját, az elhaltak végrendeleteit, stb. illeti. A kilen-

8. ábra.

czedik ház a művészet, tudomány, könyvek és minden ezzel kapcsolatos dolog fölött uralkodik. A tizedik ház a felsőbbbségre, hivatalnokokra, a kérdezőt a jövőben érő megtiszteltetésekre és rangbeli emelkedésére nézve ad felvilágosítást. A tizenegyedik a barátokat és barátságot, reményt és bizodalmat illeti, míg a tizenkettedik az ellenségekre, gondra, fáradságra és szerencsétlenségre, nevezetesen fogságra vonatkozik.

Ha a csillagokat már most ez vagy amaz iránt meg akarjuk kérdezni, előbb az égne az illető pillanatban látható képét kell tökéletesen fölrajzolnunk. E czélra a 8-ik ábrában jelzett minta szolgál. A 12 számozott térség a 12 házat jelenti és minden házba berajzoljuk az égi jegyet és a bolygókat, melyek az illető pillanatban ott vannak. A bolygóknak az egyes házakban és jegyekben való állásából most már minden képzelhető jövőendő eseményre következtetni lehet. — Különben VILLANOVA a jóslásnak csak egy módjával

foglalkozik behatóbban, még pedig az asztrologiának a gyógyítás tanában való alkalmazásával. Értekezésének fő érdekessége éppen az, hogy betekintést nyújt mind az asztrologia, mind az orvostan akkori állapotába. A VILLANOVA munkájából vett következő szó szerinti kivonat világos képét nyújtja ama kor tudományosságának:

„Az egyes jegyekről és a test ama részeiről, melyek fölött uralkodnak. A kos jegye az első és ez a jegyek feje; a fejen uralkodik, mert a kosnak ebben van az egész ereje. A bika jegye a nyakon és tarkón uralkodik, mert a bika különösen ezekben a részeiben hatalmas. A karok és kezek az ikrek alá tartoznak, mert ezek az ölelés jegyei és az ölelés képessége a test nevezett részeiben van meg. A rák a mellhez és ezzel szomszédos szervekhez van viszonyban, mint-hogy a ráknak különösen erős melle van. Az orosz-lán a szív, a szájüreg, tüdők és máj fölött uralkodik, mert az orosz-lán ereje szívében és az egyéb említett részekben van. A szűz jegye a belek és az altest fölött uralkodik, ebben foglaltatván a szűz sajátos-sága. A mérleg a bőrön, veséken, ülepen, végbélen és szomszéd részeken uralkodik. A skorpió ura az összes nemi szerveknek, mert a skorpió ereje farkában rejlik. A nyilas ura a csipőknek és czomboknak, a bak a térdeknek, a vízöntő az alszáraknak és a halak a lábaknak urai. Világos tehát, hogy minden jegy a maga módja szerint kormányoz és befolyásol bizonyos testrészeket és ennek nagy a jelentősége, mikor a jegyekből jósolni akarunk.

A Holdnak a jegyekben való hatalmáról és a testrészekhez való viszonyáról. Meg kell már most szívelelnünk, hogy a Hold, minthogy folyadékokat moz-

gásba tud hozni és kormányozni tud, könnyen érthetően egy bizonyos jegyben befolyást gyakorol egyik vagy másik emberi tagra, úgy, hogy nem tanácsos e tagon vágni vagy ezt gyógyíttatni, ha a Hold a megfelelő jegyben áll. Ezért nem igen lehet valamely fejbaj gyógyításába veszélytelenül beavatkozni, midőn a Hold a kos jegyében áll, mert a kos viszonylatban van a fejjel; hasonlóan áll a dolog a nyakra nézve, ha a Hold a bika jegyében van és a karokra, ha az ikrek jegyében áll, és így tovább.

A mire az orvosnak tekintettel kell lennie. A tökéletes orvosnak tudnia kell, hogy a felkelés jegye és annak gazdája¹ a beteget jelenti; az ég közepe (a 10-ik ház), az ebben levő jegy és annak gazdája a beteg orvosát; a 7-ik ház és gazdája a betegséget és a 4-ik ház és gazdája az orvosságot. Ha már most a felkelő jegyben (az ascendensben) valami kedvezőtlen foglaltatik, vagy annak a gazdája vészthozó, akkor a betegnek dolga rosszul fog folyni, ellenben jól, ha minden kedvező. Hasonlóan áll a dolog a 10-ik házzal; ha annak jó a gazdája, az orvos segíthetni fog a betegen; ha azonban kedvezőtlen van benne, akkor csak ártalmára lehet. Ha kedvező a sors a 7-ik ház fölött, a beteg hamar fölgyógyul, ellenkező esetben pedig egy betegségből a másikba esik. Végül, ha a 4-ik házban minden rendben van, a kiválasztott orvosság segíteni fog, ellenkező esetben nem“.

Van még több más részletes előírás, így pl. egy-

¹ Valamely égi jegy gazdája a bolygó, melynek háza az illető jegyben áll; v. ö. PTOLEMAEUS idevonatkozó tanát a 228-ik oldalon. Szerző jegyzete.

nehány, mely az orvosnak az égi kórjóslatot megkönnyítheti, ha nem tudná, hogy hol állanak az égi jegyek az adott pillanatban. Ebbe bővebben belé nem bocsátkozunk. Érdekes azonban, hogy szó sincsen arról, mi történik abban az esetben, ha egynémely jel kedvező, a többi pedig kedvezőtlen, a mint az a legtöbb esetben valószínűleg így is volt. Kétségtelen, hogy itt nyitott ajtó áll az okos orvos rendelkezésére, melyen át visszavonulhat, ha a kedvező előjelek dacára minden rosszul vág be: ez esetben valamely figyelmen kívül hagyott káros konstelláció lesz a kedvezőtlen esemény okozója.

Az európai bűvárok varázsoló híre.

A XIII. századdal Európára új korszak kezdődött. A tudomány iránt való érdeklődés szélesebb körökben terjedt, a pápa és a világi fejedelmek buzgó pártfogóiként léptek fel, egyetemeket alapítottak és támogatták a tudósokat. Különösen a nápolyi II. FRIGYES szerzett e tekintetben nagy érdemeket; 1225-ben megalapította a nápolyi és messinai egyetemeket és arab tudós férfiakat hívott meg azokra, úgy, hogy most Spanyolországon kívül Olaszország is érintkező ponttá lett Európa és a mór művelődés között. Ennek folytán már a XIII. és az ezt követő századokban a kimagasló bűvárok egész sora jelent meg Európa földjén, kik az araboktól nyert alapokon tovább dolgoztak. Majdnem mind e férfiak körül, többnyire még életük folyamán, regekoszorú fonódott, mely őket hatalmas varázsolóknak tüntette fel. Bizonyos az is, hogy a papság egynehányukat, pl. BACON ROGER-t, az alatt az ürügy alatt, hogy tiltott varázslásokkal foglalkozik,

üldözte. A valódi ok, mint később látni fogjuk, részben legalább, mindenesetre más volt.

Ha már most az okát keressük, hogy miért is keveredett e kornak csaknem valamennyi jelentékeny férfja a varázshatalmúság hírébe, úgy azt különböző körülményekben találjuk.

Először is munkáikból azt látjuk, hogy koruknak az aranycsinálás mesterségében, a csillagoknak az emberekre gyakorolt befolyásában és különböző bűbajos művészetek lehetőségében való hitét ők is osztották. Többen közülök e titkos tudományokról szóló munkákat hagytak hátra és alkalmilag talán meg is kísérelték tudásukat gyakorlatilag is érvényesíteni. Ez azonban nem elegendő varázslói híruknek megokolására abban a korban, midőn mindenki hitt az ilyesmikben és midőn a varázstudományokat senki sem volt nehéz megközelítenie, a ki ráadta magát arra, hogy könyvekbe préselt tudományossággal foglalkozzék. Nemcsak VILLANOVA ARNOLD, hanem kortársa ALBANO PÉTER, a XIII. század legtekintélyesebb orvosainak egyike is előadta az asztrologiát, mint a gyógyító tudomány szükséges részét, és tudjuk, hogy e férfiak munkái az orvosok és egyéb tudósok között számos másolatban közkezen forogtak. Alchimiás és egyéb varázslatos munkák sem voltak szokatlanok; éppen azért nagyon valószínűtlen, hogy az e tudományokkal való pusztá foglalkozás valakit a varázsoló hírébe hozhatott volna. Egyeseknél ez mégis érthetővé válik azáltal, hogy munkáikban olyan bölcseséget és hatalmat tulajdonítottak maguknak, a mely mások ismereteit messze felülmulta. RAIMUNDUS LULLUS azzal dicsekedik, hogy a bölcsök követ oly tökéletes formában bírja, hogy az egész világtengert arannyá tudná

vele változtatni, csak higanyból állana. — BACON eszközöket említ, melyek segítségével szekereket és hajókat nagy gyorsasággal tud egy helyről a másikra mozgósítani és TRITHEIM JÁNOS apát barátjához írott levelében egy általa feltalált módszert említ, melynek segítségével gondolatait bárkivel mérhetetlen távolságokra közölheti, a nélkül, hogy illetéktelenek abból útközben bármit is fölfoghatnának. Ha az ilyesmit készpénznek vették — ez pedig feltétlenül megtörtént — úgy nem lehet csodálni, ha nemcsak a tudatlan tömeg, hanem a tudósok is, kik hiába próbálták a módszer kiderítését, varázsfogásokról kezdettek suttozni.

Sajátságos azonban, hogy mindezek a férfiak, kik tudásukat olyan természetfölöttinek állították, egyúttal általában azt is erősítették, hogy mindez fölötté természetes úton történik, a varázslathoz pedig semmi köze sincsen. BACON értekezést írt „De nullitate magiae“ cz. (a varázslat semmiségéről); ebből világosan kiderül, hogy nem hisz annak a lehetőségében, mintha szellem-bűvölésekkel, varázspecsétekkel stb. valamit tenni lehetne. TRITHEIM-ot viszont az ördögös művészetek vádja alól régen tisztázták, mely vádra igaz, hogy ő adott okot. Nincsen tehát jogunk, hogy e férfiak saját tanuságával szemben feltegyük, hogy az említett csodálatos dolgokat varázslatos eszközökkel előidézeteknek képzelték. Merész képzelődéseiknek eredete egészen más lehetett s nem is nehéz mind fantasztikus terveik, mind varázslói hírnevük okát kifürkészni.

Mindazok a bűvárok, kiket a monda varázsművészekké avatott, lángelméjű férfiak voltak, kik korukat nem egy téren messze megelőzték. Először is egy s más egyéb bölcseségen kívül magukévá

tették koruk csekély természettudományi ismereteit, a melyeket *saját* észleletek és kísérletek útján továbbfejleszteni iparkodtak. A kutatás e módja iránt azonban az a kor nem volt fogékony. A közfelfogás az volt, hogy ARISZTOTELESZ fizikája és PTOLEMAEUS *Almagesti*-ja magában foglal mindent, a mit ember a természetről tudhat; mindig is nagyon megfontolandó dolog volt, hogy valaki a természetet a saját esze szerint vizsgálja és esetleg olyan eredményekhez jusson, melyek nagy tekintélyek állításaival ellentétesek. És bármily tökéletlenek voltak is a kísérletek és mérések, melyekbe az önálló kutatók csekély segéd-eszközökkel belébocsátkozhattak, mégis teljesen elégségesek voltak arra, hogy őket a legtöbbször szemében varázslókká tegyék, minthogy magukat megértetni nem tudták. A kevésbbé fölvilágosodott előtt már a ma is használatos arab számjegyek használatának is, mely számos, addig el nem végezhető számítást tett lehetővé, fölötte csodálatosnak kellett látszania. Az önálló kutatók tudása, főleg pedig a különböző téren végzett kísérleteik már elegendők lehettek, hogy nekik a varázslók nevét szerezzék meg. De más tekintetben is végzetessé vált e férfiakra, hogy új utakra tértek és betekintettek a természet törvényeibe, miáltal koruk látóhatárát túllépték. Hiszen éppen a lángésznek természete, hogy képzelődéséből következtetéseket von le s tényeknek tekint, melyeket bebizonyítani és megvalósítani későbbi időknek van fentartva. Legalább is részben mindenesetre ilyenek LULLUS, BACON és TRITHEIM képzelődései. Lángelméknek a jövőbe csapongó sejtései, melyek az ihlet pillanataiban fogamzottak meg; de szerzőjük ugyanolyan messze volt attól, hogy megvalósításuk eszközeit elérje, mint

a milyen messze mi vagyunk ma attól, hogy a tenger vizét arannyá változtassuk.

Egészben véve tehát nézetünket abban foglalhatjuk össze, hogy a középkor e nagy varázslói nem menthetők ugyan föl ama vád alól, hogy részben tényleg hittek a varázstudományokban és azokkal ugyanúgy foglalkoztak, mint egész koruk; de mint varázslók nagy tekintélyüket mégis főleg egyfajta érdemük útján szerezték, mely minden időben helyet fog nekik biztosítani a tudomány történetében: ugyanis ők voltak úttörői a kísérleti kutatásnak és ígyképen a modern természettudománynak hírnökei is. E jellemzés helyes voltát úgy óhajtjuk bizonyítani, hogy e jelentékeny férfiak némelyikének életét és tevékenységét a hozzájuk fűződő mondákkal röviden leírjuk.

A természetbúvárok.

ALBERT VON BOLLSTATT vagy ALBERTUS TEUTONICUS a legvalószínűbb adatok szerint 1193-ban született Lauingen-ben, Bajorországban (Schwaben korm. kerületben). Minekutána tanulmányait szülőföldjén befejezte, a kevéssel azelőtt épített pádovai egyetemre ment. Itt eleinte valószínűleg korának legáltalánosabban művelt tudományaival, grammatikával, dialektikával, retorikával és logikával foglalkozott; egyúttal azonban szert tett mennyiségtani és természettudományi ismeretekre is; ezeknek köszönhetette később „a fekete művészet mestere” elnevezést. Pádovában a nem sokkal előbb keletkezett dominikánus szerzetbe lépett s e pillanattól fogva — egyes rövid megszakításoktól eltekintve — élete szakadatlan vándorlássá lett, a szerint, a mint szerzetesi kötelességei

ide vagy oda szólíták. Előbb egy időn át hittudományt hallgatott Bolognában, majd különböző német városokban vándorolt, újonnan keletkezett domokosrendi iskolákon tanítgatva; 1230-ban Párizsban találjuk mint az ottani egyetem tanárát, a hol a domokosrendűeknek joguk volt két helyet betölteni. Itt tudós híre állítólag már olyan nagyra nőtt, hogy a város egy terme sem bírta befogadni nagyszámú hallgatóságát, úgy, hogy előadásait szabad ég alatt volt kénytelen megtartani.

1243-ban ALBERT-et a rend kölni iskolájának előjárójává nevezték ki; itt tanítványa volt AQUINÓI SZENT TAMÁS, a híres hittudós is. De nem sokáig lehetett itten, mert 1248-ban már ismét párizsi tartózkodásról tért vissza Kölnbe. A következő években fölváltva Kölnben, Párizsban és Wormsban tartózkodott, míg 1260-ban Regensburgban püspök lett. Két évvel utóbb önként lemondott e hivataláról, ismét Német- és Francziaországban tanítóskodott, a míg vén korára, néhány évvel halála előtt, emlékezőtehetsége cserben hagyta és arra kényszerítette, hogy a tanítással felhagyjon. 87 éves korában halt meg a kölni domokosok klaszterében.

Nyughatatlan élete daczára talált időt arra is, hogy párját ritkító irodalmi tevékenységet fejtsen ki. Műveinek egybegyűjtött kiadása 1651-ben jelent meg Lyonban, 21 foliós kötetben. Ezek közül nem egy dolgozatról kiderült ugyan, hogy nem is az ő tollából, hanem sokkal későbbi időkből ered, de azért a feltétlenül tőle származó munkáknak még mindig tekintélyes sora marad. Írói tevékenysége korának valamennyi tudományára kiterjed, mely okból *doctor universalis* v. ALBERTUS MAGNUS néven nevezték.

Természettudományi munkáinak tömegéből csak egyes pontokat ragadunk ki, melyek reánk nézve különös érdekességűek. ALBERTUS maga mondja, hogy természettudományi munkáinak célja nem más, mint az, hogy a rendtársaknak e tudományok egybegyűjtött leírását rendelkezésükre bocsássa, hogy segítségével az arisztoteleszi munkákat könnyebben megérthessék. Ámbár tehát munkái első sorban tankönyvek rendeltetésével bírnak, mégis az ilyen mindent felölelő szellem, mint a milyen ALBERTUS, természetszerűleg nem szorítkozhatik arra, hogy csakis azt adja vissza, a mit mások észleltek. Felállítja tehát azt az ARISZTOTELESZ tekintélyét nem csekély mértékben fenyegető tételt, hogy a természettudományi vizsgálódásoknál mindig a tapasztalatra és a kísérletre kell visszatérnünk; és ha e forrásokból nem is merített bővebben, ezzel a tétellel mégsem mond ki pusztá frázist. Főleg földrajzi munkáiban találunk több jeles megjegyzést, mely őt éles megfigyelőnek tünteti fel, a ki éppen nem hiába töltötte utazásokban élete nagy részét. Így pl. tárgyalja a hegyek, tengerek és erdők nagy befolyását az országokra és azok terményeire; az egyes emberfajok sajátosságait a vidék mineműségéből származtatja, mely azoknak lakóhelye. Fizikai munkáiból is ismételten kiviláglik, hogy önálló kísérleteket is végzett. Így leírja, hogy vízzel töltött üveg-golyó a napsugarakat bizonyos pontba összegyűjti, mely pontban nagy melegség fejlődik. Leírja továbbá a módját, hogyan lehet a víznek tisztaságát és ivóvízül való használatosságát megvizsgálni. Egyenlő súlyú szövetdarabkákat belemerítünk különböző fajtájú vízbe s azután megszáritjuk azokat; az a szövetdarab, mely a legkönnyebb lesz, a legtisztább vízben volt.

Ezek a példák tanusítják, hogy ALBERTUS-nál már megtaláljuk a későbbi idők természettudományának csiráit. De betekintése a természet törvényeibe még távolról sem terjedt annyira, hogy a csillagjóslás és aranycsinálás művészetének lehetetlenségét kimutatta volna. Az erők között, melyek a tárgyak alakját és az események menetét feltételezik, nyomatékosan hivatkozik a csillagok befolyására és fentartja GÉBER elméletét a fémek összetételéről és „a nagy elixirium“-mal való átváltoztatásáról. És éppen az, hogy ALBERTUS fentartotta a bölcsek kövének lehetőségét, nem csekély befolyással bírt a későbbi idők alchimiás kísérleteire. Ő maga azonban aligha végzett ilyen kísérleteket; kimutatható, hogy azok a munkák, melyekben állítólagos alchimiás eredményeit feljegyezve találjuk, nem az ő tollából erednek.

Hogy varázsló híre főleg a különböző természettudományi kérdésekkel való foglalkozásából eredt, az kiviláglik a róla elterjedt mondákból. A fentebb (145. l.) idézett eseménynek, melyet AQUINOI SZT. TAMÁS jegyeztet fel, bizonyosan meg volt a maga tényleges alapja, a mennyiben ALBERTUS maga is különféle automatákat és hasonló eszközöket ír le munkáiban. Egy másik monda szerint 1249 január 6-án VILMOS-t, Németalföld királyát fogadta vendégeül a domokos-klastrom kertjében. A zord téli idő daczára a kert teljes tavaszi pompájában díszlett, de alig mondották el ebéd után a hálaimát, a virágok és levelek már eltűntek. Valószínűleg ennek a történetnek is van valami igaz alapja. Svédországban régi zárdaromok körül még manapság is találunk fákat, mint p. o. bükköt és diófát, melyek előfordulásának határa sokkal délebbre esik. A szerzetesek tehát sikerrel próbáltak délvidéki

fákat északon meghonosítani és valószínű, hogy ALBERTUS-nak is Kölnben téli kertje vagy ilyes valamije volt örökzöld növényekkel. Itt fogadta vendégül a királyt, míg künn a tél uralkodott.

BACON ROGER 1214-ben született Ilchesterben, Angolországban. Tekintélyes családból származott és korán kezdé meg tanulmányait, előbb Oxfordban, majd Párizsban. Hogy a tudománynak szentelhesse magát, hazájába visszatérve a ferencziek rendjébe lépett; részben a görög, héber és arab nyelvvel foglalkozott, hogy eredetiben olvashassa a régi szerzőket, részben pedig mennyiségtannal és természettudománynyal. Szerzetes társait azonban sértette az ő nagy tudományossága és kimagasló lénye, és fizikai tanulmányai alkalmas alapot szolgáltatottak a vádhoz, hogy varázsmesterséggel foglalkozik. Ilyen dolgokkal való foglalkozását tehát betiltották, sőt végül zárdai fogságba vetették. Helyzete azonban megjavult, midőn IV-ik KELEMEN ült 1264-ben a pápai székbe. BACON már előzőleg barátságos levélváltásban állott volt KELEMEN-nel, s most megküldötte a pápának három fő munkáját és a monda szerint néhány önmaga készítette fizikai műszert is; ily módon sikerült a fogságból kiszabadulnia. Azonban midőn a pápa négy évvel utóbb meghalt, helyzete ismét kedvezőtlenebbé vált, sőt 1278-ban Párizsban 10 évi fogságra ítélték. Midőn ezt a büntetését kitöltötte, mint megtört aggastyántért vissza hazájába, hol 1294-ben 80 éves korában halt meg. — Írói működése igen tekintélyes vala, de nem tekintethető át teljesen, minthogy nyomtatásban még korántsem jelent meg valamennyi műve. Három főmunkáján, az „*Opus majus*“, „*Opus minus*“ és „*Opus tertium*“-on kívül, melyeket a pápának küldött, különböző időben

még hét más kisebb-nagyobb munkája jelent meg. De különböző angol- és francziaországi, főleg magán-könyvtárakban állítólag nagyszámú, az ő tollából eredő kézirat van. Ezek legtöbbjét ifjú korából eredőknek tekintik, melyek leglényegesebb tartalmát később belevette főmunkáiba, a mi azonban bizonyosan el nem dönthető. A nagyszámú értekezések egymáshoz való viszonya és sorrendje oly homályos, hogy egy szakember szavaival élve, „könnyebb volna a sibyllák könyveit összegyűjteni, mint a Bacon munkáit“.

BACON még nagyobb határozottsággal mondja, mint ALBERTUS MAGNUS, hogy a természettudományokat a tapasztalat és kísérlet alapján kell felépíteni és meg is mutatja valamennyi művében, hogy ért az észleléshez és kísérletezéshez. A homorú tükörrel és gyújtólencsével való kísérleteiben, valamint a szivárvány keletkezésére vonatkozó gondos megfigyeléseiben korát messze megelőzi. Hébe-korba hibásan is észlel. Így azt észlelte, hogy a víznek valamely üvegben elfoglalt homorú felszine bizonyos távolságban a föld fölött kisebb görbülésű, mint a föld színén; a görbület okának tehát a nehézkedést tartja. De maga ez a tévedés is csak azt tanúsítja, hogy milyen aprólékosan figyelt meg mindent. Hogy képzelete néha néha el is ragadta, azt már említettük. A homorú tükörök által nyert képekkel foglalkozván, egészen helyes sejtelve támadt arról, hogy az ilyen tükrökkel távoli tárgyak világosabban láthatók és az e célra szolgáló eszközöket említi is. Hogy azonban messzelátót összeállítania nem sikerült, az kiderül azokból a furcsa sajátságokból, melyeket ennek a műszernek tulajdonít. Arról is beszél, hogy köszörült üvegek szemüvegül használhatók; midőn azonban azt állítja,

hogy ilyen üveggel, ha megfordítjuk, a tárgyakat tótágast látjuk: ez azt bizonyítja, hogy sohasem volt szemüveg a kezében.

Varázsigékben és ilyenfélékben nem hisz BACON; szerinte a varázslatos hatásokat természeti erők okozák, melyeket a nagy tömeg nem ismer. Ellenben foglalkozott asztrologiával és alchimiával és több alchimiás értekezést írt is, melyekben fentartja GEBER elméletét és a bölcsek kövének hatásairól pontos tanításokkal szolgál. Az asztrologiában — úgy látszik — ellentétes állást foglal el az összes régebbi szerzőkkel, kik azt hitték, hogy főleg a bolygók befolyásolják az események menetét. BACON a hatékony erőket az álló csillagokban keresi. A BACON-ról szóló mondák oly terjengősek, hogy velük e helyütt bővebben nem foglalkozhatunk. A XV-ik és XVI-ik század népies munkáiban valósággal varázsolóként szerepel, a ki a legcsodálatosabb dolgokat műveli, nem annyira varázslás útján, — ámbátor ehhez is ért — mint inkább a természet titkaiba való mély betekintése által. Van valami üvegje, a melyben mindent megláthat, a mi a környéken 50 mértföldnyi területen történik és vannak tükrei, melyekkel távoli városokat meg tud gyujtani; mindezeknek a költeményeknek nyilván a történeti BACON ROGER szolgált alapul.

VILLANOVA ALBERT Languedocban, mások szerint Cataloniában született 1235 és 1248 között. Életéről nem sokat tudunk. A XIII-ik század végén tanár volt Barcelónában és 1285-ben, mint Spanyolország legtekintélyesebb orvosát, az arragoniai udvarhoz hívták meg. Mint aranycsinálót és ördögidézőt, a taragónai érsek egyházi átokkal sujtá; hosszabb bolyongás után V-ik KELEMEN pápánál keresett menedéket Avignonban.

Ez barátságosan fogadta, úgy szintén a palermói udvar is, mellyel rokonságban állott. 1312-ben, midőn a pápa fölszólítására Palermóból Avignonba utazott, hajótörés következtében életét veszté. Fölötte jellemző a pápa és a magas klerus felfogása között fennállott ellentétre, hogy KELEMEN levelet küldött az összes püspököknek, melyben VILLANOVA halálán sajnálkozott és dicsérte nagy tudományát s mély belátását, míg egy érsek ellenkezőleg átokkal sujtotta. De ez csak KELEMEN-nek nézete volt; mert midőn XXII-ik JÁNOS lett pápa, VILLANOVA munkáit 1318-ban pörbe fogták s eretnokség czímén tizenhármat közülök máglyára ítélték. Az inkvizíció, úgy látszik, olyan alaposan kipusztította ezeket, hogy később sehol sem lehetett nyomukra akadni, miért is VILLANOVA munkáinak nagy, összegyűjtött kiadásában (Basel, 1585) nem is találhatók fel.

Munkáinak legnagyobb része orvosi irányú s ezért bennünket közelebből nem érdekel. De a többi, varázslatos tudományok terén is irodalmi működést fejtett ki. Így ismerünk nagyszámú, tőle eredő alchimiás munkát, melyekből világosan kitűnik, hogy maga is megpróbálta „a nagy elixirium“ előállítását. Elméleti tekintetben teljesen mestereihez, az arabokhoz, csatlakozik; de a mi a bölcsek kövének gyakorlati előállítását illeti, erre, értekezéseiben sokkal több és részletesebb felvilágosítást találunk, mint valamennyi egykorú munkában. Ezért nem is igen csodálkozhatunk azon, hogy mint aranycsinálót üldözték: ő maga volt, a ki gondoskodott róla, hogy magát munkáiban adeptus gyanánt, azaz mint a művészet minden titkába beavatott egyént, állítsa oda. Így p. o. pontosan tudja, hogy egy rész a bölcsek kövéből 100 rész tiszta higanyt

aranyá változtathat. De maga is megengedi, hogy ez a mesterségesen előállított arany színre és egy-némely tulajdonságra nézve megegyezik ugyan a természetes arannyal, de nincs meg benne mindaz az erő, mely ebben rejlik. Az aranycsinálás művészete tehát körülbelül ugyanazon a ponton állott, mint a régi egyiptomiak idejében: mindig csak aranyhoz hasonló keverékekről volt szó, melyeket valódi arany-nak hirdettek s melyeket az akkori idők tökéletlen eszközeivel csak nehezen lehetett a valódi aranytól megkülönböztetni.

Úgy látszik, VILLANOVA a legtöbb varázstudományt sikerrel művelte. Így p. o. egybegyűjtött munkái között kis értekezést találunk a „*Sigillum*“-okról (azaz varázspecsétekről vagy amulétokról). 12 ilyen sigillumot említ az állatkör 12 jegyének megfelelően; arra nézve is pontos útmutatást találunk, hogy miképen kell ezeket előállítani és hogy milyen erőkkel rendelkeznek. E babona megvilágítására idézem itt az előállítás módszerét: „A harmadik sigillum, az a bikáé. Végy aranyat vagy ezüstöt, s olvaszd meg, midőn a nap a bika jegyében áll és készíts belőle pecsétet; miközben megkalapácsolod, mondd a következőt: „Emelkedjél fel, Uram, Istenem, Istápolóm“; továbbá a következő zsoltárt: „*Coeli enarrant gloriam etc*“. Azután az egyik oldalon a bika képét kell kidolgozni és a peremén a bika jegyét e szókkal: Theonel, Set, Paulus. A másik oldalra a peremére: „Dicsértessék az Úr Jézus Krisztus neve“ és a középre: „*Ou, Joseph, Oytheon*“. A bika sigilluma megvéd általánosságban szembetegségek és daganatok s minden szerencsétlen hajlamosság, valamint a nyak és torok mindennemű bajai ellen“.

VILLANOVA gyógyító művészetének ez az utóbbi példája könnyen arra a felfogásra vezethetne, hogy ő nagy szédelő volt, a ki első sorban a nép babonájára spekulált. Ez azonban felette igazságtalan ítélet volna; ha betegeinek tényleg adott is valaha ilyen amulétokat, akkor azokat valószínűleg értékük teljes ismeretével alkalmazta, körülbelül ugyanúgy, mint a hogy valamely különben mély belátású orvos napjainkban Voltakeresztet vagy ilyesmit rendelhetne betegeinek. Sőt inkább lángeszű férfiúnak s felette éles megfigyelőnek kellett lennie, a mit orvosi értekezései egyikének következő megjegyzése bizonyít: „Az orvosra nézve minden attól függ, hogy helyes módon kihasználja az emberek szenvedélyeit, hogy bizalmukat megnyerje és képzelő erejüket megindítsa: akkor mindent elérhet“. Ha VILLANOVÁ-nak ilyen tiszta felfogása volt a szuggesztio jelentőségéről a gyógytudományok körül, akkor kétségtelenül kellő módon értékesítette a sigillumok varázserőit is.

Míg azok a férfiak, kikről eddig szó volt, tényleg jelentékeny bűvárok voltak, kik közül mindegyik érdemeket szerzett a tudomány terén, addig RAYMUNDUS LULLUS több, mint kétes egyéniség. Abban a nagyszámú alchimiás munkában, mely az ő nevét viseli, a bölcsek kövéről olyan kalandos állításokat találunk, hogy azokból következtetve, e munkák tisztán a képzelődés termékeiként tűnnek fel. Így szó van arról, hogy a kő egy része 1000 rész kénesőt porrá változtathat, mely por a kőnek valamennyi tulajdonosságát bírja még úgy, hogy e por 1 része ismét 1000 rész higanyt változtathat át. Ez a folyamat még többször megismételhető, míg végül „a kő tüze kialszik, úgy, hogy több port már nem hoz létre, hanem

a higanyt csak tiszta arannyá változtatja“. Ez a filozofus kő azonkívül a legcsodálatosabb hatást gyakorolja az emberi testre: mindennemű betegséget gyógyít és halhatatlanná teszi a testet. Érthető, hogy LULLUS-nak a munkái, melyek a későbbi idők alchimistái előtt nagyon tekintélyesek voltak, ezeket ilyen kilátások mellett hatalmasan sarkalták; az a kilátás, hogy ily kőnek a birtokába juthat az ember, minden erőfeszítést megér. Minthogy azonban azok a módszerek, melyekkel a kő előállítására szolgált, teljesen értelmetlenek, ebből úgy látszik, mintha több lett volna a képzelő ereje, mint igazságszeretete és kutató képessége.

LULLUS volt az első európai, a ki a Kabbalát ismerte; hogy milyen mértékben, azt nehéz eldönteni. Minthogy körülbelül abban az időben időzött Spanyolországban, midőn a kabbalás főbb munkák oda eljutottak, valószínű, hogy tartalmuknak legalább egy részével mindenesetre megismerkedett. Felette jó véleményel van a Kabbaláról, melyet valóságos megnyilatkozásnak, isteni bölcseségnek tart. A kabbalás módszerek befolyással is voltak egy misztikus bölcséleti rendszerre, melyet ő talált fel és „a nagy művészetnek“-nek, *ars magna*-nak nevezett. Lényegileg a mnemotechnikának egy faja. Egyébként legcsodálatosabb az ő életpályája és a mondák és legendák, melyek róla keletkeztek. 1235-ben, Majorkán született, nemes családból. Az arragóniai udvarnál fiatal korában kicsapongó életet élt, míg boldogtalan szerelme más gondolkozásra és arra az elhatározásra vezette, hogy a mohamedánok keresztény hitre való térítésére fogja magát szentelni. Ezért belépett a ferencziek rendjébe, megtanult arabul és mint hittérítő három ízben ment Afrika északi partvidékére, míg végül mint vér-

tanú fejezte be életét. A tenger partján megkövezték, mire egy keresztény hajó felvette, de útközben meghalt és 1315-ben Palmában temették el. Három évszázaddal utóbb sírját felbontván, koponyáján a halált okozó kődobásoknak világos nyomaira akadtak. Ámbár ilyenképen halálának időpontja és módja iránt kétség fenn nem foroghat, mégis akadnak állítólag az ő kezétől eredő munkák, melyek 1330-ból valók: 1332-ben pedig állítólag Londonban volt és III. EDUÁRD király részére alchimiás úton nagy mennyiségű aranyat állított elő. Ebből aranyakat vertek, melyek „rajmundinus“-ok neve alatt sokáig voltak használatban. Ezek az ellenmondások legtermészetesebben olyképen oldódnak meg, hogy tanítványainak egyike az ő nevét vette fel, hogy ilyen módon könnyebben érvényesülhessen. De éppen az a körülmény, hogy LULLUS egy helyütt még sokáig élt, midőn más helyütt már elhalt s el is temették volt, valószínűleg nagyban hozzájárult ahhoz a mondakörhöz, mely körülötte képződött. Ez csodaszerű és korára nézve jellemző két részre: regényre és legendára oszlik. RAYMUNDUS LULLUS, kit ifjú korában elegáns és ellenállhatatlan gavallérnak ismertek, beleszeretett AMBROSIA DI CASTELLO nevű férjes hölgybe, kinek szerelmét be is vallá. Ez elutasítá őt s midőn ő nem engedett, a nő kijelenté, hogy az olyan izzó s földöntúli szerelmet, a milyen az övé, nem tudja viszonzni, a míg maga is csak halandó ember. Ha azonban LULLUS meg tudná találni az életelixiriumot, mely a testet a halál ellen megvédelmezi, akkor az övé leend. RAYMUNDUS visszavonult, felhagyott addigi életmódjával s a természet titkait kezdé tanulmányozni. 30 év multán tényleg sikerült a nagy elixiriumot felfedeznie. Kipróbálta önmagán; két hó-

napon át nem evett, nem ivott, elszenvedte az éhség és szomjúság összes kínjait, de meghalni nem tudott. Dolgában biztos lévén, felkereste AMBROSIA-t, ki időközben özvegyé lett. Fel sem ismerte, a nő annyira megöregedett s megöszült. Emlékezetében pedig még mindig a szép fiatal asszony élt. AMBROSIA felismertette magát és megvallá LULLUS-nak, hogy mindig szeretete; de a halhatatlanságtól, melyet neki szánt, kimélje meg; megmutatván mellét, melyet a ráknyavalya pusztított, kérdezte, vajjon ilyen nyomorúság közepette halhatatlanná akarja-e tenni? RAYMUNDUS ekkor földhöz verte a drága elixiriumos üveget és ezzel a nőt igérete alól felmenté. AMBROSIA beléphet — mondá — a mennyei halhatatlanságba, ő maga azonban örökké eleven halálra van kárhoztatva a földön. Ekkor lépett be a ferencziek rendjébe és két hónappal utóbb mint szerzetes jelen volt AMBROSIA halálánál.

Itt végződik a regény és kezdődik a legenda. LULLUS nem tudott meghalni, pedig mindenképen kereste a halált. Jámbor cselekedeteknek szentelte tehát életét, hogy Istentől irgalomképen nyerje el a halált. Ismételten Afrikába ment, hogy a mohamedánok között a kereszténységet hirdesse; de, habár több ízben rettenetesen megkínózták, nem halt meg. Végül megkövezték; néhány keresztény kereskedő éjnek idején a kőhalom alatt megtalálta s magával vitte a hajóra, mely útban volt szülőföldje, Majorka felé. A szigetre érkezésükkor még élt; midőn azonban partra szállították, Isten megkönyörült rajta s meg hagyta halni; a pálmái egyházban temették el.

*

*

*

Nagyon is messze vezetne, ha mindazokról a buvárokról szólni akarnánk, a kik a középkorban a varázstudományok fejlesztésével foglalkoztak, vagy azokra hatást gyakoroltak. De hiszen ránk nézve nem is a kimerítő történeti leírás a fontos; csak ki akartuk fejteni azokat a sajátságos körülményeket, melyek az akkori tudósokat varázsolók hírébe keverték. Erre legjobb példa az említett négy férfiú és minthogy ezek egyúttal a középkor legkiválóbb természetbúvárai közé tartoznak, teljes joggal foglalkoztunk kiválóképen övelük. Tény ugyan, hogy később találkoznak más természetbúvárok, kik, úgy látszik, ki tudták kerülni a varázslás vádját; így pl. CUSA MIKLÓS (1401—1464), kinél azonban ez könnyen érthető, minthogy valamikor bibornok és pápai helytartó volt, tehát egyike az egyház leghatalmasabb férfiainak, miért is óvakodtak attól, hogy róla is alaptalan vádak terjesszenek. Egyébként csaknem kizárólag a mennyiségtant és csillagászatot művelte; a kísérleti fizikából csak a mérleg tanával s annak alkalmazásával foglalkozott; ebben még az ő kora sem találhatott semmit, a mi boszorkánymesterség gyanuját keltette volna. Egy ilyen kivételes eset, mint a milyen CUSA MIKLÓS-é, inkább még csak megerősíti az általános szabályt, hogy a kísérletező természetbúvárt a tudatlan tömeg varázsolónak tartotta.

A kabbalások.

Mielőtt e fejtegetéseinket befejeznők, még néhány férfiút kell megemlítenem, kik nem tartoznak ugyan a természetbúvárokhoz, de a kiknek a maguk módja szerint nagy befolyásuk volt a varázslat fejlődésére. Ezek egyike TRITHEIM JÁNOS apát, CORNELIUS AGRIPPA

barátja és PARACELSUS mestere. *Trittenheim*-ban, Trier választófejedelemségben született 1462-ben. Már gyermekkorában feltűntek rendkívüli tehetségei és nagy tudásvágya, de szülei minden betűvel való foglalkozástól eltiltották, minthogy czéljuk az volt, hogy a gazdálkodásban legyen segítségükre. Csak 15 éves korában ejthette módját, hogy egyik szomszédjától némi oktatásban részesüljön. Hét nap alatt úgy megtanulta az a-b-c-t, hogy könyvet tudott olvasni. Saját erejéből most már annyira vihette, hogy néhány jó-akarója segítségével a heidelbergi egyetemre mehetett, hol tudományossága, főleg a régi nyelvekben való jártassága révén, csodásan rövid idő alatt nagy hírnévre tett szert. 1482-ben a benczésrendűek sponheimi zárdájába lépett; egy évvel utóbb fiatalsága daczára apátul választották, midőn e méltóságbeli elődje elment. A kicsiny, addig csaknem ismeretlen sponheimi kolostor az ő tevékenysége következtében európaszerte ismertté lett; a zárdában a legritkább és legcsodálatosabb, főleg varázslatos munkákból nagy könyvtárt gyűjtött. Tudományának olyan nagy híre támadt, hogy sok fejedelem, sőt maga I. MIKSA császár és Európa legtudósabb férfiai felkeresték s barátságát megbecsülték. 1496-ban Sponheimban egy napon két fejedelem és hét tudós gyűlt össze.

TRITHEIM még sem búvárkodhatott sokáig békeségben s ennek, legalább részben, ő maga volt az oka. Elég vigyázatlan volt ugyanis és egy barátjának, BOSTIUS ARNOLD genti szerzetesnek levelet küldött, mely nyilvánosságra jutása esetén tényleg a varázslat gyanújába keverhette íróját. Szerencsétlenségére BOSTIUS éppen akkor halt meg, midőn a levél Gentbe érkezett, miért is a zárdá perjele bontotta fel; ez pedig

olyan különösnek találta tartalmát, hogy egész Német- és Franciaországban elhíresztelte. A levél így kezdődik:

„Fontos munkán dolgozom, mely ámulatba ejtené az egész világot, ha közrebocsátanám, a mi azonban eszem ágában sincsen. Az első könyv czíme: *Steganographia*. Ebben szó esik több mint százféle titkos írásmódról, melyeket a legokosabb ember sem tud elolvasni, ha a titkát nem ismeri. Ez csodálatos; de a második könyv még bámulatraméltóbb. Azzal, a ki ismeri a módját, több mint 100 mértföldnyire közölhetem gondolataimat írás, szó és jel nélkül; még csak hírvivőre sincs szükségem. Olyan tisztán és részletesen lehet ezt végezni, a hogy csak kívánatos, még pedig egészen természetes módon, szellemek vagy egyéb babona segítsége nélkül. Ez persze furcsa; de most következik valami még furcsább. A harmadik könyv annak a módját ismerteti, hogyan lehet tudatlan embert, ki anyanyelvén kívül mást nem ismer, annyira juttatni, hogy két óra leforgása alatt latinul ért, olvas és ír, még pedig úgy, hogy senki sem tagadhatja, hogy leveleit jó latinossággal írja“ stb.

Ennek a levélnek nem maradt el a hatása. Mint-hogy TRITHEIM még azt a vigyázatlanságot is elkövette, hogy a megkezdett munkát néhány látogatójának megmutatta, a nélkül, hogy őket a dolog érdekével megismertette volna, a gyanu, hogy ő varázsoló, még csak új tápot kapott. A sponheimi barátok bátorságot merítettek belőle s ellenszegültek a szigorú zárdái fegyelemnek, melyet TRITHEIM addig fentartott. Több esztendeig húzódó czivakodás után TRITHEIM végtére is kénytelen volt a zárdát és kedves könyvtárát elhagyni és a meghívásnak engedve, 1505-ben Würzburgba ment apátnak. Itt békességben töltött

még 11 évet; de a steganographiát, mely annyi kellemtelenséget okozott neki, sohasem fejezte be. A hiányos kéziratot halála után kinyomatták és a steganographia a kiadások egész sorát érte, melyek egymással éppen nem egyeztek meg minden részletükben. Az 1621-iki darmstadti negyedréti kiadást tartják a legmegbízhatóbbnak; e szerint idézem az első fejezet kezdetét, hogy fogalmat nyujthassak erről a felette különös és sokat vitatott munkáról.

„Az első fejezet kulcsa PAMERSYEL-nak, e legelőkelőbb szellemnek kezében van, *anogr madriel, ebra sothean abrulges itrabsiel* és *ormenu itules rattlion hamorphiel* segítségével. A munkát e szellem idézésével kell kezdeni.

E fejezetnek tökéletes kidolgozása nagyon nehéz és szellemeinek gögje és makacssága miatt veszedelmes; nem fogadnak szót senkinek, a ki a mesteriséget nem érti eléggé; sőt a tapasztalatlant zaklatják is, ha nagyon erőszakolja őket és különféle módon bosszantják. A levegő valamennyi szelleme közül ők a leggonoszabbak és leghűtlenebbek. Teljesen senkinek sem engedelmeskednek, hacsak nem kényszerítik őket a legerősebb ígérésekkel; még ekkor is gyakran elárulják a rájuk bízott titkot, mert a mint a levéllel útnak bocsátottuk őket, röpké csapatként vezető nélkül rohannak el a küzdelemből, a felsőbbséghez őrjöngve rontanak és mindenkinek jelenlétében elárulják a feladó titkát. Ezért senkinek sem tanácsoljuk, hogy őket kényszerítse és kiki csak óvatosan keresse szolgálatukat, mert alattomosak és hűtlenek. A következők között egynehány sokkal kedvezőbbre fog akadni, kik parancsainak önként vetik alá magukat. Ha azonban valaki ki akarja próbálni gonoszságukat és az itt mondottak

valóságát, akkor figyeljen a következőkre: Vegyen egy lap papírost és írja legfelül az Isten nevéhez való fohászt: Atyának, Fiúnak, szent Léleknek nevében. Azután latin, német vagy másvalamely nyelven egyszerű, világos és minden olvasónak érthető elbeszélést ír. Írás közben azonban napkeletnek fordulva kell ülnie és a szellemeket következőképen kell idéznie:

Pamersiel oshurmy delmuson Thafloyn peano charustre melany lyamunto cholchan, paroy's, madyr, morerlay, bulre tattleor don melcove peloin, ibutsyl meon mysbreath alini driaco person. Crisolnay, lemon, ososle mydar icoriel pean thalmoi, asophielil natreon bangel ocrimos estevor naelma besrona thulaomor fronian bel-dodrayn bon otalmedgo merofas elnathyn basramuth.

Ha azután a szellemek szolgálatára megjelennek, folytathatja, a mit megkezdett. De ha ez meg nem történik, akkor a fenti szavakat addig kell ismételnie, a míg csak mutatkoznak, vagy pedig a munkát abban is hagyhatja, hogy a túlságos kényszerítés miatt valamiképen ne ártsanak a dolgozónak. A munkát befejezván, a levelet hírvivővel küldi el a mesterségben jártas barátjához. Ez a levél átvételekor a következő szellem-idézést használja:

Lamarton anoyr bulon madrinel traschon ebra-sothea panthenon nabrulges Camery itrasbier rubanty nadres Calmusi ormenui ny tules demy rabion hamorphyn.

Ő azután rögtön meg fogja érteni a bennük rejlő értelmet, mert a szellemek olyan erővel fognak megjeleni és olyan hangosan szólani, hogy az összes jelenlevők bizonynyal meg fogják érteni az író titkát.

Ez a töredék jellemző a munkára, mely egész

terjedelmében szellemekről szóló leírásokból, a legrettenetesebb szellemidézésekből és értelmetlen szók-
ból áll. Ezek jelentősége sokáig titok volt; némelyek
azt hitték, hogy tényleg szellemidézésre szolgáló esz-
közökről van bennük szó; mások ellenben TRITHEIM
szavaihoz tartották magukat, hogy minden természetes
módon történik és hogy csak az értelmét kellene ki-
találni. Ez csak 1676-ban sikerült; juris doctor HEI-
DEL E. Wormsban rájött, hogy mindezeknek a barbár
szellemidézéseknek megvan a maguk értelme, ha min-
den második szót, tehát az elsőt, harmadikat, ötödiket
stb. elhagyjuk; a megmaradt szókból megint minden
páratlan helyű betűt hagyunk el, azaz az 1.-t, 3.-at,
5.-et és így tovább, ha t. i. az összes betűket egy
sorba írva képzeljük. A többi (a nyomtatásban fel-
tüntetett) betű azután a titkos írás mindenféle módjait
ismerteti. Így az első igézésből a következő szókat
kapjuk:

*Sum tali cautela, ut prime lyttre civislybet
dicionys secretam intencionem tuam reddant legenty.*
(Azt az óvóintézkedést használom, hogy minden szó
első betűje adja meg az olvasónak a rejtett értelmet.)
Az igézés, mellyel az olvasó az izenetet fogadja,
ugyanezt az utasítást adja, még pedig: *Nym die ers-
ten Bugstaben de omni uerbo* (vedd minden szó első
betűjét). A steganographiának ez az egész fejezete
tehát azt igyekszik kimutatni, hogyan lehet titkos
értesítést küldeni oly módon, hogy az ember valami
történetet vagy ilyesmit tákol össze belőle, azután
minden szónak az első betűjét veszi és ezeket össze-
állítja; a közlés ilyen módon ezekben fog rejtőzni.
Hasonló modorban terjengősen tárgyalja minden követ-
kező fejezet a titkos írásnak egy-egy másik fajtáját.

Hogy miért rejtette TRITHEIM a titkos írásokról szóló felfedezését ilyen különös formákba, az meg lehetőszen talányos. Ugyan úgy, minden nagyobb fáradság nélkül, a leírásnak más módját is választhatta volna, mellyel ily nagy feltűnést nem kellett volna keltenie s nem kellett volna magát varázsoló hírébe hoznia. Csakhogy valószínűleg éppen erre a hírre vágyódott. A nép szemében a nagy varázsló mégis csak tekintélyes és félelmetes személyiség volt és nem valószínűtlen, hogy TRITHEIM, mint oly sokan mások is, elég hiú volt arra, hogy ilyen tekintélyre vágyódott, ha ez veszedelem nélkül volt elérhető, azaz, ha az ember adott esetben ártatlanságát kimutathatta. Tény, hogy TRITHEIM eljárásának módját másképen alig lehet megmagyarázni.

Titkos írási módszereinek eszméjét TRITHEIM kimutathatólag a Kabbalából vette. A régi zsidó bölcselet tanulmányozása, mely RAYMUNDUS LULLUS napjai óta pihent volt, éppen akkor lett újra divatos. PICO DE MIRANDOLA gróf (szül. 1463) megírta „*Conclusiones cabbalisticae*“ cz. munkáját (1486), melyben a tudós világ figyelmét felhívta e munkákra. MIRANDOLA egy tanítványa avatta be TRITHEIM-ot a Kabbalába; azonkívül baráti viszonyban volt azzal a férfúval, a ki a Kabbala és kabbalás módszerek ismeretének terjesztéséhez minden másnál inkább járult hozzá: REUCHLIN JÁNOS-sal. Ez 1455-ben született Schwaben tartományban és Párizsban a klasszikus nyelveket tanulmányozta, majd később Olaszországban néhány tudós zsidóval ismerkedett meg, kik beavatták a héber nyelvbe, melyben addig páratlan ismereteket szerzett. Ekkor ő is tanulmányozni kezdte a Kabbalát, s ebben vélte megtalálni a keresztény dogmatika csiráit, és

erről szóló nézeteit „*De verbo mirifico*“ című munkában (Basel, 1494) írta meg. E műben a kereszténység leglényegesebb tanait kabbalás módon az ó-testamentumból igyekszik levezetni. A BRA, „teremteni“ szóból notariquont csinált ilyképen: AB—BN—RVCh—HAQDSh azaz: az Atya, Fiu és a szent Lélek, azaz a teremtés fogalmában vélte megtalálni a Szentháromság tanának alapjait.

E műfogásaival lett REUCHLIN az ú. n. keresztény Kabbalának szerzője, mely később oly buzgó művelőkre talált s mely úgy látszik, napjainkban ismét érvényesülni kezd. De nagyobb volt a jelentősége REUCHLIN második főmunkájának: *De arte cabbalistica* (Hagenau, 1517); ebben a kabbalás fő tanoknak és módszereknek meglehetősen teljes és helyes leírását adja.

E munka révén lettek e tanok Európa mívelt világa számára első ízben hozzáférhetők és a következő időkben az egész tudományra lényeges befolyásra tettek szert. Így látjuk a Kabbala jelentőségét világosan kidomborodni AGRIPPA nagy varázslatos rendszerében, melyet a következőkben közelebbről ismertetni szándékozunk.

Agrippa és a rejtelmes filozofia.

Agrippa élete és jelentősége.

HEINRICH CORNELIUS AGRIPPA VON NETTESHEIM 1456-ban Kölnben született. Régi, nemes lovagcsaládból származott s tanulmányait kora ifjúságában kezdte meg. Tulajdonképen a jog volt tanulmányainak tárgya, e mellett azonban a klasszikus irodalommal és az élő nyelvekkel is foglalkozott; egyik levelében

maga említi, hogy 8 nyelvet ért s ezek közül hatot tökéletesen beszél, olvas és ír. De ezeken kívül már fiatal korában nagy buzgalommal hozzálátott a titkos tudományok tanulmányozásához s ez irányu későbbi munkái tanúsítják is, hogy alig volt jelentősebb varázstudományi munka, melyet el nem olvasott volna. A varázslatnak egyik ágával, az aranycsinálással, gyakorlatilag is foglalkozott s úgy látszik, néhány fejedelem különböző alkalmakkor igénybe vette aranykészítő művészetét. De az a szegénység, melyben élete nagy részét töltötte, elég világosan bizonyítja, hogy e művészetben nem vitte valami sokra, a mit különben — mint később látni fogjuk — maga is beismer. Körülbelül 20 éves korában Párizsba megy, hol a titkos tudományok tanulmányozására társulatot alapít. A következő években különböző helyeken tartózkodott; így 1509-ben Burgundiában találjuk, hol felolvasásokat tart REUCHLIN „De verbo mirifico“ cz. munkájáról. Ezeket olyan tetszéssel fogadták, hogy a dôlei akadémián a hittudomány tanításával bízták meg; a papság azonban, mely mindenütt eretnekséget vélt látni, hol olyasmit talált, a mit maga nem értett, csakhamar elűzte. AGRIPPA némi viszálykodás után visszavonult s Londonba ment, de még ugyanabban az évben (1510-ben) Würzburgba jött, a hol akkor TRITHEIM apátoskodott. A vitázások közben, melyek a két varázstudós között kedves tárgyuk miatt fejlődtek, Agrippában az a terv született meg, hogy könyvet ír az egész varázslatról és csodálatosan rövid idő alatt, állítólag még ugyanazon év folyamán befejezte nagy munkáját, a „*De occulta philosophia*“ három könyvét. Elküldte TRITHEIM-nak, kérve, hogy nézze át s javítsa ki, a mi hibát talál. A mű nagy

feltűnést keltett és számos, jórészen hibás másolatban terjedt el a tudós világban.

AGRIPPA ezután császári hadi szolgálatba lépett, részt vett a velenceiek ellen vívott harcban, a midőn bátorsága jutalmául a harczmezőn lovaggá ültetett. Ekkor egy ideig Olaszországban időzött, Turinban és Pádovában hittudományi előadásokat tartott, de valószínűleg itt is összeütközött a papsággal, úgy, hogy menekülnie kellett. Befolyásos barátjai ekkor Metzben szindikusi állást szereztek neki. Itt olyan buzgón fogta pártját a boszorkánysággal vádoltaknak s mint ügyvéd olyan ügyesen védte őket, hogy tényleg sokakat megmentett a tűzhaláltól. Minthogy azonban ez nem volt ingyére a szerzeteseknek, maga sem menekült a boszorkányság vádjától s 1519-ben a várost el kellett hagynia. Valószínűleg Metzben volt tanítványa WEIER JÁNOS, a később híres orvos, ki jelentékenyen hozzájárult a boszorkányhit megingatásához. A következő éveket AGRIPPA különböző vidékeken, nagyon nyomasztó anyagi körülmények közepette töltötte; elvesztette feleségét is, néhány év múlva azonban ismét megnősült. 1524-ben Lyonban I. FERENCZ anyjának orvosa lett; minthogy azonban asztrológiai jóvendölései nem ígértek szerencsét, kegyvesztetten bocsátották el. Így tehát ismét biztos állás nélkül volt, adósságok nyomták s az udvar is nem egy módon éreztette vele neheztelését. Ez időben írta munkáját: „*De vanitate scientiarum*,“ melyben szerencsétlen helyzetéből eredő keserűségének a tudomány tehetetlensége fölött való gúnyolódással ad kifejezést.

Pénzszűkétől szorongatva, elhagyta Franciaországot s rövid ideig ausztriai MARGIT-nak, Németalföld kormányzónőjének, történetírója volt. De a papság innen

is csakhamar elűzte, mire 1530-tól 1533-ig több megszakítással Kölnben tartózkodott; itt sikerült a *Philosophia occulta*-t az inkvizíció ellenére kinyomatnia. Több esztendei bolyongás után ismét Lyonba került, hol egy barátjának, a dauphiné főadószedőjének házában 1535-ben meghalt.

Hogy a nép AGRIPPÁ-t varázsolónak nézte s hogy mindenféle mende-monda keringett róla, azt nem igen kell külön emlitenünk. Löwenben p. o. egy diákja, kit a varázslatba beavatott, távollétében az ördögöt idézte; de nem jól fogván hozzá, az ördög életét vette. Midőn AGRIPPA hazajött s a szellemeket a tetőn táncolni látta, egyiküket igézetével a holttestbe idézte s megparancsolta neki, hogy menjen le a piacra. Itt aztán el hagyta inálni a szellemet, úgy, hogy a diák összerogyott, mintha a szél ütötte volna s mindenki azt hitte, hogy természetes halállal mult ki. — AGRIPPA fekete kutyáját, mely mindig vele volt, a nép ördögnek tartotta. Midőn AGRIPPA közeledni érzé halálát, levette kutyájáról a nyakpereczet, melyen mindenféle varázslatos ákom-bákom volt és így szólott: „Menj hát átkozott bestia, ki minden bajomnak okozója vagy!” A kutya egyenesen a Szajnába ugrott s nyomtalanul eltűnt. Ilyen mende-monda sok volt róla.

AGRIPPA hírnevét főleg a titkos bölcseletről szóló munkájának köszönhetette. Ebben egy nagy rendszerbe egyesíté az összes korábbi varázslatos tudományokat, a mennyiben egymással kapcsolatba hozta s bizonyos alapeszméktől tette függőkké. Ezeket az eszméket ARISZTOTELESZ fizikájából, PTOLEMAEUS csillagászatából, az ujplatonikusok bölcsészetéből és a zsidók Kabballájából vette s ennyiben nem eredetiek. De AGRIPPÁ-nak az az érdeme, hogy kerekded formába öntötte

korának egész tudományát; épen ezért *Philosophia occulta*-jának nem egy tekintetben nagy hatása volt a későbbi időkre. A feladat, melyet AGRIPPA kitűzött magának, az volt, hogy a varázslatról magasabb, tisztább felfogást alkosson, még pedig oly módon, hogy meg akarta mutatni, miszerint az összes varázslatos eljárások nemcsak, hogy a kornak a természet rendjéről szóló felfogásával, hanem az illető kor egész vallásos világnézetével is összhangzók. Ezt a gondolatmenetet kétségbekonhatlan rátermettséggel és következetességgel vitte keresztül és ezzel elérte, hogy a varázsműveletet nem tekintették többé valami misztikus, természetfeletti dolognak, hanem természetesnek és könnyen megmagyarázhatónak. Bebizonyítván u. i. az egész lét rendjéről és törvényszerűségéről szóló általános felfogásokkal való kapcsolatukat, ezzel megadja természetes okadatolásukat s jogosultságukat. Így pl. midőn megmagyarázza, hogy a varázsjelek és pecsétek, ábrázolásuk módjának megfelelőleg, bizonyos erőket a csillagoktól kell, hogy nyerjenek, e szigillumok ereje és hatékonysága nem természetfölötti, misztikus és érthetetlen többé, hanem ugyanolyan természetes és magyarázható, mint a csillagok erőhatásai; hasonlóan áll a dolog minden egyéb esetre nézve is. *A cél, melyet AGRIPPA maga elé tűz, éppen az, hogy a mágiát természetfölötti mivoltából fizikává, matematikává és theologiává változtassa át; a varázsoló eljárás ne legyen titkos művészet, hanem e tudományok természetes alkalmazása. AGRIPPA tehát az első, a ki „természetes varázslat“-ról beszél.* Ez a felfogás utat tört magának és AGRIPPA varázs-tudományi rendszerét többé-kevésbé lényeges változtatásokkal a következő idők mágusainál újra látjuk.

AGRIPPA rendszere azonban közvetve még sokkal nagyobb jelentőségre tett szert. Minthogy a varázstudományokat az akkori világfelfogással a legszorosabb kapcsolatba hozta volt, a tudományos varázslat együtt állott fenn s együtt bukott el a középkornak a világ szerkezetéről szóló felfogásaival, mely felfogások főleg két alapkövön, ARISZTOTELESZ fizikáján és PTOLEMAEUS csillagászatán nyugodtak. Midőn KOPERNIKUS, GALILEI és KEPLER ezeket a tisztességes, évezredek alapokat megdöntötték, elbukott a bűvárok előtt a varázslat hite is. Az okkultus bölcsélet ezzel eljátszotta szerepét és ezentúl csak letűnt idők tévedéseinek tekintélyes síremléke maradt.

A következőkben sorra vesszük a varázslatos rendszer főbb vonásait, a mint azokat a „De occulta philosophia“ cz. munkában találjuk. De a könyv menetét nem követhetjük csak egyszerűen, mert a különböző részeket nagyon is egyenlőtlenül tárgyalja; és mert AGRIPPA, mint valamennyi varázstudós, a legérdekesebb pontokon szívesen szorítkozik pusztá sejtetésekre s magára az olvasóra bízva az értelem kitalálását. Világosan megmondja könyve végén: „Egynémelyeket helyes rendben tárgyaltam, másokat szigorú rend nélkül és ismét mást csak töredékesen; sokat visszatartottam és az értelmesek kutatására bíztam; ezek némileg fontolóra vevén az irottakat, nemcsak a varázslat teljes elméletét fogják benne megtalálni, hanem hibázhatatlan kísérleteket is. T. i. úgy adtam elő a tudományt, hogy az okos és értelmes olvasó előtt mi sem maradjon rejtve belőle; a rossz és hitetlen azonban ne juthasson e titkokhoz“. De a természettudományok mai ismerete mellett általában meglehetősen könnyű dolog kitalálni, mire gondol AGRIPPA,

ha titokzatos kezd lenni. A mi pedig az anyag elrendezését illeti, nyilván a tárgyalás három különféle me-
 nete vegyül benne egybe, még pedig először is a
 voltaképeni varázslat elmélete, azután ennek gyakor-
 lati alkalmazásai s végül az, a mit az „*esoteriás-rend-
 szer*“-nek neveztek; ezeket azonban nem nehéz egy-
 mástól különválasztani. Itt most csak az elmélettel
 szándékozunk foglalkozni; ennek gyakorlati alkalma-
 zásait a következő részek egyikében tárgyaljuk, még
 pedig részletesebben, mint maga AGRIPPA. Ellenben a
 harmadik eszmemenetet, melyet „*Agrippa esoteriás
 taná*“-nak neveztek, mely azonban inkább a varázss-
 hatásokat létrehozó fizikai és lelki erőkről szóló pil-
 lanatra felvillanó sejtelemnek mondható, csak később
 ejtjük sorra.

A rejtelmes filozofia felfogása a természetről.

A középkor felfogása a világról, mint már emlí-
 tettük, bizonyos tanokon alapult, melyek ARISZTOTE-
 LESZ fizikájából és PTOLEMAEUS csillagászatából eredtek
 s melyekhez azután a kereszténység hozzáfűzte azt,
 a mit a maga különleges szempontjából szükségesnek
 látott. E szerint a világegyetem három világból vagy
 birodalomból állott. Középen volt a föld, a durva,
 anyagi vagy elemi világ, mely ez utóbbi nevét onnan
 nyerte, hogy benne minden a négy elemből épült fel.
 A földet az ég övezte körül; előbb a hét szféra,
 melyekben a planéták vagy bolygók voltak elhelyezve
 s ezek körül azután a nyolczadik, az állócsillagok
 szférája. Ezt követte az „intellektuális világ, avagy
 az eszmék világa“, a hogy AGRIPPA nevezte, azaz az
 angyalok és üdvözültek lakóhelyei; végül a legszélső

térben az Isten tartózkodott, a ki mindent körülfoglalt. Közfelfogás szerint a rendet a világegyetemben folytonos isteni rendeletek tartották fenn, a melyeket az angyalok hajtottak végre, a kik mindenekelőtt a csillagok járását irányíták, de ezenkívül, ha szükséges volt, az elemi világba is beavatkoztak. Ezenfelül a bolygók és az álló csillagok is hatottak a földi állapotokra, melyek egyáltalában minden magasabbnak, mindannak, a mi az elemi világon kívül állott, alá voltak vetve.

AGRIPPA varázstudományi elmélete tehát azon a gondolaton épül fel, hogy, valamint a felsőbb hatalom hatást gyakorol az alacsonyabbra, *ugyanúgy az alacsonyabbnak a felsőbbre, ha csekélyebb mértékben is, vissza kell hatnia*. Továbbá mindaz, a mi egyenlő fokon áll, egymást kölcsönösen befolyásolja, még pedig azon törvény szerint, hogy: *minden dolog vonzódik a magához hasonló fajtájúhoz, és viszont annak erőit egész lényével magához vonzza*. E törvényen alapul minden varázslatos hatás; e hatások tehát tisztán természetesek, minthogy természeti törvények szerint jönnek létre.

Ezt a szerző tisztán és érthetően kimondja könyvének első fejezetében: „A világ háromszoros: elementáris, mennyei és intellektuális, minden alsóbb felett valami felsőbb uralkodik, melytől erejét nyeri. Így nyilatkozik az őszellem és a világ teremtője mindenhatóságának ereje az angyalokban, égben, csillagokban, elemekben, állatokban, növényekben, fémekben és kövekben s ezek útján bennünk, emberekben. Ezért a mágia hívei nem hitték ok nélkül, hogy mi magunk is ugyanezen fokozatokon, az egyes világokon át emelkedhetünk az őszellemek világába, az

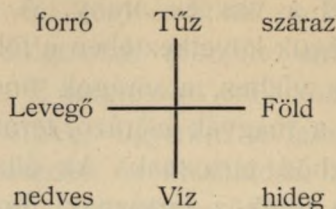
Alkotóhoz és mindenek ősokához, a kitől minden van és a kitől minden származik; sőt hiszik, hogy mi nemcsak a közönséges dolgok meglevő erőit használhatjuk, hanem hogy felsőbb rendű világokból új erőket is szerezhetünk. A mágia hívei ezért kutatják a külső világ erőit a természetes dolgok különféle összekeverésével és összekötik vele ezenkívül az asztrologusok szabályai, a matematikusok törvényei szerint, az égi világ sugarai és hatásai segélyével az égi erőket. Végül mindezt különböző szellemek hatalma által szent és vallásos szertartásokban megerősítik és bizonyítják. Már most megkísérelem, hogy az említett dolgokat három könyvben vázoljam; a könyvek elseje a természetes, másodika az égi és harmadika a szertartásos varázslattal foglalkozik.

A mágia felöleli a legtitkosabb dolgok legmélyebb szemléletét, az egész természet ismeretét. Megtanít bennünket arra, hogy miben térnek el egymástól a dolgok, s miben egyeznek. Ebből következnek csodálatos hatásai, a mennyiben a különböző erőket összefűzi és az alantasabbat a magasabbnak hatalmával mindenütt egybekapcsolja, ezért ez a legtökéletesebb s legmagasabb tudomány, magasztos és szent bölcsélet, sőt a legnemesebb bölcsélet abszolút tökéletesedése. Mint minden valódi bölcsélet, ez is fizikára, mennyiségtanra és hittudományra oszlik. A fizika megtanít bennünket a világon levő dolgok természetére, azok okaira, hatásaira, idejére és helyére, tüneteire, összességére és részeire. A matematika a természetet három dimenzió szerint ismerteti meg velünk és megtanít az égitestek járásának észlelésére. Végül a theologia megtanít, hogy mi az Isten, mi a lélek, az intelligenciák, az angyalok, a démonok és

a vallás. Tanítja, hogy milyen szent intézmények, szokások és misztériumok vannak. Végül megismer-teti a hitet és a csodákat, a szavak és jelek erejét, a szent eljárásokat és a pecsétek misztériumait. E há-rom tudományt a varázslat összefűzi és kiegészíti, miért is joggal nevezik ősidők óta a legmagasztosabb s legszentebb tudománynak. Ha tehát valaki e tudo-mányt kutatni akarja, a nélkül, hogy a fizikában jára-tos, a matematikában otthonos és a theológiában szakavatott volna, akkor a varázslatot észszerűen meg-érteni nem fogja. Mert a mágia nem fejteget semmi olyat és nincsen valódi mágiai munka, mely kap-csolatban nem volna a három említett tudománnyal“.

AGRIPPA tehát, tervével megegyezőleg, leírását adja annak, a mit fizikának, mennyiségtannak és hit-tudománynak nevez. Az egész gondolatmenet vezető fonala az az iparkodása, hogy a két fentemlített tör-vény helyességét bebizonyítsa, hogy t. i. az összes dolgok kölcsönösen befolyásolják egymást, és hogy az alantasabb a felsőbb világokból erőket vonhat magá-hoz. Követni fogjuk tehát — még pedig lehetőleg a szerző szavaival — e bizonyítás főpontjait, a mi már azért is érdekes, mert tiszta betekintést nyújt az akkori idők természettudományába: „Szám szerint négy elem van, mely valamennyi testi dolognak alapja, úgymint a tűz, föld, víz és a levegő. Ezekből tevődik össze minden, nem egyszerű felhalmozódás, hanem vegyülés és átalakulás útján és minden ismét elemekké válik, midőn elmulik. A természetes ele-meknek egyike sem fordul elő tisztán, hanem mindig többé-kevésbé elegyülten s egymással el is cserél-hetők. Így a föld vízzé lesz, ha feloldódik s agya-gossá válik és a víz, midőn összesűrűsödik, földdé

lesz. Ha azonban tűzön elpárologtatjuk, levegővé lesz. Minden elemnek két sajátos tulajdonsága van, melyek egyike specziálisan az elemé, míg a másik már a következőhöz való átmenetet alkotja.

A tűz forró és száraz, a föld száraz és hideg, a víz hideg és nedves, a levegő nedves és forró. Két ellentétes tulajdonsággal így állanak egymással szemben az elemek, tűz és víz, föld és levegő.

E négy elemből tevődik össze a tökéletes testek négy csoportja: kövek, fémek, növények és állatok. Ezekben minden elem benfoglaltatik, mégis minden egyes csoport egy-egy elemhez áll legközelebb. Így pl. a kövek földszerűek, mert természettől fogva nehezek, leesnek a földre és nem válhatnak folyékonyakká. A fémek vízszerűek és cseppfolyósíthatók és az alchimisták kísérletei szerint, az eleven fémvízből, a higanyból származnak. A növények annyira a levegőhöz kötvek, hogy csakis szabad ég alatt csirázhatnak és nőhetnek. Végül minden állatnak ereje a tűz; az állatok olyan közeli rokonai a tűznek, hogy jóformán minden élet megszűnik, ha a tűz kialszik. A négy birodalmon belül minden dolog ismét valamely elemhez fűződik. Nevezetesen a kövek közül az átlátszatlanok és nehezek földszerűek; vízszerűek az átlátszók és a melyeket a víz választ ki, pl. a kristályok; levegőszerűek, a melyek a vizen úsznak, pl. a szivacsok és a horzsakő; végül tűzszerűek, a melyek-

ből tüzet lehet nyerni, vagy a melyek a tűzből keletkeztek, így pl. a kovás kövek és az aszbeszt. Ugyanígy áll a dolog a fémekre nézve is. Földszerűek az ólom és az ezüst, vízszerű a higany, levegőszerű a réz és ón, tűzszerű a vas és arany. A növényeknél a gyökerek sűrűségük következtében a földhöz, a levelek nedvük miatt a vízhez, a virágok finomságuk miatt a levegőhöz és a magvak csirázó, termőerejük következtében a tűzhöz tartoznak. Az állatok közül némelyek főleg a földhöz tartoznak, úgymint a férgek és számos csúszó-mászó; mások a vizéi, mint a halak; azok, melyek a levegőn kívül nem élhetnek, ehhez tartoznak; tüzesek, melyek a tűzben laknak, mint pl. a szalamandra és némely kabócza, avagy az olyanok, melyeknek magas hőmérsékletük vagy tűzszinük van, mint a galambok, struczok, oroszlánok és a fenevadak, a melyek, mint mondják, tüzet lehelnek. Ezenkívül az állatok lába a földhöz, húsa a levegőhöz, életereje a tűzhöz és nedvei a vízhez tartoznak.

Az elemek nemcsak az alantasabb világban vannak meg, hanem az egekben, csillagokban, démonokban, angyalokban, sőt magában a világ alkotójában és ősképeiben is. Csakhogy az alantasabb dolgokban az elemek szinte durvább, anyagiasabb formában foglaltatnak; az egekben ellenben csakis erőik és tulajdonságaik szerint vannak jelen, égiesebb és jelesebb minőségben, mint a hold alatt. A mennyei föld bír ugyan a föld szilárdságával, de nincs meg a sűrűsége, a levegőnek és víznek megvan a mozgékony-sága, de nincsenek meg heves áramlásaik, a tűz izzósága amott nem éget, csak világít és melegével mindent éltet. A bolygók közül a Marsz és a Nap tüzesek,

Jupiter és Vénusz levegősek, Szaturnusz és Merkúr vízszerűek, a Hold földszerű. Az égi jegyek is az elemekhez tartoznak, melyek ugyanúgy megtalálhatók az angyaloknál és démonoknál is; így meg lehet különböztetni tűzi, vízi, légi és földi szellemeket.“

A földi dolgoknak többféle erőik és tulajdonságaik vannak. E természeti erők közül egynémelyek elemi természetűek, úgymint a felmelegedés, a lehűlés, a nedvesedés és kiszáradás. Ellenben a legtöbb egyéb erő másodlagos, azaz a dolgok csakis az elemek összetevődése útján tesznek rájuk szert; ide tartoznak pl. az érlelő, emésztő, feloldó, puhító, összehúzó erők. Végül van a dolgoknak sok titkos erejük is, így pl. a mérgek ellen való védekezés, a vas vonzási ereje stb. Ezeket az erőket okkultusoknak nevezik, mert okaik rejtettek, azaz mert az emberi ész azokat felkutatni nem tudja. Így az ételt a gyomorban a meleg emészt meg, melyet ismerünk, de valamely előttünk ismeretlen, rejtett erő változtatja át hússá és vérré; hogy erre a meleg nem képes, az világos; mert hiszen, ha erre képes volna, ugyanúgy megtehetné ezt a tűzhely melege is. Mindezeket a titkos tulajdonságokat a dolgok fölülről, az intellektuális világból nyerik, hol az összes dolgok szellemi ősképeit, az eszméket találjuk. Ám az eszmék a dolgokra nem képesek közvetlenül hatni. Mert a mozgás oka a szellem, mely saját erői útján hat. Az anyag ellenben sokkal alsóbbrendű és képtelen önmagát mozgatni. Kell tehát, hogy egy közvetítő tag, médium legyen, mely által a szellem az anyagot mozgásra indítja, s melynek egyidejűleg szellemi és testi természetűnek kell lennie. Ez a közeg vagy médium a világlélek, vagy a mint szintén nevezni

szokták: a „kvintesszencia“, azaz „az ötödik elem“, mert nem a négy elemből való, hanem ötödiket alkot mellettük, vagy talán felettük. Ez a világlélek a szükséges közvetítő tag, melynek segítségével a szellem a durva anyagra hatni tud; ugyanazt a szerepet viszi a világegyetemben, mint testünkben a lélek, a melynek köszönhetjük, hogy szellemünk a tagokhoz fűződhetik és hatni tud rájuk.

„A világlélek, a kvintesszencia segítségével, a szellem szétterjed minden fölött, és nincs is a világon semmi, miben annak legalább a szikrája meg nem volna. Legerősebben hatol be a szellem oda, a hol a lélek leginkább túlsúlyban van, mint a csillagokban; ezekből sugaraikkal terjed tovább, minek következtében a dolgok összehangzásba jutnak a csillagokkal.

A bolygók és a többi csillagok ily módon a kövekben, fémekben, gyökerekben és az összes élő lényekben azoknak valamennyi rejtett tulajdonságait előidézik. A kvintesszencia nagy hasznunkra lehet, ha értjük a módját, hogy hogyan kell valamely anyagból, pl. fémből kivonni és más anyagba beléltetni, melynek azután magasabb tulajdonságokat kölcsönöz. Ezért igyekeztek az alchimisták a kvintesszenciát az aranyból és ezüstből kivonni és más fémekbe oltani, melyek azután rögtön arannyá, ezüstté válnak. Én értek e művészethez, láttam is egynehányszor gyakorolni, de nem bírtam több aranyat kihozni, mint a mennyi annak az aranynak a súlya, melyből a lelket kivontam. Mert ez utóbbi külső, nem pedig belső alak levén, a tökéletlen testeket saját mértékén fölül nem változtathatja tökéletesekké; de nem tagadom, hogy ez más műfogásokkal esetleg sikerülhet.“

Azokat a titkos tulajdonságokat, melyeket a dolgok a csillagok sugarai révén a világlélek által nyernek, csak kísérletek és hozzávetések útján lehet megtalálni. Annak, a ki fel akarja őket kutatni, első sorban tudnia kell, hogy minden dolog a magához hasonló neműhöz vonzódik és azt egész lényével magához vonzza, még pedig úgy elemi, mint rejtett tulajdonságaival.

Így a tűz fellobog az égi tűz felé s a víz lefolyik a víz felé. Látjuk ezt az élő lényeken is, melyeknek táplálkozó ereje nem növényekké, sem gyökerekké, de hússá alakítja az ételeket; az orvosok pedig tudják, hogy miként segít minden dolog azon, a mi hozzá hasonló. A tekenős béka lábai hasznára vannak annak, a ki podagrában (köszvényes lábfájásban) szenved, ha felakasztjuk őket, lábat lábra, a jobbot a jobbra, a balt a balra. Minden meddő állat meddőséget okoz és ha szerelmet akarunk ébreszteni, akkor olyan állatot kell keresnünk, mely szerelmetessége miatt kitűnik, mint a galamb, a veréb vagy a fecske és ezekből ismét azokat a részeket kell, hogy vegyük, melyekben a szerelem ösztöne leginkább uralkodik. Röviden: „minden dolog, mely feleslegében van egy bizonyos mineműségnek vagy tulajdonságnak, mint a milyen pl. a melegség, hidegség, merészség, félelem, bánat, harag, szeretet vagy gyűlölet vagy akár más valamely szenvedély vagy erő: mindezek hatalmasan vonzódnak a hasonló tulajdonságú dolgokhoz és ezekben hasonló erőket ébresztenek életre“.

Valamint tehát itt a földön a hasonnemű dolgok befolyásolják egymást, ugyan így tartozik az alantasabb is a hasonnemű magasabb alá és ettől nyeri erőit. „Így minden dolog valamely bolygó vagy égi jegy

alá tartozik; de nehéz felismerni, hogy az egyes dolgok, mely csillagok vagy jegyek alá tartoznak. Megtanulhatni ezt részint olyképen, ha vizsgáljuk, hogy az illető dolog az égi testek milyen sugarait, mozgását vagy alakját utánozza, részint pedig az illető dolog és valamely csillag hatásai között fennálló megegyezés alapján. Így a tűz és a világító láng s a folyadékok közül a vér a Nap alá tartoznak, „szolárisok“. A fémek közül az arany szoláris a fénye miatt, a kövek közül azok, melyek a Nap sugarait utánozzák, a napkő és a karbunkulus, mely éjjel világít. Szolárisak a heliotrop, a jáspis és a smaragd is és a Naptól azt a tulajdonságukat nyerik, hogy méreg ellen védik meg az embert, továbbá a topáz, rubin és az auripigment, mert színük olyan, mint a Napé és az aranyé. A növények közül szolárisok azok, melyek, miként a napraforgó, a nap felé fordulnak, avagy melyek, miként a lotoszvirág, bezárják leveleiket, ha a Nap lenyugszik s ismét széthajtják azokat, midőn fölkél. Szolárisok azok is, melyeknek virágai vagy más részei napszínűek. Az állatok közül szolárisok a nagyok és merészek, mint az oroszlán, a krokodilus, a kos és a bika; a madarak közül a főnix, az egyetlen a maga nemében, és a sas, a madarak királya, úgyszintén azok is, melyek dicsőítő énekkel köszöntik a Nap keltét, mint p. o. a kakas és a holló“. AGRIPPA így veszi sorra az egyes bolygókat és égi jegyeket és kimutatja, hogy hogyan tartozik minden dolog ahhoz a csillaghoz, melyhez valamely tekintetben hasonlít.

De nem csak minden földi dolog és a föld különböző részei, országok, tartományok és városok vannak a csillagoknak alárendelve és kapnak erőket

tőlük; hanem vannak bizonyos vonalak is, a csillagok ismertető jelei vagy „karakterei“, melyek számos, a földön levő dologba bevésve találhatók s a csillagok erőit rejtik magukban. Ezek az ismertető jelek a növényeken a gyökerekben és gumókban, levelekben és virágokban találhatók; az emberen a kéz vonalaiban látjuk őket, és segítségükkel a régi chiromanták az embernek sorsát kezéből olvasták ki. A különböző dolgok között, a legalacsonyabbaktól a legmagasabbakig tehát bizonyos összehangzás van; a tárgyak e megegyezés alapján, melyet a görögök szimpathiának neveztek, vonzzák egymást.

„Minden magasabb erő minden vele megegyező alacsonyabbhoz hosszú, megszakítatlan sorban küldi sugarait; másrészt pedig az alantasabb fokról fokra haladva eljuthat a legmagasabbhoz. Az alacsony úgy van a magasabbal összekötve, hogy egy bizonyos befolyás a sorozat legszélsőbb végpontjáig kihat, ugyanúgy, mint a megfeszített zsinór is egész hosszában rezeg, ha az ember csak egyik végét érinti is“.

Minthogy pedig mindaz, a mi megegyező s ennek következtében kapcsolatos, egymás erejét vonzani igyekszik, ezért az égitestek erőit lefelé vonzhatjuk oly módon, hogy összegyűjtjük mindazokat a dolgokat, melyek az illető csillag alá tartoznak. És nemcsak az égi erőket vonzzuk le ily módon, hanem, minthogy az égi testek erőiket az eszmék világából nyerik, általuk a bolygók útján ható intelligenciákat és démonokat is levonzhatjuk. Különösen hatékony ilyenkor mindenféle füstölőszer, mely bizonyos bolygók alá tartozik, a mennyiben a levegőt oly gőzökkel telíti, melyek az égi befolyást különösen könnyen veszik fel. Egyúttal hatalmas hatást gyakorolnak az emberi

szellemre s felette csodálatos módon hasonló tulajdonságokat ruháznak az emberre. AGRIPPA minden bolygóra megadja az illető füstölőszer összetételét; néhány példa elegendő lesz ezek megítélésére.

„A *Nap* számára füstölőszerűl sáfránt, ambrát, mosuszt, áloét, balzsamot, babért, szegfűszeget, mirrhát és tömjént végy; mindezt úgy kell megfőzni és olyan arányban kell keverni, hogy a szaga lehetőleg kellemes legyen. Ezt a port azután sasvelővel, vagy fehér kakas vérével kell keverni és pilulákba sodorni. A *Hold* számára való füstölőszert szárított béka fejéből, bika szemeiből és fehér mák magvából tömjénnel és kámforral vegyítve kell készíteni s az egészet lúdvérrel kell keverni“ stb.

Többféle varázshatás származik a kölcsönös „meg-egyezés“-ből vagy „a dolgok szimpathiájá“-ból; főleg az emberi lélek hatékony ebben. Alvás közben leginkább fogékony égi befolyásokra; így álmok keletkeznek, melyekben gyakran jövődő dolgok jóslata rejlik. Minthogy azonban a felsőbb dolgok befolyása minden emberi lélekre különbözőképen hat, az álmok magyarázására nincsen semmiféle megállapított szabály. Minden egyes ember írja le a maga álmait és az azokat követő eseményeket; ebből azután jövődő álmai magyarázatát le fogja vonhatni.

A léleknek a vele egyező dolgokra szintén nagy a hatása s ezeket maga szerint formálja. Először is a testre hat, melylyel össze van kötve. Így láthatjuk, hogy minden emberi szenvedély kifejeződik a testen, főleg az arczon. De a hasonneműség törvénye értelmében a lélek másokra is hat. Az éhes ember szájában összefut a nyál, ha másvalakit jóízűen lakmározni lát; minden szenvedély és hangulat, melyet másvalakin

észlelünk, könnyen átmegy magunkra. Innét van az, hogy a varázslók, ha bajt akarnak okozni, merev nézésükkel gonosz módon megronthatják az embert. Főleg olyankor, midőn valami a képzelő erőt élénken felizgatja, az ember belsejében az elképzelt dolog képe keletkezik, mely a vérben lemásolódik; a vér ezt a képet azután az általa táplált testrészekbe viszi. Így származik mindenféle torzszülött az áldott állapotban levők túlságosan befolyásolható képzelőereje következtében; SZENT FERENCZ sebhelyei (stigmák), mint mondják, oly módon keletkeztek, hogy Krisztus sebeit sokáig nézegette.

Az okkultus bölcselet számbeli okoskodásai.

„A mennyiségtan oly benső kapcsolatban van a varázslattal és olyan szükséges ez utóbbira nézve, hogy bárki akarna is nélküle varázslattal foglalkozni, egészen ferde útra jutna, hiába vesződnék és sohasem érné el a kívánt hatásokat. Mert e világon minden természetes erő csakis szám, súly, mérték, összehangzás, mozgás és fény által van és bennük gyökerezik az alapja mindazoknak a dolgoknak, melyeket látunk. Sőt a számtani tudományokkal olyan műveket lehet alkotni, melyek a természetesekhez hasonlítanak, még ha minden természetes erő hiányzik is. Így a régiek arany szobrokat készítettek, melyek beszéltek és fából galambokat, melyek repültek. Ugyanígy csodálatos utánzatokat teremthetünk a geometria és fénytán segítségével, midőn vájt tükrökkel a levegőben bizonyos távolságban a tárgyak képeit előidézhetjük. És én értek hozzá, hogy hogyan lehet két szembeállított tükör segítségével messze távolból, világosan látni

mindazt, a mit a nap sugarai megvilágítanak.¹ Ugyane tudomány segélyével más csodálatraméltó dolgokat is lehet művelni, sziklákat eltávolítani, hegyeket rendezni, mocsarakat szárítani, völgyeket kitölteni, stb., a mint mindezt a legszavahihehetőbb történetírók tanúsága szerint véghez is vitték. A számokban tehát nagy erő és hatalom rejlik; ezt nemcsak a legelőkelőbb filozofusok, hanem az egyházatyák is tanítják. Hogy milyen nagy a számok hatalma a természetben, látjuk a gyökérből, melynek „pentaphyllon“ vagy „ötlevél“ a neve, mely ötös száma következtében daczol a mérgekkel, elúzi a szellemeket és elősegíti a kibékülést.“ Az egész természetben jelentőségük van a számoknak; a földön, az egekben, mikroközmoszban és az eszmék világában minden számok szerint igazodik. Ezt megvilágosítandó, AGRIPPA az 1-től 12-ig terjedő számokról a táblázatok egész sorozatát közli, melyekben a legkülönbélebb dolgokat állítja össze, hogy kimutassa, hogy az egyes számok hogyan hatnak át mindent. E táblák közül itten csak a hetes szám skáláját közöljük, mely megmutatja, mi tartozik a hetes bolygó alá és az imént megbeszélt viszonyokról tömör alakban nyújt áttekintést.

De nem csak a számoknak, hanem a dolgok nevének is nagy a varázsereje és jelentősége, mert minden szám nevet és minden név számot jelent. Mint már fentebb említettük (192. l.), sem a héber-

¹ Itt nyilván tükör-messzelátót ír le. Ha a tükröket nem helyezzük a messzelátóba, akkor általában csak azok a tárgyak lesznek láthatókká, melyekre a nap közvetlenül süt. AGRIPPA leírása olyan fontos, hogy véleményem szerint kétségtelenül ismerte a tükör-messzelátót, ha mindjárt kezdetleges alakjában is, — másfél századdal előbb, mielőtt NEWTON felfedezte (1671).

Az őszellemek világában	A Sh R A H J H, Asher Eheie							Isten neve 7 betűvel
	Zaphkiel	Zadkiel	Chamael	Raphael	Haniel	Mihály	Gábor	
Az eszmék világában	Szturnusz	Jupiter	Marsz	Nap	Vénusz	Merkur	Hold	A 7 angyal, kik Isten előtt állanak
Az égi világban	banka	sas	keselyű	hattyú	galamb	golya	bagoly	A 7 planétás madár
	szépia	delfin	csuka	fóka	harcsa	czompóhal	tengeri macskahal	7 planétás hal
	vakondok	szarvas	farkas	oroszlán	bak	majom	macska	7 planétás állat
	ólom	őn	vas	arany	réz	higany	ezüst	7 planétás fém
Az emberek világában	ónix	zafir	gyémánt	kárbunkulus	smaragd	achát	kristály	7 planétás kő
	jobb láb jobb fül	fej bal fül	jobb kéz jobb orrlyuk	szív jobb szem	szemérem- részek bal orrlyuk	bal kéz száj	bal láb bal szem	A 7 tag, a fej 7 nyílása
Az alvilágban	Gyehenna	A halál kapuja	A halál árnyéka	A halál kútja	Az iszap verme	Romlás	Örvény	A kárhozottak lakása

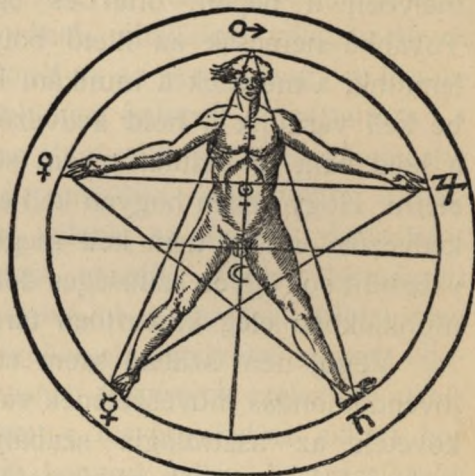
ben, sem a görögben és latinban nincsenek a számoknak külön jegyei; jelölésükre a betűket használták, melyeknek egyúttal számértékük is volt. Ennek következtében különböző betűk egyidejűleg számot és nevet is jelenthettek, mely kétértelműségnek természetesen nem mulasztották el varázslatos jelentőséget is tulajdonítani. Ezen alapul az *arithmomantia*, mely azt tanítja, hogy miként lehet valamely névből valakinek a sorsát megjövendölni, továbbá ez az alapja annak a varázslatos befolyásnak is, melyet intelligenciákra és démonokra olyan módon lehet gyakorolni, hogy nevüket kimondjuk, avagy leírjuk. Egy későbbi fejezetben ezek gyakorlati alkalmazását illetőleg néhány példával is fogunk szolgálni; itt csak az elméletről lesz szó. „De senki sem fogja csodálhatni, hogy a nevek számértékeiből sok mindent előre lehet megjövendölni; mert Isten mindent szám, mérték és súly szerint teremtett, s innét ered a betűk és a számok igazsága; ezek tehát nem véletlenül keletkeztek, hanem meghatározott okból, ámbár ezt nem ismerjük.

Mint Isten tökéletes képmása, Isten valamennyi műve között legszebb az ember, a ki tehát önmagában egy kis világ, mikrokozmosz, s azért magában foglalja az összes számokat, mértékeket, súlyokat, mozgásokat és elemeket. A régiek ezért a számokat ujjaikkal jelölték meg és magának az emberi testnek részeiben megtalálták az összes számokat, mértékeket, arányokat és harmoniákat. Az emberi testből vezették le és a test mértékei szerint építették az összes templomokat, házakat, színházakat, sőt a hajókat, gépeket és mindenféle egyéb művészi építményt, valamint ezek összes részeit és tagozatait. Így Noé Istentől tanulta, hogy a bárkát az emberi test mértékei szerint építse,

ugyanúgy, a hogy Isten a világot is az emberi test mintája szerint teremtette. Ezért nevezik a világot a „nagy világ“-nak, makrokozmosznak, az embert pedig a „kis világ“-nak, mikrokozmosznak.

Hogy az emberben hogyan foglaltatik minden szám és mérték, azt AGRIPPA nagyszámú példával világosítja meg; itten csak egynehányra szorítkozunk. Ha az ember vízszintesen kinyújtott karokkal és ujjakkal áll, akkor négyzetet formál, melynek középpontja a test legalsóbb részébe esik. Ha pe-

dig szétterpesztett lábakkal és kinyújtott, de kissé lesüllyesztett karokkal áll, akkor ama középpontkörülkört lehet vonni, mely a fejét, ujjakat, lábakat érinti; ez az öt pont a kört öt egyenlő nagyságú részre osztja, úgy, hogy

9. ábra.

a test ilyenformán az 5-ös számot tünteti fel. Ezek a számok az egyes tagokban is ismétlődnek, pl. a kézen, melynek fölületén hat kiemelkedés van öt közöttük fekvő mélyedéssel; e részek mindegyike egy bizonyos planéta alá tartozik (v. ö. a 11-ik ábrával). Ezen alapul a chiromantia, az a tudomány, mely a kéz vonalaiból és rajzolataiból jövendöl. Ez, valamint a többi jóstudományok, az asztrologiában találja hitelesítését, mely egyáltalában minden varázslatos eljárásra a legnagyobb hatású.

Minden természeti erő u. i. sokkal csodálatosabban hat, ha nemcsak fizikális körülmények idézik elő, hanem ha hatását egyszersmind az égitestek bizonyos kedvező állásai is okozzák. Ezért minden munkánál szemmel kell tartani a csillagok és bolygók helyzeteit, mozgásait és aspektusait jegyekben és fokozatokban. Ha tehát végezni akarunk valamit, a mi egy bizonyos planéta alá tartozik, akkor meg kell várnunk azt az időpontot, a melyben az kedvező és hatalmas és a melyben a napon, órán és égi jegyen uralkodik. Továbbá nemcsak az illető bolygóra kell tekintettel lennünk, a melynek a munkára befolyása van, hanem be kell várnunk a hold kedvező állását is, mert, ha a hold nem jó indulatú, nem sok eredményt fogunk elérni. Hogy ebben hogyan kell eljárni, milyen állások kedvezők, azt itt nem kell megbeszélnem, mert ezt, valamint sok egyéb szükséges dolgot, az asztrologusok munkáikban elég kimerítően tárgyalják.

Végül nem szabad szem elől téveszteni, hogy a jövőendőmondás művészetének valamennyi módja megköveteli az asztrologia szabályainak alkalmazását, mely az összes titkok megismerésének kulcsa. Gyökeik oly mélyen beforrtak az asztrologiába, hogy e nélkül keveset vagy semmit sem tudnak végezni. Maga az asztrologiás jövőendölés kizárólag a csillagok mozgásaiból és helyzeteiből deríti ki azt, a mi a földön történik, legyen az rejtett vagy jövőendő dolog. Erre több szót vesztegetni felesleges, minthogy e tudományról a legrégebb idők óta már sok kötetet írtak. Tehát vizsgálja bár az arczismerő a testet avagy az arczkifejezést, a homlokot, avagy a kezét, vagy bár vonjon következtetéseket a jelmagyarázó az álmokból és jelekből: egyúttal mindig az égbeli viszonyokat

is vizsgálni kell, ha azt akarjuk, hogy a jövőre vont következtetésünk helyes legyen. Csakis a csillagok bizonyossága által alkothatunk magunknak fogalmat afelől, hogy mi a jelentősége az összes többi jeleknek“.

AGRIPPA könyvének 3-ik részében lényegileg kabbalás tanokat fejt ki, melyeket már ismerünk. Láttuk tehát, hogy az összes varázseljárásokat és a különböző jóstudományokat hogyan hozza kapcsolatba egymással, valamint korának általános világnézetével. Mindezekben vezetőfonál az az eszme, hogy a hasonmű dolgok kölcsönhatást fejtenek ki egymásra; a magasabb uralkodik az alantasabbon, de az alantasabb vissza is tud hatni és magához tudja vonni a magasabbnak erőit. Így válnak az összes varázslatos jelenségek egy mindent magába foglaló természeti törvénynek csak hatásaivá és a varázslat többé nem meg nem engedett, szellemek segélyével végzett eljárásokon, hanem természeti törvények czélszerű alkalmazásán alapul, a mint e törvényeket az akkori kor ismerte, vagy legalább ismerni vélte. *A varázslatnak ez az átalakítása az a nagy újítás, melyet AGRIPPA keresztülvinni iparkodott*; ily módon akarta elérni azt, hogy a varázstudósokat ne tekintsék többé gyanús ezmestereknek, hanem a „legmagasabb és legszentebb tudomány“ művelőinek.

Nézzünk már most végig az egyes varázstudományokon, hogy milyen álláspontot foglaltak el az AGRIPPÁ-t követő században. Körülbelül ezt a kort kell virágzásuk tulajdonképeni csúcspontjául tekintenünk, a mennyiben összes ágazataikban épen e korban érték el a legmagasabb kifejlődést.

Az egyes varázstudományok.

Az asztrologia.

Kezdjük az asztrologián, mint a legfontosabb és legelőkelőbb tudományon. A csillagok levén az összes földi események legközelebbi okai, állásaik egyszersmind természetes segédeszközül is szolgálnak a jövő felderítésére. A többi jóstudományok csak alárendelt módszerek, melyek teljesen az asztrologiára támaszkodnak. Tényleg ez a tudományoknak viszonya a XVI-ik s az ezt követő századokban. Hogy vajjon ez következménye-e AGRIPPA rendszerének, vagy hogy talán ő is csak valamely már meglevő viszonyt igyekezett közelebbről megokolni, azt eldönteni nem tudom; mindenesetre tény, hogy az ő ideje óta a varázslat egyes ágainak az asztrologia ismerete nélkül való megérthetését lehetetlenségnek tartották.

Rövid vonásokban még csak a leglényegesebb asztrologiai módszerekről és szabályokról sem lehetséges áttekintést nyújtani. A tudomány elérvén tetőpontját, nem létezik többé feladat, melyet megfejténi ne tudna. Földrengést és politikai átalakulásokat, időjárást, újszülöttek és diplomáciai tárgyalások sorsát, háborúk végét és elvesztett tárgyak helyét: mindezt az asztrologia meg tudja jövendölni és határozni. Így azután a tudomány annyiféle külön ágazatra is oszlik, a hány különféle feladatot kell megoldania. Van politikai és meteorológiai asztrologia, a mindennapi életnek asztrológiája és a genethliologia, azaz az újszülöttek sorsának meghatározásával foglalkozó asztrologia. Ez ágak mindegyikének megvannak a saját módszerei és szabályai, melyeknek még legfelületesebb ismertetése is túlmesszire vezetne. Ezért itt

csak a legelterjedtebben alkalmazott tudományágat, a genethliológiát tárgyaljuk. Ez annyiban is érdekel bennünket, hogy eredményeit ellenőrizni lehet, amennyiben valamely történelmileg ismert személyiség horoszkopját mindig összehasonlíthatjuk tényleges élet-sorsával. De ebben is csak egyes főbb vonásokra kell szorítkoznunk; a ki e tudományba mélyebben kíván behatolni, annak az idevonatkozó szakmunkákhoz kell fordulnia.¹ Minden csillagtudományi munka két fő részre oszlik, ú. m. a horoszkop felállítása és értelmezése. Az első tisztán csillagászati munka.

Horoszkopot állítani csak annyit tesz, mint valamely adott pillanatban a csillagos ég állapotának képét adni; ez a munka tehát a csillagászat és a csillagászati számítások teljes ismeretét tételezi fel. A ki ez ismeretek birtokában van, minden további útmutatás nélkül fel tudja állítani a horoszkopot; a ki pedig nem bír ez ismeretekkel, arra nézve részünkről bármiféle rövid ismertetés értéktelen lesz. Mellőzve tehát minden útmutatást, a lényegileg fontoshoz tartjuk magunkat.

Mint fentebb (227. l.) kifejtettük, az eget 12 egyenlő nagyságú részre, 12 házra beosztva képzeltek. Minthogy tehát általában csak az állatkörnek és a bolygóknak az égbolton elfoglalt állását vették tekintetbe, míg az állócsillagokat rendszerint nem vették számításba, csak az állatkörnek azt a pontját rajzolták a horoszkopba, mellyel minden egyes ház kezdő-

¹ Ilyen az újabb kor varázstudományos járványa jóvoltából több is jelent meg, ú. m. LILLY, *Introduction to Astrology*, ed. Zadkiel. London 1852. ZADKIEL, *Grammar of Astrology*. London 1852. PEARCE, *Science of the stars*. London 1881. PEARCE, *Text-book of Astrology*. Vol. 1. 2. London. 1879.

Szerző jegyzete.

dött s egyúttal a bolygóknak az állatkörben elfoglalt állását is. Ebből adódott egyszersmind az is, hogy mindegyik bolygó mely házban foglal helyet. A közép-kor csillagjósaira, tekintve szegényes eszközeiket és hiányosan fejlett mennyiségtanukat, ezek a meghatározások meglehetősen nehezek lehettek s éppen ezért feltehető, hogy többnyire minél könnyebben vették feladatukat. Midőn azonban később TYCHO BRAHE az észlelés művészetét tökéletesítette, s midőn elkezdették az ephemeridákat, azaz a bolygók napról-napra való állásainak jegyzékeit kiadni, ezzel egyszersmind a horoszkop pontosságához fűzött igények is fokozódtak. Ekkor táblázatokat állítottak fel, melyekről az égi jegyek állását a 12 házban egyszerűen leolvashatták, ha csak tudták, mely pont valamely adott pillanatban az ú. n. kulminációs pont.

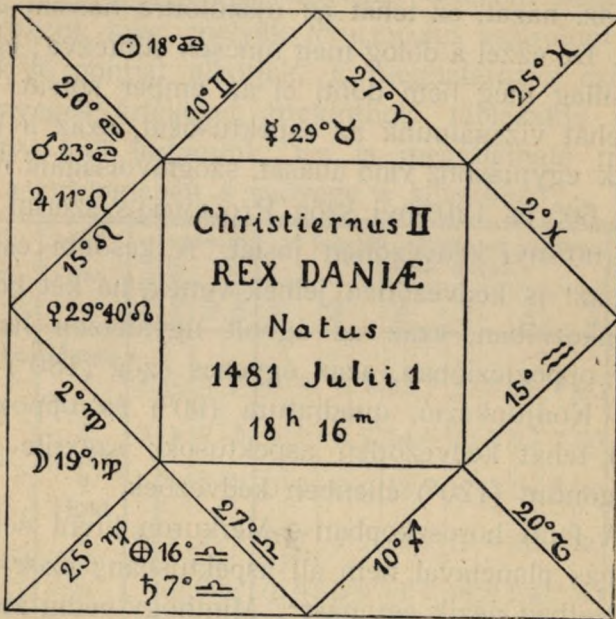
A 10-ik ábra II. KERESZTÉLY dán király horoszkopját ábrázolja születésekor.¹ Könnyen érthető, ha a 12 házról szóló tant visszaidézzük emlékezetünkbe. Minden ház határán jelekben és fokokban megtaláljuk az állatkörnek azt a pontját, mellyel az illető ház kezdődik. Minden házba be vannak jegyezve a benne tartózkodó bolygók, valamint az állatkör ama pontja, a melyben állanak. Azonkívül egy eddig nem említett jel is szerepel az ábrán, a „szerencsekerék“ $\oplus$; ezen az égboltnak azt a pontját értették, mely a Holdtól ugyanolyan távol van, mint a Nap a szemhatártól. Minthogy a horoszkop azt mutatja, hogy a Nap $\odot$ 18° -ban ♋ -ban áll, és az első ház 15° ♎ -ban kezdő-

¹ E horoszkop GARCAEUS: *Astrologiae methodus*, Basil. 1576 cz. munkájából való, hol meglehetősen hézagosan található, miért is a hiányzó részeket kiszámítottam s beleilleszttem.

Szerző jegyzete.

dik s minthogy ez a pont éppen a szemhatáron áll, e szerint a Nap 27° -nyira áll a szemhatártól. A Hold pedig 19° m-ben áll; ha a 27° -ot hozzáteesszük, kapunk 16° a-t; a szerencsekerék helye tehát itt lesz. Ez utóbbinak jelentőségéről mindjárt szólni fogunk.

Ha az előttünk fekvő horoszkopból a „natus“, az újszülött sorsát meg akarjuk határozni, előbb élet-tartamát kell megállapítanunk. Mert, miként PTOLE-

10. ábra.

MAEUS helyesen jegyzi meg, nem volna értelme annak, hogy kutassuk, vajjon egészséges és boldog lesz-e valaki életében, mielőtt egyáltalán tudnók, vajjon el fogja-e érni azt a kort, melyben ilyen dolgokról szó lehet. A mellett, valamint minden egyéb kérdésre nézve is, első sorban a 12 ház értelmével kell tisztában lennünk. Ezt már fentebb (251. l.) ismertettük. A jegyzékből láthatjuk, hogy az életkor az első háztól

függ. S eszerint arról van szó, vajjon szerencsét vagy bajt szerző bolygó bírja-e az első házát. Jupiter ♃ és Vénusz ♀ tudvalevőleg szerencsét hoznak; későbbi csillagjósok a szerencsekereket is az előbbiekhöz számítják. Ellenben Marsz ♂ és Szaturnusz ♄ bajt jósolnak. Minthogy a többi égi testek jelentősége más körülmények szerint irányul, azok egyelőre semlegeseknek tekintendők. A horoszkop szerint ♀ foglalja el az 1. sz. házat, ez tehát az újszülöttre hosszú életet jelent. De ezzel a dolog még nincsen elintézve; egyetlen csillag még nem dönti el az ember sorsát. Meg kell tehát vizsgálnunk az aspektusokat, azaz a bolygóknak egymáshoz való állását, szögtávolságaik nagyságát. 60° és 120° -nyi szög PTOLEMAEUS szerint kedvező, 90° -nyi kedvezőtlen jóslat. A későbbi csillagjósok azt is kedvezőtlen jelnek vették, ha két bolygó konjunkcióban, azaz az égbolt ugyanazon helyén, avagy oppozícióban, azaz egyenes szög (180°) alatt állott. Konjunkció, quadratura (90°) és oppozíció (180°) tehát kedvezőtlen aspektusok; szextile (60°) és trigonum (120°) ellenben kedvezőek.

A fenti horoszkopban ♀ Merkuron kívül semmiféle más planétával nem áll aspektusban; ezek tehát „négyzetben nézik egymást“. Minthogy pedig Merkur a szerint a csillag szerint igazodik, melylyel aspektusban áll, tehát quadraturája ♀-hoz nem kedvezőtlen jel. Már most azt kell még megtudnunk, hogy hogyan áll Hyleg, az élethírnök. Hyleg vagy a Nap (nappal), vagy a Hold (éjjel), ha az 1., 10., 11., 7. vagy 9-ik házban vannak. Ha egyikük sincs ott, akkor bolygó is lehet Hyleg. A fenti horoszkopban a Nap a szemhatár fölött, a 11-ik házban van, tehát Hyleg. A mi a Nap aspektusait illeti, azt látjuk, hogy kon-

junkcióban áll a Marszszal ♂; csak 5°-nyira vannak egymástól. Igaz ugyan, hogy a közelben van ♀, ez a szerencsét hozó bolygó s így tehát támogatja a ☉-ot; de meg kell engedni, hogy jegy áll jegy ellen: ♀ az első házban, vagyis az aszczendens, hosszú életet ígér, ellenben ♂ konjunkcióban Hyleggal az ellenkezőt. A kérdést tehát csak a horoszkopban szereplő bolygók különböző erejének meghatározása által lehet eldönteni.

A bolygók erejét lényeges értékeik segítségével határozzuk meg, melyek PTOLEMAEUS asztrológiájának egyik fő pontját alkotják. E meghatározás czéljából a lényeges értékeket áttekinthető táblázaton összegyűjtve kell tartanunk. Ez is megtalálható minden régi asztrológiában s szövege a következő:

Jegy	Ház	Felkelés	Háromszög			A bolygók mértéke az egyip- tomiak szerint						Ábrázat						
			nappal	éjjel	kisérő	fok	fok	fok	fok	fok	fok	0-10	10-20	20-30				
Kos ♈	Marsz ♂	☉	☉	♂	♂	0	♂	6	♀	12	♀	20	♂	25	♂	30	♂	☉
Bika ♉	Vénusz ♀	☽	☽	♀	♂	0	♀	8	♀	14	♂	22	♂	27	♂	30	♀	☽
Ikrek ♊	Merkur ☿		♂	♀	♂	0	♀	6	♂	12	♀	17	♂	24	♂	30	♂	☉
Rák ♋	Hold ☾	☽	♂	♂	♂	0	♂	7	♀	13	♀	19	♂	26	♂	30	♀	☽
Oroszlán ♌	Nap ☉	☉	☉	♂	♂	0	♂	6	♀	11	♂	18	♀	24	♂	30	♂	☉
Szűz ♍	♀	♀	☽	♀	♂	0	♀	7	♀	17	♂	21	♂	28	♂	30	♀	☽
Mérleg ♎	♀	♂	♂	♀	♂	0	♂	6	♀	14	♂	21	♀	28	♂	30	♂	☉
Skorpió ♏	♂		♀	♂	♂	0	♂	7	♀	11	♀	19	♂	24	♂	30	♂	☉
Nyilas ♐	♂	☉	♂	♂	♂	0	♂	12	♀	17	♀	21	♂	26	♂	30	♀	☽
Bak ♑	Szturnusz ♄	♄	♄	♀	♂	0	♀	7	♂	14	♀	22	♂	26	♂	30	♂	☉
Vízöntő ♒	♂	♂	♂	♀	♂	0	♀	7	♀	13	♂	20	♂	25	♂	30	♀	☽
Halak ♓	♂	♀	♀	♂	☉	0	♀	12	♂	16	♀	19	♂	28	♂	30	♂	☉

Az első rovatban van az állatkör 12 jegye, a legközelebbi rovatokban az foglaltatik, hogy mely bolygónak van az illető égi jegyben háza, felkelése, háromszöge, mértéke és ábrázata. Minden háromszögnek, melybe valamely égi jegy belép, három uralkodója van; az egyik nappal, a másik éjjel uralkodik, a harmadik a kísérő. A „bolygók mértékénél“ minden bolygó a között a két szám között áll, melyek uralkodásának határait jelzik. Az „ábrázatok“-nál három bolygó van adva, minthogy az első a jegy 10 első, a második a 10—20., a harmadik 20—30. fok fölött uralkodik.

A bolygók erejének megítélésére meg kell tehát vizsgálnunk, melyek uralkodnak a hylegialis vagy apheetikus pontokon; ezek: az aszczendens (az 1-ső ház), a Nap, a Hold, az ég közepe (a 10-ik ház) és a Szerencsekerék.

Ha tehát az aszczendenssel kezdjük, a horoszkop azt mutatja, hogy 15° ♈ áll az aszczendensben. A fenti táblázatból meg lehet látni, hogy az oroszlán jegye a ☉-nak a háza; a felkelésnek bolygója nincsen; a háromszögön (nappal lévén) a ☉ uralkodik s ♂ a kísérő. Az oroszlán 15-ik fokában Szaturnusznak van a mértéke és ♄-nek az ábrázata. Ugyanezt az eljárást kell követni a többi hylegiális pontot illetőleg is. A ☉ 18° ♉-ban áll, melyen a ♄-nak van háza, ♄-nak felkelése stb. A fentebbi horoszkopra nézve tehát a következő táblázatot kapjuk:

Aphetica	Jegy	Ház	Felkelés	Háromszög	Mérték	Ábrázat
Aszczendens	15° ♈	☉		☉ ♂	♂	♂
☉	18° ♉	♄	♂	♀ ♄	♀	♀
♄	19° ♊	♀	♀	♄ ♂	♂	♀
Az ég közepe	27° ♋	♂	☉	☉ ♂	♂	♀
⊕	16° ♌	♀	♂	♂ ♀	♀	♂

A kölcsönös erőviszonyt már most úgy kapjuk meg, hogy a bolygónak az 5-ös számértéket tulajdonítjuk, ha valamely házban uralkodik, 4-est, ha felkelésben, 3-ast, ha háromszögben, kettést, ha mértékben és 1-est, ha ábrázatban van. A fenti összeállításban a ☉ egy házban, egy felkelésben és két háromszögben uralkodik, értéke tehát lesz: $5 + 4 + 3 + 3 = 15$.

Ugyanígy a többi bolygóra a következő értékeket nyerjük:

$$\text{♂ } 15 \text{ ♀ } 12 \text{ ☿ } 11 \text{ ☽ } 15 \text{ ♀ } 10 \text{ ♀ } 12 \text{ ☾ } 11.$$

A ☉ tehát, mely 15, erősebb mint ☿ s minthogy 4 támogatja, mely szintén erősebb ☿-nél, a natusnak hosszú életet lehet jósolni. — II. Keresztély 78 éves lett.

A kiszámított erőviszonyokból azt is meg lehet tudni, hogy melyik bolygó lesz leginkább a *dominus geniturae*, az újszülött ura. Ez az a bolygó, mely a legerősebb és a 4 sarokház (10., 1., 7. és 4.) egyikében áll. Mint a horoszkop mutatja, ez csak ☿ és ♀ bolygókat illeti; ezek közül Merkúr erősebb, minthogy számértéke 12. Minthogy továbbá a 10-ik ház előkelőbb, mint az első, ☿ lesz a szülött ura, de ♀ kísérni fogja. Erről a kombinációról azt mondják a régi csillagjósok: „Ha ☿ a *dominus geniturae*, akkor az oly embert jelent, a ki nagyon kíváncsi, őszinte és beszédes, és a ki minden titkot ki fog kutatni. Ha ♀ kíséri, a natus jó szónok és poéta leendő“.

Valamint az első háznak főleg az élettartamra van jelentősége, úgy minden más ház is bizonyos jelentőséggel bír. Tehát a bolygók állásából az egyes házokban és azok aspektusaiban a szerencsét és balsorsot az élet különféle körülményeire meg lehet jövendölni. Ime csak egyetlen példa. A 12-ik házból kivehető mindaz, a mi a natus fáradalmaira, gond-

jaira, balsorsára, főleg fogságára vonatkozik. Nagyon kedvezőtlen jel tehát, ha valamely baljóslatú bolygó a 12-ik házban áll és még növeli a bajt, ha ezenkívül még kedvezőtlen aspektusban is van. Főleg kiemelték a régi csillagjósok, hogy ha σ a 12-ik házban konjunkcióba jut a $\odot$ -pal, ez biztos jele a natus börtönbe jutásának. Éppen ez az eset áll II-ik Keresztélyre. Horoszkopja éppen σ -ot mutatja konjunkcióban a $\odot$ -pal, a 12-ik házban; tudvalevőleg életéből 27 évet fogságban töltött.

De a csillagjósok nem csak azt jósolhatják meg előre, hogy valamely esemény be fog következni, hanem azt is, hogy mikor fog bekövetkezni. Erre pedig az ú. n. „direkciók“ képesítik őket, melyek jobbra meglehetősen bonyolult számításokon alapulnak, a melyekben itt közelebbről nem bocsátkozhatunk. Mégis, módszerükről fogalmat nyújtandó, más, kevésbé bonyolult eljárással élek, mely megközelítőleg ugyanazt eredményezi. A direkció elve az, hogy megvizsgálják, vajjon hány fok hiányzik valamely szögből, hogy két bolygó között egy bizonyos aspektus jöjjön létre. Horoszkopunk szerint Merkúr és Marsz között 54° van. A születés urát, φ -t, tehát 54° -nyi szögnek kell dirigálnia, hogy a baljóslatú Marszszal végzetes konjunkcióba jusson, mely a natust börtönnel fenyegeti. φ és $\mathfrak{h}$, a 2-ik baljóslatú bolygó között 37° van, miért is $\mathfrak{h}$ -t 53° -nyi szögnek kell igazgatnia, hogy φ -sal a legvészthozóbb aspektusba, a quadraturába jusson. Ezek a számok egyeznek és minthogy a csillagjósok a direkcióknál minden fokra egy évet számítanak, ebből az következik, hogy az a csapás II. Keresztélyre 50 és egynéhány évvel születése után fog bekövetkezni. Tényleg 51 éves volt, midőn a sonderburgi börtönbe (Alsen-ban) vetették.

Csakhogy a csillagjósok számításai éppen nem ütöttek be mindig ilyen pontosan. Előfordul bizony, hogy valamely egyén életének még a legfontosabb eseményei sem egyeznek a születésekor felállított horoszkoppal. Akkor azután persze arra kell gondolni, hogy a horoszkopot hibásan állították fel. Az ilyen szerencsétlen véletlenek esetére mindig egész sereg módszer volt kéznél, hogy a horoszkopot korrigálja. A legbiztosabb a *per accidentia nati* módszere volt, azaz a horoszkopot addig javígtatták, míg csak hozzá nem illett a natus életének főbb eseményeihez (*accidentia*). Akkor azután rendben volt a dolog!

A többi jóstudomány.

A jövőendő események jóslására szolgáló egyéb módszerek ismertetésekor még rövidesebben járhatunk el. Ezeknek száma igen nagy vala; így pl. egy a XVI-ik század végéről eredő munkában nem kevesebb, mint 26 különböző jóstudományról találunk jegyzéket. Legtöbbjüknek azonban csekély a jelentősége s ezeket sohasem fejlesztették annyira módszerré, hogy megállapított szabályok szerint lehetett volna eljárni. Itt például a leghasználatosabb és legjobban kidolgozott módszerek közül csak hármat említek; ezek: a *chiromantia*, *geomantia* és *arithmomantia*. A kevésbbé rendszeres módszerek példájaként a *hydromantiát* fogom ismertetni.

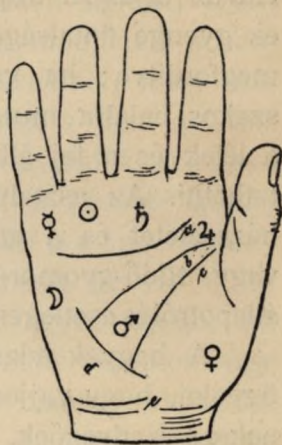
A *chiromantia*, a kézből való jövőndölés tana, főleg történelme révén érdekes, a mely még mindig nagyon homályos és titokzatos.

Úgy látszik, a *chaldeusok* és *egyiptomiak* ezt a művészetet nem ismerték; nagyszámú munkáik

legalább minden idevonatkozó határozott utalásnak híján vannak. A chiromantiát a titkos művészetekről ismételten előforduló jegyzékeiben az ó-szövetség sem említi. Ellenben CICERO és JUVENALIS említik, hogy korukban voltak emberek, kik főleg azzal foglalkoztak, hogy a kéz vonalaiból jövendöltek, még pedig, mint CICERO hozzáteszi, „oly eredménnyel, hogy rendszerint közel voltak ahhoz, hogy tudományuk daczára éhen haljanak“. Ez elszigetelten álló utalásokon kívül a régi idők chiromantáiról mitsem tudunk. A középkorban, tudomásom szerint, a XV. század elejéig, e tudományt sehol sem említik. Úgy látszik, egészen elfeledték, mert nagy feltűnést keltett, midőn a cigányok a XV. században ismét behozták Európába. Egy francia író beszéli, hogy 1427 augusztusában 120 főnyi csapat, férfiak, nők, gyermekek, Párizs környékére érkeztek. Hazájukat nem lehetett megállapítani; „bohém“-oknak nevezték őket, mert Csehországból jöttek; ők maguk egyiptomiaknak nevezték magukat és állításuk szerint Alsó-Egyiptomból származtak. Fekete, kócos hajuk mintha lófark szőre volna, ropant piszkosak voltak és csaknem teljesen pőrén jártak; szegénységük daczára voltak közöttük varázsolók, „kik az ember kezét szemlélgetve mindenkinek megmondották, hogy mi történt, és hogy mi fog vele a jövőben történni“. Párizs polgárai csapatostul özlönlöttek ki táborukba és jövendöltettek maguknak, a mivel a cigányok sok pénzt szereztek. Úgy látszik tehát, hogy ügyesebbek voltak a CICERO említette chiromantáknál.

Hogy a nép a cigányokat a chiromantia valószínű mestereinek nézte, kiviláglik WIDMAN Fauszt-könyvéből (1599), melyben ez olvasható: „Midőn FAUSZT dr. könnyelmű kísérőivel a cigányokhoz vagy,

a hogy őket rendesen nevezték, csavargó tatárokhoz érkezett, sokat forgott körülöttük és saját véleménye szerint tőlük tanulta meg a chiromantiát, azaz a kézből való jövendölés módját“. Ebből is látható, hogy az európai varázsolók csak nagyon későn adták magukat erre a mesterségre, megkísérelvén, hogy tudománnyá fejlesszék. A chiromantiáról szóló legrégibb munkában, mely birtokunkban van, INDAGINES művében: „*Introductiones apotelesmaticae in Chiromantiam*“, Francof. 1522 (bevezetés a kézből való jövendölésbe a csillagok segítségével) figyelemre méltó kísérletet látunk ugyan arra, hogy a chiromantia az asztrológiába legyen beolvasztható, a mint azt AGRIPPA az összes jóstudományokról hirdette; csak hogy a chiromantia fő tanai éppen nem illenek az asztrológia keretébe; ebből az is kiderül, hogy a chiromantia eredetileg az asztrológiától teljesen függetlenül fejlődött. A chiromantia alapelvei az említett munka

11. ábra.

szerint a következők: A tenyeret, mint az ábra mutatja, hét „hegy“-re osztják, melyeket a hét bolygóról neveznek el. Csak a tenyer középső részlete, a „Mars-hegye“ nem domború, miért is „vájulat“-nak vagy „völgy“-nek nevezik (Cavea Martis). A kéz számos vonala közül az ábrán jelzettek a legfontosabbak.

Ezek viszik a főszerepet, minthogy belőlük egyedül is mindenre következtetni lehet, a mi az ember természetére és sorsára vonatkozik; miért is a „hegyek“-ből nyert jóslatok voltaképen fölöslegesek. Általában

véve jó jel, ha valamely vonal hosszú, élesen kifejezett, sehol meg nem szakad, más vonalak nem keresztezik, nem törik s nem hajlik meg hirtelen, nincsenek foltjai és a belőle elágazó oldalvonalakkal nem ad különös alakokat. Ugyanis e jelek mindegyike kedvezőtlen előjel s külön jelentősége van. Az „életvonal“-ból, melyet „szív vonal“-nak is neveznek, látni lehet az élet hosszát és a szív állapotát; e vonal sajátzerű mérése által kitűnik, hogy milyen kort ér el az ember. Ha az ujjaknál hegyes és a kéz tövén vastag, akkor ez gyenge fiatalságot, de erőteljes aggkort jelent és megfordítva; ha valahol megszakad, akkor ez erőszakos halálra mutat. A természet- vagy fővonalból a lélek és a fej állapotára hasonló módon következtethetni. Az asztalvonal a házbeli körülményeket, a házaseletet és a gazdaságot illeti, míg a májvonal, vagy tüdő-gyomor-májvonal az általános egészségi állapotról és esetleges betegségekről értesítheti az embert.

A hegyek vizsgálatánál legelőször is arra kell ügyelni, hogy vajjon szerencsét, vagy balsorsot jósolnak-e? Kedvezőek, ha egyenesen az ujjak alatt állnak, s nincsenek zavaró vonalaik, sötét pontjaik vagy foltjaik, mely jelek mindegyike valamely szerencsétlenséget jelent. Az egyes hegyek jelentősége meg egyezik a bolygóéval, a melyről elnevezvék. Így a Marsz-hegyről az embernek a háborúhoz való viszonyaira, a Vénusz-hegyről a szerelmi ügyeire, a Jupiter-hegyről lelki tulajdonságaira és hírnevére, a Szaturnusz-hegyről anyagi körülményeire, a Nap-hegyről az udvar kegyeire, a Merkúr-hegyről üzletekre, művészetre és tudományra vonhatni következtetéseket, míg a Hold-hegy általában a szervezetről szolgál felvilágosításokkal. Minthogy a kéz vonalai aligha egyeznek

teljesen még csak két embernél is, a vonalak különböző voltának helyes értelmezése a részletes szabályok egész seregét teszi szükségessé, melyek tárgyalásába nem bocsátkozhatunk.

„Geomantia“ néven eredetileg a szónak megfelelőleg a „föld jóslatait“, azaz földalatti hangok, ropogás, törés, földrengés, stb. jelentőségét értették. Mint-hogy azonban e jelenségek ritkák s jóformán csak vulkános vidékeken fordulnak elő, a geomantia nagyobb jelentőségre csak bizonyos vidékeken tehetett szert. Ezért e szót a jövendölés egy régi módjának, a pontozó művészetnek jelzésére is használták, mely már a chaldeusoknál is használatban volt s mint a titkos varázsmíveletek egyik lánczszeme századok folyamán valószínűleg tőlük plántálódott át a későbbi korba. Rendszerint homokkal végezték, miért is a „geomantia“ elnevezés használata némileg jogosult is. Az ú. n. „öntés“ ennek valószínűleg csak egyik fajtája. Ez utóbbit úgy végezték, hogy olvasztott viaszkot vagy ólmot öntöttek a vízbe; az így támadt alakokból azután valamely személynek vagy dolognak bizonyos körülmények között való sorsára következtek. Mint-hogy az így támadó alakok tisztára a véletlen művei voltak, értelmezésük is csak a pillanatnyi sugallat dolga lehetett. Ez a módszer tehát nem építhető ki biztos rendszerre s nem fejleszthető meghatározott szabályok szerint eljáró tudománnyá. Ezért a varázstudósok, kik a varázstudományokban mindenekelőtt szilárdságra és tervszerűsége igyekeztek, előnyben részesítették saját pontozó tudományukat, mely tudomásunk szerint a 15-ik század vége felé már rendszerbe volt foglalva. AGRIPPA e tudományt igazán szellemes módon igttatta később az asztrológiába; legalább van egy,

az ő nevét viselő geomantiás értekezés, mely teljesen az ő szellemében íródott; nem valószínűtlen tehát, hogy tényleg ő volt a szerzője. Ez az alapja a pontozó tudomány főbb elveinek ismertetését célzó követ-

kező fejtegetésnek is.

o—o	o—o	o—o	o—o	o—o
o—o	o—o	o—o	o—o	
o—o	o—o	o—o	o	
o—o	o—o	o—o		

o—o	o—o	o—o	o—o	o
o—o	o—o	o—o	o	
o—o	o—o	o—o		
o—o	o—o	o—o	o	

o—o	o—o	o—o	o—o	o—o	o—o
o—o	o—o	o—o	o—o	o—o	
o—o	o—o	o—o	o—o	o—o	o—o
o—o	o—o	o—o	o—o	o	

o—o	o—o	o—o	o—o	o—o	o
o—o	o—o	o—o	o—o	o	
o—o	o—o	o—o	o—o	o	
o—o	o—o	o—o	o		

Homokkal megtöltött lapos szekrénybe vagy darab papírra vak-tában, azaz a nélkül, hogy megszámlálnók, 16 sorba számos pontot teszünk. Ezeket a pontokat, mint a mel-lékelt rajz mutatja, víz-szintes vonalakkal 4

négysoros csoportba osztjuk. Azután minden sorban 2—2 pontot kis vonással össze-

kötünk, hogy könnyen megláthassuk, vajjon a pontok száma minden sorban páros, vagy páratlan-e, mert ezen fordul meg az egész. Már most azokhoz a sorok-hoz, melyeknek pontszáma páros, két pontot: o o, és azokhoz, melyeké páratlan, egy pontot: o teszünk, és ily módon a négy csoport mindegyikéből új rajzot készítünk. Így pl. az első csoportban a pontok száma a négy sorban: páros, páros, páratlan, páros, a mi ezt az I. ábrát adja: $\begin{smallmatrix} \circ \circ \\ \circ \circ \\ \circ \\ \circ \circ \end{smallmatrix}$. Ugyanilyen módon a második csoport a következőképen alakul: páratlan, páratlan, páros, páratlan, tehát a II. ábra lesz: $\begin{smallmatrix} \circ \\ \circ \\ \circ \circ \\ \circ \end{smallmatrix}$. Így járunk el mind a négy csoportnál, mikor a következő négy alakot kapjuk, melyeket, mint előszörre keletkezetteket, a négy „anyának“ nevezünk:

I	o o	II	o	III	o o	IV	o
	o o		o		o o		o
	o		o o		o o		o
	o o		o		o		o

Ezekből most már a négy „leány“ a következő módon származik: Ha a négy „anyát“, mint az ábrán látható, egymás mellé állítjuk, balról I., azután II. stb. és megfigyeljük az első vízszintes sor pontjainak számát, akkor ezek száma: páros (I.), páratlan (II.), páros (III.), páratlan (IV.). Ezeket a pontokat ugyan-csak egymás alá új alakká állítjuk össze és ugyanúgy járunk el a többi három sorral is, midőn a következő négy új alakot kapjuk:

V	o o	VI	o o	VII	o	VIII	o o
	o		o		o o		o
	o o		o o		o o		o
	o		o		o		o

De még négyvel több alakra van szükségünk, melyeket úgy állítunk elő, hogy a nyolcz meglevőből kettőt-kettőt összekötünk egymással, tehát I. + II., III. + IV. stb. Ha I. + II.-t így egy alaknak tekintjük, a négy sorból a következőt kapjuk: páratlan, páratlan, páratlan, páratlan, tehát ugyanolyan lesz, mint a IV. ábra és így tovább. Így összesen 12 alakot készí-tünk, mely míveletnek „projekcio“, „vetítés“ a neve. Hogy ebből jövendölhessünk, előbb az alakok jelen-tőségét kell ismernünk. Könnyű kiszámítani, hogy egészben véve 16 geomantiás alak keletkezhetik, miért is a 16 alakra vonatkozó (bár éppen nem mindig megegyező szövegű) táblát, mely azok jelentőségét is megmagyarázza, majdnem valamennyi geomantiás mun-kában találunk. A fentebbi 12 alakot, melyeket a vetítés útján nyertünk, belerajzoljuk egy asztrológiás

sémába, ugyanúgy, mint a bolygókat a horoszkopba. Más szóval a 12 alakot a horoszkop 12 házába osztjuk be. Hogy megtudjuk, melyik házon kell kezdenünk, az eredetileg vaktában kiszórt pontokat össze-számláljuk — a mi példánkban 139 — és elosztjuk 12-vel; a maradék megmutatja, hogy az I. számú „anyát” melyik házba kell hozni; a mi példánkban tehát $\frac{139}{12} = 11$; a maradék 7, tehát I. a 7-ik házba rajzolandó, II. a 8-ikba s í. t. Így minden házra egy-egy alak jut. A 12 ház jelentősége ugyanaz, mint a horoszkopban. Tehát az élet minden körülményeire vonatkozólag kedvező vagy kedvezőtlen jeleket nyerünk. Értelmezésük azután jegyzék segítségével történik, mely megmondja, hogy mindegyik házban minden egyes alak mit jelent.

Az arithmomantia. Erről az érdekes tudományról „Occulta philosophia”-jában ezeket írja AGRIPPA: „Tudjuk, hogy a betűk bizonyos isteni számokon alapulnak; az ember általuk, a dolgok elnevezéséből megtudja a titkokat és jövődőt, ha a betűk számértékeit összeállítja. A jóslásnak ezt a nemét arithmomantiának hívják, minthogy számok segítségével végzik. Így, miként azt egy alexandriai bölcs tanítá, a betűk számaiból az ember aszczendenciás jegyét és vezérlocsillagát meg lehet találni és megtudni, hogy a házasselek közül ki fog előbb meghalni; továbbá mindennemű vállalkozás sikeres vagy kedvezőtlen befejeződése is megtudható belőlük. Ezt a tant, melyet még a csillagtudós PTOLEMAEUS sem helytelenít, fogjuk tehát itt fejtegetni”. AGRIPPA ezután részletesen kifejti, hogy a zsidók és görögök hogyan használták az a-b-c betűit számok jelzésére, a mennyiben a 27 betűt három csoportba osztották; az első az egye-

seket, a második a tizeseket, a harmadik a százásokat jelképezte. A mi közönséges római a-b-c-nk is, úgymond, ugyanúgy használható, ha gondoskodunk róla, hogy 27 betűje legyen.

„Ha már most tudni akarjuk, hogy milyen csillag alatt született valaki, a nevét és szülei nevét vesszük és összerakjuk a betűk számértékét. Az ily módon kapott összeget 9-czel osztjuk. Ha 1 vagy 4 a maradék, akkor e számok azt jelzik, hogy az illetőnek a Nap a csillaga; 2 és 7 a Holdat, 3 4-t, 5 ♀-t, 6 ♀-t, 8 ♀-t és 9 ♂-ot jelenti.“ Hasonlóképen, de 12-vel osztva, megkapjuk azt a jegyet, mely az illető egyén születésekor az aszczendensben állott, a mennyiben a maradék különféle nagysága egy-egy égi jegyet jelent. Hogy miért jelez egy bizonyos szám mindig bizonyos bolygót, erre nézve AGRIPPA okokat hoz fel, melyek egész varázslatos rendszerével szorosán megegyeznek. Ez a módszer azután a végtelenig egészen könnyen variálható. Egy 1553-ban megjelent kis könyvben, a „Das grosse Planetenbuch“ (a nagy planétás könyv) címűben, mely német nyelven, tehát a nép szélesebb rétegei számára íródott, vagy 50 oldalon keresztül csaknem ugyanennyi különféle módszert olvasunk, melyekkel a nevekből a legmegfoghatatlanabb dolgokat lehet megjövendölni. Ezek a módszerek egymástól csak abban különböznek, hogy az a-b-c betűinek majd ezt, majd amazt a számértéket veszik alapjául és hogy különféle számokkal kell osztani; a maradék nemcsak a csillagokról és égi jegyekről ad felvilágosítást, a melyek befolyása alatt az ember áll, hanem jelleméről, sorsáról stb.-ről is. Mindez csak annyiban bír érdekl, a mennyiben bizonyítja, hogy akkoriban milyen hihetetlen gyermek-

ségeket lehetett az emberekkel elhitetni. Ha e dolgokat napjaink spiritiszta jövődöléseivel hasonlítjuk össze, valami haladás mégis csak észrevehető.

A jóstudományok eddig tárgyalt fajai teljesen rendszerbe foglalt és ily módon tudományos jellegű ágazatai voltak az auguralis tudománynak; voltak azonban más jövődölő módszerek is, melyeket ilyen szigorú szabályok korlátjaiba kényszeríteni nem lehetett. Erre például szolgálhat a *hydromantia*, mely, mint neve mutatja, a vízből való jóslást jelentette. A ki a jövőt tudni akarta, serlegbe vizet öntött és rámereszté tekintetét a fényes, tükröző felületre, a míg képeket nem látott belőle felszállani. Ezekben voltak a keresett jósjelek. De nem mindenkinek sikerült, hogy ily módon lásson valamit, s akkor a nézéssel és észleléssel egészen nyugodtan más valakit bízhatott meg. Erre leginkább leányok, ifjak és áldott állapotban levők mutatkoztak alkalmasaknak. A módszereket többféleképen lehetett változtatni. Némelykor az észlelő mit sem látott, csak halk mormolást hallott, melyben benne volt a válasz a feltett kérdésre; ezt *lekonomantiá*-nak hívták. Ha pedig a serleg helyett poharat használtak, *gastromantiá*-nak nevezték; ha tükröt vagy sima fémlemezeket tettek a vízbe, a módszert *kaptromantiá*-nak nevezték. Nagyon elterjedt volt az *onimantia* is, melyben víz helyett olajból és koromból készült keveréket használtak, melyet az ujj körmére vagy a tenyérre mázoltak. A *krystallomantia* a víz helyett köszörült követ, vagy kristályt kívánt. A fődolog a fényes felület volt, melyet addig néztek, míg látomásaik lettek. — Lélektani tekintetben ez a módszer nagyon érdekes, miért is munkánk utolsó részében beható fejtegetés tárgya lesz.

A gyakorlati Kabbala.

Láttuk az előbbieken, hogy a későbbi alexandriai bölcselek a régi egyiptomi theurgiát hogyan vették át és hogyan védelmezték meg. Az európai varázsolók bűbájoló mesterségek bölcseleti alapját kétségkívül az ő munkáikból vették. A gyakorlati részt azonban, a varázsigéket mindazzal, a mi hozzá tartozik, az európaiak aligha vették kölcsön az alexandriai iskolától, minthogy a bölcselek a régi formulárból mitsem őriztek meg, a mennyiben, ámbár hasznavehetőségeket nem tagadták, jelentőséget nem tulajdonítottak nekik. De az sem igen valószínű, hogy a keresztény varázsolók pogány formulákat alkalmaztak volna, mert a pogány varázslat az egyház elfogása szerint egy az ördögi varázslattal, a melyet könyörtelen szigorúsággal üldöztek. Az európai varázstudósoknak már ez okból is más források után kellett nézniök, hogy varázslatos eljárásaiknak anyagot szerezzenek; a XVI. század kezdetén megjelent varázstudományi munkák pedig egészen világosan tanúsítják, hogy a varázslat egész szertárát a zsidóktól vették át.

Már az ókorban nagy híre volt a zsidó bűbajosoknak; mesterségeket, mint annyi mást, a babiloni fogásban tanulták. Miként az elméleti kabbalások okoskodásaikat mesterséges módszerekkel igyekeztek MÓZES törvényével összehangzásba hozni: úgy a gyakorlati varázsolók is arra törekedtek, hogy varázslóeljárásaik részére a jóváhagyást a szent írásokban találják meg, ámbár ezek az ilyen garázdaságot világosan eltiltották. Ezért már korán ahhoz a mondához folyamodtak, hogy a bűvölés mestersége SALAMON királytól, a zsidó bölcsek legbölcsebbikétől származik. JOSEPHUS zsidó

történetíró, a ki Kr. u. az I. században élt, ezt írja róla: „Isten megadta neki a hatalmat, hogy ünnepléses bűvölésekkel az istenséget kiengesztelje és a rossz szellemeket, melyek betegségeket okoznak, elűzhesse, és a gyógyításnak ez a módja mai napig uralkodó nálunk“.

JOSEPHUS azután elmondja, hogy ő maga szemtanuja volt, midőn egyik földije, ELEÁZÁR, VESPASIANUS császár és számos előkelő római jelenlétében néhány ördögösből ördögöket űzött ki, még pedig varázsszavakkal és olyan eljárásokkal, melyeket ilyen használatra SALAMON király írt meg. Ebből látható, hogy a SALAMON varázshatalmában való hit akkoriban milyen általános volt. A zsidóktól ez a monda a velők érintkező népekhez, így az arabokhoz is átjutott. Elégé ismert dolog, hogy „Salamon pecsétje“ és a szellemek fölött való hatalma milyen szerepet játszik az arabok „Ezeregyéj“ meséiben.

A zsidók az egész civilizált világban való elszéledésükkor a varázsmesterséget nemzeti tulajdonuként vitték magukkal. A bűvöléskor használt módszereket és formulákat már korán írásba kezdték foglalni. Ez az irodalom nyilván közeli viszonyban volt a tulajdonképeni kabbalás munkákkal, a Sepher jezirah és a Sohár magyarázataival, melyek a bűvölők által gyakorlatilag kihasznált angyal- és démontan elméleti kifejtését foglalták magukban. Az európai varázsolók ezért nevezik a bűvölés mesterségét, a szertartásos varázslatot „gyakorlati Kabbalának“. Nevezetesen egy munkának volt nagy tekintélye és nagy szerepe, a „*Clavicula Salamonis*“-nak (Salamon bölcsességének kulcsa). Ez, valamint hasonló munkák AGRIPPÁ-nak és kortársainak rendelkezésükre állhattak; belőlők me-

rítették a szellembűvölésre vonatkozó leglényegesebb ismereteiket, minek világos tanúságai a sok héber eredetű név és a héber betűkkel írott bűvös táblák, melyek munkáikban szerepelnek.¹

Sajnos, AGRIPPA az ő „Occulta philosophia“-jában a szellembűvöléskor szokásos eljárások leírását nem közli; saját személye veszélyeztetése nélkül nem is tehette volna. Ellenben 50 évvel utóbb a szertartásos varázslatról egy értekezés jelent meg, melyet állítólag AGRIPPA írt és mely az ő nagy munkájának 4-ik kötete volna. Már most teljesen bizonyos, hogy nem AGRIPPA írta; legalább az a férfiú, a kinek ezt legjobban tudnia kellett, WEIER JÁNOS, a leghatározottabban tagadja. Nem is ritka esemény a varázslat történetében, hogy bizonyos munkák régibb ismert szerzők nevén jelentek meg, hogy így a közfigyelmet nagyobb mértékben vonják magukra. A szellembűvölésről és hasonló dolgokról szóló nagyszámú munkák szerzőit ilyen ámításra valószínűleg más körülmények indították. Abban az időben, midőn a boszorkánypörök javában virágzottak, ilyen munkával a nyilvánosság elé lépni: minden esetre vakmerő vállalkozás volt. A szerző tehát inkább lemondott a szerzőség dicsőségéről, hogy a mű anyagi gyümölcseit annál zavartalanabban élvezhesse. Így azt látjuk, hogy az AGRIPPA halálát követő időben AGRIPPA, ABANO PÉTER és más varázstudósok nevén a gyakorlati varázslatról szóló munkáknak egész sorozata jelent meg;

¹ Ezek a régi zsidó munkák, úgy látszik, elvesztek. Az 1686-ban nyomtatásban megjelent és 1846-ban SCHEIBLE Fauszt János-ában (1—4-ik kötet Stuttg. 1846—9) újra lenyomtatott Clavicula Salomonis nem azonos a régi Clavicula S.-szal.

ezek közül nem egy AGRIPPA összegyűjtött műveinek 1600 körül megjelent leydeni kiadásába is becsúszott.

Ezek a munkák, egyetemben azokkal, melyeket AGRIPPA maga írt, alapul szolgálnak a gyakorlati Kabala rövid ismertetéséhez.

Az *Occulta philosophia* több helyén utalásokat találunk a gyakorlati varázslat művelésére vonatkozólag. Már előbb idéztük a legfontosabb mondatok egyikét, mely közelebbi megtekintéskor teljes útmutatást foglal magában. Minthogy a világon minden vonzza a vele hasonnemű s ennélfogva kapcsolatos dolgok erőit, lefelé vonzhatjuk az égi testek erőit is, ha összegyűjtjük mindazokat a dolgokat, melyek az illető égi test alá tartoznak. De nemcsak az égi erőket húzzuk le ilyen módon, hanem az intelligenciákat és démonokat is, a melyek hatásukat a bolygók útján fejtik ki. Ha ezt a törvényt az AGRIPPA-féle rendszer világításában vizsgáljuk, kiderül, hogy elég érthető utasítást foglal magában, hogyan kell bizonyos bűvölést végrehajtani, illetőleg intelligenciákat és démonokat, szóval szellemeket idézni. Csak egy dolog hiányzik: az idézendő lénynek neve és száma. „Mert a számokban rejlenek a legnagyobb, legtitkosabb és leghatékonyabb erők, mert a számok magukban véve tökéletesek és alapjokat az égiekben lelik. Ezért különösen alkalmasak is a varázseljárásokra és ördögi, vagy isteni adományok eléréséhez nagyban hozzájárulhatnak“. Tehát először is az idézendő szellem nevét kell megtalálnunk, mire nézve AGRIPPA a szükséges utasítást megadja.

Van nagyszámú jó és rossz szellem; de igazi nevöket és munkájokat csak Isten ismeri, a ki a csillagokat számlálja s nevökön nevezi. Számos nevet

a Szentírás jelöl meg, másokat a régi zsidó bölcsek említenek. De több más, jó és rossz angyal neveinek kibetűzésére más módszerek is vannak; ezek a kabala hagyományai. Egyik ilyen módszer az ú. n. számító módszer, melyet a mellékelt táblázat segítségével lehet használni. Ennek a számításnak Isten neveiben van meg az alapja; e nevek különösen bűvös erővel bírnak. Az ember kiválaszt egyet e nevek közül, melyeket együtt a 72. Semhamphorasnak nevez-

	☿	♀	♀	☼	♂	♂	♂	a jók
Th	Z	V	H	D	G	B	A	A
Sh	N	M	L	K	J	T	Ch	B
R	Sh	R	Q	Tz	P	O	S	G
Q	V	H	D	G	B	A	Th	D
Tz	M	L	K	J	T	Ch	Z	H
P	R	Q	Tz	P	O	S	N	V
O	H	D	G	B	A	Th	Sh	Z
S	L	K	J	T	Ch	Z	V	Ch
N	Q	Tz	P	O	S	N	M	T
M	D	G	B	A	Th	Sh	R	J
L	K	J	T	Ch	Z	V	H	K
K	Tz	P	O	S	N	M	L	L
J	G	B	A	Th	Sh	R	Q	M
T	J	T	Ch	Z	V	H	D	N
Ch	P	O	S	N	M	L	K	S
Z	B	A	Th	Sh	R	Q	Tz	O
V	T	Ch	Z	V	H	D	G	P
H	O	S	N	M	L	K	J	Tz
D	A	Th	Sh	R	Q	Tz	P	Q
G	Ch	Z	V	H	D	G	B	R
B	S	N	M	L	K	J	T	Sh
A	Th	Sh	R	Q	Tz	P	O	Th
a gonoszok	♂	♀	♂	☼	♀	♀	☿	

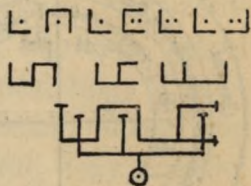
nek (v. ö. 196-ik l.); ha már most valamely angyal nevét meg akarjuk tudni, neve betűit helyes sorrendben a táblázat azon hasábjában keressük, mely „a jók“ feliratot viseli.

Ha azokat a betűket, melyek ugyanabban a sorban, de a megfelelő planétával jelölt oszlopban vannak, egymás mellé állítjuk, megkapjuk az angyal nevét. Ha pedig valamely démon nevét keressük, abból a rubrikából indulunk ki, mely a „gonoszok“-é és a betűket abból az oszlopból választjuk, a mely alul a megfelelő planétával van jelölve. Így, ha pl. a Nap egyik démonának nevét keressük, akkor előbb Isten egyik nevét választjuk, pl. M L H-t (Melahel). E három betűt azután megkeressük „a gonoszok“ rubrikájában. Abban a rubrikában, a mely alul a ☉ jelét viseli, az M betűvel egy sorban van az A betű, az L-lel a Ch és a H-val az M. A démon neve tehát A Ch M. „Hogy pedig a jó szellemek neveit a gonoszokétól megkülönböztethessük, többnyire az isteni mindenhatóság valamely nevét szokták hozzájuk tenni, így E L, O N, I A H vagy I O D nevek egyikét, melyet azután a névvel együtt kell kimondani. Minthogy pedig I A H a jótétemények és I O D az istenség neve, ezeket csakis az angyalok nevéhez teszik. Ellenben El, mely az „erő“ vagy a „hatalom“ elnevezése, úgy jó, mint gonosz szellemek nevéhez hozzátehető, mert a gonosz szellemek, ha Isten nevét belőlük elvesszük, nem cselekedhetnek, de még csak nem is lehetnek“. A keresett démon neve tehát A Ch M E L, ACHAMIEL lesz. Ez hatalmas szellem, mert száma 7 szorozva a szentséges 7-tel, A Ch M = 49.

Hátra van még, hogy a talált névből a szellem jellemét avagy szigillumát vezessük le. „Ez nem

egyéb, mint a betűk vagy írás bizonyos faja, melynek feladata, hogy az istenek és szellemek nevét a profán használat ellen megvédje. A zsidók a szellem-szigillumok kiderítésének többféle módját ismerték; legrégibb ezek közül az írás, melyet Mózes és a próféták használtak, miért is ezt senkinek sem szabad könnyelműen elárulnia. A kabbalások között más módszer is dívott, melyet azelőtt nagy ájtatossággal alkalmaztak, mely azonban általánosan ismeretes és elterjedt. Ez a módszer, melyet AGRIPPA itt közöl, a „9 kamara“ fentebb ismertetett Kabbalája (l. a 198-ik l.). Az egyes betűk számára ott megjelölt alakokat (Achamiel) egy sorba írjuk, azután a pontokat elhagyjuk, a betűket össz-

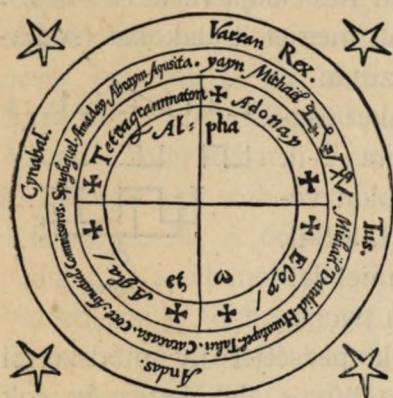
szekőtjük (l. a 12-ik ábra 2-ik sorát) és az így nyert alakokat végül teljesen egybevonjuk (l. a 3-ik sort). Ez adja meg Achamiel jellegét. A még meglevő CLAVICULA

12. ábra.

SALAMONIS-ban a szellemek pecsétjei ily módszerrel vannak megállapítva; de a bűvös alakokat még sok másféle módszerrel is meg lehet találni. A szellemidézés módjai nagyon különfélék és részben a szellem természetéhez, részben az elérendő célhoz alkalmazkodnak. Példaképen elég lesz, ha az Occulta philosophia 4-ik könyvéből néhány adatot idézek. „Ha gonosz szellemet akarsz idézni, légy tekintettel a szellem és bolygója természetére. Válassz oly időt, melyben az illető planéta az uralkodó, a munkát pedig végezd nappal vagy éjjel, a szerint, a mint a csillagok és szellemek követelik. Ekkor kört kell rajzolni, főleg magának a szellemidézőnek védelmére és belé kell rajzolnod a pentakulumokat, azaz oly szent jele-

ket, melyek káros hatások ellen megóvnak és megfékezik a kárörvendő démonokat, míg a jóakarátú szellemeket segítségére odacsalogatják. A pentakulumok a legmagasabbrendű jó szellemeknek neveiből és szigillumaiából, továbbá szent alakokból, alkalmas írásrészletekből, geometriai ábrákból, és Isten különféle neveinek összetételéből állanak. Egyszersmind a körön belül és kívül szögletes figurákat kell rajzolni, melyek száma a szellemidézés munkájával arányos. Azután gondoskodni kell világításról, kenőcsről és

13. ábra.

füstölőszerről, mely a szellem és bolygók természetének megfelelő összeállítása és természete, valamint égi erői révén azzal összehangzó. Úgyszintén nem szabad hiányozniok szentelt tárgyaknak sem, minthogy ezek a szellemidézőnek és kísérőinek oltalmára szolgálnak és a szellemet lebilincselik; ide

tartoznak a szent táblák, képek, pentakulumok, kellő anyagú és színű ruhák és fegyverek.

Ha így mindent előkészítettünk, a varázsoló kísérőivel a körbe lép s felszenteli ezt, valamint a többi dolgokat is, melyekre szükség leend. Azután fenhagyon imádkozni kezd, előbb Istenhez, azután a jó szellemekhez. Ha imáját befejezte, idézi a szellemet, melylyel beszélni akar és tekintélyére és erejére utalva, nyájas és enyhe igézéssel minden világtáj felé fordul. Azután megáll s utána néz, vajjon a szellem nem mutatkozik-e. Ha ez haboznék, akkor az igézést három

ízben ismétli. Ha a szellem még mindig ellenkeznék, úgy az ígézést elejétől fogva újra kezdi, még pedig erősebb szavakkal. Ha azután a szellem megjelenik, barátságosan kell vele bánni, s nevét kérdezni. Ha hazug és makacs volna, alkalmas ígézéssel meg kell szelidíteni; szentelt karddal a körön kívül is írhatni háromszöget vagy ötszöget, hogy evvel a szellem a körbe való lépésre kényszeríttessék. Ugyanígy kényszerítheted őt, hogy megfogadja, a mit akarsz és kezével a kardon esküt tétethetsz vele fogadalmára. Ha elérted a mit akartál, nyájasan megadhatod neki az engedelmet, hogy eltűnjék; ha azonban nem akarna távozni, akkor erélyes ördögűző-igékkel kényszerítheted reá. A körből kilépned csak bizonyos idővel eltűnése után szabad. Ha úgy adódnék, hogy a szellemek egyáltalában nem is mutatkoznak, akkor még sem szabad a körből kilépned, a nélkül, hogy a szellemeknek előírás szerint meghagyta volna, hogy távozzanak, mert gyakran megesik, hogy a szellemek eljönnek, de a szellemidéző nem látja őket és kárt okoznának benne, ha nem állana felsőbb oltalom alatt“.

Ha jó szellemeket akartak idézni, az eljárás lényegileg ugyanaz volt, csak hogy ez mindig hosszabb előkészületi időt (nem kevesebb, mint hét napot, néha több évet is) kívánt. A szellemidézőnek az utolsó napokban mindenesetre jámbor szertartásokat kellett végeznie, milyenek a böjt, ima, tisztálkodások, stb. Így előkészülve beléphetett a bűvös körbe, melyet valamely félreeső, szentelt helyen voltak és azután hozzá kezdetett a szükséges ígézésekhez.

De szellemet idézni bűvös kör nélkül is lehet; ilyenkor azonban szentelt könyv birtokában kell len-

nünk, melybe be vannak jegyezve ama szellemek nevei, a melyek a varázsolónak az engedelmességet esküvel fogadták meg. A pergamentnek, melyre a könyvet írták, nem szabad előzetesen használnak lennie. A könyv minden lapjának bal oldalán látni lehet a szellem képét, a jobb oldalon a pecsétjét, mely fölött megvan az esküminta, mellyel engedelmességet fogadott. Egyúttal benne vannak e könyvben a szellemek nevei, a szellemvilágban elfoglalt rangjuk, működésük köre, és az ígézések, melyekkel őket idézni lehet. A könyv gondosan legyen kötve és elzárva, mint-hogy a varázsolónak kárt okozhatna, ha kinyitná, mikor nincsen rá szükség.

A könyv megírásakor többféle módon lehet eljárni. A leggyakoribb és legbiztosabb a következő: Bűvös kört rajzolunk és egészen úgy járunk el, mint előbb leírtuk, vagyis idézzük az összes szellemeket, kiknek neve a könyvben megvan. Ha a szellemek jelentkeznek, a könyvet a körön kívül fekvő háromszögbe tesszük.

Az eskümintákat, melyekkel a szellemek engedelmességet fogadnak, felolvassuk és már most mind-egyiküket kényszerítjük, hogy külön esküt téve, megérintse a könyvnek azt a helyét, a hol a képe van. Ezután a beszentelés után a könyvet becsukjuk és a szellemeket szokott módon távozásra szólítjuk. Ha a varázsló később fel akarja használni e könyvet, csak fel kell ütnie és a szellemnek, kinek jelenlétét óhajtja, nevét, valamint a megfelelő eskümintát el kell olvasnia; akkor a szellem jelentkezni fog; ha azután elvégezte, a mi dolgot reá róttuk, mindannyiszor külön felszólítással elbucúztatjuk.

Az alchimia.

A varázstudományok rendszerében az alchimia, mint már említettük is, nem játszott valami nagy szerepet. AGRIPPA az aranycsinálás mesterségét ismeretve, megkísérli ennek lehetőségét megmagyarázni, ámbár félig-meddig maga is kételkedik benne; e tudománynak valami nagy elméleti hasznát nem is látja. Annál nagyobb volt azonban gyakorlati jelentősége. Az alchimista több évszázadon át csaknem olyan nélkülözhetlen személyiség volt minden udvarban, mint a csillagjós; az alchimistának kellett beszereznie a szükséges pénzbeli eszközöket azokhoz a vállalatokhoz, melyeket az asztrologus kedvező végűeknek jósolt. Az aranycsinálás mesterségét ezenfelül számos magas egyházi férfiú és vagyonos magánzó gyakorolta és hihetetlen összegeket áldoztak, hogy a nagy elixiriumot megtalálják. Ezért a vele való foglalkozás valósággal veszedelemmé vált. Egyre hírek keringtek, hogy majd ennek, majd amannak sikerült az elixiriumot megtalálnia és ez azután a kevésbbé szerencséseket is lelkesítette. Szakadatlan munkával — azt hitték — végre csak nekik is sikerülni fog, hogy tömérdek költségükért kárpótlást kapjanak és esztendőik fáradságának gyümölcseit élvezzék; ezért, a ki egyszer megkezdte, rendszerint el sem hagyta, a míg csak tönkre nem ment; ilyen költséges kísérletezést állandóan legfeljebb a fejedelmek engedhettek meg maguknak. Így pl. III. FRIGYES dán király húsz esztendei uralkodása alatt efféle kísérletekre több millió tallért pocsékolt el.

Alig van dolog az ég és a föld között, a mi a varázsschemikusok olvasztótégelyeibe vagy lombikjaiba

ne vándorolt volna. Mindent megvizsgáltak, a kvintesszenciát mindenből megpróbálták kivonni, abban a reményben, hogy a véletlen majd csak kezére játssza egyszer valakinek azokat az alkotórészeket, melyekből a nagy elixíriumot elő kellett állítani. Ebből a sokféle kísérletezésből természetesen sok értékes ismeretre tettek szert az anyagok kölcsönhatásairól, de azt, a mit kerestek, nem találták meg. Ennek világos bizonyítéka a 16.—18. század hatalmas alchimiás irodalma. Mindazt, a mit ebben értékes chemiai folyamatokról feljegyezve találtak, a modern chemia természetesen hasznára fordította; de a fémátalakulásokról szóló reczipék nagy mennyisége daczára egyikük sem teljesíti azt, a mit kilátásba helyez. Igaz, hogy nem is igen lehetett ezt másképen várni. Mert, ha tényleg sikerült volna valakinek a bölcsek követ megtalálni, akkor nagyon ostobának kellett volna lennie, ha ezt a felfedezését írásban köztudomásra hozta volna. Az alchimia történetéből az is kiderül, hogy a fémátalakítások sohasem sikerültek azoknak az ismertebb alchimistáknak, kik fejedelmeknek dolgoztak és mint alchimiás szerzők szerepeltek. Sőt inkább, az állítólagosan sikeres átalakításokról hírt adó tudósítások mind oda lyukadnak ki, hogy azokat valami ismeretlen végezte, a ki hirtelen tűnt fel és ugyanoly gyorsan nyomtalanul el is tűnt. A jelentékenyebb bűvárok, kik az átalakítás sikerének reményében e tudománnyal gyakorlatilag foglalkoztak, jóformán mindannyian nyíltan megvallják, hogy sohasem tudtak több aranyat nyerni, mint a mennyivel munkájukhoz fogtak. Példaképen már előbb említettük VILLANOVA ARNOLD-ot és CORNELIUS AGRIPPÁ-t.

De akadnak kivételek is. VAN HELMONT BAPTISTA

JÁNOS és HELVETIUS JÁNOS FRIGYES, két előkelő hollandi orvos és chemikus a 17. században, részletesen adnak hírt sikeres fémátalakításokról, melyek mindkét esetben azonos módon mentek végbe.

Ismeretlen férfiú tért be hozzájuk és, alchimiára fordulván a szó, adeptusnak mutatta be magát, majd csekély mennyiségű vörös port ajándékozott nekik; azután eltávozott. VAN HELMONT a port viaszba burkolva higanyra öntötte, mely azonnal arannyá változott, még pedig 1 rész por 19,200 rész higanyt változtatott át. HELVETIUS olvasztott ólomra hintette a port s szintén nagy tömeg tiszta aranyat kapott. — Voltaképen megfoghatatlan, hogy ezek a férfiak meghagyták magukat csalni; mindkettő kitűnő chemikus volt és csodálatos, hogy az aranyat arany színű fémvegyületektől nem tudták megkülönböztetni. Adataik feltétlenül tévedésen alapulnak, mert mindazokban az esetekben, melyekben az alchimiás arany megvizsgálására később alkalom adódott, ez arany szerű fémkeveréknek bizonyult, mely néha némi valóságos aranyat is tartalmazott. Így a bécsi éremgyűjteményben van még egy alchimiás aranyból vert érem; de fajsúlya csak 12·6, míg az aranyé 19·3; tehát nem valóságos arany. 1675-ben Ausztriában aranyakat vertek alchimiás aranyból, melyeken a következő felirat volt: „Aus Wenzel Seylers Pulvers Macht, bin ich von Zinn zu Gold gemacht“ (Seyler Venczel porának hatalmából ónból arannyá lettem); nagyobbak voltak a közönséges aranyaknál, de súlyuk kisebb volt, tehát nem is voltak tiszta aranyból valók.

A gazdag alchimiás irodalom gyakran bizonyítja, hogy a módszerek, a melyeket fémátalakításokra használtak, csak utánzásokat és hamisításokat szolgáltat-

hattak. Tehát csak a chemiában járatlant csalták meg; de minthogy az alchimisták néha maguk is meglehetősen tudatlanok voltak, általánosságban talán maguk is elhitték, hogy azt, a mit véghezvinni ígértek, tényleg meg is tették.

A módszerek egyébként két csoportra oszlanak: az *egyetemleges* és *részleges* átalakító eljárásokra. Az egyetemleges eljárásokkal, melyekről ritkábban esik szó, valamely nem nemes fémnek teljességében nemes fémmé való átalakítását czélozták. Valamennyi, manapság ismeretes, idevágó előírás azonban oda lyukad ki, hogy fölötte mesterkélt és körülményes úton más, nem nemes fémet csempésszen be, mely az ezüst vagy arany eredeti színével bír; minthogy azonban már a 16. században többféle módszer volt ismeretes, melynek segélyével az ilyen keverékeket nemes fémeiktől meg lehet különböztetni, az átalakításoknak ez a fajtája csak a teljesen tudatlanokat vezethette félre. Ezért a részleges eljárásokat használták a leggyakrabban. Ezek segélyével el lehetett érni, hogy akár valamely adott mennyiségű nemes fém mennyiségét szaporíthatták, akár pedig valamely nem nemes fém kisebb részét arannyá] vagy ezüstté változtathatták. Chemiai felfogásunk szerint ezek a módszerek is teljesen szükségtelenül szövevényesek voltak; de hiszen annál nehezebben lehetett az eredményt ellenőrizni. A különböző részleges eljárásokra a következő néhány példa szolgáljon felvilágosításul.

Az arany súlyát gyarapító általános módszer az ú. n. *czementáció* volt. Aranyat összeolvasztottak ezüsttel és rézzel és a keveréket egészen vékony lapokká kalapálták. Ezeket azután a czementporral rétegenként helyezték el a tégelybe. A tégelyt több

napig egyre erősebb tűzön hevítették; midőn a hevítés elégséges volt, a fémlapok látszólag tiszta aranyból állottak, ennek súlya pedig most valamivel nagyobb volt, mint az eredeti arany mennyiségé. A dolog egészen természetes. A cementpor olyan összetételű volt, hogy a hevítés folytán csak a rezet és az ezüstöt oldotta föl, nem pedig az aranyat is. Ennélfogva a fémlapokban csak arany maradt vissza; vele azonban rendszerint némi réz és ezüst is, ha ügyeltek rá, hogy ne vegyenek túl sok cementport. Az arany súlya tehát most nagyobb volt, mint az eredeti mennyiségé; de nem is volt többé színarany.

A nem nemes fémeknek részben nemesekké való átalakítására többféle módszerrel rendelkeztek. Ezüst-sóknak, p. o. salétromsavas ezüstnek vízben való oldatai teljesen színtelenek és külsejük által semmiképen sem árulják el, hogy bizonyos mennyiségű nemes fémet tartalmaznak. Ha már most némi higanyt öntünk az ilyen folyadékba, a higany egy része feloldódik, míg az ezüst kiválik és a többi higannyal egyesül, mely ekkor megszilárdul. Ha már most ezt a „fixált“ higanyt hevítjük, akkor visszamarad a tiszta ezüst. Az avatatlan előtt oly színben fog a dolog feltűnni, mintha a víztiszta folyadék a higany egy részét ezüstté változtatta volna; azonban természetesen nem nyerünk több ezüstöt, mint a mennyi az oldatban volt. Hasonló mesterfogásokat lehet végezni, ha aranyat olvasztott kénnátriumba teszünk. Így oly testet kapunk, melyben látszólag nincs semmi arany; ha azonban darab ezüstöt teszünk az oldatba, akkor az ezüst eltűnik, az arany pedig kiválik. Ez persze felette meglepí azt, a ki nem tudja, hogy az arany kezdettől fogva nne volt.

De az alchimisták nem szorítkoztak pusztán ilyen finomabb mesterkedésekre, midőn fejedelmeket vagy gazdag egyéneket akartak ámítgatni. Számos esetben kimutatták, hogy az aranyat oly módon hozták be az olvasztó tégelybe, hogy előzetesen széndarabokat vagy keverő pálczákat kivájtak és a lyukakba aranyat töltöttek. A nyílásokat azután színes viasszkkal zárták el. Ha most a tégelyeket ilyen széndarabbal fedték le, vagy ilyen pálczával keverték, az arany belejutott a tégelybe és akkor azt ott kimutatni persze könnyű volt. Vasat is változtattak arannyá, midőn is vasszőget tettek valamely előkészített folyadékba. Egy idő múlva kivették és lemosták; ilyenkor kitűnt, hogy a szögnek az a része, mely a folyadékban volt, arannyá vált. Ennek a magyarázata is egyszerű. Az aranycsúcsot előzetesen reáolvasztották a vasszőgre és a vashoz hasonló színű festékkel vonták be. Midőn ez a feloldás és lemosás folytán eltűnt, láthatóvá vált az arany. Ilyen szögek a fejedelmek kincses kamráiban nagy számban voltak.

Érthető, hogy ilyen csalások felderítése, kapcsolatosan a sok becsületes alchimista eredménytelen erőlködéseivel, végül az aranycsinálás lehetőségébe vetett hitet is aláásta.

Magia naturalis.

A természeti dolgok szímpathiái és antipathiái.

A nagy reformnak, melynek AGRIPPA a varázslatot alávetette, célzata az volt, hogy ezt annyira amenynyire természettudománnyá formálja át. Szerinte valamennyi bűvös hatás a dolgok titkos erőiben és tulajdonságaiban leli alapját. Ezek főleg abban nyilvánulnak,

hogy minden dolog rokon dolgoktól erőket vonz magához, még pedig nemcsak az elemi, de a magasabb világokban is, míg a különeműek taszítják egymást. A dolgok kölcsönös rokon- és ellenszenvének ezt a tanát, mely már az újplatóiak bölcséletében jelentékeny szerepet vitt, AGRIPPA mindent felölelő természeti törvénnyé emelte; több mint két évszázadon át ez volt magyarázata az összes természeti tűneményeknek, a melyeket más módon értelmezni nem tudtak. Természetesen AGRIPPÁ-nak sem sikerülhetett az összes feleket, nevezetesen a papságot arról meggyőzni, hogy a varázslat kizárólag a természeti erők alkalmazásában állana. Ellenben e felfogása által — ha talán nem is ez volt a törekvése — új varázstudománynak, a „*magia naturalis*“-nak lett megalapítója, mely a következő időkben általános elismerésben részesült.

Hogy valami nagyon kritikus és pontos lett volna ama „tények“ megválasztásában, melyeket a szimpathia és antipathia általános törvényeinek bizonyítékául fölhozott, azt nem lehetne állítani. Mindama csodálatos leírásokat, a melyeket az ó-kor írásaiban, nevezetesen PLINIUS természetrajzában ásványokról, növényekről és állatokról talált, felvette és sok mindent hozzáfűzött, a mit kora babonájából merített. Ebből a tarka anyagból, mely neki a fenti törvény helyességének bizonyítékául szolgált, egy rész a mesék birodalmába tartozott. Némelyek viszont helyes észleléseken alapultak, melyeket csak helytelenül értelmeztek. Az anyag tudományos megrostálására azonban sem AGRIPPA, sem legközelebbi követői nem voltak képesek és így az egész gyűjtemény új tudomány alapja lett, melyet *magia naturalis* elnevezéssel illettek, a mi a természeti dolgok varázserőinek tanát jelenti.

A „természeti varázslat“ nagy jelentőséget csak akkor nyert, midőn alapeszméi, bár némi módosításokkal, de beléjutottak, még pedig lényeges alkotó elem gyanánt, PARACELSUS gyógytanába. Valamivel később azután GIAMBATTISTA DELLA PORTA önálló tudományként dolgozta fel. PORTA még híven ragaszkodik AGRIPPA elméletéhez és ugyanazokat a meséket idézi, de ezenkívül nagyszámú fizikai kísérletet is leír, s ezekből egészen helyes következtetéseket von, úgy, hogy a természet szimpathiái és antipathiái már korlátok közé kezdenek szorulni. Ennek daczára ez elmélettől egy évszázaddal később még olyan egyéniség sem tudott teljesen szabadulni, a milyen GALILEI volt! Bizonyos kísérletek alapján élete utolsó éveiben kétségei kezdtek ugyan támadni a természet nagyszámú ellenszenveinek egyike, a *horror vacui*, az „üres tértől való irtózat“ iránt; de e fantasztikus magyarázatnak a tünetmények tényleges okaiból való értelmezését már nem élte meg. Korában a szimpathiás szerek az orvoslás tanában előkelő helyet foglaltak el. Azonban midőn a természettudományi ismeretek az idő folyamán gyarapodtak, ezeket a meséket is kikezdték és azoknak a természeti erőknek alkalmazásával kezdték pótolni, a melyeket a bűvárok kísérletei színre hoztak. A *magia naturalis* így a XVII-ik és XVIII-ik században lassacskán átmegy az alkalmazott (kísérleti) természettanba és chemiába. Ez képviseli tehát az átmenetet a régi varázstudományoktól a modern természettudományhoz; fejlődésében világos képét nyerjük annak a folyamatnak, hogy a varázslatban való hit a természeti törvények haladó ismeretével miképen tűnedezik. Ezért ezt a fejlődést közelebbről szemléljük és előbb néhány példával próbáljuk megértetni, hogy miként indokolja

AGRIPPA a dolgok szimpathiáiról és antipathiáiról szóló tanát.

„A dolgok kölcsönhatásai barátság vagy ellenségesség alakjában gyakran világosan mutatkoznak. Így pl. az elemek között a tűz a víznek, a levegő a földnek ellensége. Az ásványok, növények és állatok között is mutatkoznak ilyen hajlamok. A mágnes különös hatást gyakorol a vásra, a smaragd a vagyonra és egészségre, a jáspis a születésre, az achát az ékesszólásra. Hasonlóképen vonzza a nafta a tüzet, mely rögtön átszökik reá, a mint összetalálkoznak. Hasonló hajlam van a hím és a női pálma között; átkarolják egymást és a női pálma nem hoz termést a hím nélkül. A mandolafa kevésbbé termékeny, ha egyedül áll. Az állatok és növények között, valamint az egyes állatok között is hasonló viszonyok vannak. A macskának nagy öröme telik a mályvában: hozzádörgölődzik; ilyen módon, állítólag, kandur nélkül is teherbe eshetik. Sok állatnak ösztönszerű tapasztalata van a gyógyítás körül. Ha a varangyot mérges állat harapta meg, orvosságot keres és a sebes helyet a növényhez dörzsöli, hogy a méreg ellen védekezzék. Ha az oroszlán lázas, úgy gyógyítja magát, hogy majomhúst eszik. Hogy a kőrisfagyökér nyilak kihúzására jó szolgálatokat tehet, azt a szarvastól tanultuk, mely, ha nyíl találta, úgy szabadul meg tőle, hogy az említett gyökeret eszi. Ugyanúgy tesznek Krétán a kecskék és ha az elefánt chaméleont evett, a vad olajfa leveleivel segít magán, stb.

Ellentétben ezekkel a vonzalmakkal a természetben sok ellenszenven alapuló viszonyra is akadunk, úgyszólván, a természetben gyökerező gyűlöletre, ellentállást nem tűrő ellenszenvre, melynek következtében valamely dolog a vele ellenkező természetű elől mene-

kül és azt magától taszítja. Így a zafir taszító, távolító hatást gyakorol a pestises kelevényekre, a lázra és a szembetegségekre, a smaragd a szűzietlenségre, az achát a mérgekre, a korálok a szemfényvesztésre és gyomorbajokra, a topáz a szenvedelmekre, minők a zsugoriság, a falánkság és szerelmi kicsapongások. Az ugorkák annyira gyűlölik az olajat, hogy kampóként görbülnek meg, csak hogy ne érintkezzenek vele. A gyémánt gyűlöli a delejt, úgy, hogy ez nem képes a vasat magához vonzani, ha gyémántot teszünk melléje. Az állatok közül az egér és a menyét is gyűlöli egymást, miért is az oly sajthoz, melynek készítéséhez menyétvelőt használunk oltónak, az egér hozzá nem nyúl. A párducz annyira retteg a hiénától, hogy a párduczbőr szőre kihull, ha a hiéna bőrével szemközt függesztjük fel. Hasonlóan áll a dolog a juhokkal; ha farkasbőrt akasztunk a juhakolba, a juhok szomorúak lesznek és a túlságos félelem következtében nem táplálkoznak“ és í. t.

Ez a kivonat elegendő lesz annak a feltüntetésére, hogy milyenek voltak azok a mesék, melyekben az akkori tudósok nemcsak hogy hittek, hanem a melyeket nagy időáldozatok árán rendszerbe is akartak foglalni. Így azután PARACELSUS varázsgyógytudományának ugyancsak különös alapeszméjét is már könnyebben meg fogjuk érteni.

Paracelsus és a varázsgyógyászat.

AUREOLUS PHILIPPUS THEOPHRASTUS BOMBASTUS PARACELSUS VON HOHENHEIM 1493-ban egy kis, Zürich melletti faluban született. Régi, híres sváb családból származott. Atyja nagyon gondosan nevelte és már

gyermekkorában beavatta az alchimiába, sebészetbe és orvostanba. 16 éves korában a bázeli egyetemre került, de, úgy látszik, az alapos egyetemi kiképeztetéshez nem volt meg a kellő türelme és kitartása; az ebből eredő hátrányokat később sokféle tekintetben érezte. Néhány évvel később TRITHEIM apáthoz jutott el Würzburgba, a ki beavatta az összes titkos tudományokba; egy FUGGER nevű gazdag alchimista az ő ajánlatára vette fel PARACELSUS-t műhelyébe s itt a chemia titkaival ismerkedett meg. Élete következő 12 évről nem sokat tudunk; utazni ment, de hogy hol s merre járt, arról a tudósítások nagyon különbözők. Egy felette valószínűtlen monda szerint Afrikában és Ázsiában sok ideig a tatárok fogságában volt; valószínűbb, hogy Európa különböző vidékein (északon is, így Dán- és Svédországban) tartózkodott. Ezeken az utazásain nemcsak orvosokat és alchimistákat, hanem javas asszonyokat, hóhérokat, borbélyokat, zsidókat és cigányokat is felkeresett, hogy tőlük használható orvosi tanácsokat gyűjtsön. 32 éves korában visszatért Németországba és számos szerencsés kura révén csakhamar tekintélyes orvos hírére tett szert. 1526-ban Bázélban az orvostan tanárává nevezték ki, s itt nagy feltűnést keltett azzal, hogy teljesen szakított a régi hagyományokkal. Főolvasásait németül, nem pedig a hagyományos latin nyelven tartotta. Míg az orvostani előadások addig mindenütt csak GALENUS, HIPPOKRATESZ és AVICENNA munkáinak magyarázatásai voltak, PARACELSUS a saját módja szerint adta elő a tudományt. Sőt odáig ment, hogy a régi orvosok munkáit teljesen hasznavehetetleneknek jelentvén ki, Bázélban a piacon nyilvánosan elégette. Természetesen ezzel más orvosok körében nagy elkeseredést keltett; szemére

vetették, hogy tudatlan sarlatán, kinek ellenszenve a régi munkák iránt onnan ered, hogy nem tudja azokat kellőképen megérteni, minthogy latinul nem is ért. Midőn PARACELSUS ezenkívül egy magasrangú személyiséggel, ki szerencsés sikerű kurájáért járó honoráriumával meg akarta csalni, pörbe keveredett, kénytelen volt Bázelt 1528-ban elhagyni és azután haláláig Németországban kóborolt; e közben néhány növendéke mindig kísérte, kik kitartottak mellette, míg titkos orvosságaiból annyit el nem tanultak, hogy azután saját szakállukra praktizálhattak. Orvosi híre mindenütt követte, de a mit gyógyításaival szerzett, azt korcsmákban és csapszékekben, csavargók és alantas népség társaságában hamarosan elverte. 1541-ben a püspök Salzburgba hívta, hol azonban még ugyanez évben néhány ellenséges érzületű orvos bujtogatására orozva meggyilkolták.

Kevés ember jelentőségét ítélték meg annyira különbözőképen, mint a PARACELSUS-ét. Lelkesült hívei „minden titkok királyának“ nevezték. De a tudomány vaskalaposait nyughatatlan élete és iszákossága bosszantotta, valamint az is, hogy ez a „szédelgő“ kellő képzettség nélkül betegségeket gyógyíttatott meg, melyekkel ők maguk nem bírtak. Ezért minél több bosszúságot igyekeztek neki okozni. Ő azonban nem maradt adós a válasszal; munkáiban hemzsegnék az ellenük való kirohanások és szitkozódások. Annyi bizonyos, hogy PARACELSUS nagytehetségű ember volt és a maga módja szerint sok értékes tapasztalatot gyűjtött; e nélkül sem mint gyakorló orvos, sem mint ujító az elmélet terén nem gyakorolhatott volna olyan befolyást az orvostanra, a milyenre tényleg szert tett. Sokat írt; összegyűjtött munkáinak német kiadása három hatal-

mas fóliós kötetre terjed. Hogy ilyen bő termelés mellett számos ellenmondás is akad, az érthető. Nyugtalan életmódja következtében a nyugodt munkára csak ritkán volt alkalma; azonkívül munkáinak csak kis részét írta meg maga. A legtöbbjét tanítványának diktálta tollba, még pedig rendszerint reggel, midőn valamely tivornyázásról hazatért. Ilyenkor oly gyorsan diktált, „mintha az ördög beszélne belőle“. Érthető, hogy ilyen körülmények között a kíváncsi érthetőség és harmónia nincs meg valamennyi munkájában.

Az orvostudomány körül szerzett érdemeinek megítélése feladatunkon kívül esik. Lángelméjűsége következtében sokban eltalálta a helyeset, úgy, hogy eszméi tényleges haladást jelentenek. Azonban egy téren, azt hiszem, túlbecsülték eredetiségét. Az általános filozófiai szemlélődéseket, melyeken orvostanát felépíti és melyek eredetiségét az ő érdemének tudták be, bizonyára AGRIPPA-tól vette kölcsön. Az egész varázslati rendszert, melyet AGRIPPA határozottan formulázott és tisztán kifejtett, megtaláljuk PARACELSUS-nál is, csak-hogy maga választotta technikai kifejezések által kissé elhomályosítva és elburkolva. Továbbá, ha meggondoljuk, hogy PARACELSUS-t az a férfiú oktatta a varázstudományokra, a ki AGRIPPA bizalmas barátja vala és occulta filozofiáját mindenki másnál előbb olvasta volt, t. i. TRITHEIM, a würzburgi apát, akkor nem fér hozzá kétség, hogy PARACELSUS így AGRIPPA rendszerével már ifjúkorában megismerkedett. Ez szolgált neki kiindulópontul és orvostani reformja részben abban állott, hogy AGRIPPA elméleteit különösen e téren próbálta érvényesíteni. Mint oly író, kit sokat olvastak és kin sokat vitatkoztak, később őt tartották e filozófiai rendszer szerzőjének is, míg az igazi szerzőt elfeledték.

Rendszere mindenesetre annyira hasonlít az AGRIPPÁ-éhoz, hogy közelebbről kifejtenünk fölösleges. Gyógytanának varázslati oldala azon a tanon alapult, mely az alantasabbnak a felsőbb alá való alárendeltségét és a dolgok szimpathiáit és antipathiáit fogadja el alaptörvényeül. E törvényekből ered PARACELSUS legfontosabb gyógyító módszerei közül kettő, az „arcanum“-ok és a „szimpathiás szerek“ tana. Lássuk mindegyiket külön-külön.

Minthogy az emberi test minden egyes része bizonyos bolygó vagy égi jegy alá tartozik, ezért azok az anyagok is, melyek ugyanazon csillag vagy jegy alá tartoznak, az illető testrész betegségei ellen hatékony szerek lesznek. Így az arany különleges szer szívbetegségek ellen, mert az arany és a szív a napnak alárendelve; hasonlóan áll a dolog más esetekre nézve. PARACELSUS felfogása szerint minden anyag a testnek csak egy bizonyos szorosan körülhatárolt részére hat, nem pedig az egész testre. Az oly anyagot, mely ily körülírt hatású, arcanum-nak nevezi és orvostanának egyik alaptörvénye, hogy: „Az összes hatékony erők arcanumok és semmi esetre sem hatnak a komplexióra (az egész szervezetre)“. Minthogy a chemikusok már akkoriban is számos anyagot állítottak elő, melyek hatásos arcanumoknak mutatkoztak, PARACELSUS szerint az alchimia föladata nem annyira nemes fémek, mint inkább arcanumok előállítására volt. „Nincs rendjén, hogy azt mondják, miszerint az alchimia aranyat és ezüstöt készít, itt az a legfontosabb, hogy arcanumokat állítson elő és azokat a betegségek ellen fordítsa.“ Ezért buzgón ajánlja a chemia tanulmányozását, mely arra is tanítson bennünket, hogy miként nyerjük a növényekből a hatékony gyógy-

szereket, s ezzel a gyógyítás tana körül nagy érdemeket szerzett. Miként láttuk, kevésbbé értékes az az eljárás, a mellyel megállapítja, hogy bizonyos betegségek ellen mely anyagokat kell használni. Minthogy ebben csak az fontos, hogy olyasmit válasszunk, a mi a csillagos égbolt ugyanazon része alá tartozik, mint a mely alá a beteg testrészt; gyógyszeres hatóanyagra, voltaképen nincs is okvetlenül szükségünk. Szigillumok és bűvös „karakterek“, melyek magukban rejtik az illető csillagok erőit, ugyanúgy hatnak. „*Archidoxeos magicae*“ című munkájában rengeteg számú szigillumot ír le, melyeket sorvadás, köszvény, nyavalyatörés, görcsök, stb. ellen védő és gyógyító szerül lehet használni.

Minthogy minden hasonnemű dolog kölcsönösen vonzza egymás erőit, valamely betegséget úgy is meg lehet szüntetni, hogy bizonyos kóros anyagokat más lényre, növényre vagy állatra viszünk át. Ha ez bizonyos óvó intézkedésekkel történik, akkor a távoli anyagok az egész betegséget magukhoz fogják vonzani; ez átmegy a növényre vagy az állatra és az ember meggyógyul. Ezt nevezik a „szimpathiával való gyógyítás“-nak, mely nyilván a hasonnemű dolgok kölcsönös vonzásának tanán alapul. De PARACELSUS a dolgot némileg másképen fogta fel; ő ugyanis a dolgokban egy bizonyos, külön erőt tételezett fel, az „életerőt“ vagy „múmiát“, mely a vonzó hatást gyakorolta. Ha a kóros anyagok egynémelyikét eltávolították, akkor ezekben a betegség múmiájának egy része benne volt; ezeket az anyagokat a bennük levő múmiával „mágnés“-nek nevezte, mert a betegség hátralevő részét is magukhoz vonzották, ha élő lényre vitték át, vagy eltemették vagy más valamely módon

megsemmisítették őket. Egyébként úgy látszik, az ilyen „mágneses kurák“ a népies gyógyászatnak már régen lényeges alkatelemei voltak; PARACELSUS ezeket csak felvette és elméletileg okadatolta.

„Azt hiszik, hogy az egész emberi test minden baját könnyen lehet gyógyítani, ha a beteg piros és még meleg vérét tojásba helyezik, ezt kikeltésre tyúk alá teszik, a míg nem pureszkál és azután kenyérrel vagy hússal keverve valamely állatnak enni adják.“

„A fogfájást transzplantálni lehet fűzfába, bodzafába, mogyoróbokorba, stb.-be a következő módon: Miután a kergét lehámoztuk, faragjunk ki egy szálkát, ezzel szúrjunk a foghúsba, míg vérzik, azután tegyük vissza helyére a véres szálkát, fedjük be a kéreggel és védjük meg jól sárral.“

„A sorvadást következőképen lehet gyógyítani: Végy Szent-Jánoskenyeret, a mennyit akarsz, öntsd le jó borral és hagyd 24 óráig puhulni. A következő napon előbb vizelj, azután igyál a borból és folytasd ezt 9 napig egymásután, úgy hogy minden más italtól tartózkodol, közben összegyűjtöd az összes vizeletedet és kéménybe akasztod, hogy a füst lassankint elemész-sze; így fog a sorvadás lassankint meggyógyulni“.

Ilyen szimpathiás szer a paracelzisták munkáiban nagyon sok van. A javasasszonyok napjainkban is sokat ismernek közülök és alkalmazzák is.

A természeti varázslat.

Az első, a ki a természeti varázslatot mint önálló tudományt dolgozta fel, DELLA PORTA BAPTISTA JÁNOS volt.

1538-ban született Nápolyban; gazdag és tekintélyes családból származott, úgy, hogy teljesen kedves

tudománya tanulmányozására adhatta magát. Már 1553-ban, tehát 15 éves korában kiadta fő munkáját, a *Magia naturalis*-t, mely rendkívüli feltűnést keltett. Hosszabb utazgatások után 1560-ban Nápolyban társulatot alapított „a természet titkainak bűvárlatára“, melyet azonban a pápa rendeletére nemsokára fel kellett oszlatnia. Ő azonban állhatatosan folytatta fizikai kísérleteit, úgy, hogy könyvét 1589-ben erősen bővített alakban újra közrebocsáthatta. Míg az első kiadás csak négy részből áll, a második kiadás húszkönyves, terjedelmes munka. 1615-ben halt meg.¹

A megért kiadások számából ítélve, úgy látszik, hogy a legrégibb négykönyves kiadás volt a legelterjedtebb — valószínűleg azért, mert kora babonájából legtöbb volt benne. PORTA ugyan azt állítja, hogy valamennyi benne megbeszélt kísérletet személyesen megvizsgálta; ha így állana a dolog, akkor semmi tekintettel sem volt arra, vajjon valamely kísérlet sikerült-e, vagy nem, mert a könyvben egész csomó lehetetlen kísérletet írt le; de a mű éppen ezeknek köszönhetette sikerét, minthogy ez a kor igényének és ízlésének, mely a kalandosat kereste, megfelelt.

Az első könyv a természeti varázslat elméletét foglalja magában, azaz AGRIPPA varázslati rendszerét az eredeti példákkal és részben az eredeti rendben

¹ Mágiája óriási elterjedtségének feltüntetése végett megemlítem, hogy egy — nyilván még éppen nem tökéletes — jegyzéket állítottam össze munkájának latin, olasz, francia, német és hollandi nyelven megjelent harmincz különféle kiadásáról; állítólag arab nyelvű kiadás is volt, és i. t. A könyv annál inkább érdekes, minthogy kora fizikai és chemiai ismereteinek tükré.

A szerző jegyzete.

előadva és megvilágítva; tehát csak kivonat az *Occulta philosophia* első könyvéből. A három másik rész pedig gyakorlati útmutatásokat tartalmaz, vegyest, jókat és lehetetleneket; az első részhez annyiban nincsen közük, a mennyiben az ebben leírt elméletet magyarázatához fel sem használja. A második könyvet talán a kerteszet könyvének lehetne nevezni; ez útmutatásul szolgál arra, hogy miképen lehet gyümölcsöket átalakítani, virágokat színezni és úgy ojtani, hogy egyazon a fán különféle virág és gyümölcs teremjen. Vannak benne részben elég különös leírások, pl. hogyan kell valamely fa virágait úgy festeni, hogy réseket vágunk az ágakba, különféle festékanyagokat öntünk a résekbe és kéreggel lefödjük. Ez részben tényleg kivihető és nyilván PORTA maga is megkísérelte. Hozzáteszi, hogy soha sem szabad hozzá auripigmentet (kénarzént) használni, mert ez rögtön megöli a növényt.

A második könyvben utasításokat találunk tűzijátékok, fáklyák készítésére, melyeket a szél el nem oltthat, továbbá titkos írásra, mely csak a papirnak bizonyos eljárással való kezelése után lesz láthatóvá, hajfestő és szépítőszerekre, stb. PORTA itt a legkülönbözőbb állításokat kockáztatja: így azt beszéli, hogy a gyermekek szemét feketére lehet festeni, ha nyakszirtjüket olajjal kenjük be, melyet keresztnek hamujával kevertünk. Továbbá leírja, hogy hogyan lehet elérni, hogy a szobában levő emberek úgy tűnjenek fel, mintha szamárfejük volna. E célra egy szamárfejet három napon át olajban főzünk, míg a csontok kiáznak, azután a csontokat megtörjük, a port az olajjal keverjük és ezt aztán a lámpákba töltjük. Ha ezeket meggyújtjuk, a csodaszerű hatás szemmel látható. Ez alkalommal boszorkánykenőcsökkel való kísérleteit

is említi, melyeknek egyetlen hatása az volt, hogy a boszorkányok mély álomba merültek, melyben mindenféle csodálatos élményről álmodtak. A harmadik könyv az alchimiával foglalkozik; de a szerző itt mindjárt megmondja, hogy nem ígérhet olvasóinak aranyhegyeket, mert ilyenekkel az alchimia nem szolgálhat. Ellenben fémek festésére és egyéb chemiai mesterfogásokra számos utasítást közöl. Végül a negyedik könyvben a tükrök és lencsék alkalmazását tárgyalja és a fontos és addig ismeretlen fénytani kísérleteknek egész sorát említi. Egyéb eszközökön kívül a varázslámpát, *laterna magica*-t is leírja.

Az 1589-ki nagy kiadásban is sok még ugyan a babona, de a legtarkább mesék már hiányoznak és helyükbe részben számos, a halászatra, vadászatra, szakácmesterségre stb.-re vonatkozó útmutatás, részben sok új fizikai észlelet és a delejvassal, mérleggel stb.-vel végzett kísérlet került. Különösen érdekesek bizonyos leírások a nyolczadik könyvben, melyek arra utalnak, hogy PORTA, valamint a természeti titkok bűvárlatát célzó társaság tagjai ismerték a hipnózist és a hipnózisos szuggesztiót. A módszerek természetesen nem olyanok, mint a maiak, de hipnózisos hatásukhoz kétség nem fér. Így pontosan leírja, hogy hogyan lehet valakit rávenni, hogy halként ússzék a padlón, vagy ruczaként biczegjen, füvet rágjon s szól a szuggesztió egyéb ilyen hatásairól is.

A természeti varázslat fejlődése a következő évszázadokban egyenlő lépést tartott a természettudományok haladásával. A *Magia naturalis* későbbi kiadásainak — a mű 1715-ig jelent meg — több kiadója jegyzeteket csatolt hozzá az adott utasítások kivihetlenségéről és megmagyarázta, hogy miképen hi-

hettek azelőtt ilyesmikben. Új munkák tűntek fel, még pedig a korral haladva mindinkább tisztán fizikai tartalommal. SCHOTT nagy *Magia universalis*-át (1675) a varázslat különböző módjairól szóló fejtegetéssel vezeti ugyan be, azonban egyébként e mű nem egyéb, mint a fizika kézikönyve számos — a mint ma mondanók — szemfényvesztő mutatvány kivitelét magyarázó útmutatással. De azért a régi szimpathiás tanban való hit nem tűnt el egyhamar. Még az 1702-ik évből is fenmaradt egy érdekes kis könyvecske „Titkos beszélgetések a *magia naturalis*ről” címmel, egy filozofus és egy theologus beszélgetései, melyekben a filozofus AGRIPPA régi szimpathiás elméletét nagy fölénnnyel ismerteti. MARTIUS munkája: „Tanítás a *magia naturalis*-ról” (1751) egészen PARACELSUS szellemében megírt orvosságoskönyv. E fel fogás a XVIII-ik század közepén túl még sem tartotta magát. E legutóbb említett könyvnek 1779-ben megjelent harmadik kiadása már teljesen átdolgozva látott napvilágot; csak a címe maradt a régi, egyébként tisztára szemfényvesztő, kártya, tükör és egyéb ezermesteri mutatványokra szolgáló utasításokat tartalmaz. Ugyanez áll részben HALLE: „Varázslat, avagy a természet bűvös erői” cz. 17 kötetes, 1784-től 1802-ig megjelent óriási munkájáról. Ez a fizika, chemia, szakácművészet, földművelés, stb.-nek a legzavarosabb és legtarkább keveréke; de nagyszámú, felette érdekes felvilágosítást közöl azokról a szerekről is, a melyekkel a régi varázsolók másokat és részben magukat is elámították. Hogy mit értettek azután, később, a XIX-ik században, természeti varázslaton arról itt nem kell részletesebben szólnunk.

A virgula mercurialis vagy varázsvessző.

A varázsvessző abban az alakjában, melyben Európában használták, a nagy varázslatos apparátusnak mindenesetre utolsó lánczszeme. Mintaképei az ó-korban megvannak ugyan, de akkori alakjai és a középkor végével európaszerte ismert alakja között nem lehet kapcsolatot találni. Hogy vajjon a közbeeső időben a nép széles rétegei ismerték-e és hogy lassan-lassan bizonyos átalakulásokon ment-e át, azt ne kutassuk. A középkori szerzők nem említik, azért történetével be nem számolhatunk. A mit tudunk, az röviden a következő.

VALENS császár idejében (Kr. u. 364—379.) több előkelő férfiút azzal vádoltak, hogy a császár ellen összeesküdtek és bűbájos eljárásokkal utódjának nevét kikutatták. E czélra gyűrűt használtak, mely vékony fonálon függött. Egyikük a fonalat kezében tartá és a gyűrű egy fémedény felett, melynek szélébe az a-b-c betűit egymástól egyenlő távolságnyra bevésték volt, szabadon lógott. A gyűrűt az edény pereme fölött ingásba hozták, ingása azonban bizonyos betűknél akadozott és ily módon a kívánt választ megadta. A következő időkben ilyen készülékekről semmit sem lehetett hallani, a míg PARACELUS munkáiban fel nem említi, hogy a német bányászok rejtett érczerek feltalálására γ alakban szétágazó vesszőt használnak, melynek két ágát a kutató két kezében vízszintesen tartja. Ha így lassan végig megy a mezőn, a vessző azon a helyen, a hol fém van elrejtve, lehajlik. Csak-hogy ez nem mindenkinek sikerült; de meg úgy látszik, a varázsvessző adatai nem is voltak mindig egészen megbízhatók, mert PARACELUS ezt az eljárást a „bizonytalan miveletekhez“ sorolja. Alkalmazása nem

is lehetett nagyon elterjedve, különben a varázslatban annyira mindentudó AGRIPPA bizonyára felemlítette volna, annyival inkább, minthogy nagyon is jól beleillett a természeti dolgok szimpathiáiról szóló tanába. Használatára valószínűleg PARACELUSUS akadt, a ki sokat forgott az alacsonyabb néposztály között, s miután munkáiban már felemlítette, csakhamar általánosan elterjedt. A későbbi szerzők mindenesetre többnyire tárgyalják, így többek között BASILIUS VALENTINUS alchimista író is.¹

Egyébként a varázsvesszőről és alkalmazásáról szóló nézetek nagyon megoszlottak. Egyes szerzők szerint olyan fáról kell venni, mely a keresett fém iránt természeti vonzalommal viseltetik, tehát minden egyes fém részére egy bizonyos fajta fáról. Mások azt hiszik, hogy a fa minősége teljesen mellékes, csak a vesszőnek nagyon hajlékonynak kell lennie, miért is legjobb, ha mogoró-, fűz- vagy kőrisfa-vessző. Egyesek a dolgot természeti szimpathiával magyarázzák; az egyházi írók rendszerint az ördögös mestersegek közé sorolják, mások tisztán babonának tartják.

1630-ban egy francia nemes Csehországban azt az értékes dolgot fedezte fel, hogy kőris- és fűzfa-ágakat földalatti vizek feltalására is lehet használni. De a tudományos világ ez állítás iránt 1692 előtt nem igen érdeklődött. Ezzel az évvel kezdődik a varázsvessző

¹ Azért emelem ki e szerző munkáit, mert VALENTINUS sokak véleménye szerint benczésrendi szerzetes volt, a ki mintegy 100 évvel PARACELUSUS előtt Erfurtban élt. Ez esetben a varázsvesszőről szóló adatok sokkal messzebbre nyulnának vissza. Valószínűbb azonban, hogy ez a VALENTINUS, kinek munkái csak 1600 körül jelentek meg, soha sem élt, szóval, hogy ez csak álnév, mely alatt a kiadó, THÖLDE frankenhauseni városi gazda, szerzői minőségét elrejtteni óhajtott.

történetének legérdekesebb része. Ugyanis 1692. július 5-én esti 10 órakor egy lyoni borkereskedőt nejével együtt meggyilkolva találtak. Minthogy a hatóság a gyilkosnak nyomát sem találta, saját kezdeményezésére JAQUES AYMAR nevű jómódú gazdát hívták oda, ki abban a hírben állott, hogy vesszője segítségével nemcsak fém- és vízereket, hanem tolvajokat és gyilkosokat is megtalál. AYMAR azonnal azt állította, hogy vesszője három különböző irányba vezet, úgy hogy a gyilkosságban három embernek kell részesnek lennie; sok mértföldön keresztül vizen és szárazon követte a nyomokat, míg végül a bűnösök egyikét sikerült megtalálnia. Ez eleinte a gyilkosságban való minden részességét tagadta, de mégis kivégezték, minthogy néhány eléggé kétes értékű vallomást kicsikartak belőle. Ez az esemény természetesen nagy feltűnést keltett és rövid idő alatt számos tudós könyvet írt, melyek mindegyike a maga módja szerint igyekezett a vessző hatásait megmagyarázni.

A papok ördögösségnek vélték; de VALLEMONT tudós theologus „*Physique occulte ou traité de la baguette divinatoire*“ című munkájában kimutatta, hogy a varázsvessző hatásai teljesen megegyeznek a delejes és villámos hatásokkal, úgy, hogy természetfeletti okok felvételére a legcsekélyebb ok sem forog fenn. Egy dolgot — valamint az összes többi tudós szerző is — elfelejtett, t. i. hogy megvizsgálja, vajjon a vesszőnek tényleg meg van-e a neki tulajdonított hatása. Súlyos csorbát szenvedett valamennyi elmélet, midőn kimutatták, hogy KIRCHER ATHANÁZ, a híres fizikus már egy emberöltővel előbb kísérletekkel bebizonyította, hogy az ág sem vízhez, sem érczhez, sem más tárgyhöz nem hajlik, ha nem emberi

kéz tartja, hanem szilárd csapra erősítjük, mely körül könnyen foroghat. Még nőtt a baj, midőn AYMAR-t Párizsba hívták CONDÉ herczeg fiához, ki többféle kísérletet végzett vele. Ekkor kitünt, hogy sem vizet, sem érzeket, melyeket előle elrejtettek, sem tolvajokat, kiket a rendőrség már ismert, nem tudott megtalálni. Most azután kételkedni kezdettek, hogy vajjon a kivégzett egyén egyáltalában a gyilkos volt-e? Végül LEBRUN atya fején találta a szöveget nagyon érdekes kísérleti sorozatával, melyeket különböző egyéneken végzett, kiknek kezében a vessző élénken mozgott. Ő maga abból a feltevésből indult ki, hogy ördögi befolyás játszik közre, miért is kísérleti egyéneit felszólította, hogy fohászkodjanak Istenhez, hogy a vessző nyugton maradjon, ha a mozgását gonosz szellemek okozzák. E pillanat óta a vessző az illetők kezében nem mozdult többé. A legcsodálatosabb az egészben az, hogy a páter azt az ugyanolyan váratlan, mint helyes következtetést vont le, mely szerint: „a vessző mozgásainak oka az ember óhaja szerint irányul és az ember szándékai vezérlik“.

Ezóta a tudós világ megszűnt a varázsvessző iránt érdeklődni. De a nép mai napig is hisz benne.

A tudományok népszerűsítése.

A Fauszt-monda és a Fauszt-könyvek.

Az utolsó varázstudós meghalt és fekete kutyája nyomtalanul tűnt el a föld színéről (v. ö. 282-ik l.).

A szabad kutatás eredményeit, a mennyiben az egyház nézeteivel meg nem egyeztek, eretnekségnek bélyegezték; a bűvároknak tehát esküvel kellett azokat

visszavonniok, ha nem választották inkább a máglyahalált. De hiszen azokat a férfiakat, kik a varázslatban maguk sem hittek és kiknek munkája lépésről-lépésre lerontotta a régi varázslatos tanokban való hitet: nem lehetett könnyen varázslattal vádolni. Megdöntötték az asztrologiát, a jóstudományok legfontosabbját, a többiek alapját, midőn a földet megfosztották a világ középpontjában elfoglalt helyzetétől, midőn kiszámították a bolygók pályáit és törvényeket találtak a világtestek sebességére. A többi bűbájos tudományok alatt is inogni kezdett a talaj, midőn az eső testek mozgására, az inga lengéseire és a légnyomásra vonatkozó kísérletek világossá tették a belátással bírók előtt, hogy a természet tényleges megértése csak úgy érhető el, ha a földi tünemények okait a földön, nem pedig felsőbb világokban keresik. Ily módon a bűvárok lassankint elvágták az égi és intellektuális világokkal való bűvös összeköttetést, és ebből a szempontból az egyház a szabad kutatás férfait mint segítő és szövetséges társakat csak üdvözölhette. Nem is emelte ellenük soha a varázslat vádját. A nagy tömeg pedig csak az egyháztól kiinduló jelszókat követte; ezért nem is talált alkalmat, hogy az újabb kor férfait mondák és csodás történetek koszorújával fonja körül, a mint azt elődeikkel tette volt. — A tudós varázsolók tehát már csak a történelemben és a mondában éltek. Nem is tartott tovább egy fél századnál és a népköltés már felkapta őket. Mindazokat a kalandos történeteket, melyeket elmúlt századok bűváraitól beszéltek, a nép költészete, mintegy gyújtópontba, egy személy köré gyűjtötte. Ez semmiképen sem volt valami új, addig ismeretlen dolog. Az „arany legendában“ (*legenda aurea*) a régi időkől kölcsönzött mintával

rendelkeztek, mely az egész középkoron át ismeretes és keresett olvasmány volt. Ez a legenda elmondja, hogyan üldözte és kínozt a keresztény ó-kor egy híres varázsolója, *antiochiai* CZIPRIÁN, bűvésze erejével a keresztényeket, különösen pedig egy keresztény szűzet, JUSZTINÁ-t, kit bírni vágyott. De ámbár CZIPRIÁN a gonosz szellemek egész raját és később magát az ördögök fejedelmét uszította ellene, kik csalogató bűbájjal próbálták elcsábítani, imádságaival mindezeket legyőzte. Midőn CZIPRIÁN látta, hogy az ördögök mit sem tehettek a leány ellen, az ördögöket gúnyolta ki, megszakítá a fejedelmükkel kötött szövetséget és maga is kereszténnyé lett, és ámbár sok nagy bűn nyomta lelkét, mégis nagy egyházi férfiú lett és végül vértanu halált szenvedett.

Nem lehet határozottan megítélni, vajjon ez a CZIPRIÁN tényleg élt-e valaha? Valószínűleg történelmi esemény a legendának a magva, de minthogy a mese kétféle, részben teljességgel ellentmondó változatban kering, valószínű, hogy a történelmi anyagot az idők folyamán lényegesen átalakították. Nevezetesen a CZIPRIÁN csodálatos varázslásairól szóló leírások az ó-kor vége felé erősen fölszaporodtak; valószínű, hogy e köré az egy személy köré gyűjtötték mindazt a regét, a mely e kor varázsolóiról, az alexandriai bölcselőkről, egyáltalában forgalomban volt. Később azután ezt a CZIPRIÁN-t érdemetlenül az a kitüntetés érte, hogy történelmi személyiséggel, a karthagói CIPRIANUS püspökkel cserélték össze, kihez a mondabeli CZIPRIÁN-nak nincsen egyéb köze, mint hogy eredetileg mindketten pogányok voltak és vértanu halállal multak ki. De, hogy nem a karthagói püspök volt az, kinek élete körül a monda fejlődött, világosan kiderül

abból, hogy CZIPRIÁN és JUSZTINA meséjét már régen megírták a keleten, mielőtt ott a karthagói püspöknek egyáltalában hírét hallották volna.

A Cziprián-mondához hasonlóan fejlődött a Fauszt-monda is. Ennek történelmi magva SABELLICUS GYÖRGY, kóbor ezermester és iparlovag, ki önmagát „ifjabb Fauszt“-nak nevezte és a nép hite szerint összekötésben állott az ördöggel. Ezt a felfogást még megerősíté az a körülmény, hogy SABELLICUS ismeretlen módon erőszakos halállal mult ki; ebből az a hír támadt, hogy az ördög maga vitte el testestül-lelkestül. Halála körülbelül az 1540-ik évre esik. Úgy TRITHEIM apát, valamint WEIER JÁNOS, AGRIPPA tanítványa, úgy írják le ezt a SABELLICUS FAUSZT GYÖRGY-öt, mint a kit személyesen láttak s kiről sokat lehetett hallani. „Ifjabb Fauszt“-nak nevezte magát megkülönböztetésül FAUSZT JÁNOS könyvnyomdásztól, kit mestersége a nép szemében szintén szemfényvesztővé és az ördög czimborájává bélyegzett. Később feledésbe ment, hogy FAUSZT, a könyvnyomdász és FAUSZT, a szemfényvesztő két különböző személy volt és ily módon SABELLICUS GYÖRGY valósággal azonos lett FAUSZT JÁNOS-sal.

A Fauszt-monda legrégibb ismertetése 1587-ben jelent meg nyomtatásban SPIES JÁNOS kiadónál Majna m. Frankfurtban. Mint tehetséges parasztfiút írja le FAUSZT-ot, a ki jómódú rokona házához kerül, honnan később az egyetemre küldik theologiát tanulni. Miután a magiszter-fokot nagy kitüntetéssel megszerezte, rossz társaságba keveredik, varázslatra adja magát és végül az ördögöt idézi. Ezzel szerződést köt, hogy 24 esztendeig szolgáljon neki, a minek ellenében lelkét a gonosznak köti le. A könyv azután hírt ad az ördöggel folytatott hosszú beszélgetések-

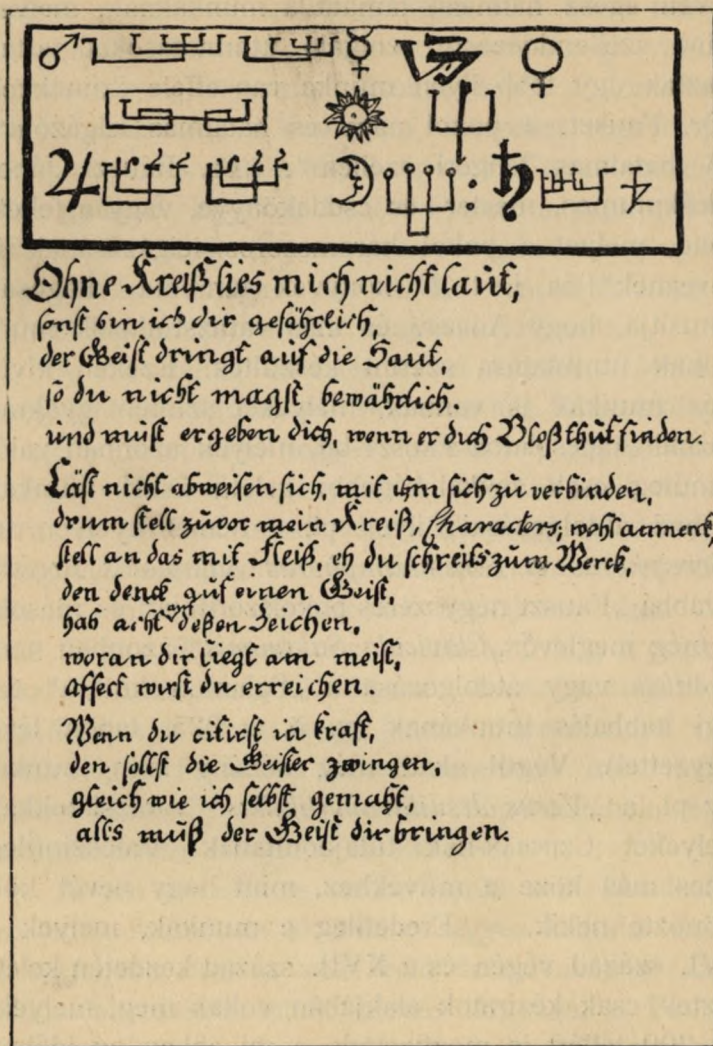
ről, melyekben az a varázslat titkaiban bővebben kioktatja FAUSZT-ot; később azután leutazik a pokolba, melyet megtekint, utóbb pedig a föld körül utazik. Ez utazása közben mindenkit ámulatba ejt varázsművészetével. Itt azután alkalma nyílik a szerzőnek, hogy mindazokat a mondákat, melyeket régebben a középkor tudós varázsolóiról regéltek, FAUSZT személye köré gyűjtse. Egyebek között FAUSZT a pápa palotájába jó, itt mindenféle csínyt visz véghez s kigúnyolja a pápát és a magas klérust. Ez tanúsítja, hogy a Fauszt-monda protestáns talajon keletkezett.

A mondának tizenkét évvel később, 1599-ben megjelent feldolgozása, a WIDMANN-féle Fauszt-könyv, világosan kimondja, hogy FAUSZT-ot a pápaság, ennek ördögbűvölései és pogányoskodása csábították varázslatra. A történet azzal végződik, hogy az ördög a szerződés lejártával minden hasonérzelműnek rémülete és intelmére FAUSZT-nak borzalmas véget vet. Más vége a dolognak nem is lehetett. Míg a pogány CZIPRIÁN tudatlanságból vétkezett és ezért még menthető volt azzal, hogy jámbor kereszténnyé vált, a theologus FAUSZT-ra nézve nem volt más menekülés, minthogy ő cselekedetei bűnösségének teljes tudatában adta magát a varázslatra.

Abban az időben, midőn senki sem kételkedett az ördög személyes létében és egyes kritikus elmék is legfeljebb csak a vele való tulajdonképeni szerződés lehetőségét tették kérdés tárgyává, a Fauszt-könyv természetesen nagyon elterjedt, épületes olvasmánnyá vált. Ennek következtében egész sora jelent meg a kiadásoknak és új feldolgozásoknak, és minthogy FAUSZT doktor így az egész tudós varázslat személyesítőjévé lett, vállalkozó szerzőnek nagyon is tetszetős

eszme volt, hogy FAUSZT nevén varázslatos munkákat adjon ki. Így a XVI. század végével, többnyire e néven egész halmaza támadt a munkáknak, melyek mind szellemidézésre szolgáló útmutatásokat tartalmaztak. Így több ilyen munka van efféle címekkel: „Dr. Fauszt, a pokol nagy és hatalmas leigázója“, „A hatalmas tengeri szellem“, „Dr. Fauszt János mirákulumos, mester- és csodakönyve, vagy a fekete holló, melyet a pokol háromszoros leigázásának is neveznek“ és i. t. E könyvek tartalma világosan tanúsítja, hogy AGRIPPA és más varázstudósok munkáinak útmutatása szerint készültek. Ezeken kívül más munkák is vannak, melyeket szintén gyakran hoznak kapcsolatba FAUSZT-tal, melyek azonban valószínűleg csak sokkal régebbi keletű zsidó munkák szabad átdolgozásai; ilyen pl. a német nyelven írt „*Semiphoras et Schemhamphoras Salamonis Regis*“, továbbá „Fauszt négyszeres pokolszorítója“ és mások. A még meglevő „*Clavicula Salamonis*“ azonban nem fordítása vagy átdolgozása a „Salamon kulcsa“ cz. régi kabbalás munkának (v. ö. a 325. lapon lévő jegyzettel). Végül akad még néhány latin munka, így pl. a „*Verus Jesuitarum libellus*“ varázslatokkal, melyeket CZIPRIÁN-nak tulajdonítanak. Valószínűleg nincs más köze e művekhez, mint hogy nevét kölcsönözte nekik. — Eredetileg e munkák, melyek a XVI. század végén és a XVII. század kezdetén keletkeztek, csak kéziratok alakjában voltak meg, melyekért 200 tallért is megfizettek, a mi abban az időben óriási összeg volt; a szerzőknek nyilván hasznosabb volt, ha kéziratban adták el, mint ha kinyomatták. Nyomtatott példányokat csak a XVII. század végével találunk; némelyikük ugyan azt hirdeti magáról, hogy

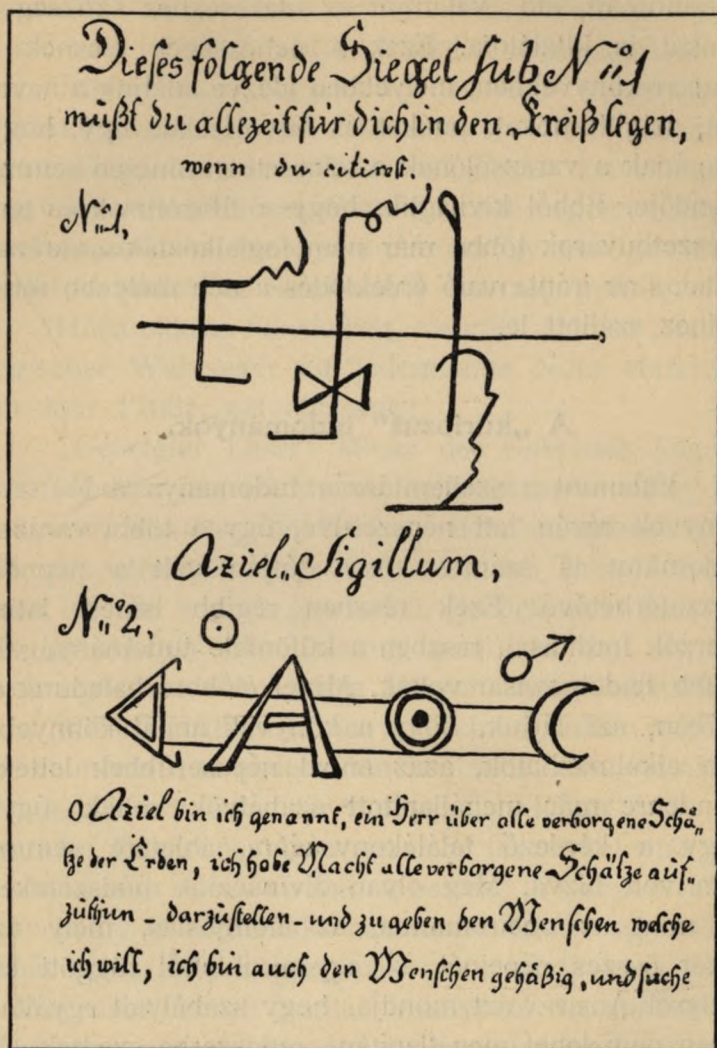
1500 körül nyomták, de a nyelvezet, nyomás és papír azt bizonyítja, hogy legalább is 200 évvel fiatalabbak.¹

14. ábra.

¹ Ezekből a különféle munkákból keletkezett az a „Ciprianus“, melyből a 14-ik és 15-ik ábra való. Az eredetit a kopenhágai kir. könyvtárban őrzik.

A XVII-ik és XVIII-ik századnak ebben az egész FAUSZT irodalmában feltűnik annak kifejezetten nép-

15. ábra.

szerű jellege szemben a régibb idők varázslatos munkáival. Ez utóbbiakban szintén megtaláljuk ugyan a szellemidézéshez szükséges összes utasításokat, de a

varázsolónak, magának kell, még pedig részben felette körülményes számítások alapján, a szellemek neveit, szigillumait, stb., valamint az idézésekhez szükséges szókat is kitalálnia. Ezek a nehézségek elesnek a FAUSZT-könyvekben, melyekben idézve találjuk a neveket, szigillumokat, imákat és bővöléseket, úgy, hogy magának a varázsolónak e tekintetben nincsen semmi teendője. Ebből kiviláglik, hogy a filozofusok és természetbúvárok többé már nem foglalkoztak a varázslattal, s az iránta való érdeklődés a nép mélyebb rétegeihez szállott le.

A „kuriozus“ tudományok.

Valamint a szellemidézés tudománya a FAUSZT-könyvek révén lett népszerűvé, úgy a többi varázstudomány is számos könyv útján vált a népnek hozzáférhetővé. Ezek részben régebbi ismert latin szerzők fordításai, részben a különféle tudományágak újabb feldolgozásai voltak. Minél előbbre haladunk a korban, azt látjuk, hogy a könyvek annál könnyebben alkalmazhatók, azaz annál népszerűbbek lettek. Mindenre már megállapított szabályok voltak, úgy, hogy a kérdező találékonyságára, ihletére semmi sem volt bízva. Még olyan divinációs módszereket is, mint az oneiromantia, az álmójóslás, mely az ó-kor összes népeinél az egyéni ihlettől függött és melyről AGRIPPA azt mondja, hogy szabályait egyáltalában nem lehet megállapítani, rendszerbe szedtek. A dolgot kényelmesebbé már nem lehetett tenni; de az álmok ilyenén durva kezelésének a jóstudományra és az ebben való hitre szükségképen halálthozóan kellett hatnia. Hasonlóan áll a dolog a legtöbb egyéb varázs-

tudományról is; minél inkább válnak gépiesekké, annál könnyebben jön rá az ember, hogy többet ígérnek, mint a mennyit meg tudnak tartani. Népszerűsítésük tehát mindennél jobban hozzájárult hitelük megrongálásához.

Jellemző az is, hogy az ú. n. kuriozus tudományok e kézikönyveinek szerzői módszerük értékéről mindig nagyon elővigyázatosan nyilatkoznak. Éppen nem ritka dolog, hogy a szerző előszavában világosan megjegyzi, hogy ezeket a dolgokat bizonyára már amúgy sem igen hiszi senki; a mellett az ellenkezőről van meg győződve.

Húsz oldalas füzetkében, melynek címe: „Astrologischer Wahrsager zu jedermanns Nutz verfertigt im Jahr 1703“, ezt olvassuk:

„Geneigter Leser! Weiln der Gebrauch folgender Tabellen gar leichte, als ist nicht mehr dabey zu erinnern, als dass die Zeichen nicht zu gebrauchen, als nur vermittelt eines Calenders des Jahrs, darinn man ist. Sie werden gewisslich (jedoch nicht anderst, als glaublicher Mutmassung nach) in den Stern-, Artzney-Kunst und andern Menschlichen Geschäften und Wissenschaften keinen schlechten Nutzen haben; obschon ein und andere düncken solte, dass sie nicht sonderlich nützlich oder nothwendig, lehret doch die tägliche Erfahrung ein anders. Er lebe wohl und gebrauche sich dieses zu seinen besten“ [Tisztelt olvasó! Mivelhogy e táblázatok használata felette egyszerű, tehát nincs más megjegyezni való, minthogy a jelek csakis azon évbeli naptár segélyével használhatók, melyben vagyunk. Bizonyára (de csak hihető feltevés szerint) hasznosak leendének a csillagászati, orvosi tudományban és egyéb emberséges ügyekben és tudományokban; ámbátor úgy tetszik, mintha egyikük-másikuk nem volna valami nagyon hasznos és szük-

séges, mégis a mindennapi tapasztalat mást tanusít. Éljen boldogul és használja fel a dolgot előnyére.]

A varázstudományokban való hit tehát lassankint megszűnt és ezzel együtt az irántuk való érdeklődés is. Az utolsó e fajta művek századunk¹ elején jelentek meg. Azután szünet állott be, míg az ötvenes évekkel a spiritizmus ismét a varázslatra irányította a művelt világ figyelmét. De a nép között, különösen a „javas asszonyok“ sorában még számos babonás felfogásra és furcsa orvosi tanácsokra akadunk, melyek a tudós varázslatnak közvetlen maradványai.

A népbabona korunkban.

Nem foglalkozhatunk mindazokkal a babonás hiedelmekkel, melyek a nép körében még manapság is élnek. A babona nemcsak minden egyes országban, de ugyanazon ország különböző vidékein is különféle. Azonfelül alig lehet megállapítani, hogy mit hisznek még és mit nem hisznek már bizonyos időben; számos babona pusztá szólásmód alakjában él tovább, midőn az emberek már régen megszűntek e szóknak jelentőséget tulajdonítani. Olyan kísérlet tehát, mely a napjainkban még meglevő babonának leírását tűzné ki céljául, meglehetősen eredménytelen munka volna. Ellenben érdekel bennünket annak a kimutatása, hogy honnan erednek századunk babonás nézetei és varázslatos eljárásai. Ezt természetesen csak nagy vonásokban lehet kimutatni, a mikor a részletekre nem igen lehetünk tekintettel. Először is a varázstudósok hagyatékát szándékozunk szemügyre venni.

¹ Lehmann itt természetesen még a XIX-ik századról beszél, mint „századunk“-ról.

Ide tartoznak a tisztán asztrológiai meghatározások, a Holdnak és egyéb bolygóknak hatása különféle cselekményekre, betegségekre s több efféle. Továbbá tekintetbe jönnek a nagyszámú szimpatihás gyógyító eszközök és mágneses kúrák, melyek még nagy mértékben használatban vannak és többnyire a paracelsizisták módszereinek többé-kevésbé elferdített alakjai. Továbbá használatban van még a varázsvessző alkalmazása források feltalálására, olyan eljárás, melyet bizonyos vidékeken sok régi kútfúró ma is elvitázhatatlan szerencsével használ. Végül említendő még, hogy a mondák, melyek régóta CZIPRIÁN nevéhez fűződtek, éppen nem mentek feledésbe; ha nem is használják e könyvet szellemidézésre, mégis még mindig babonás félelem tárgya. A babona és varázslás ez ágait határozottan a régi bűbajos tudományra vezethetjük vissza.

Másrészt még sok mindenféle babona van, mely a pogányság korából való. A manókban, törpékben, váltott gyerekekben, rejtett kincsekben, kísértetekben és boszorkányokban való hit oly régi időkbe követhető, a mennyire történelmi hagyományaink egyáltalában visszanyúlnak. Nyilván nagyon régiek a varázsigék és bűvölések is, melyek félig keresztény, félig pogány jellegükkel pogány varázsmondások pusztá átalakításainak bizonyulnak. Számos sajátyszerű módszer, mely a boszorkányok és gonosz szellemek ellen való védekezésre irányul, a boszorkányosság virágkorában érte ugyan el fejlődése tetőfokát, de ezzel az a lehetőség, hogy itt csak keresztény formákba öltöztetett pogány felfogásokról van szó, éppen nincs kizárva. Végül a babonás hiedelmeknek és eljárásoknak egész tömege marad még, melyek eredetével, úgy látszik, sohasem leszünk tisztában.

III. SZAKASZ.

KORUNK SPIRITIZMUSA ÉS OKKULTIZMUSA.

A modern spiritizmus előzményei.

A spiritizmus Swedenborg kora előtt.

Napjaink spiritisza szerzői nem ritkán állítják, hogy a spiritizmus ugyanolyan régi, mint az emberi nem. Ha ezt az állítást, a mint többnyire szokták, minden bizonyítás nélkül vetik oda, akkor ennek oka első sorban az az igyekezet, hogy a varázstudományok korát minél nagyobbak tüntessék föl s tekintélyét és tiszteletreméltóságát így minél inkább öregbítsék. Az ilyen eljárást a régi varázstudósok munkáiból elég jól ismerjük.

De azért ez az állítás még sem egészen alaptalan; mert nem tagadhatjuk, hogy a régibb idők babonája mind elméletben, mind gyakorlatban is sok olyanfélét tartalmaz, a mi a jelenkor spiritizmusára nagyon emlékeztet. Hogy ezt bebizonyíthassuk, előbb természetesen pontosan tisztába kell jönnünk a modern spiritisza tan velejével, magvával. A míg ezt meg nem állapítottuk, addig hiába keresünk régi időkkel való analógiákat; mindez nem lesz egyéb bizonytalan tapogatózásnál.

Pedig korunk spiritizmusának alapvető elveit leírni nem könnyű dolog; mert bármennyire új is e

tan, mégis változatos fejlődésen ment keresztül és különböző irányokba, az inkább népszerű, voltaképeni spiritizmusra, és az inkább tudományos okkultizmusra szakadt. A tudomány férfiai, kik a spiritizmus iránt érdeklődtek, bizonyos előfeltételekkel láttak tanulmányozásához, melyek a nép széles rétegei előtt ismeretlenek, milyenek például a természeti törvények és a lelki élet ismerete. Ezért a spiritizista jelenségeket másképen kellett fölfogniok, mint a hogy azokat a „tanulatlan“ nép fölfogta. De még ha nem is tekintjük a tudományos, okkultista elméleteket és pusztán a voltaképeni spiritizmusnál állapodunk meg, a mely egyelőre egyedül forog szóban: akkor itt sem találunk az összes pontokra nézve megegyezést. Éles különbséget láthatunk az angol-amerikai és a francia irány között; az előbbi teljesen elveti ez utóbbinak egyik főpontját. Mégis ez az egyenetlenség lényegileg csak bizonyos vallási kérdésekre szorítkozik, melyeknek, bármely választ adjunk is reájuk, a spiritizmus jellegére alig van nagyobb hatásuk. A spiritizmus sajátos színét éppen a szellemek természetéről és azoknak az emberekhez való viszonyáról szóló tantól nyeri és ebben a tekintetben valamennyi fajtája megegyezik a következő elvekben:

Az emberi lélek halhatatlan és a test halála után összeköttetésbe léphet az élőkkel és oly fizikai és lelki tünetmények sorát idézheti elő, milyeneket az ember, legalább a természeti törvények és a lelki élet ismeretének mai állása mellett, előidézni nem tud. Hogy a szellemek, az elhaltak lelkei, az emberekkel érintkezésbe léphessenek, közvetítőül bizonyos sajátlagos hajlamosságú egyénre, ú. n. „*médium*“-ra van szükség. A „*médiumitás*“, azaz az a képesség, hogy valaki

médium lehessen, kisebb-nagyobb fokban, minden emberben megvan, de még a legkedvezőbb természeti hajlamosságot is előbb gyakorlattal kell kifejleszteni.

Természetesen a spiritizmus tartalma ezzel nincsen kimerítve; ez csak legjellemzetesebb tanainak rövid foglalatja. Ha tehát ezekből az alapelvekből indulunk ki, akkor nem lesz nehéz még a legrégibb írásbeli hagyományokban is hasonló gondolatokra, sőt itt-amott arra vonatkozó határozott utalásokra is találunk, hogy miképen lehet a szellemekkel összeköttetésbe lépni. Az egyiptomiaknak, mint már előbb láttuk, ősrégi hitük volt, hogy a lélek, Khou, a halál után visszatérhet a földre, különféle alakokat vehet föl, sőt az élő emberbe is behatolhat s „megszállhatja“ (l. a 214. lapon). HOMÉROSZ részletesen leírja, hogy hogyan járt el ODISSZEUSZ, hogy a szellemekkel összeköttetésbe jusson (l. a 77. lapon). Föltehető, hogy ő a legrégibb „médium“, melyről határozott híreink maradtak, bár tagadhatatlan, hogy módszere eltért mai médiumaink módszereitől. Azonban erre nagy súlyt nem helyezhetünk. Hiszen a spiritiszták általában azt hiszik, hogy a lélek a halál után nem lesz mindjárt tökéletes. Reátapadnak még ilyenkor a földilét összes képzei, melyek a magasabb belátásnak csak lassan-lassan engednek tért. Teljesen rendjén van tehát, hogy a görög ODISSZEUSZ-nak, midőn nem régen elhalt barátjaival közlekedni akart, oly eszközökkel kellett azokat idéznie, melyeket az ő kora a szellemi lények befolyásolására alkalmasaknak ítélt; tehát áldozott a holtaknak, valamint az isteneknek szokott áldozni és ezzel el is érte azt, a mit szándékozott, hogy t. i. idézte a szellemeket és a jövőt illetőleg közléseket kapott tőlük. Célja tehát ugyanaz volt, a mi a mai

spiritisztáké; csak módszere volt más és kellett is, hogy más legyen. Ha ODISSZEUSZ a ma dívó eljárást követve társaival asztal köré ült volna, akkor alig ért volna el valamit; mert először is a görög bronzasztalok súlyosak és nehezen kezelhetők voltak, másodszor pedig ODISSZEUSZ és elhalt barátai sem írni, sem olvasni nem tudtak; az a kísérlet tehát, hogy kopogással írásbeli közlést kaphasson, bizonyára eredménytelen lett volna. Látjuk ebből, hogy bár azalapesz-mék azonosak, mégis minden kornak megvannak a maga módszerei, melyek az illető kornak általános fogalmaival összhangzók. Éppen ezért azt fogjuk találni, hogy minél közelebb jutunk századunkhoz és minél inkább hasonló a szellemi élet a miénkhez: a spiritizista gyakorlat is annál teljesebben felel meg a mainak. — Az ó-kornak még egy tanuságát is említeni akarnám. Az ó-kor végén jelent meg az előbb (l. a 218. l.) említett munka, a „De mysteriis“ és ebből azt látjuk, hogy szerzője a médiumitást és azokat a körülményeket, melyek között valamely médium működhetik, nagyon jól ismeri. Tudja, hogy a médiumnak bizonyos sajátságos állapotba kell jutnia, melyet ekstázisnak, elragadtatásnak vagy entuziázmusnak nevez; világos, hogy ez ugyanaz az állapot, melyet ma „trance“ néven ismerünk. Kifejti továbbá, hogy nagy különbségeket találunk a különböző médiumok működésében. A közönséges varázsoló, mondja a misztériumok könyve, csak a démonok segélyével bír hatni, ezzel azonban csak látszatot kelt valóság helyett. A theurgus azonban, a ki jámborságával az istenekéhez való hasonlatosságra emeli lelkét, tényleg azt tudja előidézni, a mit akar. A jelen kor spiritizista nyelvén ez annyit tesz, hogy kevésbé tökéletes és ki nem

fejlődött médiumok csak az alsóbbrendű, hazug és rosszindulatú szellemekkel tudnak közlekedni, melyeknek közlései rendszerint csalásra számítvák; a médiumnak tehát a fejlődés magas fokát kell elérnie és istenfélő embernek kell lennie, hogy a magasabbrangú szellemeket idézhesse.

A középkorban és az újabb korban a modern spiritizmussal való hasonlatosság egyre erősebben előlép. Nem időzöm hosszasan annál a tudományos készüléknél, melyet a varázstudomány használt, hogy a szellemekkel összeköttetésbe jusson (l. a. 323—332 l.). Elméleti szempontból tekintve a mai kor spiritizmusától kétségtelenül lényeges eltéréseket találunk. A tudós varázsolók intelligenciáikat (angyalokat) és démonokat különböztettek meg és a szellemi lényeknek két csoportját külön lényeknek tekintették, melyeknek az elhaltak lelkeivel semmi dolguk. Ma ellenben azt hiszik, hogy mind az angyalok, mind a démonok csak bizonyos fejlődési fokai a lelkeknek, melyek eredetileg itt a földön éltek volt. Erre a különbségre nagy súlyt még sem lehet helyezni, minthogy mindkét irány megegyezik abban, hogy e szellemi lények, bármely eredetűek legyenek is, az emberrel közlekedhetnek. A mi a gyakorlatot illeti, a varázstudósok mindenféle csodálatos műfogással éltek, melyek téves világnézetüknek megfeleltek; az ilyesmi azonban nem egyéb fölösleges sallagnál. Nagy súlyt helyeztek arra is, hogy szellemidézéskor bódító szerekkel füstöljenek; ebből látszik, hogy az önkívületi állapotot szükségesnek tartották és szereket is ismertek, a melyekkel azt elő lehet idézni. Egészben: a gyakorlati Kabbala a spiritizmus egyik, mindenféle fölöslegességgel megterhelt alakjának tekinthető.

Midőn a titkos tudományok népszerűek lettek és a nagy tudományos apparátus fölöslegessé vált, e varázslatos műfogások magva az, a mi a jelenkor spiritizmusával megegyezik, szintén inkább előtérbe lépett. Tizenhetedik századbeli és a tizennyolczadik század elejéről való munkákban pl. utasításokat találunk, hogy hogyan kell a médiumitást kifejlesztteni, s ez teljesen megegyezik azzal, a mit e tárgyról modern spiritiszta munkák tanítanak. Csak egy lényeges különbség forog fenn, melynek alapja a kor szellemében rejlik. Tudvalevő, hogy az egyház sohasem nézte nyájias szemmel a varázsművészeteket és néhány század előtt még meglehetősen erős szereket használt, hogy az embereket hasonló kísérletektől visszariassza. Ha tehát valaki ilyesmivel akart foglalkozni, legokosabb volt, ha titokban cselekedte. Ezért szó sem lehetett róla, hogy valaki hasonló érzelműek körében képezze ki magát médiummá; ezt csakis magánosan tehetette. Ebből következik az is, hogy kiképzése hosszabb időt igényelt; mert a médium, a mint azt a spiritiszták jól tudják, nagy mértékben erősödik és fejlődik azzal, hogy „harmonikus“ körben működik. A hol ez nincs meg, ott a fejlődés szükségkép lassabban megy végbe. Ezzel a kivétellel a médiumitás kifejlesztése egészen úgy történt, mint ma és az eredmény is ugyanaz volt.

„Az ősrégi isteni varázslat igaz praktikájának könyve“ című kis, furcsa munkában, v. WORMS ÁBRAHÁM művében, mely valószínűleg a XVII-ik századból eredt, megtaláljuk a részletes utasítást, hogy az akkori idők módszereivel bárki hogyan fejleszthette magát médiummá. Ez imádságok, fohászkodások és egyéb szent szertartások útján történik és kerek más-

fél évig tart. Ez idő alatt semmi különös dolog nem történik; ennek lejártával azonban a médium teljesebben kifejlődött.

„A negyedik félév első napján, mielőtt a nap délre állana, mihelyt imádságod igazán bensődből, szivedből fakad és a felhőkön át Isten színe elé hatol, meg fogod látni, hogy természetfölötti világosság töltendi be egész szobádat és téged kellemes illat veend körül“.

Alig tévedünk, ha föltesszük, hogy ugyanazokról a fénytüneményekről van szó, melyek a mostani spiritiszta üléseken olyannyira ismeretesek.

„A harmadik napon pedig meg fogod tudni, hogy milyen helyesen alkalmaztad a tizennyolcz hónapnyi időt és kutattad az Úr igaz bölcsességét, a mikor látni fogod, hogy védő angyalod, az Úr kiválasztott angyala, egy szép angyalnak képe előtted megjelenik és olyan barátságos és nyájas szavakkal szólít, hogy hasonló édességet emberi nyelv ki nem fejezhet. Azt is meg fogja neked magyarázni, hogy melyik az igazi bölcsesség, honnan eredt, hibáztál-e és mennyiben cselekményeidben, melyek a hiányosságaid, hogyan viselkedjél a következőkben, hogyan uralkodjál a gonosz szellemeken és miképen érheted el minden terved és szándékod teljesülését“.

Világos, hogy itt materializált szellemmel van dolgunk, mely a médiumot ugyanúgy tanítja és vezeti, a hogyan ez ma is történik. Tehát már azokban az időkben is egészen pontosan tudták, hogy miképen lehet a médiumitást kifejleszteni. De azonkívül ismerték még pedig valószínűleg sokkal nagyobb mértékben mint ma, a médiumitás hirtelen és önkéntelen fellépését is. A boszorkánypörök évkönyvei

teli vannak az „ördögösségről“ szóló tudósításokkal; ezek pontosan megegyeznek azokkal a leírásokkal, melyeket a mai spiritiszta folyóiratokban „spontán médiumitási rohamok“-nak neveznek. Az ilyen rohamokban rendszerint alacsonyrendű, gonosz, pajos szellemekről van szó, melyek az emberrel közlekednek; nyaggatják és kínozzák a médiumot s környezetét és így könnyen érthető, hogy az ilyen rohamot néhány száz év előtt ördögösségnek, azaz az ördög által való megszállatás nyilvánulásának tartották. Azt hitték, hogy az ördögösség legfőbb oka valamely boszorkány, a mely valamiért meg akarja magát boszulni. Ezért az ördögösség esetei rendszerint kiinduló pontjai voltak egy-egy boszorkánypörnek.

Nem kell sokáig kutatnunk, ha példákat keresünk az „ördögösségre“, „spontán médiumításra“, vagy bárhogyan nevezzük is a dolgot; csak egy jellemzőes történetet említek,¹ melyet BARTSKJÄRS ANNA nevű asszony írt le, kinek házában ez az 1608—1609. években megtörtént. Feljegyzéseit bővítésekkel és magyarázatokkal 1674-ben MAG. BRUNSMAND herlufsholmi rektor adta ki. Néhány idézet e könyv első fejezetéből elégséges lesz, hogy megmutassuk, miszerint már három évszázad előtt jól ismerték azokat a tüneteket, melyek a spiritizmusban most olyan nagy szerepet játszanak.

„Első ízben, hogy házunkban ezt az ijedelmet megéltük, éjszaka volt, midőn is boldogult férjem, HANS BARTSKJÄR és én ágyban feküdtünk; ekkor fejünk alatt valami megszólalt, mint mikor a tyúk csirkéit

¹ E történet Dánországból „*Køge Huskors*“ néven ismeretes. A szerző.

csalogatja össze. Nem sokkal később boldogult HANS BARTSKJÄR Németországba utazott. Két hét múlva nagy rémület támadt a házban s a hová jöttünk, borzasztót tapasztaltunk. Volt nálunk egy kis 12 éves fiú, férjem anyai unokatestvére. Mikor este ágyba kellett volna feküdnie, el kezdett panaszkodni és sírni és kijelenté, hogy ő nem mer a padon feküdni, mert annyi gonosz dolog történik körülötte. Ekkor saját szobánkba fektettem. Alig hogy lefeküdt, szörnyűségesen kiabálni kezdett. Gyorsan hozzá szaladtunk: ekkor az ágy négy sarokfája a fiút ide-oda rázta; szemeit olyan tágra mereszté, a mennyire csak lehetséges és senki sem tudta azokat lezárni; szája annyira csukva volt, hogy senki sem tudta szétfeszíteni. Midőn már sokáig mellette állottunk, egyszerre megjött a szava és fölkiáltott . . . A következő napon este, mikor vacsorázni akartunk, az asztalnál állott, hogy ételét átvegye. Ekkor így szóltam hozzá: Jakab, vedd az ételt, feküdjél le és ajánld magad Isten oltalmába. Ha megint olyasmit kezdenél, mint tegnap éjjel, akkor úgy megijednénk, hogy ki kellene szaladnunk a házból. Midőn ezt mondtam, a szoba- és konyhaajtó a falig csapódott. Ő pedig hirtelen az udvarban termett és a földtől másfél ölnyire a levegőbe emelkedett. Így lógott a levegőben kifeszített karokkal, nyitott szemekkel és csukott szájjal. Álla vaczogott s úgy járt, mintha elveszítené. Megfogtuk lábát és vállát teljes erővel húztuk, mert le akartuk húzni a földre. De nem bírtuk helyéből kimozdítani. Ekkor valamennyien térdre borultunk és az örök Istenhez fohászkodtunk, hogy legyen irgalmas és könyörületes. Midőn így imádkoztunk volt, megszabadult és talpra állott, de szája még csukva volt és beszélni egyáltalában nem tudott“.

A médiumisztikus jelenségek, melyekről itt szó van, részben kopogó hangok, mint a tyúk kotlása a párna alatt, részben élettelen tárgyak önálló mozgólatai, mint az ajtók és az ágy mozgásai, és végül a médiumnak a levegőben való libegése, az úgynevezett levitáció. A következőkben mindezeknek közelebbi megbeszélésére bőven lesz alkalmunk; olvasómat, ha e tünetményeknek újabb időben való szereplését nem ismerné, a modern spiritizmus eredetéről szóló fejezetre (l. a 404. l.) utalom s látni fogja, hogy a hydesville-i és stradford-i (l. a 411. l.) szellemjárások a leírt történetnek csak másolatai, még pedig meglehetősen gyöngé másolatai.

Elhagyván már most a spiritizmus és médiumizmus régibb alakjait, áttérünk ama férfiú életének és működésének rövid leírására, ki korunk babonájára kétségen kívül a legnagyobb közvetlen hatást gyakorolta.

Swedenborg Emánuel.

SWEDENBORG EMÁNUEL, az újabb kor legjelentékenyebb látnoka, 1688 jan. 29-ikén született Sveden birtokon, Dalarneban. SVEDBERG JASPER tudós püspöknek második fia volt és, valamint testvérei is, nagyon gondos és istenfélő nevelésben részesült. Már szülőföldjén bő ismeretekre tett szert a hittudományban és a régi nyelvekben. Az upsalai egyetemen főleg természettudományokat tanult, mely tanulmányait külföldön folytatta, mikor a pestis 1710-ben Upsala elhagyására kényszerítette. Négy év múlva tudásban gyarapodva tért haza, a mint ezt egy tőle származó mennyiségtani és fizikai kérdésekkel foglalkozó tudományos munka bizonyítja. Az állam ekkor szak-

értőül alkalmazta csatornák és dokkok tervezésénél, majd később a bányatanács tagja lett és mint ilyen számos fölfedezést és javítást tett. Tekintélyes fizikai és ásványtani munkáival olyan tudományos hírnévre tett szert, hogy a legtöbb tudós társaság tagjává választotta. Hazája körül szerzett érdemeiért „Swedenborg“ névvel nemességet kapott. Ez SWEDENBORG életének külső oldala. Olyan fényes, hogy érthetetlennek látszik, miért kéri a híres természettudós 1745-ben hirtelen összes hivatalaiból való elbocsáttatását és miért szenteli életének hátralevő részét a jóslás és miszticizmus mégis inkább csak kétes hírű foglalkozásának. De van életének sötét oldala is, mely kevésbé vonzó, és az említett jelenség okát ebben fogjuk megtalálni. E sötét történetnek csak elejét és végét ismerjük; de nem nehéz elképzelni az ezek közé eső részt is. A dolog fiataalkori boldogtalan szerelemmel kezdődik. Kedvesét eljegyezte ugyan, de csakhamar észrevette, hogy a leányt szülei kényszerítették e frigyre és ezért visszaadta neki szavát. Elfeledni azonban nem tudta és nem is nősült soha.

A történet végét naplóból ismerjük, melyet Swedenborg akkor írt, mikor 1743—44-ben Németalföldön keresztül Angliába utazott. Ez a könyv keveset szól az utazásról és arról, a mit útjában látott; főleg álmainak és belső életének részletes leírását tartalmazza. SWEDENBORG-ot, mint olyan egyént látjuk benne, kinek idegrendszerét a nemi kicsapongások, melyeket önmaga is „éjféli kedves szenvedélyé“-nek nevez, teljesen megrontották. Álmaiban hemzsegek a nőalakok és hozzájuk való viszonyát olyan részletesen és olyan burkolatlanul írja le, hogy aligha gondolhatott arra, hogy e könyv egykor nyilvánosságra kerülhet.

De nem elég, hogy álmai nemi dolgok körül forognak. Éber állapotában is hasonló képzetek uralkodnak tudatán, úgy, hogy nincs ereje dolgozni. Ezekről az undok gondolatokról csak úgy tud rövid időre megszabadulni, hogy szívből fohászkodik Istenhez és a golgothai keresztben keres menekvést. Míg lelke ilyen állapotban mélyen vallásos szemlélődések és legellentétesebb fajtájú gondolatok között ide-oda hanytorog, az 1744 ápr. 6 és 7 közötti éjjelen félíg éber állapotban első úgynevezett „látomását éli meg“.

Ezt naplójában következőképen írja le: „10 órakor fekvőhelyemre ágyba; fél óra múlva utóbb dörömbölést hallottam fejem alatt s azt hittem, hogy a csábító most talán eltűnik. Mindjárt ez után zajjal járó erős rázást éreztem a fejemtől a lábamig. Azt véltem, hogy valami szent van felettem és erre elaludtam. Körülbelül 12 és 2 óra között ismét borzongás szaladt végig a fejemtől a lábamig, olyan zajjal, mint mikor a szelek több irányból csapnak össze. Ez erősen megrázott és arcra dobott. Abban a pillanatban, midőn leestem, egészen ébren voltam és láttam, hogy földhöz vertek és csodálkoztam, hogy mit jelentsen ez. És beszéltem, mintha ébren volnék, de mégis úgy éreztem, mintha valaki szájamba adná a szókat és mondtam: „Óh mindenható Jézus Krisztus, az, hogy végtelen irgalmasból érdemesnek ítéled az ilyen nagy bűnöshöz eljönni, érdemessé tesz irgalmadra“; összekulcsoltam kezemet, s ekkor kéz jelenék meg, mely keményen körülfogta kezemet. Ezután azonnal folytattam imámat és mondtam: „megígérted, hogy minden bűnöst irgalmasan magadhoz veszesz, nem tehetsz másképen, minthogy szavadat tartsad“. Abban a pillanatban ölében ültem és szemtől szembe láttam

őt és ábrázatának vonásai fölötté szentek valának, úgy, hogy leírni nem is lehet“ stb.

Ez esemény után, a melyet SWEDENBORG valóságos megnyilatkozásnak tart, meg van győződve Isten irgalmáról, folytatja vallásos szemlélődéseit és a biblia olvasását és úgy látszik, hogy egyre jobban ura lesz undok gondolatainak. Természetesen idegrendszere ezzel még távolról sem állott helyre, a mit az is bizonyít, hogy első látomása után egy év múlva újból víziója van, melyben Istentől hivatottnak érzi magát, hogy új isteni megnyilatkozás eszközéül szolgáljon. Erről a látomásáról következőképen számol be:

„Londonban valék és későn este megszokott vendéglőmben vacsoráztam, hol külön szobám volt, hogy egyedül lehessek. Az étkezés vége felé azt vettem észre, hogy szemem előtt valami ködféle terül szét és a padlón csupa undok csúszó-mászó állatot, kígyókat, gyíkokat, varangyokat és más [efféléket láttam. Ezen annál inkább megijedtem, mert csaknem sötét lett. De a sötétség nemsokára eltűnt és férfit láttam, a ki sugárzó fénytől övezve a szoba egyik sarkában ült s a ki hangos szóval kiáltott rám: „Ne egyél annyit!“ Ezzel a kiáltással a látomás eltűnt és midőn magamhoz tértem volt, gyorsan hazamentem, a nélkül, hogy e dologról valakivel beszélnék. Sokat gondolkodtam a történetken, de nem tudtam a jelenséget megmagyarázni. A következő éjjel ugyanaz a fényes alak újból megjelent és mondá: „Én vagyok az Úristen, a Teremtő és Megváltó; kiválasztottalak, hogy az embereknek a szentírás belső szellemi értelmét megmagyarázzad és én fogom néked sugallani, hogy mit írj.“ — A férfi biborba volt öltözve s a jelen-

ség körülbelül félóraig tartott. Ezen az éjen megnyílt belső szemem, úgy hogy láthattam a szellemeket az égben és a pokolban, s közöttük régebbi ismerősökre találtam. Ettől az időponttól fogva visszavonultam minden világi foglalkozástól, hogy kizárólag szellemi szemlélődéseimnek szentelhessem magamat, a mint az nekem rendeltetett. Utóbb lelki szemem többször is megnyílt, úgy, hogy fényes nappal láthattam, mi történik amabban a világban és úgy beszélhettem a szellemekkel, mintha emberek volnának“.

Ez a leírás fölötte csodálatos. A látomány első része, a sok utálatos állat, szinte deliriumszerű állapotra mutatna; minthogy azonban SWEDENBORG mindig mértékletes volt evésben és ivásban, idegrendszeré más módon rázkódhatott meg. Hogy mennyire beteg volt, világosan kitűnik a látomás másik részéből is. Hogy Isten tényleg megjelent volna neki, hogy elrendelje, miszerint kevesebbet egyék, az fölötte valószínűtlen. Világos, hogy a látomány nem volt egyéb hallucinácziónál. De SWEDENBORG hivatottnak érzi magát, hogy új megnyilatkozásnak legyen eszköze. Ebből érthetővé válik az is, miért vonul vissza oly hirtelen a magánéletbe; de minden elfogulatlan bíráló meg fogja engedni, hogy későbbi próféta működése kissé zavaros forrásból eredt.

SWEDENBORG 1772-ben bekövetkezett haláláig folyton közlekedett szellemekkel. Nemcsak, hogy látott személyeket, kiket életükben ismert volt, hanem olyan férfakkal is, minők VERGILIUS, LUTHER és MELANCHTON, nem egy tanulságos beszélgetése volt. Nagyon is messzire vezetne, ha mindezekkel a jelenségekkel bővebben foglalkozni akarnánk. Hogy bebizonyítsuk,

hogy milyen erősen hitt SWEDENBORG valóságukban, idézzük e szellemlátogatások egyikét, melyen PORTHAM v. ABO ismert tanár jelen volt. Ez Londonban kereste föl SWEDENBORG-ot, de nem beszélhetett vele azonnal, mert más valaki volt nála. PORTHAM hallotta azt is, hogy SWEDENBORG a szomszéd szobában valakivel élénken beszélgetett, de egy hangot sem tudott meghallani abból, a mit a másik mondott. Ekkor fölnyílt az ajtó és SWEDENBORG folytonos beszélgetés közben egy PORTHAM előtt láthatatlan alakot kísért az ajtóig, hol a képzelt személytől a legnagyobb udvariassággal bucsút vett. Erre PORTHAM-hoz fordult és elmondta neki, hogy éppen VERGILIUS látogatását fogadta, a ki fölötte barátságos volt hozzá és neki több érdekes fölvilágosítással szolgált.

SWEDENBORG szellemlátomásai annyiban nem föl-tűnőek, a mennyiben éppen beteg agyvelőre mutatnak, mely azokat a személyeket, a kikkel élénken foglalkozott, halluczinációkban elébe varázsolta. Ellenben, valószínűleg szintén 1743 után, más képesség fejlődött ki benne, mely számos, fölötte titokzatos jelenséget idézett elő. Ugyanis térben és időben távolbalátóvá lett, úgy, hogy meglátta úgy azt, a mi a jövőben fog történni, valamint azt is, a mi egyidejűleg távolfekvő helyeken történik. Efelől számos közlemény maradt fenn és minthogy ezek közül nem egyet kritikus és épen nem könnyenhívő egyének írtak meg, a kik rögtön minden lehetőt elkövettek, hogy a dolog igaz magvát kihámozzák, e történeteket csakúgy rövidesen, mint költött dolgokat nem lehet félretenni. Így SWEDENBORG híres kortársa, KANT IMMANUEL, SWEDENBORG távolbalátó képességére vonatkozó kutatásairól több munkájában beszámol.

Itt közöljük a KANT által leírt eseteknek egynemelyikét.

SWEDENBORG távolbalátásának legcsodálatosabb esete bizonyára a stockholmi tűzvészről szóló híres tudósítás. 1759 szeptember 1-én SWEDENBORG visszaért Svédországba és délután 4 órakor Gothenburgban lépett partra. Egy barátja mindjárt társaságba hívta meg. 6 órakor távozott a társaságból, de egy pillanat múlva sápadtan és megrémülve tért vissza. Elbeszélte, hogy Stockholmban nagy tűzvész pusztít. Nagyon nyugtalan volt és gyakran kiment szabad levegőre. 8 óra tájban azt beszélte, hogy a tüzet eloltották, éppen három háznyra stockholmi lakása előtt. SWEDENBORG állításának híre rögtön szétterjedt a városban és a kormányzó füléhez is eljutott. A következő reggel elküldött SWEDENBORG-ért, a ki a tűzvész minden részletét leírta előtte. Csak hétfőn este jött hírmondó Stockholmból Gothenburgba és kedden reggel érkezett a királyi hírnök. E hírnökök jelentései pontosan megegyeztek SWEDENBORG leírásával. KANT jezt az esemény után körülbelül hat év múlva írta le. Adatait egy barátjától kapta, a ki maga is a két említett városban volt és szemtanukkal beszélt, a kik a csodálatos eseményre még pontosan emlékeztek. — KANT második hasonló példát is említ. MARTEVILLE-né, a hollandi követ özvegye, Stockholmban 25,000 hollandi forintról szóló számlát kapott egy aranyművestől. Meg volt róla győződve, hogy elhalt férje, a ki pénz dolgában nagyon lelkiismeretes volt, már régen kifizette a számlát, de az ötvös nyugtatóját nem tudta megtalálni. Szorultságában SWEDENBORG-hoz fordult és kérte, hogy ha talán a szellemvilágban férjével találkozni, kérdezősködjék a nyugtató után. SWEDENBORG meg-

ígérte s három nap múlva eljött s elmondta, hogy beszélt MARTEVILLE úrral; ez tudtára adta, hogy az említett nyugtató bizonyos szekrénynek titkos fiókjában van. Ott meg is találták. Eltekintünk attól, hogy SWEDENBORG azt hitte, hogy fölvilágosításait a szellemektől kapta, mert e felfogásra nem fektetünk nagy súlyt. A történet, ugyanúgy, mint az előbbeni, inkább távolbalátásra mutatna, ha tényleg úgy történt, a hogy itt leírják. Azonban MARTEVILLE-né második férje ugyanezt az eseményt később pontosabban leírta. Az ő előadása szerint M.-né asszony éjjel megálmodta, hogy hol van a nyugtató, mire rögtön fölkelte és tényleg ott találta. Következő reggel SWEDENBORG eljött hozzá s elbeszélte, hogy éjjel azt álmodta, hogy a nyugtató az említett fiókban van, ugyanott, a hol M.-né azt tényleg megtalálta. A dolog ilyenképen sem lesz érthetőbb, de az a körülmény, hogy ugyanazt az eseményt olyan különfélekép adják elő, valószínűvé teszi, hogy az egész sokkal természetesebben történt.

Számos példáját említik SWEDENBORG látnoki képességének is. Így állítólag megjövendölte volna egy tengeri út befejezésének napját és óráját, s a csodálatos ebben az, hogy az idő, melyet mondott, rövidebb volt, mint a mennyire ez az út különben, még kedvező körülmények között is, terjedni szokott. Egy társaságban megkérdezték, ki fog a jelenlevők közül legelőbb meghalni? SWEDENBORG bizalmasan tudatta a kérdezővel, hogy O. O. úr (a jelenlevők egyike) már a legközelebbi reggel, $\frac{1}{4}$ 6-kor meg fog halni; ez állítólag be is következett. Nem akarunk e csodálatos történetekkel tovább is foglalkozni; az igaz a tévessel valószínűleg annyira összevegyült bennök, hogy ma

már szétválasztani nem lehet. Sokkal jobban érdekelnék minket SWEDENBORG misztikus-vallásos munkái; mert ezekben megtaláljuk a modern spiritizmus egész elméleti alapját, a mely legfontosabb tantételeit kimutathatólag innen kölcsönözte.

SWEDENBORG nagyszámú terjedelmes munkát írt, melyekben hittudományi szemlélődéseit és a szentíráshoz kapcsolt magyarázatait írta le. Ebben egészen kabbalista módon jár el, a mennyiben az írás minden szavában új, rejtett értelmet keres. „Isten szavának minden egyes kifejezésében belső értelem rejlik, úgy, hogy nem természetes és világi dolgok értendők azokon, a mint a betű értelme mutatná, hanem szellemiek és égiek; és ez nemcsak több szónak értelméről áll, hanem minden egyes szóról is.“ Azok a misztikus magyarázatok, melyek révén SWEDENBORG új vallásos szekta megalapítója lett, ránk nézve nem értékesek; tanának csak egy oldala jó számba, az, a mely a szellemekről, azaz az elhalt lelkeiről és azok állapotáról szól. Csaknem mindazt, a mi erre a kérdésre vonatkozik, megtaláljuk munkájában: „*De coelo et ejus mirabilibus et de Inferno, ex auditis et visis*“, London 1758. Ez a könyv, melyet csakhamar a legkülönbélebb európai nyelvekre lefordítottak, körülbelül legelterjedtebb munkája és az ebben hirdetett tanokat a modern spiritizsma fölfogással összehasonlítva, világosan láthatjuk, hogy ez utóbbi milyen sokat vett át SWEDENBORG-tól. A nélkül, hogy ezzel az összehasonlítással foglalkoznánk, csak SWEDENBORG tanának főbb pontjait akarjuk vizsgálni. Az olvasó ezeket a spiritizmusnak később vázolandó tanai-val maga is könnyen összehasonlíthatja.

SWEDENBORG tana több pontban különbözik a pro-

testantizmustól és a katholicizmusához közeledik; így főleg abban, hogy szellemvilágot, középállapotot tesz föl, melyet a lélek a halál után átél, hogy vagy a mennyország vagy a pokol számára előkészüljön.

„A szellemvilág nem az ég, nem is a pokol, hanem középhely és középállapot a kettő között; az ember halála után előbb ide kerül és egy idő múlva világi életéhez mérten vagy az égbe emelkedik vagy pokolra vettetik.“

„Ottani tartózkodásának ideje nincsen megszabva; egyesek odajutnak és azután mindjárt vagy az égbe emelkednek, vagy pokolra vettetnek; mások néhány hétig maradnak ott, ismét mások több esztendeig, de nem tovább harmincznál.“ — Ellentétben a túlvilági dolgokról szóló régibb felfogásokkal, SWEDENBORG felteszi, hogy sem eredeti angyalok, sem ördögök nincsenek; ezek, véleménye szerint, mind emberek voltak. „A keresztény világ nem tudja, hogy az ég és a pokol az emberi nemből áll; mert azt hiszi, hogy az angyalok kezdettől fogva teremtetek és hogy az ég így keletkezett; továbbá, hogy az ördög vagy sátán a fény angyala volt, de seregével együtt letaszított, mert engedetlen vala és hogy a pokol így származott. Az angyalok nagyon csodálják, hogy a keresztény világban ez a hit járja. Ezért azt akarják, hogy megbízásukból határozottan kijelentsem, hogy sem az égben nincs egyetlen egy angyal, a ki kezdettől fogva teremtetett, sem pedig a pokolban nincs ördög, a ki mint a fény angyala teremtetett és utóbb letaszított volna, hanem valamennyien úgy az égben, mint a pokolban az emberi nemből származnak.“

A szellemeknek, valamennyi angyalnak és ördögnek, emberi alakjuk van.

„Hogy az ember lelke testétől megválva is ember és hasonló alakú marad, erről éveken át, mindennapi tapasztalat alapján, meggyőződtem; mert ezerszer láttam s hallottam őket és beszéltem is velük. Ezért, ha az ember szellemmé lett, nem tud mást, mint hogy abban a testben van, melyben a földön volt, tehát azt sem tudja, hogy meghalt. A szellemembernek valamennyi külső és belső érzéke is megvan, mely földi életében megvolt. Lát, hall és beszél mint azelőtt, ugyanúgy szagol és izlel, és ha megérintik, ugyanúgy érzi, mint azelőtt. Óhajt, kíván, kér, gondolkodik, megfontol, befolyásoltatja magát, szeret és akar mint azelőtt és a ki örömet talál a tudományos foglalkozásban, az olvas és ír, mint azelőtt.“

Hogy az ember szellemekkel érintkezhessék, bizonyos sajátlagos állapotban kell lennie. De ez az állapot két különböző alakban nyilvánulhat, a mennyiben vagy az ember (azaz az élő ember lelke) a testtől vagy a test a lélektől távollevő helyre távozik.

„A mi az első pontot, a léleknek a testből való kihelyeztetését illeti, a dolog így áll: az ember bizonyos állapotba jut, mely középállapot az alvás és ébrenlét között, melyben azonban azt hiszi, hogy teljesen ébren van. Ebben az állapotban egészen tisztán és világosan láttam, hallottam és csodálatosképen érintettem is szellemeket és angyalokat és pedig úgy, mintha testemnek ebben nem igen lett volna része.

A mi a második pontot, vagyis a testnek a lélektől való eltávolodását illeti, két-háromízben élénken átéltem, hogy ez mi és miképen megy végbe. Egyetlen példát idézek. A város utczáin és mezőkön

jártam és ugyanabban az időben szellemekkel is beszélgettem, de úgy tudtam, hogy ébren vagyok és mindent egészen úgy láttam, mint máskor. De miután több órán át így jártam, egyszerre észrevettem és testi szememmel is láttam, hogy egészen más helyen valék.“

Azt is megtudjuk, hogy miként beszélnek a szellemek az emberekkel. „Az angyalok és szellemek beszélgetése valamely emberrel ugyanolyan világosan hallható, mint mikor emberek beszélnek egymással; de a jelenlevők nem hallják, hanem csak az, a kihez a szellem beszél. Ennek oka abban rejlik, hogy az angyal vagy szellem beszéde előbb az ember gondolatai közé jut és innét belső úton érkezik hallószervébe, melyet tehát belülről mozgat meg Ma azonban már ritkán szabad valakinek, hogy szellemekkel beszéljen, mert ez veszedelmes; ilyenkor ugyanis észreveszik, hogy valami emberrel van dolguk, a mit különben nem tudnak, már pedig a gonosz szellem természete olyan, hogy halálosan gyűlöli az embert és semmire sem vágyódik inkább, mint hogy őt testileg, lelkileg megrontsa.“ Folytathatnók ezeket az idézeteket és a modern spiritizmus főbb tanainak legtöbbjét a SWEDENBORG munkájából vett kivonatokkal ismer-tethetnők. De elég lesz ennyi, minthogy ezzel a főbb pontokat megismertük.

A német pneumatologusok.

Nincsen új dolog a nap alatt. Hasonló mozgalom, mint a mely napjainkban az amerikai spiritisztáktól indult ki, egy ízben már régebben is volt, bár igaz, hogy kisebb mértékben. SWEDENBORG követői két táborba

szakadtak, úgymint népszerű, nem kritikus és viszont inkább tudományos irányúba. Az első az „északi látnok“ legvadabb képzelődéseit az égről és a poklóról mint vallási hitelveket vakon elfogadta és azokon új vallását, „az új Jeruzsálem egyházát“ építé fel. A másik irányzat, melyet főleg német orvosok, jogászok és hittudósok képviseltek, előbb csak SWEDENBORG alapeszméjéhez csatlakozott, mely az emberi s a szellemvilág közötti érintkezés lehetőségét hirdeti; ezeket az eszméket azután tovább fejlesztették és a különböző korok mindenkori tudományos fölfogásával összeegyeztették. Minket itt kizárólag ez az utóbbi irányzat, a német pneumatologia vagy „szellemtan“ érdekel, minthogy kétségtelen, hogy a pneumatologusoké az a dicsőség, hogy ők voltak az elsők, a kik rendszerbe foglalták azokat a tanokat, melyek ma a „spiritizmus“ néven ismeretesek. Ezzel nem akarom állítani, hogy az amerikai spiritiszták eszméiket tisztán a német pneumatologusoktól kölcsönözték, sőt az amerikaiak ezeket valószínűleg még csak névszerint sem ismerték. Daczára ennek, tény, hogy az európai tudósok, legalább is két évtizeddel a modern spiritiszta mozgalom előtt, az amerikai spiritizmussal megegyező tant fejtettek ki. Mutassuk be ezt az európai spiritizmust vagy pneumatológiát néhány rövid vonásban. Mivel azonban a különböző bűvárok álláspontjainak ismertetése nagyon is messze vezetne, csak azokat a férfiakat említem, kiknek fölfogása a modern spiritisztakéval megegyezik.

A tulajdonképeni elméleti irányt a pneumatologusok között JUNG-STILLING JÁNOS HENRIK képviseli. 1740-ben született Nassauban, mint szegény falusi tanító gyermeke. Öregszülei, a kiknél nevelkedett, szigorúan

vallásosak, de a mellett babonások valának úgy, hogy képzelete sejtelmekről, előjelekről és kísértetekről szóló mesékkel kora gyermekora óta megtelt. Strassburgban orvosi tanulmányokat végzett és mint szemorvos nagy hírnévre tett szert. Később a heidelbergi egyetemen az államtudományok tanára lett, 1817-ben halt meg.

JUNG-STILLING nagyszámú misztikus-vallásos munkát és regényt írt, melyeket itt figyelmen kívül hagyunk. „A szellemtan elmélete“ című könyvében (Nürnberg, 1808) a szellemekről szóló tanát összefüggően adja elő, úgy, hogy elégséges lesz, ha kizárólag ehhez tartjuk magunkat. A szerző lényegileg SWEDENBORG álláspontján van, munkája azonban főleg annyiban érdekes, hogy az emberek és a szellemvilág egymáshoz való viszonyának a hipnotizmus segélyével való magyarázására benne látjuk az első kísérletet. A MESMER által 1779-ben megindított mozgalom a hipnotizmus vagy mint akkor nevezték, mesmerizmus, illetve állati delejesség tünetényeinek részletesebb megismeréséhez vezetett. JUNG-STILLING ezt, mint orvos, természetesen jól ismerte és minthogy akkoriban azt hitték, hogy az ember a hipnózis legmélyebb fokán, a szomnambulizmusban, távolbalátóvá lesz, könnyen érthető, hogy az elfogadott tény a távolbalátás magyarázására használták fel. JUNG-STILLING elmélete éppen azért méltó a figyelemre, mert a modern okkultista tanoknak szinte elibük nyúl. Az ember testből, lélekből azaz idegszellemből és szellemből áll. A szellem isteni eredetű; érzékelő képessége határtalan volna, ha az idegszellem nem kötné a testhez. MESMER módszerével a test és szellem közötti kapcsolatot nagyrészt megszüntethetjük; ezáltal a szomnambulok érzékelő ereje fölszabadul,

térben és időben távolbalátókká lesznek és odáig juthatnak, hogy a szellemeket is látják. Ha az élő ember szelleme az idegszellemmel fölszabadul a testtől, más, távolfekvő helyeken jelenhet meg; így a szomnambul hasonmássá válhatik. Ez olyképen válik láthatóvá, hogy a szellem az idegszellem segélyével mindenkor környezetéből anyagot vonz magához és így testet készít magának. Ily módon a fantom egyszerre többek előtt láthatóvá válik. Mint látjuk, itt a modern materiálizációk magyarázata tárul elénk leglényegesebb pontjaiban. Ugyanezt találhatjuk a legtöbb egyéb spiritishta tüneményre és elméletre vonatkozólag, ha mélyebben tekintünk JUNG-STILLING munkáiba. De nem akarunk ezzel több időt tölteni, mert akkor a modern spiritizmus későbbi beható tárgyalása csak unalmas ismétléssé válnék. Már pedig napjaink spiritishta elmélete és gyakorlata figyelmünk és érdeklődésünk javát méltán megköveteli, minthogy jelentőségével és elterjedésével a régi pneumatologia soha nem vetekedhetett.

Egy tekintetben értékes eredménye van az európai spiritizmusnak: fölkelte az érdeklődést a babonának régebbi, a nép között még élő formái iránt és azt eredményezte, hogy ezeket buzgón kutatni és gyűjteni kezdették. E tekintetben a legnagyobb érdemeiket HORST KONRÁD GYÖRGY nevű lelkész (1767—1838.) szerezte. Az ő „*Demonomagiá*“-ja (Frankfurt, 1818) a boszorkánypörök története megírásának legrégibb kísérlete. „*Varázskönyvtára*“-ban (1821—1826) nagyszámú, a babona és varázslat különféle dolgait tárgyaló régi munkát és kéziratot pontos szöveggel közölt. E gyűjtő munkája közben ragadta meg figyelmét az az észlelet, hogy a távolbalátás épen nem valami rendkívüli dolog

és nem is csak a történelmileg ismeretes látnokokon fordult elő, hanem, hogy egész néptörzsek vannak, mint például a felső skótok, a kiknél ez mindennapos dolog volt. „Deuteroskopia“ című munkájában tehát (1830) mindenféle beteljesedett jóslásnak leírásait nagy mennyiségben gyűjtötte össze. Ebben elég kritikával járt el, a mennyiben iparkodott, hogy minden esetben adatokat szerezzen, melyek az illető jósnak megbízhatóságát bizonyítani hivatva voltak. HORST deuteroskopiája ilymódon mestermű lett, melyet csakis az utolsó évek egyes hasonló irányú angol munkái múlnak fölül. Hogy a sok csodálatos eseményt meg is magyarázza, azt meg sem kísérelte; állandó refrainje: „hogyan kell ezt magyarázni? — én nem tudom!“ Az anyagot nem rendezte, a mi különben nagyon is nehéz föladat lett volna. Ellenben figyelmeztet arra, hogy lényeges különbség van az olyan látomások és álmok között, melyekben a később bekövetkezett esemény megjövendölése foglaltatik és ama sokkal általánosabb csoport között, mely a jövőt csak mintegy képletesen sejteti velünk előre. Az elsőkre példa gyanánt SWEDENBORG jóslásait hozhatjuk föl. Egyébként mindkét alak ugyanazon családban, sőt egymás mellett egyazon személyben is előfordulhat.

Az ilyen jelenségek részletesebb megvilágítására HORST munkájának egynéhány legjobban hitelesített adatát idézem. Ezek az események a flensburgi LYSIUS családban történtek meg, mely családnak minden nemzedékében akadt néhány távolbalátó egyén. A család legjelentékenyebb tagja, LYSIUS HENRIK, a ki a XVIII. század közepén mint a hittudományok tanára halt meg Königsbergben, buzgó ellensége volt a boszorkányhitnek és sokat küzdött a boszorkánypörök ellen;

úgy látszik tehát, hogy korához képest nem igen volt babonás. Ez a férfiú maga is távolbalátó volt; összeírta a családjában előfordult látomásokat. A nagyanyja, LANG ANNA, egy napon pompás temetési menetet látott, melynek minden részletét leírta. Csakhogy ez a leírás csakis nemes embernek a gyászkiséretére illett, a milyen pedig nem is lakott a postaépületben, a melyből a menet kiindult volna. Két nappal később két holsteini nemes Flensburg közelében párbaft vívott. Az egyiket halálos sebbel hozták a postaépületbe, a hol meg is halt, mire temetése e házból történt, még pedig ugyanúgy, a hogy azt LANG ANNA a legkisebb részletig előre elmondotta volt. Ez a példa jövődő eseménynek valóságos előrelátását mutatná. — Midőn öreg nagyanyja megbetegedék, ágyát a nappali szobába állították, hogy könnyebben ápolhassák. Egy este Lysius épen nála volt és távozván, dolgozószobájába akart visszamenni. Ekkor a nappali szoba ajtaja előtt koporsót látott, mely oly módon volt felállítva, mint a díszravatal. Csakhogy a koporsó az egész ház legkényelmetlenebb helyén állott, mert a két leggyakrabban használt ajtót zárta el. Lysius azonnal odahívta legidősebb nőtestvérét (a ki szintén távolbalátó volt) és megkérdezte, vajjon ő is látja-e a ravatalt? Ez megijedt, elhalványodott és felelet nélkül visszavonult. Nagyanyja nemsokára ezután meghalt, a temetés napján pedig a koporsót Lysius távollétében és tudtán kívül éppen arra a helyre tették, a hol ő azt látta volt. Ezt főleg a helynek rendkívül kedvezőtlen megválasztása tette különösen csodálatossá.

Régi leírások a felső skótoknál általánosan elterjedt dologként említik, hogy a távolbalátás bizonyos családokban tovább öröklődik, és hogy a távolbalátó,

midőn jelenést lát, azt pusztá érintéssel másra is átviheti. Az említett eset is ilyesmit bizonyít. A nagyanya és a két testvér, valamint anyjuk is távolbalátók; a nőtestvér pedig ugyanazt a jelenést látja, a melyet fivére, a mit lelki fölindultsága eléggé bizonyít.

A *szimbolikus álmra* Lysius-nak egy másik élménye szolgálhat például: hivatalos teendők miatt Koppenhágában időzött és egy este mennyezetes ágyban feküdt, arcczal a falnak. Az utolsó levél, melyet hazulról kapott, azt jelentette, hogy mindannyian jól vannak. Egyszerre csak egészen világos lett a szoba és az ágy függönyén emberi árnyékot látott végig haladni. „Ugyanekkor — írja Lysius — a legnyomatékosabban belém vésődött, mintha valaki hangosan mondaná: *umbra matris tuae* (anyád árnyéka).“ Azonnal megvizsgálta a szobát, de semmit sem talált, a mi a tüneményt megmagyarázta volna. A legközelebbi postával megkapta a hírt, hogy anyja meghalt, még pedig azon estén, melyen látomása volt.

Ebben a látomásban az anya halálát könnyen érthető szimbolika jelképezi előre; de a szimbolika a legtöbb hasonló esetben annyira erőltetett és fantasztikus, hogy igazán jóakarat kell hozzá, hogy a látomást valamire magyarázhassuk. HORST gazdag gyűjteményéből csak egy példát említek, melynek valódiságát szintén nagyon szavahihető tanuk bizonyítanak. Előkelő fiatal hölgy egészségesen jött haza társaságból és lefeküdt. Mialatt vetkőzött, társalkodónője és szobalánya a szobában voltak. A társalkodónő azután leindult a lépcsőn saját szobájába; de a lépcsőn úrnőjét látta, a ki vele szembe jött, még pedig nem levetkőzve, a hogy elhagyta volt, hanem abban az öltözékben, melyet az estélyen viselt. A fiatal nő e

látomáson borzasztóan megrémült és sírva ült ágyára. Néhány percz múlva bejött hozzá a szobaleány és kérdezte, hogy mi baja? A társalkodónő azt felelte: „Láttam“ Ugyanebben a pillanatban a szobaleány is közbe vágott: „Igen, én is láttam“ Mindkettőnek ugyanaz a látomása volt, melyet még este elmondottak a ház urának. Ez természetesen gondoskodott róla, hogy felesége ne tudjon meg semmit; a hölgy azonban még az éjjel megbetegedett és nyolcz nap múlva meghalt.

Már az is nagyon kétséges, hogy mindkét nőnek tényleg ugyanaz a látomása volt-e; semmi esetre sincsen bebizonyítva, nem egészítette-e ki elbeszélését az egyik a másiknak szavai után. De ettől eltekintve sincsen az egész eseménynek fontossága. Az, hogy valaki úrnőjét estélyi öltözékben látja, bizony kétséges előjele a halálnak; halottasing pl. sokkal inkább mutatna erre. Az egész, úgy látszik, különféle körülmények véletlen összetalálkozása volt, melyekkel e helyen nem akarok bővebben foglalkozni. Az ilyen leírások értékét munkám utolsó részében pontosabban szándékozom vizsgálni.

Mint mondtam, HORST egyáltalában nem bocsátkozik e jelenségek magyarázatába; csak elmondja, hogy a skót távolbalátókon és másokon is észlelték, hogy a szemük, a míg a látomás tart, mozdulatlan és merev, és hogy a látnok ebben az állapotban könnyen elájul, ha hirtelen erős érzéki inger éri. Nézete szerint ez beteges, szomnambul állapotra mutat és esetleg ebben kereshetnők a dolog magyarázatát. HORST kartársa, v. ESCHENMAYER, orvos és filozofus, a dolgokat már nem tekinti ilyen józanul. Egyenesen kijelenti, hogy ez a sejtő erő csakis a védőszellemekben

való hittel magyarázható, a kik a látnokban a látomást előidézik. Ezzel a magyarázattal a modern spiritizista elméletnek vág elébe. Bizony, inkább azon csodálkozhatnánk, hogy ő, a filozofia tanára a XIX-ik században, régi germán elődeink álláspontját nem haladta túl, mert azok is védőszellemek segélyével magyaráztak minden ilyen látomást. (FYLGAR, v. ö. 104-ik lap.)

A prevorstí jósnő.

Láttuk, hogyan fejtette ki SWEDENBORG az emberi és a szellemvilág között való kölcsönös érintkezés tanát és a pneumatologusok a távolbalátást és a szellemlények materializációinak modern tüneményét hogyan vonták ebbe a kategóriába. Azonban ezzel az összes spiritizista elméleteket és tapasztalatokat még éppen nem merítettük ki. Hiányzik még a fizikális tünemények nagy csoportja, melyeknek a spiritizmus óriási elterjedését és jelentőségét jó részben köszönheti. Már előbb említettük, hogy ezeket a jelenségeket Európában már régebbi időben is jól ismerték; így HORST, ha máshol nem akadt volna rájuk, ilyen tüneményekről szóló nagyszámú leírásokat a boszorkánypörök okmányáiból is összegyűjthetett volna.

De a pneumatologusoknak nem kellett ilyen történelmi bizonyítékokkal beérniök; rendelkezésükre állott a „saját külön“ médiumuk, HAUFFE szül. WANNER FRIDERIKA, a ki századunknak talán legjelentékenyebb médiuma volt. Távolba és jövőbelátó volt, egyre szellemekkel közlekedett, mint médium írt és beszélt, és minden lehető élettelen tárgyat önálló mozgásra indított; szóval univerzális médium volt.

Két évig KERNER JUSZTIN ANDRÁS nevű ismert

orvosnál (élt: 1786—1862) tartózkodott Weinsbergban. KERNER a médium ott tartózkodásának ideje alatt előadódott csodálatos tüneményekről gondos naplót vezetett; azonkívül mindenféle kísérletet is végzett rajta. Az ülések, vagy — hogy mi is ezzel a divatos kifejezéssel éljünk — „szeánszok“ száma állítólag néhány ezerre rúgott. Összes idevágó tapasztalatait „Die Seherin von Prevorst“ című, Stuttgartban 1829-ben megjelent nagy munkájában gyűjtötte össze. Ebből a különös munkából kölcsönöztük a jósnő életének és működésének a következőkben röviden összefoglalt rajzát.

WANNER FRIDERIKA 1801-ben született Prevorst nevű hegyi falucskában, Würtembergben. Miként a hegyi lakók általában, úgy az idevaló nép is erőteljes; a legtöbb magas kort ér el, a nélkül, hogy valaha betegeskednék. A völgyekben elterjedt betegségek itt nem igen mutatkoznak, ellenben gyakoriak, már gyermekkorban is, az ideges betegségek. Így Prevorst környékén a gyermekek között valami, a vidatánczhoz hasonló betegség járványos szokott lenni, s egyszerre támadja meg valamennyit. WANNER FRIDERIKA, a ki gyermekkorában, úgy látszik, rendkívül erőteljes volt, sohasem szenvedett ilyen ideges rohamokban; ellenben a vidék elhagyatott volta és a kellő foglalkozás hiánya okozta, hogy korán magába zárkózott és tépelődő természetű lett. Már, ekkor távolb látó kezdett lenni, legalább álmaiban, és midőn később a Prevorsttól mintegy másfél mértföldnyire fekvő Löwensteinbe, nagyszülői házába került, már kísérteteket is látott. Mintegy tizenkét éves korában visszatért szülői házába, előbb Prevorstba, majd utóbb Oberstenfeldbe, hová atyját, ki erdész volt, áthelyezték. Itt szülei hosszas betegségbe estek és kedélyvilága a sok gond

és virrasztás következtében beteges irányban fejlődött; mindinkább magába mélyedt. 1821-ben egy HAUFFE nevű kürnbacher kereskedőhöz ment férjhez; ettől a pillanattól fogva élete merő ellentéte lett előbbi életének. Kürnbach hegyektől körülzárt mély völgyben fekszik. Itt egészen más éghajlat alá került, mint a milyet eddig megszokott volt. Ennél sokkal nagyobb bajnak bizonyult az, hogy most üzletember felesége letére, nagy házat kellett tartania, míg azelőtt csak a magányt ismerte. Az a kényszer, hogy mindenki iránt barátságos, előzékeny legyen, nem csekély erőfeszítésébe került. Azonban ezt az életet hét hónapnál tovább nem tudta elviselni. 1822. elején, egy éjszakai álma után, heves hisztériás rohama volt, borzasztó görcsökkel. A teljességgel ésszerűtlen gyógyítás, melyben falusi kirurgusok és javasasszonyok részesítették, testi erejét még inkább pusztította. Így pl. rövid idő alatt harminczkétszer vágta rajta eret. Miután mindez nem használt, végre valódi orvost hívtak, ki őt szuggesztív módon, mágneses kézvonásokkal gyógyította. Ez valamit használt ugyan, de korántsem gyógyította meg teljesen.

A következő négy évvel, melyet váltakozva majd szülőinél Oberstenfeldben, majd egy löwensteini fürdőhelyen töltött, részletesen nem foglalkozunk. E helyeken az orvosok delejezéssel, mindenféle kuruzsló pedig amulétokkal és szimpatihás szerekkel gyógyította. Ez idő alatt két gyermeke is született, kik közül az idősebbik nemsokára meghalt. Mindez lelki egyensúlyát egyre jobban megzavarta. Minduntalan kísérteteket látott s jövőbelátása mind jobban kifejlődött. Erről az időszakról KERNER a következő részleteket beszéli: „Ebben az időben azt vette észre, mint ha egy

héten át minden este hét órakor valami szellem magnetizálná, melyet azonban csakis ő maga látott. A szellem a delejezést három, sugárszerűen kinyújtott ujjal végezte. A vonások többnyire csak a szívgödör tájáig értek. A szellemben nagyanyjára ismert. Megfoghatatlan, bár számos szavahihető tanu erősíti, hogy ebben az időben olyan dolgok, eszközök, melyek tartós érintése káros hatással volt rá, önként, mintha csak láthatatlan kéz ragadná el, kisiklottak kezéből. Így gyakran látták, a mint az ilyen tárgy, pl. ezüstkánál, kezéből az elég távol levő tárgyra tevődött át, de nem úgy, mintha oda dobták volna, hanem szép lassan haladva keresztül a levegőn, mintha csak láthatatlan kéz vinné oda, a hova való.

Ez időben a távolbalátás szokatlan mértékben jelentkezett a betegen. Üvegben, tükörben oly dolgokat látott, melyek távoleső helyeken történtek. Így egészen pontosan leírt egy kocsit, az abban ülő embereket, a lovak színét stb. és egy félóra múlva csakugyan hasonló kocsi haladt el a ház előtt. Rendszeres orvosi kezelés, és muló javulások daczára, állapota tartósan nem javult; azért ismét ott hagyták az orvost, és a legrosszabb fajtájú kuruzslóknál kerestek segítséget. Midőn most férje azt kívánta, hogy térjen hozzá vissza s erre rá is beszélte, állapota még rosszabbra fordult. Előbbi betegségeihez még vérfolyás, skorbut és hasonló bajok járultak. Most ismét orvoshoz fordultak, és csaknem KERNER akarata ellenére elhatározták, hogy gyógyítás végett hozzá Weinsbergbe utazzék. Ezen időbeli állapotáról KERNER a következőket beszéli:

„H.-né 1826 november 25-én érkezett ide, halál-sápadtan, aszottan, még a felkelésre, lefekvésre sem

volt elég ereje. 3—4 percenként egy-egy kanál levest kellett neki adni, melyet sokszor lenyelni sem tudott, csak szájába vett s ismét kiköpött. Ha megvonták tőle, eszméletét veszítette, vagy katalapsziába esett. Foghúsa vastag volt, a skorbut miatt megdagadt, mindig vérzett, foga mind kihullott. Görcsök s szomnambul állapot éjszakai izzadással és véres hasmenéssel összekötött lázzal váltakoztak. Esténként hét órakor delejes álomba merült. Midőn megérkezése estéjén ez az álom meglepte, engem magához kéretett; én azonban azt izentem neki, hogy most is és a jövőben is csak úgy beszélek vele, ha ébren lesz.

Midőn fölébredt, odamentem hozzá és röviden, de komolyan kijelentettem, hogy arra, mit álmában beszél, nem leszek tekintettel, sőt arról, mit ilyenkor mond, tudni sem akarok; hogy szomnambul állapotának, mely rokonai sajnálkozására már olyan régóta tart, végre is meg kell szűnnie. E kijelentést még néhány nagyon komoly kijelentéssel toldottam meg: mert szilárdan elhatároztam, hogy komoly lelki gyógyítással és ezzel kapcsolatban akaraterejének felébresztésével agyára hatva fogom túlnyomó zsigeri életét elnyomni.

E kétségkívül helyes terv azonban nem hozta meg a kívánt eredményt.

„A gyógyításmóddal, melyet alkalmazni akartam, már elkéstem. A korábbi különféle mágneses hatások szokatlan ellentétes irányt adtak idegei életének; oly élet, melynek forrása a szervezet ereje, már nem is volt benne; másképen, mint kölcsönzött élettel, mások idegerezével és delejes hatásokkal, már nem is tudott élni, — a minthogy nyilván hosszú időn át csakis így élt. . . . Olyan mély

szomnambul életbe merült, hogy — a mint később bebizonyult — soha sem volt éber állapotban és ébrenléte csak látszólagos vala.“

Így KERNER, hogy életben tartsa, kénytelen volt újabb hipnotikus gyógyítást alkalmazni. E rendszeres gyógyításmóddal, melyet KERNER — kiváló orvos létére — szakértelemmel végzett, a beteg mind jobban erőre kapott és a médiumításos jelenségek roppant sűrűen és csodás erővel léptek előtérbe. Mellőzőm itt mindazokat a tüneteményeket, melyeket SWEDENBORG nyomán mint lélekjelenéseket és jóslásokat már ismerünk, melyeket szigorúan ellenőriztek és melyek KERNER állítása szerint mindig bekövetkeztek. Ránk nagyobb fontosságú HAUFFE-nének, mint médiumnak, más irányban kifejtett működése.

Már előbb említettük ama csodás fizikai jelenségeknek néhány példáját, melyek jelenlétében lejátszódtak. Hasonló eset történt KERNER házában, melyről KERNER a következőket beszéli:

„1827 október 6-án este hét órakor, midőn én és még néhány személy H.-né szobájában voltunk, az ajtó egyszerre magától felnyilott és ismét betevődött. Azonnal utána néztünk, de senkit sem láttunk, a ki az ajtónál járhatott volna. Rövid idő múlva abban a szobában, melyben tartózkodtunk, sajátságos érczes, csaknem dallamos hangokat hallottunk egészen tisztán, melyek néhány perczig tartottak; — de semmi tünetényt nem láttunk. 7-én délelőtt fél tizenkét órakor, ismét hasonló hangok hallatszottak a szobában és H.-né az előszobából a szobájába nyíló ajtó előtt csakhamar egy női szellemalakot látott elsuhanni.“

Mint gyógyítómédium is kiváló szerepet játszott H.-né. Szomnambul állapotában megmondta, hogy nem-

csak ő vele, de más személyekkel is, kik tanácsát kérték, mit kell tenni; több esetben ezeket a személyeket nem is látta, csak állapotuk leírását hallotta. KERNER több nagyon titokzatos gyógyítás esetét említi, melyeket H.-né utasításai szerint végeztek és a melyek valóban meghozták a kívánt eredményt. Minthogy majdnem kizárólag amulétokat rendelt, nem nehéz megfejtetni, hogy a gyógyítóerő titka ezekben az esetekben miben rejtett.

A modern író- és beszélőmédiák kivétel nélkül olyan nyelven beszélnek vagy írnak, mely vagy ma is használatos még, vagy legalább valamikor használatban volt. Sokszor persze olyan nyelvet szeretnek használni, melyet sem maguk nem ismernek, sem környezetük nem ismer; azonban ez a nyelv, állításuk szerint, mindig valamely élő vagy holt nyelv. E tekintetben a prevorsti jósnő mai kollégáit tetemesen fölülmulta. Ő t. i. rendszerint olyan kifejezésekkel írt és beszélt, melyeket az ő „benső nyelvének“ nevezett, és a melyről azt állította, hogy ez a szellemek saját nyelve. KERNER teljes komolysággal mondja:

„Nyelvtudósok ebben a nyelvben itt-ott csakugyan a kopt, arabs és héber szavakhoz hasonló szavakat találtak. Így a kezét „Bjat“-nak nevezte. „Bi“, helyesebben „pi“, a kopt, ó-egyiptomi nyelvben „a, az“. „Jat“ héberül van és kezét jelent. Úgy látszik, hasonló eset forog fenn a „pi jogi“ kifejezésnél, melyen a juhot érti“.

Ezeket a szavakat állítólag teljes következetességgel használta, annyira, hogy környezete végül már értette, ha így beszélt. Írt is e nyelven és ilyenkor nem a szokásos betűket használta, hanem szintén saját találmányú írásjeleket. De ezek a jelek csak részben voltak

betűk; ugyanazokat a szavakat gyakran különbözőképen írta, úgy, hogy csak ő tudta elolvasni. KERNER, sajnos, oly vakon hitt benne, hogy nyilván meg sem vizsgálta, vajjon különböző alkalmakkor ugyanúgy olvasta-e ugyanazokat a jeleket? Kétségkívül van rá némi okunk, hogy ebben kételkedjünk.

Mindama számos theoretikus-misztikus kinyilatkoztatás közül, melyet a prevorsti jósnő a világrendről tett, egyetlen egy érdemel említést, minthogy ez modern spiritizma elméletet előz meg, mely a médiumok fizikális megnyilatkozásait akarja magyarázni. Így azt mondja:

„Az idegszellem a lelket a testtel, a testet pedig a világgal kapcsolja össze. Ez az idegszellem a halál után a lélekkel együtt távozik és elpusztíthatatlan. Általa a lélek étheres burkot alkot a szellem körül. Az idegszellem a halál után is növekedhetik és segítségével az átmeneti kör szellemei, kapcsolatban egy bizonyos különös anyaggal, melyet az idegszellem a levegőből von magához, hangot adhatnak, minek következtében az emberek részére is hallhatókká válnak; segítségével a szellemek a testek nehézségét is megszüntetik, úgy hogy a testeket helyükből kimozdíthatják, vagy fölemelhetik, dobhatják stb., továbbá az ő közvetítésével érezheti meg az ember a szellemeket. Az az ember, a ki tiszta, üdvözült állapotban hal meg, — ám ilyen kevés van — ezt az idegszellemet nem viszi magával a túlvilágra. Üdvözült lelkek, kik az idegszellemtől mentek, nem hallhatók, nem kísértenek. Kárhozott lelkek ezt leginkább tehetik“.

A modern spiritizmusnak alig van elmélete vagy ténye, melyet a német pneumatologia, miután a prevorsti jósnővel fejlődése tetőpontját elérte, már világosan ki nem fejezett volna.

A spiritizmus keletkezése Amerikában.

Davis Andrew Jackson.

DAVIS ANDREW JACKSON, kit méltán neveztek el az új világ SWEDENBORG-jának, 1826. augusztus 11-én Blooming-Groveban, New-York állam Orange grófságában született. Atyja iszákos varga volt, anyja vallásos és művelt lelkű nő, ki gyöngéd, vézna, nehéz [felfogású] gyermekének szeretettel viselte gondját; azonban ideges és távolbalátó volt, minek következtében a fiatal DAVIS mind atyai, mind anyai ágról terhelt volt és szomnambulizmusra való hajlamosságot örökölt. Nagy mértékben növelte a gyermek eme hajlamosságát, hogy babonás és túlzásra hajló anyjának felügyelete alatt nőtt fel. Ily módon képzelete és kedélyvilága folyton új meg új táplálékot nyert, míg fejlődése egyéb tekintetben visszamaradt, olyannyira, hogy csak tízéves korában adhatták iskolába. Iskoláztatásával azonban már egy év múlva, mielőtt még a legelemibb ismereteket elsajátíthatta volna, fel kellett hagynia. Előbb gipszmalomban dolgozott, majd utóbb falusi szatócsnál inaskodott, de mindehhez gyöngének és ügyetlennek bizonyult. Végre egy nagyon vallásos farmer özvegye juhpásztorul fogadta; az özvegy a katekizmus olvasására és szorgalmas templomlátogatásra szorította DAVIS-t, ki ezáltal csakhamar vallásos elmélkedésbemerült, minek következtében szomnambul állapotban látomásai keletkeztek. Nyolcz éjjel egymásután szomnambul állapotban járt kelt és leírta az éden kertjét, a mint ezt álmában látta volt. Miután foglalkozását többszörösen változtatta, ismét csak üzletbe adták tanulónak, a mikor alkalma nyílt, hogy hiányos ismereteit az esti tanfolyamon egé-

szítse ki. Ebben az időben, az 1843-ik év vége felé, DAVIS életében fordulat állott be. Mr. LEVINGSTON magnetizőrhez került, ki az abnormis hajlamú fiúban kísérleteihez kitűnő médiumra talált; kezei között a gyermek abnormis hajlamai rendkívül gyorsan kifejlődtek. Szomnambul állapotban egyik látomása a másikat követte; legtöbbször GALENUS és SWEDENBORG szellemeivel közlekedett. Távolbalátása ez időben főképen a betegek gyógyítására irányult; gyógyító-médiummá lett, a meny nyiben szomnambul állapotban felismerte a pácziensek betegségét és gyógyítószer is javasolt. Néhány éven át mint gyógyító médium Mr. LEVINGSTON-nal és egy lelkésszel Amerikában utazott; sok szabad idejét főképen orvosi és természettudományi munkák, SWEDENBORG misztikus műveinek stb. buzgó tanulmányozására használta fel.

1845. május havában DAVIS-nak számos látomása volt, melyekben „rendkívüli kinyilatkoztatásoknak“ lett részese és azt a parancsot kapta, hogy azokat az emberiség jelen és jövő üdvére közzétegye. Ezért letelepedett New-Yorkban és természet- és szellembölcseletét szomnambul állapotban tollba mondotta. Két évig dolgozott e munkán és így keletkezett első és legjelentékenyebb műve: „The principles of nature, her divine revelations, as a voice to mankind“. Ebben a sajátos műben kifejezett eszméi sok ellentmondásra találtak, de számos lelkesült hívet is szereztek neki, kik az új filozófiát egész Amerikában terjesztették.

DAVIS immár hírneves ember volt. 1850-ben Stratfortba hívták, hogy az itt történt csodadolgokról véleményét mondjon. Ez esetek megvilágítására írta tulajdonképeni spiritisza munkáját: „The philosophy of spiritual intercourse“. Felolvasásai, melyeket Amerika városait

beutazva, filozofiájáról tartott, bőven jövedelmeztek; ehhez járult még, hogy több spiritisza ujság szerkesztője lett. Alapgondolatait „The great harmonia“ című hat vaskos kötetre terjedő művében fejtette ki bővebben. Háromszor nősült és egyik nejével tetemes vagyont kapott hozományul. Számos munkát is írt: így önéletrajzát, „The magic [staff“ című könyvet és több munkát a gyermeknevelésről. 1884-ben az Egyesült-Államok orvosi kollégiuma az orvostudomány és anthropologia doktorává nevezte ki. Egy évvel utóbb nyugodalmasabb életre New-Jerseybe vonult vissza, a hol tudomásom szerint még ma is él.

DAVIS számos műve közül egyelőre csak az elsőt, a „The principles of nature“ című munkát tárgyaljuk. Jóllehet e könyve csak távolról vonatkozik sajátképeni tárgyunkra, szükséges vele foglalkoznunk, mert DAVIS ebben fejti ki gondolatait a léleknek a halál után való állapotáról és „A szellemekkel való közlekedés taná“-ban már csak a következtetéseket kellett levonnia, hogy spiritisza rendszerét teljesen kiépítse. A két mű e benső összefüggése következtében a „The principles of nature“-ben hirdetett tan számos spiritisza irány vallásos és részben szociális programjává vált. A könyv óriási elterjedése is bizonyítja — 50 év alatt majdnem 40 kiadást ért — hogy a modern Amerika szellemi életében milyen kiváló szerepe jutott. A spiritizmus további fejlődése e mű ismerete nélkül teljesen érthetetlen.

Midőn DAVIS főmunkáját írta, nagyon tudatlan volt. Mindenütt, hol a pozitív csillagászat, geologia vagy történelem ismerete szükséges, könyve csak úgy hemzseg a durva hibáktól. Ezért, csak valamennyire művelt embernek, valóságos kinszenvedés, ha a mű

első részeit elolvassa. A harmadik rész azonban „A voice to mankind“, mely korunk társadalmi viszonyait tárgyalja, lebecsüli érdeklődésünket; kezdjük a mű szellemét megérteni: a proletár gyermek részvéte jut itt szóhoz, mellyel a hasonló sorsban szenvedők iránt viseltetik, kiknek szomorú helyzetét saját keserves tapasztalataiból ismerte meg. Midőn DAVIS ezeket a viszonyokat tárgyalja, valósággal ékesszólóvá lesz.

„A szegények azok, kiknek kívánságai sohasem teljesülnek. Ez nyomorítja meg őket annyira, hogy existenciájukat még figyelemre sem méltatják. Ők azok, kikre az emberi nem minden terhe, minden szenvedése nehezedik és tudatlanságuk következtében ebben az állapotukban meg kell maradniok. Ahhoz nem értenek, hogy a bűnt, a nyomort, mely közöttük tanyázik, megindító ékesszólással lefessék embertársaiknak; a békókat, melyeket hordanak, s melyek lehúzzák őket a földhöz, nem rázhatják le. Az osztályrendszer börtönéből nem tudnak szabadulni és szavukat sem emelhetik amaz embertelen bánásmód ellen, melyet ellenük alkalmaznak. A szegények a társadalom legalsó fokán állanak és folytonos ipari munkájukkal viselik a világ súlyos terhét, mely rájuk nehezedik. Nincsenek eszközeik, melyek segítségével e helyzetükből szabadulhatnának, vagy előbbre haladhatnának, mert haladásukat mindenképen ellenzik és emelkedésüket gátolják. . . .“

Úgy látszik, DAVIS egész munkája arra irányul, hogy a társadalom mostoha gyermekeit megvigasztalja azzal, hogy a haladás lehetséges és hogy a szegénység nem szükséges baj. Ámde ezzel meg az uralkodó vallással került ellentétbe, mely éppen az ellenkező álláspontot vallja és azt állítja, hogy a sze-

génység teljesen nem írható ki. A vallás ez ellentmondó tételét meg kellett czáfolni és az alaposság, a mellyel ezt DAVIS végezte, inkább németre vall, mint amerikaira. Egész kozmológiát ír.

Könyvét azzal kezdi, hogy leírja a világtestek keletkezését az ősi ködből, majd áttér a föld geológiai alakulásának, a növényi és állati élet keletkezésének és fejlődésének tárgyalására. A második részben az emberi nem őstörténetével foglalkozik, melyben természetesen a vallások keletkezése érdeklí leginkább és ezek közt ismét a biblia tanításai, melyeket nagy gonddal tárgyal. A bibliát nagyon alaposan ismeri; az a hidegvér azonban, mellyel történelmi tényeket megmásít, ha arról van szó, hogy a vallások mithológiai karakterét bizonyítsa, páratlan a maga nemében. „Arra, hogy a bibliai történettel külön foglalkozzam, csak az az ok kényszerített, hogy a biblia rengeteg tudatlanság, babona és hibás ismeret szülőoka lett a földön. Ez okból bebizonyítottam, hogy a biblia egyes részei kompendiumok vagy kivonatok a keleti mithológiából — zsidó, egyiptomi és perzsa költészetből — valamint beavatott szellemek műveiből és ragyogó képzeletéből. Azok az írott lapok sok nemes és felvilágosult embert állítanak elénk, kiknek gondolkodó ereje és képzelő tehetsége legnagyobb tiszteletünket és csodálatunkat teljesen megérdemli. Sok gyönyörű allegorikus és szimbolikus történet fordul benne elő és fényesen, pompásan is magyarázható. De a világ e történetnek oly isteni jelleget tulajdonít, a melyre az nem is tart igényt, és így az egészet homályba, valami érthetetlen miszticizmus és titokzatosság köntösébe burkolja, mely ítéletünket erőszakkal akarja kényszeríteni, és szellemi

képességeinket természetes állapotukból, rendes működésükből kizökkenti.“¹

A kereszténység dogmái közül főképen az eredendő bűnnel, a bűnbocsánattal és örök kárhozattal nem tud megbékülni.

„Az eredendő bűnről szóló tan az embert eredeti állapotában mint testi és lelki tekintetben tiszta lényt, mint a teremtés koronáját tünteti fel és felruházza őt egy isteni lénynek majdnem minden tulajdonságával. Ezt a tiszta, ártatlan embert oly csábító kísértések környezik, melyeknek nem tud ellenállni. Ámde nem igazságtalanság-e azt hinnünk, hogy Isten, ki az embert alkotta, ki tisztaságot és jóságot oltott szívébe, másrészt megtagadta tőle azt a képességet, hogy a kísértésnek ellenállni tudjon. Méltatlan dolog az istenségnek oly alattomos tervet tulajdonítani, mely az embert minden időre, tán örökre, boldogtalanságra kárhoztatja, mely még meg sem született nemzedékeket évezredekre sujt. Az eredendő bűn tana Isten jóságát és bölcsességét méltatlanul kisebbíti.“

„A tanítás szerint Krisztus hivatása az volt, hogy az embert közbenjárásával az örök kárhozattól megmentse. Ez a nézet nagyon közel jár az első emberek theologiai felfogásához. Ámde mondhatjuk, hogy valótlan és a józan ésszel épen nem fér össze az a felfogás, mely szerint Krisztus azért jött, hogy azt az adósságot, melyet az emberiség csinált, lerőjja.“

„Figyelemre méltó az is, hogy az örök kárhozatban való hit ott tenyészik legjobban, a hol ostobaság, tudatlanság és babona uralkodnak. Nem kevésbé érdemli meg figyelmünket az a körülmény, hogy az

¹ The principles of nature.

a rémes és igazságtalan dogma ugyanoly mértékben veszít tért, a mily mértékben az emberi szellem előítéleteit elveti és intelligenssé válik. E dogma sötétségből ered és sötétségbe vezet, és maga is oly sötét, hogy annak a tiszta fényes világosságnak, mely a felvilágosult ész trónusát körülövezi, még csak közelébe sem férközhetik. Csakugyan félrevezették az embereket, hogy higgyenek az örök tűz óceánjában, melyet elvetemült, elkárhozott lelkek anyaga táplál, kiknek kinszenvedései az isteni szellem dicsőségét és fenségét növelik! Csakugyan azt tanítják, hogy tüzes nyilakat szór, melyekkel a Mindenható büntetése borzasztó kárhozatba dönti az embert!“

E sötét tannal ellentétben DAVIS a más világon jobb állapotokat helyez kilátásba. Lirai szóáradattal, mely igaz prófétához méltó, leírja a szellemek életét és folytonos tökéletesedésüket a „másik szférában“.

A hely szűke, sajnos, nem engedi meg, hogy e nagy fejezetet egész terjedelmében közöljem; töredékből pedig csak hamis fogalmat nyernénk arról a valóban fenséges prófétai hangról, mely DAVIS e leírását jellemzi. Elmélkedései nagyon hasonlók SWEDENBORG-éihoz, azzal a különbséggel, hogy míg SWEDENBORG azokat a lelkeket, kik haladni nem akarnak, pokolra veti, addig DAVIS sem megállapodást, sem visszaesést nem tart lehetségesnek; a lelkek valamennyien a nagyobb tökéletesedés felé haladnak.

Érthető, hogy DAVIS nem épen rokonszenvező szemmel nézi a papságot, de támadásai durvaság nélkül valók. Ő mindig humánus marad, megőrzi felsőbbbségét, sajnálkozik tévedéseiken, és éles elmével korholja őket.

„A papság állása nagyon szerencsétlen. Meg-

érdemlik az egész világ rokonszenvét, azonban foglalkozásukat mielőbb meg kellene változtatniok. Kellene, hogy befolyásuk inkább az igazságon, mint a tudatlanságon, inkább a jóakaraton, mint a korlátoltságon, inkább a világosságon, mint sötétségen, inkább a természetben, mint könyvön, inkább az Istenben, mint az ördögön alapuljon, a ki — t. i. az ördög — manapság legjobban támogatja és védelmezi a papokat azok ellen a támadások ellen, melyeket a természetes erkölcs és emberi intelligencia ingatag rendszerük ellen intéz.“

Így fűszerezi könyvének vallásos részét polémiákkal, sikeresen támadva azokat a vallásokat, melyek az emberiség nagyobb részét a földön örök szegénységre, a más világon pedig még siralmasabb állapotra kárhoztatják.

Ezzel ellentétben, mint láttuk, DAVIS tanítása szerint az egyén túlvilági élete nem; egyéb, mint folytonos tökéletesedés, — de az emberiség már itt e földön is mind inkább elviselhető állapot felé halad. A tökéletlenség állapotában élünk. Ámde miként a chaoszból szabályszerű mozgással égi testek fejlődtek, úgy az emberi társaság is rendezetlen állapotából rendezett viszonyok felé halad.

A hydesvillei és stratfordi kísértet.

Rátérünk arra az eseményre, mely az egész spirítiszta mozgalomnak tulajdonképeni okozója volt.

Wayne grófság Hydesville nevű falucskájában egy ember éjnek idején arra ébredt, hogy ajtaján kopognak. Utána néz, de nem lát senkit. Alig, hogy visszafekszik ágyába, ismét kopogást hall és ez több-

ször ismétlődik, a nélkül, hogy okát felfedezte volna. Kevéssel utóbb, éjfélkor, kis lánykája kiáltva ébredt fel és elbeszélte, hogy arczát egy hideg kéz végig simította. Azután semmi sem hallatszott már a dologról, míg később egy Mr. Fox nevű tekintélyes methodista férfiú nejével és három leányával ama házba költözött. 1848 február havában, miután a gyermekeket már lefektették, ismét csak elkezdődött a sajátos kopogás. Egyik gyermek tréfából az ujjával csattogatott és a kopogás ugyanabban a taktusban felelt. A gyermek erre azt kiáltja: „számlálj csak egyet, kettőt, hármat, négyet“ és így tovább; minden szám előtt tapsolt kezével. Az ismeretlen lény ugyanannyit kopogott. Erre Fox-né felszólította, hogy már most számláljon tízig; mire tíz koppanás hallatszott. Azután a gyermekek korát kérdezte; minden kérdésére a megfelelő számú koppanás felelt. Ekkor az asszony azt kérdezte, hogy ember-e az, a ki e zajt okozza. Erre nem jött felelet. Majd azt kérdezte, hogy szellem-e? Ha szellem, akkor kopogjon kétszer. Két kopogás volt a válasz. Majd tovább kérdezősködött és megtudta, hogy a szellem e földön szatócs volt, ugyanabban a házban lakott, hol meggyilkolták és a pin-czébe temették. — Megvizsgálták a dolgot és a pin-czében csakugyan csontvázat találtak. Az eset feltűnést keltett, a szomszédok oda sereglettek, hogy hallják a kopogást, mely ezután állandóan ismétlődött; de okát felfedezni senki sem tudta. A Fox családról kijelentették, hogy az ördög szállotta meg, és ki is zárták a methodista községből; nemsokára azután Rochesterbe költöztek.

Itt a kopogás ismét elkezdődött és ugyanolyan feltűnést keltett, mint Hydesvilleben. Minthogy csak

akkor hallatszott, ha a gyermekek is ott voltak, természetesen azt hitték, hogy valamely módon a gyermekek okozzák a zajt.

Ezért a város legtekintélyesebb embereiből bizottságot alakítottak, melynek feladata volt, hogy az esetet megvizsgálja. E bizottság nagy gonddal fogott dolgához; a gyermekeket párnákra állította és meggyőződött arról is, hogy nincsen oly készülékük, mellyel e zajt előidézhethnék. Mindeme rendszabályok daczára a kopogás a padozatban és a falakban hallható volt és okát felfedezni nem lehetett. Sok ember jött esténként a Fox-családhoz, hogy a hírhedt kopogást hallja. Rendesen egy nagy asztal köré gyűltek és most már úgy hallatszott, hogy a hangok az asztalból indulnak ki. Így fedezték fel az asztalkopogást, majd nemsokára az asztal mozgását, az ú. n. asztaltánczoltatást is. Sokan már most úgy találták, hogy ily hangok és mozgások az ő közelükben is keletkezhetnek, míg más embereknél ilyesmi soha sem történt. Így állapították meg, hogy a médiumitás olyan adomány, mely csak egyeseknek adatott.

E nevezetes jelenségekről Rochesterben, majd a szomszédos városokban nyilvános felolvasásokat tartottak. Így tágabb körben is megismerték és az asztalokkal való kísérletezés csakhamar mindenfelé megindult és kevés időbe múlt, hogy a mozgalom egész Amerikában elterjedt és hozzánk Európába is átszármaszott. Hogy itt hogyan fejlődött tovább, arra később még rátérünk; egyelőre az amerikai viszonyokkal kell foglalkoznunk. Persze nem tartott sokáig, s rájöttek, hogy a szellemek egyebet is tudnak, mint az asztaltánczoltatást. A spiritiszta szeánszokon sok csodálatos tüneményt észleltek, különösen a mikor sötétben az

asztalok köré gyűltek. Tárgyak, melyekhez senki sem nyult, mozgásnak indultak; hangszerek, melyeken senki sem játszott, egész zenedarabokat zenéltek el; a médiumok beszélni kezdtek és értesítést adtak olyan dolgokról, melyeket nem is ismerhettek — mindez annak a jele, hogy itt magasabb intelligenciájú lények működtek közre. Nem szükséges, hogy e kezdetleges jelenségekkel bővebben foglalkozzunk; később a leg-sajátosabb médiumításos jelenségekre egyenkint rátérünk és ugyanakkor mindegyiknek történeti fejlődését is — a mennyire helyünk engedi — tüzetesen megbeszéljük. Minthogy mind e jelenségek teljesen érthetetlenek voltak, a tudósokat tüzetesebb vizsgálódásra ingerelték. Így EDMONDS, a nagytekintélyű amerikai jogász és HARE tanár, chemikus, érdeklődtek a dolog iránt és kutatni kezdtek. Érdekes vizsgálódásait később tárgyaljuk, itt csak azt állapítjuk meg, hogy mindketten elfogadták a spiritizta tant, mint e jelenségek egyedüli magyarázatát. Egyidejűleg azonban vizsgálódásaik eredményei más oldalról komoly ellenzést keltettek. Dods, amerikai hipnotizőr kimutatta, hogy EDMONDS valamennyi leírása olyan határozatlan és megbízhatatlan, hogy épenséggel nem biztos, vajjon a jelenségek, melyeket megfigyelt, nem alapulnak-e a médiumok részéről bizonyos hipnotikus jelenségekkel kapcsolatos csaláson. Az amerikai tudósoknak tehát nem sikerült a médiumításos jelenségeket minden kétségen kívül helyezniök.

Alig némult még el Rochesterben a kopogás, midőn egy másik amerikai városban — Stratfordban — még komolyabb kísérteties tünetényeket észleltek. Ez az esemény különösen azért fontos, mert DAVIS-nak, kit a helyszínére hívtak, alkalmat szolgál-

tatott a szellemek és emberek érintkezéséről alkotott elméletére, a melyet csekély eltéréssel, minden valódi spiritiszta ma is vall.

A kísértet PHELPS hitszónoknak, a theologia doktorának házában ütötte fel tanyáját; épen úgy, mint Hydesvilleben, itt is kopogással s a tárgyak mozgásával kezdte. Továbbá a szobában mindenféle holmit titokzatos módon össze-vissza hányt. A tárgyaknak lába kelt és még akkor is mozogtak, ha a szoba ajtaját rájuk zárták. Egy ízben látták, a mint az egyik szék a padlóról felemelkedett és ötször, hat-szor egymásután oly erővel esett vissza, hogy az egész ház megrendült belé és még a szomszédok is megéreztek. Majd meg a fémből készült nagy karos gyertyatartót, mely a kandallón állt, láthatatlan kéz a padlóra állította és addig verte, míg el nem tört. Ismét más alkalommal az egyik szobában a házból összehordott rongyokból összefoldozott, emberformára kitömött alakokra bukkantak. Mindeme tünemények leggyakrabban a fiatal, tizenegy éves PHELPS HARRY személyéhez fűződtek. Ezt a kísértet többféleképen üldözte. Majd a ruháját tépte szét, majd a kútba dobta, sőt egyszer megkötözte és felakasztotta egy fára. Majd mindenféle pusztítás történt a házban. Az ablakokat, üvegtárgyakat összetörték; dr. PHELPS jegyzőkönyveiből, melyek íróasztalában voltak elzárva, lapok szakadtak ki, végre tűz ütött ki az íróasztalban, úgy, hogy számos levél és kézirat elégett. Így folyt le néhány esztendő, míg végre PHELPS-ék rászánták magukat, hogy az ellenséges hatalmakkal a Fox-család módjára alkudozásba bocsátkoznak. Így azután lassankint megszűntek a bajok.

E közben DAVIS, mint már említettük, a házban

járt és megnézte a dolgot. Valóban nem is volt kíváncsi, hogy oly szomnambul természetű ember, mint a minő DAVIS, ki maga is eleget érintkezett kísértetekkel, hasonló eseményeket józanul ítéljen meg. Ezért ő is arra az eredményre jutott, a mire a többiek: szellemek kísértének Stratfordban, Hydesvilleben és máshol is, a hol az asztalok tánczolnak. Annak megmagyarázására, hogy mindezt hogyan és miért cselekszik a szellemek, DAVIS a „The philosophy of spiritual intercourse“ című nagyon sajtószerű munkáját írta meg. Ebben stratfordi megfigyeléseiből többfelét közöl, a mi nekünk érdekes. Első sorban elmondja, hogy a HARRY gyerek nagyon ideges fiú volt; elmondja továbbá, hogy „a szülők mindig, minden esetben szóról-szóra elhitték, a mit a fiú beszélt; én azonban kiderítettem, hogy bizonyos izgatott állapotában nem tudott különbséget tenni a saját maga okozta hatások és olyanok között, melyeket valamely jelen volt szellem idézett elő.“ Végül még azt említi, hogy „a házban történt szerencsétlenségekről úgy beszélnek, mintha azok mindannyian az ördög garázdálkodásának bizonyítékai volnának, de rájöttem, hogy egyiket-másikat tréfából a gyermekek okozták; másokat pedig a családtól teljesen távol álló személyek megbocsáthatatlan gonoszlelkűségből idéztek elő.“

Nem tagadható, hogy a dolgok már e nyilatkozatok következtében is tetemesen veszítenek titokzatoságukból. Sőt nagyon valószínű, hogy teljesen elvesztették volna misztikus jellegüket, ha olyan férfiú lett volna jelen, a ki nem, mint DAVIS, már jóelőre hajlandósággal bír arra, hogy higgyen kísértetekben, hanem a ki az ilyen, már előzőleg Európában megesett ördögösségi esetekről tudott volna valamit.

Davis spirítisza tana.

Midőn a növekvő spiritisza áramlat DAVIS-t magával ragadta, csak természetes, hogy őt, a híres prófétát, megszállotta az ihlettség, mely vele a spiritizmus elméletét megíratta. Könyve, melyet a „szellemekkel való érintkezés“-ről írt, a legnagyobb mértékben naiv és épen úgy, mint a „The principles of nature“ elárulja, hogy írója hijával van az alaposabb történelmi és természettudományi ismereteknek. Így például még azt sem tudja, hogy a hydesvillei és stratfordi kísérteties történetek Európában azelőtt már számtalanszor előfordultak. Neki mindez ujság volt.

„Feltehető, hogy láthatatlan szellemi erőknek alig sejthető homályos jelei minden időben megvoltak, mert hiszen megnyilatkozásokban a láthatatlan és titokzatos világ részéről, úgy egyes egyének, valamint különféle szekták is részesültek — legalább hitük szerint. De még soha sem tapasztalta az emberiség a szellemeknek és befolyásuknak olyan összefüggő és elvitathatlan bizonyítékait, mint éppen a jelen században. Ennek az az oka, hogy az emberek nagyon kevés kivétellel mindaddig soha sem merészték e titokzatos és természetfeletti jelenségeket az ész birálatának alávetni. Egy-egy szellemnek minden kísérletét, mellyel magát és hivatását kinyilatkoztatni akarta, lehetetlenné tette a mindent tagadó szkepszis vagy fanatikus babona... Ámde elérkezett az az idő, melyben két világ, a természet és a szellemek világa előkészült arra, hogy találkozzék és a szellemi szabadság talaján öleljezzék“.

Ámde nemcsak az emberek tehettek róla, hogy a két világ között mindaddig rendes összeköttetés nem lehetett. A lehetőség feltételei mindaddig a szellemek-

ben sem voltak meg, mert csak most jöttek rá az ilyen összeköttetés módjára és ezt a módot csak most foglalták rendszerbe. Ennek oka ismét az, hogy eredetileg minden szellem valamely emberi lélek, mely a halál után nem válik mindjárt tökéletessé.

„Vannak, a kik tévesen azt állítják, hogy a lelek, mihielyt az új életbe belépnek, majdnem korlátlan tudás birtokába jutnak. Holott a szellemek a magasabb szférákban fokozatosan haladnak szeretetben és bölcsességben, éppen úgy, mint a hogy az ember ezen a világon tudományos és filozófiai ismeretekkel gazdagítja tudását“.

Ehhez járul még, hogy a szellemek fejlődése általában egyoldalú; a legtöbben abban az irányban szokták magukat kiképezni, a melyben itt a földön leg többet foglalatostkodtak.

„Sok szellem nagy tökélyre tesz szert abban az igazságban, vagy tudományban, mely iránt a legtöbb érdeklődéssel és rokonérzéssel viseltetik, míg más igazságok vagy tudományok terén aránylag eléggé járatlan“.

A szellemvilág ilyen viszonyai között lehettek egyes szellemek, kiket különös érdek fűzött a földhöz és ezek a szellemek bizonyára fedeztek már fel módokat, melyek azonban a két világ között rendszeres érintkezést még nem tettek lehetségessé. De ma, hála DAVIS híres földijének, FRANKLIN BENJAMIN-nak, ki a „panthea elv“-et, — avagy az elektromos rezgések rendszerét — felfedezte, ismerjük már az eljárást.

DAVIS az egészet FRANKLIN-nak szájából hallotta, kinek előrehaladott fokozatú szellemével hosszas értekezletet tartott és a következőket tudta meg:

„Midőn a szellemek létezésének számos bizonyítékát a föld különböző szektáinál és nemzeteinél

tanulmányoztam, azt észleltem, hogy a szellemekkel való természetfölötti érintkezés nagy és általános elvét a föld lakói, kiknek ily szellemek időről-időre már megjelentek, soha sem fogták fel helyesen. Az a nagy, kiolthatatlan szeretet, mellyel tudományos kutatásaimat és vizsgálódásaimat folytattam, nagy lelki örömömre, biztos lépésekkel, fokról-fokra elvezetett amaz elv felismeréséhez, különösen az által, hogy a panthea vagy elektromosság elveit számtalan irányában és módosulatában fürkésztem. Megvizsgáltam a természet nagy idegrendszerében kifejtett óriási hatását, átmenetét konstellációról konstellációra, égitestről égitestre, hatalmas, messzi szárnyalását a második szféra magasabb köreinek lakóitól a legtávolabb eső világrendszerek népségéhez; és e messze szárnyalásában és sokirányú működéseiben Istent ismertem fel“.

„Ezeket a csodás és a lelket megragadó dolgokat már mások is megfigyelték, kik észbeli tehetség és a felfedezések dolgában sokkal kiválóbbak voltak, mint én, jóllehet ezek a szellemek a panthea elv alkalmazását, mint a föld lakóival létesítendő érintkezés eszközét, nem tanulmányozták.“

DAVIS ebben a modorban folytatja lapról-lapra, és nem átalja ezt az örült értelmetlenséget FRANKLIN szellemének tulajdonítani. A történet azzal végződik, hogy FRANKLIN és barátai felfedezik a más világon, hogy a panthea elv, vagy „isteni elem“ segítségével a földi tárgyakat hogyan lehet mozgásra indítani, illetve a föld lakóival érintkezésbe jutni. Megpróbálkoznak a föld különböző pontjain és sikerül is, hogy néhány gyenge-hangot előidézzenek, „így különösen Rochesterben — a hol a szükséges feltételek megvoltak — oly kölcsönös érintkezést idéztünk

elő, mely a világ figyelmét bizonyos mértékben fölkeltette és a szkeptikus elméket foglalkoztatta. Nagyon örültünk kísérletünk jó sikerének, különösen midőn láttuk, hogy a hangok, melyeket előidéztünk, egyesek érdeklődését fölkeltették, a kik elkezdtek okuk és eredetük után kutatni; de, sajnos, számos félreértést még sem tudtunk kikerülni. Elkeseredés és a szellemi okok nem ismerése következtében többen egészen hamisan fogták fel közléseinket; így számos álhiedelem és balvélemény keletkezett, melyeket mai napig sem igazítottak helyre. Azt sem akadályozhattuk meg, hogy rezgéseinket az emberek majdnem teljesen híven ne utánozzák, mely alkalommal mondatokat betűztek ki — a médiumoknak adott utasításaink és mindama feltételek ellenére, melyeket a hangok útján előidézendő összeköttetéshez szükségességeknek jeleztünk“.

DAVIS-nak is sajnosan be kell vallania, hogy bizony a „Panthea elv segítségével végzett természetfeletti érintkezés“ nem nagyon busás gyümölcsöket termett. „Való, hogy az elektromos rezgések útján nyert közléseink felvilágosult ember előtt nem tűnnek fel valami jelentőseknek. A feleletek szórványosak, nagyon lakonikusak, sokszor megbízhatatlanoknak, és elég gyakran teljesen jelentékteleneknek bizonyultak. A közlések hétköznapiak és az emberek egymással folytatott társalgásához viszonyítva oly csekély értelmiséget árulnak el, hogy sok komoly ember kételkedik benne, hogy e hangok útján valamikor értékes közleményeket nyerhetnénk; ugyanez okból a kételkedők azt állítják, hogy e hangok emberi forrásból erednek, azzal a célzattal, hogy valakit félrevezessenek. Tény, hogy a közlések általában azt a benyomást keltik,

hogy a szellemvilágnak méltóbb és magasztosabb igazságokat kellene közölnie.“

Hogy az eredmény oly fölötte silány, annak okát DAVIS abban keresi, hogy az új felfedezést sem a szellemek, sem az emberek nem tudják még helyesen alkalmazni. „A szellemek nem mindig világítják meg az emberek előtt valamely dolognak minden oldalát, különösen midőn az elektromos hangok tökéletlen, unalmas és hosszadalmas módszerét használják. Mint-hogy pedig a szellemek sem nem csálhatatlanok, sem nem mindenhatók, és kénytelenek az új módszer feltételeihez is alkalmazkodni, melyet még teljesen el sem sajátítottak: nem mindig bízhatunk a kopogó hangok számában, melyek ezt vagy azt a dolgot hírül adják. Ily módon gyakran támadnak félreértések; az sincsen kizárva, hogy a szellemek önmaguknak ellentmondanak. Ezeket az önmagukkal való ellentmondásokat a szimpathiás szellemek nagy osztályának kell tulajdonítanunk; értünk ezeken oly szellemeket, kik, jöllehet eltávoztak a földről, még nem szabadultak meg teljesen ama kötelékektől és kapcsolatoktól, melyek őket az emberekhez fűzték. Így azután, midőn barátaikhoz közelednek, kik abból a célból gyűltek össze, hogy velük érintkezésbe lépjenek, annyira belebonyolódnak e kör gondolatmenetébe, hogy jóformán mindent helyben hagynak, a mire a kérdező igenlő választ óhajt. Ez állításom helyességének bizonyítására száz meg száz esetet idézhetnék, midőn szellemek, melyek hangokkal feleltek, azt, a mit egy ízben mondtak, más ízben határozottan megczáfolták. Így, ha valamely theologiai kérdést intéznek a szellemhez egy bizonyos gyülekezet körében, bizonyos körülmények közt olyanok lesznek a feleletek, melyek

ama kör uralkodó nézeteivel teljesen megegyeznek. Egy másik gyülekezet körében — ismét teljesen más befolyások alatt — a feleletek módosulnak úgy, hogy az újabb kör uralkodó nézeteivel egyeznek meg“.

„A legnagyobb baj, mint DAVIS mondja, az, hogy ilyenfajta közlések valamely apostol, vagy más magasrendű szellem nevében történnek. Jól tudom, hogy az olvasó itt önkénytelenül kérdezi, hogy hát miként is van az, hogy olyan kifejelett szellem, mint a milyen pl. a SZT. PÁL-é, valamely résztvevő kívánságaitól ily nagy mértékben befolyásoltatja feleletét. Módomban van e kérdésre felelni. Nagyon alaposan puhatolóztam ez irányban és egy kritikus benső visszapillantás segítségével fölfödöztem, hogy sem PÁL apostol, sem dicső társainak bármelyike az említett körökkel soha semmit sem közölt. Ellenben észleltem, hogy egy vagy több jelenlevőnek valamelyik elhunyt barátja vagy rokona a gyülekezettel szimpáthiás összeköttetésbe lépett és kérdéseikre felelt. És valamint az emberek a külső világban gyakran környezetük vagy más egyének befolyása alatt határozzák el ezt vagy am azt, épen úgy a belső világban is megvan a fejletlen szellemek osztálya, mely, a mint a hangok segítségével valamely körrel érintkezésbe lép, az emberek pozitív képzeleinek befolyása alá kerül. Ezeket a szellemeket, melyek inkább isteni szeretetükben gyarapodtak, semmint bölcseségükben, könnyű abban az irányban befolyásolni, hogy ugyanazt érezzék, a mit e kör tagjainak többsége gondol vagy érez. Midőn tehát a szeánszon azt kérdezik, hogy jelen van-e ez vagy az a magas szellem, olyankor az a rokonérzésű szellem „igen-nel felel, mert a jelenlevők óhajtása befolyásolja és akaratuk szerint adja feleleteit is. Így

azután a kör tagjainak valamennyi nézete megerősítést kap; a szellem valósággal a szájuk íze szerint beszél.“

„Az uralkodó vallás szerint sok gondolkozó ember azt hiszi, hogy csak gonosz szellemek lehetnek, a kik álnéven jelennek meg, és oly tantételeket és eszméket helyeselnek, a melyekről nincsenek tiszta fogalmaik, mert az embereket félrevezetik és önmagukkal is ellentmondásba keverednek.“

„De sugallatom jelentkezett, mely szerint biztósíthatom olvasóimat arról, hogy a probléma megoldható, a nélkül, hogy gonosz vagy akár csak tudatlan szellemeket is kellene feltételeznünk. Éppen a barátságos, szerető és fogékony szellemekben kelt az életben maradt rokonokkal és barátokkal való érintkezés oly mérvű vonzódást, hogy rokon érzelmeik által elcsábítatva, mindent helyben hagynak.“

Efféle vad, fantasztikus dolgok DAVIS munkájában bőségesen előfordulnak; így: „a lélek szabadulása a testtől a halál után“, — „a szellemvilág berendezése“, — „a finomított elektromosság“, melynek segítségével a szellemek az asztalokat mozgásra indítják stb. Mindez azonban másodrendű kérdés, és a spiritizmus megértésére nem fontos, azért e helyen mellőzhető.

A spiritizmus terjedése.

A spiritizmus elterjedésének okai.

Amerikából a spiritizmus gyorsan átplántálódott Európába és mindenütt nagy feltűnést keltett. Az ötvenes évek elején mindenki vele foglalkozott, és milliók váltak buzgó követőivé. Közelebbről szemlélve, — nagyon figyelemre méltó jelenség az, mellyel

itt találkozunk. Egy tudatlan, szomnambul amerikai és néhány gyermek támasztja a mozgalmat, mely nemcsak a humbug hazájában, hanem az egész civilizált világon elterjed; és ez a mozgalom nem mulik el olyan gyorsan, mint a hogyan jött; sőt ma, egy félszázaddal később, kiterjedtebb és erőteljesebb, mint valaha volt. Mindez még akkor is érthetetlen volna, ha oly messze mennénk, hogy a spiritizmus győzelmét belső igazságának tulajdonítanók, a mi pedig távolról sem szándékunk. Mert hiszen a spiritizmus nem új igazság; megvolt már mai fejlettségében és modern alakjában DAVIS születése idejében is. A német pneumatologusok e tant világo-sabban, tisztábban, több mélységgel és alapossággal fejtették ki, mint a tudatlan amerikaiak. Miért nem terjedt el tehát a spiritizmus már a század első negyedében, midőn alapos és tekintélyes férfiak sora képviselte? DAVIS tana a szellemekről, a mennyiben olyat mond, a mit JUNG STILLING, ESCHENMAYER és KERNER megfelelő könyveiben nem találunk, merő képtelenség; miért sikerült tehát neki, a mi azoknak, kik ezeket az állítólagos igazságokat felfedezték, nem sikerült? Hogy ezt megérthessük, számba kell vennünk azokat a finom különbségeket, melyek a német pneumatologia és az amerikai spiritizmus közt mutatkoznak. Itt különösen két eltérés szembeötlő, mely már magában véve elegendő, hogy az egész jelenséget megmagyarázza.

1. Az amerikaiak felfedezték az asztaltánczoltatást, — ezt a németek nem ismerték; 2. az amerikai spiritizmus látszólagos tudományos szabása daczára kiválóan vallásos jellegű, a német pneumatologia pedig a kereszténységhez való szoros csatlakozása daczára,

filozofiai rendszer. Kétségtelenül e két tényben rejlik a spiritizmus elterjedésének titka és épen ezért mind-egyiküket részletesebben szemügyre vesszük.

Kimutatható, hogy az asztaltánczoltatás volt az alkalmi oka annak a jelenségnek, hogy a spiritizmus szélesebb körben egyáltalában ismertté lett. Annak a furcsa állításnak, hogy valamely asztal mozgásnak indul, ha emberek ülnek köréje és kezüket nyugodtan rajta tartják: szükségképen feltűnést kellett keltenie. Ez olyas valami volt, a mit mindenki megvizsgálhatott, minthogy az egyedül szükséges készülék, asztal, mindenütt találkozott. Ismeretes tény, melyre a ma élők közül is sokan emlékezhetnek, hogy az 1850-ik évet követő első esztendőekben valóságos asztaltánczoltató járvány pusztított egész Európában. Asztalt tánczoltatni akkoriban valósággal társas játék volt, melyet mindenki ki akart próbálni és csak midőn mindenki meggyőződött róla, hogy ez olyasmi, a mi nehézség nélkül végezhető, aludt ki lassacskán az általános érdeklődés. Természetesen nem mindenkiből lett hívő spiritizta, a ki asztaltánczoltatással mulatott. A tudósok ujságokban és röpiratokban többé-kevésbé helyesen értelmezték a feltűnő tünetényt; torzképrajzolók élczlapokban csúfolták. De az asztaltánczoltatás, bármennyit is mulattak rajta, bármennyire csufolták is, nyilván sokban hozzá járult, hogy a tan felől, mellyel a legszorosabban összefüggött, felvilágosítást szereztünk. Így kétségtelenül az asztaltánczoltatás okozta, hogy a spiritizmus egyáltalában ismertté lett.

De valamely tant megismerni és azt el is fogadni: e kettő között még nagy a különbség. Hogy azonban a spiritizmus követőkre talált, annak oka az említett körülmények másodikában, vallásos jellegében rejlik.

A spiritiszták felfogása szerint, melyet folyóirataik majd minden oldalán fejtegetnek, a spiritizmus haladása főleg onnan ered, hogy e tan jogosult és eleven tiltakozás a természettudományi materializmus ellen, mely mostanáig egész gondolkodásunkon uralkodott, melyet azonban az emberiség megunt. Ez az állítás ugyanolyan felületes, mint a milyen visszás; mint a legtöbbje annak, a mit spiritiszta részről felhozunk. Először is már jó ideje, hogy természettudományi materializmus nincs is. A XIX. század közepén a materialista eszmék rövid időre lángra lobbantak ugyan, a mennyiben olyan férfiak szegődtek védőikül, mint VOGT, MOLESCHOTT és BÜCHNER, de ez a fénykorszak is inkább a lángnak kialvása előtt való fellobogására emlékeztet. LANGE F. A. „Geschichte des Materialismus“ cz. munkájában már 1857-ben oly alaposan bizonyította a rideg materializmus teljes tartathatlanságát, hogy azóta nem is tudott felszínre vergődni és egyelőre nem is igen fog vezető szerepre szert tenni. Az a tudós, a ki ma azt állítaná, hogy a lét csakis az anyag és ennek erői segítségével magyarázható, ezzel csak azt bizonyítaná, hogy híján van a legelemibb filozófiai fogalmaknak. A mennyire én tudom, nem is volt a materializmusnak az utolsó emberöltő alatt képviselője, kinek neve jó hangzású lett volna a tudományos világban. Az az állítás tehát, hogy a materialista eszmék voltak hosszú időn át az egyedül uralkodók, teljesen légből kapottnak mondható; következésképen nem tartható fenn az az állítás sem, hogy az emberek beléuntak és ezért a spiritizmusban kerestek menekvést. A materializmus körül e század közepe táján vívott küzdelem kétségtelenül a tudományos körökön kívül is feltűnést kel-

tett; de az egész mozgalom oly rövid ideig tartott, hogy a nép tudatában nem is hagyott nyomokat. BÜCHNER „Kraft und Stoff“-ja, ez a legnépszerűbb materialista munka, régen feledésbe merült és legfeljebb filozofusok olvassák még. A spiritiszták kijelentése a sikerről, melyet kétségtelenül elértek, olyan felületes és tarthatatlan tehát, hogy teljesen értelmetlenné válik, ha elszigetelten, önmagában vesszük szemügyre. Hogy megérthessük, azokkal a tömeges gunyolódásokkal és szidalmakkal kapcsolatosan kell szemlélnünk, melyeket a spiritiszták a természetbúvárokra szórtak, a miért ezek a spiritiszta tannal szemben elutasítólag viselkednek. Ebben a világításban tekintve a „természettudományi materializmus“ kifejezés tiszta szidalommmá lesz, valamint annyi más kifejezés is; nem igen szabad szigorúan filozofiai értelemben vennünk, mert csak annyit tesz, hogy: a tudomány, melyben a szellemek részére nincs hely. Természetesen a spiritiszta álláspontjából ítélve, ez a legrosszabb a mi lehet, ha t. i. valakinek nincs szüksége az ő szellemére.

Szivesen engedjük tehát rajtunk száradni a spiritiszták talán jó célzatu, de nem szerencsés kirohánásait és inkább a spiritizmus vallásos jellegének méltatására fordítjuk figyelmünket. Láttuk már az előzőkben, hogy DAVIS tanának magva a következő: „Ellentét jó és rossz között nincsen; csakis többé vagy kevésbbé tökéletesről lehet szó. A tökéletlen ki fog fejlődni és lassankint tökéletessé válik. Ezért nincsenek is rossz szellemek; mindannyian, még a legalsóbbrendűek is, végül tökéletesek, boldogok lesznek.“ Avagy röviden mondva: örök kárhozat nincsen. A következőkben látni fogjuk, hogy ez az elv a főpontja a francia spiritizmusnak, a mint azt ALLAN KARDEC a katholi-

czizmus talaján kifejlesztette. KARDEC tana a reinkarnációról egyenest oda igyekszik, hogy az összes szellemek üdvözülésének lehetőségét bebizonyítsa. Kétségtelenül nem véletlen dolog, hogy két férfiú, a ki olyan különböző vallási alapon áll, mint DAVIS és KARDEC, ugyanarra az eredményre jut. Valóságban mindketten éppen az örök kárhozat tanát igyekeztek megtámadni: rendszereik kezdettől fogva erre irányulnak. Ezzel a spiritizmus jelentékeny haladása könnyen érthetővé is válik. A nép nagy tömege részére ez is vallás, mint minden más és az ember karjaiba veti magát, hogy megszabaduljon az egyház egy dogmájától, mely korunknak a felelősségről és bűnhődésről szóló humánus felfogásával nem egyezik. Ezért fog a spiritizmus a jövőben is mindig követőkre találni és előre haladni.

De azért épenséggel nem állítom, hogy a spiritizmus terjedését kizárólag vallásos érdeklődés okozta volna. Az a sok csodálatos jelenség, mely a médiumok jelenlétében mutatkozott, hihetőleg szintén hozzájárult ahhoz, hogy az emberek, kik e jelenségeket másképen megmagyarázni nem tudták, a szellemekben való hithez folyamodtak. Hogy az embereket a tények győzték volna meg, azt bizonyára csak sokkal csekélyebb mértékben lehet elfogadni, mintsem közönségesen hiszik; mert ezek a „tények“ rendkívül ritkák. 1000 spiritisza közül talán alig egy látott valaha olyasmit, a mi a szellemekről és közreműködésükről meggyőzhette volna, ha a bennük való hitet nem hozta volna eleve magával. Az, a mi a spiritiszták magán köreiben történni szokott rendszerint, oly jelentéktelen, hogy józan embert nem vihet arra a meggyőződésre, mintha a dologban szellemek játszottak volna közre. A ki

már előre is hisz bennük, csak az fog hitében az ilyen szeánszokon történt dolgok révén megerősödni. Az ilyen hit oly módon támadhat valakiben — és némely esetben így is támadt, — hogy az illető sokkal csodálatosabb tüneteményekről olvasott, mint a melyeket önmaga megélt. Ha ezek a különös tünetemények — az észlelők állításának megfelelőleg — csakis mint a szellemek működéseinek hatásai foghatók fel, akkor ezzel tehát adva van, hogy tényleg szellemek nyúlnak belé az ember életébe. Így azután könnyű lesz, hogy a szellemek közreműködését kevésbbé csodaszerű eseményekben is feltételezzük. Kétségtelenül sokan lettek ezen az úton hívő spiritisztákká. De ez a spiritizmus elterjedését még nem magyarázná meg kellőképen, mert a tudomány férfiai közül az idők folyamán többen is megvizsgálták a médiumításos jelenségeket és beismerték helyességüket, de WALLACE és talán ZÖLLNER kivételével a jelentőséggel bírók egyike sem csatlakozott a spiritizmushoz. Inkább okkultisták lettek, azaz elfogadják, hogy a tünetemények valamely előttünk eddig ismeretlen „okkultus“ természeti erő hatásából keletkeznek. A tudósok nagy csapata jutott ilyen meggyező eredményre; ezekre és kísérleteikre később visszatérünk. Már most miért nem akarják a spiritiszták az ilyen természetesebb magyarázatot magukévá tenni? Miért akarják mindenben inkább a szellemek játékát látni? Egy szóval: miért nem enged helyet a spiritizmus az okkultizmusnak?

A válasz mindenki előtt érthető lesz, a ki nem spiritiszta. A természetes magyarázat ellen kifejtett ellenzést csakis vallásos természetű érdek diktálhatja. Ragaszkodnak a szellemekben való hithez, mert a jövő élet felől csakis a szellemek adhatnak megbízható

felvilágosítást. Azt hihetné az ember, hogy a spiritistákra nézve teljesen közömbös lehetne, hogy hogyan magyarázza a tudomány a médiumításos tünetmenyeket, ha egyáltalában elismeri. De ők ez iránt éppen nem közömbösek. Valakinek, a ki nem sok tudományos könyvet forgatott, nem fog eszébe jutni, hogy a fizikussal vitatkozzék, ha ez neki az inga mozgásait magyarázza: nyugodtan beismeri, hogy a fizikus ezt jobban tudja, mint ő. De ugyanez az ember a sokkal nehezebb médiumításos tünetmenyek minden természetes értelmezése ellen kézzel-lábbal fog védekezni. Miért nem ismeri be, hogy a pszichologusok- és fiziologusoknak ezt nálánál jobban kell érteniök? Erre nézve csak egyetlen magyarázat lehetséges: az, hogy reá nézve első sorban az a fontos, hogy az u. n. szellemközlemények valódiságára nézve biztosítékot nyerjen. Ez a biztosítéka természetesen nem lesz meg, ha többé nem szabad hinnie, hogy a közlemények tényleg szellemektől erednek.

Vagyis: a legtöbb ember hite a spiritizmusban tisztán vallásos természetű. A ki szükségét érzi az önálló gondolkodásnak, de azért valamely tekintélyimádástól teljesen még sem tudja magát függetleníteni, az a spiritizmusban hatalmas támasztékra talál. A szellemek mindig olyan vallásos elveket fognak neki diktálni, melyek vallásos szükségletének éppen megfelelnek; ily módon kettős előnyre tett szert: megtalálta a vallást, melynek szükségét érezte és ezért a vallásért természetfölötti úton, megnyilatkozások által, jóállást is vállaltak. Ezért nyer a spiritizmus mindinkább talajt és ebben van jövője.

Már most rövid vonásokban vázolni fogom a spiritizmus fejlődését Európában és e közben lesz alkalmam, hogy bizonyos részleteket, melyeket egyelőre

mint puszta állításokat vetettem oda, közelebből is megvilágosítsak. Először is külön vesszük szemügyre a francia spiritizmust, azután e tannak általában egész Európában lefolyt fejlődésmenetét tekintjük végig és szemlélődésünket a népszerű spiritizsza szeánszok részletes tárgyalásával fejezzük be.

A francia spiritizmus.

Franciaország volt az a birodalom Európában, a hol a spiritizmus legelőször talált követőkre. Már 1849-ben, egy Amerikából hazatért hölgy kezdeményezésére, több spiritizsza-kör alakult, melyekben asztalokat tánczoltattak és ily módon szellemközlésekre tettek szert. Francia földön jelent meg 1851-ben az első spiritizsza folyóirat is: „*La table parlante*“. Már címe mutatja, hogy minden médiumos tünemény közül az asztaltánczoltatás volt a legismertebb és leginkább ez irányította a figyelmet a spiritizmusra. Körülbelül ugyanebben az időben, az ötvenes évek elején, spiritizsza szakmunkákból gazdag irodalom fejlődött, mely munkák részben elméleti, részben gyakorlati szempontból foglalkoztak a szellemekkel, a médiumokkal és az asztaltánczoltatással. Ezeket a műveket, avagy szerzőiket közelebből nem tárgyalhatjuk. Legtöbbjüket régen a feledés homályába borította és kiszorította az a férfiú, kit a francia spiritizmus voltaképeni megteremtőjének kell neveznünk: RIVAIL, más néven ALLAN KARDEC. Ő különben nem egy helyen felhasználta azt, a mi használható anyagot elődjei munkáiban talált, úgy, hogy működését ismertetve, áttekintést nyújtunk a spiritizmusnak Franciaországban akkoriban elfoglalt álláspontjáról.

RIVAIL DENISARD HIPPOLYTE 1804-ben született Lyonban és PESTALOZZI-nál, a híres pedagógusnál, nevelkedett. Később jogot, orvostant és nyelveket tanult; azt mondják, az orosz kivételével valamennyi európai nyelvet ismerte. 1850-ben belépett egy spiritisza-körbe, mely a legjobb médiumok egyikének, JAPHAT CELINÁ-nak, segélyével működött. RIVAIL csakhamar meggyőződött róla, hogy CELINA tényleg szellemekkel áll összeköttetésben, azért a szellemeket és a szellemvilágot illető kérdések egész sorával fordult hozzá. Ezekre a médium szomnambul állapotban részint írásban, részint inspirált beszédben válaszolt. Mindazt, a mit ily módon CELINÁ-tól és egy másik szomnambultól, BODINNÉ aszszonytól, megtudott, híres munkájában, a „Livre des esprits“-ben (Szellemek könyve), gyűjtötte össze, mely Párizsban jelent meg, 1858-ban. Minthogy RIVAIL, mielőtt még felcsapott volna spiritisztának, már buzgó követője volt a praexistencia és lélekvándorlás hitének, nem lehet csodálkozni, hogy a szellemek közlései e tant mindenben megerősítették, úgy, hogy ez a tan a magva a „Szellemek könyvé“-nek. Munkáját ALLAN KARDEC írói néven adta ki; így hívták ugyanis RIVAIL-t — a szellemek kijelentése szerint — egy előbbi életében.

A „Szellemek könyve“ szinte bibliájává lett a román nyelvű országok spiritisztáinak. Foglalkozik minden lehető kérdéssel, mely Istenre és az emberi lélekre vonatkozik, még pedig úgy testhez kötött állapotában, valamint abban is, a melyben attól felszabadul, szellemmé válik. Ennek az egész tannak alapelveit KARDEC „Qu'est ce-que le spiritisme?“ (Párizs, 1859) című kis könyvében adta ki. Néhány kiragadott idézet elegendő lesz, hogy a reánk nézve legérdekesebb pontokat kiemeljem. Lássuk először is tanának vallásos oldalát.

„Ha lehetséges volna minden értelmes embert úgy, a mint legbensőbb gondolkozása vezérli, az örök bűnhődés kérdésében megszavaztatni, csakhamar láthatnók, hogy a túlnyomó többség mely oldal felé hajlik. Mert az örök kárhozat fogalma nyilván Isten kiapadhatatlan irgalmának a megtagadása. A spiritizmus meg tudja magyarázni e hit keletkezését is. Akadunk néha szenvedő és boldogtalan szellemekre, kik felfogásuk és tudásuk korlátoltsága következtében nem ismerik az időpontot, melyben kínjaik végre meg fognak szűnni. Lehangelja őket az a meggyőződés, hogy örökké fognak tartani és részben ebben áll a büntetésük. Egyébként az alsóbbrendű szellemek bűnhődési ideje nincsen biztos határokhoz kötve. A javulás útja nyitva áll előttük, de ez az út hosszú lehet és minthogy, a mint már alkalmunk volt láthatni, néha több évszázadon át kínlódnak ily állapotban, van okuk azt hinni, hogy szenvedésük örökké fog tartani.

A spiritizmus nem ismer el ördögöket a szó mindennapi értelmében, de elismeri, hogy vannak gonosz szellemek, melyek sok bajt okoznak azzal, hogy bennünk rossz indulatokat és gondolatokat keltenek. A spiritizmus egyúttal azt is tanítja, hogy ezek a szellemek nemcsak arra a célra teremtettek, hogy rosszat műveljenek és rendeltetésük nem is az, hogy örökkön-örökké a gonosz hatalmában legyenek — mint a teremtés söpredékei és az emberiség hóhértjai, — hanem, hogy ezek tökéletlen és a jónak hozzá nem férhető szellemek, melyek megjavítását Isten a jövőre bízta. Ezzel összevág a görög-katholikus egyház felfogása, mely szerint az ördög végül meg fog térni, a miből a gonosz szellemek megtérése következik és az örök kárhozat tana elesik.“

Annak útja-módja gyanánt, a hogy az összes szellemek végtére is üdvözülnek, KARDEC az *újjászületést* jelöli meg. Tana mégis annyiban különbözik az ó-kornak a lélekvándorlásról táplált felfogásától, hogy ő határozottan ragaszkodik ahhoz, hogy az emberi lélek csakis emberi testben kereshet új lakóhelyet, míg az ó-kor felfogása szerint ideiglenes lakóhelyül állatok teste is szolgálhatott. A KARDEC-féle tant röviden összefoglalva, a következő mondatokban ismertethetjük:

„A szellemek a próbák útján, melyeknek a földi élet alatt alávetvék, tisztulnak és nemesbednek. Mint-hogy azonban ez az élet a szellemi élet határtalan tartamához képest csak pillanat, *egy* élet ebben a világ-életben, a szellem tökéletes megtisztulására semmiképen sem lehetne elegendő; ezért hagyja el oly gyakran a földi életet és lép ismét a földi életbe, a hányszor csak e cél elérhetésére szükséges. Hogy hányszor kell minden szellemnek keresztül élnie ezt a földi életet, az nincs megszabva. Az a szellem, mely átment valamennyi tisztulásához szükséges újjászületésen, többnek nincs már alávetve, a mennyiben megtisztult szellemmé vált és az örök élet legmagasztosabb boldogságát élvezi. A szellem minden reinkarnációkor ismereteiben és tapasztalataiban gyarapodik s ezek tökéletesedését elősegítik. Az újjászületés tehát a kéz, mely feléje nyúl, hogy fokozatosan nemesbülhessen. A mit a szellem földi életének idején tudásban és erkölcsökben szerzett, soha sem megy veszendőbe“.

KARDEC spiritizmusának e szemelvényei után nem szenvedhet kétséget, hogy az egész tan főleg vallásos érdekből eredt. Ezenkívül megvan az a kitűnő tulajdonsága, hogy egyidejűleg a különböző médiumitásos tüneteményeket is meg tudja magyarázni. A spiritiz-

musnak ezt az oldalát KARDEC „Le livres des médiums“ című második főmunkájában (Párizs, 1861) tárgyalja. Ebben a meglehetősen terjedelmes munkában mindazokat a médiumitásos tünetényeket írja le, a melyeket korábban ismertek. Legérdekesebbnek azt a fejezetet tartom, mely a médiumok különböző fajait tárgyalja. Bizonyára ez a legrégibb kísérlet osztályozásukra. KARDEC nyilván nem lehetett nagy logikus.

A médiumok felosztását két különböző szempontból végzi, melyeket azonban egymással összehány, a mennyiben majd a médiumok állapotára, majd képességeikre van tekintettel. A következő osztályokat különbözteti meg: fizikális médiumokat, a kik hangoztatnak és élettelen tárgyak részéről mozgásokat váltanak ki; szenzitív médiumokat, kik megérik a szellemek jelenlétét; halló médiumokat, kik hallják a szellemeket és látókat, a kik látják azokat. Beszélő médiumok azok, a kiknek közvetítésével a szellemek szóbelileg nyilatkoznak, író médiumok, kiknek segítségével írásbeli közléseket tesznek. Továbbá vannak még szomnambul médiumok, kik csak szomnambul állapotban működnek és gyógyító médiumok, kik betegségek eseteiben kórjóslatot adnak és rendelnek.

Az egész beosztásban az a legfurcsább, hogy KARDEC, a mennyire látom, sehol meg nem kísérli magyarázni, miért tartozik valamely médium ez osztályoknak csakis egyikéhez. Azt hihetné az ember, hogy az író médium, kinek segítségével a szellemek egy plajbászt megindítanak, más élettelen tárgyat is meg tud mozdítani, tehát egyszersmind fizikális médium is; ez pedig épenséggel nincsen így. — Az sem tisztázott kérdés, hogy mi is voltaképen a médiumnak a feladata? KARDEC u. i. a német pneumatológiából

átvette azt a tételt, mely szerint a szellemeknek félig anyagi burokjuk van, az ú. n. perisprit. A testi életben a perisprit összeköti a szellemet a testtel, de a halálban a perisprit a szellemet követi s ezzel ez utóbbi a médium előtt láthatóvá vagy hallhatóvá teheti magát és a földi anyagra hatást gyakorolhat. De, ha a szellem a perisprittel valamely tárgyra hathat, p. o. asztalra, melyhez a médium közel sem áll, mi célból kell akkor a médiumnak egyáltalában jelen lennie? Ez teljességgel talány. KARDEC-nak nyilván igaza van, midőn azt állítja, hogy a spiritizmus nagyon tökéletlen tudomány, mert valóban még sok kísérleti vizsgálatra és elméleti okoskodásra van szükség, a míg nagyjában véve is valamivel több világosság hatja át.

A spiritizmus Európa egyéb országaiban.

Miként Franciaországban, úgy Európa többirészeiben is mindjárt első fellépésekor nagy feltűnést keltett a spiritizmus. Mindenütt, főleg pedig Németországban, egész sor könyvet írtak e csodaszerű jelenségekről, nevezetesen a legáltalánosabbról és legismertebből, az asztalok kopogásáról és megszólalásáról. De a sok szerző közül, kik a spiritizmussal foglalkoztak, egyik sem ölelte fel minden oldaláról annyira s nem is tett szert egyik sem olyan jelentőségre, mint ALLAN KARDEC. Ezért nyugodt lélekkel napirendre térhetünk az egészen vagy részben feledésbe ment írók e sorozata felett. A mozgalom különben a legtöbb országban — Anglia kivételével — valóban csakhamar ismét megszűnt. Valószínűleg voltak itt is, ott is magán spiritista körök, melyek előírás szerint gyűltek asztaluk köré, hogy a viszontlátást kedves halottaikkal hébe-korba

élvezhessék. De jelentékenyebb médium, mely szélesebb körök figyelmét magára vonta volna, a spiritizmus megjelenését követő első 20 évben Anglián kívül — úgy látszik — nem igen volt.

Angliában azonban — valószínűleg az Amerikával való élénkebb összeköttetés következtében — a spiritizmus iránt való érdeklődés alig csökkent. Mindkét Fox nővér, kiknek neve eltörölhetetlenül összeforrott a modern spiritizmus történetével, angolhoz ment nőül és minthogy médiumításos tulajdonságait sok éven át megőrizték, Angolországban való tartózkodásuk magában is elegendő volt, hogy a mozgalom itt ki ne aludjék. Minthogy pedig a médiumok általában olyan körökben fejlődnek, melyekben spiritiszta kísérletekkel foglalkoznak, egészen természetes, hogy angol földön egyre több jó médium tűnt fel. Végül a tények mégis annyira fölhalmozódtak, hogy a tudósok kénytelenek voltak a dolgot megvizsgálni; ez idő óta, tehát körülbelül 1870 óta, beszélhetünk modern okkultizmusról. De már ezt az időpontot megelőzőleg is, egy ismeretes, előkelő tudós, WALLACE ALFRED RUSSEL, a spiritizmus táborába pártolt. 1866-ban „*The scientific aspect of the supernatural*” czímen kisebb könyvet adott ki, melyben egyebek között saját tapasztalatait is közli. Minthogy pedig érdekes, mit tudtak akkor a jó médiumok és hogy mi szükséges az olyan kételkedőnek — mint WALLACE-nak — a meggyőzésére: legcsodálatosabb észleleteinek egynémelyikét idézem.

WALLACE családi körében nem tudott többre menni, mint hogy asztalokat mozgásra és kopogásra indított. Határozottan megmondja, hogy ezekben a jelenségekben haladás nem mutatkozott; ebből azt következteti, hogy a résztvevők részéről csalás nem történt,

mert elképzelhetetlen volna, hogy művelt emberek azzal mulatnák magukat, hogy újból meg újból ilyen nyomorúságos és semmitmondó csalásra adják magukat. Ebben bizonyára igazat kell neki adnunk. Az asztaltánczoltatás és kopogtatás előidézésére nincs szükség fogásokra, „kunszt“-ra, és ha csalás lett volna a dologban, akkor hihetőleg csodálatosabb jelenségek is mutatkoztak volna. Minthogy pedig WALLACE-t ez, a mit ilyen körülmények között, a hol a csalás ki volt zárva, elérhetett, ki nem elégíté, 1865 szeptember havában egy ismert londoni médiumhoz, mrs. MARSHALL-hoz kezdett ellátogatni. Itt a csalás lehetősége természetesen lehetőleg kevésbé volt kizárva; így azután mindenféle csoda is esett rajta. Lássunk ezek közül egynéhányat:

A mrs. MARSHALL-nál történt szellemközlések rendszer útja-módja a következő volt: az, a ki közléseket óhajtott, rámutatott egy nyomtatott a-b-c betűire. Kopogó hangok adták meg azután a betűket, melyekből a válasz állott. Ily módon neveket, vagy egész mondatokat gyorsan össze lehetett betűzni. WALLACE már most elmondja, hogy egy ízben nővére és egy hölgy kíséretében, ki addig soha még ott nem volt, meglátogatta mrs. MARSHALL-t. „A hölgy azt kívánta, hogy egyik elhalt rokonának neve betűződjék ki és a szokásos módon rámutatott az a-b-c betűire, mialatt én (Wallace) a betűket, melyeket a kopogás kijelölt, feljegyeztem. Az első betűk a következők voltak: y, r, n. „Ostobaság“ mondá a hölgy, „legjobb, ha megint elülről kezdjük“. Ebben a pillanatban e betű következett és minthogy azt hittem, hogy én megértettem, mit akar jelenteni, így szóltam: „Nem kívánja folytatni? Én értem“. Erre azután az egész ilyen sorban betűződött ki: y r n e h k c o c f f e j. A hölgy azon-

ban még mindig nem értette meg a neveket, míg én a következő módon nem írtam le: yrneh kcocffej, a mi tényleg az elhaltnak a neve, HENRY JEFFCOCK volt, még pedig hátulról olvasva.

Más alkalommal egyik vidéki barátom kíséretében mentem, a kit a médium nem ismert s kinek nevét nem is említettük. Miután elhalt fiától kaptunk állítólagos izenetet, darab papírt tett az asztal alá és néhány percz múlva rá volt írva a férfiú neve. Bizonyos, hogy e kísérletekben semmiféle gépezet sem volt az asztal alatt, így tehát csak az marad a kérdés, lehetséges volt-e, hogy a médium czipőit lehúzza, lábaujjával a papírt és plajbászt megragadja, egy nevet, melyet előbb ki kellett találnia, felírjon és azután czipőit ismét felhúzza: mindezt a nélkül, hogy kezeit az asztalról levennie vagy másképen erőlködést árulna el?“

Miután mrs. MARSHALL WALLACE-t ilyképen beavatta a felsőbb spiritizmus tüneményeibe, ez saját ismeretése körében olyan médiumot keresett, a ki a kopogásnál többet is tudna. Sikerült is női médiumra akadnia, a kinek jelenlétében különböző fizikális jelenségek következtek be. Ezek egyikét, melyet többször volt alkalma észlelni, következőképen írja le: „Kis munkasztal körül állottunk, melynek lapja kb. 20 hüvelyk átmérőjű lehetett és középpontja körül mindannyian összetettük kezeinket. Rövid idő múlva az asztal egyik oldalról a másikra kezd inogni és, mintha csak egyensúlyba akarna jönni, függőlegesen 6—12 hüvelyknyire felemelkedik és néha 15—20 másodpercig fenmarad a levegőben. Ez idő alatt egy vagy két személy ütheti vagy nyomhatja, jelentékeny erőnek ellenáll. A legelső benyomás, melyet az ember nyer, természetesen az, hogy valaki lábával emeli az asztalt. Hogy

ezzel az ellenvetéssel megküzdhessek, spanyol nádból és léczekből hengert készítettem, melyet vászonnal vontam be. Az asztalt betettük a hengerbe, mint valami kútba és minthogy a henger kb. 18 hüvelyk magasságú volt, a hölgyek lábait s ruháit teljesen távol tartotta az asztaltól. Ez a készülék az asztalnak felfelé való mozgását egyáltalában nem gátolta, és minthogy a médium kezeit, a melyek az asztal lapján voltak, az összes jelenlevők állandóan látták, világos, hogy itt valamely új és ismeretlen hatóerőnek kellett szerepelnie“.

Ez az utolsó mondat ugyan arra mutatna, mintha WALLACE okkultista álláspontot foglalt volna el, a mennyiben a tünetmények okát valamely ismeretlen erőben kereste, de később egész határozottsággal a spiritizmus-hoz csatlakozott. 1874-ben mss. GUPPY nevű médium jelenlétében HUDSON fotografussal több fotografiát készített magáról. E képeken kívül több év előtt elhalt anyjának többé-kevésbé világos képmása is látható volt. Ő maga is jelen volt az összes lemezek előhívásánál és az idegen alak valamennyin már abban a pillanatban láthatóvá lett, a mint az előhívó folyadékot a lemezre öntötték, míg saját képe csak vagy 20 másodpercczel később lett látható. Nem férhetett hozzá tehát kétely, hogy tényleg vannak szellemek, melyek belenyúlhatnak a földi életbe és hatni tudnak az anyagra.

Hasonló álláspontot foglalt el ZÖLLNER, az ismert német asztrofizikus is; ez a spiritiszta tünetmények magyarázatára „a négydimenziós értelmes lények“ elméletét alkotta meg, mely lények a médiumításos jelenségeknek tulajdonképeni okai volnának. ZÖLLNER itt nyilván a spiritizmus-hoz közeledik, a mennyiben

felteszi, hogy e tünetekben értelmes lények, de nem emberek hatnak közre, másrészt azonban a vas-kos „népszerű spiritizmus“-tól eltér annyiban, hogy ezeket a lényeket „négydimenziósak“-nak mondja. Ez a többlet tanúsítja, hogy ZÖLLNER a térbeli kiterjedéseken való mennyiségtani szemlélődésekből indult ki és ismeretes az is, hogy a mennyiségtan ez ágával sokat foglalkozott, mielőtt spiritiszta kísérleteihez fogott volna. A négydimenziós lények elmélete bizonyos mennyiségtani szerkesztéseknek fölötté fantasztikus, de kétségtelenül helyes következménye. És ZÖLLNER ezt a következtetést, hogy a spiritizmus jelenségeit természetes úton magyarázhassa, le is vonta. Ha ugyanis vannak lények, melyek négydimenziósak, akkor ezek, miként azt ZÖLLNER kifejté, valamennyi spiritiszta tünetényt előidézhetik, még pedig oly módon, hogy csakis a tér negyedik dimenziója útján hatnak, a nélkül, hogy a jelenleg is ismeretes természeti erőkön kívül más erőket kellene igénybe venniök.

ZÖLLNER alapeszméje tehát a spiritizmus jelenségeinek természetes úton való magyarázatát célozza; de épen ez lévén legfőbb igyekezete az okkultistáknak is, ennyiben ő is okkultistának mondható. Mégis eltér az okkultistáktól is annyiban, hogy bizonyos mennyiségtani absztrakcióknak a valóságba való átültetését merészen megkísérel. A többi okkultista inkább ahhoz a természetesebb kibúvóhoz folyamodik, hogy természeti erőt tesz fel, melynek hatásai időnkint a médiumitásos jelenségekben nyilvánulnak, melynek törvényeit azonban eddig nem ismerjük. De tagadhatatlan, hogy ZÖLLNER elmélete, legyen az szerencsésebb avagy kevésbé szerencsés, mint az eddig megkísérelt magya-

rázatok, mégis csak az okkultista bűvárlatok sorába tartozik. Ne is foglalkozzunk tehát ZÖLLNER-rel e helyen huzamosabban, később, a maga helyén, elméleteit és nagy számú kísérleteit részletesen fogom megbeszélni.

A népszerű spirítisza ülések.

Kiváló médiumok éppen nem gyakoriak. Ha a nagyobb spirítisza folyóiratok valamelyikét áttekintjük, azt látjuk, hogy a modern spiritizmus megjelenése óta letelt félszázadban alig akadt 20 médium, mely oly feltűnést keltett, hogy neve szélesebb körben ismeretes lett volna. Valamivel megszorodnák a jó médiumok száma, ha mindazokat ide számítanók, kik sohasem szerepeltek nyilvánosan, hanem kizárólag magán körökben működtek. Csakhogy e magán médiumok működését természetesen csak kevesen kísérhették figyelemmel, csak barátok és ismerősök, kik az illető körbe éppen járatosak voltak. Bizonyára joggal állíthatjuk tehát, hogy annak a számos millió embernek, ki a spiritizmushoz csatlakozott, csak elenyésző csekély része látta a rendkívülibb médiumi-tásos megnyilatkozásokat saját szemével.

Másrészt tény, hogy az egész földön ezer meg ezer spirítisza kör van, mely rendszeresen, hetenkint egyszer vagy kétszer ülésezik. Már most mi történik ezeken az üléseken? Minthogy jó médiumok felette ritkák, a jó médium pedig a sikeres működés elengedhetlen föltétele, ebben a sok ülésben nem is történhetik valami csodálatos esemény. Másrészt azonban bizonyára felette érdekes tudni, hogy mivel foglalkoznak ezeken az üléseken; mert e kérdés vizsgála-

tával több lényeges pontra nézve tisztába jutunk. Először is megtudjuk, mivel kell beérnie a közönséges spiritisztának, mely tüneteményeket ismer saját tapasztalásából és melyek szolgálnak arra, hogy a szellemekben való hitét öregbítsék. Azután azokat a jelenségeket, melyek a legtöbb emberben meglevő médiumista képesség következtében mutatkoznak, élesen meg kell különböztetnünk azoktól a sokkalta ritkább tüneteményektől, melyek a médiumitás különös fejlettségi fokát föltételezik. Az ilyen különválasztás igen nagy jelentőségű, ha meg akarjuk ismerni, hogy végső sorban mi szolgál alapjául a médiumista tüneteményeknek.

Mindarról, a mi a közönséges spiritiszta üléseken egyáltalában megtörténhetik, pontosan beszámolni, a dolog természeténél fogva jóformán lehetetlen. Mint-hogy a médiumok a fejlettség legkülönbözőbb fokán lehetnek és minthogy minden médiumnak lehetnek „ihlett pillanatai“, melyekben többre képes a mindennapinál: éles határokat vonni nem lehet. Ezt azért emelem ki nyomatékosan, hogy ez vagy amaz a spiritiszta valamiképen azt a szemrehányást ne tehesse, hogy tüneteményeket, melyeket ő valamely ülésen talán látott, vagy melyekről legalább azt képzel, hogy látta, nem soroltam fel. A rendes ülések következő leírásában csak azt ismertetem, a mi nézetem szerint átlagosnak, normálisnak tekintendő. A spiritiszta irodalom beható kiaknázása és az efajta üléseken éveken át való részvétel az alap, melyre felfogásomat építem. Hogy a tüneteményeket áttekinthetőbbekké tegyem, három csoportba osztom: a fizikális, a fizikális-intellektuális és a tisztán intellektuális tünetemények csoportjába.

A *fizikális tünetemények*. Az asztaltánczoltatással

kapcsolatos üléseken a közlések rendszerint az asztal vad és szabálytalan mozgásaival kezdődnek. Az asztal néha olyan sebességgel forog és mozog a padlón, hogy a résztvevők alig követhetik. Ha a mozgás egyszer megindult, egy vagy két résztvevő könnyen folyamatban tarthatja, sőt ily alkalmakkor egyetlen egy médium is oly erőt fejthet ki, mely messze túlhaladja azt, a mit egy ember erejéről feltennénk. Így egyetlen női médium minden észrevehető erőlködés nélkül mozgásban tarthatja az asztalt, még az esetben is, ha felnőtt, erőteljes férfi ül fel az asztalra. Magam is több ízben 5 kilós súlyt helyeztem kis kerek asztal közepére, melyet két női médium tartott mozgásban; néhány másodperc múlva a súly röppentyű módjára messze elrepült. Ez az „asztaltáncztatás“ a résztvevők kezeinek érintkezése következtében, a mennyire meg tudom ítélni, az egyetlen fizikális tünet, mely rendes körülmények között előfordul. Mint előbb láttuk, WALLACE is csak ezt az egyet idézhette elő, míg t. i. különösen fejlett médiumra nem akadt. Hogy vajjon a rendes szeánszokon asztaloknak vagy más tárgyaknak mozgásai érintés nélkül előfordulnak-e, arról nem akarok vitatkozni. Tény, hogy gyakran hallunk állításokat, melyek az ilyesminek a megtörténtét erősítik, de van rá okom, hogy kételkedjem benne. Ugyanis ismételten ültem jónevű médiumokkal órákon át és pontosan, előírás szerint megpróbáltam valamely tárgyat, mely felett kezeinket tartottuk, helyéből kimozdítani; de még csak egy szál gyújtóval sem sikerült, hogy egy milliméternek akár a legkisebb részével is továbbmozduljon. Az egyetlen alkalommal, midőn a médiumok azt hitték, hogy az asztal érintés nélkül gyenge mozgásokat végez, a

beható vizsgálat, sajnos, kiderítette, hogy néhány ujj mégis érintette. Biztosan állítható tehát, hogy a médiumnak valami különös fejlettségére van szüksége, ha azt várjuk tőle, hogy élettelen tárgyakat önálló mozgásra indítson.

A fizikális-intellektuális tünemények. Ha az asztal beleunt a csatangolásba, akkor szoktak kezdődni a „kopogóhangok“, melyek révén a szellemek jelt adnak magukról. Mondanivalójukat a szellemek a legkülönbébb módon szokták közölni. Az ilyen módszerek egyikét már előbb említettük; abban áll, hogy az egyik résztvevő sorra rámutat az a-b-c betűire; a kopogások kijelölik azokat a betűket, melyekből a közlés összetevődik. A legrégibb, de körülményesebb módszernél, az asztalon kívül nincsen szükség más készülékre, minthogy az asztal a betűnek az a-b-cben elfoglalt helyét a kopogások számával jelzi. Így egy kopogás a betűt, kettő b betűt, három c-t jelent és i. t. Ha valamely kérdésre „igen“ vagy „nem“ legyen a felelet, akkor egy kopogás nemet, három kopogás igent, két kopogás pedig határozatlan választ jelent.

Az asztal helyett gyakran alkalmazzák az ú. n. plansettát, mely voltaképen nem egyéb kicsi, háromlábú asztalkánál, a melynek lapja nem nagyobb, mint két kéz. A lábak csak néhány hüvelyk magasságúak, kettőn kerék, a harmadikon plajbász van. Ha ezt az asztalkát egy ív papírra tesszük s kezeinket ráhelyezzük, akkor rövid idő múlva mozgásnak fog indulni és a plajbász a mozgás irányát a papírra fogja rajzolni. A legtöbb ember keze alatt kezdetben természetesen csak kusza vonások támadnak, de a természetes médiumitás némi gyakorlattal mégis annyira kifejlődik, hogy betűket, szókat és végül egész mon-

datokat írunk. Ily módon feltett kérdésekre választ kaphatunk s nagyon gyakran a médium maga sem tudja, hogy mit írt a keze. E közlések átlagos jellemével azonnal foglalkozni fogunk.

A tisztán intellektuális tünemények ez imént leírtaktól csak annyiban különböznek, hogy keletkezésükhöz nem kell külön fizikális készülék. A tünemények írásból vagy beszédből állanak, minek megfelelőleg a médiumokat író- és beszélő médiumokra osztjuk. Az író médiumoknak természetesen valami írószerre van szükségük, pl. plajbászra, melynek segítségével a szellemek megértethessék magukat; ezt az eszközt kezükbe veszik ugyan, egyébként azonban nincsen semmi külön segédeszközük. Hogy ily körülmények között az öntudatlan íráshoz a médiumításnak sokkal nagyobb fejlettségére van szükség, arról könnyen meggyőződhetünk. Csak kevés ember bírja a plansettát hosszabb időn át nyugton tartani, ha kezeit rátámasztotta; de egyedül a plajbász rendszerint nem igen indul írásnak, ha nyugodtan kezünkben tartjuk. Feltehető, hogy ez a különbség azon alapul, hogy olyankor, midőn kezünknek papirosra kell tovasiklania, jelentékenyebb surlódási ellenállást kell legyőznünk; ellenben a plansetta gördülésekor ez a surlódás olyan csekély, hogy a legcsekélyebb lökés is mozgásra indítja a készüléket. A tulajdonképeni író- és beszélő médiumok rendszerint, ha nem is mindig, sajátos önkívületi állapotban vannak, melyet „trance“-nak neveznek. Ez az állapot távolról sem oly gyakori azokon a médiumokon, kik asztalkopogtatás és hasonló fizikális tünemények útján végzik közléseiket; ebből következik, hogy az utóbbiak a médiumításnak csekélyebb fejlettségét kívánják. Szívesen tekintik ú. i. a médium magasfokú fejlettsége

jelének, ha ülés közben „trance“-ba merül. Minthogy számos, többé-kevésbé fejlett médiumot volt alkalmam látni, arra a meggyőződésre jutottam, hogy a „trance“ néven épen nem szabad valamely teljesen elhatárolt állapotot értenünk. Ellenkezőleg, minden lehető fokozata előfordul és főleg legalsóbb fokaiban néha legnehezebben ismerhető fel biztosan. Különben bizonyos, hogy a tulajdonképeni író- és beszélő médiumok rendszerint a „trance“ világosabb tüneteit mutatják, mint az említett fizikális médiumok. Ez eltérés jelentőségét e munka utolsó részében fogjuk fejtegetni.

Lássuk most az egy vagy más módon, akár asztalkopogás, akár plansetta, szó vagy írás útján nyert *közlemények szokott tartalmát*. Minden esetben éles különbséget teszek a között, a mit láttam s a között, a mit e dolgokról hirosztelni szokás. Míg t. i. a spiritiszta folyóiratok teli vannak a „szellemek közlései“-ről szóló leírásokkal, melyek — föltéve, hogy igazak — csakis felsőbb hatalmak beavatkozásával értelmezhetők, engem a balszerencse olyan következetesen üldözött, hogy soha ilyesmit nem tapasztalhattam. Az én jelenlétemben soha valamely kérdésre, melyre a jelenlevők közül legalább is egyvalaki felelni nem tudott, világos választ nem kaptunk. A médiumok nyilatkozatai soha meg nem haladták tudásukat vagy műveltségük fokát. Ennek daczára tényleg nagyon csodálatos dolgok eshetnek meg, mely tekintetben különféle példákkal fogok szolgálni.

Hosszabb időn át kísérleteztem három női médiummal, két finn és egy német hölgygel, G.-né asszonnyal. Ez utóbbi elutazott. A két finn úrnő a következő ülésen a plansettához ült és ezt kérdezte: „Ránk gondol-e G.-né asszony?“ A válasz „infidèle“

volt nagy, világos betűkkel írva. Ez a felelet nagyon lehangolta a két médiumot, kik azután tovább kérdezősködtek: „Miért hűtelen?“ Válasz: „amour et autre amitié“. Erre magam is beleavatkoztam s ezt kérdeztem: „Mért beszélsz francziául?“ mire a válasz ez volt: „Paris“. A mint ezt a szót elolvastam, a két médium e szavakra fakadt: „Hja igen! körülbelül most kellett G.-nének Párizsba megérkeznie“. Egyikük sem gondolt erre előzetesen — legalább ezt állították és magam is valószínűnek tartom. Mert föl téve, hogy gondoltak volna is rá, ez nem lehetett ok arra, hogy francia választ kapjunk; saját anyanyelvük, vagy G.-né asszonyé sokkal inkább lett volna várható és a két hölgy mind a három nyelvet írásban is, szóban is teljesen birta.

16. ábra.

Egy férfi médium, a ki élénken érdeklődött a politika iránt, 1893 márczius 20-án, midőn az előbb említett médiumok egyikével a plansettánál ült, a következőt kérdezte: „Kapunk-e ebben az évben pénzügyi törvényt?“ A választ természetes nagyságban a mellékelt ábra mutatja be.

Az olvasóra hagyom, hogy eldöntse, vajjon: „ja“ vagy „nei“ (dán nyelven: igen, nem) akar-e lenni? Zseniális kétértelműségével ez a grafikai mestermű nem igen áll mögötte a híres görög orákulumok jóslatainak.

Különböző társadalmi osztályokhoz tartozó médiumokkal dolgozva, csakhamar észrevesszük, hogy ugyanaz a különbség, mely a mindennapi életben mutatkozik, médiumi működésükben is elárulja magát.

Saját tapasztalásomból eredő néhány példát aka-

rok említeni. Nagyobb spiritisza körben, mely kizárólag a szegény polgári osztály tagjaiból verődött

Jegy Ver ^{Nader} Dynebone
 Jaa sanderly glad
 sea J ^M og Naderdu
 mader ~~fordított~~
 at oanderredke
 allid er saacungty
 men min
 Dy teler shkepos
 Dy re hure
 Charolishaleg
 Ikke hysmer
 Anov dem røgt
 Vin Nye bæn

17. ábra.

össze, két kitűnő női médium működött. Az üléseken résztvettek nők is, férfiak is, de a kör egyik legkivá-

lőbb tagja mindig magában érkezett; felesége ugyanis úgy vélekedett, hogy a médiumok közléseinek rendszerint semmi értelme sincsen, azért az üléseken nem akart többé résztvenni. Ez a fölfogás, mely józan eszének kétségtelenül dicséretére vált, természetesen bántotta a szellemeket, kik különféle médiumok útján hosszú beszédek és felszólításokat intéztek a férjhez, hogy feleségét jobb belátásra bírja. Egy alkalommal, midőn magam is jelen voltam, a médiumok egyikét megszállta bizonyos V. szellem, a ki az említett házaspár leányának mondta magát; ennek a szellemnek hatása alatt a médium előbb a férjhez intézett hosszú beszédet, azután az anyának írt levelet. Ez a levél azonban soha nem került annak kezébe, mert én vettem magamhoz. Két folió oldalt tölt ki, melyek egyikét fele nagyságban fotografiában mutatom be (l. 17. ábra). A levél csaknem teljesen sötét szobában íródott, azonfelül a médium szemét zárva is tartotta s oly mély trance-állapotban volt, hogy nem vette észre, a mint időnkint papírlapot tettem szemei és az ív közé, a melyen írt. Egészen természetes tehát, hogy az írás vonalai egymásba kuszálódnak és hogy több helyen is találunk fölösleges betűket, stb. A levél szószerint így szól:

„Min dyrebare Moder. Jeg er saa enderlig glad ved Fader, og Moder du maa for Aalt ikke tro at at Aanderne ikke altid er saa oprigtig, men min Dyrebare Moder jeg taler ikke hos C . . . taler jeg ikke hjos, men prøv dem rigtig. Min kjære Moder jeg vil gjerne tale med dig for der er mange ting, som jeg har at tale med dig. en Venlig hilsen fra din kjære lille V. . . . til min kjære Moder. Farvel for i Dag.“

(„Drága anyám. Oly végtelenül örvendek apának; és anyám, épen nem kell hinned, hogy a szellemek nem mindig oly őszinték, de, drága anyám, nem beszélek C . . . nál — nem beszélek, de vizsgálód őket helyesen. Kedves anyám, szívesen beszélnek veled, mert annyi mindenféle dologról volna veled beszélni valóm. Szívesen üdvözlök a te kis kedvelt V. . . d. Kedves anyámhoz. Isten veled mára.“)

Meg kell engedni, hogy ez a levél sem alakjára, sem tartalmára nem múlja fölül az egyszerű polgárasszony értelmi magaslatát.

Ugyanebben az ülésben más bizonyítékot is nyertem arra nézve, hogy a médium ismeretei és műveltségi foka mérvadóak a munka minőségére is, a melyet végez. Az egyik médium, mint azt nekem előre elmondották volt, gyakran „nyelvekkel“ beszél. Így nevezik a spiritiszták azt a jelenséget, midőn a médium oly nyelven beszél, melyet gyakran maga sem ért meg, de a melyen normális állapotban semmi esetre sem tud beszélni.

Az ilyen eseteknek egész sorát írták le; a legérdekesebbek egyikét EDMONDS amerikai bíró közölte, kinek LAURA nevű leánya médium volt. Anyanyelvén kívül csak francziául beszélt; ennek daczára egy ülésen bizonyos EVANGELIDES nevű görögországi úrral új-görög nyelven beszélgetett és pedig a görög állítása szerint teljesen korrektül. Persze alig vártam, hogy valami hasonlót láthassak, de várakozásaimban keservesen csalódtam. A beszélő médiumot tényleg megszállta ugyan egy nem sokkal azelőtt elhalt svéd hitészónok szelleme, a ki a médium szájával nagy szónoklatokat tartott; de az egész előadásban csak egy dolgon csodálkoztam, azon t. i., hogy a boldogult pap

milyen hamar elfelejtette anyanyelvét a másvilágon. Nyelvezete t. i. ama nem ismeretlen előírás szerint készült: cseréld fel az e betűt a dán szó végén a-val, akkor svéd lesz. A szónok még a legközönségesebb svéd kifejezéseket is elfelejtette; még nagyobb baj volt az, hogy az egyes svéd szók kiejtése is hibás volt. Így pl. több ízben előfordult ez a szó „genom“, de mindannyiszor a svéd *je* helyett dánul *g*-vel ejtette. Szóval az egész dolog azt a benyomást tette rám, hogy a médiumnak valaha valami svéd ujságnak a letépett sarka került a kezébe s az ebben olvasottakból darált el most trance állapotában néhány morzsát, a nélkül, hogy a helyes svéd kiejtésről csak sejtelve is volna.

Ilyen tapasztalatok után az ember a miss LAURA EDMONDS történetében és az ő korrekt uj-görög tudásában nem hajlandó többé hinni, feltéve, hogy tényleg sohasem tanulta **volt** ezt a nyelvet.

Bizonyyal semmi sem áll annak útjában, hogy a médium tranceban oly dolgokat közöljön, melyeket tudatosan nem is ismer, avagy nyelveken beszéljen, melyeken normális állapotban beszélni nem tud. De ennek bizonyára mégis csak az a feltétele, hogy a médium régebben ismerte legyen az illető nyelvet, avagy valaha tudott legyen arról a dologról, melyről beszél. Az egészzet teljesen elfelejthette; de adott alkalommal trance állapotában ismét felmerül tudatában. A spiritiszták ugyan azt állítják, hogy előfordulnak közlések oly dolgokról is, melyekről a médium soha semmit nem tudott, nem is tudhatott. De nem könnyű dolog bebizonyítani, vajjon valaki valamely tárgyról sohasem hallott-e beszélni; az emberek felette ritkán veszik maguknak a fáradságot, hogy megvizsgálják,

vajjon az a dolog, a mit a közlés tartalmazott, nem foglaltatott-e mégis a médium tudásának határai között? Ha egyszer kivételesen mégis megtörténik az ilyen vizsgálat, akkor rendszerint egészen más eredményre jutnak.

Erre például néhány felette csodálatos médiumisztikus közlést említek, melyekre AKSAKOW, az ismert orosz spiritiszta több magánkörben lefolyt ülésen tett szert. A médiumok közeli rokonai voltak. AKSAKOW, a ki nyilván nagyon lelkiismeretes és erélyes férfiú, végül arra az eredményre jutott, hogy médiumai az illető mondásokat valószínűleg valamely könyvben olvasták s csakhamar ismét elfeledték. Röviden ismertetem ez esetek egynémelyikét.

AKSAKOW üléseinek egyikén a pszichograf ezeket a szokat betűzte ki: „EMEK HABACCHA“. Arra a kérdésre, hogy ez mit jelent, azt válaszolta, hogy héber nyelven a „könnyek völgyét“ jelenti. Közölte továbbá, hogy ez egy SARDOVY nevű portugál-zsidó orvosnak ismert jeligéje volt. Később azonban a pszichograf kijelentette, hogy a név nem helyes, a férfiút B. CARDOSIO-nak hívták.

AKSAKOW utána járt a dolognak és azt találta, hogy a szó tényleg héber, „a könnyek völgyét“ jelenti s csak egy ízben fordul elő az ó-szövetségben, a 84. zsoltár 7. versében. CARDOSIO-ról csak annyit tudhatt meg, hogy volt egy FERNANDO CARDOSO nevű portugál orvos, a ki a zsidó hitre tért át. De AKSAKOW semmiféle rendelkezésre álló műben nem talált felvilágosítást az iránt, hogy ez a férfiú valaha az említett héber idézetet használta-e. De nem hagyott fel a kutatással, hanem néhány év múlva a British Museum-ban átkutatta CARDOSO különböző munkáit; telve voltak

héber idézetekkel, de éppen azt a szót nem találta meg közöttük. Talány maradt tehát, hogyan juthattak a médiumok ahhoz a héber szóhoz és miért hozták a legtöbb ember előtt bizonyára ismeretlen CARDOSO-val kapcsolatba. AKSAKOW csak néhány évvel utóbb jutott a talány kulcsára; u. i. egy kis, német emléksor és jelige gyűjteményben rátalált az: „Emek Habaccha — a könnyek völgye“ szókra, mint a melyeket CARDOSIO B. portugál-zsidó orvos használt volt jeligéül. Nyilvánvaló tehát, hogy a médiumok a helytelenül idézett nevet és a jeligét innét vették át. E könyvben tovább lapozgatva, AKSAKOW rájött, hogy az idegen nyelveken történt közlések közül, melyeket ülésein kapott, több is ugyanebből a forrásból eredt. A könyv néhány hónappal az említett ülések előtt jelent meg; több, mint valószínű, hogy az egyik médium futólag lapozgatott benne, ekkor néhány idézet megragadt emlékezetében és ezeket ismételte azután később mint médium.

Ha minden spiritisza ugyanily gondosan utána járna annak, hogy honnan ered a médiumok tudása, a spiritisza csodák nagy része csakhamar eltűnnék és e tünemények szigoruan tudományos kutatásának az út meg volna nyitva. De éppen ez okból a spiritiszták óvakodnak attól, hogy a médiumisztikus közléseket a nyilvánosság előtt nagyon is pontosan vizsgálgassák.

A dialektikus társulat.

Az 1869-iki esztendő fontos időpontot jelent a spiritizmus történetében. Ebben az évben ült össze az első tudományos bizottság azzal a külön megjelölt czélzattal, hogy a spiritizmus tüneményeit vizsgálódásai

tárgyává tegye. Minthogy tizennyolczhavi munkálkodás után olyan nyilatkozatot adott, mely tényleg egyes médiumos jelenségek valódisága mellett tanuskodott, ezzel, úgy látszik, az ügy tudományos elismerést nyert, melyet addig egyes amerikai tudósok véleménynyilvánításai daczára elérnie nem sikerült. A spiritiszták ujongtak, bárha a bizottság jelentése a spiritizmus elméletére éppen nem volt olyan kedvező. A tünemények valódiságát ugyan elismeri, de inkább hajlandó azokat mint mostanig ismeretlen természeti erők hatásait felfogni. Ez a felfogás, melyet közönségesen okkultizmus néven neveznek, a következő években a tulajdonképeni spiritizmussal egyre élesebb ellentétbe helyezkedett. Számos tudós csatlakozott hozzá és közreműködött fejlesztésén, de e férfiak különféle elméleteihez a csirát mégis csak a vitázók társulatának a jelentése szolgáltatta, miért is *a mai okkultizmust e jelentés megszerkesztésétől kell datálnunk*. Lássuk tehát, hogyan keletkezett és miképen munkálkodott ez a bizottság.

1867 tavaszán Londonban társulat alakult „a vitázók társulata” czímén, mely mindennek előtt azt tette feladatává, hogy tagjainak alkalmat nyújtson oly témák felett való teljesen fesztelen és szabad eszmecserére, melyeket a mindennapi életben nem lehetett egykönnyen megvitatni.

A társulat programja e felől a következőket mondja:

„A polgári társadalom általában még nem érte el a haladásnak azt a fokát, mellyel egyeseknek becsületes és jól megfontolt véleményük kimondását megengedné a nélkül, hogy többé-kevésbé szigorú ítélkezésnek tenné ki őket. Ennek következtében az

emberek félnek olyan véleményt nyilvánítani, a melyet, ha helytelen, helyre kellene igazítani, ha pedig helyes, el kellene fogadni. A londoni vitázó társulatban tehát nézetei miatt senkit sem illessenek szemrehányásokkal, sőt inkább mindenki támogatásra találjon törekvésében, a ki nézeteiről társaival szemben teljesen nyíltan óhajt számot adni.“

A társulat előkelő tudósokból, orvosokból, jogászokból, mérnökökből és a gyakorlati pályák kiváló férfaiából állott; az elnöki székekben Sir JOHN LUBBOCK, a hírneves tudós ült. A programhoz híven szabadon vitattak meg mindenféle népszerűtlen tárgyat és így 1869 januárjában egy ízben szóba került a spiritizmus is. A következő ülésen, január 26-án, már a cselekvés terére léptek és bizottságot választottak azzal a feladattal, hogy részben saját kísérletei, részben szavahihető tanúk kikérdezése és leírások egybegyűjtése útján szerezzен meggyőződést a spiritizma jelenségek valódiságáról. Ez a bizottság 30 tagból állott s különféle albizottságokra oszlott, melyek mindegyikének kijelölték a maga feladatát. Másfél év múlva, 1870. július 20-án, a bizottság beszámolt működéséről s azt az óhaját fejezte ki, hogy jelentését a társaság saját költségén nyomassa ki. Ezt azonban a társulat megtagadta, minthogy a vizsgált jelenségekre vonatkozó jelentésben összegyűjtött bizonyítványok és magyarázatok annyira ellentmondottak egymásnak, hogy szigorúan véve, sem be, sem ki nem mozdulhattak tőlük. A bizottság erre saját felelősségére nyomatta ki a jelentést, mely vaskos nyolczadrét kötetre terjed.

E nagy műben legérdekesebbek a kísérletező albizottságnak a végzett kísérletekről, valamint az azokból levont következtetésekről szóló jelentései. E következ-

tetéseket maga a bizottság a következő 6 pontban foglalja össze:

„A különböző albizottságok jelentései kölcsönösen kiegészítik egymást és a következő elveket igazolják:

1. Keletkezhetnek különböző jellemű hangok, melyek mintha a butorokból, a padozatból és a falakból erednének s a rezgéseket, melyek ezeket kísérik, néha világosan meg lehet különböztetni. Ezek a hangok nem származhatnak valamely izomműködésből avagy mechanikai találmányokból.

2. Súlyos testek mozgásba hozhatók mindennemű mechanikai beavatkozás, valamint a jelenlevők bármilyenű megfelelő izomműködése nélkül, sokszor minden érintés avagy valamely személlyel való kapcsolat nélkül is.

3. Az említett hangok és mozgások gyakran abban az időben vagy oly módon keletkeznek, a hogy a jelenlevők kívánták; azonkívül kérdésekre is megfelelhetnek, avagy sorozatos jelek útján összefüggő közleményeket lehet velük kibetűztetni.

4. Válaszok avagy közlések, melyek ily módon kaphatók, legnagyobbbrészt teljesen értelmetlenek, időnkint azonban oly tényeket is tartalmaznak, melyek csakis a jelenlevők egyike előtt ismeretesek.

5. A körülmények, melyek között e jelenségek mutatkoznak, különböző természetűek; egy tény azonban fontos, s ez az, hogy bizonyos személyek jelenléte szükségesnek látszik keletkezésükhöz, míg más személyek jelenléte rendszerint akadályul szolgál. De ez a különbség nem függ az illetőknek a tüneményekben való hitüktől, vagy azokkal szemben elfoglalt kételkedő álláspontjuktól.

6. A tünemények megjelenését vagy elmaradását

bizonyos személyek jelenléte vagy hiánya egyáltalában nem biztosítja.”

A mint kitetszik, a nagyszámú kiváló férfiú erőlködése nem járt valami nagy eredménnyel. A mit a bizottság talált, annak javarésze bármely közönséges ülésen megállapítható. Bizonyos egyének, az ú. n. médiumok jelenléte a szellemek megjelenésének általánosan ismert feltétele. Az intellektuális tünetmények, melyeket a bizottság észlelt, főkép csak „értelmetlenségek” voltak; soha semmi nem mutatkozott, a mivel a jelenlevők egyike vagy másika ne lett volna eleve tisztában. Az egyedüli ritkább tünetény, melyet a bizottság megállapíthatott, súlyos testeknek érintés nélkül való mozgása volt és ezt csakis az egyik kísérletező csoport észlelte. Azonban, minthogy annak a megítélhetése, hogy miként jártak el a kísérletekben, nem jelentéktelen dolog, az albizottság jelentésének lényegét eredeti szövegben itt közlöm:

„A bizottság kinevezése óta 40 ülést tartott, melyekben kísérletezések történtek. Mindezek az összejövetelek a tagok magánlakásain mentek végbe, még pedig czélzatosan abból az okból, hogy mindenféle előzetesen alkalmazott gépezetek lehetőségét kizárják. Az asztalok, melyekkel kísérleteztek, nehéz ebédlő asztalok voltak; a legkisebb vagy 6 láb hosszú és 4 láb széles, a legnagyobb 9 láb hosszú és 4½ láb széles volt. A szobákat, melyekben kísérleteztek, minden esetben előzetesen és kísérlet közben átvizsgálták, hogy meggyőződjenek, nincsenek-e jelen gépezetek vagy eszközök, melyekből a mozgások vagy hangok kiindulhatnának. A kísérleteket lehetőleg teljes gázfénynél, asztal fölött végezték. Több esetben egyes tagok kísérletezés közben az asztal alatt ültek.

A bizottság hivatásos vagy fizetett médiumok igénybevételeét teljesen kerülte. Az összes jelenlevők a bizottság tagjai voltak, előkelő társadalmi állású és megvesztegethetlen becsületességű férfiak; esetleges csalásból mi hasznuk sem lehetett volna, míg ilyesmin rajtakapva, kartársaik becsülését teljesen elveszítették volna.

A bizottság egynéhány oly ülést is tartott, melyekben médium nem volt jelen, hogy megvizsgálja, vajjon a tagok saját erejükből előidéznek-e olyan hatásokat, melyek a médiumok jelenlétében észleltekhöz hasonlóak. De ilyen jelenségeket sehogysem idézhettek elő.

A hosszas és minden lehető gonddal végzett kísérletek, melyeket minden képzelhető óvatossági szabály igénybevételevel ejtettek meg, a következő szabályok felállítását eredményezték:

1. Bizonyos testi és lelki állapotokban a jelenlevők egyikén vagy többjén oly erő mutatkozik, mely elegendő arra, hogy súlyos testeket izomerő alkalmazása, érintés vagy e testek és az illető személyek között fenforgó valamelyes anyagi kapcsolat nélkül mozgásra indítson.

2. Ez az erő egészen világos hangokat idézhet elő, melyek, úgy látszik, bizonyos szilárd tárgyakból indulnak ki, melyekhez senki hozzá nem ér s melyek a jelenlevő egyének egyikével sincsenek semmiféle látható kapcsolatban.

3. Végül a mozgató erőt gyakorta az értelem szabályozza.

Egy ilyen kísérletnek leírása, kivitele módjának ismertetése legvilágosabban fog tanúskodni arról a gondosságról, mellyel a bizottság vizsgálatait végezte.

A míg valakinek a lába, ujjá vagy ruhája a mozgó és hangadó testhez ért, avagy csak hozzá is érhetett, addig semmi biztosíték sem forgott fenn arra nézve, vajjon e mozgások és zörejek nem a tárgyakkal érintkező személyektől indulnak-e ki. Ezért a következő kísérlethez folyamodtak: Tizenegy személyből álló bizottság a fentebb említett ebédlő asztalok egyike körül előbb 40 perczig ült s különféle módon mozgásnak indította és zörejeket csalt ki belőle. Erre azután a székeket kilencz hüvelyknyire eltolták az asztaltól s támlájukkal fordították feléje, mire valamennyien feltérdeltek a székekre, s karjaikat ezek támlájára támasztották. Ebben a helyzetben minden láb el volt fordulva az asztaltól, úgy, hogy lábával senki sem lökhette meg az asztalt. Valamennyi kéz az asztal felett volt látható és pedig mintegy négy hüvelyknyire lapja felett. — Nem került egy perczbe sem és a teljesen érintetlen asztal négy ízben megmozdult, még pedig előbb körülbelül 5 hüvelyknyire az egyik, majd 12 hüvelyknyire az ellenkező oldal felé, ezután öt és végül körülbelül hat hüvelyknyire. Erre valamennyien még inkább távolodtak az asztaltól, de ez ennek daczára ismét megmozdult. Ilyen kísérleteket más este-ken is végeztek; egészben a bizottság több, mint 50 ilyen fajta, érintés nélkül bekövetkező mozgást észlelt. Az ilyen kísérletekben mindig a legnagyobb óvatossággal jártak el, hogy minden lehető mechanikus vagy egyéb mesterkedést és műfogást kizárjanak. Ilyenek azonban már azért is kizártaknak tekinthetők, mert hiszen a mozgások majd egy, majd más irányban mutatkoztak. Ámítás vagy csalás tehát lehetetlenség volt. E kísérleteknek felette változó körülmények között újból meg újból való megismétlése közben

valamennyi tag, bármennyire kétkedő álláspontot foglalt is el eleinte, arra a meggyőződésre jutott, hogy van erő, mely nehéz testeket anyagi érintés nélkül tud kimozdítani helyzetükből és hogy ez az erő eddig ismeretlen módon bizonyos emberi lények jelenlététől függ.

A bizottság ennek az erőnek a természetéről vagy eredetéről nem adhat határozott véleményt; csak azt iparkodott kideríteni, vajjon tényleg van-e ilyen erő, vagy nincs?”

Eddig terjed az albizottság jelentése, mely nyilván eléggé érthető és világos, és nem is férne hozzá kétség, hogy olyan körülmények között, melyekben minden csalás kizártnak látszott, a súlyos testek érintés nélkül bekövetkező mozgásainak csodálatos jelenségét tényleg észlelték. De a jelentés értékét, sajnos, meggyengíti az a tény, hogy a bizottságnak nem minden tagja egyezik meg abban, hogy minden rendjén ment volna. A legtöbb tag, még pedig a legtekintélyesebbek, hosszú különvéleményeket terjesztettek be, melyekben egészen más eredményekre jutottak. Így az egyik összefoglalás valami mr. JEFFERY-től ered, kiről bővebbet nem tudunk. Ugy látszik, ez különösen sikeresen járt el jelentésében; mert sok más bizottsági tag egyszerűen csatlakozott véleményéhez. JEFFERY a következő eredményre jutott:

„Az ú. n. „trancemédiumok“-nak mindama ténykedései, melyeket láttunk, legnagyobb valószínűség szerint az esetek legtöbbszörében nem voltak egyebek közönséges hisztériás kórnilyilvánulásoknál, míg egyéb esetekben teljesen a tudatos csalás jellegével bírtak; ezenfelül a nyilatkozatok, melyeket a médiumoktól a trance állapotában hallottunk, átlag összefüggéstelenek és izetlenek voltak.

Az író és rajzoló médiumok, a kiket láttunk, a tollat és plajbászt a rendes módon kezelték, azzal a különbséggel, hogy egyszer-másszor fantasztikus indítékok vezették őket.

Kopogó hangok útján vagy más módon soha ismeretlen tényekről felvilágosítást nem kaptunk, mely később valónak bizonyult volna; a közlésekben sohasem foglaltatott valami gyakorlati jelentőségű felvilágosítás, avagy valamely új eszme; ellenkezőleg mindannyi frivol vagy lehetetlen volt.

Ha e közléseket elhaltak lelkeitől eredő híreként kell felfognunk, akkor ellenkeznek a lelkeknek a halált követő állapotáról alkotott természetes, magasztos fogalmainkkal; az állítólagos megnyilatkozások intelligens, vallásos emberekre egyenest botrányos benyomást tettek.

Valamennyi jelenség, mely vizsgálódásaink tárgya volt, olyan fajtájú volt, hogy azokat csalás útján könnyen lehetett előidézni; az ember könnyen hívőisége iránt nem csekély igényekkel léptek fel. De a legtöbb spiritishta oly buzgón hisz, hogy tanuskodásuk ennek folytán teljességgel megbízhatatlanná válik; ezenfelül a tudatos és az öntudatlan csalás között nincsen éles határ, hanem széles terület köti őket össze, melyen sok népies szemfényvesztésnek szabad tere nyílik.

Ennek daczára közölünk többen voltak tanui olyan csodálatos jelenségeknek, melyeket tudatos vagy öntudatlan csalásra még sem vezethettünk vissza“.

Figyelemreméltó dolog, hogy mr. JEFFERY nem habozik a számos bizottsági tag által észlelt csodaszerű jelenségek jó részét tudatos vagy öntudatlan csalásnak minősíteni. Ezt a pontot közelebbről kifejti EDMUNDS dr.-nak, az egyik albizottság elnökének nagyon kimerítő véleménye. Többek között a következőket írja:

„Teljesen igazságszerető egyének kétségen kívül oly dolgokról fognak hírt adni, melyek, ha igazak, megmagyarázhatatlanok maradnak, hacsak valamely természetfeletti beavatkozás elméletét nem vesszük igénybe. De elégséges tapasztalatot gyűjtöttem, hogy meggyőződjem arról, hogy az ilyen elbeszélések végre is csak ilyen vagy olyan formájú önámítás eredményei; az elbeszélés inkább mondható a képzelőerő termékének, mintsem tények leírásának. Ha pl. fél tuczat feltétlenül szavahihető egyént felszólítanánk, hogy mindegyikük külön-külön írja meg jelentését az ilyen ülések egyikén történetekről, elbeszéléseik bizonyára aggasztó mértékben eltérnének egymástól.

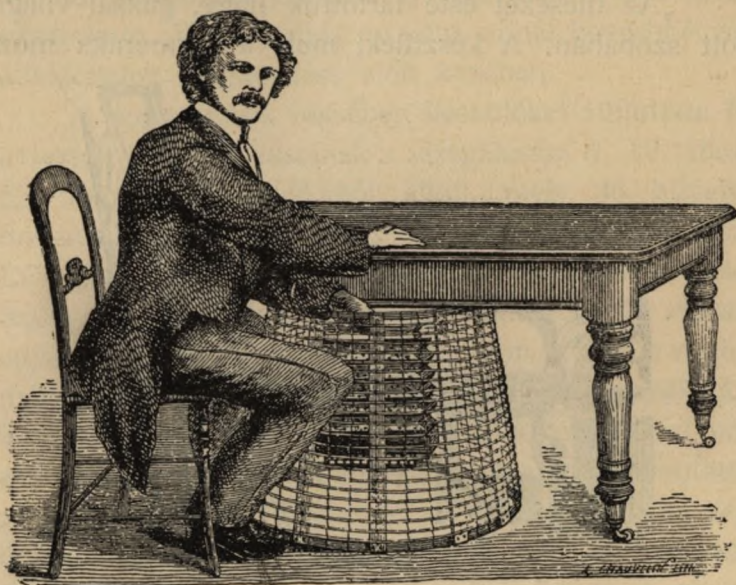
EDMUNDS dr. ezután néhány példát hoz fel, hogy az egyik résztvevőnek bizonyos csodálatos részletekről szóló adatait az ülésen résztvett többi tag hogyan hazudtolta meg. Ez nagyon érdekes. EDMUNDS itt olyényt emel ki, melynek jelentőségét hosszú időn át nem tudták értékelni; csak 20 év múlva bizonyosodott be szellemes kísérletek sorozata révén, hogy egyazon gyülekezet több résztvevője rendszerint éppen nem veszi észre ugyanazt, illetőleg észleleteit nem adja elő megegyező módon. Főleg azt lehetett kimutatni, hogy valamely esemény, mely egyes jelentések szerint nagyon csodálatos módon ment végbe, más, ugyanoly megbízható észleletek szerint sokkal kevésbé látszott talányszerűnek. Ennek a kimutatása kétségtelenül legnagyobb jelentőséggel bír annak a kérdésnek a megítélésénél, hogy az ilyen jelentéseknek egyáltalában mennyire adhatunk hitelt. Ezért munkánk utolsó részében e kérdéssel még részletesebben fogunk foglalkozni.

Crookes és a pszichikus erő.

Crookes súlyváltoztató kísérletei.

Érthető dolog, hogy a dialektikai társulat jelentéseivel a tudomány nem zárta még le a vitát a médiumos jelenségek valódisága felett. Állítás állott állítással szemben, úgy, hogy az elfogulatlan olvasó nehezen tudta megítélni, melyik fél részén van az igazság. Általános örömet keltett tehát a hír, hogy CROOKES WILLIAM, a tekintélyes chemikus, a Royal Society tagja, fogott hozzá a kérdésnek újabb gondos átvizsgálásához, mielőtt a dialektikai társulat vizsgálatait befejezte volna. Főleg a társulatnak az érintés nélkül való mozgásra vonatkozó kísérletei vonták magukra CROOKES figyelmét; megbízhatóbb és ennélfogva bizonyítóbb körülmények között vágyott azokat megismételhetni. A míg t. i. a megtörtént mozgások megítélése kizárólag a jelenlevők véleményezésére volt bízva, nem volt kizárva annak a lehetősége, hogy az észlelt mozgások csak képzeltek, pusztá érzéki káprázatok voltak. Ha azonban az erőt készülékekre engedte hatni, melyek oly berendezéssel bírtak, hogy a véghezvitt mozgást feljegyezték, akkor az ilyesminek lehetőségét teljesen kizárta; mert bármily hajlamosak voltak is a jelenlevők káprázatokra, azt már még sem lehetett feltenni, hogy a médium valamely eszközt tudjon szuggérálni. CROOKES egyébként abból a fölfogásból indult ki, hogy ilyen készülékek segélyével könnyen fogja kimutathatni, hogy az egész nem egyéb babonánál és pusztán addig le nem leplezett műfogásokon alapul. De az eredmény, a melyre jutott, bizony egészen másféle volt.

CROOKES-nak kísérleteiben a hírneves médium, DUNGLAS HOME DÁNIEL segédkezett; az ő jelenlétében csodálatos jelenségek mutatkoztak. Ehhez képest mindaz, a mit CROOKES más médiumokkal ért el, felette jelentéktelennek mondható. HOME főleg azzal az erővel rendelkezett, hogy zenei hangszerekből, melyekhez közvetlenül hozzá sem nyúlt, hangokat csalt ki (rend-

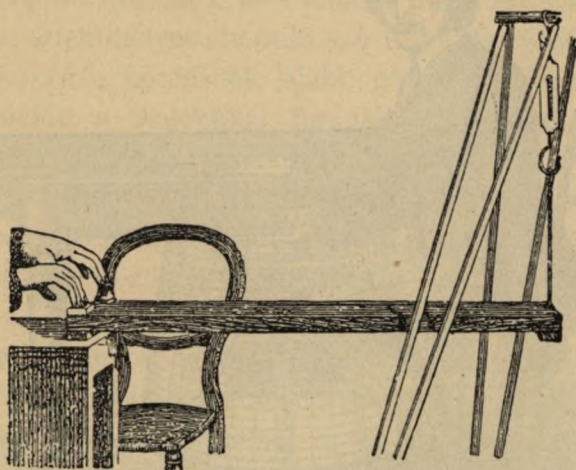

18 ábra.

szerint harmonikát használtak e célra), továbbá, hogy a testek súlyát meg tudta változtatni. Mindkét jelenség kiválóan alkalmas a pontos tudományos vizsgálatra, melyet CROOKES valóban nagy gonddal végzett. A HOME-mal és egyéb médiumokkal végzett kísérleteiről a „Quarterly Journal of Science“ cz. folyóirat 1871—74. évfolyamaiban megjelent közleményeiben számolt be; ezek legfontosabbjai egybegyűjtve „Researches in the phenomena of Spiritualism“ cz. kis könyvben jelentek

meg. A legcsodálatosabb eredményeket tehát e forrásból, CROOKES saját szavaival fogom vázolni. Ezt a jelentést annyiszor idézték és annyit kommentálták, hogy aligha fog bárkire is az ujság ingerével hatni; ha itt ennek daczára csekély kihagyásokkal szószerint közlöm, ez, a mint a szíves olvasó mindjárt meglátja, határozott célzatossággal történik.

„Az üléseket este tartottuk nagy, gázzal világított szobában. A készülék, mely a harmonika moz-

19. ábra.

gásainak ellenőrzésére szolgált, ketrecz volt, mely két, 1 láb 10 hüvelyk, illetőleg 2 láb átmérőjű fagyűrűvel volt ellátva. A gyűrűket 12 keskeny pálcza kötötte össze egymással, úgy, hogy az egész dob-szerű, alul és felül nyitott alkotmány volt (v. ö. 18. ábra). Ez állvány körül 24 tekervényben 50 yárdnyi¹ elszigetelt rézsodrony húzódott, még pedig olyképen, hogy 2—2 szomszédos tekervény nem egészen 1

¹ = 45,7 m.

hüvelknyire volt egymástól. Ezeket a tekervényeket zsinórok tartották össze; ily módon hálózat keletkezett, melynek egyes likai csaknem 2 hüvelyk hosszúak és 1 hüvelyk szélesek valának. A ketrecz olyan magas volt, hogy éppen ebédlő asztalom alá fért, s ha ott állott, sem kéz, sem láb felülről vagy alulról nem érhetett beléje.

A harmonika egészen új volt, mert erre a célra vásároltam. HOME sohasem látta, annál kevésbé volt a kísérletek megkezdése előtt kezében.

A szoba másik részében készüléket állítottam fel a testek súlyváltozásainak a vizsgálására (l. 19. ábra). Ez mahagónifa deszkából állott, mely 36 hüvelyk hosszú, $9\frac{1}{2}$ hüvelyk széles és 1 hüvelyk vastag volt. Láb gyanánt mindegyik végén másfél hüvelyk széles mahagóni lécz volt csavarral ráerősítve. A deszka egyik vége szilárd asztalon nyugodott, a másik rúgós-mérleghez volt erősítve, a mely szilárd háromlábú állványon függött. A mérleg önműködő mutatóval volt ellátva, mely a kifejtett nyomás csúcspontját mutatta. A készüléket úgy állítottam fel, hogy a mahagónideszka vízszintes helyzetben volt és lába laposan feküdt az alapzatára. Ebben a helyzetben a rúgós-mérlegen 3 lb¹-nyi húzást fejtett ki.

Mielőtt HOME a szobába lépett volna, a készüléket rendbe hoztuk; rendeltetését egy szóval el nem árultuk, mielőtt helyet foglalt volna. Hogy várható kritikus megjegyzéseknek elébe vágjak, talán célszerű felemlítenem, hogy e délutánon HOME-ot lakásán meglátogattam; megkért, hogy a társalgást folytatnám hálósobájában, mialatt átöltözik. Tanuskod-

¹ 1 pound (lb) = 373.24 gr.

hatom tehát, hogy testén semmiféle gépezet, készülék vagy más titkos berendezés nem volt elrejtve.

A kísérleteken W. HUGGINS dr., a kiváló fizikus, E. W. Cox ügyvéd (sergeant of law), fivérem és kémiai laboratoriumom asszisztense voltak jelen.

HOME alacsony karosszéken ült. Lábai között, az asztal alatt, az említett ketrecz volt. Magam baloldalt, szorosan mellette ültem; egy másik észlelő szintén szorosan mellette, jobb oldalt foglalt helyet; a többi jelenlevők körben ülték körül az asztalt. Az est legnagyobb részén, főleg ha valami jelentős dolog adódott elő, HOME szomszédai lábukat ráhelyezték lábaira, úgy, hogy a legcsekélyebb mozdulatát is megérezték volna.

HOME a harmonikát egyik keze hüvelyk és mutatóujja közé fogta, még pedig azon a végén, a hol nem voltak kulcsok. Erre én megnyitottam a basszuskulcsot és a ketreczet éppen csak annyira húztam ki az asztal alól, hogy a harmonikát, a kulcsokkal lefelé, belé lehetett dugni; azután ismét visszatoltam annyira, a mennyire azt HOME karja engedte, de a nélkül, hogy keze a legközelebb ülők előtt el lett volna rejtve. Nem sokkal ezután a harmonika felette csodálatos módon ide-oda himbálódott, aztán néhány hangot adott, végül egymásután több hangot hallatott.

Mialatt ez történt, asszisztensem az asztal alá bujt és közölte velünk, hogy a harmonika összehúzódik és kinyúlik; mi többiek egyidejűleg láttuk, hogy HOME keze, mellyel a harmonikát tartotta, teljesen nyugodt volt; másik keze az asztalon nyugodott. Mindjárt ezután mi, a kik szorosan mellette ültünk, láttuk, hogy a harmonika a ketreczben majd

ide-oda, majd körben himbálódik, miközben egyszer-smind játszott is. HUGGINS dr. erre az asztal alá nézett és hírül adta, hogy az eszköz mozog, ámbár HOME keze teljesen pihenni látszik.

Mialatt HOME a harmonikát állandóan kulcsaival lefelé tartá, másik keze nyugodtan az asztalon pihent, lábait pedig a hozzá legközelebb ülők lefogva tartották. E közben tisztán hallottunk egyes hangokat egymásután, majd egész dallamot. Minthogy ez az eredmény csakis oly módon keletkezhetett, hogy az eszköz kulcsait helyes sorrendben leszorították, a jelenlevők a kísérletet döntő jelentőségűnek tekintették. De a következő még döntőbb volt; HOME u. i. kezét a harmonikától teljesen eltávolítá, a mennyiben kihúzta kezét a ketreczből és legközelebbi szomszédjának nyujtotta. Az eszköz tovább játszott, ámbár senki hozzá nem ért.

Miután ily módon a harmonikával döntő eredményre jutottunk, a már előbb leírt mérlegkészülékhez fordultunk. HOME ujjait könnyedén reáhelyezte a mahagóni deszka legszélső végére, mely az alapon nyugodott, mialatt HUGGINS dr. és én mellette ültünk és ügyeltünk, hogy fog-e valamely hatás mutatkozni? A mérleg mutatója jóformán azonnal le kezdett szálalni, majd néhány másodpercz múlva ismét emelkedett. Ez a mozgás több ízben ismétlődött és a pszichikus erő hullámzatos mozgására látszott utalni. A deszka vége kísérlet közben fel- és lefelé ingott. Erre HOME, saját kezdeményezéséből, megfogta a közelében levő kis kézi csengőt és gyújtóskatulyát s egyenkint két keze alá helyezte, hogy meggyőzőzön bennünket, hogy keze nem fejt ki nyomást. A rúgós mérleg nagyon lassú mozgása most még világosabban

észlelhetővé lett és HUGGINS dr., a ki a mutatót szemmel kísérte, tudtunkra adta, hogy $6\frac{1}{2}$ lb.-ra szállott le. Minthogy a deszka rendes súlya abban a helyzetben, a melyben függött, 3 lb. volt, a nyomás $3\frac{1}{2}$ lb.-sal szaporodott volt. Midőn a maximum-mutatót mindjárt ezután megvizsgáltuk, láttuk, hogy 9 lb.-ra szállott le; ez tehát 6 lb. súlyszaporodásnak felelt meg.

Már most meg akartam győződni, vajjon lehetséges-e a rúgósmérleget valamiképen befolyásolni, ha a deszkának arra a helyére, melyen HOME ujjait tartotta, nyomást fejték ki. Felmentem hát az asztalra és egyik lábamat a deszka végére helyeztem. HUGGINS dr. szerint, a ki a mérleg mutatóját észlelte, összes testsúlyom (140 lb.) $1\frac{1}{2}$ —2 fonttal szoríthatta le a mutatót, midőn fel- és lehimbálódtam. HOME alacsony karosszéken ült; az előbb említett súlyváltozásokat a legnagyobb erőlködéssel sem tudta volna előidézni. Alig kell külön hangsúlyoznom, hogy úgy kezeit, mint lábait mindannyian, a kik a szobában jelen voltak, gondos figyelemmel kísérték, miért is ezt a kísérletet, ha lehetséges, még a harmonikával végzett kísérletnél is döntőbb jelentőségűnek tartom.

E jelenségek okára, az azokat előidéző erőre vonatkozólag CROOKES e helyen még néhány megjegyzést tesz, mely itt nem bír érdekel. Ezt az ismeretlen okot „pszichikus erő“-nek nevezi, de megengedi, hogy elhamarkodott eljárás volna, ha természetéről és hatásairól elméletet akarna felállítani. Egyik későbbi értekezésében oda nyilatkozik, hogy ez az ú. n. „pszichikus“ erő azonos azzal, melyet THURY tanár Genfben már 1855-ben mint „ektenikus“ vagy „távolbaható“ erőt írt le, mely elnevezés, minthogy az erő eredetét illetőleg mit sem jelez, talán inkább volna

előnyben részesítendő. Mivel azonban a név itt nem játszik szerepet, inkább a „pszichikus erő“ használatosabb elnevezést használjuk.¹

Lássuk mostan CROOKES egy másik kísérleti sorozatát, melyet ugyanazzal a készülékkel végzett, csak-hogy ez ezúttal czélszerűbb berendezésű volt.

„Midőn ezeket a kísérleteket első ízben végeztem, feltétlenül szükségesnek tartottam, hogy HOME keze a felfüggesztett tárgyat, melynek súlya megváltoztatandó volt, megérintse; de később rájöttem, hogy ez nem okvetlenül szükséges, azért készülékemet oly

¹ Ujabb spiritiszta munkákban a pszichikus erőt gyakran összetévesztik vagy azonosítják REICHENBACH od-erőjével; ezért czélszerű lesz e kettőnek egymáshoz való viszonyáról némi felvilágosítással szolgálnom. — V. REICHENBACH KÁROLY báró, chemikus, kiindulva abból a tényből, hogy az északi fény főleg a föld delejes sarkain mutatkozik, feltette, hogy ilyen fénytűneménynek mindenütt jelen kell lennie, a hol delejesség van, azért megkísérelte, nem lehet-e mesterséges delejek segítségével teljes sötétségben hasonló fényt előidézni. Míg ő maga és sok más egyén semmit sem vett észre, találkoztak egyesek, kik teljes sötétben nagy delejek sarkain tényleg világosságot láttak. Sőt ezeknek az ú. n. „szenzitiv“ egyéneknek nem csak a látóérzékére hatott ez az erő, hanem hőérzékük is fogékonynak mutatkozott iránta, mert a szenzitivek meleget és hideget éreztek, ha kezeiket a delej sarkai fölé tartották. Sőt a legszenzitivebbeket a delej vonzotta is, úgy, hogy tagjaikat delejes vonzás segítségével fel is lehetett emelni. Midőn REICHENBACH tovább nyomozta e jelenségeket, azt találta, hogy ezt a fényt nem csak delejek sugározzák ki; minden tárgy, mely a napfénynek volt kitéve vagy valamely chemiai anyaggal érintkezett, e fénnel telítettnek bizonyult. Kristályok, főleg pedig az emberi test, e fénynek állandó forrásai voltak; szenzitiv személyek ezeket sötét helyen fénylő tárgyakként látták. Az ismeretlen erőt, melyből véleménye szerint mindezek a hatások erednek, REICHENBACH „od-erő“-nek nevezte. Meg is pró-

módon módosítottam, a mint azt a mellékelt ábra (20.) mutatja.

AB az előbb említett mahagónifa deszka, mely B-nél C rúgósmérlegen függ; a mérleget szilárd háromlábú állvány (E) tartja. A készüléket a továbbiakban úgy rendeztem be, hogy a súlyváltozásokat önműködőleg jegyezze fel. Az e célra szolgáló berendezést az ábrában nem tüntettem fel. E célra ugyanis vízszintesen finom aczélsúcsot forrasztottam a mérleg mutatójára. A mérleg alatt óraművet alkalmaztam, mely az aczélsúcs előtt bekormozott üveglapot hajtott.

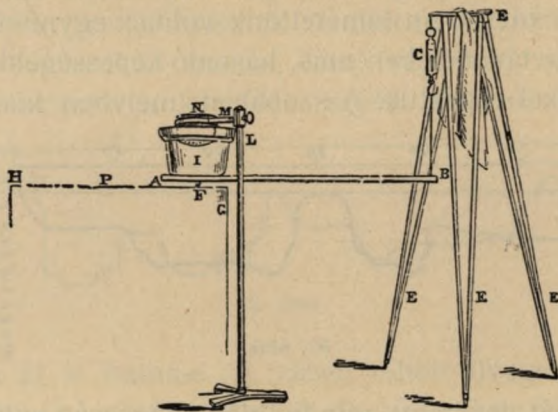
bálta, hogy az od-fényt lefotografálja, valamint, hogy a vele járó hőt megmérje, de kísérletei nem jártak eredménnyel. Egyszer ugyan azt hitte, hogy 65 órai expozíció után megkapta az od-fény képét; de később beismerte, hogy ez tévedésen alapult; az od-erőre nem volt tehát egyéb bizonyíték, mint a szenzitív egyének észleletei.

Első kísérleteit REICHENBACH „Untersuchungen über die Dynamide“ cz. cikksorozatban közölte (1849); később ugyane tárgyról nagy munkát írt e címmel: „Der sensitive Mensch und sein Verhalten zum Ode“ (1854—55). Midőn jobban megismerkedett az asztaltánczoltatással, ezt is az od-erő nyilvánulásának jelentette ki. A szenzitivek u. i. úgy vélték, mintha az od-lángot bizonyos erővel kisugározni látnák az emberi testből és midőn ez a láng valamely testre hatni kezdett, annak mozgásba kellett jönnie. A varázspálcza, a tánczoló asztalok és a forgó kulcsok mozgásait ilyképen meg lehetett magyarázni, mint azt REICHENBACH „Die odische Lohe und einige Bewegungserscheinungen“ cz. munkájában (1867) részletesen kimutatta. Az emberből kiáramló od — melyet REICHENBACH biodnak nevez — részben tehát összevág a modern okkultisták „pszichikus erő“-jével; de míg a pszichikus erőt feltétlenül az emberhez vagy esetleg állathoz kötve kell képelnünk, REICHENBACH azt hitte, hogy az od-erő a természetben mindenütt jelen van.

Szerző jegyz.

Az üveglap mozgása közben az aczélcsőcs egyenes vonalat húz a kormozott felületre, a míg a mérleg nyugalmi helyzetben van. A mint azonban a deszkára gyakorolt nyomás változik, az aczélcsőcs a mutatóval együtt fel és le fog járni, tehát görbe vonalat fog a kormozott üveglapra rajzolni. E görbe alakjából ki lehet számítani, hogy a deszkára kifejtett nyomás minden egyes pillanatban milyen nagy volt.

Míg a deszka B végét a mérleg tartja, A vége ék alakú fadarabon nyugszik, mely csavarokkal a deszka

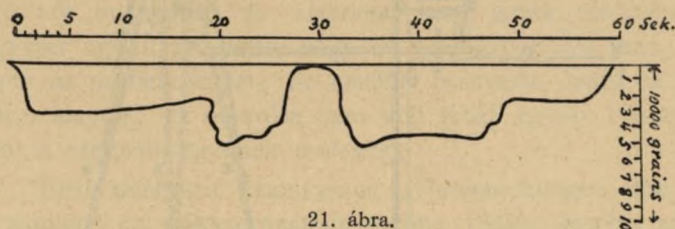

20. ábra.

aljára van erősítve. Az ék alsó éle, mely körül a deszka forog, G H szilárd és biztos faalapon nyugszik. A deszkán, pontosan a támasztási pont felett, I vízzel megtöltött üvegedényt alkalmaztam. L szilárd állvány, melynek gyűrűje M W gyűrűt tartja; ebbe félgömb alakú rézedényt helyeztem, melynek feneke sűrűn át van lyukasztva. A vasállvány nem érinti az A B deszkát és a rézedényt tartó karját úgy állítottam be, hogy az edény másfél hüvelyknyire ér a vízbe, de nem érinti az üvegnek sem a fenekét, sem a falát. Kitűnt, hogy a mérleget cseppet sem befolyásolja, bár-

mennyire rázzuk vagy lökjük is meg a vasállványt; ugyanoly kevéssé lehetett kimutatni súlygyarapodást, ha az ember kezét oly mélyen dugta is bele a vízbe, a mennyire az átluggatott rézedény csak engedte. Tehát mindennemű mechanikus erőátvitelt a rézedényből az A B deszkára kizártam.

Kényelem okáért már most több csoportba fogom beosztani a kísérleteket és mindegyik csoportból egy példát fogok kiválasztani részletesebb leírás céljából. De nem említek egyetlen kísérletet sem, melyet többszörösen meg nem ismételtünk volna; egynémelyiküket HOME távollétében más, hasonló képességekkel bíró egyénnel végeztük. A szobában, melyben kísérletez-

21. ábra.

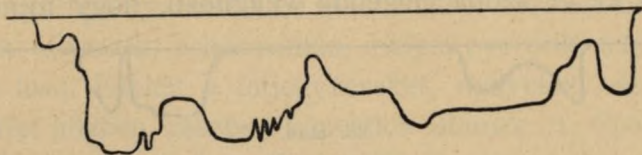
tünk (saját ebédlőm), mindig elég világosság volt, hogy mindent láthassunk, a mi történik.

I. kísérlet. Miután a készüléket teljesen beállítottam, mielőtt még HOME a szobába jött volna, megkértük, hogy jőjjön be s dugja ujjait az N rézedénybe. Felállott és jobb keze ujjainak hegyét a vízbe mártotta; bal kezét és lábait a jelenlevők lefogva tartották.

Midőn tudtunkra adta, hogy kezéből erőt, illetve áramot érez kisugározni, megindítottam az óraművet és csaknem ugyanebben a pillanatban látni lehetett, a mint a deszka B vége lassan lesülyedt és vagy 10 másodpercig lenn maradt, majd kissé emelkedett és

végül teljesen visszakerült eredeti helyzetébe. Azután újból süllyedt, hirtelen emelkedett és fokozatosan süllyedt 17 másodperc folyamán s ezután újból felszállott eredeti magaslátára, melyen a kísérlet befejeztéig megmaradt. A kormozott üveglapon jelzett legalsóbb pont 5000 *grain* (= 323 gr.) nyomásnak felelt meg. A melékelt ábra (21.) az üvegen talált görbének a másolata. A vízszintes skála az időt jelzi másodpercekben, a függőleges a nyomást *grain*okban.

II. Kísérlet. Minthogy a vizen át való érintés ugyanolyan eredményesnek mutatkozott, akár a közvetlen mechanikus érintés, látni vágytam, vajjon az erő a mérlegre a készülék egyéb részein, avagy a

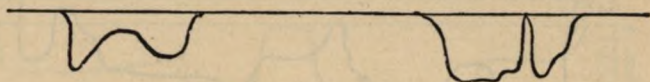
22. ábra.

levegőn át is hatna-e. A vízzel töltött üvegedényt, a vas állványt, stbit félretettük és HOME mindkét kezét P-nél (l. 20. ábra) az asztalra tette, a melyen a deszka egyik vége volt. Viszont a jelenlevők egyike kezeit HOME kezeire rakta, lábait pedig az ő lábaira helyezte. Magam is egész időn át gondosan figyeltem reá. Ugyane pillanatban az óraművet is megindítottuk. A deszka egyenlőtlenül fel és le szállott, úgy, hogy az eredmény az a görbe lett, mely a 22. ábrán látható.

III. Kísérlet. HOME-ot 1 lábnyi távolságra állítottam a deszkától, ennek egyik oldala mellé. Lábait, kezeit a jelenlevők egyike fogta. Erre a mozgó üveglapon a 23. ábrán feltüntetett görbe mutatkozott.“

Az idézett esetek eléggé mutatják, hogyan járt

el CROOKES kísérleteiben. Még sok egyéb kísérletet is végzett részben az említett, részben más készülékekkel; de így sem igen találtak többet, mint a mit már eddig ismertettem. Egyébként természetesen szó sem lehet róla, hogy itten CROOKES munkájának teljes fordítását közöljük; az előbbi idézetek elégségesek lesznek, hogy az olvasó a híres vizsgálatokról megfelelő képet alkothasson magának. E vizsgálatokat, a hogy CROOKES leírásából látszik, felette gondosan és szigorú tudományos módszerekkel végezték. CROOKES saját találmányú ellenőrző készülékeket alkalmaz és HOME-mal, mint valami erőgéppel bánik el, melyet majd ide, majd amoda állít, hogy különböző körülmények között próbálja ki. A szoba elegendő világítású, hogy mindent

23. ábra.

láthassanak, és több tekintélyes tudós ellenőrzi a kísérletek helyes elvégzését. Itt tényleg megvan minden biztosítéka annak, hogy a nyert eredmények teljesen megbízhatók és éppen ezért CROOKES vizsgálatai mindig nehéz akadályt gördítettek a tudósok útjába, kik az ilyen médiumitásos jelenségeket a médiumok ámitásaként igyekeztek leleplezni. Az ilyesmi az imént leírt kísérletekben, úgy látszik, teljességgel kizárható volt, — feltéve, hogy a leírás egyáltalában hű.

Csak hogy annak bizony nem mondható. Sőt ellenkezőleg annyira CROOKES képzeletének terméke, hogy éppen bizonyítéku szolgálhat arra nézve, mint ámitja magát valamely, a saját szakában kiváló tudós, ha előtte ismeretlen területekre merészkedik. Ez az állítás ugyan nagyon merésznek látszanék, ha helyességének

bizonyítékát CROOKES maga nem szolgáltatta volna. 18 évvel ez első jelentése után ugyanezekről a kísérletekről másképen is beszámolt, mely második leírásából kiderül, hogy az egész mégis csak némileg más módon ment végbe. Mindenki, a ki az előbbi 1871-iki leírást olvassa, azt a benyomást nyeri, hogy az említett vizsgálatok egynéhány teljesen sima lefolyású ülésben történtek. A tudomány emberei rendeznek mindent, elejétől végéig; nincsenek megszakítások, zavarok vagy nem sikerült kísérletek, gyanus mozdulatok HOME részéről; ennek pszichikus ereje oly pontossággal hat, mintha valamely jól szerkesztett gépből, nem pedig emberből indulna ki. Ha ellenben CROOKES feljegyzéseit az e kísérletekről vezetett naplójában olvassuk, a benyomás, melyet nyerünk, teljesen más lesz. Ezeket a feljegyzéseket, melyeket részben kísérlet közben, részben közvetlen utánuk írt, CROOKES a „Proceedings of the Society for Psychical Research, Part XV“-ben 1889-ben közölte. Ebben naplójának csak rövid kivonata jelent meg; de azokról az ülésekről, melyek egyáltalában szóba kerülnek, a teljes jelentés megjelent. A két leírás között fenforgó különbség kellő megvilágítására csak egyetlen ülésről szóló jegyzőkönyvet akarok itt közölni, mely ülésen az előbb megbeszélt kísérletek egynémelyikét végezték.

„Szerdán, 1871. június 21-én. Ülés CROOKES magánlakásán. Esti 8,40-től 10,30-ig. Jelen vannak: mr. D. D. HOME (médiúm), mrs. WR. CROOKES, mr. HUMPHREY, mr. C. GIMINGHAM, mr. SERGT. COX, mr. WM. CROOKES, mrs. WM. CROOKES, miss. A. CROOKES. Az ebédlőben, melyet egy gázláng világít; az ebédlő asztal körül. Az asztalon volt egy harmonika, mely

az én tulajdonom, egy hosszú, vékony favonalzó, egy plajbász és kevés papiros; az egyik oldalon, részben az asztalon nyugodva, készülék volt (v. ö. 20. ábra) a testek súlyváltozásainak vizsgálatára. Az asztal alatt a már előbb említett ketrecz volt.

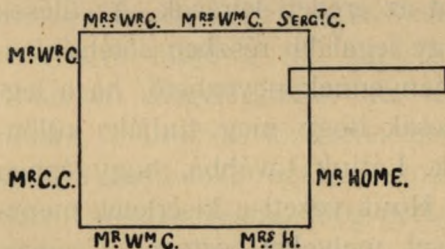
Jelenségek. Alig hogy leültünk, az asztalban igen élénk rezgések voltak érezhetők. E rezgések több felvetett kérdésre „igen“-nel és „nem“-mel feleltek. HOME kezei valami felette csodálatos módon nagyon fájdalmasan összehúzódtak. HOME felkelt és jobb keze ujjait óvatosan a rézedénybe dugta, mi közben a készülék egyéb részeinek érintésétől gondosan tartózkodni iparkodott. Wm. CROOKES-né úrnő, a ki szorosán mellette ült, úgy látta, hogy a deszka vége lassan leszáll és ismét emelkedik. Az önműködő mutató megsejmlélésekor azt találtuk, hogy 10 ounce-nyi (311 gr.) súlygyarapodás állott be. Egyéb nem történt.

Ugyanez estén 10,45-től 11,45-ig. Ez az ülés mindjárt az előbbi után következett. Mindannyian felkeltünk, fel-alá jártunk, kinyitottuk az ablakokat és helyet cseréltünk. A. CROOKES kisasszony a társaságból eltávozott; aztán ajánlották, hogy ismét ülünk le. A szoba, asztal és készülékek ugyanażok, mint az elébb. A világítást tompítottuk, de azért elég világos volt, hogy egymást felismerjük és minden mozdulatot láthassunk. A készüléket is világosan fel lehet ismerni. Az önműködő mutatót gyorsan a mérleg mutatója közelébe hoztuk. Ezúttal oly egymásutánban ültünk az asztal körül, a hogy azt a mellékelt (24-ik) ábra mutatja. A a fentebb említett vonalzó. Jóformán azonnal elhangzott a parancs: „Le a kezekkel az asztalról!“ Miután egy-két perczig nyugodtan ültünk volt,

miközben egymás kezét fogtuk, súlyos ütésekert hallottunk, melyeket az asztalra, majd ezután a mérleg készülék mellett a padlóra mértek. Ezzel egyúttal a készülék is mozgásba jött és hallani lehetett, a mint a rúgós mérleg gyorsan lefelé süllyedt. Erre a következő izenetet kaptuk:

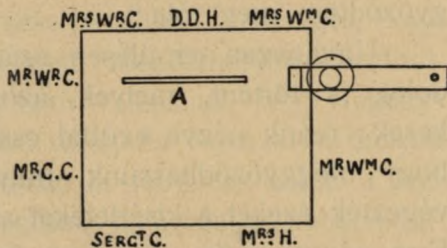
„A mérleg némileg módosult. Nézzetek utána!” Oda mentem s megnéztem a skálát, mely 9 lb. súlysaporoást mutatott. Minthogy ez

az eredmény oly gyenge világításnál állott be, hogy a deszka és a mutató mozgását alig lehetett látni, kértem, ismételnők meg a kísérletet jobb világításnál. A gázt felcsavarták, mi pedig ugyanúgy ültünk, mint előbb. Most látni lehetett, a mint a deszka fel-alá moz-

25. ábra.

Már most HOME megkért bennünket, hogy cseréljünk helyet. Ezúttal oly sorrendben ültünk, a mint azt a mellékelt ábra (25.) mutatja. Erre felhangzott a parancs: „Dan' kivételével, le a kezekkel az asztalról!” HOME erre székét az asztal legszélső szögletéhez tolt, lábait félrehúzta a készüléktől, egészen H.-né urnó mellé. Ezután súlyos ütésekert hallottunk,

24. ábra.

gott, mialatt HOME ettől némi távolságban volt és az asztalt, minthogy kezeit fogva tartották, nem érinté. A mutató ezúttal 2 lb. súlysaporoást mutatott.

melyek az asztalra, majd az élénken fel-alá mozgó mahagoni deszkára zuhogtak. Erre a következő izenetet kaptuk: „Már most megtettük, a mi csak telt tőlünk!” Az önműködő mutató ezúttal 4 lb. súlysza-
porodást mutatott; a rúgósmérleghez lépve, magam győződtem meg róla.“

Ugyanezen az ülésen számos egyéb csodálatos dolog is történt, melyek azonban kevésbbé érdekesek; reánk nézve ezúttal csak az bír fontossággal, hogy meggyőződhattunk, mily körülmények között végezték ezeket a kísérleteket az említett készülékkel. Erre nézve pedig elégséges felvilágosítást nyertünk, mely bennünket, legalább egy szempontból, teljesen kielégít. Csak megemlítem még, hogy az imént leírt ülést a jegyzetekből találomra válogattam ki, s hogy ez teljesen tipusos. Ugyanily módon folyik le a többi ülés is, melyekről CROOKES jegyzeteit közzétette. E napló-jegyzetek pedig egészen más világításban tüntetik fel a körülményeket, mint az eredeti leírások. Az ülések egy része egészen, vagy legalább részben sötétségben folyik le; mert jóformán ennek nevezhető, ha a legközelebb ülők éppen csak hogy meg tudják különböztetni, a mi történik. Látjuk továbbá, hogy éppen nem CROOKES, hanem HOME vezeti a kísérletek menetét, a maga parancsaival, melyeket osztogat. CROOKES és a többi résztvevők egészen egyszerűen a nekik kijelölt helyen kénytelenek üldögélni, a míg valami történt. HOME ellenben szabadon jár-kél, tetszése szerint közeledik a készülékhez, székét ide-oda tolja stb. Végül különböző apró megszakítások fordulnak elő: a kezek majd az asztalon legyenek, majd pedig nem, a gázt lesrófolják és ismét felcsavarják, helyet cserélnek és több efféle. Mindez tanusítja, hogy ezek a

híres CROOKES-féle ülések semmiben sem különböznek más spiritiszta ülésektől; ugyanoly kiszámíthatatlanság és szeszély jellegzik őket, ugyanaz a függőség a médium tetszésétől és akaratától.

Ez feltétlenül áll azokról az ülésekről, melyekről CROOKES eredeti feljegyzéseit közölte. Lehetséges, hogy más kísérleteket is végzett, megbízhatóbb körülmények között. De még sem valószínű, hogy feljegyzései közül éppen azokat válogatta volna ki, a melyek legkevesebbet bizonyítanak és félretette volna a legnagyobbakat. Tehát egészen határozottan abból indulhatunk ki, hogy összes kísérleteit az imént leírtakhoz átlag hasonló jellegű üléseken végezte. Ezért 1871-iki eredeti jelentése a tényeket nem adja vissza híven, a mint azok valósággal történtek, hanem csak kivonat, melyben csakis bizonyos meghatározott eseményeket ír le az összes velük járó mellékkörülmények elhagyásával. Nem akarjuk vitatni, hogy mily jelentőségű lehet éppen az, a mit CROOKES jelentéséből elhallgathatni vélt, erre majd e mű utolsó részében térünk rá. E helyen megelégszünk két ténynek a megállapításával: 1) CROOKES kísérletei nem szigorúan tudományos vizsgálatok; egészen köznapias spiritiszta üléseken mentek végbe, még pedig ötletszerűen, a mint éppen a médiumnak, mely „szellemhíradásai“ segítségével a helyzet ura volt, inyére volt. 2) CROOKES-nak alig lehetett róla sejtelme, mily jelentőségteljesek azok a körülmények, melyeket 1871-iki jelentésében elhallgatott. Ha ezt belátta volna, sohasem tehette volna közzé az előbbi jelentést, a nélkül, hogy tudatos csalás vétkébe ne keveredett volna.

Szellemfényképek.

Ebben a mi történelmi vázlatunkban természet-szerűleg nem időzhetünk mindazoknál a médiumos jelenségeknél, melyek valaha előfordultak, sem pedig az ezeket illetőleg végzett vizsgálatok valamennyiét fel nem sorolhatjuk, hanem részben azokra a tünetenyekre szorítkozunk, melyeket előkelő bűvárok különös gonddal vizsgáltak meg, részben pedig olyanokra, melyek elméleti tekintetben kétségtelen jelentőségre tettek szert.

Mindkét szempontból az ú. n. szellemfényképek a szellemek anyagi nyilvánulásainak egyéb állítólagos bizonyítékai mellett fontos helyet foglalnak el. E tünetenyek valódiságát tanúsító valamennyi bizonyíték között a CROOKES-féléket tekinthetjük a legmegbízhatóbbaknak; elméleti jelentőségük könnyen érthető. U. i. az eddig ismertetett médiumos jelenségek spiritiszta elmélet nélkül is magyarázhatók. Hiszen meglehet, hogy a fizikális és intellektuális megnyilatkozásokban tényleg szellemek szerepelnek s ezek nyilatkoznak meg a médiumok jelenlétében. De azt is el lehet gondolni, hogy e jelenségek oka pusztán a médium lelki életében rejlik, tehát, hogy ezek tisztára pszichikus természetűek, s hogy így a médiumot oly erővel rendelkezőnek kell képzelnünk, melyeket a pszichologusok eddig nem méltányoltak eléggé. Ez esetben a médiumos tünetenyeket egészen jól lehetne magyarázni, minden spiritiszta hipotézis segítsége nélkül is. Ez a felfogása CROOKES-nak és a többi okkultistáknak. A mily valószínűtlennek tartják egyrésről, hogy a szellemek ilyen gyermekjátékkal töltsék az idejüket — mert más néven bizonyos médiumos meg-

nyilatkozások igazán nem nevezhetők — ugyanoly valószínűnek tartják másrészt, hogy a természetben, de meg az emberben is rejlenek bizonyos erők, melyeket a tudomány még nem ismer. Azt mondhatnók tehát, hogy — úgy látszik — mégis csak az okkultizmusnak van kilátása a győzelemre. Azonban viszont, ha ki lehetne mutatni, hogy a szellemek tényleg látható alakban, élő lényekként mutatkoznak előttünk, akkor ez természetesen inkább a spiritizmus javára billentené a mérleget. Ennek követői tehát kezdettől fogva buzgón kutattak az ilyen bizonyítékok után, melyek a szellemek közreműködését közvetlenül és megbízható módon bizonyítanák; és már az első ülésekről vannak tudósítások, melyek szerint kezeket láttak és érintéseket éreztek, még pedig oly körülmények között, melyek kizárták, hogy a tünetmények szerzője a jelenlevők egyike lehetett volna. Míg azonban ilyen észleletekről szóló hírek csak egyesek részéről érkeztek, még sem volt kizárva a lehetőség, hogy pusztá káprázatokról, élénk képzelőerejű észlelők pusztá agyrémeiről van szó. Teljes bizonyosságról csak akkor lehetett szó, ha az ilyen szellemjelenést fényképen lehetett kimutatni, vagy, ha ilyen tünetmény több kritikus észlelő előtt oly világosan jelentkezett, hogy az észleltek tárgyilagosságához kétely egyáltalában nem férhetett.

A spiritiszták ilyen bizonyítékokat az idő folyamán nem csekély ügyességgel elő is kerítettek. Persze nem is volt várható, hogy a célzott egyszerre lehessen elérni. Úgy a médiumoknak, mint a szellemeknek időt kellett hagyni, mely alatt bennük a megnyilatkozás ez új fajtájának képessége kifejlődhessék. Eleintén csak olyan lényekről sikerült fényképeket felvenni, melyeket legfeljebb a médiumok láttak, minden más

embernek láthatatlanok voltak. De 20 évvel utóbb a szellemek a materializációt oly tökélyre emelték, hogy nagy közönség szeme láttára és erős elektromos fénynél lehetett őket fotografálni. Légzésüket, érverésüket megmérték; hajfürtöt vágtak le róluk s megőrizték örök emlékül. Sőt egy résztvevő az egyik CROOKES-féle ülésen, a melyen KATIE KING megjelent, kereken kijelentette, hogy ha ez a szellem pszichikus erő volna, akkor ez az erő feltétlenül asszonyfajta kell, hogy legyen. Erre már mégis csak el kellett ismerni, hogy a spiritiszták még a legmerészebb várakozásokon is túltettek és csattanó bizonyítékokkal szolgáltak. Lássuk ez utóbbiakat valamivel közelebbről, történelmi fejlődésük sorrendjében.

A legrégebb szellemfényképek a daguerrotypia idejéből erednek. Egy 1855-iki amerikai spiritiszta folyóiratban közli a szerkesztő, hogy sokáig hiába iparkodtak a szellemjelenéseket a daguerrotyp lemezen láthatóvá tenni, de hogy most már a legjobb kilátásokkal biztathat.

Ugyanis egy hivatásos daguerrotypista, a ki egyúttal médium is volt, nem sok idő előtt kis fiáról felvételt készített és ezen a képen fenn széles, felhőszerű fénycsík mutatkozott, mely a fiú vállaira bocsátkozott, s ott eloszlódott. A fénycsík napsugárhoz hasonlított, mely kis nyíláson hatol keresztül; közelebbi megtekintéskor némileg áttetszőnek mutatkozott. Soha régebbi képen ilyesvalamit nem lehetett találni. A környezet legszorgosabb átvizsgálása daczára e tünetmeneknek semmi érthető okát nem találták.

Ugyane folyóirat ugyanaz évi folyamában még egy második hasonló esetet is közöl. De ezek után a mindenesetre kétséges eredmények után a szellemek

mintha beszüntették volna megnyilatkozásaikat; mert egészen 1862-ig ilyen képekről mit sem hallunk. Ez évben kezdte meg működését MUMLER, a ki talán a legismertebb szellemfotografus.

MUMLER eredetileg vésnök volt; de vasárnaponként el-ellátogatott egy barátjához, a ki fényképésznél volt alkalmazásban, és szívesen nézegette, a mint barátja dolgozott. Így lassacskán megismerkedett a fényképezés technikájával, a nélkül, hogy a kémiai szerek természetéről és hatásairól csak fogalma is lett volna. Midőn egy vasárnapon egészen egyedül volt a műteremben, megpróbálta saját magát fotografálni, s ekkor a lemezen a saját magáén kívül még egy más alak is látható lett. Addig mit sem hallott volt szellemképekről, miért is eleinte azt hitte, hogy a második alak a lemeznek valamely tisztátalanságából ered és még valamely korábbi kép nyoma maradt rajta, a mint ez a régebbi, kollodiumos eljárással nem ritkán megesett. De későbbi kísérletei útján, melyekben ezt a lehetőséget teljesen kizárta, arra a meggyőződésre jutott, hogy az ilyen szellemalakok bizonyos erőből származnak, mely az ember akaratlagos befolyásától független. Minthogy lemezein hasonló alakok gyakran mutatkoztak, több barátja unszolására felhagyott régebbi foglalkozásával és a fotografálásra adta magát. Miután e mesterséget a maga rendjelmódja szerint megtanulta, mint fotográfus és médium telepedett le, de még nem valami sokáig működött, midőn ismeretessé lett, hogy számos fényképén szellem gyanánt egy, még élő személy képe szerepel. Ennek a felfedezésnek a hírére elvesztette a közönség bizalmát és nem is lehetett sem róla, sem képeiről hírt hallani, míg 1869-ben New-Yorkban ismét fel nem

lépett. Itt azonban pár hónap múlva csalás miatt vád alá került. Egynéhány fotografus u. i. rájött a módjára, hogy lemezein hogyan hívott elő szellemalakokat; négy más szakember ugyan kinyilatkoztatta, hogy összes műveleteit ellenőrizte és soha gyanús dolgot nem látott. Sőt az egyik lakására hívta MUMLER-t, s ennek daczára itt is mutatkoztak szellemalakok, ámbár

26. ábra.

27. ábra.

MUMLER itt oly lemezekkel és eszközökkel dolgozott, melyek előzőleg sohasem voltak a kezében.

A tanukihallgatások után a bíró úgy ítélte, hogy daczára személyes meggyőződésének, mely szerint a vádlott csalárdul járt el, elégséges bizonyíték híján még sem ítélné el. Ezt a meglehetősen kétes értékű felmentést a spiritiszták persze nem haboztak céljaikra kiaknázni.

A pör folyamán több tanu jelentkezett, kik bizonygatták, hogy a szellemképekben elhalt rokonaikat és barátaikat egész határozottsággal felismerték. Ez a képnek valódiságára nézve természetesen jeles bizonyíték volt. Hogy azonban az olvasó maga is megítélhesse, milyen értéket tulajdoníthatunk az ilyen bizonyítékoknak, a MUMLER-féle fényképek egyikét itt közlöm. Őszintén csodálnám, ha a legtöbb ember e homályos fehér alak és valamelyik ismerőse között bizonyos hasonlatosságot nem találna.

Míg MUMLER-t, mint említém, felmentették és spiritisza hívei épülésére még számos éven át működött, addig az Európában működő hivatásos szellemfényképészeknek kevésbé jó sorsuk volt. 1872-ben Angliában egy HUDSON nevű fényképész hasonló képeket kezdett készíteni, mint MUMLER Amerikában, de ezeknek a kivitele oly durva volt, hogy valódiságukban a spiritiszták is tamáskodtak és HUDSON-t lecfolták. Nem sokkal jobban járt PARKES, ki néhány évvel később próbált így szerencsét ugyancsak Angolországban. De a legtöbb föltünést és botrányt BUGUET idézte elő Párizsban. LEYMARIE, a „Revue spirite“ szerkesztőjének ajánlatával, FIRMAN, jónevű médium által támogatva, 1873-ban kezdte meg működését. De LOMBARD, egy, a rendőrség szolgálatában álló fényképész, gyanakodni kezdett, hogy az egész dolog csaláson alapul. Álnéven jelentkezett BUGUET-nál, hogy magáról egy szellemmel együtt felvételt készíttessen. Midőn BUGUET a lemezes szekrénykét be akarta tolni a készülékbe, LOMBARD megfogta a szekrénykét és követelte, hogy a lemezt expozíció nélkül hívják elő. Erre BUGUET beismerte, hogy a szellem képe bizony már rajta van a lemezen. Ekkor házkutatást végeztek,

mely alkalommal halotti ruhákba bujtatott bábokat és számos, fényképekből kivágott s kartonra ragasztott fejet találtak. Ilyen készülékekkel gyártotta BUGUET a különböző szellemképeket.

Ámbár ez alkalommal is számosan kijelentették, hogy a BUGUET képein szereplő szellemképekben elhalt barátjukra ismertek, a vádlottakat mégis mint csalás büntetében vétkeket, elítélték, még pedig BUGUET-et és LEYMARIE-t egy évi börtönre és 500 frank pénzbírságra. FIRMAN-t hat havi börtönre és 300 frank pénzbírságra,

A legcsodálatosabb e szellemfényképekben és a belőlük támadt pörökben talán az a körülmény, hogy világosan tanúsítják, milyen hatalmas ösztön űzi az embert arra, hogy magát minden áron becsapassa. AKSAKOW, a híres spiritisza, BUGUET-val szemben sokáig élt a gyanúpörrel s ez ügyben több francia spiritisztának írt is.

„De figyelmeztetésem“, írja AKSAKOW, „a francziák lelkesedésével szemben veszendőbe mentek. Mielőtt gyanúmnak kifejezést adtam volna, előbb bevártam BUGUET látogatását Angolországban; tudtam, hogy e tekintetben az angol spiritualisták jó iskolán mentek keresztül; nekik is megvolt a maguk spiritisza fényképészük, mr. HUDSON, a ki nem tudott ellentállani a kísértésnek, hogy a nyereség kedvéért az igazat csalárdsággal vegyítse; de csakhamar leleplezték és a faképnél hagyták. És ennek daczára az angol spiritualisták ítélete BUGUET-nak kedvezett. . . . Sajnos az imént lefolyt pör bebizonyította, hogy gyanúm több, mint jogos volt és hogy BUGUET a valót a hamissal kevervén, kizsákmányolta a francziák könnyen hívőségét, a mint ezt meg is érdemelték.“ (Psychische Studien 1875. 339. o.).

Ebből kiviláglik, hogy AKSAKOW sem sokkal jobb, mint hitsorsosai. Bár a pör tisztán és világosan bebizonyította, hogy BUGUET közönséges csaló, mégis mentő szalmaszál után kapkodva sejteti az olvasóval, hogy BUGUET sok ezer hamisított szellemfényképe között néhány valódi is lehetett („az igazat a hamissal keveri“). Ugyanez a véleménye HUDSON felől is. AKSAKOW ezzel valószínűleg azokra a képekre gondolt, melyekre nézve azonossági bizonyítékok voltak, még pedig különféle tárgyak, főleg az elhunytira jellemző ruhadarabok. Az elmosódott szellemképeken az ilyen tárgyat nyilván sokkal könnyebb pontosan felismerni, mint emberi arcvonásokat, és az ilyen határozott ismertető jel alkalmas bizonyítékkul kínálkozik a kép valódiságára nézve — természetesen feltevé, hogy a fényképész az elhunytat, illetőleg jellegzetes ismertetőjelét nem ismerte; mert hiszen ez esetben ő maga ugyanúgy bizonyíthatná az azonosságot, mint a szellemnek a képe. Sajnos, e képek keletkezésének történetéről nem sokat tudunk; a legtöbb közlemény túlságosan tökéletlen, semhogy kiünnék, hogy a szükséges óvintézkedéseket mennyiben alkalmazták. Ha egyikéből a csekély számú történeteknek, a melyeket mégis részletesebben írtak le, következtetést szabad vonnunk, akkor ezek az azonossági bizonyítékok nem valami nagyon meggyőzőek.

Egy meg nem nevezett hölgy — nevezzük X. úrnőnek — egy szép napon barátnőjével, F.-né aszszonnyal, HUDSON-hoz jött, hogy magát lefotografáltassa. A képen (l. a 27. ábrát) elhalt atyja abban a bársonysipkában jelent meg, melyet élete utolsó éveiben viselt volt és melyre X.-né éppen mint ismertető

jelre gondolt. E kép létrejöttének közelebbi körülményeit X.-né maga írta meg barátnőjéhez intézett egyik levelében és ezt a levelet az ismert spiritiszta szerző, STANTON MÓZES, M. A. (Oxon) álneven közzétette a „Human Nature“ 1874-iki évfolyamában. Ebből a meglehetősen kimerítő levélből közlöm a következő fontosabb részeket:

X.-né asszony falun lakott, 15 mértföldnyire Londontól és két leányán kívül, kik közül az egyik médium volt, spiritisztát nem ismert. E leánya révén egyre híreket kapott egy szellemtől, a ki elhunyt atyjának mondta magát; a szellem szívesen mutatkozott volna előtte, de ehhez a médium ereje nem vala elegendő. Egy este, midőn szokás szerint együtt ültek, hirtelen azt a közlést kapták: „Menj HUDSON-hoz, nála mutatkozni fogok előtted“. Erre megegyeztek, hogy határozott ismertető jelt kellene kijelölni arra az esetre, ha a kép hasonlatossága csekély volna és az anya lányainak kijelentette, hogy csak gondolni akar az illető jelre, de meg nem nevezi, hogy senki el ne árulhassa. Így is tett és az asztal élénk mozgással jelt adott, hogy a választást helyesli.

Néhány nappal később az anya azzal a leánnyal, a ki nem volt médium, Londonba utazott. Utközben e leány kérte anyját, közölné vele a jelet, melyet kiválasztott; mert a kételkedők könnyen kifogásolhatnák, ha csak az anya tudott a jelről. X.-né erre meg is súgta lányának, hogy mire gondolt. Londonba érkezve szétváltak. A leány különböző üzletekbe látogatott el, X.-né pedig barátnőjét kereste fel, hogy vele HUDSON-hoz menjen. Azelőtt sohasem volt HUDSON-nál, ez pedig még a nevét sem tudta; mégis mindjárt az első lemezen ott volt boldogult atyjának

képe, éles arczvonásaival s fején a fekete bársony-sipka, melyre az anya gondolt volt.

Ez rövid vonásokban a közlemény tartalma. Ez tényleg meglehetősen bizonyító erővel bírhatna, ha X.-né elég óvatos maradt volna és a tervezett ismertető jelet senkinek el nem árulja. De minek is akarta ezt a leány minden áron megtudni? Nem-e gondolhatunk arra is, hogy anyjának örömet szerzendő megengedte magának a jámbor csalást és elárulta a titkot HUDSON-nak. Ideje volt rá elég, mert hiszen tudta, hogy anyja előbb barátnőjeért megy; HUDSON-nak pedig volt rá oka, hogy a dolgok összefüggését el ne árulja; ezért éppen nem volt valószínű, hogy az igazság valahogy kiszülhessen. Sajnos, éppen erről a fontos pontról a közlemény mélységesen hallgat.

De van a dolognak még érdekes utójátéka is. Egy 1894-ben „The veil lifted“ czímen megjelent, szellemfényképekről szóló mű ezt a történetet szó szerint a következőképen közli: „Az anya leányával HUDSON-hoz ment. A fényképésznek nem mondta meg, hogy mire gondol. Terve és óhaja az volt, hogy atyja jelenjék meg előtte. Sem leányának, sem más valakinek nem tett említést a jelről, melyre gondolt. Arra gondolt, hogy atyja avval a sajátságos fekete sipkával jelenjék meg, melyet utolsó éveiben viselt. Erről az ismertető jelről a lemez előhívása előtt nem esett szó; ekkor azonban a sipka teljesen világosan mutatkozott, a mint a képen látható is; az arczvonások is oly élesek, hogy kétség a dologhoz nem férhet“. Ez a közlemény jó példája a spiritiszta leírások értékének. A szerző itt minden lelkiismeretfurdalás nélkül elhagyta azt a kis mellékes körülményt, a mely az egész csodás történet magyarázatát

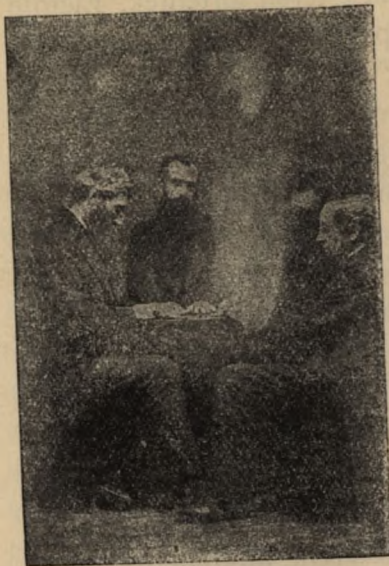
valószínűleg magában rejti, t. i., hogy a leány kicsalta anyjától a titkot. Az ilyen elbánás következtében az esemény természetesen felette titokzatos és természetfeletti jelleget kap. És hát ez a fő; az igazság — az mellékes.

Ha a spiritiszta írók még olyan esetekben sem tartózkodnak az ilyen ferdítésektől, melyekben az igaz tényállás ismeretes, körülbelül fogalmat alkothatunk magunknak róla, hogy mennyire megbízhatók leírásaik, midőn saját észleleteikről van szó.

Míg valamennyi hivatásos szellemfényképészről előbb vagy utóbb kiderült, hogy csaló, némileg más-képen áll a dolog azokra a férfiakra vonatkozólag, kik, mint műkedvelők, csak a dolog iránt való érdeklődésből igyekeztek szellemekről fényképeket nyerni. E férfiak egynémelyike kétségtelenül jóhiszeműleg járt el és bizonyára nem követett el tudatos csalást; ennek daczára egynémelyiküknek sikerült szellemképeket előállítania. Legismertebb ezek közül az angol BEATTIE, egy jómódú fényképész, a ki üzletétől visszavonult. Midőn HUDSON csalásai ismertekké lettek, kedve kerekedett, hogy a dolgot személyesen vizsgálja meg.

E célból összeállott egynehány jó barátjával, tisztességes és tekintélyes férfiakkal, a kikkel egyetemben bérbe vette egy JOSTY nevű szakembernek a műtermét és eszközeit; ez a JOSTY, kiről BEATTIE többet nem említ, állandóan kezére járt és — úgy látszik — részben médiumul is szolgált. JOSTY-ról nem tudunk egyebet, mint hogy folytonosan mélyebbre sülyedt; iszákos volt, fizetésektelen lett és a szegényházba került.

BEATTIE kísérleteit 1872-ben és 1873-ban végezte. A spiritiszták ezeket tartják a legfigyelemreméltóbb

28. ábra.

29. ábra.

30. ábra.

31. ábra.

kísérleteknek. melyek valaha e téren történtek. Eleinte semmi sem látszott a képeken; lassankint azonban szabálytalan világos részek mutatkoztak a lemezeken, melyek végül emberi formát öltöttek. A mellékelt fényképek (28—31. ábra) bemutatják BEATTIE 4 képét, melyeket az egész sorozatból választottam ki, hogy a haladó fejlődést feltüntessék. Nem szabad elfeledni, hogy JOSTY, a médium, és némelykor a többi urak közül is egyik, előre meg tudták mondani, hogy mi fog mutatkozni a lemezen. Ha továbbá figyelembe vesszük, hogy JOSTY éppen nem volt valami jó hírnevű ember, nem fogjuk valószínűtlennek találni, hogy a képek létrehozásában az ő keze is közreját-szott. De ez a csekély és mégis lényeges körülmény csak 1891-ben került nyilvánosságra; az eredeti, BEATTIE kísérleteiről szóló közlemények egy szóval sem említik, hogy azokon JOSTY is közreműködött és így érthető, hogy BEATTIE képei a spiritizmusra nézve nagy jelentőséggel bírtak.

A materializációk.

Az eddigiek után befejezett tényül kellett tekinteni, hogy a szellemek kémiai sugarakat visszaverő vagy kibocsátó lények alakjában tényleg mutatkozhatnak. Ezért a fotografiai lemezre is hatást gyakorolhattak, a nélkül, hogy őket emberi szem láthatta volna. Már most csak egy czélt kellett megközelíteni, t. i. rá kellett bírni a szellemeket, hogy *mindenki* előtt láthatóan mutakozzanak. Ezt a czélt, nem sokkal azután, hogy BEATTIE korszakalkotó fényképeit elkészítette, tényleg el is érték. Már néhány évvel előbb hire járt, hogy Amerikában ANDREWS-né nevű médium

jelenlétében egész gyülekezet előtt láthatóan megjelentek. Erre az európai médiumok is rögtön ilyen üléseket kezdtek tartani és nem sokára sikerült is nekik hasonló tüneményeket létrehozni. Egy körülmény ugyan nagyon zavarta a dolog kerekdedségét, ez pedig az volt, hogy a materializált szellemek nemcsak arcvonásaikban, hanem hangra, fellépésre, beszédre nézve is mindig gyanusan hasonlóak voltak a médiumokhoz. A spiritizmus ellenesei tehát csalásról beszéltek. CROOKES tehát 1872-ben feltette magában, hogy megvizsgálja a kérdést. Médiumául a 15 éves COOK FLORENCE-ot választá, kinek fiatalsága bizonyára minden csalást eleye is kizárt. Több mint két éven át a médium kizárólagosan CROOKES-nak és társainak állott rendelkezésére; kísérleteztek vele különféle magánházakban és pedig minden elképzelhető elővigyázati rendszabályok alkalmazásával, sőt, hogy minden csalást kizárhassanak, állandóan vele kísérleteztek. Mégsem sikerült megállapítaniok, ki- vagy micsoda az az alak, mely állandóan vele együtt jelentkezett.

Sajnos, ezekről a CROOKES-féle vizsgálatokról nem maradt fenn semmiféle összefüggő leírás. Majd ez, majd amaz a résztvevő közölt valamit az üléseken történetekről, s ezek a cikkek elszórva különböző folyóiratokban jelentek meg. AKSAKOW a legérdekesebb fejezeteket „Psychische Studien“-jeiben 1874-ben lefordította, de a leírások oly rövidek, hogy biztosan föltehetjük, hogy sok lényeges részlet elmaradt.

E szerint ma már nem is lehet eldönteni, ki volt a KATIE KING nevű szellem. Ő maga ANNIE DE MORGAN nevű, ANNA királynő idejében élt udvarhölgy szellemének mondotta magát. Ha ezt a magyarázatot elutasítjuk, csak két lehetőség marad fenn. Vagy maga a

médium volt a szellem, illetve játszott a annak szerepét, vagy pedig KATIE KING nem azonos a médium személyével. Vizsgáljuk meg tehát a különböző okokat, melyek a két lehetőség egyike vagy másika mellett szólanak.

Hogy COOK FLORENCE és KING KATIE egyugyanaz a személy, e mellett voltaképen csak egy körülmény szól, t. i. az, hogy senki a két lény arcát ugyanabban a pillanatban nem látta. A médium kísérlet közben állandóan trance állapotban feküdt egy sötét helyiségben, melyet vastag függöny választott el a nézők tartózkodási helyétől, míg a szellem néha órákon át szabadon járt a nézők között. A sötét helyiségbe csak egynémely résztvevőnek volt szabad belépnie; itt azonban rendszerint eltűnt előlük a kísértet, ha a médiumot látták. Az utolsó ülések egyikén KATIE-t elektromos fénynél lefotografálták, miközben a függöny félre volt húzva úgy, hogy a médium is látható volt; de a kép, melyet a 32. ábra mutat be, csak a médium alakjának egy részét mutatja, a mennyeiben az arcát KATIE takarja el. Azt is feltételezhetné tehát az ember, hogy FLORENCE COOK maga szerepelt médium gyanánt, miközben egy csomó kitömött ruha képviselte az alvó médiumot; igaz, hogy ez a föltevés nem nagyon valószínű.

Sokkal valószínűbb, hogy FLORENCE, a médium és KATIE, a szellem, két különböző egyéniség volt. Feltétlenül nagyon hasonlítottak egymásra, de KATIE a médiumnál fél fejjel magasabb volt, haja világosabb és dúsabb volt, füle nem volt átfúrva, míg FLORENCE rendszerint függőket viselt. Azonfelül KATIE teltebb volt és világosabb arcú. Továbbá KATIE mindig kivágott fehér öltözékben jelent meg, míg a médium

az ülés kezdete előtt rendszerint sötét, nyakán szorosán záró ruhát viselt; minthogy pedig CROOKES több ízben, midőn a sötét kamrába lépett, néhány másodpercczel később, hogy KATIE mindenki előtt látható volt, látta a médiumot, csaknem elképzelhetetlen, hogy ez ily gyorsan válthatott volna ruhát. Végül CROOKES egynémely kísérletében elektromos csengőt alkalmazott, mely a médium legparányibb mozdulatát is azonnal jelezte; ez a csengő pedig semmi változást nem jelzett, bárhogya járt-kelt is KING KATIE a nézők között. E szerint nem fér hozzá kétség, hogy KING KATIE és COOK FLORENCE két különböző személy volt.

De ki volt hát ez a KING KATIE? CROOKES megvizsgálta pulzusát, lélekzését, hajfürtöt vágott le hajzatából, miután meggyőződött, hogy a haj tényleg fejbőrből nőtt ki. Sőt egy ízben — külön kikérve engedelmét — meg is csókolta. E közben, mint saját maga mondja, arra a meggyőződésre jutott, hogy nővel van dolga, kinek teste van, akárcsak a médiumnak. Más jelenlevők is mondták, hogy alkalmuk volt a teste melegét a könnyű öltözéken átérezni. Minthogy így bebizonyultnak látszott, hogy KING KATIE és a médium két különböző személy, könnyen lehetett hinni, hogy KING KATIE COOK FLORENCE-nak valamely halandó rokona. Ebből úgy a nagy hasonlatosságot, valamint az egyéni eltéréseket is meg lehetne magyarázni. CROOKES másképen okoskodott. Lehetetlennek tartotta, hogy a 15 éves FLORENCE több éven át ilyen raffinált csalást követhetett volna el, inkább úgy vélekedett, hogy KATIE szelleme nem egyéb a médium bizonyos fajta kisugárzásánál, pszichikus erejének hatásánál. Hogy a pszichikus erő önálló, intelligens, húsból-vérből való lényt miként teremthet, efelől azonban bölcsen hallgat.

Nem volna itt helyén tovább is arról vitatkozni, ki volt KATIE, az a rejtelmes teremtes? Elégédjünk meg két ténynek a megállapításával, melyek a kérdés eldöntésére a legnagyobb jelentőségűek:

1. A CROOKES-féle ülésekről szóló közlemények részletesen leírják ugyan azokat az elővigyázati rendszabályokat, melyeket alkalmaztak, hogy FLORENCE a szellem szerepében meg ne jelenhessék; de sehol sincsen említés rendszabályokról, melyek a médiumnak kívülről eredő támogatását megakadályozták volna. Egyetlen esetben olvassuk, hogy a médium tartózkodási helyéül szolgáló sötét helyiség összes ajtóit elzárták és leragasztották, annak az egynek a kivételével, mely előtt a nézők ültek. Ezek az intézkedések bizony nem voltak elégségesek, hogy minden kívülről jövő segítséget megakadályozhassanak. Ez a CROOKES kísérleteinek egyik gyenge oldala.

2. Bebizonyult, hogy FLORENCE egy alkalommal — és valószínűleg többször is — maga lépett fel KATIE gyanánt. Ugyanis 1879-ben és 1880-ban a „British Association of Spiritualists“ sorozatos üléseket tartott, melyeken KATIE megjelent. Néhány jelenlevő úr azonban élt a gyanúpörrel, hogy a fehér öltözékű szellem maga FLORENCE (az időben mrs. CORNER-né asszony). Az 1880. január 9-én tartott szeánszban tehát hirtelen előugrottak és megrágták KATIET-t, ki közelebbi megvizsgálásra tényleg mrs. CORNER-nak bizonyult, flanel-alsóruhában és fűzőben.

A spiritiszták ezt a fájdalmas eseményt mint „pszeudomaterializációt“ tüntették fel. A tranceban lévő médium valamely autoszuggesztió hatása alatt öntudatlanul maga is szellem gyanánt léphet fel, mielőtt még a valódi materializáció kezdetét vette volna.

Ez a magyarázat kétségtelenül helyes, csak hogy ezideig, sajnos, egyetlen egy alapos bizonyítékot sem tudtak felmutatni, mely a mellett tanúskodnék, hogy csak egyes materializációk pszeudomaterializációk, s nem valamennyi ilyen, vagy hasonló fajta. CROOKES-nak KING KATIE-ről és COOK FLORENCE-ről felvett képén kívül jelenleg csak egyetlen megbízható fénykép van, mely a szellemet és médiumot egyidejűleg mutatja be. Ezt a felvételt AKSAKOW egy londoni magánkörben végezte.

Ez alkalommal minden lehetősége annak, hogy a médium kívülről segítséget kaphatna, kizártnak látszott. Csak hogy a médium az ismeretes, ismételten csaláson ért EGLINTON volt, a szellem pedig, melyet a jelenlevők nem vizsgáltak meg közelebbről, mint a 33. ábra mutatja, valami ál-

32. ábra.

arczból, lepedőből, köpenyből, stb. összetákolt bábra emlékeztet. De ezenkívül AKSAKOW-nak az ülésen történeteket ismertető bő leírása éppen nem zárja ki annak a lehetőségét, hogy EGLINTON játszotta mind a két szerepet, midőn felváltva, szükség szerint majd a saját, majd a „szellem“ ruházatában mutatkozott. Mindenesetre azt kell mondanunk, hogy *a materializációk valóságára nézve pozitív és elvitázhatatlan bizonyítékot eddig még senkinek sem sikerült szolgáltatnia.*

A szellemfényképek tehát, a mint láttuk, két csoportba tartoznak; az egyik oly szellemek képeit foglalja magában, a mely szellemeket az emberek (talán a médium kivételével) nem láthatnak, a másikba azok tartoznak, melyeket egyidejűleg többen is látnak. Az első csoport valamennyi képéről vagy bebizonyult, vagy legalább is felette valószínűvé vált, hogy a leme-

33. ábra.

zeken valamely csalárd műveletet végeztek. Ellenben a második csoportba tartozó csekélyszámú kép tényleg oly férfaktól ered, kiknek neve kezeskedik arról, hogy a fotográf lemezzel nem végeztek semmiféle csalárd manipulációt. De mindezekben az esetekben első sorban a fotografált „szellem“ és ennek természete nem áll minden kétségen fe-

lül. De még ha meg is engednők, hogy e képeknek legalább egynémelyike „valódi“, vagyis az előttünk ismert természeti erőkön kívül álló eszközök okozata, még akkor sem szolgáltunk bizonyítékkal a spiritizmus valóságáról. CROOKES, a ki pedig e téren a legtapasztaltabb bűvárok egyike, mint előbb láttuk, azt állítja, hogy egészen jól elképzelhető, hogy a szellemalakokat a médiumnak pszichikus ereje alkotja. Ezt az eszmét

a legújabb időben v. HARTMANN E. újból felkarolta s részletesen kifejtette, bebizonyítván, hogy a legtöbb médiumista tünemény hogyan magyarázható legkönnyebben éppen ezzel az erővel. A spiritiszták és okkultisták között fennálló e véleményeltérések ránk nézve annyiban bírnak érdekkal, a mennyiben világosan tanusítják, hogy úgy a spiritiszta, mint az okkultista elmélet is felette bizonytalan alapon nyugszik. Mi csak azt akarjuk megállapítani, hogy a spiritiszták azt a *végleges győzelmet, melyet a materializációktól reméltek, éppen nem vívták ki.*

A tökéletesség kedvéért még megemlítjük, hogy a fényképeken kívül a szellemek materializációjának még egy másik, kézzelfoghatóbb bizonyítéka is van, még pedig a szellemek kezeiről és lábairól nyert gipszlenyomatok. DENTON tanár, amerikai geológusé az érdem, hogy az első volt, a ki ilyen öntvényeket előállított. Azt tapasztalta, hogy mikor ujját felváltva olvasztott paraffinba és hideg vízbe mártotta, ujjá vastag paraffinréteggel vonódott be, melyet sértetlenül lehetett lehúzni. Ha az ember ezt a paraffintokat gipszszel kiönti, az ujj pontos lenyomatát kapja; a bőr minden porusa és barázdája olyan világosan látható lesz, a hogy semmiféle művész sem tudná olyan pontosan utánozni. Ezt a felfedezést felhasználva, egy materializációs ülésen ujjlenyomatokat készített, melyek egyetlen jelenlevő egyén ujjaihoz sem hasonlítottak. Így a spiritiszták később egész kezeikről és lábakról készítettek öntvényeket, melyeket a szellemek közreműködésének kitűnő bizonyítékaiul tekintettek. Mert szerintük az ilyen paraffinformát nem lehet az ember kezéről lehúzni a nélkül, hogy el ne törnék, mint-hogy a kéznek a kéztőnek megfelelő keskeny nyílá-

son kell áthaladnia. Ha tehát az ilyen forma sértetlen marad, az embernél csekélyebb mértékben materiális lénytől kell erednie.

Az okkultistákkal szemben ennek az állításnak nyilván nincsen nagy értéke; mert, ha a pszichikus erő a térben élő lényhez hasonló lényt teremthet, akkor ezt a lényt az illető térben fel is oszthatja és eltüntetheti, a midőn a forma készen van. E szerint a paraffinformák keletkezését a pszichikus erő segítségével szintén meg lehet magyarázni.

Csakhow az a bizonyíték, melyet a paraffinformák a szellemmaterializációkra szolgáltatnak, ugyanolyan kevésbé állja meg helyét, mint a többi bizonyítékok, mert e formák szintén teljesen megbízhatatlan körülmények között keletkeztek a spiritiszta üléseken. AKSAKOW „Animismus und Spiritismus“ cz. munkájának első részében számos ilyen ülésről szóló leírással találkozunk. A kapott öntvények majd teljesen hasonlítanak a médium kezéhez és lábához, majd pedig nem. A mi pedig ez utóbbi esetet illeti, sehol sem kaptunk biztosítékot, hogy az öntvény az ülés előtt nem volt-e már a médiumnál. Végül az az állítás, mely szerint lehetetlen volna, hogy valaki a kezén vagy lábán elkészített formát sértetlenül lehúzhathatná, teljesen légből kapott. Sokan akadnak, kiknek csak némi gyakorlatra van szükségük, hogy ezt megtehessék. Munkánk utolsó részében e kérdéssel még közelebbről foglalkozni fogunk.

Zöllner és a négydimenziós lények.

A pszichografia vagy közvetlen írás.

A spiritizmus történetében a CROOKES WILLIAM-éhoz hasonló szerepe jutott ZÖLLNER FRIGYES-nek (született 1832-ben, meghalt 1882-ben), az asztrofizika tanárának Lipcsében. A mi a két férfiú vizsgálatait jelentőségteljesekké teszi, az nem az észlelt tünetmények új volta; mert hiszen ugyanezeket a tünetményeket a spiritisták többé-kevésbbé már régóta ismerték. De valamennyi régibb leírás kizárólag laikusoktól eredt, férfiaktól vagy nőktől, a kiknek hiányzott a tudományos képzettségük és kik a megfigyelésben és kísérletezésben való elegendő gyakorlottságuknak sohasem adták tanujelét. Ezért leírásaikat, főleg a tudományos világban, nagy bizalmatlansággal fogadták. De másképen állott a dolog, midőn két oly jónevű kísérletező, mint a milyeneknek CROOKES-ot és ZÖLLNER-t ismerték, e jelenségek valódiságának védelmezésére síkra lépett. Az ő közléseiket nem lehetett mint pusztá képzelődés szüleményeit egyszerűen félredobni. Az észlelt tünetmények vagy tényleg megtörténtek, vagy pedig ki kellett mutatni, hogy az adott körülmények között még a híres bűvárok is tévedtek. A spiritizmusért való síkra szállásuknak jelentősége leginkább abból tűnik ki, hogy egyrészt e tan hívei ellenfeleikkel szemben egyre e bűvárok tekintélyére hivatkoznak, másrészt pedig éppen az ő fellépésük szolgáltatott alkalmat kimerítő és érdekes vizsgálatokra az iránt, hogy vajjon milyen körülmények között és egyáltalában milyen mértékben bízhatunk meg mások észleleteiben és leírásaiban. CROOKES és ZÖLLNER tudós

tekintélye tehát úgy a spiritisztákra, mint elleneseikre nagyobb jelentőséggel bírt, mint az az ezernyi tanúságtétel, mellyel ez ügy érdekében mások szolgáltak. Főleg ez okból foglalkozunk e bűvárok eredményeivel, sőt még azokkal a kutatásaikkal is, melyeket mások már jóval előttük észleltek volt.

ZÖLLNER összes kísérleteit SLADE HENRIK nevű amerikai médiummal végezte s e kísérletek főleg a tünemények két csoportját: „a közvetlen írás“-t és „az anyag áthathatóság“-át ölelték fel. Tárgyaljuk tehát e csoportok mindegyikét azzal a sajátos elmélettel kapcsolatban, melyet ZÖLLNER e tünemények magyarázására felállított.

A „közvetlen“ vagy „*pszichikus írás*“-t v. GÜLDENSTUBBE LAJOS livlandi báró, nővérével, JÜLIÁ-val fedezte fel. Kísérleteiről „*Pneumatologie positive et expérimentale*“ című munkájában (Párizs, 1857) számolt be. E műből kiviláglik, hogy rendkívül jó médiumnak kellett lennie, a mennyiben olyan körülmények között, melyek között más médium alig ment volna valamire, mégis eredményeket ért el. Azzal kezdte, hogy papírt és plajbászt szekrényébe zárt, melynek kulcsait állandóan magánál hordta, időről-időre pedig megvizsgálta a papírt. Első ízben 12 nap múlva titokzatos jelek mutatkoztak rajta. Egy későbbi alkalommal azonban, midőn a szekrény nyitva volt, világosan látta, hogy az írás — plajbász nélkül — mintegy magától keletkezett a papiroson. Ettől fogva felhagyott a plajbász használatával és idővel vagy ezer pszichogramra tett szert, egyszerűen oly módon, hogy szobája asztalára, valamely nyilvános épület szobrának talpkövére, egyházak vagy temetők sírköveire darabka fehér papírt helyezett el. Ilyen manifesztációk történtek a

Louvre régiségtermében, a st.-denis-i székesegyházban, a British Museumban, a Westminster-apátságban, Párizs különböző temetőiben stb., némelykor számos tanu jelenlétében. Az írás mindig híres halottak szellemeitől eredt; úgy GÜLDENSTUBBE, valamint nővére is látták munkája közben a szellemet. Hasonló eredményeket, úgy tudjuk, sem régebben, sem azóta médium el nem ért.

GÜLDENSTUBBÉ-n kívül a pszichografia terén egy másik médium, az előbb említett SLADE nevű amerikai, idézte elő a legcsodálatosabb eredményeket. Hazájában már állítólag 1860-ban közvetlen írással nyert közléseket. Hírnévre csak akkor tett szert, midőn 1876-ban Londonba jött és ott nyilvános üléseket tartott. Ezek rengeteg feltűnést keltettek; nagyszámú, többé-kevésbé ismert férfiú vett részt bennük s újságokban és folyóiratokban számolt be észleleteiről. E referátumok nagy részét egy kis, érdekes könyvben gyűjtötték össze, mely 1878-ban jelent meg Londonban „Psychography, a treatise on one of the objective forms of psychic or spiritual phenomena“ by M.A. (Oxon.) czímmel; e könyvben ezenkívül más médiumokkal végzett ülésekről szóló hasonló leírások is vannak. A szerző azonfelül néhány, SLADE-del végzett saját kísérletét is leírja, de oly röviden és felületesen, hogy teljesen értéktelenek. Nagyobb a jelentőségük azoknak a közleményeknek, melyeket a „British Association of Spiritualists“ tagjai tettek közzé. Ez az egyesület SLADE műveleteit a saját helyiségeiben óhajtotta pontos ellenőrzésnek alávetni. SLADE beleegyezett, de azzal a kikötéssel, hogy a kísérleteken soha ne legyen jelen több, mint két tag. A médium képességeiről az ilyen ülésről szóló néhány

jegyzőkönyv alapján alkothatunk magunknak fogalmat. Bizonyos mr. EDMANDS jelentése így szól:

„SLADE megjelent a vizsgáló bizottság ülésén s a vizsgáló szobába vezették, melyben 2—2 tagot fogadott. Mr. HANNAH és én voltunk az utolsók, a kik beléptek. SLADE közönséges csapóasztal mellett állott, mely — valamint a három szék, a melyen ülnünk kellett — 8—10 lábnyi távolságban volt a szobában levő egyéb tárgytól. Azoktól a tagoktól, kik mr. HANNAH s én előttem voltak benn SLADE-nél, két táblát kaptam, melyek egyike közönséges iskolai tábla, a másik sarníros kettőstábla volt. Az ülés kezdetén rövid hír íródott fel az iskolás táblára, mely részben az asztal alatt volt. Ezután azt az óhajomat nyilvánítottam, hogy valami izenet íródjék jegyzőkönyvembe, melyet SLADE-nek egy darabka kék czeruzával együtt nyújtottam át. Azt a hírt kaptuk, hogy lehetőleg iparkodni fog, hogy valami izenetet kapjunk. SLADE a nyitott jegyzőkönyvet ezután az asztal fölé tartotta, úgy, hogy jól láthattuk, majd egy darabka plajbászt tett a nyitott lapra, a könyvet betette, már a mennyre azt hüvelyk ujjától, mellyel a könyvet egyik szögleténél fogta, betehette. Alig egy percz mulva olyan zajt hallottunk, mintha valaki írna, holott a médium meg sem mozdult és mi úgy a könyvet, mint SLADE-nek két kezét nagyon jól láttuk; — a könyvben pedig csakugyan valami írás volt; — ezután pedig egy kettőstábla egyik lapjára palavesszőt tett, majd a két lapot egymásra rakta, úgy, hogy a palavessző a két lap közé került. Erre a táblákat egy másodpercig az asztal alá tartotta, majd HANNAH kívánságára ismét az asztalra tette, a hol csak ujjai hegyével ért hozzá. Midőn SLADE a kettőstáblát az asztalra

tette, még egyszer szétnyitotta és megmutatta, hogy semmi írás sincsen rajta, azonban úgyszólván ugyanabban a pillanatban írás zaja hallatszott, s midőn a táblákat kinyitottuk, az egyikén írott mondatot láttunk; ezt a közleményt mr. HANNAH és én megőriztük és valódiságát a tábla keretére írt névaláírásunkkal tanúsítottuk“.

MR. HANNAH jelentése az első és utolsó kísérletet illetőleg, minden lényeges pontjában megegyezik a MR. EDMANDS-éval; ezért fölösleges, hogy e két fejezetet ismételjük. Ellenben a jegyzőkönyvvvel tett kísérlet közlése a két jelentésben nem teljesen egybevágó:

„MR. EDMANDS azt az óhaját fejezte ki, hogy SLADE irasson valamit jegyzőkönyvébe. SLADE erre darabka plajbászt tett a nyitott jegyzőkönyvre s az asztallap szeglete alá tartotta úgy, hogy a könyv egyik fele kilátszott, míg másik felét a szeglet elfedte. Egy percz múlva a könyv — a nélkül, hogy a médium megmozdult volna — megzörrent s olyan zajt hallottunk, mintha valaki írna; úgy a könyv, mint SLADE kezei láthatók voltak“.

Világos, hogy mindkét jelentés teljesen hű nem lehet. Az egyik szerint SLADE a betett könyvet az asztal fölé tartotta, míg a másik jelentés ennek éppen az ellenkezőjét állítja, t. i. hogy a könyv nyitva és részben az asztal alatt volt. Ám ez nem az egyedüli eltérés: a többi bizottsági tag jelentései is hasonló, habár nem is ilyen jelentős különbségeket tartalmaznak. Ehhez járul még, hogy némelyik jelentés nagyon fontos körülményeket teljesen mellőz, míg más jelentések tárgyalják. Így pl. EDMANDS előbb idézett jelentése megemlíti, hogy midőn a táblákat az asztalra tették, azokat meg is vizsgálták; MR. HANNAH ellenben egy

szót sem szól erről. Melyiknek higgyünk már most? Ha már ugyanarról a tárgyról is ennyire eltérnek a különböző jelentések, sőt fontos körülményeket el is hallgatnak, akkor ez az észlelő megbízhatóságába helyezett bizalmunkat valóban nem fokozhatja. Sőt még az sem kétségtelen, hogy nem tévedett-e mindkét fél, ott is, a hol jelentéseik egymással megegyeznek és teljességgel nem állíthatjuk, hogy a „British Association of Spiritualists“ vizsgálatának bármennyire is sikerült volna, hogy SLADE-et a csalás vádjá alól tisztázza.

Nemsokára azután, hogy SLADE Londonba érkezett, valószínűleg 1876 szeptember havában, LANKESTER-nek, az állattan tanárának gyanuja támadt, hogy SLADE műveletei nem egyebek, mint ügyes szemfényvesztő mutatványok. Egy ízben, mikor SLADE az állítólag tiszta táblát az asztal alá tartotta, LANKESTER kikapta a kezéből és látta, hogy a „szellem“ közlése bizony már meg volt azon írva. LANKESTER ugyanis észrevette, hogy SLADE keze és karja már előbb olyanformán mozgott, mintha a táblára írna valamit. Erre LANKESTER SLADE-et csalás miatt feljelentette és a „csavargótörvény“ értelmében három havi fogságra és nehéz munkára el is ítélték. Jóllehet a felsőbiróság a felebbezési eljárás során valami formahiba miatt megsemmisítette az elsőbiróság ítéletet és SLADE-et szabadlábra helyezték, ezzel épenséggel nem bizonyították be, hogy a csalást nem követte el.

A következő évet felváltva Angliában és Hollandiában töltötte. Műveletei itt is ugyanolyan feltűnést keltettek, mint Londonban. De bármennyire erőlködtek is a spiritiszták, HELMHOLTZ-ot, VIRCHOV-ot vagy más hírneves tudóst nem tudták rávenni, hogy ezeket a jelenségeket megvizsgálják. Ellenben ZÖLLNER Lipszé-

ben elhatározta, hogy utána jár a dolognak. Meghívására SLADE 1877 november 15-én Lipcsébe érkezett. ZÖLLNER több kisebb-nagyobb megszakítással 1878. június haváig kísérletezett vele. E vizsgálat közben Lipcsében érte el SLADE „ereje” tetőpontját; ZÖLLNER jelenlétében számos olyan kísérlete sikerült, melyek soha többé nem sikerültek. E kísérletek leírását és eredményeit ZÖLLNER: „Wissenschaftliche Abhandlungen” (Lipcse 1878/79) című munkájának I—III. kötetében 2000 oldalon közli. A kísérletek azonban csak csekély részét töltik ki a 2000 oldalnak. A mű java-része heves támadás több német tudós ellen, mert ezek nem akartak SLADE műveleteinek vizsgálatába bocsátkozni, s egyszerűen ügyes ezermesternek tartották, a ki ZÖLLNER-t folytonosan rászedi. Ha ezeket a heves kirohanásokat olvassuk, melyek túlnyomó része túlzásba csap át, valóban azt a benyomást keltik, hogy ZÖLLNER — a mint azt többen állítják — élete utolsó éveiben nem volt teljesen ép elméjű. Buzgalma, mellyel a médiumitások jelenségeket be akarta bizonyítani, valóságos monomániává fajult, mely teljesen elfelejteti vele mindazt, a mit „tudományos módszernek” nevezünk. A helyett, hogy vizsgálatairól egészen pontos jelentéseket közölt volna és ily módon bebizonyította volna, hogy a fenforgó körülmények a csalás lehetőségét teljességgel kizárják, arra szorítkozik, hogy a mellékkörülmények elhallgatásával az eredményt néhány sorban közli; ellenfeleit azonban számos ívre terjedő válogatott gorombasággal halmozza el. Az ily közlemény minden lehet, csak tudományos értekezés nem; és el is mondhatjuk, hogy ZÖLLNER közleményei e tárgy irodalmának legsilányabb termékei közé tartoznak.

Csak kivételesen és többnyire egészen más összefüggésben bocsátkozik ZÖLLNER a fődolognak, t. i. a mellékkörülményeknek leírásába. A közvetlen írásra irányuló kísérleteinek talán a legnevezetesebbjéről a következőt beszéli el (Wissenschaftliche Abh. 2. kötet, 216. lap, jegyzet):

„Két, gondosan megtisztított palatáblát, melyeket magam vásároltam és jelöltem meg, mintegy 4 mm. vastag fonállal jó erősen keresztbe kötöttem, miután előzetesen 3 mm. vastag palavessző-törmelékelt helyeztem volt közibök. Ezeket a táblákat a diófából készült játékasztal fedőlapjának szögletére tettem, mely asztalkát ugyancsak néhány nappal előbb magam vásároltam. Mialatt WEBER W., SLADE és én az asztalnál ültünk és delejező kísérletekkel foglalkoztunk, míg kezeink az asztalon nyugodtak és SLADE kezei több, mint két lábnyi távolságra voltak a palatábláktól, az érintetlen táblák között egyszerre csak hangos írás hallatszott. Midőn a táblákat széjjelvettük, azokon kilencz sorban a következő írás volt olvasható: A táblán megvolt a jelzés, a mellyel előzőleg elláttam; kicserélésről vagy előzetes preparálásról tehát szó sem lehetett.“

Még középszerű bűvész is megteszi, hogy két öreg tudós jelenlétében, kik kísérleteikbe elmerülve ülnek mellette, egy pár összekötözött táblára ráír valamit; kedvezőbb feltételeket a kijátzásra már el sem képzelhetünk. De ZÖLLNER ezekben és más hasonló műveletekben értelmes, négydimenziós lények közreműködését látja bebizonyítotttnak. Hogy olyan lényeket, melyek aránylag érthető mondatokat írnak, értelmeseknek nevezünk, az nem szorul magyarázatra; de hogy miért nevezi ZÖLLNER ezeket a lényeket négydimenziósoknak, ennek magyarázatát alább közöljük.

Az anyag áthathatósága.

Számos spiritiszta szeánsz jelentésében olvassuk, hogy többé-kevésbbé szilárd tárgyak, melyek előzőleg valamely zárt helyen kívül voltak, hirtelen ama zárt hely belsejébe kerültek. Így egy elzárt ülésterembe a jelenlevők szemeláttára egyszerre csak nagy virágcsokrok jutottak be. Oly tárgyak, melyeket rövid idővel előbb még a ház másik végében láttak, állítólag emberi erő közreműködése nélkül, valamely más helyiségbe kerültek; légmentesen elzárt üvegpalaczkokba fémgolyók jutottak be stb. Világos, hogy az ilyen jelenséget bajosan magyarázhatjuk, hacsak a szellemeknek azt a képességet nem tulajdonítjuk, hogy a földi anyagot áthatóvá tehetik, úgy hogy nemcsak maga a szellem, hanem egyik-másik anyagból alkotott test is keresztülhatolhat más szilárd testen, a nélkül, hogy ennek a keresztülhatolásnak nyoma maradna. Ezt a jelenséget méltán tekintik a médiumok valamennyi művelete közt a legjelentősebbnek; hiszen az ismert természeti törvényekkel merően ellenkezik. Azonban másrészt érthető, hogy az idevágó kísérletek ellenőrzése rendkívül bajos. Minthogy ugyanis a tárgy mindig egészen váratlanul jelenik meg a zárt térségben, majdnem lehetetlen utólag konstatálnunk, vajjon előzetesen, természetes úton nem jutott-e már oda? Itt minden az észlelők körültekintésétől, pontosságától függ, és annak a jelentésnek, mely hitelre tart igényt, rendkívül részletes közléseket kell tartalmaznia mindenről, a mit a médium avagy az észlelők végeztek. Azok a leírások azonban, melyeket az eddigi irodalom közöl, mindeme követelményeknek távolról sem felelnek meg.

A legrégibb efajta kísérletet 1858-ban, HARE tanárnak, az amerikai chemikusnak laboratoriumában végezték. Egy 19 éves fiatal ember volt a médium; kívülre csak HARE tanár és PETERS dr. voltak jelen. Utóbbinak köszönhetjük a kísérlet egyetlen fenmaradt leírását.

Előbb a „spiritoszkop“ útján néhány szellemközlésre tettek szert. Ezt a spiritoszkop nevű készüléket HARE tanár fedezte fel. A készülék lényeges alkotórészei voltak: egy mutató, mely elrejtett a-b-c betűire mutatott, úgy hogy a médium a jelzett betűket nem láthatta. Egyik közlés így szólott: „Peters dr. tegyen két palaczkot és két darabka platinát a szekrénybe!“ HARE fölkel, behozott két palaczkot és két puskagolyónagyságú platinadarabot. Mindezt betették az asztalon álló, hosszú, keskeny szekrénybe, melyet PETERS dr. személyesen gondosan megvizsgált, a nélkül, hogy berendezését gyanúsna találta volna. Azután a szekrényt bezárták és ismét a spiritoszkoppal kezdtek kísérletezni. 55 percz múlva a készülék a következő közleményt jelezte: „Peters dr. számára van valami a szekrényben; menjen oda és vegye ki belőle!“

A szekrény csak egy lábnyira állott PETERS-től; midőn kinyitotta, a két platina-golyó a légmentesen elzárt palaczkokban volt.

Egyebet PETERS jelentése nem tartalmaz. Egy szóval sem említi, hogy mi történt az 55 percz alatt, mely alatt a szellemek a platinát a palaczkokba juttatták. Mi csak annyit tudunk, hogy a tudósok a spiritoszkoppal kísérleteztek, de nem tehetjük fel, hogy ez megszakítás nélkül 55 perczig tartott. Azt sem említi PETERS dr., hogy e hosszú idő alatt hányszor vesztette el a szekrényt szemei elől; végül a jelentés

egyáltalában nem foglalkozik annak a bizonyításával, hogy a kísérlet végén ugyanazok a palaczkok és platina-golyók voltak-e a szekrényben, a melyek annak kezdetén. 55 percz lefolyása alatt a médium könnyen találhatott arra alkalmat, hogy a szekrényt kinyissa és a palaczkokat olyanokkal cserélje fel, melyekben a platina-golyók már benvoltak. PETERS' közleménye tehát semmi garanciát sem nyújt arra, hogy az esemény egészen természetes úton meg nem történhetett.

Hasonló eseményt CROOKES is említ. Ez alkalommal egy kis csengetyű tűnt el hirtelenül abból a szobából, melyben két gyermek iskolai feladványait készítette, hogy ott teremjen a spiritisza ülésekre szánt, gondosan elzárt szobában. Ámde itt két körülmény nagyon gyanús. Először is ismerjük CROOKES módszerét, mely szerint jelentéseit szerkeszteni szokta és tudjuk, hogy közleményeire valami nagy súlyt nem szabad fektetnünk. Másodszor pedig a médium az ismeretes Miss FAY volt, ki még ma is utazgat és bűvészi előadásokat* tart; ez a körülmény pedig valószínűvé teszi, hogy a csengetyűnek az ülésterembe jutása ügyes szemfényvesztő mutatványnál nem egyéb. Ezóta gyakran történnek a spiritisza üléseken hasonló események. Egyébiránt teljesen ismeretlen személyek

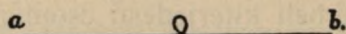
* Hogy Miss FAY kísérletei csak szemfényvesztő mutatványok, azt ma már minden józan spiritisza beismeri. A spiritizmus ugyanis azt tanítja, hogy az igazi médium sohasem tudja előre, hogy mi fog történni, és semmiképen sem áll jót valamely meghatározott kísérlet sikeréért. Miss FAY azonban előre megállapított nyomtatott program szerint tartja előadásait, és kísérletei, tekintet nélkül a jelenlevők számára és hangulatára, mindig sikerülnek. Mindez ellenkezik a médiumításos jelenségek természetével. Szerző jegyzete.

közleményeivel e helyen nem foglalkozhatunk, azért ZÖLLNER kísérleteihez fordulunk, melyek e téren a legkimerítőbbek.

ZÖLLNER már jóval előbb, mintsem a spiritizmus iránt érdeklődött, a mennyiségtani problémák egyik sajátos csoportjával, a négydimenziós térségek tanával foglalkozott. Az ember a térben csak három kiterjedést tud elképzelni. Tisztán mennyiségtani szempontból azonban nincsen akadály, hogy olyan térséget gondoljunk el, melynek négy vagy még több kiterjedése van. És az ilyen négydimenziós tér körülhatárolt részei épp úgy lehetnek tárgyai mennyiségtani számításainknak, mint a hármas kiterjedésűek. Midőn ZÖLLNER később spiritishta vizsgálódásaiba bocsátkozott, az az eszméje támadt, hogy sok csodás jelenség, főképp azok, melyek látszólag a testek áthathatóságán alapulnak, más módon talán könnyebben volna magyarázható. Ha feltesszük t. i., hogy a térnek, melyet mi háromdimenziósnek képzelünk, még negyedik dimenziója is van, akkor lehetővé válik az is, hogy valamely testet bármily elzárt térbe beviessünk. Csupán ezen a negyedik dimenzión kell a testet átvinnünk, hogy az valamely körülhatárolt háromkiterjedésű test bármely pontján láthatóvá váljék, a miben az eddig ismert természeti erők nem akadályozhatnak meg bennünket. Ezt, a közönséges halandó előtt kissé homályos gondolatot ZÖLLNER a „Quarterly Journal of Science” című folyóiratban 1878 ápril havában közzétett kis értekezésében népszerű előadásban próbálta kifejteni. Könnyebb érthetőség végett ZÖLLNER eme értekezésének fontosabb részeit szószerint közlöm:

„Alkalmazzuk már most a négydimenziós tér fogalmát arra a jelenségre, midőn tökéletesen hajlít-

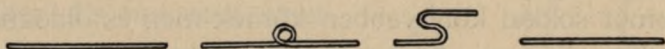
ható fonálon csomót kötünk. Képzeljük, hogy az a — b vonal az említett fonalat ábrázolja. Ha ezt a fonalat kifeszítjük, az a térnek csak egy irányában terjed ki. Ha a fonalat már most olyan módon hajlítjuk, hogy a hajlításnál annak minden része ugyanabban a síkban marad, akkor ehhez a művelethez olyan térre van szükségünk, melynek két kiterjedése van. Így pl. a fonalat a

34. ábra.

34-ik ábra alakjára hajlíthatjuk; ha elképzeljük, hogy

a fonál végtelenül vékony, akkor valamennyi része egy síkban vagyis kétdimenziós térben fekszik. Ha már most a fonalat — a nélkül, hogy elszakítanók — ismét a régi vonalba akarjuk visszahelyezni és pedig oly módon, hogy részei e művelet közben egy síkban maradjanak, ezt csak úgy tehetjük, hogy a fonál egyik végével 360° -os szöveget, vagyis teljes kört ra tunk le.

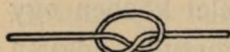

35. ábra.

Olyan lényekre, kik a tért csak két kiterjedésűnek bírják elképzelni, ez a művelet ugyanannak felel meg, mint mikor mi háromdimenziós felfogású lények, csomót kötünk és ismét feloldozunk. Ha már most olyan lény, melyet testi szervezete csak két dimenzió felfogására korlátoz, mindazonáltal oly cselekményeket végezhetne, melyek kizárólag háromdimenziós térben lehetségesek, akkor ez a lény a kétdimenziós csomót sokkal könnyebben tudná feloldozni. A csomó egyik részét egyszerűen megfordítaná, vagyis a síkból kiemelné, s azután a régi vonalba ismét visszahelyezné, úgy, hogy a csomó a 35. ábra alak-

jait mutatná. Ha az ilyen lény ugyanezt a műveletet — csakhogy megfordított sorrendben — hajtja végre, könnyű szerrel megköti a kétdimenziós csomót és elkerüli azt a hosszadalmas műveletet, mely szükséges, ha a fonál minden részének ugyanazon síkban kell maradnia.

Ha már most ugyanezt a megfigyelést a hármas térbeli kiterjedésű csomóra alkalmazzuk, látjuk, hogy az ilyen csomót csak oly művelet segítségével köthetjük meg és oldozhatjuk fel, melyben a csomó részei kétszer görbülnek, a mint azt a mellékelt 36. ábra mutatja. Mi háromdimenziós lények csak úgy tudjuk a csomót megkötni vagy föloldozni, ha a fonál egyik végével 360° -os szöget írunk le a síkban, mely sík

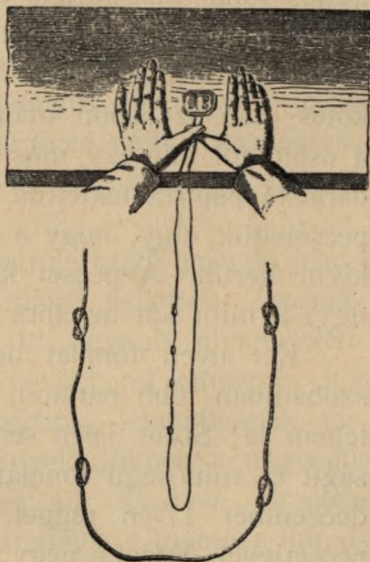

36. ábra.

nem esik össze a csomó kétdimenziós fekvésének síkjával. De ha olyan lények volnának közöttünk, a kik az anyagot négy dimenzióban bírják mozgatni, akkor ezek a csomót sokkal könnyebben kötnék meg és oldoznák fel, mint mi, ugyanabból az okból, melyet a kétdimenziós csomónál említettünk.

Az az olvasó, kinek geometriai észlelésekben gyakorlata nincs, bizonyára nehezen követheti ZÖLLNER gondolatmenetét. De nagyon egyszerű, rövid és érthető kísérlet segítségével ugyanazokra a következtésekre juthatunk. Vegyünk körülbelül egy rőf hosszú fonalat, kössünk rajta egészen közönséges csomót, úgy, mint azt a 36. ábra mutatja. Könnyen belátjuk, hogy a csomót csak úgy oldozhatjuk fel, ha a fonál egyik végét a hurokból kihúzzuk. Ha tehát a fonál két szabad végét összekötözzük és biztosság kedvéért a kötés helyét még le is pecsételjük, akkor a fonálon levő csomót senki sem oldozhatja fel. A csomó ugyanis

végtelen fonálon van. Előbb azonban arról győződünk meg, hogy csomót csak úgy oldozhatunk fel, ha a fonál egyik végét kihúzzuk a hurokból; minthogy pedig a fonálnak vége nincs, a csomót természetesen nem is oldozhatjuk fel, mi emberek legalább nem. Éppen olyan kevésbé köthetünk ilyen fonálon csomót. De ZÖLLNER négydimenziós lényei a csomót könnyűszerrel feloldozzák vagy megkötik, a nélkül, hogy a fonalat bárhol is megsértenék. Hogy ez miképpen történik, azt mi emberek nem érthetjük ugyan, mert csak háromdimenziós lények vagyunk, ámde az, a ki ZÖLLNER gondolatmenetét követni tudja, be fogja látni, hogy ez bizony lehetséges. És nemcsak lehetséges, de valósággal meg is történt. Hadd beszéljen ismét maga ZÖLLNER.

37. ábra.

„Ez a kísérlet — csomókötés végtelen fonálon

— Lipcsében, 1877 decz. 17-én de. e. 11 órakor, az amerikai SLADE HENRY jelenlétében, néhány percz lefolyása alatt sikerült. A mellékelt 37. ábrán látható a fonál, melyen négy csomó van, ugyanott láthatók kezeim, melyeket egyik oldalról SLADE keze, a másiktól egy harmadik úr balkeze érintett. A fonalat, melyen akkor még nem volt csomó, két hüvelykujjammal erősen az asztallaphoz szoritottam, mialatt a pecsét folytonosan, láthatóan előttem feküdt az asztalon; a

fonál többi része az ölembe lógott. Én csak egy csomó kötését kívántam; mindazonáltal néhány percz lefolyása alatt négy csomó keletkezett a fonálon, a mint azt az ábra mutatja.

A lenfonál egy milliméter vastag lehetett; magam vásároltam; erős volt és új. Teljes hosszúsága, mielőtt még csomó volt rajta, 148 cm. volt; a kettős fonál hosszúsága tehát, mikor két vége már a pecsét alatt volt, körülbelül 74 cm. lehetett. A fonálvégek közönséges csomóra voltak kötve; a csomóba-kötés után szabadon maradt két fonálvéget, melyek a csomótól mintegy másfél centiméternyire lehettek, darabka papírra fektettük és közönséges viaszkkal lepecsételtük, úgy, hogy a csomó épen a pecsét szélén kívül került. A pecsét körül a papírt levagdaltuk, úgy, a mint azt az ábra mutatja.

Két ilyen fonalat december 16-án este, saját szobámban több barátom jelenlétében magam pecsételtem le; SLADE jelen sem volt. Két hasonló hosszúságú és minőségű fonalat WEBER VILMOS pecsételt le, december 17-én reggel, saját szobájában és saját pecsétjével. Ezzel a négy fonállal elmentem az egyik szomszéd házba, melyben az a barátom lakott, ki SLADE-nek lakását felajánlotta, hogy SLADE kizárólag az én és barátom rendelkezésére lehessen és ebben az időben a közfigyelemtől is megszabaduljon. A mint a lakószobába! értem, azonnal megkezdtük az ülést. A négy lepecsételt fonál közül magam választottam ki egyet, és hogy az alatt, míg az asztal körül ülünk, ne veszítsem el szemem elől, a nyakam köré akasztottam, úgy, hogy a pecsét elől csüngött és mindig látható volt. Midőn a kísérlethez hozzáfogtunk, a pecsét oly módon, a mint azt előbb leírtam,

folytonosan előttem volt az asztalon. SLADE kezei az egész idő alatt láthatók voltak; bal kezével több ízben végigsimította homlokát és panaszkodott, hogy fájdalmai vannak. A fonálnak az asztalról lefüggő része ölembe csüngött és így látható sem volt — azonban SLADE kezeit folytonosan láttam. Különösen arra ügyeltem, hogy kezeinek helyzetét ne változtassa. SLADE magatartása teljesen passzívnak látszott, úgy, hogy nem tehető fel, hogy a csomókat tudtával és akaratával kötötte meg, csak azt mondhatjuk, hogy azok az itt leírt körülmények között, az ő jelenlétében, de minden látható érintés nélkül képződtek; és mindez olyan szobában történt, a melyet nappali fény világított meg“.

Ebből könnyen megérthetjük, hogy hasonló jelenségek megmagyarázására miért kellett ZÖLLNER-nek négydimenziós lények. Itt ugyanis olyan jelenséggel állunk szemben, a melyet mi emberek, kik csak három dimenziót ismerünk, lehetetlennek tartunk; de a melyet olyan lények, kiknek a negyedik dimenzió is rendelkezésükre áll, ZÖLLNER elmélete szerint szükségképen előidézhethetnek. Ugyanezt mondhatjuk arról az előbb leírt jelenségről is, midőn az összekötözött táblák belső lapján írást találtak. Ezt is könnyen magyarázhatjuk a negyedik dimenzió segítségével, a nélkül, hogy az anyagnak a természeti törvényekkel ellenkező áthathatóságát kellene föltennünk. ZÖLLNER feltevése tehát, mely szerint hasonló jelenségek esetében négydimenziós, értelmes lények működnek közre, hypothézis, mely arra való, hogy a médiumitásos jelenségeket megmagyarázza, a nélkül, hogy a fizika törvényeivel ellenkezésbe kellene jutnia; hogy ezt a hypothézist már most spiritiz-

musnak nevezzük-e, vagy sem, az csakugyan nem más, mint a szavakkal való játék.

De milyen álláspontra helyezkedhetünk az említett kísérletet illetőleg? A kimerítő jelentést elolvastván, azt a benyomást kelti bennünk, hogy itt minden tévedés ki van zárva. ZÖLLNER oly jelenséget figyelt meg, melyre már nem foghatjuk rá, hogy az SLADE szemfényvesztő mutatványa, — következőleg ismeretlen erőök közrehatását kell feltennünk. Kétséggkívül be kell ezt ismernünk, ha a dolog csakugyan úgy történt, a mint azt a leírás elmondja, vagyis ha SLADE a kívánt csomókat rögtön, minden előkészület nélkül kötötte. *Ámde ez nincs így.* Más alkalommal (Wissenschaftliche Mittheilungen, 2. kötet, 1191 lap) maga ZÖLLNER közli, hogy kísérletei, melyek segítségével a lepecsételt fonálon csomókat akart kötni, ismételten sikertelenek voltak. A megkötött csomók mindig olyanok voltak, hogy azokat a pecsét megsértése nélkül emberi lény is megköthette. A leírt valódi csomók december 17-én sikerültek először. Nyilvánvaló, hogy ez a közlemény rendkívüli jelentőségű. Első sorban azt tudjuk meg belőle, hogy ZÖLLNER a kísérletet ismételten, sikertelenül próbálta. Továbbá azt is tudjuk már, hogy akkor, mikor a kísérlet sikerült, négy új fonalat hozott magával. Vajjon a régiek hol maradtak? Eltette-e, vagy megsemmisítette? Vajjon teljesen lehetetlen-e, hogy SLADE egyet vagy többet közülök elsajátított? Ám ha ezt tette, akkor a pecsétről is készíthetett magának lenyomatot, és csekély fáradságába került, hogy a fonálra előbb csomókat kössön s utólag lepecsételje. S vajjon az ülés alatt ZÖLLNER új fonala nem kerülhetett-e egy pillanatra kezéibe? Ha igen, akkor a fonalakat könnyen föl-

cserélhette és a csomós fonalat úgy tehetta az asztalra, hogy a csomók ZÖLLNER ölébe kerültek, úgy, hogy azokat senki sem láthatta. Sezzel a mutatvány sikerült.

ZÖLLNER ezeket a kérdéseket leírásában egy szóval sem említi. Következőleg ismét nem oszlatta el kételyeinket, hogy az egész nem történt-e egészen természetes úton, talán éppen az előbb leírt módon. Ha majd az említett kérdésekre olyan feleleteket nyerünk, melyek SLADE részéről a csalás minden lehetőségét kizárják, akkor, de csakis akkor tekinthetjük ZÖLLNER kísérletét egészen új jelenségnek, melyre más magyarázatot kell keresnünk. Minthogy azonban ZÖLLNER az említett kérdéseket nem is érinti, sőt nyilván fogalma sincs arról, hogy milyen fontos az a körülmény, hogy ugyanezt a kísérletet előzőleg már több ízben sikertelenül próbálta — nem tehetjük fel, hogy vizsgálatait a kellő gondossággal végezte. És ezért hiába is mondja el nekünk, hogy a kísérletet később többféleképen variálta, és hogy bélhúrral, fagyűrűvel és más egyéb anyaggal is sikerült. Mind ennek semmi értéke sincs, — mert leírásai megbízhatatlanok. Hiszen lehetséges, hogy a kísérlet csakugyan úgy történt, mint a hogy leírja; ámde nem lehetetlen az sem, hogy számos olyan körülményt, a melyek egészen természetes megoldásra szolgáltatnának alapot, egyszerűen mellőzött. Egy alkalommal megtette, — így hát másszor is megtehetette.

Egyik kísérletét mégis meg kell említenünk, mert nem sikerült. Míg SLADE az olyan bélhúrokon, melyek végén kötés és pecsét volt, könnyű szerrel produkálta a csomókat, addig oly húron, mely úgy volt a bélből kivágva, hogy folytonos gyűrűt alkotott, a kísérlet nem sikerült. Már pedig ez nagyon gyanús. Valóban vég-

telen fonálon, zárt gyűrűben, ember nem képes csomót kötni, ha csak a fonalat el nem vágja; de ha elvágta, nem tudja úgy összekötni, hogy a helye meg ne lássék. Míg ha olyan fonálon kell csomót kötni, melynek a két végét összekötözték és lepecsételték, a feladat könnyű lesz, ha meg van a kellő pecsét, melyet akkor nyomhatunk a fonálra, mikor a csomót már megkötöttük. Úgy látszik tehát, hogy SLADE is csak olyant vitt véghez, a mi közönséges emberi segédeszközökkel véghez vihető.

A theozofia és a fakirizmus.

Blavatskyné és a theozofia.

A theozofia a népszerű spiritizmustól az inkább tudományos okkultizmushoz sajátos átmenetet alkot. Miként a spiritizmus, úgy a theozofia is vallásos rendszer; de viszont az okkultizmus módjára, tagadja a szellemek beavatkozását az emberi világba és a médiumításos jelenségeket új természeti erők hatásaiból magyarázza. Azonban ezeket a főelveket leszámítva a theozofia, semmiben sem egyezik meg az előbbi két iránnyal; minden más kérdésben külön állást foglal el és más európai vallási vagy filozófiai rendszerekhez csak nagyon távoli vonatkozásai vannak. Úgy látszik, hogy a theozofia inkább ázsiai vallásokból, nevezetesen a buddhizmusból merítette alapgondolatait. Ezzel Európa szellemi fejlődését új elemmel gazdagította, melyről meg kell emlékeznünk; a mint hogy az egész tan nagytehetségű és sok tekintetben figyelemre méltó alapítója is megérdemli, hogy vele foglalkozzunk.

VON HAHN-ROTTENSTERN HELENA PETROWNA, VON HAHN ROTTENSTERN PÉTER őrnagy leánya, a Dél-Oroszországban levő Jekatharinoslavban, 1831-ben született. Gyermekkorában mindig a cselédek gondjaira bízta. Így történt, hogy a dajkamesék képzeletét mindenféle szellemmel népesítették be; azt is elhittették vele, hogy „vasárnapi gyermek“ létére a szellemeket láthatja és velök beszélhet is. Ehhez járult még, hogy ideges, szomnambul leányka volt, kinek gyakran voltak hallucinációi és hisztériás rohamai. Így azután abban a képzeletben élt, hogy folytonosan olyan lények veszik körül, a kiket egyedül csak ő láthat; és a kis HELENA PETROWNA szerette e lények társaságát. Azt is mondják róla, hogy gyermekkorában egyrészt idegenkedő, durczás és daczos volt, másrészt pedig — mint a prevorsti jósnő — méla, magába zárkózott és érthetetlen magaviseletű. Mindeme hajlamaiból, melyekhez még törhetetlen erélye járult, rendkívüli jellemnek kellett fejlődnie.

HELENA PETROWNA 1848-ban BLAVATSKY tábornokhoz ment nőül, három év múlva azonban elvált tőle és 12 éven keresztül Európában, Amerikában, majd Egyiptomban és Indiában utazgatott. Ez utazásai közben fejlesztette ki médiumos hajlamait. Az ezután következőhét évről, 1863-tól 1870-ig, semmit sem tudunk. Ezt a hét évet saját állítása szerint a Himalaya hegységben lakó mahatmák között töltötte, kiket ő fedezett fel. Ezek a mahatmák állítólag mind bölcs emberek, kik Tibet hozzáférhetetlen tájain tartózkodnak és szent életükkel, valamint a természet rejtelmeinek szorgalmas kutatásával majdnem isteni belátásra tettek szert. A mahatma, másnév adeptus, ért a gondolatolvasáshoz és mások gondolatait bármely távolságról befolyásolhatja is. Az anyagi

tárgyakat felbontja, sőt feloldja részeikre; e feloldott részeket azután titkos erők segítségével bármily helyről összegyűjti és eredeti alakjukba visszaállítja; így lehetséges, hogy valamely elzárt térben hirtelen valamely tárgy jelenik meg. Az adeptus hangokat is előidézhet; a testeket mozgásra indíthatja, a nélkül, hogy hozzájuk érne; viszont láthatatlan erők segítségével megakadályozhatja, hogy a tárgyakat helyükből elmozdítsuk. Minden más adeptussal bármilyen távolságra — anyagi közvetítő közeg segítségével — közölkölni gondolatait, végre a testet a lélektől időlegesen elválaszthatja, úgy, hogy a lélek önállóan, tértől és időtől függetlenül mozoghat a végtelenben.

A bölcs emberek eme (koholt) társaságában — mely állítólag már évezredek óta megvan — BLAVATSKY-né hét évet töltött, s ezalatt őt is beavatták titkaikba és fölvelték társaságukba. A mahatmák, kik bölcseségüket mindeddig mélyen titkolták, végre elérkezettnek látták az időt, hogy tanaikat terjesszék; azért kiküldték ezt a női „chelá“-t vagy tanítványt, hogy „a beavatottak tanát“ hirdesse a világnak. 1870-ben BLAVATSKY-né Indiából visszatért s Kairóban spiritiszta társaságot alapított; ezt azonban hamarosan feloszlatták, azért tanítójának, KOOL HOOMI mahatmának parancsára Európán keresztül New-Yorkba utazott. Itt OLCOTT HENRY őrnaggyal, a buzgó spiritisztával szövetkezett és vele 1875-ben a theozofiai társaságot alapította meg. Ennek célja volt: „1. olyan általános, testvéri társaság alapítása, mely az egész emberiséget, fajra, színre, vallásra való tekintet nélkül, felölelje; 2. az árja és más vallásos és bölcséleti iratok tanulmányozásának előmozdítása, különösen a régi ázsiai irodalom, főképen pedig a brahman, buddhista és

zoroaszteri filozófia megvédelmezése; 3. a természet rejtett erőinek, különösen pedig az emberben szunynyadó természeti erőknek felkutatása.“ A társaság első elnöke OLCOTT őrnagy lett, ki a „főszállást“ — értsd: a társaság székhelyét — Madras indiai város Adyar nevű külvárosába helyezte át.

BLAVATSKY-né néhány évvel később, 1877-ben, Bostonban „The Isis Unveiled“ című, két vaskos kötetre terjedő főmunkáját adta ki. Ebben azt akarja bizonyítani, hogy az ő theozofiája nem más, mint a régi idők vallási és filozofiai rendszereinek, a mágianak, a spiritizmusnak stb. legbelső, titkos magva. Más szóval e tan a legkülönbözőbb rendszerek kivonata volna, s szerzője a régi és ritka mágiai munkákban való óriási olvasottságnak adja jelét. Állítása szerint a mű nem keletkezett természetes úton; sőt legnagyobb-részt éppen a mahatmáktól származik, kiknek lelkei éjnek idején fölkeresték a szerzőt dolgozó-szobájában; ilyenkor másnap reggel mindig annyi teleírt ívet talált íróasztalán, hogy hasonló számút sokkal hosszabb idő alatt sem tudott volna megírni.

BLAVATSKY-né és OLCOTT őrnagy beutazták ezután Indiát és mindenütt az új vallást, a theozofiát hirdették. Csakugyan számos hívőjük is akadt, kik a tant azután tovább terjesztették, úgy hogy a következő években mindenfelé, különösen az angol ajkú országokban, theozofiai társaságok alakultak. Hogy a theozofiának olyan nagy számmal akadtak hívői, az jórészt ugyanazokkal az okokkal magyarázható, a melyekkel a spiritizmus terjedése. Először is a theozofia vallásos dogmái, melyek buddhista eredetűek, sajtóságos vonzó erővel bírnak, rejtelmesek és fantasztikusak s a nyugati vallások típusától teljesen elütnek. A theozofiának

az is híveket szerzett, hogy a kárhózat tanát nem ismeri. De BLAVATSKY-né tanításainak igaz voltát be is bizonyította és a csodatettek egész sorozatával igazolta, hogy ő is tagja a bölcsek társaságának. A szoba tetejéről, melyben tartózkodott, levelek hullottak le; ezeket barátai, a mahatmák, főképen pedig tanítója, KOOL HOOMI írták. Ezek a levelek hosszú, kimerítő értekezéseket tartalmaztak azokról a mélységes problémákról, a melyekről éppen vitáztak. Tárgyak, melyeket egy másodperczig kezében tartott, eltűntek és olyan házakban kerültek elő, melyekben ő sohasem volt. Egy nő, kit BLAVATSKY-né nem is ismert, Indiának valamely távoleső vidékén melltűjét elvesztette. Ezt a melltűt BLAVATSKY-né előteremtette, illetve valahogy előidézte, hogy a melltűt valamelyik párnában, melyet találmomra szedtek ki a többi közül, megtalálták. Ilyen csodás dolgok különösen az adyari főszárláson történtek. Itt nyilatkozott meg KOOL HOOMI asztrális alakban, vagyis lelke vékony anyagi burokbán jelent meg, hogy a halandók is láthassák. Itt volt a szent szekrény (the shrine) is, melyre a benszülöttek vallásos tisztelettel tekintettek. Összetörött tárgyak, melyeket abba a szekrénybe zártak, eltűntek s helyükbe más, hasonló dolgok kerültek. Levelek, melyek a mahatmákhoz intézett kérdéseket tartalmaztak, szintén eltűntek a szekrényből, azonban a rájuk adott terjedelmes válasz már néhány percz múlva benn volt.

E csodák természetesen nagy föltűnést keltettek, azonban csak SINNET-nek kicsiny, de mesterien megírt könyve: „The Occult World“ (1881), mely fordításban a legtöbb európai nyelven megjelent, tette közismertté. A szerző nagyon gyakorlati eljárást követ. Nem

éri be azzal, hogy az eseményeket elmondja s azután azt állítsa, hogy minden a mahatmák és tanítványaik mélyebb belátása következtében, egészen természetes úton történt, hanem meg is mutatja, hogy e látszólagos csodák az ismert természeti törvényekkel semmi-kép sem ellenkeznek, és hogy a nyugat tudósainak csak mélyebben kell a természet erőit felkutatniok, hogy ők is ugyanazt mívelhessék. A mű megírása oly pompásan sikerült és ezáltal annyira magán viseli a valószínűség látszatát, hogy ama csodák lehetséges voltát eleve nem tagadhatjuk. És mégis kiderült, hogy azok csak ravasz csaláson alapultak. Mr. és MME COULOMB, kik hosszú ideig tartózkodtak az adyari főszálláson, valahogy összevesztek BLAVATSKY-néval, s most már széltében elbeszélték, hogy BLAVATSKY-nét csalásai végrehajtásában ők és két indiai fakir segítették. Ez oly nagy feltűnést keltett, hogy a londoni „Society for psychical research“ egyik legkiválóbb tagját, Mr. HODGSON-t Indiába küldte, hogy a dolgot a helyszínen vizsgálja meg. Mr. HODGSON mindkét felet szembe-sítve kihallgatta, jegyzőkönyvet vett fel és megsze-rezte BLAVATSKY-né néhány levelét, valamint olyan leve-leket is, melyeket állítólag a mahatmák írtak. A londoni írásszakértők összehasonlították a leveleket és meg-állapították, hogy a mahatmák leveleit BLAVATSKY-né sajátkezűleg írja. HODGSON azt is megállapította, hogy a különböző csodákat tárgyaló legtöbb jelentés egy-másnak ellentmond. „The shrine“ pedig közönséges bűvészkészülék volt, melynek hátsó falát félre lehe-tett tolni s BLAVATSKY-né hálósobájából titkos ajtón a szekrénybe lehetett jutni. HODGSON terjedelmes jelen-tésében — melyet a társulat 1885-ik évi „Proceedings“ kiadványának 9. részében (Part. 9.) közöl — arra az

eredményre jut, hogy „BLAVATSKY-né a legműveltebb, legszellemesebb és legérdekesebb csalónő, kiről a történelem megemlékezik, annyira, hogy ma már ez okból is megérdemli, hogy neve az utókor számára fenmaradjon“.

HODGSON jelentése végzetes csapást mért a theozofiára. Számos theozofiai társaság feloszlott és nem használt már az sem, hogy SINNET 1886-ban megírta BLAVATSKY-né életrajzát: „Incidents of the life of Madame Blavatsky“ — melyben megkísérlette, hogy valamennyi vád alól tisztázza. A theozofiai társaságok elszakadtak a főszállástól, és BLAVATSKY-né, ki a mozgalmat megindította, 1891-ben majd mindenkitől elfeledve és elhagyatva halt meg Londonban.

Mint már előbb említettük, a theozofia vallási rendszerét „The Isis unveiled“ című hatalmas művében BLAVATSKY-né fejtette ki először. Ugyanez a munka 1887-ben teljesen átdolgozott formában „Secret Doctrine“ címen jelent meg. Utóbb a „Key to Theosophie“ cz. művében foglalta össze e rendszer sarkalatos elveit. E tan legjobb és legszemléltetőbb rajzát azonban SINNET adta „Esoteric Buddhism“ című, 1883-ban megjelent munkájában. Mindezekben a művekben ellentétben a legtöbb pozitív vallással, a theozofia mint tiszta pantheizmus mutatkozik. „Nem ismerjük el a személyies, világon kívül álló, emberhez hasonló Istenségnek fogalmát, a mely Istenség csak egy embernek és még csak nem is a legjobb embernek óriási árnyéka. Hiszünk a mindent felölelő, isteni elvben, mely gyökere mindennek, melyből minden ered és melybe az élet nagy körfolyásában minden vissza is fog térni“ — mondja a „Key to Theosophie“.

Jellemzik e tant a karmának és reinkarnáció-
nak a buddhizmustól átvett eszméi.

A karma az „elháríthatatlan következmények tör-
vénye“. Mindaz, a mi az embert e földön éri, nem
csak külső viszonyainak, de egyéniségének fejlődése
is: szigorú következménye jelen és előző életének.
A halál után az emberi lélek Devachanba kerül, a
hol elfeledve és nem ismerve a földi élet nyomorát,
teljes üdvösséget élvez. Ez az üdvös állapot azok-
nak a jó cselekedeteknek a jutalma, melyeket a lélek
a földön tartózkodása alatt végzett; és addig tart,
míg ezek az érdemek ki nem fogytak. A lélek ez-
után újra születik, újra emberi testbe jut és mind
külső körülményei, mind belső fejlődése, a meg-
előző földi életnek közvetlen következményei. A mit
a lélek valaha vétkezett, mindaz előbb vagy utóbb
elveszi bérét, mert a természetes következmények
nem maradhatnak el. Így a lélek felváltva, majd
Devachanban, majd a földön tartózkodik, míg min-
den vétkét meg nem bűnhődte, és így az újjászüle-
tés szükségessége meg nem szűnik. Ekkor aztán az
általános isteni elvbe, a Nirwanába, megy át.

Ez a váza a theozofia tanításának az emberi
lélekről és sorsáról. Megjegyezzük azonban, hogy az
ilyen rövid összefoglalás a rendszert megfosztja a
maga sajátos zamatjától. A buddhizmustól köl-
csönzött számos részlet, melyekkel e vallás nem csak
lélektanát, de kozmológiáját is felciczomázta, any-
nyira magán viseli a gazdag keleti képzelet jellegét,
hogy voltaképen ez magyarázza meg azt a nagy
hódítóerőt, mellyel a lelkeket magával ragadta.

Ezeknek az érdekes részleteknek a fejtegetése
feladatunk körén kívül esik; reánk nézve fontosabb

ama bizonyítékok vizsgálata, a melyekkel a theozofia tanainak helyességét igazolni igyekezik.

Valamint a spiritiszták tanaikat a szellemek közléseiben látják beigazolva, úgy a theozofusok is a mahatmákra hivatkoznak. A theozofia a mahatmáknak eddig titokban tartott tana; de mivel e mahatmák más téren is mélyebb belátással bírnak, mint más halandók, azért a világrendről és az emberlélek sorsáról szóló tanaik minden kritikán fölül állanak.

Ehhez járul még, hogy őket e tanra maga GAUTEMA BUDDHA oktatta utolsó inkarnációja idejében; minthogy pedig BUDDHA utolsó előtti földi tartózkodása idején már annyira jutott, hogy a Nirwana örök üdvösségébe bevonulhatott volna és erről önként lemondott, hogy még egyszer visszatérhessen az emberekhez s taníthassa őket — mondhatjuk, hogy a mahatmák tudása mintegy isteni eredetű. Ám, ha azt kérdezzük, hogy mi a mahatmáknak és emberfeletti tudásuknak a bizonyítéka, akkor a theozofia BLAVATSKY-né és más adeptusok csodatetteire utal bennünket. Így hát BLAVATSKY-nénak is, csak úgy, mint a többi vallásalapítónak, csodatettekhez kellett folyamodnia, hogy küldetését igazolja. Ő azonban, mint a 19-ik század gyermeke, maga sem hisz csodákban, oly értelemben, hogy azok a természet törvényei ellenére történének; a csodát, mint a természet törvényeibe való „mélyebb belátás“ gyümölcsét fogja fel és azt hiszi, hogy a nyugat tudománya a fejlődés hasonló fokára emelkedhetik. E „mélyebb belátásának“, valamint tanítóinak, a mahatmáknak kulcsát is az angol társaság találta meg. Ezóta a theozofiával már csak mint a képzelet termékével foglalkozhatunk.

A fakirizmus.

BLAVATSKY-né eszméje, hogy a mahatmák tartózkodási helyét Tibetbe, India hozzáférhetetlen határvidékére helyezte, nagyon szellemes. Mert a hindu fakiroknak, különösen felsőbb szektájuknak, az úgy nevezett „yogi“-knak bűvésze Európában már régi idő óta ismeretes. A theozofusok ezeket a yogikat tökéletlen mahatmáknak tartják, a mennyiben a yogik is sok csodadolgot mívelnek, mindazonáltal az adeptusok fokát el nem érhetik. És nem is tagadható, hogy a hindu fakirok nyilván már régi idő óta ismertek bizonyos lélektani folyamatokat, a melyekről a nyugat tudománya csak jóval később nyert tiszta képet. Így pl. tény az, hogy a portugál FARIA apát a fakiroktól tanulta meg, hogy a hipnózis szuggesztió útján is előidézhető és pedig már századunk elején, vagyis abban az időben, midőn az európai tudományosság még a „mesmerizmus“ ostobaságain tengődött. Kétségtelen továbbá, hogy a fakirok mesterséges úton el tudják magukat altatni, s ezzel bizonyos állatok természetes téli álmához hasonló álomszerű állapotba merülnek, melyben hosszú ideig, hetekig, sőt hónapokig élnek táplálék, sőt majdnem lélekzet nélkül. Mindezek a tények oly ismereteket tételeznek fel, melyek a mieinket a tudomány egyik-másik terén meghaladják. Mindazonáltal sem a szuggesztióval előidézett hipnózis, sem a fakirok „élve-eltemettetése“ nem természetellenes jelenségek.

Azonban a fakirok más mutatóványait illetőleg látszólag másképp áll a dolog. A francia JACOLLIOT 1875-ben munkát írt, melynek czíme: „Le spiritisme dans le monde. L'initiation et les sciences occultes

dans l'Inde"; ebben a fakirok legismeretesebb mutatványait saját tapasztalata nyomán írja le. A bűvész pusztá intésére nehéz bronztárgyak mozgásnak indulnak; gondolatban feltett kérdésekre a pálcza a homokba írja a feleletet; növénymagvak, melyeket JACOLLIOT maga választott ki, néhány óra alatt magas növényekké fejlődtek stb. Úgy látszik, mindez a fakir közvetlen közreműködése nélkül történik, a ki nyugodtan, félmezítelenül ül a padlón, és nincs más a kezében, mint méltóságának jelvénye, a hétsomos bambuszpálcza. Kizártnak látszik tehát, hogy mindez merő szemfényvesztés volna, azért JACOLLIOT arra a következtetésre jutott, hogy itt ismeretlen erők működnek közre. JACOLLIOT észleletei azonban abban a hiányban szenvednek, hogy a fakirral mindig egyedül volt; így akarta ugyanis megakadályozni, hogy a bűvész benszülött szolgálai össze ne játszhassanak vele. És mivel maga is beismeri, hogy a fakir szűrös pillantását, melyet az néha, mielőtt egyáltalában valami történt volna, órákon át reá szegezett, nem tudta elviselni, nem lehetetlen az sem, hogy a fakir valóssággal hipnotizálta. A hipnózis alatt pedig a fakir mindenfélét elbeszélhetett neki, a miről JACOLLIOT azután elhitte, hogy saját szemeivel látta is. Egyébiránt a fakirok egyedül bámulatos szemfényvesztő ügyességükkel is számos, éppen ilyen csodás dolgot művelnek. MR. HODGSON, midőn az előbb említett alkalommal Indiában járt, ott tartózkodását arra is felhasználta, hogy a fakirok bűvészetét eltanulja. HODGSON azt állítja, hogy a legtöbb említett mutatvány furfangját ismeri. Továbbá találó példákkal igyekszik bebizonyítani, hogy az ilyen előadásokon látottakról még jeles észlelők sem számolhatnak be megbízhatóan.

A leírásokban a mutatványok sokkal csodálatosabbaknak tűnnek fel, mint a milyenek a valóságban voltak.

Vizsgálódásainak erre a pontjára később még visszatérünk.

Az „Isis Unveiled“ még egy fakirmutatványt említ, mely sajátságosága miatt megérdemli, hogy közelebbről foglalkozzunk vele. Valamelyik szabad térségen fakir jelenik meg s a nézők csakhamar seregestül körülállják. Kis szőnyeget terít a földre, melyen ide-oda ugrál. A szőnyeg csakhamar mozogni kezd és rövid idő múlva kis fiú búvik ki alóla. Most a bűvész kötéltekercset vesz a kezébe s a levegőbe hajítja. A tekercs legombolyodik és egyre magasabbra száll, míg végre a kötélt egyik vége eltűnik a levegőben, a másik leér a földre. A gyermek felkúszik a kötélen és a nézők szemeláttára eltűnik a levegőben. Már most szóváltás kezdődik a fiú és a fakir között, mi azzal végződik, hogy a fakir dühösen kést ragad és szintén felmászik a kötélen. Egy darab ideig fenmarad s rövid idő múlva a gyermek véres tagjai, feje és törzse lehullanak a magasból; a fakir azután ismét megjelenik és lekúszik a kötélen; a fiú szétdarabolt testét a bűvész zsákba teszi, melyet jól megráz; a gyermek elevenen ugrik ki a zsákból és elinal. Így beszéli az esetet BLAVATSKY-né, mint a fakirok csodatevő erejének bizonyágát.

Az 1890-ik év végén egy Mr. S. ELLMORE nevű amerikai a „Chicago Tribune“-ban írta le ugyanezt az esetet, megemlítvén, hogy Indiában egy ilyen előadáson egy barátjával jelen volt. Barátja, a ki művész, néhány vázlatot készített a dologról, ELLMORE pedig sorozatos pillanatfényképeket vett fel. A művész skizzei mindazt ábrázolták, a mi a közleményben foglaltatott.

Ellenben a fényképeken csak a fakir volt látható, a mint buzgón hadonászott és a nézők, a mint a cselekvényhez képest majd fel, majd lefelé néztek. De kötélnek, fiúnak, véres tagoknak, stb. a képen nyoma sem volt látható. A szerző ebből azt következtette, hogy a fakir hallgatóit hipnotizálta és az egész eseményt káprázatok útján játszatta le. Ez a történet bejutott az összes lapokba, sőt a tudományos folyóiratok is közölték.

Minthogy pedig a hipnotizmusról szóló ismereteink jelen állása szerint teljesen érthetetlen, hogy hogyan hipnotizálhat egyetlen ember egész nézőközönséget és hogyan idézheti elő ugyanazokat a káprázatokat valamennyiükben, sőt külföldiekben is, kik nyelvét még csak meg sem érthették, a dolog rendkívüli feltűnést keltett. Mr. HODGSON írt az amerikai lap kiadóinak és közölte velük, hogy indiai tartózkodása idején hiába volt azon, hogy ilyen előadásnak tanuja lehessen; sőt még csak olyan emberre sem tudott akadni, a ki valaha szemtanuja lett volna, avagy csak ismerne is valakit, a ki ilyesmit látott. Szeretné tehát ismerni a helyet, a hol ELLMORE úr ezt a ritka látványosságot élvezte. Most azután kiderült a valóság. Mr. ELLMORE nyíltan kijelentette, hogy az egész történet képzeletének terméke; az az eszméje támadt, hogy a fakirmutatványok csak hipnotikus alapon történhetnek, a mit pillanatnyi felvételekkel lehetne bebizonyítani. E hipothézis alapján találta ki az egész mesét és szerzői nevét: S. Ellmore = sell more (csalj többet) éppen azért használta, hogy az olvasóval sejttesse, hogy az egész nem egyéb misztifikácziónál. Az egész csoda tehát csak egy találékony yankee képzeletének szüleménye volt.

De BLAVATSKY-né asszony honnan vette a mesét? Ez iránt KIESEWETTER világosít fel a „Psych. Studien“ 1891-iki évfolyamában (419. o.). Ismeretes, hogy ez a hölgy, avagy talán inkább társainak egyike nagyon járatos volt a varázslat régi európai irodalmában. Már pedig egészen hasonló históriára akadunk JOHANN WEIER „*De praestigiis daemonum*“ cz. munkájában; valószínű tehát, hogy BLAVATSKY-né asszony szabadon átdolgozta és a helyszínét Indiába tette át, hogy a fakirok csodálatos képességeinek bizonyítékául használja fel. A csodálatos mívelet tehát elejétől végeig mese. A történet tanulsága nyilván az, hogy az ilyen leírásokkal szemben felette óvatosaknak kell lennünk, még ha pillanatképek vagy egyéb tudományos készülékek a valószínűség némi látszatát is kölcsönöznék azoknak.

A spirítizmus az utolsó évtizedben.

A spiritizmusnak az utolsó évtizedben történt fejlődése folyamán egyre élesebb lett a különbség a tan vallásos és tudományos oldala között. Mint vallás a spiritizmus egyre szélesebb körben terjedt. Bármily természetellenesnek és észszerűtlennek lássék is az első pillanatra, ez mégis könnyen megérthető. Mert az ember és a szellemvilág közlekedésének eszméje — ha azokat a furcsa formákat, melyeket az eszme a spiritiszták ülésein magára ölt, nem vesszük számba — egészen csinos, sőt, mint előbb kimutattuk, szabadvallású vonatkozásaiban világgraszoló jelentőségű. Ez az eszme pedig egyre több és több tért hódított magának a mívelt körökben is, a hol vallásos hitelvül, bírálat nélkül, elfogadták. A beszélő és író médiumok mutatványait azután a szellemek közreműködésének

bizonyítékául tekintették, a nélkül, hogy a tudományos bizonyítást, mely szerint az ilyen beszéd és írás egészen természetes és emberi eredetű, tekintetbe vették volna. Az azonban nem kerülhette el a míveltebb spiritiszták figyelmét, hogy a szellemek közleményei átlag fölötte értéktelenek és csak arra szolgálnak, hogy a spiritizmust ellenesei szemében nevetségessé tegyék. A vallásos spiritiszták tehát egyre jobban hajlandók a médiumista tüneményeket káros kinövésnek tekinteni, melytől legjobb volna megszabadulni. A norvég JANSON „A spiritizmusról, jelentőségéről és veszélyeiről“ cz. előadásában nagyon közel jár ehhez a fel fogáshoz, mely — úgy látszik — Amerikában is meglehetősen elterjedt. Ezzel a spiritiszták megfosztották tanukat kísérletes, tudományos jellegétől és *tisztán vallássá tették*. Ezzel közeli kapcsolatban van az a fuzió, mely néhány év előtt az anglo-amerikánus és a román fajbéli spiritiszták között történt, mely alkalmalmmal a reinkarnáció tanát némileg módosított formában általánosan elfogadták.

A míg így a spiritizmus mint új vallás egyre tovább terjed, a belátásosabb, tudományos hajlamú spiritiszták belátták, hogy a szellemek [közreműködésének hipotézise a legtöbb médiumista tünemény megmagyarázására nem is szükséges. A szellemekről szóló hipotézist tehát a spiritizmus előharczosai csak egyes aránylag ritka tüneményekre nézve tartják fenn. Minden egyéb megnyilatkozást természeti vagy rejtett erőkkal magyaráznak. Más szóval: *a tudományos spiritizmus nagyon közeledett az okkultizmushoz*. De másrészt az okkultizmus is lényegesen megváltozott és pedig főleg annak kimutatása következtében, hogy számos, eddig meg nem magyarázható médiu-

mos tünetény csak ismeretes lelki erők hatása. Ily módon az okkult erők hatásköre nagyon szűkre szorult. A következőkben azokkal a körülményekkel fogunk megismerkedni, melyek a spiritizmus és okkultizmus említett változásait előidézték. A győzelmes spiritisza választ e mellett teljesen figyelmen kívül hagyjuk.

A 70-es évek vége felé a fizikális médiumok képességeik tetőfokát érték el. A mit SLADE Lipcsében művelt, azt aligha érte el vagy múlta felül valaha valaki. Sőt csaknem úgy látszott, mintha a médiumok mutatóványai csak azért emelkedtek volna ily szédítő magaslatig, hogy a bukás azután annál mélyebb legyen. Ugyanis a legközelebbi években a leálcázások egész sora következett, minek következtében a legismertebb médiumokra rábizonyították, hogy mutatóványaikban ezermester-fogásokkal vagy más hunczutsággal éltek. Hogy ennek a „leleplező járványnak“ mi volt tulajdonképpen az oka, azt nehéz volna megmondani. Lehet, hogy SLADE hírneve ösztöklélte a többi médiumot, kik azután túlmerészkedtek tudásuk határain és mindenféle csaláshoz folyamodtak, mely sokáig még sem maradhatott fölfedezetlenül. Azt is el lehet képzelni, hogy ama bírálat következtében, melyet józan bűvárok, kik SLADE kísérleteinek szemtanúi voltak, e kísérletekről mondtak, az ilyen csalásokat illetőleg végre leesett a hályog az emberek szeméről. Mindenesetre tény, hogy Németalföldön WILLIAMS és RITA médiumokat 1878-ban egy tisztán spiritisza kör materializációs ülése alkalmával elcsípték és rájuk bizonyították, hogy önmaguk játszották a „szellemeket“. Az 1880-ik évben nem kevesebb, mint két ilyen feltűnést keltő esemény történt, t. i. EGLINTON leleplezése Münchenben és COOK FLORENCE-é, CROOKES ismert médiumáé, Londonban. Ezt

az utóbbi esetet már előbb (498. l.) ismertettük. A következő évek az ilyen leleplezésekben szintén bővelkedtek; 1881-ben mr. és mrs. FLETCHER, 1882-ben mrs. WOOD, főleg pedig 1884-ben az európaszerte ismert médium, egy BASTIAN nevű amerikai kerültek sorra; az utóbbit REZSŐ, az osztrák és magyar trón örököse és JÁNOS kir. herczeg együttesen leplezték le, mint ügyes csalót.

Persze, a spiritiszták mindez esetekben többé-kevésbbé szellemes hipotézisekkel és magyarázatokkal igyekeztek a kedvezőtlen benyomást enyhíteni, a mint azt már a COOK esetében láttuk volt. Nem volna itten helyén való feszegetni, vajjon a spiritisztáknak vagy elleneseiknek volt-e igazuk. Hogy számos esetben tényleg nem lehetett szó a médiumok részéről tudatos csalásról, azt bizvást feltehetjük. De a nagyszámú leálczázás hatása nem maradt el. A médiumok szorongani kezdtek, a mi viszont képességeiket csökkenté, úgy hogy némelyik nem mert többé nyilvánosan fellépni, egyéb mutatványaik pedig aránylag jelentéktelenek maradtak. Így a következő években, egészen a XIX. század utolsó évtizedéig, a médium ritkasággá vált; sőt több efajta jelentékenyebb hivatásos médium nem is került felszínre. Ehhez lényegesen hozzájárult még a „Confessions of a Medium“ című, 1882-ben Londonban megjelent könyv is, melytől minden hívő spiritisztát kirázta a hideg. Minthogy nem sikerült e könyvet megszereznem, a „Psychische Studien“-ban megjelent rövid referátummal kellett beérnem (1883., 191. l.). A BUGUET-pörből ismeretes FIRMAN ALFRÉD nevű médiumnak éveken át egy bizonyos CHAPMANN volt a segédje, ki lassankint a hivatásos médium valamennyi titkába beavatódott. Eközben alkalma volt

meggyőződni arról is, hogy a spiritiszta mutatványok — legalább is FIRMAN ALFRÉD-nál — csak ügyes ezermester-fogások. Idővel már nem tűrhette, hogy állandóan könnyen hívó, tisztességes emberek kijátszásával foglalkozzék és kijelenté FIRMAN-nak, hogy gyalázatos eljárását nyilvánosságra szándékozik hozni. Erre FIRMAN idegen országban, minden megélhetési segéd-eszköz nélkül, a faképnél hagyta; ő pedig tervét csakhamar megvalósítá és említett könyvét megírta. Ebben oly pontosan leírja a fizikai médiumok üléseit, hogy senki, a ki valaha ilyen előadáson jelen volt, nem kételkedhetik benne, hogy a szerzőnek e téren évekre terjedő gyakorlata van. Azonfelül kimerítően ismerteti a tünemények előidézésére szolgáló valamennyi csel-fogást.

E leleplezések következtében, melyek megbízhatósága kétségen kívül állott, a józanabb spiritiszták azt hangoztatták, hogy a jövőben még az eddigieknél is óvatosabban kell eljárni, ha a csalás ellen védekezni akarunk. Sőt a „Psychische Studien“ szerkesztője, Dr. WITTIG, megragadta az alkalmat annak a kijelentésére, hogy a materializáció egynémely legjobb bizonyítéka kétségtelenül hamisítvány. Ez néhány, szellemkezekről felvett paraffin-mintára vonatkozott, melyeket bizonyos angolországi szeánszokon vettek fel, s a melyeket a német REIMERS rendezett.

A spiritiszták táborában tehát tisztában voltak azzal a körülménnyel, hogy mégis csak van egy kis hiba a kréta körül. A médiumok pedig, kiknek legjobban kellett tudniok, mily mértékben szokták használni a FIRMAN-féle fogásokat, most természetesen nagyon óvatosak lettek. Ennek azután ismét megvolt az a hatása, hogy a fizikális nyilvánulások mind

erejökre, mind gyakoriságukra nézve csökkenni kezdtek.

Míg így a spiritizmus valódiságát tanusító bizonyítékok értékükből veszítettek, az idevágó elméleti irodalom annál bujábban indult virágzásnak. 1885-ben jelent meg VON HARTMANN EDUÁRD „Der Spiritismus“ című munkája, melyben a médiumitásos tünetekből mint tényekből indulva ki, azt igyekezik bizonyítani, hogy épséggel nem szükséges feltenni, hogy e tünetényeket szellemek okozzák. A mi tünetény eddig észlelés alá került, mindaz — nézete szerint — már a „pszichikus erő“ segítségével is elegendően magyarázható.

A médium trance állapotában hipnotizőrként hat a résztvevőkre, kik valami, szomnambulizmus-fajtájú állapotba jutnak. Ilyen körülmények között a médium képzei mint hallucinációk áttevődnek a jelenlevőkre, úgy, hogy ezek utólag tényleg elhiszik, hogy mindazt, a mit nekik szuggeráltak, valósággal megélték. Minthogy azonban a fotográf-lemez vagy valamely tábla nem hipnotizálható, v. HARTMANN-nak föl kellett tennie, hogy a médium pszichikus ereje fénylő fantomokat valóban előidézhethet a térben és élettelen anyagot mozgásba hozhat, minek következtében fényírás, paraffin-formák és hasonló kézzelfogható eredmények keletkeznek.

Ennek az elméletnek, sajnos, az a felette gyászos hibája, hogy ugyanazt a dolgot különféleképen igyekezik magyarázni. Ha valamely ülésen szellemalak jelenik meg, akkor ez v. HARTMANN szerint rendszert csak káprázat, az összes jelenlevők képzelődése; ha azonban valaki megnyomja egy fotográf-készülék gombját és a szellemalakról így állandó képet készít,

akkor hirtelen pszichikus erőből képződött fantom lett belőle, minthogy a puszta káprázatot nem lehetne lefotografálni; v. HARTMANN pedig sűrűen használja mindkét hipotézist, a szerint, a mint az egyikre vagy a másikra van szüksége. Már pedig az olyan felfogás, mely önkényesen nyúl ilyes ingatag magyarázatokhoz, tudományosan nem tartható. AKSAKOW orosz állam-tanácsosnak, a spiritiszták előkelő vezérférfiának, nem is került tehát valami nagy fáradságába, hogy HARTMANN-t megczáfolja. „Kritische Bemerkungen über Dr. v. Hartmanns Werk: der Spiritismus“ cz. czikkeiben, melyek a „Psych. Studien“ öt évfolyamában és később „Animismus und Spiritismus“ czímen jelentek meg, az összes addig ismert médiumitások tüneményeket sorra veszi. Pontról-pontra megczáfolja ellenfeleit, arra támaszkodva, hogy minden tüneményt minden esetben egyazon módon kell megmagyarázni, ellenben éppen nem kell, hogy a tünemények különböző fajtái ugyanabból az okból eredjenek. Nem lehet tagadni, hogy ezúttal a spiritiszta teljesen ad absurdum viszi a filozofust. VON HARTMANN „Die Geisterhypothese des Spiritismus“ czímű ellenirata (Leipzig, 1891.) is önkénytelenül ezt bizonyítja, mert ebben ellenfelének fölénye ellen sajnálatraméltó gyengeséggel igyekszik védekezni.

AKSAKOW nem fanatikus spiritiszta. Mindig a tünemények legközelebbi és legtermészetesebb okát kutatja, azért a tüneményeket az okok szerint, melyek azokat előidézik, három nagy csoportba osztja. Az első csoportba számítja az *elementáris* médiumista tüneményeket, a milyenek az asztaltánczoltatás, az asztalkopogás, írás és beszéd útján nyert közlések. Mindezekben az esetekben az ismert, természetes módon maga a

médium személye szerepel; legfeljebb egy többé-kevésbé rendellenes lelki állapotra, a trancera, lehet szükség bizonyos esetekben, különösen a tulajdonképeni író és beszélő médiumoknál. A második csoportba az *animizmusos* jelenségek tartoznak, melyekben a médium pszichikus ereje eddig ismeretlen törvények szerint, a test képességeit felülmúlva, működik. Ide tartozik p. o. a nagyobb távolságokra való gondolatátvitel, tárgyaknak érintés nélkül való megmozdítása és a materializációk. Végül a *spiritishta* tünetmények nyilvánulásuk alakját illetőleg az eddig említettektől nem nagyon térnek el; első tekintetre az eddig említettekhez teljesen hasonló természetűek lehetnek, de intellektuális tartalmuk következtében különböznek tőlük. Csak abban az esetben, ha valamely közlés tényleg túlhaladja a médium és a jelenlevők tudását, áll jogunkban s vagyunk kénytelenek felsőbbrendű értelmi lények közreműködését feltenni. Ezért ő az eseteknek csak nagyon korlátolt számában látja a szellemek közrejátszásának biztos tanújeleit és nyomatékosan óv attól, hogy minden szokatlan tünetnyben szellemek megnyilatkozását keressük. Minden egyes esetben a legközelebbi és legtermészetesebb magyarázatot kell keresni.

Hasonló álláspontot foglal el DU PREL KÁROLY, a túltermékeny szellemű spiritishta szerző is. ZÖLLNER-nek a négydimenziós intelligens lényekről szóló tanát valóban zseniális módon fejtette ki, úgy hogy e lényeknek az emberi világba való beavatkozása nemcsak hogy nem áll ellentétben a természeti törvényekkel, hanem ezeknek, valamint az emberiség haladó fejlődésének természetes következménye. DU PREL joggal mondhatja, hogy okkultista tana, ha fantasztikus is,

de egyszerű következménye DARWIN fejlődési elméletének. DU PREL és AKSAKOW levén jelenleg a spiritizmus legkiválóbb képviselői, láthatjuk, hogy az inkább tudományos spiritizmus az okkultizmushoz közeledik.

Másrészt az okkultisták az utolsó évtized folyamán az okkultus tünetményeknek egyre nagyobb számát az ismert természeti erők birodalmába vonták be. Erre leginkább a hipnózisra vonatkozó tudományos vizsgálatok szolgáltatnak alkalmat, melyek körülbelül 1880 körül kezdődtek. E vizsgálatok közben kiderült, hogy számos tünetmény, melyet addig csakis a spiritiszta ülésekről ismertek, mesterségesen a hipnotizáltakon is előidézhető, különösen, ha ezek egyúttal hisztériások is voltak, vagyis a „nagy hipnózisban“, a hisztero-hipnotikus állapotban. Ennek következtében számos, eddig titokzatos tünetmény egészen új világot nyert. E szigorúan tudományos kísérletekkel válllvetve, más oldalról is folyt a munka. 1882-ben alakult Londonban a „Society for Psychical Research“, azzal a kimondott célzattal, hogy a misztikus lelki tüneteményeket vizsgálatai tárgyává tegye; a társulat elnöke SIDGWICK HENRIK ismert tanár volt. Az első értekezések, melyek a társulat közleményeiben, a „Proceedings“-ben megjelentek, erősen okkultista színezetűek voltak. Miután azonban a társulat terjedelmes vizsgálataival BLAVATSKY-né asszony csodáit leplezte, minden ilyen jelenség ellen bizalmatlanság támadt és valamennyi következő értekezés újabb megújabb bizonyítékokat hozott napvilágra az okkultus erők hipotézise ellen. Nevezetesen a társulatnak zseniális vizsgálatai az összes emberi észleletekhez természetesen tapadó hibákról felette valószínűvé tették, hogy a dolgok nem is a spiritiszta üléseken,

hanem inkább csak az azokon résztvevők jelentéseiben csodaszerűek. De ezúttal nem szándékozunk e vizsgálatokkal hosszasan foglalkozni, minthogy e munka utolsó részében részletes megbeszélés tárgyai lesznek.

A mennyire én tudom, a tudománynak csak egyetlen képviselője, GIBIER PÁL francia természet-tudós, lépett fel saját kísérletei alapján a médiumista tünemények védőjeül. „*Le spiritisme*“ cz. Párizsban 1886-ban megjelent munkája a spiritizmus történelmének felette kritikátlan vázlatán és néhány fakir bűvészfogás ismertetésén kívül saját eredeti kísérleteinek leírását közli. Ezeket SLADE-del, ZÖLLNER ismert médiumával végezte; csaknem kizárólag a közvetlen írással foglalkoznak. Ámbár GIBIER leírásai valamivel gondosabbak és részletesebbek, mint a legtöbb ilyen-fajta leírás, feltűnő hiányaik mégis vannak. A kritikus olvasó nehézség nélkül észreveszi, hogy SLADE-nek, bármennyire állítja is GIBIER az ellenkezőt, bőven alkalmá volt a táblákkal, melyeket GIBIER hozott volt magával, foglalkozni, miközben GIBIER és barátai a szobát vizsgálták. Egyébként itt is e könyv utolsó részére utalok, hol kimutatom, hogy a „Society for Psychical Research“-nak az észlelési hibákról végzett vizsgálatai GIBIER kísérleteit is teljesen megfosztják jelentőségüktől.

De ezzel az okkultizmus meséje még nem ért véget. Ellenkezőleg: az utolsó években új, kiváló médium tűnt fel PALADINO EUSAPIA olasz parasztnő személyében, a ki magára terelte a közfigyelmet. Évek során, teljesen csendben képezte ki médiummá egy CHIALA HERKULESZ nevű földmíves, a kiazután, a kiképzés befejeztével több tudóssal és tudományos bizottságok-

kal megvizsgáltatta. Az üléseket Nápolyban 1891-ben és Milanóban 1892-ben tartották. Részt vettek bennök: LOMBROSO, a híres olasz elmeorvos, SCHIAPARELLI csillagász, CH. RICHET francia fiziologus, AKSAKOW és DU PREL spiritisza előkelőségek, valamint több olasz tudós. Ezeknek a vizsgálatoknak főleg az a gondosság ad érdekességet, mellyel végezték. A tünetmények ugyanazok, melyeket más spiritisza ülésekről ismerünk: élettelen tárgyak mozgásai és súlyváltozásai, a médium súlyváltozása, materializációk, szellemkezek lenyomatai agyagban, lisztben, stb. Csakhogy a résztvevők ezúttal tudták, hogy az ilyen kísérletekben miről van szó, azért az eddigi bűvároknál fokozottabb mértékben alkalmazhatták az elővigyázati rendszabályokat, a mennyire ezt a médium megengedte. A milánói kísérletekről közzétett jelentést ezért felette részletesen és óvatosan fogalmazták meg.

A kísérletek a tünetmények valódiságáról az összes résztvevőket még sem győzték meg. RICHET a dologra vonatkozó felfogását az „*Annales des sciences psychiques*”-ban közölte, hol arra az eredményre jut, hogy egyetlen egy tünetményt sem észleltek teljesen biztos és kényszerítő körülmények között. Mindig volt valami kis bibi a dologban; ha az asztalnak érintés nélkül kellett megmozdulnia, EUSAPIA ruhája felgöngyölödött úgy, hogy hozzáért valamelyik asztallábhoz; ha a mérlegen állott és súlyváltozás következett be, úgy ez csak az esetben történt, ha valakihez „hogy több erőt gyűjtsön” hozzányúlt, vagy ha ruhája a padlóhoz ért, és így tovább. Ha pedig az ilyen gyanús kísérő jelenségeket külön intézkedésekkel akarták kizárni, a médium ellenkezett, vagy pedig e pillanattól fogva nem is történt semmi. Voltaképeni kísérletezés a

médiummal nem is történt. A bizottságnak arra kellett szorítkoznia, hogy a tünetényeket, melyek a médium közelében mutatkoztak, megfigyelje, még pedig a médium által megszabott feltételek szerint. „A mily mértékben — mondja RICHET — iparkodtunk a feltételeket szigorítani, ugyanoly mértékben fogytak a tünetények.” De azért a médiumot valósággal csaláson kapni nem sikerült; RICHET tehát a dolgot még nem tartja eldöntöttnek.

Később OCHOROWICZ, különböző tudósok jelenlétében, Varsóban vizsgálta EUSAPIÁ-t. E vizsgálatokról a hivatalos értesítést még nem közölték. A mi eddig a nyilvánosság elé került, arra mutat, hogy a kísérleteket, ha ilyenekről egyáltalában szó lehet, szellemes módon rendezték. Az idő meg fogja mutatni, vajjon sikerül-e OCHOROWICZ-nak, a mi elődei egyikének sem sikerült, t. i. a vizsgálatokat oly módon végezni, hogy a szigorú bírálattal szemben is helyt álljanak. Nem lehetetlen, hogy a jövő e téren is értékes felfedezéseket rejt magában. Napjainkban *egy józan bűvár sem fogja annak a lehetőségét tagadni, hogy az emberi természet még ismeretlen erőket rejthet magában. Egy dolog azonban bizonyos: ilyen erőket megdönthetetlen módon bizonyítani eddig még senkinek sem sikerült.*

A Kir. Magy. Természettudományi Társulat kiadványaiból még a következők kaphatók.

(A nagyobb számok a bolti árat jelentik, a kisebbek pedig tagtársainknak szóló kedvezményes árat abban az esetben, ha csak egy művet vásárolnak 100 kor. bolti árú könyv vásárlásánál 33% árlengedés számítatik.)

- Abafi-Aigner**, A lepkészet története Magyarországon, 3—2 kor.
- Bereczki**, Gyümölcsészeti vázlatok, 4 kötetben, 20—16 kor., kötte 4 kor. drágább 24—20 kor.
- Brehm**, Az északi sarktól az egyenlítőig; 37 rajz, 17 műlap 14—8 kor.
- Chemiai Folyóirat**, 1895—1900, évfolyamonként 10—6 kor.
- Chernel**, Magyarország madarai, két kötet, 40 színes műlappal, 16 táblával, 58 szövegrajzzal, 40—24 kor. félbőr-kötésben 3 részben 6 koronával drágább, 30 kor.
- Csopey-Kuppis**, A világforgalom 131 rajzzal, 7—6 kor.
- Czöglér**, A fizika története életrajzokban, arcképekkel 2 kötet, 16—12 korona.
— A fizikai egységek. 4—3 kor.
- Daday**, A magyarországi Myriopodák magánrajza, 4 táblával. 4—3 kor.
- A magyar állattani irodalom ismeretése 1880—1890-ig. 4—3 kor.
- Rovartani műszótár. Ára 1.40—1 K.
- A magyarországi tavak halainak természetes tápláléka. 6—5 kor.
- Darvai**, Üstökösök, meteorok, 58 rajzzal. 3.20—2.60 kor.
- Darwin**, Az ember származása, 78 fametszettel, 2 kötet. 16—12 kor.
- De Candolle**, Termesztett növényeink eredete, 64 képpel 8—7 kor.
- Emery**, A növények élete, 432 ábrával és műlappal. 16—12 kor.
- Emlékkönyv** a Természettudományi Társulat jubileumára, 156 rajzzal. 14—10 kor.
- Entz**, Tanulmányok a véglények köréből, I kötet. 12—8 kor.
- Felletár-Jahn**, Törvényszéki chemia. 6—4 kor.
- Filarszky**, A charafélék, 20 ábra, 5 tábla rajzzal. 4—3 kor.
- Francé**, A Craspedomonadinák szervezete. 4—3 kor.
- Gothard**, A fotografia gyakorlata és alkalmazása, 40 rajzzal. 2.40—2 kor.
- Grabner**, Az állatok mechanikai műszerei, 6—5 kor.
- Grittner**, Szénelemezések. 2—1 kor.
- Guillemin**, A mágnesség és elektromosság, 579 rajzzal. 14—12 kor.
- Hartmann**, A majmok, 57 rajzzal. 4—3 korona.
- Hegyfoky**, A májusi meteorológiai viszonyok Magyarországon. 5—4 kor.
— A szél iránya hazánkban. 18 rajzzal, 5 térkép 4—3 kor.
- Héjas**, A zivatarok Magyarországon. 4—3 kor.
- Heller**, Az időjárás, 31 rajzzal. 5—4 K.
— A fizika története a XIX. században. I. kötet. 10—8 kor.
- Hensch**, Az okszerű talajművelés 117 rajzzal. 4—3 kor.
- Herman**, A magyar halászat, 2 kötet, 290 rajzzal, 21 műlappal. 24—16 K.
— A halgazdaság rövid foglalatja, 43 képpel. 3—2.40 kor.
- Az éjszaki madárhegyek tájáról, 75 képpel és 3 színes táblával. 10—9 K.
- Magyarország pókfaunája. 3 kötetben, 10 táblával (csak a II. és III. kötet kapható 12 koronáért).
- Petényi, a magyar tud. madártan megalapítója, színes műlappal. 8—6 K.
- A magyar ősfoglalkozások köréből, 61 rajz, 2 színes képpel. 1—0.80 kor.
- Houzeau**, A csillagászat történelmi jellemvonásai, 5 rajzzal. 6—5 kor.
- Illosvay**, A torjai bűdösbarlang. 2—1 korona.
- Inkey**, Nagyság földtani és bányászati viszonyai, 23 rajzzal. 5—4 kor.
- Jablonski**, A szőlő betegségei és ellenségei, 79 rajzzal. 5—4 kor.
- Kirándulók** zsebkönyve, 70 rajzzal. 4—3 kor.
- Kohaut**, Magyarország szitakötőféléi, 3 tábla. 3—2 kor.
- Kosutány**, Magyarország dohányai, II., III. rész kapható 2—1 kor.
- Ungarns Tabaksorten. 1 kor.
- Krenner**, A dobsinai jégbarlang, 6 színes táblával. 3—2 kor.

- Krümmei, Az óceán, 66. rajzzal. 4—3 kor.
- Kurländer, Földmágnassági mérések 1892—94 3—2 kor.
- Lengyel B., A quantitativ chemiai analysis elemei, 6—4 kor.
- Lengyel I., Tárgymutató a Természettudományi Közlönyhöz 2—1 kor.
- Lóczy, Khina és népe, 200 rajzzal és térképpel. 20 - 16 kor.
- Lubbock, A virág, a termés és a levél, 122 rajzzal 3—2 kor.
- Nuricsán, Útmutatás a chemiai kísérletezésben, 138 rajzzal 6—4 kor.
- Petrovics, Homoki szőlők telepítése és művelése. Ára 4—2 kor.
- Primics, Csetrás hegység geológiája, 9 ábra, térkép. 3—2 kor.
- Pungur, A magyarországi tücsökfélék, 6 tábla rajzzal. 5—4 kor.
- Reclus, A hegyek története, 18 képpel. 3—2.40 kor.
- A patak élete. 16 képpel. 3—2.40 K.
- Roiti, A fizika elemei, két kötetben, 883 rajzzal. 22—12 kor.
- Róna, A légnymás a magyar birodalomban 4—3 kor.
- Rudolf trónörökös, Tizenöt nap a Dunán. 4—3 kor.
- Schenzl, Magyarország földmágnassági viszonyai. 18—14 kor.
- Útmutatás földmágnassági helymeghatározásokra, 113 rajzzal. 4—3 K.
- Schmidt, A drágakövek, 2 kötet, 53 rajzzal. 8—7 kor.
- Schmidt F., A fotografozás gyakorlati kézikönyve 6—5 kor.
- Simonyi, A sarkvidéki fölfedezések története, 51 rajzzal. 4.40—4 kor.
- Stahlberger, Az árapály a flumai öbölben, 8 táblával. 4—3 kor.
- Szabó, Előadások a geológia köréből, 201 képpel és műlapokkal. 7—6 K.
- Szádeczky, A zempléni szigetegység geológiája 2.40—2 kor.
- Szilasi, Czukrok, Czukros anyagok megvizsgálása. 3—2 kor.
- Szinnyi, Természettud. és mathemat. könyvvezet, 1472-től 1885-ig 8—6 korona.
- Természettudományi előadások VI—X. kötete, 3 koronájával.
- Természettudományi Közlöny I., VI., IX., XII., XIV., XVI., XVII., XVIII., XIX., XX., XXII., XXIV., XXV., XXVI., XXVII., XXIX. kötet 6—4 kor. Pótfüzetekkel 8—6 kor.
- Than, A qualitativ chemiai analysis elemei. 6—4 kor.
- Ulbricht, Adatok a must- és borelemzés módszereihez. 2—1 kor.
- Vámgel, Állatok konzerválása gyűjtemények számára. 2—1 kor.
- Wartha, Az anyagárúkról 103 rajzzal és 25 műlappal 6—5 kor.

 Az itt felsorolt munkákon kívül az érdeklődőknek szíves figyelmébe ajánljuk a *Természettudományi Könyvkiadó Vállalat* 1896, 1897 és 1898 évekre terjedő ciklusát, melynek könyvilletményei a következő diszesen illusztrált munkák:

Dr. Klug Nándor egyetemi tanártól: «Az érzékszervek élettana»; népszerű előadások a Társulat estélyein, 93 rajzzal

Dr. Thanoffer Lajos egyetemi tanártól: «Előadások az anatómia köréből», a Társulat estélyein; tíz táblával és 330 rajzzal.

Schmidt F. tanártól: «A gyakorlati fotografozás kézikönyve» a negyedik kiadás után fordította Pfeiffer Ignác; az eredetivel összehasonlított Wartha Vince; 82 ábrával és két táblával.

Keller K. tanártól: «A tenger élete», fordította Csopey László, az eredetivel összehasonlította Paszlavszky József, 272 ábrával és 10 színes műmelléklettel diszmunka.

Freycinet: «A természettudományi megismerés alapjai», fordította Salgó Ernő, revideálta Szily Kálmán.

Tissié: «Az elfáradás és a testgyakorlás», fordította Csapodi István, revideálta Klug Nándor, 22 rajzzal.

E hat kötet bolti ára 48 kor., társulati tagoknak 36 kor.

A TERMÉSZETTUDOMÁNYI TÁRSULAT TITKÁRSÁGA.

BUDAPEST, VII., ERZSÉBET-KÖRÜT 1. SZÁM.

